İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr. Vehbe Zuhaylî

2

بسم الله الرحمن الرحيم

الفقه الإسلامي وأدلته

الشامل للأدلة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية
وتحقيق الأحاديث النبوية وتخريجها

وفهرسة ألفبائية للموضوعات وأهم المسائل الفقهية

« من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين »

تأليف

الدكتور وهبة الزحيلي

الطبعة الثالثة ١٤٠٩ هـ = ١٩٨٩ م
ط ١ ١٤٠٤ هـ = ١٩٨٤ م

İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr.
Vehbe Zuhaylî

2

İSLAM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

İlmi Müşavir
M. Emin SARAÇ

Genel Yayın Yönetmeni
Y. Doç. Dr. Mehmet Ali Yekta SARAÇ

Redaktör
Hamdi ARSLAN

Mütercimler
Dr. Ahmet EFE • Beşir ERYARSOY
H. Fehmi ULUS • Abdürrahim URAL
Doç. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ • Nurettin YILDIZ

İmlâ ve Metin Tashihi
Dr. Musa DUMAN • Dr. Hayati DEVELİ

Kapak
Hamid YÜKSEK

Dizgi
Risale Yayınevi

Baskı
GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK
GMBH EIN MOHNDRUCK BETRIEB

1994

NAMAZIN SÜNNETLERİ
NAMAZIN MEKRUHLARI
NAMAZIN PEŞİNDEN YAPILAN ZİKİRLER
VİTİR NAMAZI
NAMAZI BOZAN HUSUSLAR
NAFİLE VEYA TETAVVU' NAMAZLAR
SECDELERLE İLGİLİ MESELELER
NAMAZLARIN KAZASIYLA İLGİLİ MESELELER
CEMAATLE NAMAZ KILMAK
İMAM OLMA ve İMAMA UYMA
CUMA NAMAZI
SEFERİ NAMAZI ve NAMAZLARI BİRLEŞTİRME
BAYRAM NAMAZLARI
KÜSUF ve HÜSUF NAMAZLARI
İSTİSKA NAMAZI
KORKU NAMAZI

İslam Fıkhı Ansiklopedisinin ikinci cildi Y. Vehbi Yavuz tarafından terceme edilmiştir.

NAMAZIN SÜNNETLERİ

Sünnetler iki kısımdır: Ya namazın içindedirler, yahut misvak kulanmak gibi dışındaki sünnetlerdir.

Namazın sünnetleri, yapıldığı zaman sevap kazanılıp, terk edilince azap gerekmeyen kavil (söz) ve fiilerdir. Bu sünnetlerin terkinden ötürü belki itab, sitem alma ve kötülenme söz konusu olur. Sünnetler terk edilince, sehiv secdesi ile tamamlanmazlar. Bilerek terk edilecek olsalar namaz bundan ötürü batıl olmaz.

Hanefîlerin zikrettiğine göre, [1] sünnet, Hz. Peygamber (a.s.)'in devamlı olarak yaptığı ve özürsüz olarak hiç terketmediği işlerdir. Sübhaneke duasını okumak, eûzü çekmek, rükû ve secde tekbirlerini almak gibi.

Hanefîlere göre, namazın sünnetleri ve âdabı vardır.

Âdab. Hz. Peygamber (a.s.)'in bir, yahut iki kerre yaptığı ve devamlı yapmadığı işlerdir. Meselâ, rükûda ve secdede tesbihleri üçten fazla yapmak, sünnet olan okuyuş mikdarından fazla okumak gibi. Bu gibi âdab, sünnetleri tamamlamak için meşru kılınmıştır.

Hanefîlere göre, sünnet yahut edep, vacipten daha aşağı derecededir. Çünkü vacip, onsuz namazın caiz olduğu fiildir. Böyle bir şeyi terketmekten ötürü sehiv secdesi yapmak gerekir. Hanefîler namazlar için 51 sünnet, yedi âdab zikretmişlerdir.

Malikîler [2] namazlara ait on dört sünnet, kırk sekiz âdab zikretmişlerdir. Onlara göre sünnet, şeriatin istediği, durumunu kuvvetlendirdiği, mertebesini yüce kıldığı ve toplumda üstün tuttuğu şeydir. Sünnet olan işi yapan kimse sevap alır, terk eden kimseye ise azap edilmez. Fakat sünnetin terki farzları terke alıştırabileceğinden mahzurludur. Vitir namazı ile iki bayram namazı gibi.

Malikîlere göre mendup, şeriatin kesin olmayan bir şekilde istediği ve durumunu hafif kabul ettiği şeydir. Mendup işleri yapanlar bundan ötürü sevap alırlar, terk

---

1- *Fethu'l-Kadîr* I, 194; *el-Bedai;* I, 198-220; *Tebyînü'l-Hakâyik* 1, 116-132; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 447-5; *Meraki'l-Felah*, 41-42.

2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 317-337; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 242; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 50, 58, 60.

edenler ise cezalandırılmazlar. Öğle namazından önce kılınan dört rekât nafile namaz gibi. Sekiz sünneti terketmekten ötürü kişi sehiv secdesi yapar. Bunlar sure okumak, açıktan okumak, gizli okumak, tekbir getirmek, tahmidde bulunmak, iki teşehhüt, iki teşehhüt için oturmak.

Şâfiîlere göre, (1) namazın sünnetleri iki türlüdür: Biri eb'az, diğeri heyetler.

Eba'az: Terkedilince sehiv secdesi ile tamamlanan sünnetlerdir. Bunlar da sekiz adettir. (2)

1- Birinci teşehhüt, birinci teşehhüt için oturmak, birinci teşehhüdden sonra Peygambere salavat getirmek, son teşehhüd için oturmak, son teşehhüdden sonra âline salavat getirmek, sabah namazında kunut duası okumak, ramazanın son yarısının vitirlerinde kunut duası okumak, kunut için kalkmak, kunuttan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek, âline salavat getirmek.

Heyetler: Kırk tane olup tesbihler ve benzeri şeylerdir. Bunları terketmekten ötürü sehiv secdesi yapmak gerekmez.

Şâfiîlere göre, sünnet yahut müstahapı eğer namaz kılan kişi terkeder de bir farza başlarsa artık o sünnete geri dönmez. Meselâ, bir kimse birinci teşehhüdü terkettiğini tam doğrulduktan sonra hatırlarsa, geri dönüp bunu yapmaz, sonunda sehiv secdesi yaparak bu eksikliği tamamlar. Eğer haram olduğunu bilerek kasten geri dönüp yaparsa, bu kişinin namazı batıl olur. Fakat namazda olduğunu unutarak geri dönerse namazı bozulmaz. Hatırlayınca acele olarak kalkar ve sonunda sehiv secdesi yapar. Bu durum namaz kılan kişinin imam veya münferid olması hâlinde aynıdır.

Eğer namaz kılan kişi cemaat ise imamına uymak için o sünnete geri dönmesi vaciptir. Çünkü imama uymak, farza başlamış olmakdan daha kuvvetlidir. Eğer bu durumda kasten geri dönmezse, imamdan ayrılmaya niyet etmediği zaman namazı batıl olur. Eğer niyet ederse batıl olmaz.

Hanbelîlere göre, (3) farz olmayan şeyler iki türlüdür: Vacipler ve sünnetler. Vacipler, kasten terkedilmelerinden ötürü namazın batıl olması gereken amellerdir. Yanılarak, yahut bilmeyerek vacip terkedilirse, vacip düşer. Bunların yanılarak terkedilmesi sebebiyle sehiv secdesi yapmak caizdir. Bu hareketler sekizdir:

1- Mahallinde intikal için tekbir almak "Allahu ekber" Bu da bir işin sonu ile başka bir işin başlangıcı arasında alınan tekbirdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapardı. Şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, sizler de öyle namaz kılın."* Eğer namaz kılan kişi başka bir harekete intikal etmeden önce

---

1- *Tuhfetü't-Tullab,* I/71-82; *Haşiyetü'l-Bacuri,* ', 167-181, 193 vd.; *el-Muğni'l-Muhtaç,* I, 152, 152-184; *el-Mühezzeb,* I/71-82; *el-Mecmû',* III, 356

2- Şafii bunları yirmi ba'z'a ulaştırmıştır. Sehiv secdesi bahsinde onları zikredeceğiz. Eb'az adını almalarının sebebi, hakiki ba'zlara, yani rükünlere benzedikleri içindir.

3- *Keşşâfu'l-Kınâ,* I,/450-455-460; *el-Muğnî,* I/462-559.

tekbir getirmeye başlarsa, meselâ, rükû veya secde için eğilmeden önce tekbir getirirse, bu tekbir yeterli değildir. Fakat intikalin başlangıcı ile sona ermesi arasında eğer tekbiri alırsa yeterlidir. Bu tekbir iftitah tekbiri ile rükûda imama yetişen cemaatın rükû tekbirlerinden başka bir tekbirdir. Birinci tekbir rükündür, ikinci tekbir sünnettir. İftitah tekbiri bu ikinci tekbirin yerini tutabilir.

2- Tesmi yapmak; yani *"semiallahu limen hamideh"* demek. Bunu yapmak imam ve tek başına namaz kılanlar için olup cemaat için gerekli değildir.

3- Tahmid; yani *"rabbenâ leke'l-hamd"* demek. İmam, imama uyanlar ve yalnız başına namaz kılanlar tahmid getirirler.

4- Rükû tesbihleri: *"Sübhane rabbiyel-azim"* demektir.

5- Secde tesbihleri: *"Sübhane rabbiyel-a'lâ"* demektir.

6- İki secde arasında *"Rabbi'ğfirlî"* duasını okumak. Bütün bu geçen durumlarda birer kere söylemek vaciptir. En mükemmeli bunları çokça tekrarlamaktır. Kemâlin en azı: "Üç kere söylemektir."

7- Birinci teşehhüt. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) birinci teşehhüdü yaptı, yapmaya devam etti ve yapılmasını emretti. Unutunca da bunlardan ötürü sehiv secdesi yapmıştır. Birinci teşehhüdün en az miktarı, şunu okumaktır:

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»

"Hamdü senâya layık olan Allah Teâlâ'dır, namaz ve diğer fi'lî ibadetler, sâlih ameller O'nun rızası için yapılır. Ey Nebi! Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Bize ve Allah'ın salih kullarına da selâm olsun... Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resulüdür."

8- Birinci teşehhüt için oturmak. Bu ve bundan öncesini yapmak imamı yanılarak ayağa kalkan cemaat için vaciptir.

Sünnetlere gelince, bunlar üç kısma ayrılır: Sözlü sünnetler, fiilî sünnetler, şeklî sünnetler. Sözlü sünnetler on yedi olup bunlar da, istiftah duası, eûzü çekmek, besmele çekmek, âmin demek, dört ve üç rekâtlı namazların ilk iki rekâtında, sabah namazında, Cuma namazında, iki bayram namazında ve nafile namazların tamamında sure okumak, yerine göre açıktan, yerine göre gizli okumak, imam ve yalnız başına namaz kılanların tahmidden sonra, *"Mil'es-Semavati ve mil'el-Ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'dü"* demek, cemaatin bunu söylemesi sünnet değildir. Rükû ve

secde tesbihlerini birden fazla söylemek, iki secde arasında *Rabbi'ğfir lî* demek, son teşehhütte eûzü çekmek, yani *"eûzü billâhi min azâbi cehenneme....."* demek, son teşehhüdün sonunda dua yapmak, son teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'in âline salat etmek, bereket duasında bulunmak, yani, *"ve bârik alâ-Muhammedin ve alâ-âl-i Muhammedin...."* duasını okumak, birinci teşehhütte yeterli miktar ile kunutta yeterli dua miktarından fazla olarak yapılan dualar.

Bu sayılanların dışındakiler fiilî sünnetler ve şekillerdir. [1] Meselâ, iftitah tekbiri alırken, rükûya inip kalkarken elleri iç tarafı kıbleye gelecek şekilde parmaklar birbirine bitişik vaziyette omuz hizasına kadar kaldırmak, daha sonra indirmek fiilî ve şeklî sünnetlerdir.

I - NAMAZIN İÇİNDEKİ SÜNNETLER

1- Elleri iftitah tekbiri için kaldırmak: Namaza başlamak için iftitah tekbiri alırken elleri kaldırmanın müstahap olduğu hususunda ilim adamları arasında her hangi bir ihtilâf yoktur. Bunun ölçüsü Malikîler ile Şâfiîlere göre, [2] omuzlar hizasıdır. Hanbelîlere göre kulak yumuşağı ile omuz hizasına kaldırmak arasında serbesttir. Hanefîlere göre, kişi baş parmaklarını kulak hizasına kadar kaldırır, kadınlar ise sadece omuz hizasına kadar kaldırırlar. Çünkü bu durum kadınların daha çok örtülü olmalarına sebeptir. İbni Kudame'ye göre bunun manası şudur: Namaz kılan kişi parmaklarının ucunu o yere ulaştırmalıdır. Nevevî'ye göre, bunun manası parmaklarının ucunu kulakları üzerine, baş parmaklarını kulak yumuşakları üzerine, avuç içlerini omuzları hizasına getirmektir. Malikîler bu şekle itibar etmişlerdir. Fakîhler buna şunu ilâve etmişlerdir: Parmakların uçlarını, şerefi sebebiyle kıbleye doğru yöneltmek sünnettir.

Hanefîlerin dayandıkları delil Vail b. Hucr'un hadisidir *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza girdiği zaman ellerini kaldırdı, tekbir aldı ve kulakları hizasında tuttu "* [3] Delillerinden biri de Bera b. Âzib'in hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaz kılınca baş parmakları kulakları hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırdı.* [4] Hz. Enes'in hadisinde ise şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.)'ın tekbir aldığını ve baş parmaklarını iki kulağının hizasında kaldırdığını gördüm."*[5]

Şâfiîler ve Malikîlerin dayandıkları delil, İbni Ömer'in hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza başlayınca ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı."*[6]

Hanbelîlerin muhayyerlik hakındaki delilleri şudur: Her iki durum da Hz. Pey-

1- Buna Namaz dışında da bir sıfat olarak bulunduğu için, heyet denmiştir.
2- Onlara göre bu durum adab ve faziletlerden kabul edilir.
3- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye* I/310.
4- Bu hadisi Ahmed ile İshak b. Raheveyh ve Darekutni, Tahavi rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 311.
5- Bu hadisi Hakim ile Darekutni rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, I, 311.
6- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

gamber (a.s.)'den rivayet edilmiştir. İki omuz hizasına kadar ellerin kaldırılması Ebu Humayd, [1] İbni Ömer, Ali ve Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Kulakların hizasına kadar kaldırmak da Vail b. Hucr ile Malik b. Huveyris tarafından rivayet edilmiştir. [2]

Elleri Kaldırma Zamanı:

Hanefîlerde esah olan görüşe göre, elleri kaldırmanın zamanı tekbirden öncedir. Yani önce elleri kaldırıp sonra tekbir getirmektir. Çünkü bunu yapmakta, Allah'tan başkasında büyüklük olmadığı ifadesi bulunmaktadır.

Malikîlere göre, iki elin üst kısmı göğe, iç kısmı yere doğru, korku içinde bulunan kimsenin durumuna benzer şekilde kaldırılır. Bu durum sadece iftitah tekbiri alınırken yapılır diğer zamanlarda yapılmaz.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, kişi ellerini iftitah tekbiri ile birlikte kaldırır, ellerin kaldırılmasının sona ermesi, tekbirin sona ermesi ile beraber olur. Bunlardan biri diğerini geçmemelidir. Tekbir bitince kişi elleri aşağı indirir. Elleri kaldırmayı unutup da tekbir bitinceye kadar kaldırmayan kişi, ellerini kaldırmaz. Çünkü bu sünnetin yeri geçmiştir. Eğer tekbir esnasında hatırlarsa o takdirde ellerini kaldırır, çünkü elleri kaldırmanın yeri henüz geçmemiştir. Eğer ellerini omuzlar hizasına kaldırmak mümkün olmazsa, mümkün olduğu kadar kaldırır. Eğer iki elinden birini kaldırıp diğerini kaldırma imkânı bulunmazsa imkân bulduğunu kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüzün yettiği ölçüde onu yapın."* Eğer iki elinin sünnet vechinden fazla bir şekilde ancak kaldırması mümkün olursa bu şekilde kaldırır. Çünkü böylelikle sünneti de yerine getirmektedir.

Parmakların Durumu:

Hanefî, Malikî ve Şâfiîlere göre, parmakların arası açık olduğu hâlde tekbir alınmalıdır, bir birine sıkıca bitiştirilmemelidir. Bunun gibi, bütünü ile de ayrılmamalıdır. Belki araları açık vaziyette kendi hâllerine bırakılmalıdırlar. Yani parmakların arası vasat bir şekilde ayrılmış olmalıdır. Çünkü, *"Hz. Peygamber (a.s.) tekbir aldığı zaman iki elini kaldırır, parmaklarının arasını açardı."* [3]

Hanbelîlere göre, kişinin ellerini kaldırma esnasında parmaklarını uzatması ve birbirine bitiştirmesi müstehaptır. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) namaza kalktığı zaman iki elini tam olarak uzatır*

1- Bu hadisi Müslim dışında *cemaat* rivayet etmiştir.

2- Daha önce de açıkladığımız üzere, Vail hadisini Müslim rivayet etmiştir. Malik hadisini ise Müslim ile Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 179-183

3- Bu hadisi Tirmizî Ebu Hureyre'den şu lafızla rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s) namaz için tekbir aldığında parmaklarını orta bir vaziyette açardı. Neylü'l-Evtâr,* II, 176.

ve bitiştirirdi. " (1)

İftitah Tekbirini Açıktan Okumak:

Malikîlere göre, (2) ister imam ister imama uyan, ister tek başına kılan olsun namaz kılan kimsenin iftitah tekbirini açıktan alması menduptur. İntikal tekbirlerine gelince, bunları açıktan almak sadece imam için mendup olup diğerleri için mendup değildir. İmamdan başkaları için en faziletli olan, bu tekbirlerin gizli olarak alınmasıdır.

İftitah Tekbiri Dışında İki Eli Kaldırmak:

Hanefî ve Malikîlere göre, rükûda ve rükûdan kalkmada iftitah tekbiri dışında elleri kaldırmak sünnet değildir. Çünkü Hanefîler ile Malikîlere göre Hz. Peygamber (a.s.)'den sahih bir rivayet gelmemiştir. Dayandıkları delil İbni Ömer'den rivayet edilen şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza başlayınca ellerini kaldırır, sonra bir daha ellerini kaldırmazdı."* (3) Bu delillerin ikincisi İbni Mes'ud (r.a.)'un fiilidir. Şöyle demiştir: *"Size Resululah (a.s.)'ın namazını kıldırayım mı? Namaz kıldırdı ve ellerini iftitah tekbirinden başka yerde kaldırmadı."* Bir ifadede şöyle denilmiştir: *"İlk defa ellerini kaldırır, sonra bir daha kaldırmazdı."* (4) Yine şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) ile beraber namaz kıldım, Ebu Bekir ve Ömer ile de beraber namaz kıldım. Onlar iftitah tekbiri dışında ellerini kaldırmazlardı."* (5)

Şâfiîler ile Hanbelîlere göre iftitah tekbiri dışında rükûda, rükûdan kalkışta iki eli kaldırmak sünnettir. Çünkü mütevatir sünnette yirmi bir sahabeden bu durum rivayetten sabittir. (6) Bunlardan biri, üzerinde ittifak edilen İbni Ömer'in hadisidir. Şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza kalkınca iki elini omuzlarının hizasına gelecek şekilde kaldırır, sonra tekbir alırdı. Rükûya varmak isteyince de ilk tekbirde olduğu gibi yine iki ellerini kaldırırdı. Rükûdan başını kaldırınca da yine ellerini kaldırır ve şöyle derdi: 'Semiallahu limen hamideh. Rabbenâ velekelhamd."* (7)

Şâfiîler kendilerince doğru kavilde şunu ilâve etmişlerdir. Nitekim Nevevî'nin de görüşü budur: *"Birinci teşehhütten kalkınca yine elleri kaldırmak müstehaptır.*

1- Bu hadisi İbni Mace dışında beş imamı rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 176.

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I,244; *eş-Şerhu's-Sağır*, I/322.

3- Hafız İbni Hacer şöyle demiştir: Bu hadis *mağlub* ve *mevzudur*. *Neylü'l-Evtâr*, II,181.

4- Bu hadisi Ebu Dâvud ile Neseî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadis için *hasen* demiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 394.

5- Bu hadisi Darekutni ile Beyhaki rivayet etmiş olup zayıftır. Doğrusu hadis *mürseldir*. a.g.e. I, 396.

6- *en-Nazmu'l-Mütenasir Minel-Hadisi'l-Mütevatir*, 58, Buharî kendisine ait bir tasnifinde ref'i inkar edenleri red hususunda yazdığı bir kitabında şöyle demiştir: Bu hadisi sahabe'den on kişi rivayet etmiştir. Bunlardan hiçbirinden hadisin *merfu* olmadığı rivayet edilmemiştir.

7- *Neylü'l-Evtâr*, II, 179-182.

Bunun dayandığı delil Nâfi'in hadisidir: Nâfi (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"İbni Ömer (r.a.) namaza girdiği zaman tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı. Rükûya gidince de ellerini kaldırırdı. 'Semiallahu limen hamideh' deyince ellerini kaldırır, iki rekâttan üçüncüye kalkınca iki ellerini kaldırırdı. İbni Ömer bu durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e kadar ref etmiştir."* (1)

Özetle: İki elin yukarıya doğru kaldırılması durumunda ellerin parmaklarının cumhura göre, vasat bir şekilde açık bulundurulmasına riayet edilir; Hanbelîlere göre ise birbirine bitişik olarak kaldırılır. Bütün âlimlerin ittifakı ile de ellerin içi kıbleye doğru yönelik olur. Öyle ki, namaz kılan kişi ellerinin iç kısmını şerefine binaen kıbleye doğru döndürür.

2- Cemaatın iftitah tekbirinin imamınkine yakın olması:

Hanefîlere göre bu yakınlık sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İmam tekbir alınca sen de tekbir al."* Ancak, cemaatin "Allahu ekber" lafzı imamın tekbirinden önce bitirilmemelidir.

3- Sağ eli sol el üzerine koymak:

Malikîler dışındaki cumhura göre; tekbirden sonra, namaz kılan kişinin sağ elini sol eli ve bileği üzerine koyması sünnettir. Çünkü Vail b. Hucr'dan rivayet edildiğine göre, kendisi Hz. Peygamber (a.s.)'in, namaza girince ellerini kaldırdığını ve tekbir aldığını, sonra elbisesine bürünerek sağ elini sol eli, bileği ve pazusu üzerine koyduğunu gördüğünü nakletmiştir. (2) Kabisa b. Hulb'ün babasından rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Resulüllah (a.s.) bize imam olurdu, namazda sol elini sağ eliyle tutardı.* (3) Sehl b. Saad (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *"İnsanlar sağ ellerini namaz kılarken sol kolları üzerine koymakla emrolunurlardı."* (4) İbni Mes'ud'dan da şöyle rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) birine uğramış, o da sol elini sağ eli üzerine koymuş olarak namaz kılıyordu. Adamın sağ elini alıp sol eli üzerine koydu."* (5)

Hanbelîler ile Şâfiîlere göre, elleri bağlamanın şekli şöyledir: Sağ el sol elin bileği üzerine, yahut ona yakın bir yere konur. Bunun dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan İbni Hacer'in hadisidir. Biliyoruz ki bilek, kolun başparmağı takibeden eklem tarafıdır. Fakat, Hanefîlere göre, sağ elin iç kısmı, sol elin üst kısmı üzerine konur. Bu durumda baş parmak ile küçük parmak bilek üzerinde halka yapılır. Kadınlara gelince iki elini göğsü üzerine halka yapmaksızın koyarlar. Çünkü bu durum kadınların tesettürleri ile ahenk teşkil eder.

1- Buharî *Sahih*'inde rivayet etti. *el-Mecmû"*, III, 424.
2- Bu hadisi Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. Lafız Neseî'nindir.
3- Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasendir*, demiştir.
4- Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.
5- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

Hanefîler ile Hanbelîlere göre ise, namaz kılan kişi iki elini göbeğin altına koyar. Çünkü Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Sağ elin sol el üzerine göbeğin altına konması sünnettendir."* [1] Bundan kastedilen Hz. Peygamber (a.s.)'in sünnetidir.

Şâfiîlerde müstehap olan, iki elin sola meyilli olarak, kadınlarda göğüs üzerine ve erkeklerde göbeğin üstüne konmasıdır. Çünkü insanın kalbi soldadır. Dolayısıyla eller en şerefli uzuv üzerine konulmuş olur. Bunun bir dayanağı da daha önce geçmiş bulunan Vail b. Hucr'un hadisidir: *"Resulullah (a.s.)'ın namaz kılarken iki ellerinden birini diğeri üzerine koyduğunu gördüm."* Bunu İbni Huzeyme'den rivayet edilen başka bir hadis de kuvvetlendirmektedir.

Malikîlere göre, namazda iki elin vakarlı bir biçimde salıverilmesi menduptur. Kuvvetle bırakılması değil. Eller ön taraftan bırakılmaz. Çünkü bu durum huzurlu olmaya aykırıdır. Nafile namazlarda ellerin göğüs üzerinde bağlanması ve tutulması caizdir. Çünkü bu namazlarda zaruretsiz olarak bir yere dayanmak caizdir. Fakat, farz namazlarda kabz mekruhtur. Çünkü bu durum bir yere dayanmak gibidir. Bunu bir yere dayanmak için değil de sünnet olduğu için yaparsa mekruh değildir. Bunun gibi her hangi bir şeyi kastetmeksizin yaparsa yine mekruh değildir.

Bana göre doğru olan görüş cumhurun görüşüdür. Bu da sağ elin sol el üzerine konulmasıdır. Sünnet olmayan işlerle savaşmak için Malikî mezhebinin tespit etmiş olduğu gerçekle de birleşmektedir. Bu da bir yere dayanmaktır. Yahut fasit ve bozuk bir inançla savaşmak için tespit ettiği hususa aykırıdır. Bu da halktan birileri nin bu durumun vacip olduğunu zannetmesidir.

4- Secde yerine bakmak:

Şâfiî ve diğerlerine göre, namaz kılan kimsenin secde edeceği yere bakması müstehaptır. Çünkü bu durum huşûya daha yakındır. İbni Abbas'tan şu rivayet nakledilmiştir: *"Resulullah (a.s.) namaza başlayınca sadece secde edeceği yere bakardı."* [2] Bu da ancak teşehhütte olur. Dolayısıyla, kendisi ile işaret ettiği işaret parmağına bakmış olur. [3]

1- Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.

2- Nevevi demiştir ki: "Bu İbni Abbas hadisi garip olup onu tanımamaktayım, bilmiyorum." Beyhaki ise Enes ve diğerlerinden bu manada başka hadisler rivayet etmiştir. Bu rivayetlerin hepsi *zayıftır*. *el-Mecmû'*, III, 272. Fakat, Müslim ile Tirmizî dışında cemaat Enes'ten Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: *"Bazılarına ne oluyor ki namazda gözlerini göğe dikiyorlar?"* Bu konuda şiddetli davranarak nihayet şöyle buyurmuştur: Bunlar ya bu duruma son verirler, yahut gözlerinden olurlar, gelen mürsel bir hadiste İbni Sirin'den, namazda gözleri başka taraflara çevirmenin şu ayetin inmesine sebep olduğu rivayet edilmiştir. "Onlar namazlarında huşu içinde olanlardır." *Neylü'l-Evtâr*, II, 189.

3- Bu hadisi Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud, Abdullah b. Zübeyr'den rivayet etmiş olup şöyle demişlerdi: "Resulullah (a.s) teşehhütte oturunca sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini sol uyluğu üzerine kordu. Bunu söylerken de işaret parmağı ile işarette bulunur ve gözü işaretinden öteye geçmezdi." *Neylü'l-Evtâr*, II, 189.

5- Sena yahut istiftah duası:

Malikîlere göre istiftah duası mekruhtur. Belki namaz kılan kişi tekbir aldıktan sonra hemen okumaya başlar. Çünkü Enes'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.), Ebu Bekir ve Ömer namaza 'Elhamdü lillâhi rabbil-âlemîn' ile başlarlardı."* (1)

Cumhura göre birinci rekâtta iftitah tekbirinden sonra istiftah duası sünnettir. Bana göre tercih edilen husus da budur. Bu hadisin değişik ifadeleri vadır. Hanefîler ile Hanbelîlerce tercih edileni şudur:

«سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالٰى جَدُّكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ»

Çünkü Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza başladığı zaman Sübhanekellahumme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve tealâ ceddüke velâ ilâhe gayruke"* derdi· (2) Sübhaneke tesbihten gelir. Bu da Allah tealâ'yı tenzih etmektir. Tebârekesmüke, bereketten gelir. Bu da bir şeyde ilâhî hayrın sabit olmasıdır. Tealâ ceddüke: Ced, azamet demektir. Ta'âlâ, "Tefaül" vezninde olup, "Uluvv"den türemiştir. Yani senin büyüklüğün her şeyin büyüklüğünden yüce ve üstündür, yahut senin celâlin ve azametin yüce demektir. Bu tesbih duasının icmalen manası şudur: "Yâ rabb! seni noksanlıklardan berî kılarım. Ben seni ancak sana hamd ederek tenzih ederim. Senin isminin hayrı her şeyde devam etsin. Senin celâlin yücelsin. Senden başka bir mabud yoktur".

Bu iki mezhep alimleri demişlerdir ki: "Hz. Peygamber (a.s.)'den sahih olarak sabit olan şey tercih edilmeye daha lâyıktır."

Şâfiîlerce tercih edilen istiftah duası şudur:

«وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

Bunun dayandığı delil Ahmed, Müslim ve Tirmizî'nin rivayet ettiği ve Tirmizî'nin sahih dediği Ali b. Ebu Talip'ten rivayet edilen hadistir. (3) Bu dua, sonun-

1- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Darekutni'nin Enes'ten benzer bir hadis rivayeti vardır. Beş hadis imamı Ebu Said'den benzer bir hadisi rivayet etmişlerdir. Müslim Sahih'inde Hz. Ömer'in bunu açıktan okuduğunu rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 195.

3- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Ve ene evvelü'l- Müslimin"* Şafii şöyle demiştir: Çünkü Hz. Peygamber (a.s) bu ümmetin ilk müslümanı idi. *Neylü'l-Evtâr*, II. 191-192.

daki *"minel-müslimîn"* ifadesi dışında Kur'an ayetidir. Aslı *"evvelü'l-müslimîn"*dir. Nitekim bunu Müslim de böyle rivayet etmiştir.

Bunun kısaca manası şudur:*"Ben ibadetim ile, hak din olan İslâm'a meylederek, Allah'a her türlü eş koşmaktan uzak olarak, her şeyi Allah'a tahsis ederek göklerin ve yerin yaratıcısını kastettim. Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm Allah'a aittir. Ben müslümanım."*

İmam Ahmed b. Hanbel "Sübhânekellâhumme" dışında bir dua ile de istiftahı caiz görmüştür. Hanefîler nafile namazlarda sübhâneke duası ile yukarıda zikredilen teveccüh duasını birleştirmeyi caiz görmüşlerdir. Fakat, cenaze namazlarında sadece sübhâneke duası ile yetinilir.

İmam açıktan okunan namazlarda, yahut diğerlerinde kıraate başlarsa, Hanbeliler ve Hanefîlerde itimat edilen görüşe göre, imama uyan kimsenin sübhâneke duasını okuması gerekmez. (1) İster bu kişi mesbuk olsun, ister müdrik olsun, ister lâhik olsun fark etmez. Yani ister namaza imamdan sonra başlamış olsun, ister imam kıraate başladıktan sonra namaza yetişen kimse olsun, fark etmez. Bunun sebebi, açıktan okunan namazlarda Kur'an'ı dinlemek farz, gizli okunan namazlarda Kur'an'a tazim dolayısıyla sünnettir. Dolayısıyla bizzat kastedilmeyen bir sünnet olmuştur. İmama uyan kimsenin gizli okunan namazlarda kıraatte bulunmaması, sûkut etmenin vacip olmasından ötürü değildir, belki imamın okuyuşunun kendi okuyuşu yerine de geçmiş olmasından ötürüdür. Hanbelîlere göre: Gizli okunan namazlarda, yahut açıktan okunan namazlarda imamın sûkut ettiği yerlerde cemaat istiftah duasını ve eûzüyü okur.

Şâfiîlere göre, (2)aşağıdaki gibi dualarla başlamak da caizdir

«اَللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اَللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَاطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللَّهُمَّ اغْسِلْنِي بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ»

"Allahım doğu ile batı arasını birbirinden uzak kıldığın gibi benimle günahlarımın arasını uzak eyle. Beyaz elbisenin kirlerden arındırıldığı gibi beni de günahlardan arındır. Su, kar ve buzla yıka beni!."

Yalnız başına namaz kılanlar, bir yerde mahsur kalanlar ve uzun kılınmasına razı olan bir topluluğun imamı için bu duaların hepsini yapmak müstehaptır. Şu dualar da bunlara ilâve edilir:

1- *Reddü'l-Muhtar*, I, 456, *el-Mugnî*, I,565.

2- *Haşiyetü'l-Bacuri*, I,171 vd.

«اَللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي، وَاعْتَرَفْتُ
بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا، فَإِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ، وَاهْدِنِي لأَحْسَنِ
الْأَخْلاَقِ، فَإِنَّهُ لاَيَهْدِي لأَحْسَنِهَا إِلاَّ أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا، فَإِنَّهُ لاَيَصْرِفُ
سَيِّئَهَا إِلاَّ أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا
بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ رَبِّي وَتَعَالَيْتَ، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَاقَضَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»

"Allahım sen Meliksin, her şeyin gerçek sahibisin. Senden başka ilah yoktur. Sen benim rabbim, ben de senin kulunum. Ben kendime zulmettim, günahlarımı itiraf ettim, bütün günahları sen bağışla! Çünkü günahları senden başka kimse bağışlayamaz. Beni en güzel ahlak ve huylara hidayet eyle. Zira ahlakların en güzeline sadece sen hidayet edersin. Kötü ahlakları da benden al; çünkü onları da ancak sen uzaklaştırabilirsin. Senin davetine icabet ettim ve devamlı olarak sana kullak üzere kalacağım. Hayır senin elindedir. Sen şerri murad etmezsin. Ben ancak senin yardımınla durabilirim, dönüşüm de sanadır. Sen çok mukaddes ve azemet sahibisin. Takdir ettiklerinden ötürü sana sadece hamd ederim. Beni bağışlamanı, tevbemi kabul buyurmanı dilerim."

Şâfiîlerce farz ve nafile namazlarda yalnız başına namaz kılanlar ile imam ve cemaat durumundaki kimseler için teveccüh duası okumak müstehaptır. Hatta imam, Fatiha'ya başlarsa yahut Fatiha'ya başlamadan önce imam âmin dediği için ona uyan kişi de "âmin" dese bile teveccüh duasını okumak müstehaptır. Fakat, kendisi Fatiha'ya başlasa veya taavvüze başlasa teveccüh duasına o takdirde başlamaz. Çünkü Şâfiîler teveccüh duasının beş şart ile yapılmasını müstehap kabul etmişlerdir:

a) Cenaze namazının dışında bir namaz olmalıdır. Cenaze namazında teveccüh duası yoktur. Ancak eûzü çekmek sünnettir.

b) Namazın eda vaktinin kaçmasından korkmamalıdır. Bu vakit de bir rekât sığacak kadar zamandır. Eğer vakitten bir rekât sığacak kadar zaman kalmazsa teveccüh duası okumak sünnet olmaz.

c) Cemaat, Fatiha'nın bir kısmının kaçırılmasından korkmamalıdır. Eğer bundan korkarsa okumak sünnet olmaz. Eğer başlarsa Fatiha'dan teveccüh duası kadarını okur.

ç) Kıyamın dışında imama yetişmemiş olmalıdır. Eğer doğrulma zamanında imama yetişirse, o takdirde bu duaları okumak sünnet olmaz. Eğer teşehhüde yetişir de imam selâm verirse, yahut imam ile birlikte oturmadan önce kalkarsa, teveccüh duası ile namaza başlamak sünnet olur.

d) Yanılarak da olsa, eûzü'ye, yahut kıraatc başlamış olmamalıdır. Eğer başlarsa geri dönmez.

6- Namazda kıraatten önce taavvüz, yahut istiaze (eûzü çekmek): (1)

Malikîlere göre, Fatiha ile sureden önce taavvüz ve besmele getirmek mekruhtur. Bunun delili daha önce geçmiş bulunan Enes (r.a.)'in hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.), Ebu Bekir ve Ömer namaza 'El-hamdü lillâhi rabbil-âlemin' ile başlarlardı."* Hanefî Mezhebine göre ise sadece birinci rekâtta taavvüz okunur.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, kıraatten önce, her rekâtın başında "eûzü billâhi mineşşeytani'r-racîm" demek suretiyle gizlice taavvüzde bulunmak sünnettir. Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: (2)

«أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

Sonra Hanefîler ile Hanbelîlere göre gizli olarak şöyle der: *"Bismillâhirrahmanirrahim."* Daha önce de açıkladığımız üzere, Şâfiîlerce açıktan okunan namazlarda besmele açıktan çekilir. Eûzü çekmenin sünnet olduğuna *"Kur'an okuduğun zaman Allah'a, kovulmuş şeytandan sığın."* (Nahl, 98) ayetini delil getirmişlerdir.

7- Âmin demek:

İster imam, ister yalnız başına kılan, ister cemaat olsun, namaz kılan kimsenin Fatiha'yı bitirdikten sonra, "âmin" demesi, müstehaptır. Hanefîler ile Malikîlere göre, âmin sözü gizlice söylenir. Şâfiîler ile Hanbelîlere göre gizli kılınan namazlarda gizli, açıktan okunan namazlarda açıktan okunur. Cemaat durumundaki kişiler imamın âmin demesi ile birlikte âmin derler.

Bunların dayandıkları delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"İmam âmin dediği zaman sizler de âmin deyin. Çünkü kimin âmin demesi meleklerin âmin demesine denk gelirse geçmiş günahları bağışlanır."* İbni Şihab ez-Zührî demiştir ki: *"Resulullah (a.s.) âmin derdi."* (3)

Hanbelîler şunu ilâve etmişlerdir: Eğer imam âmin demeyi unutursa cemaat âmin der ve sesini yükseltir. Bunun sebebi imamı uyarmaktır. Çünkü âmin demek sözlü bir sünnet olup imam onu terk edince istiazede olduğu gibi, cemaat bunu yapar. Eğer imam onu gizlerse cemaat da açıktan söyler. Eğer namaz kılan kişi âmin

1- İstiaze: Kudret sahibi bir zata korkulan şeylerden sığınmak ve iltica etmektir.

2- Bunun delili Ahmed ile Tirmizî'nin Ebu Said el-Hudri'den rivayet ettikleri şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s) namaza kalktığı zaman istiftah duası okur sonra şöyle derdi: "Euzü billahis-Semii'l-Alimi mineşşeytanirracimi min hemzihi ve nefhihi ve nefsihi."* İbn Münzir de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in kıraatten önce, Euzu billahi mineşşeytanirracim, dediği rivayet edilmiştir.* *Neylü'l-Evtâr*, II, 196.

3- Bu hadisi *Cemaat* rivayet etmiş olup Tirmizî İbni Şihab'ın sözünü zikretmemiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 222.

demeyi unutur yahut bilerek âmin demeyi terk eder de sure okumaya başlarsa artık âmin demez. Çünkü söyleme yeri geçmiştir.

Malikîler ile Hanefîlere göre, âmin sözünü gizli olarak söylemenin gerekli olduğunu delili İbni Mes'ud'un şu sözüdür: *"Dört şey vardır ki imam onları gizli yapar: Eûzü çekmek, besmele çekmek, âmin demek, tahmidde bulunmak. Yani Rabbenâ lekel-hamd demek."* (1)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, âmin demenin açıktan olmasının dayandığı delil Ebu Hureyre'nin hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) "gayril-mağdûbi aleyhim veleddâllîn"i okuduğu zaman âmin derdi. Bu sözü birinci safta olanlar işitirdi."* (2) Vail b. Hucr'un hadisinde ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in 'gayril-mağdûbi aleyhim veleddâllîn' dedikten sonra âmin dediğini işittim. Sesini yükselterek bunu söylerdi "* (3)

8- Kısa bir süre beklemek:

Şâfiîlere göre (4): Altı yerde namazda "sübhanallah" diyecek kadar kısa bir süre beklemek sünettir. Ancak "Amin" ile sûre arasındaki durmanın süresi (en az cemaatın Fatihayı okuyacağı) bir zamandır. Bu arada imamın kendisine uyanların Fatiha'yı okuyacak kadar durması sünnettir. İmamın bu duraklama esnasında gizli olarak kıraatle yahut dua ile meşgul olması sünnettir. Kıraatte bulunmak daha iyidir. Burada sükût etmenin manası, açıktan okumamak demektir. Yoksa namazda geçekten suskun durmak istenmez.

Bu altı yer şunlardır: Teveccüh duası ile taavvüz arasında, tahrime ile teveccüh duası arasında, taavvüz ile besmele arasında, Fatiha ile âmin arasında; âmin ile sure arasında, sure ile rükû arasında, tekbirleri arasında. Yani, Fatiha'yı okumadan önce üç, Fatiha'yı okuduktan sonra da üç yerdedir. Dördüncü duraklamanın hikmeti, cemaatın "âmin" sözünün Kur'an'dan olmadığını bilmeleri içindir.

Hanbelîlere göre: (5) İmamın Fatiha'yı okuduktan sonra bir müddet dinlenmek üzere sükût etmesi müstahaptır. Bu esnada imamın arkasındaki cemaat Fatiha'yı okurlar. Bu bekleyişin sebebi, cemaat ile imamın okuyuşlarının karışmamalarıdır. Nitekim tekbir akabinde ve kıraati bitirdikten sonra, Fatiha'yı okuyup âmin demeden önce de kısa bir sure susmak müstahaptır.

Bu duraklamaların meşru oluşunun dayandığı delil Semure'nin rivayet ettiği hadisdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza başladığı zaman iki kere sükût eder, bekler-*

1- Bu sözü İbni Ebu Şeybe İbrahim en-Nahai'den rivayet etmiştir. *Fethu'l-Kadîr*, I, 203.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud ile İbni Mace rivayet etmişlerdir. İbni Mace "Birinci saf duyacak şekilde aşikare okurdu. Öyle ki Mescid inlerdi." *Neylü'l-Evtâr*, II, 224.

3- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. (a.g.e)

4- *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 172, *Muğni'l-Muhtaç*, I,163.

5- el-Muğnî, I, 491-495.

di. Biri iftitah tekbirini alınca, diğeri ise kıraati bitirince." Bir rivayette de şöyle gelmiştir: *"Bir sekte tekbir getirince, diğeri de gayril-mağdûbi aleyhim veleddâllin'i okumayı tamamlayınca."* [1] Bu hadis üç duraklamanın meşru oluşunun delilidir. Bunlar da tekbirden sonra, Fatiha'dan sonra ve bütünü ile kıraati tamamladıktan sonraki duruşlardır.

Malikîlere göre:[2] Sekte mekruhtur, ancak kıraatte duraklamak, zikirde bulunmak suretiyle araya bir fasıla vermek menduptur. İftitah tekbiri ile rükû arasında duraklamak ise daha iyidir. Bunun sebebi, iftitah tekbirinin rükû tekbirine karışmasını önlemektir. Eğer ayırım yapılmaksızın rükû yapılırsa bu da yeterlidir.

Hanefîlere göre: [3] Farz namazlarda dört rekâtlı farzların son iki rekâtında namaz kılan kişi Fatiha'yı okuyup üç tesbih getirmek ile üç tesbih miktarı sükût etmek arasında serbest bırakılır. Namaz kılan kişi bu esnada sükût etmekle kötü bir şey yapmış olmaz. Çünkü Hz. Ali ile İbni Mes'ud'dan bu konuda muhayyerlik sabit olmuştur. Bu rivayet, Hz Peygamber'in o rekatlarda Fatiha'ya devamının vücub ifâde etmediğini gösterir.

9- Ayakları aralamak :

Hanefîlere göre: Kıyamda ayakların arasını dört parmak miktarı açmak sünnettir. Çünkü bu durum huşuya daha yakındır.

Şâfiîlere göre: İki ayak arası bir karış kadar açılır. Özürsüz olarak ayaklardan birini diğerine bitiştirmek mekruhtur. Çünkü bu durum huşuya engel olacak bir zorlanmadır.

Malikîler ile Hanbelîlere göre: Ayakların arasını açmak menduptur. Bunun şekli de ne bitişik, ne de örfen aşırı bir şekilde açık olmamak kaydıyla vasat bir şekilde bulunmaktır.

10- Fatiha'dan sonra bir sure okumak:

Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanefîlere göre Fatiha'dan sonra bir sure okumak vacip, cumhura göre her namazın birinci ve ikinci rekâtlarında sünnettir. Fatiha'nın açıktan okunduğu namazlarda sûre de açıktan okunur, gizli okunduğu yerlerde gizli okunur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır. Ebu Katâde şöyle rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazının ilk iki rekâtında Fatiha ile iki sûre okurdu. Birincisini uzun okur, diğerini kısa okurdu. Bazı zamanlarda ayetleri işittirirdi. İkindi namazının ilk iki rekâtında Fatiha ile birlikte iki sure okur, birincisini uzun, ikincisini kısa yapardı. Sabah namazının ilk rekâtında ise*

1- Bu hadisi Ebu Dâvud, Ahmed, Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 239.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 238, *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 310.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 477.

sureyi uzun okurdu, ikinci rekâtında kısa okurdu." (1) Ebu Berze'nin rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazında altmış ile yüz ayet arasında okurdu."* (2)

Hz. Peygamber (a.s.)'in açıktan okunan namazlarda Fatiha ile birlikte sure okuduğu meşhur olmuştur. Bu durum tevatür derecesinde de nakledilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) Muaz b. Cebel'e bunu emretmiştir; şöyle buyurmuştur: *"Veşşemsi, Ve duhâhâ, Sebbihisme rabbikel'alâ, Vel-Leyli izâ yağşâ' surelerini oku."* (3)

Okunacak Surelerde Tertip:

Hanefîlere göre (4): Namaz kılan kimsenin bir sureyi okuyup sonra ikinci re-kâtta tekrar onu okumasında bir beis yoktur. Bunun gibi, birinci rekâtta bir yerden, ikinci rekâtta başka bir yerden okumakta da bir beis yoktur. Hatta okunan ayetler tek bir sureden olup aralarında iki yahut daha fazla ayet bulunuyorsa da caizdir.

Kısa bir sureyle ara vermek mekruhtur. Bunun gibi tersine okumak da mekruhtur. Meselâ; ikinci rekâtta birinci rekâtta okunan sureden daha yukarıdaki bir sureyi okumak gibi. Çünkü kıraatte tertibe riayet etmek tilâvetin vaciplerindendir. Çocuklar için bu durumun caiz görülmesinin sebebi, öğretme zaruretidir. Tersine okumanın mekruh oluşundan Kur'an'ı hatm edip sonra tekrar baştan Bakara suresinden başlamayı istisna etmişlerdir.

Bir kimse eğer birinci rekâtta "Kâfirun" suresini, ikinci rekâtta "Elem tere" suresini, yahut "Tebbet" suresini okursa sonra da kıraati hatırlarsa tamamlar. Nafile namazlarda bu sayılanlardan hiç biri mekruh değildir.

En kısa surenin uzunluğu kadar üç ayet okumak, uzun bir ayet okumaktan daha faziletlidir. Çünkü bu kadarı ile Kur'an'ın îcazı ve meydan okuyuşu gerçekleşir. Fakat bir ayet ile gerçekleşmez. Efdaliyyet sevabın çokluğu ile ilgilidir. Bir sure veya bir surenin bir kısmını okumada ayet çokluğuna itibar edilir.

Açıktan ve Gizli Okunacak Yerler:

Fakîhler sabah, akşam, yatsı, cuma, bayramlar, teravih ve ramazandaki vitir namazının her rekâtında açıktan okumanın, öğle ve ikindi namazlarının farzlarında ise gizli okumanın sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. Fakihlerin vitir, nafile namazlar ve benzeri konularda aşağıdaki şekilde açıklamaları vardır:

---

f- Bu hadisi üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Ebu Dâvud da rivayet etmiştir, şunu ilave etmiştir: *"Şöyle dedi: Biz zannettik ki, bundan insanların birinci rekata yetişmesini kasd ediyor."* *Neylü'l-Evtâr*, II, 226.

2- Hadisi, Buharî ve Müslim, Ebu Dâvud'dan rivayet etmiş olup, Ebu Dâvud şunu ilave etmiştir; Kanaatimize göre Resulullah (a.s) insanların birinci rekata yetişmelerini murad etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 226.

3- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

4- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

Hanefîlere göre: İmamın, Ramazan'da (kılınan) vitir namazı, teravih namazı ve iki bayram namazlarında açıktan okuması vaciptir. Güneş ve ay tutulması namazı ile, yağmur duası namazı ve gündüzün nafilelerinde ise imam yahut yanlız başına namaz kılanların gizli okumaları vaciptir. Gece nafilelerinde ise serbestlik vardır.

Yalnız başına namaz kılanlar, vaktinde veya vakti dışında eda yahut kaza olarak kılınan cehrî namazlarda açıktan okumak ile gizli okumak arasında serbesttir. Ancak gece açıktan okunan namazlarda açıktan okumak daha faziletlidir. Gizli okunan namazlarda, sahih olan görüşe göre, gizli okumak vaciptir.

İmama uyan kişinin her durumda sükût etmesi vaciptir.

Malikîlere göre: Gece nafilelerinin hepsinde açıktan okumak, gündüzün nafilelerinin **hepsinde ise gizli okumak menduptur. Ancak bayram namazı ile yağmur namazı gibi hutbesi bulunan namazlarda açıktan kıraatte bulunmak menduptur.**

İmama uyan kimsenin gizli okuması menduptur.

Şâfiîlere göre: **İki bayram namazı ile ay tutulması, yağmur namazı, teravih namazı, ramazandaki vitir namazı, gece vakti yahut sabah vaktinde tavafın iki rekât namazı gibi namazlarda açıktan okumak sünnettir. Bunların dışındaki namazlarda ise gizli okumak sünnettir. Ancak mutlak nafile namazlar bunun dışındadır. Bunlarda uyuyan, namaz kılan vs. kimseleri rahatsız etmeyecekse açıktan ve gizli okumak arasında ortada bir kıraatle okumak lâzımdır. Farz namazların kazasında mu temet kavle göre kaza vaktine itibar edilir. Kadınların açıktan okuması erkeklerin açıktan okumasına göre daha hafif sesle olur. Ancak kadınların açıktan okuma mahalli yabancı erkeklerin bulunmadığı yerlerdir.**

Hanbelîlere göre: **Bayram namazı ile yağmur duası namazı, küsuf namazı, teravih namazı ve ramazana ait vitir namazında, eğer teravihten sonra kılınmışsa, açık tan okumak sünnettir. Bunlar dışında gizli okunmalıdır.**

Yanlız başına namaz kılan kişi, açıktan okunan namazlarda açıktan okumak ile gizli okumak arasında serbesttir. Nitekim Hanefîler bu görüştedirler.

Kıraat Esnasında Duada Bulunmak:

Rahmet ayetleri okunurken rahmet ve mağfiret dilemek, cehennemin zikri geçtiği zaman ondan Allah'a sığınmak müstahaptır. Çünkü "Hz. Peygamber (a.s.): ***"Cennet ve cehennem zikredilince cehennem ateşinden Allah'a sığınırım, cehennem ehli için azap vardır."*** **[1] buyurdu. Yine,** ***"Hz. Peygamber (a.s.) içinde korkutma manası bulunan bir ayet geçince, mutlaka Allah'a dua eder ve ona sığınırdı. İçinde müjde manası bulunan bir ayet geçince Allah'a dua ederek ondan talepte bulunurdu."*** **[2]** ***"Bunları yaratan, ölüleri diriltmeye kadir değil midir?"*** **(Kıyame,**

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 510-511.

2- Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. İbni Mace de bu manada Abdurrahman b. Ebi Leyla'dan o da babasından bir hadis rivayet etmiştir.

40) ayetini okuyunca *"Sübhaneke fe belâ"* [1] yani *"Seni noksan sıfatlardan tenzil ederim, evet kâdirsin."* demektir. Bunun gibi *"Fe sebbih bismi rabbike'l-azîm"* gibi ayetler geçtikçe tesbih getirmek "Vettini" suresinin sonunda ve "Kıyame" suresinin sonunda "Belâ ve ene alâ zâlike mineşşahidîn" (Evet, evet, ben buna şahitlik edenlerdenim.) "Mürselât" suresinin sonunda, "âmenna billâhi" demek de sünnettir.

Sure Ne Zaman ve Nasıl Okunur?

Şâfiîlere göre: İmama uyan kimseler için açıktan okunan namazlarda sure okumak yoktur. Aksine cemaat olan kişi sükût ederek dinler. Eğer imama uyan kişi imamdan uzakta bulunursa yahut namaz gizli okunan bir namaz ise en sahih görüşe göre, cemaat de okur. Çünkü bu durumda cemaatin sükût etmesinin bir manası yoktur. Şâfiîler dışındaki fakihler şöyle demişlerdir: İmama uyan kimselere sure okumak mecburiyeti yoktur.

Malikî ve Hanbelîlere göre: Sureye besmeleyi okuyarak başlamak sünnet, Fatiha'dan sonra tam bir sure okumak ise menduptur. Surenin bir kısmını yahut uzunlarından da olsa bir veya daha fazla ayet okumakla yetinilmez. Gizli okunan namazlarda imamın arkasında okumak menduptur. Bunun gibi, akşam namazının farzının son rekâtında ve yatsı namazının son iki rekâtında okumak da menduptur.

Cumhura göre : İlk iki rekâtta aynı sureyi tekrarlamak mekruhtur. Belki matlup olan ikinci rekâtta okunacak olan surenin birinci rekâtta okunandan başka olmasıdır. Ve bu surenin tertipçe daha aşağıdaki bir sure olması, yukarıda olmaması gerekir. Meselâ, birinci rekâtta "Beyyine" suresi okunduktan sonra ikinci rekatta "Kadr" suresi okunmamalıdır. Hanefîlere göre bir sureyi bir rekâtta okuduktan sonra ikinci rekâtta onun tekrarlamasında bir beis yoktur. Cumhura göre farz namazlarda ikinci rekâttaki kıraatin birinciye göre daha kısa olması menduptur. Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'a göre, sadece sabah namazında birinci rekâtı uzatmak menduptur. Fetva cumhurun görüşünde olduğu gibi, İmam Muhammed'in görüşüne göredir. Bütün namazlarda birinci rekâttaki kıraat ikinci rekâta göre uzun yapılır. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Bu hususu Buharî ile Müslim öğle namazı ile ikindi namazları için rivayet etmişlerdir. Ayrıca Müslim sabah namazı için de rivayette bulunmuştur. Diğer namazlar da buna kıyas edilir.

Bütün fakihlerin ittifakı ile iki rekâttaki surelerin tertibinin, Mushaf düzenine göre olması menduptur. Surelerin ters çevrilmesi, yani aşağıdan yukarıya doğru okunması mekruhtur. Surelerin sonları ile ortalarının okunması mekruh değildir. Çünkü Ebu Saîd şöyle demiştir: *"Namazda Fatiha ile kolayımıza gelen sure ve ayetleri okumakla emrolunduk."* "Nafile namazlarda iki veya daha çok sureyi birleştirmek caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bir rekâtta Bakara, Âl-i İmran ve Nisa surelerini okumuştur, farz namazlara gelince, müstahap olan ilâve etmeksizin

1- Bu hadisi Ahmed, Hz. Aişe (r.a)'den rivayet etmiştir.

Fatiha ile birlikte bir sure ile yetinmektir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) çoğu namazlarında böyle yapardı.

Namazlardaki Surelerde Müstehap Olan Miktar:

Fakihlerin ittifakıyla, sabah namazında uzun okumaya razı olan sayıları az bir cemaate imam olan kimsenin okuyacağı surenin *Tıval-ı mufassal*'dan olması sünnettir. *Tıval-ı Mufassal,* Hucurat ile Burûc sureleri arasındaki surelerdir· (1)

Maliki, Hanefî ve Şâfiîlere göre: Öğle namazında da durum böyledir. Hanbelîlere göre ise *Evsat-ı mufassal* (Burûc ile Beyyine sureleri arasındaki surelerden) okur. (2) İkindi ile yatsı namazlarında da *evsat-ı mufassal* tabir edilen orta uzunluk taki surelerden okur. Akşam namazında kısa surelerden okur. Malikîlere göre, ikindi namazı akşam namazı gibi olup bu namazda da aynı surelerden okur.

Bu görüşlerin dayandığı delil Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir. Ebu Hureyre şöyle demiştir: *"Kıldığı namazı Resulullah (a.s.)'ın namazına falancadan daha çok benzeyen birini görmedim. Süleyman b. Yesar dedi ki: O kişinin arkasında namaz kıldım, sabah namazında uzun surelerden (Tıval-i mufassal), akşam namazında kısa surelerden, yatsı namazında ise orta derecede uzun olan surelerden okuyordu."* (3) Sabah namazı ile öğle namazlarında kıraati uzatmanın hikmeti, vakitlerinin uzun olması ve uyku sebebiyle gaflet içinde bulunan kimselerin yahut kaylule uykusu sebebiyle gecikenlerin bu namazlara yetişmesini sağlamaktır. İkindi namazında orta derecede uzun sure okumanın sebebi, gündüzün sonunda insanların işleri ile meşgul olmalarıdır. Yatsı vaktinde ise uykunun insanlara galip olmasına dayalıdır. Akşam namazında hafif kıldırmanın hikmeti vaktin dar olmasıdır.

Namazlardaki kıraatten bahseden hadis Cabir b. Semure'den rivayet edilen şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazında 'Kâf vel-Kur'ani'l-mecid, ve benzeri' sureleri okurdu. Onun kıldırdığı namazlar hafif olurdu."*

Bir rivayete göre: *"Öğle namazında, Velleyli izâ yağşâ , ikindi namazında benzer bir sureyi, sabah namazında bundan daha uzun bir sure okurdu."* (4) Bir rivayette de: *"Güneş meyl ettiği zaman Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazını kılar ve Velleyli izâ yağşa gibi bir sure okurdu. İkindide de bunun kadar okurdu. Sabah namazı dışındaki bütün namazlarda da böyle okurdu. Sabah namazını ise uzatırdı."* (5)

1- Bu hadisi Ebu Dâvud, Musa b. Ali Aişe'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 323.

2- Bunların dayandıkları delil, Hz. Ömer'in Ebu Musa'ya yazdığı şu yazıdır: "*Sabah namazından uzun surelerden, öğle namazında orta uzunluktaki surelerden, akşam namazında ise kısa surelerden oku.*" Bu hadisi Ebu Hafs rivayet etmiştir.

3- Bu hadisi Ahmed ve Nesei rivayet etmişlerdir. Lafız Nesei'nindir.

4- Bu hadisi Ahmed ile Müslim rivayet etmişlerdir.

5- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 231.

İbni Mace, İbni Ömer'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) akşam namazında Kâfirûn ve İhlas surelerini okurdu."* İmamın genel olarak hafif kıldırması menduptur. Çünkü Hz. Cabir (r.a.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Muaz, yoksa sen fitneci misin! Sebbihisme rabbike'l-a'la, Veşşemsi ve duhââ, Ve'lleyli izâ yağşâ, surelerini okusaydın ya!"*(1) Buharî ve diğer kaynaklardaki bir rivayette şöyle gelmiştir. *"Her kim insanlara imamlık ederse hafif kıldırsın. Çünkü cemaat arasında zayıf, hasta ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır."*

Surelerin Miktarlarını Sınırlandırmak:

Uzun, orta ve kısa surelerin uzunluk miktarını tesbit etme konusunda fakîhlerin çeşitli görüşleri vardır. Bu görüşler de şunlardır:

Hanefîlerce mutemet görüşe göre: (2) *Tıval-i mufassal,* (uzun sureler) Hucurat suresinden Burûc suresinin sonuna kadar yahut kırk veya elli âyet kadar olan surelerdir. *Evsat-ı mufassal,* (orta uzunluktaki sureler) Târık suresinden Beyyine suresine kadar olan sureler yahut (on beş âyet kadar olan surelerdir. *Kısar-ı mufassal* (Kısa sureler) Beyyine suresinden Kur'an-i Kerim'in sonuna kadar olan yahut her rekâtta beş âyet ihtiva edecek uzunluktaki surelerdir.

Malikîlere göre: (3) *Tıval-i Mufassal* Hucurât suresinden Nâziat suresine kadar olan surelerdir. *Evsat-ı mufassal,* Abese suresinden Velleyli suresine kadar olan surelerdir. *Kısar-ı Mufassal,* Vedduha'dan Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir.

Şâfiîlere göre: (4) *Tıval-ı Mufassal,* Hucurat suresinden Nebe' suresine kadaı olan; *Evsat-ı Mufassal* Nebe suresinden Duha suresine kadar olan; *Kısar-ı Mufassal,* Duha suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Cuma günü sabahı birinci rekâtta secde suresi, ikinci rekâtta, Dehr sureleri okunur. Çünkü Ebu Hureyrenin rivayet ettiği hadiste böyle gelmiştir. (5)

Hanbelîlere göre (6) : Mufassal surelerin ilki Kaf, bir görüşe göre de Hucurat suresidir.

Hanbelîler şu açıklamayı yapmışlardır: Kişi namazda Hz. Osman'ın Mushafına uygun olan ayet ve surelerden okur. Bu da tevatürü ve senedi sahih olan ve lügate uygun olandır. Hz. Osman'ın Mushafından dışarıya çıkan bir ölçüde yapılan kıraatle kılınan namaz sahih değildir. Bu Mushafın dışındaki kıraatler de İbni Mes'ud ve diğerleri gibi, şâz olan kıraatlerdir. (Bu zatların kıraatlerinde mütevatir olan üç

1- Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 235.
2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 504, *Tebyunü'l-Hakaik,* I, 130.
3- *eş-Şerhu's-Sağır,* I, 325, *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 247.
4- *Heaşiyetü'ş-Şarkavi ala-Tuhfetü-Tullab,* I, 205, *Şerhu'l-Muhalla alel Mihnac:* I, 154.
5- Tirmizî ve Ebu Dâvud dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 277.
6- *Keşşâfu'l-Kınâ,* I, 399 vd., 402.

prensip ihlâl edilmiştir: Bunlar da bir yönden de olsa Arapçaya uygunluk, Hz. Osman'ın Mushaflarından birine ihtimalî de olsa uygun olmak, isnadının sahih olması.) (1)

Açıktan ve Gizli Olarak Okumanın Sınırı:

Hanefîlere göre : Açıktan okumanın en azı yakınında olmayanlara, meselâ birinci saftakilere işittirecek kadar olmasıdır. Bir iki kişinin işitmesi kâfi gelmez. Gizli okumada ise en az sınır, kendinin veya yakınında bulunan bir veya iki kişinin işitmesidir.

Malikîlere göre: Kişinin namazda açıktan okumasının en az ölçüsü, yanıbaşındaki kişiye işittirmesidir. Gizli okumanın en az miktarı, dilin hareket etmesidir. Kadınların açıktan okumaları ise, sadece kendilerine işittirecek kadar sesli okumalarıdır.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre : Açıktan okumanın en az ölçüsü bir kişi de olsa kişinin yanıbaşındaki kimseye okuduğunu işittirmesidir. Gizli okumanın en az ölçüsü ve kişinin okuduğunu kendisine işittirmesidir. Kadına gelince, yabancı kimselerin yanında açıktan okuyamaz.

11- Rükû ve secdeye eğilip kalkarken ve kıyamda alınan tekbirler:

Yukarıda sayılan yerlerde *"Allahu ekber"* diyerek tekbir getirmek icma-i ümmet ile sabittir. Çünkü İbni Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın her kalkış ve eğilişlerinde, kıyam ve oturuşlarında tekbir getirdiğini gördüm."* (2) Bu hadis yukarıdaki durumlarda tekbir getirmenin meşruluğunun delilidir. Ancak rükûdan kalkarken tekbir yerine *"Semiallahu limen hamideh"* denilir. Hanbelîler ise tekbir getirmenin vacip olduğunu söylemişlerdir. Nitekim onlara göre *"Semiallahu limen hamideh"* demek de vaciptir. İki secde arasında ve birinci teşehhütte *"Rabbiğfirlî"* demek de vaciptir.

Rükûda aşağıdaki hususlar sünnettir:

a) İki eli diz kapakları üzerine koymak, rükû esnasında sırtı düzgün tutmak, erkeklerin parmaklarının arasını ayırmaları (kadınlar ise ayırmazlar), baldırları dik tutmak, başı kuyruk sokumu ile aynı seviyede tutmak, başı sırt hizasından yukarı kaldırmamak, aşağıya doğru da alçaltmamak, erkeklerin pazularını böğürlerine bitiştirmemeleri. Bunun dayandığı delil, Ebu Mes'ud Ukbe b. Amr'in rivayet ettiği hadisidir: *"Ebu Mes'ud rükûya gidince iki kolunu açar ve ellerini iki dizi üzerine koyar, parmaklarını dizi üzerinde ayırırdı. Kendisi şöyle demiştir: Resulullah*

1- *Neylü'l-Evtâr*, II, ʼ.37.

2- Bu hadisi Ahmed, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* demiştir. Bu manada başka bir hadis Ebu Musa'dan rivayet edilmiş olup onu Ahmed, Müslim, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 240.

(a.s.)'ın böyle namaz kıldığını gördüm." (1) Mus'ab b. Sa'd'ın rivayetinde ise şöyle denilmiştir: *"Babamın yanıbaşında namaz kıldım. İki avucumu düzgün yapıp iki uyluğum üzerine koydum. Babam bunu yapmamı bana yasakladı ve şöyle dedi. Biz de böyle yapıyorduk. Sonra biz ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk."* (2) Hz. Peygamber (a.s.)'in nasıl namaz kıldığını anlatan Ebu Humayd es-Saîdî'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) iki elini iki dizleri üzerine koyup sonra iki elini ayırır, böğürlerinden uzaklaştırdı."* (3) İbni Mace'de Vabısa b. Ma'bed'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.)'in namaz kıldığını gördüm. Rükû ettiği zaman sırtını düz tutardı. Öyle ki, üzerine su dökülecek olsa su dururdu."* Müslim'de Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûya vardığı zaman başını ne kaldırır, ne de salıverir, ikisi arasında tutardı."*

b) Rükûda en az bir kere "Sübhane rabbiye'l-azîm" demek. Cumhura göre, bu tesbihin kemalinin en az sınırı üç kere söylenmesidir. Malikîlere göre tesbih adedinin her hangi bir sınırı yoktur. Malikî, Şâfiî ve Hanbelîler buna "vebihamdihî" sözünü de ilâve ederler. Bunun dayandığı delil Hz. Huzeyfe'nin rivayetidir: *"Şöyle demiştir: Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber namaz kıldım. Rükûda 'Sübhane rabbiye'l-azim', secdede 'Sübhane rabbiyel-alâ' derdi. Okuyuşu esnasında rahmet ayeti geçince orada durur ve Allah'tan rahmet isterdi. Azab ayeti gelince de Allah'a sığınırdı."* (4) Ukbe b. Âmir'in rivayet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: *"Fesebbih bismi rabbike'l-azîm" ayeti inince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Bu tesbihi rükûnuzda okuyun."* İbni Mes'ud'un hadisinde ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri rükûya vardığı zaman üç kere sübhane rabbiye'l-azîm, desin. Bu sayı tesbihin en az ölçüsüdür."* (5)

İmam olan kişi rükûda üç tesbihten fazla tesbih okumaz. Fazlası mekruhtur. Bunun sebebi, cemaata hafiflik sağlamaktır. Fakat, Şâfiîler şöyle demişlerdir: Yalnız başına namaz kılan ile, adedi belli ve uzun kıraate razı olan kimselere imamlık eden şunu da ilave eder: (6)

«اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي»

"Allahım, senin için rukû' ettim, sana iman edip sana teslim oldum. Kulağım,

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. (a.g.e, 243. vd.)
2- Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. (a.g.e, 244.)
3- Bu hadis *sahih* olup Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. Tirmizî *sahih* demiştir. Buharî bunu muhtasar olarak rivayet etmiştir. (a.g.e, 184.)
4- Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup Tirmizî sahih demiştir. a.g.e, 245.
5- Bu iki hadisi Ebu Dâvud, İbni Mace ve Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 246.
6- Son cümle dışında, bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Son cümleyi İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

gözüm, beynim, kemik ve sinirlerim, ayağımın taşıdığı bu beden senin önünde eğilmiştir."

Hanefîlere göre: Rükûyu uzatmak tahrimen mekruhtur. Bunun gibi imamın tanıdığı kimsenin cemaate yetişmesi için kıraatı uzatması mekruhtur. Eğer tanımıyorsa o takdirde mekruh değildir. Bu görüş diğer imamların görüşüne uygundur. Rükûda mutmain olmak, daha önce de açıkladığımız gibi, dört mezhebe göre vaciptir.

12- Tesmi ve tahmid:

Tesmi': "Samiallahu limen hamideh", demektir. *Tahmid:* "Rabbenâ leke'l-hamd" demektir. [1] Hanefîler ile Hanbelîlerde meşhur olan görüşe göre imam için tahmidin gizli olması, yalnız başına namaz kılanlar için de gizli okunması gerekir. İmama uyan kişiye gelince: Hanbelîler ile Hanefîlerde itimat edilen görüşe göre sadece *"Rabbenâ leke'l-hamd"*, yahut *"Rabbenâ veleke'l-hamd"*, yahut *"Allahumme rabbenâ lekelhamd"* denir. Birinci ifade Şâfiîlere göre daha iyidir; çünkü bu hususta sünnet gelmiştir. Hanefîlere göre en faziletlisi en son ifadedir. Sonra, *"Rabbenâ ve leke'l-hamd"* sözüdür. Sonra ilkidir. Hanbelîler ile Malikîlere göre ise en faziletlisi 'Rabbenâ ve leke'l-hamd" sözüdür.

Malikîlere göre: İmam "Rabbenâ leke'l-hamd" demez. Cemaat "Semiallahu limen hamideh" demez. Yalnız başına namaz kılan ise kıyam durumunda ikisini de söyler. Rükûdan kalkma hâlinde söylemez. Çünkü rükûdan kalkma durumu, "Semiallahu"ya yakındır. Doğrulunca "Rabbenâ..... ilh." der.

Hülasa cumhura göre imama uyan kişi tahmid getirmekle yetinir.

Şâfiîlere göre: Tesmî ile tahmidi birleştirmek hem yalnız başına kılanlar, hem imamlar hem de cemaat hakkında sünnettir.

Şâfiîlere göre bu ikisini birleştirmenin sünnet olmasının delili Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.) namaza durduğu zaman kalkınca tekbir getirir, sonra rükûya varınca yine tekbir getirir, sonra belini rükûdan doğrulttuğu zaman "Semiallahu limen hamideh" derdi. Sonra ayakta iken "Rabbenâ veleke'l-hamd"* derdi. Hadis üzerine Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Bir rivayetlerinde de şöyle gelmiştir: "Rabbenâ leke'l-hamd." [2]

Cumhura göre, imam ile cemaat arasında ayırım yapılmasının dayandığı delil Hz. Enes'in rivayet ettiği hadis-i şeriftir. *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "İmam, semiallahu limen hamideh, dediği zaman sizler de, rabbene ve leke'l-hamd, deyin."* [3]

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre: Şöyle demek sünnettir:

«رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلْءَ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ»

1- Yani, Ey rabbimiz! Bizim duamızı kabul et, bize hidayet verdiğin için sana hamd olsun.

2- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 249.

3- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 251.

"Hamd sanadır ey Rabbimiz! Semâlar ve arz ve onların arası dolusunca, ve onların ötesinde dilediğin şeyler dolusunca." Tek başına namaz kılan kişi ile uzun duadan sıkılmayan bir cemaate imamlık eden imam şu duaları da okur.

«أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَاقَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، لاَمَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَيَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»

"Ey övgü ve büyüklüğe layık olan! Biz ki hepimiz senin kulunuz, senin ihsanına mani olacak, mahrum ettiğine de verecek kimse yoktur. Senin katında zenginliğin bir faydası yoktur. Ancak sana itaatin faydası vardır."

Bunların dayandıkları delil İbni Abbas'ın rivayet ettiği hadistir: Hz. Peygamber (a.s.)başını rukudan kaldırdığı zaman şöyle derdi. (1)

«اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلْءَ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ، وَمِلْءَ مَابَيْنَهُمَا، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ بَعْدُ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، لاَمَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَيَنْفَعُ ذَاالْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»

Hanefîler bunu yalnız başına namaz kılma durumuna haml etmişlerdir.

13- Secde için eğilindiği zaman önce dizlerin sonra ellerin sonra yüzün yere konması, secdeden kalkarken de tersinin yapılması:

Bu hüküm Malikîler dışındaki cumhura göredir. Çünkü daha önce de geçen Vail b. Hucr'un rivayet ettiği hadisi şöyle buyurulmuştur: *"Resulullah (a.s.)'i secdeye gittiği zaman gördüm ki, dizlerini ellerinden önce yere koydu. Kalkınca da ellerini dizlerinden önce kaldırdı."*

Malikîlere göre secdeye giderken önce eller sonra dizler yere konur. Secdeden kalkılırken de önce dizler, sonra eller kaldırılır. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Sizden biri secde ettiği zaman develerin çöküşü gibi çökmesin, önce iki elini, sonra iki dizini yere koysun."* Bunun açıklaması daha önce geçmiştir. İki keyfiyet arasında her hangi bir tercih söz konusu değildir.

14- Secdenin başka yapılış şekilleri:

a) Hanefîlere göre yüzü iki avuç arasına koyma ve parmakları bir birine bitişik, kıbleye doğru açılmış vaziyette kıbleye doğru tutma hususunda müçtehitlerin ittifakı vardır. Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre eller secde esnasında omuzların hizasına doğru kaldırılır. Elbise içinde gömülü iseler, eller elbisenin dışına çıkarılır ve iç kısmı üzerine yüklenilir. Şâfiîlere göre iki ayak, iki diz, iki uyluk arasında bir karış kadar mesafe bulunmalıdır. Buna göre, ayak parmaklarının kıbleye doğru yöneltilmesi sünnet olur.

1- Müslim ile Neseî rivayet etmiştir. (a.g.e.)

Birinci durumun delili, Vail b. Hucr'dan rivayet edilen şu hadistir: "*Hz. Peygamber (a.s.) secdeye gittiği zaman yüzünü iki elinin arasına kordu.*" (1)

Parmakların bir birine bitiştirilmesinin hikmeti, şerefli olmasına binaen hepsinin kıbleye yönelmesidir. Aynı zamanda secdede rahmet iner. Parmakların birbirine bitiştirilmesi ile daha çok rahmet elde edilir. (2) Parmakların birbirine bitiştirilmesi ve kıbleyi karşı yöneltilmesinin dayandığı delil Ebu Humayd es-Sâidî'nin hadisidir: "*Hz. Peygamber (a.s.) secde ettiği zaman iki elini yere yatırmaksızın ve kabz etmeksizin, yummaksızın yere kor, iki ayağının parmaklarının ucunu kıbleye doğru yöneltirdi.*" (3)

Üçüncü durumun dayandığı delil de yine Ebu Humayd es-Sâidî'nin rivayet ettiği hadistir: "*Hz. Peygamber (a.s.) secdeye gittiği zaman iki avucunu iki omuz hizasında yere koyardı.*" (4) İki elin elbise içinden dışarı çıkarılmasının delili, Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir: "*Resulullah (a.s.) iki yanından birinde açık yer bulunmayacak şekilde bütün vücudun elbise ile kaplanmasını yasaklamıştır.*" (5)

Fakat iki elin iç kısmına dayanmak hareket kabiliyeti kazanmaya daha çok yardımcı olduğu, huşu ve tevazuya daha yatkın olduğu içindir. İki ayağı açmanın sebebi sünnete uymaktır.

b) Erkeklerin karınlarını uyluklarından, dirseklerini böğürlerinden, secdede kollarını zahmet vermeyecek şekilde yerden ayırmaları, iki diz ile iki ayak arasını ayırmaları lâzımdır.

Kadınlar ise karınlarını uyluklarına bütün durumlarda bitiştirirler. Çünkü böyle yapmaları daha çok örtülü olmalarına sebeptir. (6)

Erkeğin durumunun dayandığı delil bazı hadislerdir:

Meymûne (r.a.)'nın rivayet ettiği hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Hz. Peygamber (a.s.) secde ettiği zaman karnı ile uylukları arasında, bir behime (hayvan) geçebilecek kadar boşluk bırakırdı.*" (7)

Abdullah b. Buhayne (r.a.)'nin rivayet ettiği hadisi: "*Resulullah (a.s.) secde ettiği zaman koltuğunun altındaki beyazlık görünecek şekilde kollarını böğründen ayırırdı.*" (8)

Hz. Peygamber (a.s.)'in nasıl namaz kıldığı konusunda Ebu Humayd'ın rivayet

---

1 - Bu hadisi Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
2 - *Reddü'l-Muhtar*, I, 465, 470.
3 - Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 388.
4 - Bu hadisi Buharî, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* demiştir.
5 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 76.
6 - Erkeğin durumuna "Tahviye", kadının durumuna "Tetamun", adı verilir. Bazı fakihler erkekler için başka ibareler kullanmaktadırlar.
7 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Behime koyun ve keçilerin yavrularının küçüğüdür. *Nasbu'r-Râye*, I, 387.
8 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 256.

ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) secde edince uylukları arasını ayırır, karnını uyluklarının bir kısmı üzerine yüklemezdi."* (1)

Kolların böğürden açık tutulmasını terketmeyi yasaklayan Hz. Enes'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Secdede itidâle riayet edin. Sizden biri kollarını köpekler gibi yere yaymasın."* (2)

c) Daha önce de açıkladığımız üzere, bütün mezheplerin ittifakıyla tadil-i erkâna riayet etmek vaciptir.

Daha önce de zikrettiğimiz üzere, secdede burun kemiğini alın ile birlikte yere koymak müstahaptır. Bunun dayandığı delil Ebu Humeyd (r.a.)'ın rivayet ettiği hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) secdeye gittiği zaman burnunu ve alnını yere yerleştirir, iki elini böğürlerinden uzaklaştırır, yine iki elini omuzları hizasına koyardı."* (3)

d) Secdede Tesbihler:

Secdede en az bir kere, normal olarak üç kere "Sübhane rabbiyel-ala" demek ittifakla sünnettir. Bunun delili daha önce geçmiş bulunan İbni Mes'ud'un rivayet ettiği hadistir: " *....Secdeye gittiği zaman üç kere" sübhane rabbiye'l-ala" derdi."* Hz. Huzeyfe (r.a.)'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle buyurulmaktadır: *"Huzeyfe Hz. Peygamber (a.s.)'in secdede üç kere "sübhane rabbiyel-ala" dediğini işitmiştir."* (4)

Hanefîler şöyle demişlerdir: Cemaata hafiflik getirmek için, imam olan kişi secdede üç kereden fazla tesbih getirmez. Malikîlere göre tesbihin bir sınırı yoktur.

Malikî, Şâfiî ve Hanbelîler "ve bilhamdihî" ibaresini buna ilâve etmişlerdir. Şâfiîlere göre, yalnız başına namaz kılan kişi ile uzun okunmasına razı olan ve sayısı takriben belli bir cemaatın imamı, şöyle der.

«سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ، اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ،

سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»

Birinci cümlenin delili Hz. Aişe (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükû ve secdesinde (sübbühun kuddûsun rabbul-melâiketi verruh.)"* (5) derdi. *Subbûh* ile *Kuddûs* Allah'ın sıfatlarındandır. Bundan kastedilen tesbih edilen, takdis edilen demektir. Sanki namaz kılan şöyle diyor: Allah tesbih

1- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. (a.g.e, 257.)

2- Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. (a.g.e, 256.) Kurtubi demiştir ki; "Bu şekilde oturmanın mekruh olduğu ve aksini yapmanın müstehap olduğu hususunda şüphe yoktur."

3- Bu hadisi Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih,* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 257.

4- İbni Mace ve Ebu Dâvud rivayet edip *"üç kere"* lafzını zikretmemiştir.

5- Ahmed, Müslim, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 224.

edilen, takdis edilendir. "Subbûh" kelimesinin manası noksanlıklardan ve ortaktan ve ulûhuyetine yakışmayan her türlü işlerden beri olan demektir. Kuddûs'un manası, yaratıcıya yaraşmayan her şeyden münezzeh olan demektir. Tesbihin geride kalan kısmını Müslim rivayet etmiştir.

e) Secdede Dua Etmek: [1] Hanefîler şöyle demişlerdir: Namaz kılan kişi rükû ve secdesinde mezhebe göre tesbihten başka bir şey söylemez. Bununla ilgili olarak rivayet edilen hadisler nafile namazlara hamledilmiştir. Malikîlere göre secdede din ve dünya işleri, ahiret işleri, kendisine ait yahut başkalarına ait işler, husuŝî yahut umumî işler konularında sınırsız olarak duada bulunmak müstahaptır. İmkânlar ölçüsünde Hanbelîlere göre, me'sur olarak rivayet edilen dua ve zikirlerin yapılmasında bir beis yoktur. Şâfiîlere göre, secdede dua talebi daha kuvvetlidir.

Bunların dayandıkları delil Müslim ve diğerlerinin rivayet ettikleri şu hadis-i şerifür: *"Kulun Allah'a en çok yakın olduğu zaman secde anıdır. Çok dua edin. Dualarınız kabul olmaya lâyıktır."* [2] Yani secdenizde çok dua ediniz ki bu kabul edilmeye daha layıktır.

Ebu Saîd (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Yüzünü secdeye koyduğun zaman "şöyle de:*

«اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى شُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»

"Ey Allah'ım! Sana şükretme ve güzelce ibadet etme hususunda bana yardımcı ol"

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: *"Allah'ın en çok sevdiği söz, kulun secde anında şu duayı etmesidir:*

«رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي»

"Ey Rabbim! Nefsime zulmettim, beni bağışla!"

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) secdesinde şöyle derdi:*

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ»

"Ey Allahım! Küçük büyük, önce sonra, açıkta gizli işlediğim bütün günahları afv ve mağfiret eyle."

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 472, *Tebyînü'l-Hakâyık*, I, 118, *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 329, *el-Muğnî*, I, 522, *Haşiyetül Bacuri*, I, 177, *Muğni'l-Muhtaç*, I, 181.

2 - Bu hadisi Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Nesei İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

15- İki secde arasında mutmain olarak oturmak:

Erkeklerin sol ayaklarını yatırıp sağ ayaklarını dikmeleri ve sağ ayağın parmaklarını kıbleye doğru yönelterek, iki ellerini parmakların uçları dizler ile aynı hizada olacak şekilde uyluklar üzerine konulması demektir.

Kadınlara gelince: Hanefîlere göre onlar teverrük şeklinde, yani butları üzerine oturup iki uyluklarını bir biri üzerine koyarlar, sol ayaklarını sağ taraftan çıkarmak suretiyle otururlar. Çünkü böyle oturuş onların örtünmelerine daha çok yardımcıdır.

Erkeklerin oturma şeklinin dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in namazını vasfeden Ebu Humeyd'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Sonra sol ayağını bükerek üzerine oturdu, sonra her kemik yerini buluncaya kadar doğruldu. Sonra secdeye kapandı."* Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sol ayağını yatırır, sağ ayağını dikerdi."* [1]

İbni Ömer de şöyle demiştir: *"Sağ ayağın dikilmesi ve parmakları ile beraber kıbleye doğru çevrilmesi namazın sünnetlerindendir."* [2] *İk'â*, yani köpek oturuşu tarzında oturmak mekruhtur. Bu oturuş şekli iki ayağını yatırıp topuklar üzerine oturmaktır. Bunun dayanağı Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyururdu: İki secde arasında köpek oturuşu tarzında oturma."* Hz. Enes rivayet ettiği hadiste şöyle anlatmıştır. *"Resulullah (a.s.) bana şöyle buyurdu: Başını secdeden kaldırdığın zaman köpek oturuşu gibi oturma."* [3]

Şâfiîler ile Hanbelîlere göre sünnette uyarak secdeden ve tahiyyattan iki eliyle dayanarak kalkmak sünnettir. Bunun yasaklanması ile ilgili rivayet zayıftır. [4]

16- İki secde arasında dua etmek:

Hanefîlere göre, iki secde arasında sünnet olan bir dua şekli yoktur. [5] Nitekim rükûdan kalktıktan sonra ve rükû ile secdede de sünnet olan bir dua şekli yoktur. Bu hususu daha önce açıklamıştık. Bu konuda gelen rivayetler nafile, yahut teheccüt namazlarına hamledilmiştir.

Malikîler bu duayı namazın menduplarından saymamışlardır. İbn Cüzzî bunu iki secde arasında söylenen zikirler olarak kaydetmiştir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, dua etmek meşrudur. Hatta Hanbelîler bunun vacip olduğunu söylemişlerdir. En azı bir kere, *"Rabbiğfir lî"* demektir. Onlara göre kâmil manada duanın en az adedi üç kere söylemektir. Bu rükû ve secde tesbihleri

---

1- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.
2- Nesei rivayet etmiştir.
3- Bu iki hadisi İbni Mace rivayet etmiştir.
4- *Şerhu'l-Hadramiyye*, 46.
5- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 472, *Tebyînü'l-Hakâyık*, I, 118.

için söz konusudur.

Şâfiî, Malikî ve Hanbelîlere göre bu duanın sözleri şöyledir:

«رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْفَعْنِي، وَاهْدِنِي، وَعَافِنِي»

Hanbelîler şöyle demişlerdir: Namazda, sünnette olmayan bir şeyin yapılması caiz değildir. Dünya ihtiyaçları, dünya zevkleri gibi, âhiret ile ilgili olmayan işlerin namazda yapılması caiz olmayıp bunlar sebebiyle namaz batıl olur.

Hz. Huzeyfe'nin Hz. Peygamber (a.s.) ile namaz kıldığını ve Hz. Peygamber'in iki secde arasında "Rabbiğfir lî, rabbiğfir lî" dediğini zikrettiği rivayet duanın meşru olduğuna delildir. (1)

Müslim'in bir rivayetinde şöyle denilmektedir: *"Bir adam Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek, "Rabbimden bir şey istediğim zaman nasıl söyleyeyim? diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.) de: "Allahummağfir lî ver'hamnî va'rzuknî, duasını oku, çünkü bu dualar senin dünyanı da âhiretini de bir araya getirir" buyurdu."* Bu duada Allah teala'dan istenen *Gufran* örtmek demektir. *Afiyet*, insandan belânın gitmesi demektir. *Rızıklar* da iki türlüdür: Bedenler için gerekli olan zahirî rızıklar (yiyecek içecek ve benzeri azıklar). Diğeri batınî olan rızıklar olup kalpler ve ruhlar için gerekli olan marifet ve bilgi gibi rızıklardır.

İstirahat Oturuşu:

Şâfiîlerde meşhur olan görüşe göre (2) ikinci secdeden sonra ayağa kalkılan her rekatta istirahat oturuşu diye adlandırılan hafif bir duraklama sünnettir. Tilâvet secdesinden sonra yapılması sünnet değildir. Bunun dayanağı Buharî'de sabit olan sünnete uymaktır. Müslim ve İbni Mace dışında cemaat, Malik b. Huveyris'den, onun : *"Hz. Peygamber (a.s.)'i namaz kılarken gördüğünü, namazının tek rekâtı (vitir)'na gelince oturmadıkça ayağa kalkmadığı"* (3) şeklindeki rivâyetini nakletmiştir.

Cumhura göre istirahat oturuşu müstahap değildir. Çünkü bu husus Resulullah (a.s.)'ın namazını vasfeden Ebu Humayd es-Sâidî hadisinde zikredilmemiştir. (4)

Birinci Teşehhüt:

Birinci teşehhüt için oturma aynen iki secde arasındaki oturma gibidir. Son teşehhütte teverrük şeklinde oturulur.

Şâfiîlere göre teşehhüd'ün sigası şöyledir:

1- Bu hadisi Neseî ile İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 263.
2- *Muğni'l-Muhtaç*, I, 171 vd.
3- Müslim ve İbn-i Mâce dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 269.
4- *Neylü'l-Evtâr*, III, 184.

"Bütün hamdü senalar, namazlar ve ibâdetler Allah içindir. Ey Nebi, Allahın selamı üzerine olsun, rahmeti ve bereketi de. Selamı bize ve salih kullarına da olsun. Şehadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resulüdür."

Fakihler birinci teşehhüt ile bu teşehhüt için oturmanın meşru olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Cumhura göre bu oturuş ile teşehhüt sünnettir. Hanbelîlere göre vaciptir. Bunun dayandığı delil, teşehhütün emredilmiş olması yanılma sebebiyle yapılmadığı takdirde düşmesidir. İbni Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir: *"Muhammed (a.s.) şöyle buyurmuştur: Her iki rekât sonunda oturduğunuz zaman şöyle deyin:*[1]

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِاللّٰهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»

Hanbelîler, birinci teşehhüdün vacip olduğuna Hz. Peygamber (a.s.)'in uygulamasını, buna devam etmesini, İbni Abbas'tan rivayet edilen hadis-i şerifinde *"Ettehıyyatü lillâh deyin"* diye emretmesini, tahiyyatı unuttuğu zaman sehiv secdesi yapmasını delil getirmişlerdir. Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, sizler de öyle namaz kılın."* Cumhura göre, bu teşehhütten fazlasını okumak ve uzatmak müstahap değildir. Yine Hanbelîler şöyle demişlerdir: Mesbuk kişi namazın bir kısmında imama yetişirse cemaat olan kişi birinci teşehhüde ilâvede bulunmayıp imam selâm verinceye kadar onu tekrarlar.

Şâfiîlere göre, teşehhüdün sonunda Hz. Peygamber (a.s.)'e salavatı ilave ederek şöyle demek sünnettir:

«اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ»

"Ey Allahım, kulun ve ümmi nebî Resulün Muhammede rahmet et!"

Malikîlere göre, birinci ve son teşehhüt sünnet; Hanefîlere göre her ikisi de vacip; (*) Şâfiîlere göre, birincisi yahut bir kısmı sünnet, son teşehhüt farz; Hanbelîlere göre, birincisi vacip sonuncusu farzdır. Bütün fakihlerin ittifakı ile teşehhütü gizli okumak vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) teşehhütü açıktan okumamıştır. İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Teşehhütü gizli okumak sünnettendir."*[2] Aynı zamanda teşehhüt kıraat dışında bir zikirdir. Dolayısıyla gizli yapılması müstahaptır.

Birinci teşehhüt için oturmak, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre iftiraş şeklinde-

1- Bu hadisi Ahmed ile Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 271. Hanefiler ile Hanbilere göre tercih edilen şekil budur, Malikiler ve Şafiilerce tercih edileni daha önce gördük.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

(*) Doğrusu birinci teşehhüd vacip ikincisi farzdır. Her ikisinde teşehhüd okumak vaciptir. (Merâkil Felah, s. 202-203)

dir. Bu oturuş, sol ayağını yatırdıktan sonra bu ayağın topuğu üzerine oturup sağ ayağı dikmek suretiyle olur. Hanefîlere göre kadınlar birinci teşehhütte teverrük oturuşu ile otururlar. Çünkü bu oturuş şekli onlar için daha çok örtünmeye sebeptir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sol ayağını yatırır, sağ ayağını dikerdi."* (1)

Delillerden biri de Vail b. Hucr'un rivayet ettiği hadistir: *"Vail b. Hucr, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kıldığını, secdeye gittiğini, sonra oturup sol ayağını yatırdığını gördüğünü söylemiştir."* (2) Ebu Humayd'in rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) teşehhüt için oturdu, sol ayağını yatırdı ve sağ ayağının parmaklarını kıbleye doğru yöneltti."* (3) Rıfaa b. Râfi'nin rivayet ettiği hadiste şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bedevî'ye namazı öğretirken şöyle buyurmuştur: Secde yaptığın zaman secdende yerleş. Oturduğun zaman sol ayağın üzerine otur."*(4)

Malikîlere göre: Kişi birinci ve ikinci teşehhütlerde teverrük oturuşu ile oturur. Çünkü daha önce bunu açıkladık. İbni Mes'ud da şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazın ortasında ve sonunda teverrük tarzında otururdu."* (5)

Hanefîlere göre: Son teşehhüt için oturmak birinci teşehhüt için oturmak gibidir. Sol ayak yatırılarak üzerine oturulur. Bunun dayandığı delil Ebu Humeyd'in rivayet ettiği hadistir.

Şâfiîler ile Hanbelîlere göre: Son teşehhütte teverrük oturuşu sünnettir. Teverrük, iftiraş oturuşu gibidir. Ancak sol ayağı sağ ayak tarafından dışarıya çıkarılıp, butlar yere yerleşir. Bunun delili Ebu Humeyd'in rivayetidir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in namazının biteceği rekât gelince sol ayağını geride bırakıp yanı üzerine teverrük tarzında oturdu. Sonra selâm verdi."* (6) Bunlara göre en sahihi mesbuk kişiler ile sehiv secdesi yapanların teverrük şeklinde oturmalarıdır.

Kısacası cumhura göre, son teşehhütte teverrük oturuşu sünnettir, Hanefîlere göre ise sünnet değildir. Ancak, Hanbelîler şöyle demişlerdir: Ancak, iki teşehhüdü bulunan namazlarda teverrük oturuşu ile oturulur. Sabah namazı teşehhüdünde teverrük oturuşu ile oturulmaz.

18- İki eli iki uyluk üzerine koymak:

1- Bu hadisi Müslim, Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 275.

2- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişledir. Said b. Mansur'un bir lafzında şöyle gelmiştir: "Resulullah (a.s)'in arkasında namaz kıldım. Oturunca ve teşehhüdü okuyunca sol ayağını yere yatırıp onun üzerine oturdu." *Neylü'l-Evtâr*, II, 273.

3- Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 275.

4- Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. (a.g.e)

5- *el-Mugnî*, I, 533.

6- Bu hadisi Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. Tirmizî *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II. 184.

İki elin parmakları diz kapaklarına gelecek şekilde uyluklar üzerine koymak ve sadece teşehhütteki şehadette sağ elin işareti parmağını kaldırmak.

Hanefîlere göre: (1) Namaz kılan kişi teşehhütte sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini sol uyluğu üzerine koyar ve parmaklarını açar. Bu durum aynen iki secde arasındaki oturuş gibidir. Parmakların arası az açılır, uçları dizlerin üzerine konur, fakat en sahih olan görüşe göre, ellerle diz kapakları tutulmaz. Mutemed olan görüşe göre, kelime-i şehadet getirirken sağ elin işaret parmağı, "Lâ ilâhe"nin "Lâ"sında kaldırılıp uluhiyetin ispatı sırasında yani "İllallah" derken indirilir ki, bu kaldırma ve indirme işaretleri ile Allah'ın eşinin bulunmadığını teyit edilmiş olsun. Oturuşta parmakların hiç biri yumulmaz.

Bunların dayandıkları delil, *Sahih-i Müslim*'de İbni Zübeyr'den rivayet edilen ve buna delâlet eden bir hadistir. Çünkü Müslim'deki rivayette sadece işaret parmağının kaldırılıp indirilmesi ile yetinildiği zikredilmiştir.

Malikîlere göre: (2) Teşehhüt durumunda sol el serbest bırakılır ve işaret parmağı ile baş parmak dışında sağ el yumulur. Bu parmaklar da küçük parmak, onu takip eden parmak ve orta parmaktır. Bu parmakların baş kısmı baş parmağın dibindeki etli kısma bitiştirilip işaret parmağı ile onunla işaret ediliyormuşçasına uzatılır.

Teşehhüdün başından sonuna kadar işaret parmağının vasat bir şekilde sağa sola hareket ettirilmesi menduptur. Aşağı yukarı tarzında değil. Bunun dayandığı delil Vail b. Hucr'un rivayet ettiği hadistir. Vail, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şeklini anlatırken şöyle diyor: *"Sonra oturup sol ayağını yere yatırdı ve sol elinin avuç kısmını uyluğu üzerine ve sol dizi üzerine koydu ve sağ dirseğini sağ uyluğunun hizasına getirdi. Sonra parmaklarından ikisini yumarak halka şeklinde yaptı, sonra parmağını kaldırdı ve bu parmağını hareket ettirdiğini gördüm, dua ediyordu."* (3-4)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre: (5) Birinci ve ikinci teşehhütte otururken ellerin iki uyluk üzerine konulması sünnettir. Şâfiîlere göre, kişi sol elini açıp parmaklarını birbirine bitiştirir. Öyle ki, parmakların uçları diz kapakları ile eşit bir duruma gelmelidir, yine parmakların uç kısmı bütünü ile kıbleye karşı yöneltilmiş ve parmak-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 474, 231 - *Neylü'l-Evtâr*, II, 283.

2- *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 330.

3- Beyhaki şöyle dedi: Hareket ettirmekten maksadının onunla işaret etmek olması muhtemeldir. Hareketinin tekrarlanması değil. Dolayısıyla bu şekilde İbni Zübeyr'in rivayeti ve Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Hıbban nezdindeki şu sözler arasında çelişki meydana gelmemektedir: "Hz. Peygamber (a.s) işaret parmağı ile işaret eder, onu hareket ettirmez, gözü bu parmağından öteye geçmezdi." *Neylü'l-Evtâr*, II, 283.

4- Bu hadisi Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud, İbni Mace, İbni Huzeyme ve Beyhaki rivayet etmişlerdir. (a.g.e.) Beyhaki İbni Ömer'den zayıf bir hadis rivayet etmiştir: *"Namazda parmakları hareket ettirmek, şeytana korku vermektir."*

5- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 172 vd. *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 177, *el-Muğnî*, I, 534.

ların arası açık olmamalıdır. Çünkü parmakların arasını açık tutmak baş parmağın kıbleden çevrilmesine yol açar.

Şâfiîlere göre teşehhütte oturan kişi sağ elini sağ uyluğu üzerine kor ve elin küçük parmağı ile onun yanındakini ve orta parmağını yumar. Hanbelîlere göre ise, baş parmağını orta parmağı ile birlikte halka yapar.

Sonra işaret parmağı ile işaret ederek *"İllallah"* sözünde parmağı kaldırır, fakat sağa sola hareket ettirmez. Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır. Devamlı olarak da yukarıda İbni Zübeyr'in rivayetinde geçtiği üzere parmağına bakar.

Şâfiî ve Hanbelîlerde azhar olan görüşe göre oturan kişi teşehhütte baş parmağını işaret parmağına bitiştirir. Bunun şekli 53 rakamı gibi olur. Baş parmağı elinin altına avuç içine almak suretiyle bu rakam görünümü temin edilir. Eğer baş parmak ile işaret parmağını birlikte salıverirse yahut orta parmağın üzerinde ikisini yumarsa yahut başları ile ikisi arasında halka yaparsa yahut orta parmakların ucunu baş parmağına bağlarsa sünneti yerine getirmiş olur. Çünkü bütün bunlarla ilgili hadisler gelmiştir. Fakat birincisi daha faziletlidir. Nitekim Şâfiîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Çünkü ravileri daha fakih kimselerdir.

Şâfiîler ile Hanbelîlerin bu meselede dayandıkları delil İbni Ömer'in rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sağ elini sağ dizi üzerine koyup elli üç sayısı şeklinde parmaklarını yumdu ve işaret parmağı ile işarette bulundu."* (1) Parmakları hareket ettirmemesi gerektiğinin delili Abdullah b. Zübeyr'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) dua ettiği zaman parmağı ile işaret eder ve parmağını hareket ettirmezdi."* (2) Sa'd b. Ebu Vakkas'ın rivayetinde ise şöyle buyurulmaktadır:*"Ben parmaklarımla dua ederken Hz. Peygamber (a.s.) bana uğradı, ve "ehad, ehad" diyerek işaret parmağı ile işarette bulundu."* (3)

19- Farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında Fatiha okumak:

Hanefîlerde sahih olan görüşe göre, üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fatiha'yı okumak sünnettir. Buna sure ilâve edilirse bunda bir beis yoktur. Çünkü bu iki rekâtta kıraat bir sınır belirlenmeksizin meşrudur. Şâfiîlere göre üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fatiha'yı okumak farz; Malikîler ile Hanbelîlere göre imam veya yalnız başına kılanlar için vaciptir.

Hanefîlerin dayandıkları delil, Fatiha'nın namazda tayin edilmemiş olması ve hangi yerinde olursa olsun namazda Kur'an'dan bir ayet okumanın yeterli oluşudur. Çünkü Allah tealâ *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."* (el-Müzzemmil, 20) bu-

---

1- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Bu keyfiyetin elli üç olması bazı hesapçılara göredir. Çokları bu şekle 59 adını vermektedirler. Fakihler haberin lafzına dayanarak elli üç manasını tercih etmişlerdir.

2- Ahmed, Ebu Dâvud, Nesei ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

3- Bu hadisi Nesei rivayet etmiştir.

yunuyor. Hz. Peygamber (a.s.)'de namazını kötü bir şekilde kılan kişiye: *"Sonra beraberinde bulunan Kur'an'dan kolayına geleni oku."* buyurdu. Fatiha ile Kur'an'ın diğer sureleri hüküm bakımından eşittirler. Namazda da böyledir. Hz. Ali ve İbni Mes'ud gibi bazı sahabelerden, Fatiha'yı okumanın sünnet olduğu ile ilgili rivayetler gelmiştir. Dolayısıyla hadislerden anlaşılan vacip olma manası sünnet olmasına çevrilmiştir. Bu hüküm de hadislerden anlaşılan asgarî bir manadır.

Büyük çoğunluğun dayandığı delil Ubade b. Sâmit'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Fatiha okumayanın namazı kabul değildir."* (1) Kur'an'dan bir şey okumak da farz yahut namazın rüknüdür. Dolayısıyla rükû ve secdede olduğu gibi belirlenmiştir.

Namazını kötü bir şekilde kılan kişi ile ilgili haber ise Şâfiî'nin Rıfaa b. Rafi'den kendi isnadı ile rivayet ettiği hadis ile kayıtlandırılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) bedevîye şöyle buyurdu: *"Sonra Kur'an'dan okuyabildiğin kadar oku."* (2) Bu ifade Fatiha'yı okuma manasına tevil edilmiştir. Bununla beraber diğer Kur'an âyetlerinden mümkün olanı okumak manasına yorumlanmıştır.

20- Son teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e ve âline salavat getirmek:

Hanefîlere göre (3): Hz. Peygamber (a.s.)'e İbrahîmî salavat getirmek sünnettir. Bunun gibi Malikîlere göre (4), son teşehhütten sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek de sünnettir. Bunun gibi, yani ister ilk teşehhüt olsun ister son teşehhüt, her teşehhüt kendi başına bir sünnettir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre (5): Son teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek vaciptir. Hz. Peygamber'in âline salavat getirmek ise Şâfiîlere göre sünnet, Hanbelîlere göre vaciptir.

Hanbelîlere göre, vacip olmasının dayandığı delil, daha önce geçmiş bulunan Kâ'b b. Ucre'nin rivayetidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bizim yanımıza geldi. Biz dedik ki: "Yâ Resulallah! Allah bize, sana nasıl selâm getireceğimizi bildirdi. Sen de bize sana nasıl salavat getireceğimizi öğret." Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:* (6)

«اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

1- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.
2- Bunu Ebu Dâvud da rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 232.
3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 478.
4- *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 319.
5- *Muğni'l-Muhtaç*, I, 173 vd. *el-Muğnî*: I, 541.
6- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

"Ey Allahım! Peygamberimiz Muhammed'e ve onun ailesine salat et, onların şeref ve kadrini yücelt; Hz. İbrahim ve ailesine salat ettiğin gibi. Ve yine Hz. Muhammed Efendimizi ve ailesini mübarek kıl, onların feyiz ve bereketlerini daima arttır; Hz. İbrahim ve ailesini mübarek kıldığın gibi. Şüphe yok ki sen Hamîdsin, Mecidsin."

Esrem'in Fadâle b. Ubeyd'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazında dua edip Rabbini temcid etmeyen (övmeyen) ve Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmeyen birini duydu ve: "Bu adam acele etti."buyurduktan sonra onu huzuruna çağırtıp şöyle buyurdu: "Sizden biri namaz kılınca önce Rabbini övmekle başlasın, sonra Peygamber'ine salavat getirsin, sonra da dilediği gibi duada bulunsun."* Bu hadisteki emir vücubu gerektirir. Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmenin şekli Hz. Kâb'ın rivayet ettiği hadiste zikredilen şekildedir.

Şâfiîler, Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmenin vacip olduğuna Kur'an'ın emrini delil getirmektedirler. Bu emir de: *"Ey iman edenler! Hz. Peygamber'e salavat getirip selâm verin."* (Ahzab, 56) ayeti ile daha önce geçen hadis, bu manada Darekutnî'de ve İbni Hıbban'ın *Sahihi* ile Hâkim'in *Müstedrek*'inde zikredilen ve Müslim'in şartına bağlı olarak *sahih* olduğu söylenen hadis ile Ahmed, Müslim Nesaî ve Tirmizî'nin rivayet ettiği ve Tirmizî'nin sahih dediği Ebu Mes'ûd'un hadisine dayanmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.)'e ve aline salevat getirmenin asgarî ölçüsü "Allahumme salli alâ Muhammedin ve âlihî" ifadesidir. "Mecid"e kadarki ilâveler ise sünnettir.

Hz. Peygamber'in âline salavat getirmenin sünnet olması, Ebu Zür'a'nın rivayet ettiği hadise dayanmaktadır:*"Hz. Peygamber'e salavat getirmek bir emirdir. Bu emri terk edenlerin namazlarını yeniden kılmaları gerekir."*(1) Bu hadiste Hz. Peygamber'in âline salavat getirmeyi zikretmemiştir.

Hanefî ve Malikîlerin Hz. Peygamber'e salavat getirmenin mutlak olarak sünnet olduğu görüşlerinin dayandığı delil şudur: Hadislerdeki mezkur emirler bize salavatın keyfiyetini öğretiyor. Bu durum salavatın vacip olmasını gerektirmez. Şevkânî bu konuda şöyle demiştir: (2) Salavat getirmenin vacip olduğuna hükm edenlerin dayandıkları deliller bana göre sabit değildir. Sabit olduğunu farz etsek bile, namazını kötü bir şekilde kılan bedevî'ye Hz. Peygamber'in bunu öğretmeyi terk etmesi, özellikle: *"Bunları yaptığın zaman namazın tamdır."* sözü, salavat getirmenin mendup olduğuna delâlet eden bir karinedir. Hz. Peygamber'in teşehhüdü öğrettikten sonra İbni Mes'ud'a şöyle buyurmuş olması da bu görüşü te'yid eder: "Bunu şöylediğin zaman yahut bunu bitirdiğin zaman namazını bitirmiş olursun. Eğer kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."(3)

1- *Neylü'l-Evtâr*, II, 284.
2- *Neylü'l-Evtâr*, II, 288.
3- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Darekutni rivayet etmişlerdir.

Namaz Dışında Hz. Peygamber (a.s.)'e Salavat Getirmek: Namaz dışında Hz Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek vacip olmayıp mendupIur. Taberî, ayetin hükmünün mendupluk manasına hamledildiği hususunda icma bulunduğunu bildirmiştir. Hanefîlere göre, [1] kişinin ömründe bir kere Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmesi farzdır. Mezhebe göre, Hz. Peygamber'in ismi bir meclisle zikredildikçe salavatın tekrarlanması müstahaptır. Fetva da bunun üzerinedir.

Muhammed (a.s.) Lafzının Başında "Seyyidina" İfadesini Kullanmak: Hanefî ve Şâfiîlere göre [2], İbrahîmî salavatların okunduğu namazlarda Muhammed lafzından önce "seyyidina" lafzını kullanmak mendupIur. Bunu yapmak yapmamaktan daha faziletlidir. *"Beni namazda seyyidlik ile vasıflandırmayın"* tarzında rivayet edilen hadis ise uydurmadır.[3] Buna göre, Hz. Peygamber'e ve âlîne salavat getirmenin en güzel şekli şöyledir:"[4]

«اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

"Ey Allahım!" Efendimiz -Büyüğümüz Muhammed'e ve Efendimiz Hz. Muhammed'in âline salât et, onların şeref ve kadrini yücelt; Efendimiz Hz. İbrahim ve Efendimiz Hz. İbrahimin âline salât ettiğin gibi. Ve Efendimiz Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed'in âlini mübarek kıl; Efendimiz İbrahim ve İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi. Şüphesiz ki sen Hamidsin, Mecidsin."

21- Hz. Peygambere salavattan sonra dua etmek:

Hanefîlere göre, Resulullah (a.s.)'dan me'sur olan şekilde dua etmek diğer imamlara göre kişinin dilediği şekilde dünya ve ahiretin en hayırlısını istemek sünnettir. Me'sur olan duaları yapmak daha faziletlidir. Duayı umumî yapmak mendupIur. Çünkü umumî olarak edilen dua, kabul olunmaya daha yakındır. Umumî dua örneklerinden biri şudur:

«اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدِينَا وَلأَئِمَّتِنَا وَلِمَنْ سَبَقَنَا بِالْإِيمَانِ مَغْفِرَةً عَزْمًا»

"Ey Allahım bana, anne babama ve bizden önceki mûminlere mağfiret et"

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 480; *Tebyînü'l-Hakâyık*, I, 108.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 479; *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 162; Şerhu'l-Hadramiyye, 478.

3- *Esne'l-metalib*, 253.

4- Burada İbrahim tahsisli olarak zikredildi. Çünkü Kur'an'da İbrahim (a.s)'den başkasında rahmet ve bereket birleşmemiştir. Allah Teala: "*Allah'ın rahmeti ve bereketleri ehl-i beyte olsun*" buyuruyor. Seyyidimiz Muhammed'in ali: Beni Haşim ve Beni Abdulmuttalib kabileleridir. Seyyidimiz İbrahim'in ali ise: İsmail, İshak ve onların evlatlarıdır.

Şunlar da me'sur dualardandır:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»

"Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir güzellik, ahirette de bir güzellik (nimet ve saadet) ver. Bizi cehennem azabından koru."

«اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَإِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»

"Allahım! Ben kendime çok zulmettim. Günahlarımı ancak sen bağışlarsın. Beni katından lutfedeceğin bir mağfiret ile mağfiret eyle. Bana merhamet et. Şüphe yok ki sen Gafur ve Rahîmsin, çok affedici ve çok merhamet edicisin" (1)

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ»

"Allahım! Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnelerinden, Mesih Deccal fitnesinden sana sığınırım" (2)

«اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لاَإِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ»

"Allahım! Önce ve sonra, gizli ve açıktan yaptıklarımı affet. İsrafımı, haddi aşmamı ve senin benden daha iyi bildiğin hatalarımı affet. Sen rahmetinle dilediğini öne geçirir, dilediğini de kendi halinde bırakarak geri korsun. Senden başka ilah yoktur.(3) İbni Mes'udun yaptığı dualardan bazısı şunlardı: (4)

«اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَاعَلِمْتُ مِنْهُ وَمَالَمْ أَعْلَمْ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَاعَلِمْتُ مِنْهُ وَمَالَمْ أَعْلَمْ، اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَاسَأَلَكَ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاعَاذَ مِنْهُ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ، رَبَّنَا وَآتِنَا مَاوَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ، وَلاَتُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِنَّكَ لاَتُخْلِفُ الْمِيعَادَ»

1- Buharî ve Müslim Hz. Ebubekir (r.a)'dan rivayet etmiştir, lafız Buhariye aittir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 258.

2- Buharî ve Müslim Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet etmişlerdir. Lafız Müslim'indir. *"Biriniz son teşehhüdü bitirince dört şeyden Allah'a sığınsın: Cehennem azabı, kabir azabı, hayat ve ölüm fitnesi ve mesih Deccal'in fitnesi"*. Bazı alimler bu duayı okumayı vacip görmüşlerdir. *Sübülü's-Selâm*, I, 194.

3- Müslim, Hz. Ali (r.a)'nin hadisi esnasında rivayet etmiştir.

4- Esrem rivayet etmiştir.

Allahım! Senden hayırların her türlüsünü, bildiklerimi bilmediklerimi isterim. Bildiğim bilmediğim her türlü şerden de sana sığınırım. Yarabbi! Salih kullarının senden taleb ettiği hayırları ben de senden isterim. Salih kullarının sana sığındığı şeylerden de sana sığınırım. Ey Rabbimiz! Bize dünyada da bir güzellik ahirette de bir güzellik ver ve bizi cehennem ateşinin azabından koru. Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı affet, kusurlarımızı ört, canımızı da iyilerle beraber al. Ey Rabbimiz! Senin peygamberlere bizim için vadettiklerini ver bize, Kıyamet günü yüzümüzü kara çıkarma, şüphe yok ki sen asla sözünden dönmezsin.

Muaz b. Cebel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) benimle karşılaşarak şöyle buyurdu: Sana namazda söyleyeceğin bazı kelimeler tavsiye edeyim. Bu kelimeler şunlardır:*[1]

«اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»

"Allahım! Seni zikir, sana şükür ve ibadet etme hususunda bana yardım eyle!"

İbni Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldığında namazında yahut secdesinde şöyle dua ederdi: "*[2]

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا، وَعَنْ شِمَالِي نُورًا، وَأَمَامِي نُورًا، وَخَلْفِي نُورًا، وَفَوْقِي نُورًا، وَتَحْتِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا، أَوْ قَالَ: وَاجْعَلْنِي نُورًا»

Allahım! Kalbime bir nur, kulağıma bir nur, gözüme bir nur, sağımdan bir nur, solumdan bir nur, önümden bir nur, arkamdan bir nur, üstümden bir nur, altımdan bir nur, benim için bir nur ihsan eyle".

Hanefîlere göre, bir kimsenin namazı esnasında insanların alelâde sözlerine benzeyen sözler ile dua etmesi caiz değildir. Mesela; "Allahım, bana şunu ver, bunu ver" demek gibi. Yahut insanlardan elde edilmesi mümkün olmayan: "Allah'ım! Bana falanca hanımı ver" demek gibi. Bu tahrimen mekruhtur. Eğer son oturuştan önce ve teşehhüt miktarı oturmaktan önce söylenmişse bu gibi sözleri sarf etmek namazı batıl kılar, namazdan selâmsız çıkmış bulunduğu için, selâm vermeden önce oturuştan sonra bulunduğu için vacibi de kaçırmış olur. Hanefîler bu konuda daha önce geçmiş bulunan Müslim'deki şu hadise dayanmaktadırlar: *"Bu namazda insanların sözlerinden bir şey söylemek caiz olmaz. Namaz ancak bir tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır."*

1- Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Hafız, İbni Hacer *senedi kavi*'dir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 291.

2- Sahih-i Müslim'den kısaltılarak alınmıştır. *Neylü'l-Evtâr*, II, 292.

Hanefîlerin dışındakiler insan sözlerine benzeyen sözlerle namazda dua etmeyi caiz görmüşlerdir. Sünnetle bu İbni Mes'ud ve Ebu Hureyre gibi bazı sahabeden [1] ve diğerlerinden rivayette sabit olmuştur. Bir delili de daha önce geçmiş bulunan teşehhüt ile ilgili İbni Mes'ud'un rivayetidir. *"Sonra dualardan hoşuna gideni tercih etsin ve istediği gibi duada bulunsun."* Bir rivayette de şöyledir: *"Sonra Allah'tan dilediği kadar istekte bulunsun."* Bir rivayette de: *"Sözlerden dilediğini seçsin."*[2] şeklindedir.

Arapça Dua Etmek: Bütün fakihlerin ittifakı ile dualar Arapça yapılır. Hanefîler şöyle demişlerdir: Arapça'dan başka dillerde dua etmek haramdır. Fakat Ebu Hanîfe'ye göre, namazla ilgili zikirler Arapça'dan başka dilde yapılırsa İmameyn'in hilâfına tahrimen mekruh olmakla birlikte caiz olur. Şâfiîlere göre Arapça bilmeyenler, özürleri sebebiyle ve âciz oldukları için mendup olan dua ve zikirleri kendi dillerine tercüme edebilirler. Ancak gücü yetenlerin bunu yapmaları caiz değildir. Çünkü özürleri yoktur.[3]

22- Selâm verirken önce sağa sonra sola selâm vermek:

Biliyoruz ki, Hanefîlere göre selâm vermek vaciptir. Cumhura göre ise rükün-

---

1- Teşehhütten sonra dua etme konusunda başka hadisler de zikredilmiştir. Bunlardan biri Ebu Dâvud'un İbni Mes'ud'dan rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (a.s) kendilerine teşehhütten sonra şu duaları öğretirdi:

«اَللّٰهُمَّ أَلِّفْ عَلَى الْخَيْرِ قُلُوبِنَا، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلَامِ، وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ وَالْفِتَنَ، مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ، وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأَتِمَّهَا عَلَيْنَا»

"Ey Allahım! Kalblerimizi hayır üzerinde birleştir, Aramızı ıslah et. Bizi selamet yollarına ulaştır. Karanlıklardan nura çıkar. Fitne ve çirkinliklerin gizli ve açığından bizi koru. Kulaklarımızda, gözlerimizde, kalblerimizde, ailelerimiz ve neslimizde bereket kıl. Tevbemizi kabul et, zira Sensin ancak bağışlayıcı ve tevbeleri kabul edici. Senin nimetine şükredici kıl bizi ve üzerimizdeki nimetini tamamla."

Yine Ebu Dâvud, Ebu Hureyre'den şu hadisi tahric etmiştir: "Hz. Peygamber (a.s) bir kişiye: "Namazda nasıl söylüyorsun?" diye sordu. O da teşehhüt okuyorum, sonra :

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ»

"Ey Allahım! Senden cenneti istiyorum, cehennem ateşinden sana sığınırım!" diyorum. Ben Muaz ile senin gibi güzel duaları yapamıyorum dedi. Hz. Peygamber (a.s) de: Biz de bunun gibi söylemekteyiz buyurdu." Bu hadis, insanın dilediği gibi duada bulunacağına delildir. *Sübulü's-Selam*, I, 195.

2- Bir ve ikinci rivayet Ahmed b. Hanbel'de, üçüncü rivayet Buharî'dedir. *Nasbu'r-Râye*, I, 428.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 177; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 486.

dür. Bütün müçtehitlere göre ise kişinin yanağının beyazlığı belli olacak şekilde "Esselâmu aleyküm ve rahmetüllah" demek için sağa sola dönmesi sünnettir. Malikîler selâma "ve berekâtühû" sözünü ilâve etmişlerdir. Malikîler ile Şâfiîlere göre birinci selâm vacip, Hanefîler ile Hanbelîlere göre iki tarafa selam vermek de vaciptir.

Sağa-sola dönmenin sünnet olduğunun delili Müslim'in Sa'd b.Ebu Vakkastan rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) sağına ve soluna selam verirken yanağının beyazlığını görürdüm."* Darekutnî'nin bir rivayetinde ise şöyle gelmiştir:*"Hz. Peygamber (a.s.) sağ yanağının beyazlığı görülecek şekilde sağ tarafa, sol yanağının beyazlığı görülecek şekilde sol tarafa selâm verirdi."*

Malikîlere göre "ve berekâtühû" sözünün ilâve edilmesinin dayandığı delil, daha önce de geçmiş bulunan Vail b. Hucr'un rivayeti ile İbni Mes'ud'un rivayet ettiği hadistir. Biz biliyoruz ki, namaz kılan kişi sağına ve soluna selâm verirken sağında ve solunda bulunan müslümanlar ile insan ve cinlere ve meleklere selâm vermeye niyet eder. İmam da kendisine uyanlara selâm vermeye niyet eder. Cemaat da imamın selâmını almaya niyet eder. Ancak Hanefîlere göre, cemaat eğer sağda ise birinci selâmda imamın selâmını almaya niyet eder, eğer solda ise ikinci selâmda selâm almaya niyet eder. Şâfiîlere göre, hüküm bunun tam tersidir.

Kaffal eş-Şaşî el-Kebîr şöyle demiştir: *"Selâmdaki mana şudur: Namaz kılan kişi insanlardan habersiz birkişi iken şimdi onlara yönelmiştir.*[1]

Selâmda Kıbleye Yönelmek:

Hanefîlere göre: Birinci selâmda sağa, ikinci selâmda sola dönerek selâm vermek sünettir.

Malikîlere göre: Cemaat bütünü ile namazdan çıkmak için selâm vermeye sağdan başlar. Yani sağındakiler ile solundakiler eşittir. İmam yahut münferit ise, selâm sözünü söylerken kıbleye işaret edip "aleyküm"ün "küm"ünü söylerken yüzünün yanını arkadakilerin göreceği şekilde sağdan başlayarak bitirirler.

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre: Kişi selâma kıbleye karşı yönelmiş olarak ve "Esselâmu aleyküm" diyerek başlayıp sonra dönerek selâmını "Ve rahmetüllah" kelimesi ile tamamlar. Çünkü Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) önüne doğru selâm verirdi."* Bunun manası şudur: Selâma başlar" ve "Rahmetüllah" sözü ise dönerken söylenir.

23- İkinci selâmın birinciye göre alçak ses ile söylenmesi:

Hanefîler ile Hanbelîlere göre, bunu yapmak sünnettir. Çünkü birinci, selâm bil-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 177.

dirmek için olup bunu açıktan okur. Birincinin açıktan ve yüksek ses ile okunması ile bilgi elde edilmiş olur. Dolayısıyla ikinci selâmın yüksek sesle okunması meşru değildir.

Malikîlere göre, sadece namazdan çıkış selâmının yüksek sesle okunması sünnet olup red selâmı olan ikinci selâmın yüksek sesle söylenmesi sünnet değildir. Belki bunun gizli söylenmesi menduptur.

Yani, imam, yalnız başına namaz kılan yahut imama uyanlar için, namazdan çıkış için verdikleri selâmın açıktan okunması sünnettir. İmama uyanların imama cevap olmak üzere verdikleri selâmın ve solunda bulunan imam ve diğer cemaatın selâmına cevap olmak üzere verdikleri selâmın gizli söylenmesi menduptur. Hanbelîlere göre imam sadece birinci selâmı verirken açıktan okur, imamın dışındakiler iki tarafa verdikleri selâmı gizli okurlar.

24- İmama uyanların selâmının imamın selâmına yakın olması:

Bu, Ebu Hanife'ye göre imama uymak için sünnettir. Nitekim selâm dışındaki iftitah tekbiri ve intikal tekbirlerinde de imamın tekbirlerine yakın tekbir almak sünnettir.

İmameyn ile Şâfiî'ye göre selâmda imamı takip etmek ve ondan sonra selâm vermek sünnettir. Bunun sebebi cemaatin imamdan önce iş yapmaması gereğidir.

Şâfiîler bu düşüncelerine şunu da ilâve etmişlerdir:Bu durumda imamın selâm vermesiyle imama uyma işi son bulur. Camaat bundan sonra dildiği dualarla ve işlerle meşgul olabilir, ondan sonra selâm verir. Eğer imam sadece bir selâm ile yetinecek olursa cemaatin iki tarafına da selâm vermesi gerekir. Bunun sebebi ikinci selâmın faziletini elde etmektir.

25- Mesbuk'un imamın iki tarafa selâmı tamamlamasını beklemesi:

Bunu yapmak da sünnettir. Çünkü imama uymak vaciptir. Böyle yapılınca imamın üzerinde bir sehiv secdesi borcu bulunmadığı anlaşılmış olur. Bu da Hanefîlere göre sünnettir.

26- Okunan âyetlerin manasını düşünmek ve huşu içinde olmak:

Şâfiîlere göre, okunan ayetlerin manasını düşünmek ve huşu içinde olmak sünnettir. Okunan ayetlerin manalarını ve zikirlerin manalarını düşünmek, namazda dünya meşguliyetlerini kalpten çıkarmış olmak sünnettir. Çünkü bu durum, huşu içinde olmayı sağlar.

Hanefîlere Göre Namazın Âdâbı:

Edeb: Hz. Peygamber (a.s.)'in bir yahut iki kere yaptığı ve üzerine devam etmediği şeydir. Rükû ve secdede tesbihlerin üçten fazla yapılması, sünnet olan okuyuştan fazla kıraatte bulunulması gibi. Âdâblar sünnetleri tamamlamak için meşrû kı-

lınmıştır. Hanefîlere göre bu âdablar şunlardır: (1)

1- Erkeklerin iki avucunu iftitah tekbiri alırken kollarının yenlerinden çıkarmaları. Bu durum tevazuya daha yakındır. Ancak soğuk gibi zaruret durumları müstesnadır. Kadınlar ise kollarının açılması korkusu ile ellerini elbisenin altından kaldırırlar.

2- Namaz kılan kişinin ayakta iken secde edeceği yere, rükûda iken ayaklarının üst kısmına bakması, secde ederken burun kemiklerine, otururken kucağına, selâm verirken omuzlarına bakması. Bunu yaparken Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Görür gibi Allah'a ibadet et, sen Allah'ı görmüyorsun ama Allah seni görüyor."* (2) kavlini düşünür.

Bu zikredilen bilgiler Hanefîlere göre yapılmış olan açıklamalardır. Zahîrî rivayette nakledildiğine göre, kişinin secde yerine bakması namazın âdâbıdır. Nitekim Şâfiîler de bu görüşü benimsemişlerdir.

3- Esnerken ağzını açmamaya çalışmak. Yapamazsa sol elin üstü veya elin yeni ile ağzını kapamak. Zaruretsiz ağzı kapamak mekruhtur.

4- Güçü yettiği ölçüde öksürüğü gidermek. Çünkü özürsüz olarak öksürmek namazı bozar.

5- İmam ile cemaatin kamet edilirken *"hayye alel-felâh"*'ta ayağa kalkması. Çünkü bu ifade namaza kalkmayı emretmektedir; dolayısıyla buna icabet edilir. İmam mihrabın yakınında bulunduğu zaman böyledir. İmam mihrabın yakınında bulunmadığı zaman her bir saf, imam mihraba gelinceye kadar ayağa kalkar. Eğer imam ön taraftan mihraba gelirse cemaat imamı görünce ayağa kalkar. Eğer imam kendi başına kamet getirmişse cemaat imam kametini bitirinceye kadar ayağa kalkmaz.

İmam, *"kad kametis-salâh"* denildiği zaman namaza başlar. Eğer kamet bitirilinceye kadar tehir ederse icmaen bunda bir beis yoktur. Bu hüküm İmam Ebu Yusuf ile Hanefîler dışındaki üç imamın görüşüdür.

İmamın Arkasında Tebliğ Yapmak:

Fakihler imamın tekbir, tesmî ve selâmı ihtiyaç ölçüsünde arkasındakilere duyurmak için sesini yükseltmesinin sünnet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Malikîlere göre ise menduptur. Eğer imam aciz olursa başkası tarafından imamın sesinin cemaata duyurulması caizdir. Çünkü Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber (a.s.)'in hastalığında cemaata onun tekbirini duyuruyordu. Fakat cemaat ile yalnız başına namaz kılan kişi sadece bunları kendisine işittirir. Malikîler şöyle demişler-

1 - *Merâkı'l-Felâh*, 44; *Tebyînü'l-Hakâyık*, I, 108 vd. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 446.
2 - *"Cebrail (a.s)'a ihsandan soruldu. Şöyle buyurdu: "Allah'ı görür gibi ona ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsun ama Allah seni görüyor."* Müslim bu hadisi Hz. Ömer'den rivayet etmiştir.

dir: Namaz kılan herkesin iftitah tekbirini açıktan okuması menduptur. Nitekim bu hususu daha önce açıklamıştık.

Eğer imamın arkasında bulunan kimseler imanın sesini duyuyorsa bunun yapılması mekruhtur. İster imam olsun, ister başkası olsun, tebliğ, yani imanın sesini duyuran kişinin iftitah tekbiri ile namaza girmeyi kasd etmiş olması vaciptir. Bir kimse sadece îlamı kastederse onun namazı gerçekleşmez. Bunun gibi Şâfiîlere göre bu tekbiri bir şey kastetmeksizin mutlak olarak alırsa yine namaz gerçekleşmez. Eğer iftitah tekbiri ile ilâmı kastederse Şâfiîler ve Hanefîlere göre namazı sahih olur.

Fakat iftitah tekbiri dışındaki intikal tekbirleri ile tesmî ve tahmidlere gelince: Eğer bunlardan sadece tebliği kastederse, cumhura göre namazı batıl olmaz. Ancak, sevabını kaçırmış olur.

Fakat, Hanefîlere göre [1] kişi bununla insanların sadece tebliğinden hoşlanmalarını kastederse, racih olan görüşe göre namazı bozulur. Bunun gibi eğer bir kimse sesini namazda ihtiyaçtan fazla yükseltirse hata etmiş olur. Buradaki hata mekruhluktan daha aşağı mertebededir.

Şâfiîlere göre, bir kimse eğer bundan sadece tebliği kastederse yahut hiç bir şeyi kastetmez ve aynca avamdan biri de değilse namazı batıl olur. Fakat halktan birinin namazı batıl olmaz, sadece ilâmı kastetse de.

Tebliğin meşruluğunun dayandığı delil Cabir'den ittifakla rivayet edilen hadistir. Kendisi şöyle demiştir: *"Resulullah a.s. bize namaz kıldırdı. Hz. Ebu Bekir arkasındaydı. Hz. Peygamber tekbir getirince Ebu Bekir de onun sesini bize işittirmek için tekbir getiriyordu."*

HER MEZHEBE GÖRE NAMAZIN SÜNNETLERİ

Bütün mezheplere göre, ayrı ayrı namazın sünnetlerini saymak yerinde olur. Çünkü bazı mezheplerin bazı farzları sünnet sayması sebebiyle ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

Hanefî Mezhebi:

Namazın bazı âdâbı vardır ki bunları müstakil olarak zikrettik. Namazın elli bir tane sünneti vardır. [2] Bu sünnetler de aşağıdakilerdir: [3]

1. İftitah tekbirini almak için iki eli erkeklerin kulak hizasına kaldırmaları, hür kadınların ise omuz hizasına kadar kaldırmaları.

1- *Reddü'l-Muhtar*, I, 443, vd. ; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 165; *el-Mugnî*, I, 462- *eş-Şerhu's-Sağır*, I 448.

2- Bu rakamın bu sayıdan bazen az olabileceği de düşünülmelidir. Çünkü bazen iki ve daha fazla sünnet bir maddede zikredilmiştir.

3- *Merâkı'l-Felâh*, 41-44.

2. Parmakları kendi hâline bırakıp ne bitiştirmek, ne de ayırmak.

3. İmama uyan kişinin iftitah tekbirinin imamının iftitah tekbirine yakın olması.

4. Erkeklerin sağ ellerini sol ellerinin üstünde olarak göbek altına, kadınların ise göğüsleri üzerine koymaları.

5.6.7. Sübhaneke okumak, eûzü çekmek, her rekâtın başında Fatiha'yı okumadan önce gizlice besmele çekmek.

8.9.10. Amin demek, tahmitte bulunmak, bu ikisini gizli yapmak; sübhaneke, eûzu besmeleyi gizli çekmek ve okumak.

11. İftitah tekbirini alırken ve bitirirken başı eğmeden dosdoğru durmak, doğrulmak.

12. İmamın tekbir, tesmî *(Semiallahu limen hamideh)* ve selâmı açıktan söylemesi.

13. Kıyamda ayakların arasını dört parmak açık tutmak.

14. Eğer kişi mukim ise Fatiha'dan sonra okunan surelerin sabah vakti ile öğle vaktinde *tıval-ı mufassal*'dan ikindi ile yatsı vakitlerinde orta uzunlukta olanlarından, akşam vaktinde ise mufassal surelerin kısa olanlarından seçilmesi; eğer kişi müsafir ise dilediği sureyi okur.

15 Her namazın birinci rekâtında kıraati uzatmak. Hanefîlerde fetva verilen görüş budur. İmam Muhammed'in görüşü de budur.

16.17. Her alçalma ve kalkışta rükû ve secde için tekbir almak. Ancak rükûdan kalkma durumu müstesnadır. Burada *"Semiallahu limen hamideh"* demek sünnettir. Rükû ile secdede üçer kere tesbih okumak da sünnettir. Rükûda *"Subhane rabbiyel-azim"*, secdede *"Sübhane rabbiyel-ala"*denilir.

18. Rükû durumunda elleriyle diz kapaklarını tutmak.

19. Erkeğin rükûda ellerinin parmaklarını ayırması. Kadınlar ayırmazlar.

20.21. Rükûda erkeklerin sırtlarını düzgün tutmaları, başlarını kuyruk sokumu ile paralel duruma getirmeleri.

22.23. Tâdil-i erkâna riayet etmek *rükû* ve secdeden doğrulmak.

24. Önce dizleri, sonra elleri, sonra yüzü secdeye giderken yere koymak. Secdeden kalkarken bunun tam aksini yapmak.

25. Secdenin iki avuç arasında yapılması, iki elin omuz hizasında yere konması.

26. Erkeğin karnını uyluklarından, iki dirseğini böğürlerinden uzak tutması, iki kolunu secde de iken yerden uzak tutması.

27. Kadının karnını secdede uyluklarına yapıştırması.

28. İki secde arasında oturmak. En sahih görüşe göre, bunu yapmak Hanefîlerce vaciptir.

29. İki secde arasındaki oturuş ile teşehhütte iki eli iki uyluk üzerine koymak.

30. Secde oturuşları ile teşehhüt oturuşlarında sol ayağı yere yatırıp sağ ayağı dikmek ve ayak parmaklarını kıbleye yöneltmek.

31. Kadınların sağrıları üzerine oturup uyluklarından birini diğeri üzerine koymaları ve sol ayaklarını sağ kabaları tarafından çıkarmaları. Çünkü bu durum kadının daha çok örtünmesine yardımcıdır.

32. Şehadet getirirken işaret parmağı ile işaret etmek. *"la ilahe"* derken kaldırıp *"illallah"* derken indirmek.

33. İlk iki rekâttan sonra Fatiha'yı okumak.

34. Son oturuşta Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek. Bu salavatın şekli hakkında tercih edilen lafız şudur: (1)

«اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ
إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى
إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

Bu salâvat şekli Buharî ile Müslim ve diğer kaynaklarda yer alan salavatlara uygundur.

35. Hz. Peygamber (a.s)'e salavat getirdikten sonra Kur'an, Sünnet lafızlarına benzer şekilde duada bulunmak.

36. Selam verirken önce sağa, sonra sola dönmek.

37. İmamın iki tarafa selâm verirken arkasında namaz kılan müminler ile hafaza meleklerine ve cinlerin iyi olanlarına selam vermeyi niyet etmesi. (2)

38. Cemaatın selâm verirken bulunduğu yönde imamına cevap vermeye niyet

1- *Reddü'l-Muhtar*, I, 478.

2- Hafeze melekleri, Kiramen katibin melekleridir. Delili Buharî ile Müslim'de geçen şu hadis-i şeriftir: *"Gece ve gündüz melekleri nöbetleşerek sizi takib ederler. Sabah namazı ile ikindi namazında ise toplanırlar."* Kötülükleri yazan melek, cinsel ilişki, helaya gidince, bir de namaza durunca insandan ayrılırlar. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 493.

etmesi. Eğer cemaat sağ tarafında ise sağa selâm verirken bu niyeti yapar, sol tarafta ise sola selâm verirken niyet eder. Eğer tam arka tarafında bulunuyorsa iki tarafına da selâm vermeye niyet eder. Bununla beraber diğer cemaata, meleklere ve cinlerin iyi olanlarına selâm vermeye de niyet eder.

39. Yalnız başına namaz kılan kişinin selâmı ile sadece meleklere selâm vermeye niyet etmeleri. Çünkü bu kişinin yanında başkaları bulunmamaktadır.

40. İkinci selâmda sesini birinciden daha alçak tutmak.

41. Cemaatın selâmının imamın selâmına yakın olması.

42. Selâma sağdan başlamak.

43. Mesbuk olan cemaatın imamın ikinci selamını bitirmesini beklemesi. Öyle ki, üzerinde bir sehiv secdesi bulunmadığını bu şekilde öğrenmiş olur.

Malikî Mezhebi:

Malikîlere göre namazın sünnetleri, mendupları vardır. Sünnetleri on dört tane olup şunlardır: (1)

1. Vakti geniş olan farz namazların birinci ve ikinci rekâtlarında Fatiha'dan sonra bir ayet okumak. Okunacak sure yerine önemli bazı uzun âyetleri okumak yeterlidir. Meselâ *"Allahu lâ ilâhe illâ huvel-hayyü'l-kayyum"* ayetini okumak gibi. Ancak surenin tamamını okumak menduptur.

2. Farz namazlarda Fatiha'dan sonra ilâve kıraatte bulunmak için ayakta durmak. Bir kimse kıraatta bulunurken, alındığı takdirde düşecek şekilde bir şeye yaslanmışsa namazı batıl olmaz. Fakat bu kıraatı oturarak yaparsa namazı batıl olur. Çünkü namazın şeklini ihlâl etmiştir. Zira farz namazlarda ayakta durmak farzdır. Fakat, nafile namazlarda kıyam sünnettir.

3. Sabah namazları ile cuma namazında ve akşam ile yatsı namazlarının ilk iki rekâtlarında kıraati açıktan yapmak.

4. Öğle namazı ile ikindi namazlarında, akşam ile yatsı namazlarının son rekâtlarında gizli okumak. Fatiha'nın açıktan veya gizli okunması daha kuvvetli sünnettir. Ondan sonraki sure böyle değildir.

Bu sayılan dört sünnet farzlara mahsustur. Nafile namazlarda sünnet değildir. Erkeğin açıktan okumasının en az ölçüsü ile yanında yabancı birilerinin bulunmadığı kadınların açıktan okumalarının asgari ölçüsü, sadece yanındakine duyuracak kadar sesli okumaktır. Bu ölçü de yanında işitme kuvveti normal olan bir kimsenin bulunduğu farz edilerek tesbit edilir. Erkek ve kadınlar için gizli okumanın asgarî ölçüsü dili hareket ettirmektir.

1 - *eş-Şerhü's-Sağîr*, I, 317-322.

5. İftitah tekbiri dışındaki bütün tekbirler.

6. *"Semiallahu limen hamideh"* sözlerinin bütününü söylemek; imam veya yalnız başına namaz kılanlar için rükudan kalkarken söylenmesi sünnettir. Cemaat için sünnet değildir. Belki cemaa'tın bunu söylemesi mekruhtur.

7. İster birinci, ister ikinci olsun, ister sehiv secdesinden sonraki olsun, bütün teşehhütler.

8. Teşehhüt için her bir oturuş.

9. Hangi lafızla olursa olsun, son teşehhütten sonra Hz. Peygamber (a.s)'e salavat getirmek. Bu salavat sözlerinin en faziletlisi şu ifadedir:

«اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

10. İki ayağın baş tarafı, iki diz ve iki avuç üzerine secde etmek. Malikîlere göre meşhur olan görüş, vacip olan secdenin alın üzerinde olmasıdır.

11. İmama uyanların imamın ve kendi solunda bulunanların selâmlarını alması. Eğer solunda cemaat bulunup da imama en az bir veya daha fazla rekâtta iştirak ediyorsa sünnettir. Bu selâmda, *"selâmun aleyküm"*, yahut *"ve aleykümusselâm"* demek yeterlidir.

12. Sadece namazdan çıkış selâmını açıktan okuyup, cevap selâmını açıktan okumamak. (1)

13. Açıktan okurken imama uyanların sükût etmesi. Hatta imam sükût etse yahut cemaat onun sesini duymasa bile sükût etmek gerekir.

14. Vacip miktardan daha fazla itminan ve itidale dikkat etmek.

Bundan anlaşılıyor ki, Malikîler kıraat içinde ayakta durmak, teşehhüt ve teşehhüt için oturmak, altı aza üzerine secde etmek, cehrî namazlarda imam okurken ona uyanların sükût etmeleri dışındaki hususlarda sünnetlerin belirlenmesi konusunda Hanefilerle birleşmektedirler.

Malikîlere göre, namazın mendupları kırk sekizdir. (2) En önemlileri aşağıda zikredilenlerdir:

1. Hazır olan vaktin namazını kılarken edâ niyeti yapmak, kaçınılmış olan namazı kılarken kaza niyetinde bulunmak.

1- Bu selam namazda yasaklanmış olan işlerin kendisi sebebiyle helal kabul edildiği selamdır.
2- *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 323-327.

2. Rekâtların sayılarına niyet etmek.

3. Allah'ın yüceliğini, heybetini, ondan başkasına ibadet edilemiyeceğini ve ondan başkasının kastedilemiyeceğini göz önünde bulundurmak. Bunun gibi, bu namaz emrini yerine getirmeye hazır olduğunu göz önünde bulundurmak. Bunu yapmak menduptur. Fakat, aslında huşu içinde namaz kılmak ise vaciptir.

4. İki eli diğer rükû ve secde tekbirlerinde değil, sadece iftitah tekbiri alırken omuz hizasına kadar kaldırmak.

5. Elleri vakarlı bir şekilde salıvermek. Nafile namazlarda ellerin göğüs üzerinde tutulması caizdir. Farz namazlarda ellerin göğüs üzerinde tutulması (kabz edilmesi) mekruhtur. Çünkü bu durum her hangi bir şeye yaslanma anlamına gelir.

6. Fatiha'dan sonra bir sureyi tam olarak okumak, bir kısmını okumakla yetinmemek. Bunun gibi sadece uzun bir âyet ile yetinmemek.

7. İkinci rekâtta, birinci rekâtta okunan sureden başka bir sure okumak. Bu durum farz namazlar için söz konusu olup nafile namazlar için değildir. Farz namazlarda iki rekâtta aynı sureyi tekrarlamak mekruhtur. Bunun gibi bir rekâtta iki sure okumak da mekruhtur. Nafile namazlarda Fatiha'dan sonra bir sureden çok sure okumak caizdir. İtimat edilen görüşe göre; yine nafile namazlarda da bir rekâtta bir surenin tekrarlanması mekruhtur.

8. Sabah ile öğle namazlarının kıraatını uzatmak. Öğlenin kıraatı da sabahın mutemet görüşe göre kıraati de mufassal surelerin ilki olan Hucurât suresidir. Yalnız başına namaz kılan kimsenin kıraati uzatması bunun gibi sayısı belirli uzun okumayı isteyen bir cemaatın imamının uzun okuması da menduptur.Aksi takdirde imamın kısa okuması daha faziletlidir. Çünkü ceaatin içinde zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler de bulunmaktadır.

9. İkindi ile akşam namazlarında kıraatı kısa yapmak, bu namazlarda "Vedduha"'dan başlayarak mufassal surelerin kısa olanlarından okumak.

10. Yatsı vaktinde orta uzunlukta surelerden okumak. Orta uzunluktaki sureler de, Abese, suresinden başlar, Velleyli suresinde son bulur.

11. Zaman bakımından ikinci rekâtı birinci rekâttan daha kısa yapmak. Evlâ olmamakla beraber, ikisinin eşit olması da caizdir. İkinci rekâtın birinci rekâta göre uzun yapılması ise mekruhtur.

12. Namaz kılan kimsenin gizli okunan namazlarda okuduğunu kendisine işittirmesi. Çünkü bu kemale daha yakın olup böylece bunun vacip olduğu görüşünü benimseyenlerin ihtilâfından çıkılmış olur.

13. Gizli kılınan namazlarda akşamın son rekâtı ve yatsının son iki rekâtında imamın arkasındaki cemaatın kıraatte bulunması.

14. İster gizli, ister açıktan okunan namazlar olsun. Cemaat ile yalnız başına namaz kılanların *"veleddâllin"*'den sonra âmin demesi. Ancak, bu durum imamın sesini duyanlar içindir. Sadece gizli okunan namazlarda imamın âmin demesi.

15. Her namaz kılan kişinin âmin sözünü gizli söylemesi.

16. Namaz kılan kişinin rükûda sırtını düzgün tutması.

17. Rükûda iki elin iki diz kapağı üzerine konulması, iki elin dizler üzerinde yerleştirilmesi.

18. Rükuda *"Sübhane rabbiyel-azim ve bihamdihi"* şeklinde, secdede *"subhane rabbiye'l-ala ve bihamdihi"* şeklinde tesbih getirmek. Kişi rükûda dua secdede ise tesbih ile birlikte dua okur.

20. Erkeklerin iki dirseğini böğürlerinden uzakta tutması ve bunu vasat bir şekilde yapması.

21. Yalnız başına namaz kılan ile imama uyan kimsenin, "semiallahu limen hamideh"'ten sonra *"Allahumme rabbena veleke'l-hamd"* demek suretiyle tahmidde bulunmasi. Son cümledeki vav'ın hazfedilmesi caizdir. Fakat, "vav" harfı ile okunması daha iyidir. İmam, kıyamda iken, *"rabbenâ veleke'l-hamd"* demez. Nitekim cemaat da, *"semiallahu limen hamideh"* demez. Ancak ayağa kalkıp doğrulduktan sonra, *"rabbena.. ilh"* der. Yalnız başına kılan kişi ikisini de söyler.

22. Rükû ve secdeye eğilmek için, birinci secdede secdeden kalkmak, birinci teşehhütten kalkma durumunda tekbir getirmek.

23. Secdede alnı ve burnu yere yerleştirmek. Yere bitişik olan divan, tavan ve benzeri satıhlar da yer gibi kabul edilir.

24. Secdeye eğilmek için elleri dizlerden önce yere indirmek. Kıraat için kalkma durumunda ise bunun tam aksini yapmak.

25. Secdede iki eli kulakların hizasına koymak, öyle ki parmak uçları iki kulağın hizasında olmalıdır.

26. İki elin parmaklarını ve uçlarını kıble yönünde birbirine bitiştirmek.

27. Erkeklerin secdede karınlarını uyluklarından uzak tutmaları, karınlarını uylukları üzerine koymamaları ve dirseklerini dizlerinden ayırmaları, bu hâllerde pazularını böğürlerinden vasat bir şekilde uzak tutmaları.

Kadınlara ise daha çok örtünmelerine yardımcı olduğu için, bütün bu durumlarda büzülürler.

28. Secdede kuyruk sokumunun baştan yüksek olması. Eğer ikisi eşit olur yahut baş daha yüksekte olursa, Malikîlere göre namaz batıl olmaz. En kuvvetli olan gö-

rüşe göre, Şafiîler ile Hanefîlerce namaz batıl olur.

29. Secdede din, dünya yahut âhiret işleri ile ilgili olarak özellikle kendisi yahut başkaları için umumî veya hususî, sınırsız bir şekilde duada bulunmak. Belki Allah'ın kolaylaştırdığı ölçüde bunu yapmak. Tesbih getirmede olduğu gibi, bnu sınırsız olarak yapmak. Bu tesbih duaya takdim edilir.

30. İki secde arasında veya birinci ya da son teşehhütte iftiraş yani sol ayağı butlarla birlikte yere yerleştirmek, sol ayağın ayak kısmını sağ ayak tarafına yatırmak, sağ ayağı sol ayağın arkasına gelecek şekilde dikmek, sağ ayağın baş parmağını yer üzerine koymaktır.

31. Oturuşta iki avucun, parmak uçları dizler üzerine gelecek şekilde uyluklar üzerine konulması.

32. Erkeklerin uyluklarını oturuş esnasında ayırmaları, birbirine bitiştirmemeleri. Kadınlar böyle yapmazlar.

33. Baş parmak ile işaret parmağı dışındaki parmakları yummak. Bunlar da: Sağ elin küçük parmağı, ile onun yanındaki ve orta parmaklarıdır. Teşehhüt oturuşunda mutlak olarak baş parmağın altında bağlanırlar, işaret parmağı ile baş parmak uzatılır. İşaret parmağı daimi olarak teşehhüdün başından sonuna kadar vasat bir şekilde sağa-sola hareket ettirilir.

34. Sabah namazında, *"Allahuma'ğfir lenâ va'rhamnâ"* gibi sözler ile kunut yapmak. [1] Kunutun yeri ikinci rekâtın rükûsundan öncedir. Namazdaki diğer bütün dualarda olduğu gibi, kunutun gizli olarak yapılması menduptur. Hz. Peygamber (a.s.)'den gelen lafızla yapılması da menduptur. İmam Malik (r.a) nitekim bunu tercih etmiştir. O da şudur:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ، وَنُؤْمِنُ بِكَ، وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ، وَنَخْنَعُ لَكَ، وَنَخْلَعُ
وَنَتْرُكُ مَنْ يَكْفُرُكَ، اَللّٰهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ، وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ، وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ،
نَرْجُو رَحْمَتَكَ، وَنَخَافُ عَذَابَكَ، إِنَّ عَذَابَكَ الْجِدَّ بِالْكَافِرِينَ مُلْحِقٌ»

1- Yani, tazarru' ve duada bulunmak.

"Ey Allahım! Senden yardım ve mağfiret dileriz. Sana iman ederiz, tevekkül ederiz. Sana karşı alçalır acizliğimizi biliriz. Senden alıkoyan her türlü meşguliyeti bırakırız. Seni inkar edenden uzaklaşırız. Ey Allahım! Ancak sana ibadet ve dua eder, secde ederiz. Senin huzuruna koşar sığınırız. Rahmetini bekler, azabından korkarız. O azab ki gerçektir, kafirlere ulaşacaktır."

35. Selâmdan önce ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e salavat getirdikten sonra istenilen şekilde duada bulunmak.

36. Teşehhütte olduğu gibi, duayı gizlemek. Çünkü her duanın gizli yapılması menduptur.

37. Duanın umumî olması. Çünkü dua umumî olursa kabul olunmaya daha yakın olur. Umumî dua örneklerinden biri şudur:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِوَالِدِينَا وَلأَئِمَّتِنَا وَلِمَنْ سَبَقَنَا بِالْإِيمَانِ مَغْفِرَةً عَزْمًا»

"Ey Allahım! Bizi, ana babamızı, imamlarımızı, bizden önce geçen müminleri mutlaka bağışla."

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا مَا قَدَّمْنَا وَمَا أَخَّرْنَا وَمَا أَسْرَرْنَا وَمَا أَعْلَنَّا وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنَّا، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»

"Ey Allahım! Önceden, sonradan, gizli ve açık yaptığımız ve senin bizden daha iyi bildiğin günahlarımızı bağışla. Yarabbi! Dünyada bir güzellik, ahirette de bir güzellik ver bize. Cehennem ateşi azabından koru bizi."

Duaların en güzeli Kitap ve Sünnete bize gelen örneklerdir. Bunlardan sonra kulun kalbine doğan şeylerdir.

38. Cemaatin sağa selâm verirken tamamen namazdan çıkmaya niyet etmesi. İmam ile yalnız kılanlar, selamı söylerken kıbleye işaret ederler.

Sağa selâm verirken "aleyküm"'ün küm'ünde yüzünü çevirmiş olur. Öyle ki arkadakiler onun yüzünün yanını görmelidir.

39. İmam ve yalnız başına kılanların racih olan görüşe göre, sütre bulundurmaları. Cemaata gelince imam onların sütresidir. *Sütre:* Önünden geçenlere engel olmak için namaz kılan kimsenin önüne diktiği veya koyduğu bir sopa ve benzeri şeylerdir. Bu konudan geniş olarak bahsedeceğiz.

Şâfiî Mezhebi:

Şâfiî Mezhebine göre, daha önce de zikrettiğimiz gibi, sünnet iki türlüdür: Bunların *ebazını* teşkil eden sekiz tanesini zikretmiştik. Tamamı ise yirmi tane olup se-

hiv secdesi bahsinde bunları zikredeceğiz.

Bunlardan başka bir kısım şekiller (hey'ât) daha vardır ki, onlar da kırk tanedir. (1) En önemlileri aşağıdadır. Bilinmesi gerekir ki, Hanbelîler gibi Şâfiîler de sünnet ile mendup ve müstehap arasında fark gözetmezler.

1. İftitah tekbiri, rükû ve rükûdan kalkış tekbirlerinde iken eli omuz hizasına kaldırmak. Nitekim Buharî ile Müslim de böyle rivayet etmişlerdir. Bunun manası şudur: Kişinin parmak uçları kulaklarının üst kısmının hizasına, baş parmaklar kulak yumuşağına, avuçlar ise omuz hizasına kadar gelmelidir.

En sahih görüşe göre, tekbir ve tesmînin başlaması ile beraber iki elin kaldırılmasıdır.

2. Parmak uçlarını kıbleye doğru yöneltmek ve ayırmak.

Bu İbni Huzeyme'nin de rivayet ettiği gibi sünnete uymak için yapılır.

3. Sağ elin sol el üzerine konulması ve göbeğin üstünde, göğüsün altında tutulması.

4,5. Farz veya nafile manazlarda iftitah, veya taavvüz duası etmek. Bu dua şudur:

«وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَاشَرِيكَ لَهُ، وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ، وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

"İbadetim ile sadece göklerin ve yerin yaratıcısı Allah tealanın rızasını kasdediyorum. Tek hak din olan İslama dönmüş, Ona her türlü şirk koşmaktan uzak bulunuyorum. Namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm Alemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Onun şeriki yoktur. Ben bunlarla emrolundum ve ben müslümanlardanım." (2)

6,7. Fatiha ile sûreyi gizli ve açıktan okunacak yerlere göre gizli veya açıktan okumak. Bunun sebebi Buharî ile Müslim'in rivayetlerinde geldiği gibi sünnet olan şekle uymaktır. Sabah namazı, cuma, bayramlar, ay tutulması, yağmur namazı, akşam ile yatsı namazlarının ilk iki rekâtı, teravih namazı, ramazan'ın vitri, gece veya sabah vakti yapılan tavafın iki rekâtında açıktan okumak. Gece kılınan mutlak nafileler hariç bu sayılanlardan başka namazlarda ise gizli okumak. Mutlak nafilelerde ise açıktan okumakla gizli okumak arasında orta bir yol takip edilir. Ancak, bunun

1 - *Tühfetü't-Tullab,* 44-49; *Haşiyetü'ş-Şarkavi ale't-Tuhfe,* I, 199-215; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 152 184.

2 - Müslim rivayet etmiştir. "Müslimen" lafzını İbni Hıbban zikretmiştir.

uyuyan veya namaz kılmakta olanı rahatsız etmemesi, okumasını şaşırtmaması lâzımdır.

Mutemet görüşe göre, farz namazların kazasında kaza vaktine itibar edilir. Gece nafilelerinde ise açıktan okuma ile gizli arasında orta bir yol takip edilir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Namazını kılarken sesini çok yükseltme, çok da gizli yapma, bu iki arasında bir yol tut."* (el-İsra, 110) Yanında yabancı kimseler bulunmadığı zaman kadının açıktan okuması, erkeğin açıktan okuması gibidir.

8. Fatiha'yı okuduktan sonra âmin demek; açıktan okunan namazlarda bunu açıktan söylemek. Gizli okunan namazlarda ise namaz kılan herkes bunu gizli okumalıdır.

Cemaatin imam arkasında açıktan okuyacağı beş durum vardır. Bu durumlar da şunlardır: İmam ile birlikte âmin demek. Sabah namazının kunutunda duada bulunmak, Ramazan'ın son yarısında vitir namazının kunutunda açıktan okumak, musibet zamanlarında beş vakit namazdaki kunutta, kişinin imamının okuyuşunu açtığı zaman.

9. İmam ve diğerleri için, ilk iki rekâtta Fatiha'dan sonra sûre okumak. Ancak açıktan okunan namazlarda imam açıktan okuyunca, cemaatın açıktan okuması mekruhtur. Bunun gibi cünüp olduğu hâlde fâkıdut-tahûreyn (su ve toprak bulamayan) ile cenaze namazını kılanlar, mesbuk durumundaki cemaat da bu hükmün dışındadır. Mesbuk kimseler üçüncü ve dördüncü rekâtta kendi başlarına gizli olarak okuyacaklardır. Çünkü mesbukun ulaştığı kısım, namazının başlangıcıdır.

Kıraatin en azı uzun bir ayet, veya Kevser sûresi gibi kısa üç ayet okumaktır.

İkinci rekâta göre birinci rekâtın kıraatini uzatmak sünnettir. Nitekim peşpeşe olan iki sûrenin Mushaf tertibi üzere okunması da sünnettir. Bunun aksini yapmak en faziletli olana ters düşer.

Kur'an'dan bir şey okumakla sünnetin aslı yerine gelmiş olur. Fakat kısa da olsa bir sûre okumak daha iyidir. Teravihte uzun olan bazı sûrelerin okunması daha faziletlidir. Çünkü teravihte sünnet olan Kur'an'ın bütününü okumaktır.

İki rekât nafile namaz kılan kişi için de yine bir sûre okumak sünnettir. Eğer iki rekâttan daha çok nafile namaz kılarsa, ekseriyetin fetvasına göre üçüncü ve dördüncü rekâtlarda da farzlar gibi sûre okumanın müstehap olduğudur. Bu görüş Hanefîlerin görüşlerinin tersidir.

Sabah namazının iki rekât sünnetinde hafif okumak sünnettir. Birinci rekâtta *"Kûlû âmennâ billâhi vemâ ünzile ileyna..."* (Bakara, 136) ayetini, ikinci rekâtta *"Kul yâ ehle'l-kitabi teâlev ilâ kelimetin..."* (Âl-i İmran, 64) ayetini okumalıdır. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu husus sabittir. Müslim'in

bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn ve kul huvellahu ahâd okunur."* [1]

Cuma sabahında birinci rekâtta *"Elif lâm mîm tenzil"* "secde", ikinci rekâtta "Hel'atâ" "Dehr" sûrelerini okumak sünnettir. Bunun sebebi sünnete uymaktır. [2] Birinci rekâtte "elîf lâm mîm"i terk ederse, ikinci rekâtta okuması sünnettir. Eğer kişi bu sûrelerin bir kısmı ile yetinirse veya bu ikisinden başkasını okursa sünnete aykırı hareket etmiş olur. Eğer bu ikisini okumak için vakit dar olursa secdenin bulunduğu ayet ile "hel etâ"'nın bir kısmı bile olsa mümkün olduğu kadarını okur. Bazı Şâfiîlere göre mutlaka bunları okumanın vacip olduğu kanaatine varılmasın diye bu iki sûreye devam etmek müstahap değildir.

10. Rükû dışında her kalkış ve inişte tekbir getirmek.[3] Ancak, iftitah tekbiri bu hükmün dışındadır. Çünkü iftitah tekbiri farzdır.

11. Rükûda iki avucun iki diz üzerine konması ve bu esnada el parmaklarının kıbleye doğru döndürülmesi. [4]

12. Rükûda "Sübhane rabbiye'l-azim" deyip "bihamdihi" ilâvesini yaparak üç kere tesbih getirmek. [5] Bu kadar tesbih getirmek kemal derecesinin en azıdır.

13. İster imam olsun, ister başkası olsun, rükûdan kalkış esnasında *"Semiallahu limen hamideh"* demek. [6] İmam ile mübelliğin (imamın sesini duyuranların) tebliğe ihtiyaç duyuluyorsa bu duyurmayı sesli yapması. Çünkü bu ifade intikal zikirlerindendir. *"Rabbenâ leke'l-hamd"* sözü tesbih ve diğer zikirlerde olduğu gibi açıktan yapılmaz. Fakat, bunun açıktan yapılması, tesmî'in ise açıktan söylenmesinin terk edilmesi umumî meşakkat durumunu almıştır. Çünkü imamların çoğu ile müezzinler Peygamberimizin sünnetini bilmeyen cahil kimseler durumuna gelmişlerdir.

Namaz kılan kişi ayağa kalktığı ve doğrulduğu zaman ellerini serbest bırakır ve şöyle der:[7] .

«رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ».

Yalnız başına namaz kılan kimse ile uzun okumaya alışık cemaate imam olan-

1- *el-Mecmû'*, I. 349-352.
2- Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.
3- Buharî ile Müslim'de, Hz. Peygamber'in fiili olarak sabit olmuştur.
4- Birincisini Buharî ile Müslim, ikincisini İbni Hıbban Sahih'inde ve Beyhaki, rivayet etmişlerdir.
5- Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
6- Yani, onun hamdini kabul et, bundan ötürü kendisini mükafatlandır.
7- Buharî ile Müslim Rifaa b. Rafi'den tahric etmişlerdir.

lar şu ifadeleri de ilâve ederler:[1]

«اَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ اَحَقُّ مَاقَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، لاَمَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ، وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَيَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»

14. Secde esnasında önce dizlerini, sonra ellerini, sonra alın ve burnu yere koymak. [2]

15. Secdede üç kere "ve bihamdihî" kelimesini ilâve "Sübhane rabbiye'l-a'lâ"diyerek tesbih etmek. Bu da kemal derecesinin en azıdır. [3]

16. İki eli secdede iki omuz hizasına koymak ve el parmaklarını kıbleye doğru yayıp birbirine bitiştirmek. [4]

17. Erkeklerin rükû ve secdede pazularını böğürlerinden ve karınlarını uyluklarından uzak tutmaları. Kadınlar ile hünsâlar (erdişiler) ise karınlarını uyluklarından ve pazularını böğürlerinden uzaklaştırmayıp aksine yapıştırırlar. Çünkü bu durum kadınların daha çok örtülü olmalarını sağlamaktadır. Hünsâlar için ise ihtiyat söz konusudur. Bunun gibi dizler ile ayakların arasının bir karış açılması da sünnettir. [5]

18. Namaz kılan kişinin ister erkek olsun, ister başkası olsun, ayak parmaklarını kıbleye doğru yöneltmesi sünnettir. [6]

19. İki secde arasında otururken duada bulunmak ve şöyle demek: [7]

«رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْفَعْنِي، وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَعَافِنِي»

"Yarabbi" Beni bağışla, bana merhamet et, ihtiyaçlarımı sen tamamla ve beni yücelt,beni rızıklandır, beni doğru yola ilet ve afiyet ver."

20. İki secde arasında ve birinci teşehhütte oturuş esnasında iftiraş şeklinde yani, sol ayağı üzerine oturup sağ ayağı dikmek suretiyle oturmak. [8] Bunun hikmeti şudur: Namaz kılan kişi genellikle müteakip fiili yapmaya hazırdır. İftiraş şeklin-

1 - Müslim rivayet etmiştir.
2 - Tirmizî *hasen* diyerek rivayet etti.
3 - Müslim bu hadisi "üç" ifadesi olmaksızın, Ebu Dâvud ise "üç" ifadesi ile zikretmiştir.
4 - Birinci hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş, Nevevi *sahih* demiştir. Parmakların bitiştirilmesi ve yayılmasını ise Buharî rivayet etmiştir.
5 - Sahih hadislerde bu husus sabit olmuştur.
6 - Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.
7 - Hadisin bir kısmını Ebu Dâvud, gerisini İbni Mace rivayet etmiştir.
8 - Tirmizî iki secde arasında oturuş bahsinde rivayet etmiş olup, *sahih* demiştir. Buharî ise teşehhüt oturuşu bahsinde rivayet etmiştir.

den harekete daha kolay geçilir.

21. İkinci secdeden sonra iftiraş şeklinde istirahat oturuşu yapmak. Azaları mutmain olacak kadar oturduktan sonra kalkar. (1) Mutemet olan görüşe göre, iki secde arasında oturuş miktarından daha fazla beklemek zarar vermez. Eğer imam bu istirahat oturuşunu terk ederse, cemaat bunu yapar.

22. Oturuştan veya secdeden kıyama kalkarken iki el üzerine dayanarak kalkmak. (2) Çünkü bunu yapmak huşu ve tevazuya daha yatkındır ve namaz kılan kişiye yardımcıdır.

23. Birinci teşehhütten kalkış esnasında iki elin kaldırılması.(3)

24. Son teşehhütte teverrük oturuşu yapmak: Bu, sol budun yere yapıştırılması, ve sağ ayağın dikilmesi şeklinde olur. (4) Ancak sehiv secdesi yapmak isteyince, veya mutlak bir niyette bulunursa, yani ne sehiv secdesi yapmak, ne de yapmamak durumunda olursa o takdirde ayağını yere yatırarak oturur. Çünkü bundan sonra da secdeye ihtiyacı bulunmaktadır.

25. Bir kişinin iki elini iki uyluğu üzerine koyması ve sağ elinin işaret parmağı dışındaki parmaklarını yumması ve "İllallah" derken işaret parmağı ile hareket ettirmeksizin işarette bulunması sünnettir. Sol elin parmaklarını ise birbirine bitiştirilmiş olarak uzatır. (5)

26. Namaz kılan kişinin bakışlarının bu durumda işaret parmağının ötesine geçmemesi. (6)

27. Son teşehhütten sonra eûzü çekmek. (7) Başka bir duada bulunmak da sünnettir. Meselâ şu dua gibi:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَاإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ

1 - Buharî bu hadisi "İstirahat" bahsinde rivayet etmiştir. Ayakların yatırılmasını ise Tirmizî rivayet etmiş olup, *hasen -sahih* demiştir.

2 - Buharî rivayet etmiştir.

3 - Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

4 - Buharî rivayet etmiştir.

5 - Müslim'in "hareket ettirmeme" ifadesi dışında, bir de Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hadisi Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Müslim'in rivayetine "hareket ettirmeme" ifadesi yoktur.

6 - Bu hadisi Ebu Dâvud *sahih* bir isnatla rivayet etmiştir

7 - Daha önce Müslim'de şu haber geçmiştir: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَعَذَابِ النَّارِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ»

"Sizden biri teşehhüt yaptığı zaman dört şeyden Allah'a sığınsın, şöyle desin: "Ey Allahım! Kabir azabından, cehennem ateşi azabından, dünya ve ölüm fitnesinden, Mesih Deccal'in fitnesinden sana sığınırım."

إِلَيْكَ، اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا كَبِيرًا، وَلاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ
لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»

"Ey Allahım! Önceden ve sonradan, gizli ve açık olarak, haddi aşarak yaptığım ve senin benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı afv ü mağfiret et. Önce ve sonra olmasını takdir eden sensin. Senden başka ilah yoktur. Bana mağfiret etmeni, tevbeni kabul etmeni dilerim. Allahım! Ben kendime çok ve büyük zulümler ettim. Günahları senden başkası affedemez. Beni senin katından bir lütuf olarak mağfiret et, bana merhamet et şüphesiz ki sen çok affedici, çok merhamet edicisin."

28,29. İkinci selâmı vermek.[1] Birinci selâmdan itibaren namazdan çıkmaya niyet etmek. Eğer bir kimse bundan önce namazdan çıkmaya niyet ederse namazı batıl olur. Eğer bu esnada niyet ederse, veya daha sonra niyet ederse sünnet meydana gelmiş olmaz.

30. Selâm verirken yüzün sağa-sola döndürülmesi, bu esnada birinci selâmı verirken sağ yanak, ikinci selâmı verirken sol yanak görülmelidir.[2] Selâm verirken kişi sağında ve solunda bulunanlara ve melek, cin ve insanlardan hizasında bulunanlara selâm vermeye niyet etmelidir. Selâmı uzatmayıp rahat okumak, imam selâm verdikten sonra cemaatin selâm vermesi sünnettir. İftitah tekbiri dışındaki diğer rükünlerde olduğu gibi, cemaatın selâmının imamın selâmına yakın olması caizdir.

31. Namaza kalkacağı zaman, dişleri misvaklamak.[3] Dişleri misvak ile fırçalama konusu daha önce geçmiştir. Misvak kullanmak namaz dışındaki sünnetlerdendir.

32. Bütün namaz boyunca huşu içinde bulunmak: Huşu kalbin huzur içinde azaların ise sükûnet içinde bulunmasıdır. Öyle ki kişi, namazda iken Allah tealâ'nın huzurunda bulunduğunu Allah'ın kendisini gördüğünü düşünmelidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Namazlarında huşu içinde bulunan müminler kurtulmuştur."* (Müminun, 1) Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Her hangi bir Müslüman kul abdest alır ve abdestini güzel yaparsa sonra kalkıp iki rekat namaz kılar ve hem kalbi hem yüzü (bütün benliği ile) bu iki rekât namaza yönelirse onun için cennet vacip olur."*[4] Ebu Hureyre'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken sakalı ile oynayan birini gördü ve ona şöyle buyurdu:*

1 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

3 - Çünkü daha önce geçen *Sahihayn* hadisinde şöyle gelmiştir: "Ümmetime zorluk vermesem, her namazda misvak kullanmalarını onlara emr ederdim."

4 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Eğer bu adamın kalbinde huşu olsaydı, azalarında da huşu eseri görülürdü."[1]

33. Okunan Kur'an âyetlerini düşünmek: Çünkü huşu ve edep maksadı namazda ancak böyle elde edilir. Nitekim Allah teala şöyle buyuruyor: *"Kur'an'ı düşünmezler mi? Yoksa kalplerinde kilit mi vardır?"* (en-Nisa, 82) Kur'an'ı tertîl ile okumak sünnettir. Yavaş okumayı terk edip çabuk çabuk okumak mekruhtur.

Namazda ve namaz dışında Kur'an okuyanların, rahmet ayeti geçtikçe Allah'tan rahmet istemeleri, azab ayeti geçtikçe Allah'ın azabından ona sığınmaları, [2] veya tesbih etmekten söz eden bir ayet geçtikçe tesbih etmeleri veya düşünmeyi emreden bir ayet geçince düşünmeleri sünnettir. Mesela; *"Eleysellahu bi ahkemi'l-hakimîn"* ayeti geçince "belâ" yani, "evet ben de buna şahitlik edenlerdenim," manasına gelmek üzere *"Belâ, ene alâ zâlike mineşşahidîn"*, *"Febieyyi hadisin bâ'dehû yûminûn"* âyeti geçince, "Allah'a inandım" manasına gelmek üzere *"âmentü billâh"* demek, *"Femen ye'tîküm bimâin maîn"* ayeti okununca, *"Allahu-rabbul-âlemîn"* demek gibi.

34. Kıraate kıyas edilerek yapılan zikirlerin manasını düşünmek.

35. Namaza şevk ile ve dünya meşguliyetlerinden arınmış olarak başlamak. Bunun sebebi, aksi durumda namaza kalkanlara muhalefet etmektir. Çünkü Allah teala münafıkları kötülerken şöyle buyuruyor: *"Onlar namaza kalktıkları zaman tembel olarak kalkarlar."* (Nisa, 4142) Tembelliğin zıddı şevkli ve gayretli olmaktır. Kalbin arınmış olması huşuyu daha çok sağlar.

Bir kimsenin namazı esnasında dünya ile ilgili veya fıkıh ile ilgili bir meseleyi düşünmesi mekruhtur. Fakat, ahiretle ilgili bir işi düşünmekte bir beis yoktur. Fakat okunan ayetlerde bunlar varsa onu düşünmek müstahaptır.

36. Namaz esnasında imamın yaptığı yanlışlarda onu uyarmak. [3]

Namazda, yanılmadan ötürü imamı uyarmak veya yanına girmek isteyen bir kimseye izin vermek, tehlike ile karşılaşan amayı uyarmak veya gafil bir kimseyi ikaz etmek gibi durumlarla karşılaşan kimseler için "Sübhanellah" diyerek tesbih getirmek sünnettir. Ancak, bundan sadece uyarmayı kastetmiş olmak şarttır. Aksi takdirde namaz batıl olur.

Kadınlar ise bu gibi durumlarda sağ ellerini sol elleri üzerine vurarak, veya ak-

1 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Aişe'den rivayet etmiştir. Şöyle demiştir: "Kışın uzun gecelerde Resulullah (a.s) ile beraber kalkardım. Bakara, Al-i İmran ve Nisa' surelerini okur, korkutmadan bahs eden bir ayet geçince Allah'a dua ederek ona sığınır, müjdeyi ihtiva eden bir ayet geçince Allah'a dua ederek O'ndan talepte bulunurdu." *Neylü'l-Evtâr*, II, 323.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 197. vd.; *el-Muğnî*, II, 17 vd. ; *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 444; *Fethu'l-Kadir*, I, 285; *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 342.

sini yaparak uyarına görevini yerine getirirler.

Bu meselenin dayandığı delil, Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Namaz kılarken başına bir durum arız olan kişi "Sübhanallah" desin. El çırpmak ise kadınlara muhsustur."* (1)

Bu husus, üzerinde ittifak edilmiş bulunan bir sünnettir. Ancak Malikîler şöyle demişlerdir: Namaz kılarken başına bir durum arız olan kimsenin *"Sübhanallah"* demesi gerekir. Kadınlar için el çırpmak mekruhtur.

Namazda Kadınların Erkeklerden Ayrıldıkları Durumlar:

Şâfiîler, namazda kadınların erkeklerden ayrıldıkları dört şey zikretmişlerdir. Bu hususları daha önce geçmiş bulunan meselelerden düşünerek çıkarmak mümkündür. Bu ayrılıklar şu hususlardır: (2)

a) Erkekler dirseklerini böğürlerinden ayırır, rükû ve secdede karınlarını uyluklarından yükseltir. Kadınlar ise dirseklerini böğürlerine, dizleri ile ayaklarını rükû ve secdede bir birine bitiştirir, karınlarını uyluklarına yapıştırırlar. Çünkü bu durum kadınların örtünmelerine daha çok yardımcıdır.

b) Erkekler açıktan okunacak yerlerde açıktan okurlar, gizli okunacak yerlerde gizli okurlar. Nitekim bu husus daha önce açıklanmıştır. Kadınlar ise eğer yabancı erkekler yanında namaz kılıyorlarsa, yanında bulunan kimselerin işitemiyeceği şekilde seslerini alçaltırlar. Bunun sebebi fitneyi defetmektir. Fakat en sahih görüşe göre, kadınların sesleri avret değildir. Böyle olsa da seslerini namazda fitneyi önlemek için alçaltmalıdırlar. Şarkı söyleyen kadın da olsa sesini işitmek haram değildir. Ancak, fitneye sebep olma korkusu bulunursa meselâ, kişi bu kadın ile başbaşa kaldığı takdirde harama düşecek şekilde bir fitne durumu varsa o takdirde kadının sesini işitmek haramdır.

3. Namazda erkeklere bir durum arız olursa tesbih getirirler, *"Sübhanallah"* derler. Bunu zikir veya zikirle beraber bildirmek kastıyla veya mutlak olarak söyler. Böyle olursa erkeklerin namazı batıl olmaz. Fakat eğer bundan sadece ilâm (bildirmek, duyurmak) maksadı taşınırsa namaz batıl olur.

Kadınların namaz kılarken böyle bir durum gelse ellerini çırparlar. Mutemet görüşe göre, eğer kadın yabancı erkekler olmayan bir yerde bulunuyorsa sağ elinin iç kısmını sol elinin üst kısmına vurur. Eğer bir kadın oynamak maksadıyla ellerini birbirine bu şekilde vurursa namazı batıl olur. Eğer bundan oynamak maksadını taşımıyorsa o takdirde namazı batıl olmaz. Hünsalar bu hususta kadınlar gibidirler.

---

1 - Bu hadisi Nesei ve Ebu Dâvud da rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 320.
2 - *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 178-181.

İhtiyaç miktarı olduktan sonra, çok kere ve peşpeşe de olsa el çırpmanın bir zararı yoktur. Bunun gibi, eğer bir erkek el çırparsa çok kere ve peşpeşe de olsa bunun da namaza bir zararı yoktur, namazını batıl kılmaz. Çünkü bu iş hafif işlerdendir. Dolayısıyla tesbih için el parmaklarını hareket ettirmeye benzer.

Duyurma maksadı ile de olsa el çırpmakla namaz batıl olmaz. Hatta bu mutemet olan görüşe göre, erkek tarafından yapılmış olsa da namazı iptal etmez. Duyurma maksadı ile getirilen tesbih ise böyle değildir, namazı iptal eder. Çünkü tesbih zikir kastı ile yapılmaya elverişlidir, el çırpmak ise buna elverişli bir iş değildir.

Namaz dışında el çırpmaya gelince: Remlî nezdinde güvenilen görüşe göre eğlence kastı ile olmaksızın olursa mekruhtur. İbni Hacer nezdinde mutemet görüşe göre ise eğlence kastı ile de olsa mekruhtur. Bunun sebebi, cahiliye dönemindeki Arapların yaptıklarına benzememektir. Çünkü Allah tealâ onlar hakkında şöyle buyuruyor: *"Onların Beytullah yanındaki duaları el çırpmak ve ıslık çalmaktan ibaret idi. Allah'ı inkâr etmeniz sebebiyle azabı tadın artık."* (Enfal, 35)

4. Erkeklerin avret yeri namazda, tavafta, yabancı erkekler ile mahremi olan kadınlar önünde diz kapağı ile göbek arasıdır. Yabancı kadınlar yanında ise erkeklerin avret yeri bütün bedenleridir. Tenhada iken avret yerleri ise sadece ön ve arka avret yeridir. Bu hükümde cariyeler de erkekler gibidir.

Göbek ile diz, avret yerleri değillerdir. Fakat avret yerini örtme işinin gerçekleşmesi için, bunların bir kısmını örtmek vaciptir. Bunun dayanağı, vacibi tamamlayan şey de vaciptir, kaidesidir.

Hür olan bir kadının namazda bütün bedeni avret yeridir. Ancak yüz ile iki el müstesnadır. Namaz dışında ise kadının bütün bedeni avrettir.

Hanbelî Mezhebi:

Hanbelî mezhebine göre namazın sünnetleri yetmiş üç tane olup iki kısımdan ibarettir. Kavlî (sözlü) olanlar, fiilî olanlar. [1] Kavlî sünnetler on yedi tanedir. Bu bahsin başlangıç kısmında onları zikretmiştik. Fiilî sünnetler ise yaklaşık elli altı tane olup en önemlileri aşağıda zikredilenlerdir. Bilmek gerekir ki, Hanbelîler de Şafiîler gibi sünnet, mendup ve müstahap arasında her hangi bir fark gözetmezler.

1-2-3. İftitah tekbiri alırken elleri kaldırmak: Ellerin parmakları açık, kıbleye karşı ve birbirine yapışık olmalıdır. Avuç içleri iftitah tekbiri alınırken kıbleye bakmalı ve omuz hizasında kaldırılmalıdır.

4. İmamın iftitah tekbirini açıktan olarak alması. Öyle ki, tekbir almaları için

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 450, 457-460; *el-Muğnî*, I, 462-559.194 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve İbn Mace, Ebu Said el-Hudri'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 80.

cemaatin de bu sesi duymaları gerekir. Hanbelîler, imam tekbir almadan cemaatın tekbir almasını caiz görmezler.

5-6. Rukûda ve rükûdan kalkmada, daha önceki şekilde elleri kaldırmak ve hareketi tâkiben indirmek.

7-8. Kıyam ve kıraat hâlinde iken sağ elin sol elin bileği üzerine konması ve iftitah tekbiri alındıktan sonra göbeğin altına konulması.

9. Kıyamda iken, namaz kılan kişinin secde yerine bakması.

10-11. İmam olan kişinin kıraatı yavaş ve hafif okuması. Çünkü daha önce geçmiş bulunan hadiste şöyle gelmiştir: *"İnsanlara imamlık eden kimse hafif kıldırsın."*

12-13. Korku namazı dışında birinci rekâtı uzun, ikinci rekâtı kısa tutmak.

14. Kıyamda iken ayakların arasını azıcık açmak.

15-16. Rükûda ellerin dizler üzerine konulması, bu durumda parmakların arasının açık tutulması.

17-18. Namaz kılan kişinin sırtını düz tutması, başını sırtı ile aynı hizada tutması, ne alçak ne de yüksekte tutmaması.

19. Rükûda namaz kılan kişinin pazularını böğürlerinden ayırması.

20-21. Secdeye giderken ellerden önce dizlerin yere konması, secdeden kalkarken de ellerin dizlerden önce yerden kaldırılması.

22-23. Her bir secde azasının yere yerleştirilmesi. Yani alnın ve burnun tamamın ve ellerin yere yerleştirilmesi.

24. Namaz kılan kişinin secdede pazularını böğürlerinden ayırması, karnını uyluklarından ayırması, uyluklarını baldırlarından ayırması.

25. Secdede iki dizi birbirinden ayırmak, iki ayağı dikmek, secdede, iki secde arasındaki oturuşlarda veya teşehhütte ayak parmaklarının iç kısmını yere yapıştırmak.

26. Secdede iki eli omuz hizasına koymak ve parmaklar açık olmak.

27. Secdede ellerin parmaklarının kıbleye doğru yöneltilmesi.

28. Secdeden ikinci rekâta ayakların parmakları üzerine basarak kalkmak, namazın geride kalan kısmını tamamlamak için kalkarken ellerin dizler üzerine dayandırılması. Ancak bu durum kişiye zorluk verirse o takdirde, yere dayanarak kalkar.

29-30-31. İki secde arasındaki oturuşta ve birinci teşehhütte iftiraş şeklinde,

ikinci teşehhütte teverrük şeklinde oturmak.

32-35. İki secde arasındaki oturuş ile birinci ve ikinci teşehhütte elleri uyluklar üzerine yayılmış, parmaklar bitiştirilmiş ve kıbleye karşı yönelik vaziyette koymak.

36. Sağ elin küçük parmağı ile ikinci parmağını yumup baş parmak ile orta parmağının halka yapılması.

37. Teşehhütte Allah tealâ'yı zikrederken şehadet parmağı ile işarette bulunmak.

38-39. Teşehhütte sol elin parmaklarını bitiştirip bunları kıble tarafına doğru yöneltmek.

40. Selâmın başlangıcında yüzü ile kıbleye doğru işarette bulunmak.

41-42. Selâm verirken sağa-sola dönmek, sola nisbetle sağa daha çok dönmek.

43. Şâfiîlerde olduğu gibi, selâm ile namazdan çıkmaya niyet etmek.

44. Namazda huşu içerisinde olmak. Çünkü ayette Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Onlar namazlarında huşu içinde olurlar."* Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Bu adamın kalbinde huşu olsa azalarında da huşu olurdu."*

Huşu: İnsanın kalbindeki bir mana olup bu mana sebebiyle azalara sükûnet gelir. Kadınlar, daha önce de geçtiği üzere, rükû ve secdede karınları ile uylukları arasını ve kolları ile böğürleri arasını açmazlar, belki onlar için sünnet olan kendilerini toplamaları ve iki ayaklarını sağ taraftan çıkarmalarıdır. Kadınların, yabancıların işiteceği yerlerde kıraatlerini gizli yapmaları vaciptir. Hunsa-i müşkil, (yani ileri derecede erdişilik durumunda olanlar) kadın hükmündedirler.

II - NAMAZIN DIŞINDAKİ SÜNNETLER

Namazdan önce misvak kullanmak, ezan okumak, kamet getirmek, sütre edinmek gibi sünnetler vardır. Biz burada sonuncusundan bahsetmek istiyoruz. Diğerlerinden daha önce bahsedilmiştir.

1. Namaz Kılanın Sütresi:

Sütre başkaları tarafından önünden geçilmesine engel olmak için namaz kılan kimsenin önüne koyduğu şeydir.

2. Sütrenin Hükmü:

Sütre meşru bir sünnettir. Dayandığı delil Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir: *"Sizden biri namaz kıldığı zaman, bir sütreye doğru namaz kılsın ve bu sütreye yakın dursun, önünden hiç kimsenin geçmesine izin vermesin. Eğer biri önünden*

geçmek isterse ona karşı koysun. Çünkü o kişi şeytandır." (1)

Bütün fakihlerin ittifakı ile sütre vacip değildir. Çünkü hadisteki emir *nedip* içindir. Çünkü bu sütrenin olmamasından namazın batıl olması lâzım gelmez, aynı zamanda sütre namazın şartı da değildir. Bunun yanında selef sütre edinmeyi mecburî kabul etmemişlerdir. Eğer vacip olsaydı onlar bunu mecburî kabul ederlerdi. Namaz kılanın önünden geçmenin günahı geçene aittir. Eğer sütre bulundurmak vacip olsaydı, sütresiz namaz kılanın günahkâr olması gerekirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de açık arazide, önünde her hangi bir şey bulunmaksızın namaz kılmıştır. (Bunu Buharî rivayet etmiştir.)

3. Sütrenin Hikmeti:

Sütrenin hikmeti, başkalarının namaz kılan kimsenin önünden geçmesine engel olmak, namaz kılanın düşüncesini yalnızca namaza hasr etmesine imkân vermek, huşunun bozulmaması için başka şeylere, yani sütrenin ötesindeki varlıklara bakmaktan gözlerini engellemektir.

4. Fakîhlerin Sütre Hakkındaki Görüşleri:

Fakîhlerin mutlak olarak, veya başka birinin önünden geçmesi ihtimâli durumunda sütre edinmenin hükmü konusunda iki türlü görüşleri vardır:

Malikîler ve Hanefîlere göre: (2)Farz veya nafile namazlarda sütre edinmek sadece secde yerinden başkalarının geçmesinden korkulması durumunda, imam veya yalnız başına namaz kılanlar için menduptur. Cemaata gelince, İmamın sütresi cemaat için de sütredir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekkede Bathada uzunca bir sopa (aneza) (3)'ye doğru namaz kılmıştı. Cemaatın her hangi bir sütresi yoktu.(4) Namaz kılan kişinin, önünden kimsenin geçmeyeceğinden emin ise sütreyi terk etmesinde bir beis yoktur. Açık arazide namaz kılanlar için, önüne bir ağaç parçası dikmek veya bir şey koymak müstahaptır. Bunun için sopa ve benzeri maddelerin yere dikilmesi muteber olup, yere bırakılması veya bir çizgi çizilmesi muteber değildir. Çünkü sütreden kastedilen şey namaz kılan kişi ile o sütre arasına kimsenin girmesine engel olmaktır. Çizgi çizmekle, veya sopayı ve benzeri maddeleri yere bırakmakla bu maksat hasıl olmaz.

Şâfiî ve Hanbelilere göre: (5) Namaz kılan kimselerin bir sütreye doğru namaz

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace, Said-el-Hudri el-Hudri'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 80.

2 - *Fethu'l-Kadir,* I, 288 vd. *ed-Dürrü'l-Muhtac,* I, 610, *el-Bedâyi;* I, 217, *eş-Şerhu's-Sağır,* I, 334, *el Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 56. Dardir, sütre edinmenin müstahap olduğunu zikretmiştir. Onun dışındakilere göre, Malikilerde meşhur olan görüş sütrenin sünnet olduğudur. *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 244.

3 - Metinde geçen Aneze: Bastondan uzun, mızraktan kısa bir sopadır.

4 - Buharî ile Müslim, Ebu Cuhayfe yolu ile babasından rivayet etmişlerdir ki: "Hz. Peygamber (a.s) kendilerine Batha'da namaz kıldırdı ve önünde bir aneze dikili idi, (oradan geçen) kadınlar bu sopanın ötesinden geçerlerdi. *Nasbu'r-Râye,* I, 84.

5 - *Mugni'l-Muhtâc,* I, 200; *el-Mugnî,* I, 237-244; *Şerhu'l-Hadramiyye,* 56 vd.

kılmaları mustahaptır. İster mescit içinde olsun, ister dışında olsun hüküm değişmez. Ev içinde veya mescitte bir duvara doğru veya bir direğe doğru kılınır Hanbelilere göre Mescit ile ev dışında dikilen bir sopa veya bir demir parçası veya benzer şöylere doğru namaz kılınır. Bunun gibi devenin enine veya bineğinin enine doğru da kılınabilir. Eğer bunlardan hiç birini bulamazsa ön tarafına bir çizgi çizerek bu görevi yerine getirir veya seccade gibi bir şeyi önüne serer. Nitekim Şâfiîler de bu görüştedir.

Dayandıkları delil Ebu Cuhayfe'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir sopa diktirdi ve öğle namazını iki rekât olarak kıldırdı. Önünden eşekler ile köpekler geçiyor, onlara engel olmuyordu."* (1) Talha b. Ubeydillâh'tan rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri önüne bineğin semeri gibi bir şeyi koyarsa namaz kılsın, bunun ötesinden geçenlere aldırmasın."* (2)

İttifakla imamın sütresi, arkasındakilerin de sütresidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi sütreye doğru namaz kıldırdığı hâlde, ashabına başka bir sütre edinmelerini emretmemiştir. Nitekim bu husus Malikîler ile Hanefîlerin görüşleri bahsinde zikredilmiştir.

İbni Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Dişi bir eşek üzerine binerek geldim. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mina'da insanlara önünde bir duvar bulunmaksızın namaz kıldırıyordu. Safta bulunan cemaattan bazılarının önünden geçtim ve eşekten indim. Eşeği otlamak için serbest bıraktım. Sonra da safa katıldım. Benim bu hareketime kimse karşı çıkmadı."* (3)

Hanbelîlerin zikrettiklerine göre, Mekke'de bir kimsenin sütresiz olarak namaz kılmasında beis yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu Ahmed'in *Müsned*'inde zikretilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) orada namaz kıldırdı ve kendisi ile tavaf arasında sütre bulunmamaktaydı."* Yani bu Mekke'ye mahsustur.

5. Sütrenin Şekli ve Miktarı:

Sütrenin şekli ve miktarı hakkında fakîhlerin bir birine yakın görüşleri vardır.

Hanefîlere göre: Sütrenin en az miktarı bir arşın (46.2 cm) ve daha fazlasıdır. Kalınlığı da bir parmak kalınlığı kadardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sen önüne bineğin semeri gibi bir şey koyduğun zaman, önünden başkalarının geçmesinin sana bir zararı yoktur."*(4)

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
3 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
4 - Bu hadisi Müslim Talha b. Ubeydillah'tan rivayet etmiştir. Yine bu hadis Ebu Zer'den de tahric edilmiştir. Şöyle demiştir: Resulullah (a.s) şöyle buyurdu: *"Sizden biri namaza kalktığı zaman, önünde bineğin semeri gibi bir şey olunca bu onda sütre olur."*

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahrada kendisine doğru namaz kıldığı sütrenin uzunluğu bir arşın kadardı. Daha önce de açıkladığımız gibi, sütrenin dikilmesi muteber olup, yer üzerine bırakılması veya bir hat çizilmesi muteber değildir. Hanefîlere göre, oturmakta olan veya ayakta bulunan bir insanın sırtına doğru veya bir bineğe doğru sütre ittihaz etmek caizdir -Mushafa doğru veya bir kılıca doğru olmaz.- Bineği olan kişinin sütre konusundaki çaresi şudur: Bineğinden iner ve hayvanının kendisi ile namaz kılanların arasında bırakır. Dolayısıyla bu hayvan sütre olmuş olur, kendisi de bu şekilde namaz kılanların önünden geçer. Bir kimse namaz kılmakta olan kimselerin önünden geçmek zorunda kalırsa namaz kılanın önüne bir şey bırakır, sonra o şeyin ötesinden geçer.

Malikîlere göre: Sütrenin en az ölçüsü mızrak kalınlığında ve bir zira uzunluğunda olmaktır. Sütrenin sabit, temiz, kalbi karıştırmayacak bir şey ile yapılması şarttır. Bir kimse bir çocuğu sütre edinemez, bir kadını da sütre edinemez; bunun gibi konuşmakta olan bir cemaat halkasını da sütre edinemez. Sopa, ip, mendil ve bağlanmamış bir hayvanı da sütre edinemez. Bağlanmış olan deve, inek, koyunu sütre edinmek caizdir. Çünkü bunlara göre bu hayvanların artıkları temizdir. Yere çizilen bir çizgi ile veya kazılan bir çukur ile sütrelenmek caiz değildir. Bunun dayandığı delil İbni Ömer'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (s.a.v.) bayram günü namaza çıktığı zaman, harbesinin getirilmesini ve önüne dikilmesini emrederdi. Kendisi ve arkasında bulunanlar da buna doğru namaz kılarlardı. Seferde de aynı şekilde hareket ederdi."* (1) Ebu Cuhayfe'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Önünde bir sopa (aneze) dikili olduğu hâlde." Aneze:* Ucunda demir bulunan bir asadır. Çizgi çizerek sütre edinme konusunda Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadis ise *zayıftır, muztariptir.* (2)

Yine onlara göre yabancı bir kadının sırtı veya bir kâfirin sırtını sütre edinmek mekruhtur. Kâfir olmayan bir erkeğin veya mahrem olan bir kadının sırtını sütre edinmek kerahetsiz olarak caizdir.

Şâfiîlere göre: Ok gibi genişliği olmasa da birziranın üçte ikisi kadar uzunlukta olan yüksekçe bir şeyi sütre edinmek müstehaptır. Bunun dayandığı delil: *"Bir ok ile de olsa namazlarınızda sütre edinin"* (3) hadisidir. Bir hayvan sütre edinilemez.

Hanbelîler, Hanefîler ile Malikîler gibi düşünerek şöyle demişlerdir: Sütrenin miktarı, uzunluk bakımından bir arşın veya ona yakın uzunluktadır. Kalınlık bakımından ölçüsünün onlara göre her hangi bir sınırı yoktur. Dolayısıyla ok ve kargı gibi ince; duvar gibi kalın da olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bir anezeyi sütre edinirdi.

1- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 2.
2 - *Neylü'l-Evtâr,* III, 4.
3 - Bu hadisi Hakim rivayet etmiş olup, Müslim'in şartıyla, demiştir.

Şâfiîler ile Hanbelîler Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadise dayanarak çizgi çizmenin sütre için yeterli olduğunu istidlâl etmişlerdir. Hadis şöyledir: *"Sizden biri namaz kıldığı zaman, önüne doğru bir şey koysun. Eğer bir şey bulamazsa, bir asa diksin. Eğer bir asa bulamazsa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçmek ona zarar vermez."* (1)

Şâfiîlere göre hattın (çizginin) şekli şöyledir: Uzunlamasına düzgün bir çizgi çizilir. Hanbelîlere göre ise sütre enine olup hilâl gibidir. Bazı Hanbelîlere göre ise nasıl çizgi çizilirse çizilsin yeterlidir. Dilerse enine, dilerse uzunlamasına çizer.

Eğer bir kişinin yanında asa bulunur da onu yere dikmek mümkün olmazsa cumhura göre, enine yere atılır. Çünkü bu da çizgi çizmek manasına gelir. Malikîlere göre, asanın mutlak dikilmesi gerekir.

Hanbelîler bir deve veya hayvan, veya insan aracılığı ile sütre edinmeyi caiz görmüşlerdir. Bunu İbni Ömer ile Hz. Enes yapmışlardır. Bunun dayandığı delil İbni Ömer'den nakledilen şu rivayettir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir deveye doğru namaz kılmıştır."* (2) Bir lafza göre şöyledir: *"Resulullah (s.a.v.) bineğini enine kor ve ona doğru namaz kılardı."* Ravi demiştir ki: *"Ben şöyle dedim: Binek gittiği zaman ne yapardı? Bineğini enine kor ve semerine doğru namaz kılardı"* cevabını verdi. Eğer namaz kılan kişi bir insanı sütre edinirse bunda bir beis yoktur. Çünkü insan da diğer sütrelerin yerini tutmaktadır. Nâfi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"İbni Ömer mescidin direklerinden birine doğru namaz kılma imkânı bulamadığı zaman: "Sırtını bana çevir" derdi.* (3)

Humayd b. Hilâl'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Ömer b. Hattab namaz kılmakta olan birini gördü ki, insanlar o kişinin önünden geçiyorlardı. Hz. Ömer ona sırtını çevirdi ve elbisesi ile böyle diye işaret etti. İki elini açarak böyle yap ve namazını kıl acele etme dedi."* (4)

Özetle: Hanefîler ile Malikîlere göre, Bir insanın veya bir kadının sırtını sütre edinmek caizdir.

Hanbelîlere göre: Mutlak olarak insanın sırtını veya başka bir tarafını sütre edinmek sahihtir.

Şâfiîlere göre: Mutlak olarak insanı sütre edinmek caiz değildir.

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mace ve İbni Hıbban rivayet etmişlerdir. İbni Hıbban *sahih* demiştir. Beyhaki de rivayet etmiş olup, Ahmed ile Medini de *sahih* demiştir. Süfyan b. Uyeyne, Şafii ve Bagavi bu hadisin *zayıf* olduğuna işaret etmişlerdir. İbni Salah bu hadisi *muztarip* hadislere örnek vermiştir. İbni Mace bu hüküm üzerinde münakaşa edilmiştir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 4.

2 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî rivayet etmiştir.

4 - Buharî rivayet etmiştir.

Cumhura göre: Gasbedilmiş bir şeyin sütre yapılması sahihtir. Hanbelîlere göre gasbedilenin sütre edinilmesi sahih olmayıp mekruhtur. Cumhura göre, necis olan bir maddenin sütre yapılması sahihtir. Malikîlere göre ise sahih değildir. İttifakla duvarın sütre yapılması sahihtir.

6. Namazda İnsan Yüzüne, veya Ateşe, Resme, veya Namaz Kılmakta Olan Bir Kadına Doğru Yönelmek:[1]

Fakihler bir insanın yüzüne doğru namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) bundan ötürü bir kimseyi tedip etmiştir. Hz. Aişe'nin rivayetinde ise şöyle gelmiştir: *"Ben divan üzerinde kendisi ile kıblesi arasında yatmakta iken, Hz. Peygamber (s.a.v.) divanın ortasına doğru namaz kılardı. "Benim bir ihtayacım olunca yüzümü ona çevirerek kalkmayı kerih görürdüm. Divanın bir kenarından geçip giderdim."* [2]

Bu durum aynı zamanda o şahsa secde etmeye de benzer. Hanefîlerce bu kerahet tahrimîdir.

Yine ittifakla tandırdaki ateşe doğru, lambaya, kandile, mum ışığına doğru namaz kılmak mekruhtur. Çünkü Allah'tan başka ateşe de tapanlar vardır. Ateşe doğru namaz kılmak, ateşe tapanlara benzeme anlamına gelebilir.

Kişinin önünde dikili bulunan bir surete doğru namaz kılmak mekruhtur. Çünkü suretler ve heykeller de Allah'tan başka tapınılan şeylerdir. Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. *'Bizim bir elbisemiz vardı ki, üzerinde resimler bulunuyordu. Bu elbiseyi namaz kılmakta olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in önüne koydum. Beni bundan nehyetti veya bunu hoş karşılamadı."* [3] Resim ve heykeller kendisine bakılması sebebiyle namaz kılanı meşgul ederler; dolayısıyla namazdan alıkorlar. Bu sebeple mekruhtur. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Kıble tarafında asılı bir şeyin, Mushaf ve benzeri şeylerin bulunması da mekruhtur. Fakat bunların yer üzerine konulmasında bir beis yoktur.

Hanefîlere göre bir kimsenin önünde Mushaf, veya kılıç asılı olduğu hâlde namaz kılmasında bir beis yoktur. Çünkü bunlara ibadet edilmez. Üzerinde resimler bulunan bir yaygı üzerinde namaz kılmakta bir beis yoktur. Çünkü resimler bu şekilde ayak altında kalmaktadır.

Önünde, namaz kılmakta olan bir kadın bulunduğu hâlde, bir kimsenin namaz kılması mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kadınları arka safa alınız."*[4] Fakat namazın dışındaki bir kadına doğru namaz kılmak mekruh değildir. Çünkü daha önce de Hz. Aişe ile ilgili bir hadis geçmiştir. Ebu Hafs kendi isnadı ile Ümmü Seleme'den şu rivayeti nakl etmiştir: *"Benim yatağım Hz.*

---

1 - *el-Muğnî*, I, 242 vd. *el-Mühezzeb*, I, 69.
2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
3 - Bunu İbni Ebu Hatem kendi isnadı ile rivayet etmiştir.
4 - Bu hadisi Rezzin tahric etmiştir. *Künûzu'l-Hakâik, Hamişü'l-Câmi-üs-Sağîr*, I, 12.

Peygamber (s.a.v.)'in namaz kıldığı yerin karşısında ve hizasında idi."

7. Sütrenin Namaz Kılana Uzaklığı:

Cumhura göre: Namaz kılan kişinin ayaklarından itibaren sütresine üç arşın ve daha fazla yaklaşması müstahaptır. Bunun dayandığı delil Hz. Bilâl'in rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) Kâbe'ye girdi, namaz kıldı. Kendisi ile duvar arasında üç arşınlık bir mesafe vardı."*(1) İsmailî, Seleme'den şu rivayeti nakletmiştir: *" Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde minber vardı. Minber ile kıble duvarı arasında ancak bir keçi yavrusunun geçebileceği kadar bir mesafe vardı."* Bir keçinin geçebileceği kadar mesafe ise üç arşındır.

Malikîlere göre: Namaz kılan kişi ile sütre arasında kedi veya bir koyun geçebilecek kadar mesafe bırakılır. Bir görüşe göre, üç arşınlık mesafe bırakılır. Çünkü bu konuda Sehl b. Sa'd dan ittifakla rivayet edilmiş şu hadis vardır: *"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namaz kıldığı yer ile duvar arasında bir koyunun geçebileceği kadar mesafe vardı."*

8. Namaz Kılan Kimsenin Sütrenin Neresinde Duracağı:

Dört mezhebin ittifakı ile sünnet olan husus namaz kılan kimsenin sütrenin sağ veya soluna meyletmesi ve tam ona karşı durmamasıdır. Kişi sütreyi tam önüne almaz. Çünkü Ebu Dâvud'un Mikdad b. Esved'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: *"Resulullah (s.a.v.)'in bir ağaç parçasına veya bir direğe doğru namaz kılarken bunları sağ, veya sol kaşı hizasına aldığını gördüm. Hz. Peygamber bunları tam önüne almazdı."* (2)

9. Namaz Kılanın Önünden Geçmek:

Hanefîlere göre (3): Namaz kılanın önünden geçmek tahrimen mekruhtur. Direk ve duvardan daha küçük bir sütre edinerek namaz kılan kişinin önünden geçen kimse günahkâr olur. Bun da önden geçen kimsenin azalarının namaz kılanın azalarının hizasına gelecek şekilde olması gerekir. Meselâ, geçmekte olan kişinin başının namaz kılanın ayakları hizasında olması gibi. İki adam geçecek olursa, günah namaz kılan kişinin tarafında olanındır.

Eğer bir insan namaz kılmakta olan kimsenin secde yerinin ötesinden geçerse veya namaz kılan kişi sütre edinmemişse, veya arada bir engel, bir perde bulunursa veya geçmekte olanın bütün azaları namaz kılanın azaları hizasına gelmemişse mesela yanından geçmişse veya mescitte perdenin arkasından geçmişse bu geçişler haram olmaz, geçen de günahkâr olmaz. Çünkü günaha sebep olan husus namaz kı-

---

1 - Bu hadisi Ahmed ve Neseî rivayet etmişlerdir. Buharî'de bu manada İbni Ömerden bir hadis vardır. *Neylü'l-Evtâr*: III.3

2 - *Neylü'l-Evtâr:* III.5

3 - *Fethu'l-Kadir*, I.287 vd., *el-Bedâyi*, I.217, *Reddü'l-Muhtar* I.594

lanın önünden geçmektir. Mescit bir yer gibidir. Safın arasındaki bir boşluğu doldurmak için namaz kılanın önünden geçmek caizdir.

Bunun gibi, namaz kılacak kişinin insanların önünden geçeceği bir yerde namaz kılması mekruhtur. Meselâ, sütre edinmeksizin yolda namaz kılmak gibi. Böyle bir kimse insanların bilfiil önünden geçmesi sebebiyle kendisi günahkâr olur. Yoksa sütresizlikten ötürü günahkâr olmaz. Şayet önünden hiç bir kimse geçmezse günahkâr olmaz. Çünkü sütre edinmek bizzat vacip değildir.

Günaha giren kimdir? Namaz kılan mı yoksa namaz kılanın önünden geçen mi? Bu konuda dört şekil vardır: Birincisinde sadece geçen günahkâr olur. Bunun şekli, geçen kişinin namaz kılanın önünden geçmeme imkânı bulunduğu hâlde, namaz kılan kişi de buna hedef olmamışsa geçme günahı sadece geçene aittir. İkinci şekil, sadece namaz kılmakta olan kişinin günahkâr olmasıdır. Bu da birinci şeklin tam tersidir. Bunun şekli de şudur: Namaz kılan kişi önünden geçilmeye hedef olmuş da geçen kişinin bundan başka bir imkânı yoksa, bu durumda günah sadece namaz kılana ait olup geçene ait değildir. Üçüncü durum: Namaz kılmakta olan kişinin geçmeye hedef olması, fakat geçen kişinin bundan kaçınma imkânının bulunması durumudur. Bu durumda ikisi de günahkâr olurlar. Dördüncü durum: Namaz kılan kişinin önünden geçilmeye hedef olmaması ve buna karşılık geçen kişinin de kaçınma imkânının bulunmaması durumudur. Bu gibi durumlarda hiç biri günahkâr olmaz.

Malikîlere göre: (1) Namaz kılanın önünden geçen kişi, ister sütre ile kılsın, ister sütresiz kılsın kendisi namaz için iftitah tekbiri almadığı müddetçe, namaz kılınma mahallinde namaz kılanın önünden geçerse günahkâr olur. Dolayısıyla böyle bir kimsenin saf arasındaki bir boşluğu doldurmak veya burnu kanayan kişinin burnunu yıkamak için namaz kılanın önünden geçmesi caizdir. Bu konuda Beytullahı tavaf etme durumu da istisnadır. Tavaf etmekte olanlar için haramlık söz konusu değildir. Kaçınma imkânı olsa da tavaf eden kişinin namaz kılanın önünden geçmesinde haramlık söz konusu değildir. Namaz kılanın önünden geçmenin haram oluşu, başka taraftan geçme imkânının bulunması durumuna bağlıdır. Eğer böyle bir kişinin namaz kılanın önünden başka bir yerden geçme imkânı bulunmaz da geçmeye ihtiyacı olursa günahkâr olmaz. Eğer imkânı bulunur da geçerse günahkâr olur.

Namaz kılmakta olan kişi, insanların önünden geçmesi ihtimali bulunan bir yerde sütresiz olarak namaza başlayıp önünden geçilmeye hedef olursa ve birileri önünden geçerse kendisi günahkâr olur. Fakat eğer namaz kılan bu şekilde tedbirsiz hareket ettiği hâlde önünden geçen kimsenin başka taraftan geçme imkânı bulunur da geçerse her ikisi de günahkâr olurlar. Bazen de ikisinden biri günahkâr olur. Eğer namaz kılan kişi kendisi hedef olursa ve geçen kimsenin bundan başka bir yerden

---

2 - *eş-Şerhu's-Sağır* I.336

geçme imkânı bulunmazsa namaz kılan günahkâr olur. Eğer namaz kılan bir tedbir almaksızın namaza başlamış da geçen kişinin başka yerden geçme imkânı bulunduğu hâlde geçmişse, yani bunlardan biri yalnız başına kusurlu ise ve geçme olayı olursa sadece kusurlu olan taraf günahkâr olur.

Eğer namaz kılanın önünden geçen kişi mecbur kalmış da namaz kılan kişi buna hedef olmamışsa hiçbirinin günahı olmaz.

Şâfiîlere göre: (1) Sahih olan görüşe göre, eğer namaz kılan kişi sütre edinmişse velevki geçmek için başka bir yol bulunmasa da önünden geçmek haramdır. Bunun dayandığı delil Ebu Cehm el-Ensarî'nin rivayet ettiği hadistir: *"Eğer namaz kılanın önünden geçen kişi bunun günahını bilseydi, onun kırk yıl beklemesi, önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."* (2) İnsanların geçme ihtiyacında oldukları yerde namaz kılan kişinin buna hedef olması mekruhtur.

Hanbelîlere göre: (3) Namaz kılanın önünden geçen kişi, sütre olmasa da günahkâr olur. Bunun da dayandığı delil daha önce geçen Ebu Cehm el-Ansarî'nin rivayet ettiği hadistir. İnsanların geçecekleri bir yerde namaz kılan kişinin buna hedef olması, Şafiîlerin de dediği gibi, mekruhtur.

Tavaf Esnasında Namaz Kılanın Önünden Geçmek:

Fakihler Beytullah'ı tavaf edenin veya Kabe'nin içinde bulunanın veya Makam-ı İbrahim arkasında bulunanın, namaz kılmakta olan kimselerin önünden geçmesinin caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hanbelîler şunu da ilâve etmişlerdir: Mekke'nin tamamında ve harem içinde namaz kılmakta olan kimsenin önünden geçmek haram değildir.

10. Namaz Kılanın Önünden Geçmenin Haram Olduğu Yer:

Hanefîlere göre: (4) Kişi eğer açık arazide veya büyük bir mescitte namaz kılıyorsa en sahih olan görüşe göre ayakları, secde mahalli ve bu ikisi arasında kalan kısımdan geçmek haramdır. Bir kimse eğer bir evde veya küçük bir mescitte namaz kılıyorsa (Küçük mescit tercih edilen görüşe göre, her tarafı kırk arşın olan mescittir.) bu kişinin ayaklarının bulunduğu yer ile kıblenin duvarına kadar olan mesafeden geçmek haramdır. Çünkü burası bir tek yer hükmündedir. Sütre olmazsa hüküm böyledir. Eğer sütre olursa sütrenin arkasından geçmekte bir beis yoktur.

Büyük mescit veya açık arazi tek bir mekân gibi kabul edilemez. Çünkü böyle kabul edilecek olursa geçen kimselere zorluk gerekir, dolayısıyla sadece secde edilen yer ile yetinilmiştir.

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I.2[illegible]0

2 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Ancak "Minel-ismi" sözü müstesna. Buharî'de *"ve illa"* sözü müstesna. Bezzar'da Müslim şerhindeki sütre hadislerine bak. 4/216-228

3 - *el-Muğnî*, I.245 vd.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I.593

Malikîlere göre: (1) Eğer namaz kılan kişi sütreye karşı namaz kılarsa kendisi ile sütre arasında geçmek haram olur. Sütrenin arkasından geçmek haram olmaz. Eğer kişi sütresiz namaz kılıyorsa sadece kıyam yeri ile rükû ve secde yeri arasından geçmek haram olur.

Şâfiîlere göre: (2) Namaz kılan ile sütresi arasında üç arşın ve daha az mesafeden geçmek haramdır.

Hanbelîlere göre: (3) Eğer namaz kılan kişi sütre edinirse kendisi ile bu sütre arasından geçmek -uzun da olsa- haram olur. Eğer sütre edinmemiş ise ayaklarından itibaren üç arşınlık bir mesafeden geçmek haramdır.

11. Namaz Kılanın Önünden Geçeni Uzaklaştırmak:

Âlimlerin ekserisine göre, namaz kılan kişinin önünden geçene engel olma, onu uzaklaştırma hakkı vardır. Çünkü Kütüb-i sitte'de sabit olan sahih hadislerde bu husus vardır. Bu hadislerden biri İbni Ömer'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Sizden biri namaz kıldığı zaman, önünden hiç kimsenin geçmesine müsaade etmesin. Eğer geçen adam karşı çıkarsa onunla dövüşsün. Çünkü, bu kişinin yakınında şeytan vardır."* (4)

Bu hadislerden biri de Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivayetidir. Şöyle demiştir: *"Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu duydum: Sizlerden biri, kendisini insanlara karşı koruyacak bir şeye doğru namaz kıldığı zaman, biri önünden geçmek isterse onu uzaklaştırsın. Eğer adam direnirse onunla dövüşsün, çünkü o şeytandır."* (5)

Fakîhler namaz kılanın önünden geçen kişiyi uzaklaştırmanın efdal oluşu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefîlere göre: (6) Namaz kılanın önünden geçen kişiyi uzaklaştırmak, bir ruhsat olup terkedilmesi daha iyidir. Buna hedef olmayı terketmek ise azimettir. Namaz kılanın önünden geçen ile dövüşme emri, namazda iş yapmanın mübah olduğu İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Bu hüküm sonradan nesh edilmiştir.

Bir kimse ruhsat ile amel ederek önünden geçmekte olan birine engel olmak isterse, onu işaretle uzaklaştırır veya tesbih ile veya kıraati açıktan yaparak uzaklaştırmaya çalışır. Bundan ileriye gidilmez. İşaret ile defetmeyi birleştirmek mekruh-

1 - *es-Şerhu'l-Kebîr,* I.246, *Haşiyetü's-Savi aleş-Şerhi's-Sağîr,* I, 335

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,200, *el-Mühezzeb,* I, 69, *el-Mecmû,* III, 230

3- *el-Muğnî,* II, 239, 245; *Keşşâfu'l-Kınâ;* I,439

4 - Bu hadisi Ahmed, Müslim ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Hadis metninde geçen *Karîn,* insana yaklaşan ve ondan ayrılmayan şeytan demektir. *Neylü'l-Evtâr:* II,5)

5 - Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace dışında bu topluluk rivayet etmiştir. İnsanlardan namaz kılınanın önünden geçene şeytan denilmesi yaygındır. Bunun sebebi, bu işin şeytan işi olmasıdır. *Neylü'l-Evtâr:* II,5

6 - *ed-Dürrü'l Muhtar,* I, 596 vd. *el-Bedâyi,* I, 217, *Fethu'l-Kadir,* I,289

tur. Kadınlar ise önlerinden geçenlere işaret ile veya sağ eli sol elin üst kısmına vurarak engel olmaya çalışırlar. İki elin iç kısmını birbirine vurarak bu işi yapmazlar.

İşaretle engel olmanın dayandığı delil: Ümmü Seleme (r.a.)'nin iki çocuğuna Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaptığı şeydir.(1) Tesbih ile uzaklaştırmanın delili: *"Namazda iken bir kimseye her hangi bir şey isabet ederse subhanellah desin. Çünkü tesbih getirince ona yönelinir. (dikkati çeker.) El çırpmak ise kadınlar içindir."* (2)

Malikîlere göre: (3) Namaz kılan kimsenin, önünden geçmek isteyeni hafif bir şekilde iterek uzaklaştırması menduptur. Eğer bu iş çok olursa namazı iptal eder. İterken eğer bu kişinin bir şeyini telef ederse meselâ, elbisesini yırtar veya parasını düşürürse izin verilecek tarzda uzaklaştırsa da mutemet olan görüşe göre, bunu ödemesi gerekir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre: (4) Namaz kılan kimsenin kendisi ile sütresi arasından geçmekte olan kişiyi iterek uzaklaştırması sünnettir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçmiş bulunan hadisler ile amel etmektir. Eğer namaz kılan kişi, önünden geçeni uzaklaştırırken onun canına zarar verir veya eziyet ederse bunu tazmin etmesi gerekir. Mekke ile Harem içinde namaz kılanın önünden geçen kimseye engel olunmaz. Bunun delili Ahmed, Ebu Dâvud İbni Mace ve Nesaî'nin, Muttalib b. Vedâa'dan rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Benî Sehm kapısında namaz kıldığını ve insanların onun önünden geçtiklerini gördüğünü, aralarında bir sütre bulunmadığını söylemiştir."*

12. Namaz Kılanın Önünden Geçmek Namazı Keser mi?

Dört mezhep imamı, namaz kılan kimsenin önünden geçmenin, namazı kesmediği ve iptal etmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak, kişi önünden geçeni geri çevirmediği zaman namazı noksan olur. (5) Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kişinin namazını hiç bir şey kesmez. Gücünüzün yettiği kadar önünüzden geçenleri uzaklaştırın."* (6)

İbni Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bir kimsenin namaz kılanın önünden geçmesi, ecrin yarısını götürür. Abdullah'ın önünden biri geçmek isteyin-*

---

1 - Bu hadisi İbni Mace, İbni Ebi Şeybe Ümm-i Seleme'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 85

2 - Bu hadisi buhari ile Müslim Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmişlerdir; *Nasbu'r-Râye*, II, 75 vd.

3 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 56, *Haşiyetü'd-Düsüki*, I, 246

4 - *Mugni'l-Muhtâc*, II, 245 vd. *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 438 vd.

5 - *Reddü'l-Muhtar*, I, 593, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 56, *el-Mühezzeb*, I, 69 *el-Mugnî*, II, 247, 249, *el Mecmû'*, III, 231, *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 439

6 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Ebu Said el-Hudri'den zayıf bir isnatla rivayet etmiştir *el-Mecmû'*, III, 227, *Nasbu'r-Râye*, II, 76

ce ona yapışır ve geri çevirirdi." [1] Kâdî Ebu Yâ'lâ el-Hanbelî şöyle demiştir: Namaz kılarken önünden geçmek isteyeni geri çevirme imkânı bulunduğu hâlde, ona engel olmayanın namazı noksanlaşır.

Fakat engel olmak isteyip de engel olamayınca, namazı tamdır. Çünkü kendisinden namazı noksanlaştıracak bir kusur çıkmamıştır; dolayısıyla başkasının günahının kendi namazı üzerinde tesiri yoktur.

İmam Ahmed'e göre: Namazı simsiyah bir köpekten başkası kesmez[2] Muaz ile Mücahid şöyle demişlerdir: Siyah köpek şeytandır. Dolayısıyla siyah köpek namazı keser.

Zahirîlere göre: Kadının veya köpeğin ve eşeğin geçmesi namazı keser. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Kadın, köpek ve eşek namazı keser. Devenin semeri gibi bir şey konursa bu insanı korur."* [3]Ebu Zer'in rivayetinde ise şöyle denilmiştir: *"Sizden biri namaz kılmaya kalktığı zaman, devenin semeri gibi bir şey onu korur. Eğer önünde deve semeri gibi bir şey bulunmazsa o takdirde namazını eşek, kadın ve siyah köpeğin geçmesi keser. Abdullah b. Sâmit dedi ki: Ey Ebu Zer! Siyah köpeğin başka renkteki köpekten farkı nedir? Şöyle cevap verdi: Ey kardeşimin oğlu! Resulullah (s.a.v.)'a senin sorduğun gibi ben soru sormuştum, şöyle buyurdu: "Siyah köpek şeytandır."* [4]

Hanbelîler, namazın batıl olmasını, sadece siyah köpeğin geçmesine bağlamışlardır. Çünkü bu iki hadis Ebu Dâvud'da yer alan ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir eşek önünde namaz kılmasından bahseden Fadl b. Abbas'ın rivayeti ve Resulullah (s.a.v.)'ın namaz kılma şeklini ihtiva eden daha önce geçmiş bulunan Hz. Aişe'nin rivayeti ile çelişmektedir.

Bu iki hadis yine daha önce geçmiş bulunan ve üzerinde ittifak edilmiş olan İbni Abbas'ın rivayet ettiği hadis ile de çelişmektedir. İbni Abbas, Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken, eşeğe binmiş olduğu hâlde önünden geçmiş, sonra inip dişi eşeğini bırakmıştı. Dolayısıyla siyah köpek, karşı çıkacak bir başka delilden boş kalmıştır. Sabit olduğu için, onunla hükmetmek vaciptir.

Nevevî, Hanbelîler ile Zahirîler nezdinde sahih olan bu hadisleri, Şâfiî Hattabî ve hadisçiler ile fakîhlerden muhakkık olanların verdikleri cevaplara dayanarak reddetmiş; şöyle demiştir: Kesmekten kastedilen huzuru kesmek ve zikri kesmektir. Çünkü bu sebeple kişi meşgul olur ve ona iltifat ederek zikir ve huzuru bozulmuş olur. Yoksa namazı ifsat etmez.[5]

1 - Bu hadisi Buharî kendi *isnadı* ile rivayet etmiştir.

2 - Metinde geçen Behim: Renginde siyahtan başka renk bulunmayan hayvandır.

3 - Bu hadisi Ahmed ile Müslim rivayet etmişlerdir. Lafız Müslim'indir, İbni Mace de rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Buharî dışında *cemaat* rivayet etmişlerdir.

5 - *el-Mecmû"*, III, 232

NAMAZIN ŞEKLİ VE KEYFİYETİ

1. Resulullah (s.a.v.)'ın Namaz Kılma Şekli:

Ebu Humeyd es-Sâidî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kendisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in on kadar sahabesi içinde iken şöyle demişti (Bunlardan biri de Ebu Katâdedir) "Ben size Resulullah (s.a.v.)'in namazını öğreteceğim. Orada bulunanlar: "Sen Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sohbet etme bakımından bizden daha önde değilsin, onun yanına bizden daha çok gelen biri de değilsin"dediler. O da, evet, cevabını verdi. Bunun üzerine anlat, dediler: O da şöyle dedi: *"Resulullah (s.a.v.) namaza kalktığı zaman ayağa kalkar doğrulurdu, ellerini, omuz hizasına kadar kaldırırdı, sonra tekbir alırdı. Rükû etmek isteyince iki elini kaldırır, omuz hizasına getirir, sonra "Allahu ekber" diyerek rükû ederdi. Sonra doğrulur, başını ne diker, ne de eğerdi*[1]*İki elini iki dizi üzerine koyar, sonra "Semiallahu limen hamideh" der, ve iki elini kaldırıp her kemik normal bir şekilde yerini alıncaya kadar doğrulurdu. Sonra secde etmek için yere eğildi.* [2]*Sonra "Allahu ekber" dedi. Sonra sol ayağını yatırarak üzerine oturdu.* [3]*Sonra her kemik yerini buluncaya kadar yerinde doğruldu, sonra ayağa kalktı. Sonra ikinci rekâtta bunun benzerini yaptı. Nihayet iki secdeden kalkınca tekbir getirdi, iki ellerini iki omuz hizasına getirecek şekilde kaldırdı, iftitah tekbirinde yaptığı gibi yaptı. Nihayet namazın son bulacağı rekâta gelince sol ayağını geri çekti ve yanı üzerinde teverrük oturuşu ile oturdu,* [4]*sonra selâm verdi. Orada bulunanlar: Doğru söyledin, Resulullah (s.a.v.) da böyle namaz kılardı, dediler.*[5] Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, sizler de öyle namaz kılın."* [6]

2. Namazın Keyfiyetinin Açıklaması:

Bu hadisin muhtevasından ve değişik mezheplere göre; namazın şartları, rükünleri, sünnet ve âdâbı ile menduplarından anlaşıldığına göre, namazın kılınış şekli aşağıdaki şekildedir: [7]

---

1 - Yani başı kaldırma ve alçaltmada mübalağa yapmamıştır, demektir.

2 - Yani her aza yerine yerleşinceye kadar. Buharî'nin rivayetinde: "Omurga kemiklerinden herbiri" lafzı yer almaktadır.

3 - Bu oturuşa istirahat oturuşu denilir.

4 - Teverrük: Sol kalça üzerine oturmaktır.

5 - Bu hadisi Nesei dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. Tirmizî sahih demiştir. Buharî hadisi muhtasar olarak rivayet etmiştir. *Neylül-Evtar*: II, 184)

6 - Bu hadisi Buharî Malik b. Huveyris'ten rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, I, 200

7 - *Şerhu'l Kitab el-Lübab*, I, 68-77, *el Kavaninu'l-Fıkhıyye*, 57-66, *el-Mühezzeb*; I, 70-80; *Keşşâfu'l-Kınâ*; I, 381-459; *Mugni'l-Muhtâc*; I, 148-184, *Merâkı'l-Felâh*, 44-47

Namaz kılacak olan kişi, namazın şartlarından olan avret yerinin örtülmesi, beden, elbise ve kılınacak yerin temizlenmesini gerçekleştirir; sonra namaz için abdest alır, sonra vakit girinci namaz için ezan okur ve kamet getirir, kıbleye dönerek kalbiyle niyet eder ve namaza başlar. İftitah tekbiri alır. Cumhura göre (Malikiler dışındakiler) niyeti telaffuz etmek sünnettir. Tekbir uzatılmaksızın, (Allahu ekber) denilerek alınır. Malikîlere göre, tekbir açıktan okunur, tekbirin başlangıcında iki el yenlerden çıkarılarak (uzun ve geniş elbise giyenler için) yukarıya doğru kaldırılır. Kadınların durumu böyle değildir. Yine Hanbeliler dışındaki Cumhura göre, parmakların arası açık tutulur, kıbleye karşı döndürülür, baş parmaklar Hanefîlere göre iki kulağın yumuşağına götürülür, diğer müctehitlere göre ise sadece omuz hizasına götürülür. Hanefîlere göre sadece kadınlar ellerini omuz hizasına kadar kaldırırlar. Nitekim sünnette de böyle gelmiştir. Sonra Malikîler dışındaki cumhura göre, sağ elin avuç kısmı sol el üzerine konur. Hanbeliler ile Hanefîlere göre ise göbek altında tutulur. Şâfiîlere göre ise göğüsün altında tutulur. Malikîlere göre serbest bırakılır.

Namaz kılan kişi secde edeceği yere bakar, sonra Hanefîler ile Hanbelîlere göre sübhaneke duası (1) Şafiîlere göre teveccüh duası(2) okunur. Malikîlere göre bu iki dua okunmaz. Sonra ittifakla gizlice eûzü çekilir. Hanefîler ile Hanbelîlere göre, gizlice besmele çekilir. Şâfiîlere göre ise besmele açıktan okunur. Malikîlere göre besmele çekilmez. Sonra Fatiha'yı okur. "veleddâllîn"'den sonra namaz kılan kişi "âmin" der. Malikîler ile Hanefîlere göre bunu gizlice söyler, Şâfiîler ile Hanbelîlere göre açıktan söyler. Fatiha'dan sonra sûre veya ayetler okunur. Öğle ile sabah namazlarında *mufassal sûrelerin* uzun olanlarından, ikindi ile yatsı namazlarında ise orta uzunlukta olanlarından okunur. Hanbelîlere göre, öğle namzında da orta uzunluktaki sûrelerden okunur. Akşam namazında ise *mufassal sûrelerin* kısa olanlarından okunur. Malikîlere göre akşam namazında da kısa sûrelerden okunur. Gece okuyuşları açıkça gündüzün okuyuşları ise gizli yapılır.

Eğilmeye başlayınca rükû için tekbir getirilir, eğilme sona erince de tekbir sona erdirilir. Hanefiler dışındaki cumhura göre rükuya giderken eller kaldırılır. Eller rükuda dizleri yakalayacak şekilde konulur, rükuda itminan hâlinde bulunulur, parmakların arası açık tutulur, sırt düzgün bir vaziyette tutulur, baş ile kuyruk sokumu aynı seviyede bulundurulur, baş ne yükseltilir ne de alçaltılır, dizlerini kırmayıp dik tutar, kolların dirsekleri böğürlerden uzaklaştırılır, üçer kere "sübhanerabbiyel-

---

1 - Bu dua da şudur:

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَاإِلَهَ غَيْرُكَ»

2 - Bu dua da şudur:

«وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

azîm" denilir. Buna "ve bihamdihî" ibaresi de ilâve edilir. Bu ilâve Hanefîler dışındakilere göredir.

Sonra kişi başını rükûdan *"semiallahu limen hamideh"* diyerek kaldırır. İmama uyan kişi Şâfiîler dışındaki cumhura göre, sadece *"rabbenâ leke'l-hamd"* der. Şâfiîlere göre, imam gibi cemaat de iki cümleyi de söyler. Malikîlere göre ise, yalnız başına namaz kılanlar da bu iki cümleyi birleştirirler, yani ikisini de söylerler. Malikîlere göre, imam tahmid getirmez. Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre, eller kaldırılır, itidâl hâlinde ittifakla mutmain olmaya dikkat edilir. Hanefîlere göre ancak iftitah tekbiri esnasında eller kaldırılır.

Sonra Malikîler dışındaki müçtehitlere göre, secde için eğilinir. Önce dizler, sonra eller, sonra alın yere konulur. Malikîlere göre önce eller yere konulur, ayaklar dikilir, ayak parmakları kıbleye karşı döndürülür. Hanefîlere göre, yüz iki avuç arasına konulur, karın uyluklardan uzaklaştırılır, pazılar da böğürlerden açıkta tutulur. Kadınlar ise bunu yapmazlar. Çünkü onların bunu yapmamaları daha iyi örtünmelerine sebeptir. Hanefîler dışındaki müctehitlere göre, iki avuç iki omuz hizasına konulur, eller kıbleye karşı açılmış ve birbirine bitiştirilmiş olarak konulur. Secdede iki elin avuçları üzerine dayanılır ve secdede mutmain olarak üç kere *"Sübhane rabbiyel-âlâ"* denilir. Hanefîler dışındakilere göre *"ve bihamdihî"* kelimesi de buna ilâve edilir.

Sonra tekbir getirilerek baş secdeden kaldırılır, iki secde arasında mutmain olacak şekilde oturulur, bu esnada sol ayak yere yatırılıp onun üzerine oturulur, sağ ayak dikilir, iki el iki uyluk üzerine konulur. Hanefîler dışındaki müctehitlere göre *"rabbiğfir lî"* diyerek dua edilir, sonra secde için tekbir getirilir ve ikinci kere secdeye gidilir.

Sonra ikinci rekâta kalkmak için tekbir getirilir. Hanefîlere göre iki ayağın önü üzerine kalkılır, [1] oturulmaz, iki el ile yere dayanılarak kalkılmaz. Onlara göre ancak iki diz üzerine dayanılarak kalkılır. Fakat kalkmakta zorluk çekilirse o takdirde yere dayanılarak kalkılabilir. Şâfiîler dışındaki müctehitlere göre istirahat için oturulmaz. Şâfiîler ile Hanbelîlere göre, iki el ile yere dayanılır. Şâfiîlere göre, istirahat oturuşu yapılır ve kalkılırken iki el kaldırılır.

Ayağa kalkıldığı zaman ittifakla istiftah duası okunmaz. Ancak, Şâfiîler ile Hanbelîlere göre, gizli olarak eûzü çekilir. Hanefîler ile Malikîlere göre eûzü çekilmez. Malikîlere göre besmele çekilmez, cumhura göre besmele çekilir. Fatiha ve sûre okunur, ikinci rekâtın okuyuşu, birinci rekâttan daha kısa yapılır.

Sonra birinci rekâtta olduğu gibi, rükû ve secde edilir. Sabah namazında rükûdan önce kunut duası okunur. Bu hüküm Malikîlere göre olup onlara göre bunu yapmak daha faziletlidir. Rükûdan sonra da kunut caizdir. Şâfiîlere göre, kunut rükû-

---

1- Bu da, ayağa kalkarken ayaklar secdedeki durumunda bulunduğu halde kalkmaktır.

dan sonra yapılır. Hanbelîlere göre, vitir namazında bütün sünnetlerde rükûdan sonra kunut duası okunur. Nitekim bu hususu ileride açıklayacağız.

İkinci rekâtın secdesi tamamlanınca, Malikîler dışındaki cumhura göre, iftiraş vaziyetinde, Malikîlere göre ise teverrük vaziyetinde teşehhüt için oturulur. Nitekim bu hususlar daha önce açıklanmıştır. Parmaklar kıbleye doğru yöneltilir, iki el iki uyluk üzerine konulur, Hanefîlere göre parmaklar açık tutulur, Malikîlere göre, sol elin parmakları açılır, işaret parmağı ile baş parmak dışındaki parmaklar yumulur, Şâfiîlere göre, sadece işaret parmağı açılır, diğerleri yumulur. Hanbelîlere göre, baş parmak orta parmak ile halka yapılır. Hanefîlere göre *"lâ ilâhe"* sözü söylenirken işaret parmağı ile işaret edilir. Şafiîlere göre *"illallah"* denilirken hareket ettirilmeksizin işaret parmağı ile işaret edilir. Malikîlere göre ise, teşehhüdün başlangıcından itibaren hem işaret edilir, hem de hareket ettirilir.

Sonra daha önce metinleri geçmiş bulunan üç ayrı teşehhüt sîga ve şeklinden biri *"abdühû ve rasûlühû"*'ya kadar okunur. [1] Şâfiîler dışındaki cumhura göre bu teşehhüde birinci oturuşta her hangi bir şey ilâve edilmez. Şâfiîlere göre sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salavat ilâve edilir. Son teşehhüde gelince, buna İbrahimî salâvat ilâve edilir.

Hanefîler dışındaki müctehitlere göre son teşehhütte teverrük şeklinde oturulur. Sonra Hanefîlere göre Kur'an ve Sünnetten varid olmuş dualarla Allah'a dua edilir. Cumhura göre ise dilenilen şekilde dua edilir.Sonra iki rekâtlı namazlarda sağa ve sola selâm verilir. Selâm lafzı şöyledir: *"Esselâmu aleyküm ve rahmetüllah."*

Malikîlere göre buna "ve berekâtühû" sözü de ilâve edilir. Bu sözler söylenirken uzatılmaz, seri olarak söylenir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Selâmı kısa kesmek sünnettir."* [2] İbni Mübarek şöyle demiştir: Bunun manası

---

1 - Teşehhüt sığası Hanefîler ile Hanbelilere göre şöyledir:

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِاللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»

Malikilere göre:

«اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، الزَّكِيَّاتُ لِلَّهِ، اَلطَّيِّبَاتُ اَلصَّلَوَاتُ لِلَّهِ ... الخ»

Şafiilere göre de şöyledir:

«اَلتَّحِيَّاتُ اَلْمُبَارَكَاتُ اَلصَّلَوَاتُ اَلطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِاللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ»

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud rivayet ettiler. Tirmizî de *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 295.

uzatılmamasıdır.

Eğer namaz üç rekâtlı bir namaz ise bir rekât daha kılınır, sonra teşehhüt yapılır ve selâm verilir. Eğer namaz dört rekâtlı namazlardan ise, iki rekât daha kılınır, sonra teşehhüt yapılarak selâm verilir. Farz namazlarda son iki rekâtta, yani üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fatiha'dan başka bir sûre okunmaz. Hanefîlere göre ise nafile namazlarda son iki rekâtta, vitir namazının bütün rekâtlarında sûre okunur. Şâfiîlere göre nafilelerde son iki rekâtta farzlar gibi sûre okunmaz.

NAMAZIN MEKRUHLARI

Cumhura göre kerahet tenzihîdir. Hanefîlere göre bu kerahet yâ tenzihîdir (ki bu evlâ olanı terk etmektir) ya tahrimîdir. Mutlak olarak mekruh denilince anlaşılan da budur. *Tahrimî mekruh:* Şer'an sübutu zannî bir delil ile yasaklanan ve haramlıktan vazgeçirecek bir delili bulunmayan şeydir. Eğer haramlıktan vazgeçirecek delil bulunursa bu mekruhluk tenzihî olur.

Kuvvetli bir sünneti terk etmek tahrimen mekruhtur. Kuşluk namazı gibi kuvvetli olmayan bir sünneti terk etmek tenzihen mekruhtur. Müstahap veya mendubu terk etmek ise (evlâyı) terk etmektir. Fakihlere göre, namazı mekruh bir şekilde kılan kimsenin vakit varsa bu namazı yeniden kılması müstahaptır.

1. Namazda Mekruh Olan Şeyler:

Aşağıdaki hususları namazda yapmak mekruhtur:(1)

1- Hanefîlere göre namazın vaciplerinden birini kasten terketmek.

Meselâ, Fatiha'yı veya Fatiha'dan sonra bir sûre okumayı terk etmek veya gizli okunan namazlarda açıktan okumak, açıktan okunan namazlarda gizli okumak gibi. Bir vacibi terkederek kılınan namaz sahihtir. Fakat yeniden kılınması vaciptir. Hanefîlere göre rükûya gitmek ve rükûdan kalkmak isteyince elleri kaldırmak mekruhtur. Sahih olan görüşe göre, böyle yapılırsa namaz fasit olmaz.

2- Namazın sünnetlerinden birini bilerek terk etmek.

Meselâ, sübhaneke veya teveccüh duasını terketmek, yahut rükû veya secdedeki tesbihleri terk- etmek, veya tekbir, tesmî ve tahmidleri terketmek veya rükûda başı kaldırmak veya alçaltmak veya iki el ve ayağın parmaklarını kıbleden çevirmek gibi. Bu sayılanlar üzerinde ittifak vardır.

3- Malikîlere göre farz namazlarda Fatiha'dan ve sûreden önce taavvüz ve bes-

---

1- *Fethu'l-Kadir*, I, 290-297, *el-Bedâyi*, I, 215-220, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 597-613, *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 327-L342, *el-Kavanînu'l-Fıkhıyye*, 51 vd., *Muğni'l-Muhtâc*, I, 201-203, *el-Mühezzeb*, I, 8[illegible] vd., *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 431-446, *el-Muğnî*, I, 495

mele çekmek.

Nafile namazlarda ise bunları yapmak caizdir. Bu ikisini terketmek ihtilâfı nazar-ı dikkate almıyorsa daha iyidir. İhtilâftan çıkmak için ise besmele çekmek evlâdır.

4- Malikîlere göre Fatiha ve sûre okumadan veya okuyuş arasında dua etmek mekruhtur.

5- İkinci rekâtta birinci rekâta göre daha uzun okumak.

Hanefîler bunu üç ayetten fazla miktarı ile sınırlandırmışlardır.

6- Bir rekâtta bir sûrenin tekrarlanması veya farzlarda iki rekâtta aynı sûrenin tekrarlanması.

Nafile namazlarda bunu yapmak Hanefîlere göre mekruh değlidir. Hanbelîlere göre, iki rekâtta aynı sûrenin tekrarlanması mekruh değildir. Çünkü Zeyd b. Sâbit'in rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) kıldırdığı namazın her iki rekâtında da Âraf sûresini okumuştur."* [1] Ancak Fatiha'nın tek bir rekâtta tekrarlanması mekruh olur. Çünkü onlara göre Fatiha rükündür. Hanefîlere göre [2]namaz için belli bir sûrenin okunması, bu sûrelerden başkasının okunmaması da mekruhtur.

7- Kur'an'ın tertibinin tersine kıraatin mekruh olduğu hususunda ittifak vardır.

Meselâ, birinci rekâtta "ihlâs" sûresini okumak, sonra "Leheb" veya "Kâfirûn" sûresini okumak gibi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen rivayet, ikinci rekâtta birincide okunan sûreden sonraki sûreyi Kur'an'ın nazmı üzerinde okumak şeklindedir. İbni Mes'ud'dan şu rivayet nakledilmiştir: *"Kendisine Kur'an'ı tersine okuyan kimse hakkında sorulunca şöyle cevap vermiştir: "O kalbi tersine çevrilmiş bir kişidir."* Ebu Ubeyde bunu şöyle tefsir etmiştir: Bir sûre okunur, ondan sonra başka bir sûre okunur ki, bu sûre Kur'an'daki sûrelerin tertibinde ilk okunandan önce bulunur.

8- Malikîler ile diğerlerine göre rükû veya secdede kıraatte bulunmak, veya rükûda iken sûrenin okunuşunu tamamlamak mekruhtur.

Fatiha'nın okunuşunu rükûda tamamlamak namazı iptal edicidir. Çünkü Fatiha'yı okumak farzdır. Hanefîler bunu yapmanın tahrimen mekruh olduğu görüşündedirler. Çünkü onlara göre, Fatiha'yı okumak farz değildir.

Malikîler şu istisnada bulunmuşlardır: Bu kıraatle secdede duada bulunmayı

1 - Bu hadisi Said b. Münsur *Sünen*'inde rivayet etmiştir.

2 - *el-Kitab ma'a'l-Lübab*, I, 79

kastederse bunu yapmak mekruh olmaz. Meselâ, *"rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'deiz hedeytenâ"* ayetini okumak gibi. Rükûda dua etmek birinci ve ikinci teşehhütlerden önce duada bulunmak mekruhtur. Mutlak olarak teşehhüdü açıktan okumak mekruhtur. Nitekim cemaat için imamın selâm vermesinden sonra namaz için matlup olan duayı secdede açıktan okumak da mekruhtur.

Yine bir kimsenin namazlarda daimî olarak bir duayı tahsis ederek okuması, başka dua okumaması da mekruhtur. En faziletli olan husus bazı kere mağfiret ile, bazı kere rızık istemekle, bazı kere kendi nefsinin, çoluk-çocuğunun ve hanımının daha iyi olmaları ve düzelmeleri için dua etmektir. Bazen de diğer dünya ve ahiret işleri ile ilgili konularda dilediğince dua edilir. Allah büyük ihsan ve lütuf sahibidir. En şümullü dualardan biri şöyle söylemektir:

«اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ سَاَلَكَ مِنْهُ مُحَمَّدٌ نَبِيُّكَ وَرَسُولُكَ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ كُلِّ شَرٍّ اِسْتَعَاذَكَ مِنْهُ مُحَمَّدٌ نَبِيُّكَ وَرَسُولُكَ»

9- Namaz kılarken kişinin eli aracılığı ile elbise, beden veya sakalları ile oynaması (abes) (1), elini ağzına koyması veya gerek olmaksızın burun deliklerini kapaması da mekruhtur.

Hanefîlere göre bunlardaki mekruhluk tahrimi mekrihluktur. Bunun delili Kudaî'nin Yahya b. Ebu Kesir'den rivayet ettiği şu *mürsel* hadistir: *"Allah sizin için üç şeyi kerih görmüştür: Namazda lüzumsuz şekilde oynamak, oruçta çirkin ve müstehcen sözler söylemek, kabirlerde gülmek."* Eğer yüzündeki teri silmek veya esnemek gibi şeyleri yapmak gerekirsebunları yapmak mekruh olmaz. Parmakları çıtırdatmak, mescitlerde veya namaz kılınan yerlerdeki çakıl taşları ile oynamak secde ederken çakıl taşlarını tesviye etmekle meşgul olmak da abes sayılır. Çünkü sahih bir hadis ile bu husus yasaklanmıştır. Cemaat Muaykıb aracılığı ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in secde edeceği yerin toprağını tesviye ile meşgul olan bir adama şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Eğer yapman gerekiyorsa, sadece bir defaya mahsus olarak yap."* (2) Ebu Dâvud'un Ebu Zer'den *merfu* olarak rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri namaza durduğu zaman çakıl taşlarına dokunmasın, çünkü rahmet ona önden gelir."*

Namazda abesle iştigalin mekruh olmasının delili sünnette bunun yasaklanmasıdır. Aynı zamanda bu huşuya da aykırıdır. Oysa Allah tealâ namazlarında huzur içinde bulunanları överek şöyle buyurmuştur: *"Namazlarında huşu(huzur) içinde bulunanlar kurtulmuştur"* (Muminûn) Hz. Peygamber (s.a.v.) parmakları çıtlat-

1 - Abes: Sözlükte faydasız bir iş demektir. Burada ondan kastedilen namaza ait işlerden olmayan işlerle uğraşmaktır. Çünkü bu gibi işler namaz ile çelişmektedir.

2 - Hanefîler, secde etmek için bir kereye mahsus olmak üzere, çakıl taşlarını düzeltmeyi caiz görmüşlerdir. Fakat yapılmaması daha iyidir. Çünkü bir hüküm sünnet ile bidat arasında ortada bulunursa, sünneti terk etmek bida'ati yapmaya tercih edilir. Bununla beraber, namaza başlamadan önce secde edilecek yerin tesviyesi imkanı da vardır. *Reddü'l-Muhtar*, I, 600

mayı da yasaklamıştır. Şöyle buyurmuştur: *"Namazda bulunduğun zaman parmaklarını çıtırdatma"* (1) Ebu Dâvud'un Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, *"Resulullah (s.a.v.), namazda iken kişinin ağızını eli ile kapamasını yasaklamıştır."* Kadınların namazda peçe kullanmaları mekruhtur. Çünkü kadınların yüzü avret yeri değildir. Bu konuda erkekler gibidirler.

Hanbelîler şu açıklamayı yapmışlardır: (2) Namazda ihtiyaç sebebiyle *amel-i kalil* (az iş) yapmakta bir beis yoktur. Meselâ, farz bir namazda bir erkeğin çocuğunu yüklenmesi gibi. Bunun dayandığı delil Ebu Katâde ile Aişe (r.a.)'nin rivayet ettikleri hadistir: *"Hz. Aişe kapıyı çaldı. Hz. Peygamber (a.s.) de namazda iken yürüyüp ona kapıyı açtı."* (3) Yine Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken iki siyah düşmanın "yılan ile akrebin" öldürülmesini emretmiştir. (4)Kişi namazda iken akrebi görünce ona doğru adımlarını atar, takunya, veya ayakkabısını alıp onu öldürür ve takunya veya ayakkabısını yine yerine koyar. Bunu yapmak ittifakla kerahetsiz olarak caizdir. Ahmed b. Hanbel'e göre namaz kılan kişi namaz esnasında iki çocuğun döğüşmekte olduğunu görür ve birinin diğerini kuyuya düşürmesinden korkarsa, gidip onları ayırır ve namazına devam eder.

Namaz esnasında *amel-i kesir* (çok iş) ile *amel-i kalîl* (az iş)i birbirinden ayırmak örfe bağlıdır.

Hz. Peygamber (a.s.)'in yaptığı işlere benzeyen her iş az iştir.

Bir kimse, birleştirildiği takdirde çok iş gibi kabul edilebilecek ayrı ayrı işler yapsa ve bunların her biri kendi başına az iş ise, hepsi az iş sınırı içinde kalır. Bunun delili Hz. Peygamber (a.s.)'in her rekâtta Umameyi omuzuna alması ve yere koyması olayıdır. Fakat Hanefîlere göre, namaz esnasında çocuğu omuza almak mekruhtur. Bununla ilgili olarak gelen rivayet şu hadis ile nesh edilmiştir: *"Şüphesiz namazda namazın kendisine mahsus bir meşguliyet vardır."* Hz. Peygamber (a.s.)'in yaptıklarından fazla olan işler ise namazı iptal eder. İster bir ihtiyaç sebebiyle olsun, ister olmasın hüküm değişmez. Ancak zaruret bulunursa bunun hükmü müstesnadır. Bu korkan kimsenin hükmünü alır. Dolayısıyla bu gibi işler sebebiyle namazı batıl olmaz. Malikîlere göre, namaz esnasında pire ve benzeri haşereyi öldürmek mekruhtur. Hanefîler de Hanbelîler gibi söylemişlerdir: Onlara göre, eziyet vermeden önce bit öldürmek gibi, özürsüz olarak az bir iş yapmak mekruhtur. Yine elbiseyi rükû ve secdede iki el ile toplamak veya yukarıya doğru kaldırmak da mekruhtur. Bunun gibi saçları toplamak da mekruhtur. Bu içtihadın dayandığı de-

1 - Bu hadisi İbni Mace Ali (R.A.)'den şu lafızla rivayet etmiştir: "La tüfakkı esabiake fissalati." *Neylü'l-Evtâr*, II, 330

2 - el-Muğnî, II, 247, 249

3 - Aişe hadisini Ahmed ile İbni Mace dışındaki Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadis için *hasen* demiştir.

4 - Bu hadisi Ahmed ile dört Sünen sahibi rivayet etmişlerdir. İbni Hıbban ile Hakim hadis için *sahih* demişlerdir.

lil: *"Yedi kemik üzerine secde etmekle ve elbise ve saçları bağlamamakla emrolundum."*(1) hadisidir. Buradaki mekruhluk tahrimîdir. Nitekim namazdan ayrılmadan önce alna yapışan tozları silmek de mekruhtur. Çünkü İbni Mace'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kişinin, namazını bitirmeden alnını çokça silmesi cefadandır."* Bu Hanefilere göredir.

10- Parmakları birbirine geçirmek elleri böğürler üzerine koymak:

Bunları yapmanın mekruh olduğu hususunda ittifak vardır. Dayandığı delil Ebu Saîd (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Sizden biri mescitte bulunduğu zaman parmaklarını birbirine geçirmesin. Çünkü parmakları birbirine geçirmek şeytandandır. Sizden biri mescitte bulunduğu sürece, dışarı çıkıncaya kadar namazdadır.* (2) İbni Mace'nin İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Namaz kılarken ellerinin parmaklarını bir birine geçiren kimsenin namazı hakkında: "Bu namaz Allah'ın kendilerine gazap ettiklerinin namazıdır."*

Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *Hz. Peygamber (a.s.) namazda elleri böğür üzerine koymayı yasaklamıştır."*(3) Parmak çıtlatmak ve parmakları birbirine geçirmek; namazı beklemek için veya namaza yürümek için de olsa ve ellerin böğürler üzerine konulması Hanefîlere göre tahrimen mekruhtur. Yine bunun gibi namaz dışında ellerin böğürlere konması tenzihen mekruhtur. Namaz dışında parmakların bir- birine geçirilmesi ve çıtlatılması mekruh değildir.

11- Gözleri namaz esnasında kapamak.

Ancak, namaz kılan kimsenin gözü, kendisini meşgul edecek şekilde bir şeye takılırsa o takdirde huşûyu sağlamak için kapatılabilir. İbni Adiy'in zayıf bir senet ile rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden biri namaza kalktığı zaman iki gözünü kapamasın."* Çünkü sünnet olan, namaz kılan kişinin secde edeceği yere bakmasıdır. Gözlerin kapatılmasında bu sünneti terketmek söz konusudur. Bundaki kerahet ittifakla tenzihîdir."

12- Önemli bir ihtiyaç olmaksızın namazda sağa sola dönmek.

Ayaklar kıbleye doğru durduğu müddet bütün beden ile dönülse de bunu yapmak mekruhtur. Eğer ayaklar da kıbleden dönerse namaz batıl olur. Bu Malikîlerin görüşüdür.

Hanefîlere göre: Namaz kılan kişinin namazda sadece boynu ile yani yüzünün

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmiş olup ifade Müslim'e aittir

2 - Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. Ahmed Ebu Dâvud ve Tirmizî bu konuda başka bir hadis daha Ka'b b. Ucre'den rivayet etmişlerdir. İbni Mace (A.S.) Namazda parmaklarını bir birine geçiren bir adamın parmaklarının ayırmıştır. *Neylü'l-Evtâr*, II, 328, 330

3 - Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 330

tamamı veya bir kısmıyla ve gözüyle sağa sola dönmesi tenzihen mekruhtur. Mutemet görüşe göre, göğsün kıbleden çevrilmesi ile namaz fasit olur fakat bir kimse eğer göz ucu ile boynunu çevirmeden sağa sola bakarsa bu mekruh değildir. İbni Abbas şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazda göz ucu ile sağa sola bakar, boynunu arkasına doğru çevirmezdi."* (1)

Şâfiîlere göre: İhtiyaç dışında yüzü sağa sola çevirmek mekruhtur. Ancak ihtiyaç hâlinde mekruh değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) *"Bir süvariyi, yolculuk esnasında koruma görevi ile iki dağ arasındaki bir geçide gönderdi. Sonra namaz kılmaya başladı. Namaz kılarken o geçide doğru bakıyordu."*(2) Eğer kişi namazda iken göğsünü kıbleden çevirirse namazı batıl olur. Çünkü kıbleden dönmüş, ayrılmış olur.

Hanbelîlere göre: Namazda gereksiz olarak az bir dönüş mekruh olur. Eğer namaz kılan kişi bedeninin bütünü ile dönerse veya kıbleye sırt çevirirse özürsüz olarak kıbleye istikbali terk ettiği için namazı batıl olur. Bu, Kâbede bulunmadığı veya şiddetli bir korku içinde olmadığı zaman böyledir. Böyle hâllerde ise bütün vücuduyla döner veya kıbleye sırt çevirirse o takdirde istikbâl-i kıble zarureti sakıt olduğu için namaz bâtıl olmaz. Kıble hususunda içtihadı değişip de dönerse veya kıbleye sırt çevirirse yine namazı bâtıl olmaz; çünkü artık kıble son içtihadına göredir. Kişi yüzünü ve göğsünü döndürecek olursa namaz batıl olmaz. Çünkü bu kişi bütünü ile dönmemiştir.

Gereksiz olarak namazda sağa sola dönmenin bütün mezheplerin ittifakı ile mekruh olmasının delili Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Resûlullah (a.s.)'a namazda sağa sola dönmekten sordum, şöyle buyurdu: "Bu şeytanın kulun sevabından çalmasıdır."* (3) Ebu Zer'in rivayet ettiği hadiste ise şöyle buyurulmaktadır."*"Kul namazda iken sağa sola dönmediği müddet, Allah kuluna yönelir. Kul yüzünü çevirirse, Allah da ondan yüz çevirir."*(4) Enes hadisinde ise şöyle buyurulmuştur: *"Resûlullah (a.s.) bana: Namazda sağa sola dönmekten sakın çünkü sağa sola dönmek yok edicidir. Eğer mutlaka dönmek gerekirse farzlar da değil, nafile namazlarda dön buyurdu."* (5) Son ifadede ihtiyaç dolayısıyla nafile namazlarda dönmeye izin vardır, fakat farz namazlarda bu men edilmiştir. İhtiyaç sebebiyle sağa sola dönmeyi caiz kılan delillerden biri de Ali b. Şeyban'ın rivayet ettiği hadistir. Şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e geldik ve onunla beraber namaz kıldık. Namazda göz ucu ile rükû ve secdede belini düzgün tutmayan bir adama işarette*

---

1 - Bu hadisi Tirmizî, Neseî ve İbni Hıbban Sahih'inde, Hakim Müstedrek'inde rivayet etmiş olup, Buharî'nin şartıyla *sahih*tir, tahric etmemiştir, demiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 89

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud *sahih* bir isnad ile rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi Ahmed, Buharî, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* II, 327, *Nasbu'r-Râye*, II, 89)

4 - Bu hadisi Ahmed, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir.

5 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih*, demiştir.

bulunarak şöyle buyurdu: "Belini düzgün tutmayanın namazı kabul değildir."[1]

13- Gözün göğe doğru kaldırılması.

Bu konuda ittifak vardır. Bunun dayandığı delil Hz. Enes'in rivayetidir. Şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Gözlerini göğe doğru namazda diken topluluklara ne oluyor? "Bu konudaki sözleri o kadar şiddetli oldu ki nihayet şöyle buyurdu: "Ya buna son verirler veya Allah onların gözlerini kör eder."* [2]

Fakat Malikîler şöyle demişlerdir: Eğer gözleri göğe doğru kaldırmak öğüt ve ibret almak için ise bu mekruh değildir. Hanbelîler bundan geğirmeyi istisna etmişlerdir. Böyle durumlarda mekruh değildir.

14- Tek ayak üzerine durmak veya bir ayağı yerden kesmek ve diğerine dayanmak.

Ancak bunu zaruret ve özür sebebiyle yaparsa, meselâ, diğer ayaktaki bir ağrı sebebiyle yaparsa o takdirde bundan kerahet yoktur. Mekruh olmasının sebebi, insanın namazdaki huşusuna engel olacak bir zorlanma olmasıdır.

Malikîler buna şu hususu da ilâve etmişlerdir: Devamlı olarak namazda iki ayağın birbirine yaklaştırılması mekruhtur. Şâfiîler, bir ayağın diğeri üzerine takdim edilmesi, bir ayağın diğerine özürsüz olarak yapıştırılması mekruhtur demişlerdir. Çünkü bu durum da huşuya engel olan bir zorlanmadır. Namazdaki kıyamın uzunluğu sebebiyle dinlenmek için iki ayaktan biri üzerinde durmakta ve benzeri şeylerde beis yoktur.

15- Geniş vakitte küçük veya büyük abdestin sıkışık olması veya yelini sıkışık hâlde tutarak namaz kılmak mekruhtur.

Bunun gibi hazır olan veya hazırlanması yakın olan bir yemeğe çok iştahlı olduğu hâlde, namazı öne alacak olsa bu durum huşusunu bozacak ve engel olacaksa bu şekilde namaz kılmak mekruhtur. Bunun delili Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Yemek hazır iken, bir de küçük ve büyük abdestin sıkıştırdığı kimselerin namazı kâmil değildir."*[3]

Hanefîlere göre küçük ve büyük abdestin sıkıştırdığı kimselerin kıldıkları namaz tahrimen mekruhtur.

16- Mescid'in dışında önüne, veya sağına tükürmek, veya sümkürmek.

Bunun dayandığı delil Buharî, Müslim ve Ahmed'in rivayet ettikleri şu hadistir: *"Sizden biri namazda olunca, rabbine karşı yakarış hâlindedir. Önüne ve sağına tükürmesin."* Buharî şunu ilâve etmiştir: *"Çünkü bunun sağında melek vardır. Fa-*

1 - Bu hadisi İbni Hıbban Sahih'inde rivayet etmiştir.
2 - Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.
3 - Bu hadisi Müslim Hz. Aişe'den rivayet etmiştir.

kat soluna veya ayaklarının altına tükürsün."

Namazın dışında da sağına ve soluna tükürmek kıbleye karşı ise mekruhtur. Bunun sebebi kıbleye tazimde bulunmaktır.

17- Malikîlere göre namaz esnasında dünya ile ilgili bir işi düşünmek, veya yeni ile, veya ağızı ile bir şeyi taşımak-eğer harfleri çıkarmaya engel olmuyorsa- mekruhtur.

Eğer harflerin çıkmasına engel olursa o takdirde namaza engel olup namazı iptal eder. Bunun gibi bir kimse namaz kılarken aksıran kimseye *"yerhamukellah"* derse veya namaz kılarken kendisine verilen bir müjdeye karşılık *"el hamdülillâh"* derse veya az miktarda zaruretsiz olarak kaşınırsa bunları yapmak mekruhtur. Çok kaşınmas ise namazı iptal eder. Az miktarda ihtiyarî olarak gülümsemek mekruh, mecburiyet karşısında da olsa çok miktarda gülmek namazı iptal edicidir.

Hanbelîlere göre kişinin namazını tamamlamasından alıkoyacak bir şeyi taşıması mekruhtur. Çünkü bu gibi hususlar huşuyu giderir. Bir kimsenin namaz esnasında dilini dışarı çıkarması, ağzını açması ve ağzına bir şey koyması da mekruhtur. Çünkü bu gibi hareketler kişiyi namaz kılma şeklinden çıkarmaktadır. Bir kimsenin eline ve yenine bir şey koyması namazda mekruh değildir. Ancak eğer bu şeyler kişiyi namazdan alıkorsa o takdirde mekruh olur.

18- Esnemek mekruhtur.

Çünkü esnemek tenbellikten ve karnın aşırı tok olmasından kaynaklanmaktadır; şeytandandır. Peygamberler ise esnemekten korunmuşlardır. Eğer esneme durumu insanda ağır basarsa imkânlar ölçüsünde bunu yenmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Esnemek şeytandandır. Sizden biri esneyince, gücünün yettiği ölçüde onu yenmeye çalışsın."*[1] Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Elini ağzına tutsun. Çünkü şeytan bu esnada ağzına girer."* Namaz kılarken kasılmak da mekruhtur. Çünkü bu durum kişiyi huşulu olma durumundan çıkarır ve tenbelliği gösterir. Bunun bir delili de Darekutnî'de rivayet edilen şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kişinin namazda veya kadınlar yanında kasılarak durmasını yasakladı. Ancak kişi hanımı ve cariyelerinin yanında kasılarak durabilir."* Buradaki kerahet Hanefîlere göre tenzihîdir. Ancak, bunu kasten yaparsa tahrimen mekruh olur. Çünkü bu faydasız bir iştir. Faydasız iş yapmak ise namazda tahrimen mekruhtur. Namaz dışında ise tenzihen mekruhtur.

19- Şâfiî ve Hanbelîlere göre namaz kılarken bir duvara, veya ayakta duran kimsenin her hangi bir şeye yaslanarak namaz kılması mekruhtur.

Bunun ölçüsü de eğer yaslanılan şey alınacak olursa kişi düşecek vaziyette ol-

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet ettiler. Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Elini ağzına koysun."*

malıdır. Ancak bir ihtiyaç sebebiyle olursa mekruh değildir. Çünkü *"Hz. Peygamber (a.s.) yaşlanınca ve şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde üzerine dayandığı bir direk edindi."*(1)

Eğer yaslanılan direk alındığı takdirde kişi düşerse veya iki ayağın yerden kaldırılması mümkün olacak şekilde ise namazı batıl olur. Çünkü bu ayakta olmayan kimse yerindedir.

Bir kimse otururken eline dayanması mekruhtur. Bunun delili İbni Ömer'in şu sözüdür: *"Resulullah (a.s.) kişinin eline dayanarak namazda oturmasını yasaklamıştır."* (2)

20- Hanefîlere göre el veya baş ile, verilmiş bir selâmı almak tenzihen mekruhtur.

Çünkü bu da (el ve baş ile işaret etmek) bir nevi selamdır. Bir kimse namazda selâm niyeti ile tokalaşırsa namazı bozulur. Göz ile, veya el ile ve benzeri şeyler ile yapılan işaretler de mekruhtur.

Şafiîlere göre konuşan kimsenin bile selâmı işaretle alması müstehaptır. Bunun gibi aksırıp Allah'a hamd eden kimseye *"yerhamukellah"* diyerek cevap vermek ve bunun kendisine işittirecek kadar yapmak müstahaptır. İmamın, *"iyyâke nâ'budü ve iyyâke nestaîn"* âyetini okumasından sonra eğer cemaat Kur'ân okuma veya dua kastı olmaksızın "Allah'tan yardım istedik" derse bunu söyleyenin namazı batıl olur.

Malikîlere göre selâmın selâm verene işaret ederek alınmasında bir kerahat yoktur. Bilâkis bu müstehaptır.

Hanbelîlere göre namaz kılarken aksıran kimseye *"yerhamukellah"* demek üzere eli ile, veya başı ile işarette bulunmak da mekruhtur.

Hanbelîlere göre her hangi bir ihtiyaç için hafif işarette bulunmak da mekruhtur. Bunun gibi Hanefîlere göre, namaz kılmakta olan kimsenin konuşması veya başı ile cevap vermesi caizdir. Meselâ, kendisinden bir şey istenip buna karşılık evet veya hayır işareti ile cevap vermesi gibi. Fakat sözlü olarak cevap vermek mutlak olarak namazı iptal eder. Bunda ittifak bulunmaktadır.

21- Farzların son iki rekâtlarında bir sûre veya ayet okumak.

Şâfiîler birinci ve ikinci rekâtta mesbuk olanları istisna ederek imamın namazının son iki rekâtında sûre okuyabileceklerini söylemişlerdir. Çünkü bu iki rekât mesbukun ilk iki rekâtıdır. Eğer sûreyi imama yetiştiği son iki rekâtta okuma imkânı bulamamışsa bunları son iki rekâtta okur ki, namazda sûre okunmamış olmasın. Bir kimsenin sadece birinci rekat kaybı olsa ikinci ve üçüncü rekatlarda sureyi

1 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 331

2 - Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 331

okur.

22- İmamın arkasında gizli okunacak yerlerde açıktan okumak, açıktan okunacak yerlerde gizli okumak Şâfiîlere göre mekruhtur.

Eğer okuyuşu başkasının okuyuşunu karıştıracaksa açıktan okumak haramdır. Bu takdirde Malikîlerde meşhur olan görüşe göre sehiv secdesi yapar. (1)

23- Şâfiîlere göre istirahat oturuşunda iki secde arasındaki oturuştan fazla oturmak mekruhtur.

Bunun gibi birinci teşehhüdü Hz. Peygamber (a.s.)'in aline salavat ve dua ile de olsa uzatmak mekruhtur. Çünkü birinci teşehhüt hafiflik üzerine bina edilmiştir. Son oturuşta dua etmeyi terketmek mekruhtur. Bu, duayı vacip görenlere muhalefet etmekten kurtulmak içindir. Namazın fiil ve kavillerini imamla aynı anda yapmak da mekruhtur. Çünkü böyle yapma durumunda namazın sıhhatinde ihtilâf vardır.

Bu son kerahet cemaat faziletini kaçırır. Mesela, saftan ayrı durmak, doldurmak imkânı varken saf arasında açık yer bırakmak gibi. Hanefîlere göre de mekruhtur. Eğer yalnız başına namaz kılınıyorsa Hanbelîlere göre bu durumda namaz batıl olur. Bu mekruhlardan biri imamdan yüksek bir yerde namaz kılmak, gereksiz olarak imamdan alçak bir yerde namaz kılmak -mescit içinde de olsa- (başka bir namaz kılan) muhalif, fasık ve bid'atçi birine uymak, farz namaz kılanın nafile namaz kılana uyması, öğle namazı kılanın ikindi namazı kılana uyması veya bunun tersi gibi durumlar mekruhtur.(2)Yine Hanefîlere göre imamın, cemaate karşı imtiyazı olduğunu ortaya koyacak şekilde yüksek bir yerde namaz kılması veya bunun aksini yapmak da tenzihen mekruhtur. Çünkü Hâkim'in tahriç ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) imamın yüksekte, insanların da arkasında durmasını yasaklamıştır."* Bunun sebebi Müslümanlar'ın Kitap ehline benzemelerini önlemektir. Çünkü onlar papazları için kilisede yüksek bir yer yaptırırlar.

24- Namaz kılarken saçları örgü (3) (ıksu'ş-şaır) yapmak, yenleri sıvamak.

Malikîler keraheti, yenlerin namaz için sıvanması durumuyla kayıtlamışlardır.

Saçları örgü yapmanın mekruh olmasının dayandığı delil Ahmed ile İbni Mace'nin Ebu Rafi'den rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) erkeğin saçları örgülü olduğu hâlde namaz kılmasını yasaklamıştır."* Buradaki kerahet ittifakla tenzihidir. Hanefîler elbisenin yukarı kaldırılmasının, sıvanmasının, mekruh oluşunu yenleri dirseklere kadar sıvamakla kayıtlamışlardır. Dirseklerden daha

---

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 78.
2 - *Şerhul-Hadramiyye*, 56
3 - Yani, saçları büküp uçlarını dip kısmına sokmak, başka bir ifade ile saçları örgü yapmak.

aşağısı kadar kıvırmak mekruh değildir.

25- *İk'â* (köpek oturuşu):

Butların yere konulması ve dizlerin dikilmesi şeklindeki oturuştur. Malikîlere göre, bu manadan ötürü haramdır. Azhar olan görüşe göre, namaz batıl olmaz. Malikîlere göre dört şekil oturuş mekruhtur: Parmakların altını yere yapıştırıp ayakları dikmek ve kaba etlerin topuklar üzerine konması şekli ile iki ayak üzerine oturup ayakların sırtının yere yatırılması şekilleri bunlardandır.

Köpek oturuşunun mekruh oluşunun delili Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir. *"Resulullah (a.s.) beni üç şeyden yasaklamıştır: horozun gagasıyla yem toplaması gibi çabuk çabuk secde etmek, köpek oturuşu gibi oturmak, tilki gibi sağa sola dönmek."* (1) Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İki secde arasında köpek oturuşu gibi oturma."* Enes'ten rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:* "Başını secdeden kaldırdığın zaman köpek oturuşu gibi oturma." (2)

Namazda bir özür yokken bağdaş kurarak oturmak tenzihen mekruhtur. Çünkü bu sünnet olan oturuş şeklini terk etmektir. Namaz dışında bu şekilde oturmak ise mekruh değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) 'in ashabı ile beraber oturuşlarının çoğu bağdaş kurma şeklinde idi. Hz. Ömer'in oturuş şekli de böyle idi.

26- Yırtıcı hayvanlarda olduğu gibi, iki elin yere yatırılması tarzındaki oturuş.

Bunun dayandığı delil Sahih-i Müslim'de geçen Hz. Aişe hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şeytan oturuşu gibi (iki secde arasında topuklar üzerine) oturmayı,* (3) *kişinin iki kolunu yırtıcı havyanların yaptığı gibi yere yatırmasını yasaklamıştır."* Buradaki kerahet, Hanefîlere göre tahrimî kerahettir.

27- Malikilere göre namazda ellerini birbirine vurmak. İmamın yanılması veya dört rekatlı bir namazda iki rekattan sonra selam vermesi gibi namazla ilgili veya namazı kılanın önünden geçene engel olmak veya herhangi bir iş konusunda uyarıda bulunmak gibi bir şeyle ilgili bir ihtiyaçtan dolayı olsa da durum böyledir. Namaz kılarken başına bir iş gelen kişiden şer'an istenen şey *"sübhanellah"* diyerek tesbih getirmektir.

Malikî mezhebine göre, daha önce de zikredildiği üzere, yer ve yerden çıkanlar dışında bir şey üzerine namaz kılmak mekruhtur.

---

1 - Bu hadisi Ahmed Müsned'inde tahric etmiştir *Nasbu'r-Râye*, II, 92

2 - Bu iki hadisi İbni Mace rivayet etmiştir.

3 - Bu da İk'a (köpek oturuşu)dur. Yani iki secde arasında butlarını topukları üzerine koymaktır. Araplarda (ik'a)'nın manası budur. Hadisçilere göre ise: Kişinin, iki ayağını yere yatırıp topukları üzerine oturmasıdır.

28- Ev ve iş elbisesi ile namaz kılmak da eğer başka elbise varsa mekruhtur; yoksa mekruh değildir.

Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor:*"Her mescit yanında zinetlerinizi takının."* (Â'raf, 31) Yani her namazda iyi elbiselerinizi giyinin. Buradaki kerahet ittifakla tenzihdir.

29- *Kamis* (uzun gömlek) giyinmeye gücü yettiği hâlde izar veya sadece don ile namaz kılmak.

(Bu elbiseler Araplar'ın örfüne göredir.) Bunun gibi tembellikten ötürü baş açık namaz kılmak da mekruhtur. Eğer kendini aşağı dereceli göstermek için baş açık namaz kılınırsa bunda bir beis yoktur. Çünkü namaz huşu üzerine dayalıdır. Buradaki kerahet ittifakla tenzihidir. Şer'an müstahap olan erkeklerin iki elbise içinde namaz kılmalarıdır. Bunlardan biri kamis, biri rida (aba), veya kamis ve şalvardır. Çünkü Ebu Dâvud ile diğer hadis âlimlerinin İbni Ömer (r.a.)'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri namaz kıldığı zaman iki elbisesini giyinsin. Çünkü Allah, kendisi için süslenilmeye en çok layık olandır. İki elbisesi bulunmayanlar namaz kıldıkları namaz izar giyinsinler, Yahudilerin bütün vücutlarını kaplayan elbise giydikleri gibi yapmasın."* Nitekim başı örtmek müstahaptır.

30- Üzerinde insan veya hayvan resimleri bulunan bir elbise ile namaz kılmak. (1)

Çünkü Ebu Talha Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu duymuştur: *"Melekler içinde köpek, veya resim ve heykel bulunan bir eve girmezler."* (2) Bu durum put taşıyan kimsenin durumuna benzer. Delillerden biri de şudur. Buharî'de Hz. Aişe'den rivayet edilen Hz. Enes'in hadisinde şöyle denilmiştir: *"Hz. Aişe'nin bir kıram'ı (ince bir örtüsü) vardı ki, bu örtüyü evinin bir tarafına asmıştı. Hz. Peygamber (a.s.) ona: Bu perdeni yok et, çünkü bunun üzerindeki resimler namazda gözüme takılıyor, buyurdu."* Bunun haram olmamasının sebebi şudur: Zeyd b. Halid birinci hadisi Ebu Talha yolu ile Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet etmiş olup sonunda şöyle demiştir: *"Elbise üzerinde şerit şeklinde olan müstesna."* (3)

Dikili bir büste doğru, veya başın üst tarafında veya önünde veya hizasında, veya sağında, da solunda bulunan bir resme doğru namaz kılmak mekruhtur. Bu resimler yere yatırılmış olmayıp dikine konulan yastıklar üzerinde de olsa bunlara karşı namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu durum kafirlerin bu resimlere karşı secde etmelerine benzer, putlara tapanların tapınmalarına da benzer.

Hanbelîler ile Şâfiîlere göre: Küçük de olsa, resim üzerine secde etmek mek-

1 - *el-Muğnî*, I, 590, *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 432, *Gayetü'l-Müntehi*, I, 103, *el-Mühezzeb*, I, 66, *el-Mecmû* III, 185

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

ruhtur. Hanefîlere göre, [1] eğer bu resim ayakların altında ise mekruh olmaz. Çünkü buna hakaret edilmiştir, oturulan yerde veya elinde ise yine böyledir. Çünkü bu resim elbisesi ile örtülmektedir. veya resim eğer yüzük üzerine belli olmayacak şekilde nakş edilmişse mekruh değildir. Kese içinde kapalı bulunan veya başka bir resim ile veya elbise ile örtülmüş olan resimler de mekruh değildir. Hanefîlere göre, buradaki kerahet tahrimîdir. Hanefîler şu hususu da açıklamışlardır ki, resim yerde iken ayakta bulunup ona bakan kimsenin uzuvlarının tafsilatını seçemeyeceği derecede küçük ise onunla namaz kılmak mekruh değildir. Bunun gibi başı veya yüzü kesilmiş veya onsuz yaşayamıyacağı bir uzvu yok edilmiş olan bir resim ile, bitki ve benzeri ruhu olmayan varlıkların resmi ile namaz kılmak mekruh değildir. Çünkü bütün bu zikredilen şeylere tapılmamaktadır. Müslim'in Cebrail'den nakleттiği şu haber de bunun delillerinden biridir: *"Biz, içinde köpek, veya resim ve heykel bulunan bir eve girmeyiz."* Ancak bu hadis alçaltma düşüncesi dışında saygı gösterilen resim ve heykellere mahsustur.

Hanefîlere göre bir kimsenin, önünde asılı Mushaf, veya kılıç bulunduğu hâlde namaz kılmasında bir beis yoktur. Çünkü bunlara tapınılmaz. Yine üzerinde resimler bulunan bir elbise üzerinde namaz kılmak da beis yoktur. Çünkü bunda o resimlere hakaret söz konusudur. Eğer resimler atılmış bir yastık veya yere serilen bir yaygı üzerinde bulunursa bu şekilde namaz kılmak mekruh değildir. Elbise üzerinde haç bulunması da mekruhtur. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir. *"Resulullah (a.s.) evinde hiç resmi bulunan hiçbir şey bırakmaz, mutlaka onu bozar, değiştirirdi."* [2]

31- Hanefîlere göre bütünü ile imamın mihrabın içinde durarak ve mihraba gömülerek namaz kılması mekruhtur.

Ayakları mihrabın dışında bulunduğu hâlde mihrabın içinde secde etmek ise mekruh değildir. Bunun sebebi imamın cemaattan yer bakımından ayrıcalığa sahip olmamasıdır. Çünkü mihrap başka bir ev manasındadır. Bu da Kitap ehlinin yaptıkları iştir. Ancak yer darlığı olursa o takdirde bunu yapmakta bir kerahet yoktur.

Hanefîler yine şöyle demişlerdir: Farz veya nafile olsun namazda mutlak olarak ayet, sure ve tesbihleri el parmakları ile saymak da mekruhtur. Çünkü bu namaza ait amellerden değildir. Namaz dışında ise bunu yapmakta bir kerahet yoktur. Konuşan ve ses, gürültü çıkaran veya bir takım işlerle meşgul olan, veya uyuyan ve bu esnada gülünç bir durumun ortaya çıkması ihtimâli bulunan kimseler önünde namaz kılmak mekruhtur.

Alın yere değmek şartıyla sarığın kıvrımı üzerine secde etmek mekruhtur. Eğer alın yere değmezse namaz sahih olmaz. İticar, yani sarığın sadece başın etrafına sa-

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 606 vd. *Fethu'l-Kadir*, I, 294 vd. *el-Bedâyi*, I, 115
2 - Bu hadisi Ebu Dâvud ile Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 102

np ortasını açık bırakmak mekruhtur.

Gösteriş olmamak şartıyla tesbih kullanmakta beis yoktur.

32- Yanmakta olan bir ateşe doğru namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu şekilde namaz kılmak, ateşe tapan Mecusîlere benzemektir. Daha önce sütre bahsinde de açıkladığımız üzere, bunun üzerinde ittifak edilmiştir. Kerahet de ittifakla tenzihîdir. Ancak, Şâfiîler bunu mekruhlardan saymamışlardır.

33- Namazda *Sedl*, yani elbise ve ridanın, giyinilmeksizin omuzlar üzerine atılması mekruhtur.

Malikîlere göre eğer bu özürsüz olarak yapılırsa mekruhtur. Eğer özür varsa mekruh değildir. (1) Dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir:*"Hz. Peygamber (a.s.) namazda elbisenin omuzlar üzerine atılmasını ve kişinin ağzını örtmesini yasaklamıştır."* (2)

Hanefîlere göre bu meseledeki kerahet tahrimidir. Malikilere göre ridanın omuzlar üzerine atılması menduptur. Belki mescidin tanınmış olan imamı için bunu yapmak daha kuvvetli bir menduptur.

34- Baştan aşağı bedenin namazda elbise ile örtülmesi, (İştimâlü's-sammâ)ellerin çıkarılacağı bir yerin bırakılmaması tarzında giyinilen bir elbise ile namaz kılmak mekruhtur.

Fakihler bu tür elbiseyi şöyle tefsir etmişlerdir: Kişinin üzerinde başka bir elbise bulunmadan sadece tek bir parça kumaş ile vücudunun tamamını örtmesi, sonra bir ucunu kaldırıp omuzlar üzerine atılması durumunda avret yerlerinin görülmesine imkânı veren elbisedir. Bu açıklamaya göre hadisteki yasaklama haramlık için olup bu durumda namaz kılan kişinin namazı bozulur. (3) Eğer böyle bir elbiseyi giymekle avret yerlerinden hiç biri görünmez ve iki elin dışarı çıkarılacağı bir delik bırakılmazsa bu gibi elbise ile namaz kılmak ittifakla mekruh olur. Hanefîlere göre, mekruhluk tahrimîdir. Çünkü Buharî ile Müslim'in Ebu Hureyre ve Ebu Said'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (a.s.) iki şekilde giyinmeyi yasaklamıştır: Biri iştimali sammâ yani baştan aşağı tek bir elbise ile örtünmek, ikincisi ihtiba, yani kabaları üzerine oturup kollarıyla uyluk ve baldırları karnına doğru çekmek, avret yeri açık kalacak şekilde elbiseyi baldırları ve sırtına dolamak. (4)

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 597 vd. *el-Bedâyi*, I, 218 vd. *el-Mecmû'*, III, 182, *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 319 *Gayetü'l-Mühtehi*, I, 101, *el-Muğnî*, I, 584

2 - Bu hadisi Ebudavud rivayet etmiştir. Ahmed ile Tirmizî'nin Ebu Hureyye'den sedil yapmanın yasaklanması, İbni Mace'den de ağzı kapamanın yasaklanması ile ilgili rivayetler vardır. *Neylü'l-Evtâr*, II, 77 vd, Sedili'in başka bir manası olduğu da zikredilmiştir. Bu manada: Elbisenin yere değecek şekilde uzun olmasıdır.

3 - *el-Muğnî*, I, 584

4 - *Neylü'l-Evtâr*, II, 76

Şîrazî, *el-Mühezzeb* adlı kitabında şöyle demiştir: Tek bir elbise giyinip bu elbisenin göğüs kısmından ellerini dışarı çıkarmak mekruhtur. (1)

35- Hanbelîlere göre :(2) Kırmızı elbise ile namaz kılmak mekruhtur.

Nitekim erkeklerin kırmızı elbise giymeleri de mekruhtur. Bunun dayandığı delil Ahmed b. Hanbel'in bir sahabe'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in huzuruna üzerinde iki kırmızı bürde (üste giyinilen aba) bulunan biri girdi ve selam verdi. Hz. Peygamber (a.s.) onun selamını almadı."* (3) Hanefîlere göre (4) erkeklerin kırmızı ve sarı elbise giymeleri tenzihen mekruhtur. Kadınlar için diğer renklerde elbise giyinmekte bir beis yoktur.

İmam Malik'e göre: Süslenmek ve şöhretlenmek maksadı ile kırmızı elbise giyinmek mekruhtur. Ev elbiseleri ile iş elbisesi kırmızı olabilir. İmam Şâfiî kırmızıya boyanmış elbise giyinmeyi mübah kabul etmiştir. (5)

36- Malikîlere göre: (6) İnce veya dar olduğu için veya bütün uzuvları kapladığı için avret yerlerini belli edecek elbise giyinmek namaz dışında da olsa mekruhtur. Çünkü bu gibi elbiseler selef-i sâlihinin giyindikleri elbiselerden değildir.

37- İzdıba, yani bedenin üstüne giyilen ridayı sağ koltuğunun altından geçirip ucunu sol omuz üzerine atmak ve sol omuzu açık bırakmak.

Bu türlü kıyafet de daha önce yasaklandığı belirtilmiş olan iştimâlüş samma'ya dahildir.

38- Tekbir, tahmid ve tesmî gibi zikirlerin asıl yerlerinden başka yerlerde yapılması da mekruhtur.

Mesela, rükûsunu tamamladıktan sonra rükû için tekbir almak veya kıyamı tamamladıktan sonra, "semiallahu limen hamideh" demek gibi. Çünkü sünnet olan, bu zikirlere intikallerin başında başlamaktır. Hanbelîlere göre, eğer kasden yapılmış olursa bunu yapmak namazı iptal eder. Malikîlere göre bunu yapmak mendubun tersini yapmak olur.

39- Daha öncede açıklandığı üzere, namaz kılanın önünde sütre edinmeyi terketmesi mekruhtur.

Sonuç olarak: Hanefîler şöyle demişlerdir: Helâda avret yerlerinin kıbleye karşı döndürülmesi mekruhtur. Çünkü bu husus sünnette yasaklanmıştır. Bunun gi-

---

1 - *el-Mecmü*, III, 182, *el-Mühezzeb*, I, 65
2 - *el-Muğnî*, I, 586
3 - Bu hadisi Tirmizî ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir *Camiu'l-Usul*: I, 280
4 - *ed-Dürrü'l-Muhtar*, 252
5 - *Şerhu'l-Buharî* VIII, 430m
6 - *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 217 vd.

bi helâda kıbleye arkayı dönmek de mekruhtur. Çünkü bu kıbleye karşı hürmeti terk etmektir. Yasaklama ile ilgili hadis şöyledir: *"Helâya geldiğiniz de kıbleye yönelmeyin, kıbleye sırt da çevirmeyin. Doğu ve batı istikametinde durun."* (1)

Bu son madde namaz dışındaki mekruhlardandır. Bundan kaza-i hacet adabı bahsinde söz edilmiştir.

2. Namaz Kılmak Mekruh Olan Yerler:

Hanbelîler bu yerlerde namaz kılmayı haram, Şâfiîler ile Hanefîler mekruh kabul etmişlerdir. (2) Hanefîlere göre kerahet tahrimîdir. Çünkü bununla ilgili nehy sünnetle sabittir. Ekseriye Hanefîler bu meseleyi namazın şartları bahsinde taharet kısmında zikrederler. İbni Ömer şu rivayeti nakletmiştir: *"Resulullah (a.s.) yedi yerde namaz kılınmasını yasaklamıştır: Çöplüklerde, hayvan kesilen yerlerde, kabristanda, yol kenarlarında, hamam da, deve ağıllarında ve Beytullah'ın üstünde."* (3) Eğer bu hadis *sahih* ise bu yerlerde namaz kılmanın haram olduğuna delâlet eder. Bu görüş de Hanbelîlerin görüşüdür. Yasaklamanın hikmeti ve bununla ilgili hükmün açıklaması aşağıdadır:

1- Yol kenarlarında namaz kılmak:

Hanefîler ile Şâfiîlere göre: Yolun üst ve aşağı kısmında namaz kılmak mekruhtur. (4) Çünkü yol insanların geçtiği yerdir. İnsanların kişinin önünden geçmesinden ve pisliklerden emin olunamaz. Ayrıca yollar genelde pisliklerden ve sidiklerden hali değildir. Dolayısıyla insanların gelip geçmesi ile insanın huşusu bozulur. Eğer bir kimse yolda namaz kılarsa namazı sahih olur. Çünkü yolda namaz kılmanın engellenmesi huşuya mani olduğundan veya insanların yoldan geçmesine mani olunduğundan dolayıdır. Bu durum da namazın batıl olmasını gerektirmez. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzü benim için mescit ve tertemiz kılınmıştır."* Bir başka ifade de şöyle gelmiştir: *"Nerede namaz vakti sana ulaşırsa orada namazını kıl, çünkü orası mecsittir."* Başka bir ifade de şöyle gelmiştir: *"Nerede sana namaz ulaşırsa orada namaz kıl, çünkü orası mescittir"*. (5) (eynema lafzı ile). Şâfiîler şu hususu zikretmişlerdir: Sokaklarda, mescidin dışındaki sahalarda namaz kılmak mekruhtur.

Malikîlere göre: Yol ortasında, çöplükte, kabristanda, hamamda ve mezbahada namaz kılmak kerahetsiz olarak caizdir. Ancak buraların necis olmadığından emin

---

1 - Bu hadisi altı hadis katabı Ebu Eyyup el-Ensari'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 102

2 - *el-Bedâyi*, I, 115 vd. *eş-Şerhu'us-Sağır*, I, 267 vd. *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 49, 52, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 203, *Haşiyetü Kaylubi ve Umeyre* I, 120, *el-Mühezzeb*, I, 63, *el-Mecmû'*, 3, 164, 168 *el-Muğnî*, II, 67-76, *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 341, 349

3 - Bu hadisi Abd b. Humeyd Müsned'inde rivayet etti. İbni Mace ile Tirmizî de rivayet etmişlerdir. Tirmizî isnadı kuvvetli değildir, bu hadiste zayıf ravi vardır, demiştir *Neylü'l-Evtâr*, II, 138

4 - Şafiilerde mutemed görüş şudur: Kerahet evlerin yollarında olup karayollarında değildir.

5 - Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

olma şarttır. Eğer temizliğinden emin olunmazsa, yani necis olduğu muhakkak veya şüpheli ise namaz batıl olur. Eğer şüpheli ise vakit içinde, en kuvvetli görüşe göre, namaz yeniden kılınır. Ancak bir kimse mescidin darlığı sebebiyle yolda namaz kılıp temizliğinden şüphelenirse bu kişinin namazını iade etmesi gerekmez. Fakat her durumda önünden geçenlerin bulunduğu yolda namaz kılmakta kerahet bulunmaktadır.

Hanbelîlere göre: Yol kenarlarında namaz kılmak haram olup sahih olmaz. Bunun gibi çöplüklerde, mezhabada, hamamda, deve ağıllarında kılınan namaz sahih olmaz. Nitekim bunların tavan gibi üst yerlerinde de namaz kılmak sahih değildir. Çünkü yukarı kısımlarda arsaya tabidir. Bunun delili cünüp kimsenin mescidin çatısında durmasının yasaklanmasıdır. Yine bir kimse bir eve girmeyeceğine dair yemin etse, çatısına veya tavanına girmekle yeminini bozmuş olur.

Yol üzerindeki süpürüntü ve çöplüklerde namaz kılmak sahih olmaz. Çünkü hava tabana tabidir. Bunun gibi bir nehrin sathında namaz kılmak sahih değildir. Çünkü su yola benzer. Yolda namaz olmadığı gibi nehir üzerinde de namaz kılmak sahih değildir.

Hanbelîler, kabristanda ve kabristanın sathında cenaze namazı kılmayı istisna etmişlerdir. Bu namaz sahihtir. Nitekim evlere giden sokaklarla ana caddenin sağ ve sol kısmında namaz kılmayı da istisna etmişlerdir. Buralarda namaz kılmak kerahatsiz olarak sahihtir. Çünkü yolun ortası değildir. Bu gibi yerlerde özür sebebiyle namaz kılmak da caizdir. Bu özür, yolda mahpus olmak gibi bir özürdür.

Hanbelîler şöyle demişlerdir: Bu gibi yerlerde namaz kılmanın engellenmesi taabbudîdir, yoksa necaset bulunma ihtimali gibi makul bir sebebe dayalı değildir. Dayandıkları delil İbni Ömerin rivayetinin nassı ile amel etmektir. Bunlar *Keşşâfu'l-Kınâ*'da zikredilmiş olan bilgilerdir. İbni Kudame "*el-Muğnî* de şöyle demiştir: Doğrusu kabristan dışında bu yerlerden hiç birinde namaz kılmakta bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in: "*Yeryüzü bana mescit kılındı.*" hadisi buyruğu umumidir. Kişinin bulunduğu yeri de içine almaktadır. Fakat bu gibi yerlerde namaz kılmak mekruhtur. Eğer kılınırsa sahihtir. Cumhurda olduğu gibi, Hanbelîlerin görüşü de bu yöndedir.

Hanbelîlerin kabristanda namaz kılmayı istisna etmelerinde dayandıkları delil *sahih* olan iki hadistir: "*Sizden öncekiler peygamberlerinin ve salih kulların kabirlerini mescit ediniyorlardı. Sakın sizler kabirleri mescit edinmeyin, ben sizleri bundan men ediyorum.*"; "*Allah'ın laneti Yahudiler ile Hıristiyanlar üzerine olsun, onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler.*" [1] Yasaklandığı için kabirlere karşı namaz kılmak, sahih değildir. Diğerlerine karşı namaz kılmak sahihtir.

1 - Birinci hadisi Müslim ile Neseî Cündüb b. Abdillah el-Beceli'den, ikinci hadisi Buharî Müslim, ve Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den şu lafız ile rivayet etmişlerdir: Allah yahudilerin cezasını versin! Peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler." *Neylü'l-Evtâr*, II, 136 *el-Camiu's-Sağır*, II, 80

Çünkü bunlar ibahanın (mübah olma) umumî manası içinde kalmaktadırlar. Bunların, hakkında yasaklama bulunan şeylere benzetilmesi mümkün değildir.

2- Hamam içinde namaz kılmak :

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre mekruhtur. Çünkü hamam şeytanların sığındığı avret yerlerinin açılma ihtimalinin bulunduğu genelde pisliklerin ve kullanılmış suların döküldüğü yerdir.

3- Deve ağıllarında [1] namaz kılmak develerin sidiklerinin ve dışkılarının necis olduğunu söyleyenlerce mekruhtur.

Bunlar da Hanefîler ile Şâfiîlerdir. Bunun bir sebebi, bu gibi yerlere hayvanlar hücum eder, çoğu kez kişi bu gibi yerlerde namaz kılarken rahatsız olur, dolayısıyla namazı kesmeye vesile olur. Veya bu gibi yerlerde pislikler ve eziyet veren şeyler olur veya namazda insanın huşusuna engel olacak şekilde aklını karıştırır.

Malikîlere göre de deve ağıllarında namaz kılmak mekruhtur. Bunun sebebi pislik yeri olması sebebi dışındaki taabbudî sebeptir. Fakat koyun ve sığırların ahırlarında ve ağıllarında namaz kılmak mekruh değildir. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre (r.a.) rivayet ettiği hadistir. *"Koyun ağıllarında namaz kılın, deve ağıllarında namaz kılmayın."* [2] Koyun ağıllarında namaz kılmanın mekruh olmadığı hususunda ittifak vardır.

Malikîlere göre deve ağılında namaz kılınmışsa, pisliği konusunda emin olunsa veya bir yaygı yayılsa da nehy taabbudî olduğu için azhar olan görüşe göre, vakit içinde bu namazın yine de yeniden kılınması gerekir.

4- Çöplükler ile mezbahada namaz kılmak Malikîler dışındakilere göre mekruhtur.

Çünkü bu gibi yerler pisliklere yakındır veya buralarda pisliklerin bulunma ihtimali vardır. Çöplükler necaset yeri olup kirlerin, atıkların ve kara sineklerin toplandığı yerlerdir. İkincisi, mezbahalar, yani hayvanların boğazlandığı yerlerdir. Bir kimse bu gibi yerlerde temiz bir yaygı yayar da üzerinde namaz kılarsa olur, değilse namaz kılamaz. Çünkü necaset üzerine namaz kılmış olur. *Şafiî*lere göre, gerçekten necaset varsa üzerine yayılan yaygıda namaz kılmak da mekruhtur. Eğer necasetin galip olduğu bir yer üzerine temiz bir yaygı yayılır da üzerinde namaz kılınırsa mekruh olmaz.

Pisliklerin toplandığı tuvalet yerinde [3] namaz kılmak daha kuvvetli bir şekilde yasaklanmıştır. Tuvaletin kapısında ve yerinde, sathı üzerinde namaz kılmamak

---

1 - Metin de geçen maatın: Ma'tan'ın çoğulu olup develerin su etrafında çöktükleri yere denir.

2 - Bu hadisi Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 137, Merabıd: Koyunların ağıllarına verilen addır.

3 - Metin de geçen Nassu: Ha'nın fethi ve zammı ile: Büyük abdest için hazırlanan yere denir. Pisliklerden temizlenmiş olsa da hüküm değişmez. Lugat yönünden bunun aslı bostan demektir. Sonra büyük abdest bozma yerine bu ad verilmiştir. Çünkü Araplar tabii ihtiyaçlarını bostanlarda giderirlerdi.

gerekir, yasaklanmıştır. Çünkü şeriat tuvalette Allah'ı zikretmeyi ve orada konuşmayı yasaklayınca namaz kılmanın yasaklanması daha kuvvetlidir.

5- Kilise, havra ve benzeri kâfirlerin ibadet ettikleri yerlerde namaz kılmak, cumhur ile İbni Abbas'a göre mekruhtur.

İster bu ibadet yerleri mamur olsun, ister harabe olsun, fark etmez. Ancak sıcak, soğuk veya yağmur, düşman korkusu veya arslan korkusu gibi sebeplerle olursa o takdirde buna kerahet yoktur.

Kilise ve havralarda namaz kılmanın mekruh olmasının hikmeti, bu yerlerin şeytanların barınakları olmalarıdır. Çünkü bu yerler resim ve heykellerden boş olmazlar. Bunlar aynı zamanda fitne ve bid'at yerleri olup buralarda ibadet ederken huşu elde edilemez.

Hanbelîlere göre temiz olan kiliselerde namaz kılmakta bir beis yoktur. Hasan el-Basrî, Ömer b. Abdülaziz, Şâ'bî, Evzaî, Saîd b. Abdülaziz gibi âlimler buna ruhsat vermişlerdir. Yine Hz. Ömer, Ebu Mûsa el-Eş'arî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Bunların dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in Kâbe'de namaz kılmasıdır. Mekke'nin fethinde Kâbe'de namaz kıldığı zaman burada resim ve heykeller bulunmaktaydı. [1] Bu yerler Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Namaz sana nerede ulaşırsa orada namaz kıl, çünkü orası mescittir."* hadisinin umumî manasının içindedir.

Nevevî, *el-Mecmû'* adlı kitabında şöyle demiştir: Şeytanların barınağı olan meyhane ve bunun benzeri fahiş kötülüklerin işlendiği yerlerde namaz kılmak mekruhtur.

6- Kabristanda Namaz Kılmak:

Malikîler dışındaki cumhura göre mekruhtur. Çünkü kabristanın altında ölülerin irinleri ve kokmuş cesetleri bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda Yahudilerin ibadetlerine benzemektedir. Nitekim daha önce geçen hadiste şöyle buyurulmuştur:*"Allah Yahudilere lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edinmişlerdir. Benden sonra kabrimi sakın mescit edinmeyin."* Fakihlerin, kabristanda namaz kılma konusunda geniş açıklamaları vardır:

Hanefîlere göre: Kabir namaz kılanın önünde olduğu zaman, kabristanda namaz kılmak mekruhtur. Öyle ki, burada namaz kılınca kabir kişinin gözlerinin önüne gelir. Fakat, eğer kabir arka tarafta veya üst tarafta olursa bunda mekruhluk söz konusu değildir. Bunun gibi, üzerinde necaset bulunmayıp namaz kılmak için hazırlanan yerlerde namaz kılmakta da mekruhluk yoktur. Mutlak olarak peygamberlerin kabirlerinin bulunduğu yerlerde namaz kılmak da mekruh değildir.

---

1 - İbni Kayyım *"Zadü'l-Mead"*'da şu araştırmasını zikr etmiştir: Hz. Peygamber (A.S.) Mekke feth edildiği gün Kabe'ye girdi ve orada bulunan resim ve heykelleri yok etti, sonra Kabe'nin dört bir yanına doğru tekbir getirdi, fakat namaz kılmadı.

Şâfiîlere göre: Eşilmeyen kabristanda namaz kılmak mekruhtur. Kabir ister önde, ister arkada, ister sağda, ister solda, ister altta olsun farketmez. Ancak peygamberlerin kabirleri ile şehitlerin kabirleri bu hükmün dışındadır. Çünkü Allah tealâ toprağa, peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kılmıştır. Onlar kabirlerinde de diridirler. Nitekim şehitler de kabirlerinde diridirler. Ancak, eğer namaz kılarken kişi bunlara saygı göstermek isterse böyle bir maksat bulunduğu zaman mekruh olur. Fakat, kazılmış olan kabristanda arada bir engel bulunmaksızın namaz kılmak sahih değildir. Perde bulunduğu hâlde kılınırsa mekruhtur.

Hanbelîlere göre: Kabristan ölülerin defnedilmesi için tahsis edilen bir toprakta üç veya daha fazla kişinin defnedildiği yerdir. Eğer bu yer üç kabri ihtiva etmiyorsa burada namaz kılmak kerahatsiz olarak sahihtir. Ancak kabre karşı namaz kılmamak şarttır. Eğer kabre karşı namaz kılınıyorsa bu durum mekruhtur.

Hanbelîlere göre Kabristanda namaz kılmak sahih değildir. Bunun dayandığı delil Ebu Saîd'den *merfu* olarak rivayet edilen şu hadistir: *"Yeryüzü bütünü ile mescittir. Ancak, kabristan ile hamamlar müstesnadır."* [1] Kabristanda arada bir engel bulunmaksızın namaz kılmak mekruhtur. Bunu delili Ebu Mersed el-Gonevî'den rivayet edilen şu hadistir: *"Kabirlere karşı namaz kılmayın, kabirler üzerinde oturmayın."* [2]

İbni Ömer'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Namazlarınızın bir kısmını evinizde kılın, evlerinizi kabir yapmayın."* İster mescit kabirden sonra meydana gelmiş olsun, ister kabir daha sonra yapılmış olsun, kabristan ister mescidin etrafında ister kıble cihetinde olsun aynıdır. [3]

7- Kâbe'nin üstünde namaz kılmak da mekruhtur.

Çünkü bu, emredilen tazimi ihlâl etmektir. Aynı zamanda namaz kılan kimsenin önünde bulunması gereken sütre de bulunmamaktadır. Çünkü bu kişi Beytullah'ta namaz kılıyor, Beytullah'a doğru değil. Fakat Kâbe'nin tavanında veya içinde namaz kılmak sahihtir. Ancak bu eğer nafile bir namaz ise ittifakla sahihtir. Malikî ve Hanbelîlere göre: Kâbe'nin içinde farz namaz kılmak sahih değildir. Hanefîler ile Şâfiîlere göre Kâbe'nin içinde mutlak olarak namaz kılmak sahihtir. Bu namazın farz yahut nafile olması arasında bir fark yoktur. Nitekim bu hususu kıbleye yönelme bahsinde açıklamıştık. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Beytullah'ın içinde iki rekat namaz kılmıştır. Ancak eğer kişi Kâbe'nin içinde kapısına doğru veya üst katında namaz kılar da önünde Kâbe'ye bitişik Kâbe binasından bir şey bulunana Hanbelilere göre namazı sahih olur. Eğer önünde böyle bir şey bulunmazsa onlara göre na-

1 - Bu hadisi Neseî dışında beş hadis imamı rivayet etmiştir. Şafii, İbni Huzeyme, İbni Hıbban ve Hakim de bu hadisi rivayet etmişlerdir. Tirmizî şöyle demiştir: Bu hadis *mürsel* olarak rivayet edilmiştir *Neylü'l-Evtâr*, II, 133 müzdaripdir.

2 - Bu hadisi Buharî ile İbni Mace *dışında* cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 134

3 - Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* rivayet etmiştir. (a.g.e., II, 135).

maz sahih değildir. Çünkü bu kişi her hangi bir şeye doğru yönelmemektedir. Fakat İbni Kudâme şöyle demiştir: (1) En iyisi Kâbe'de namaz kılanın önünde bir şeyin bulunmasının şart koşulmamasıdır. Çünkü vacip olan Kâbe'nin yeri ve hava boşluğuna doğru namaz kılmaktır, duvarlarına doğru namaz kılmak vacip değildir. Bunun delili, Kâbe'nin duvarlarının yıkılması durumunda asasına ve bulunduğu havaya boşluğuna doğru namaz kılmanın sahih olmasıdır. Bir kimse, yüksek bir dağın üzerinde Kâbe'nin havasına doğru namaz kılarsa namazı nasıl oluyorsa, bu meseledeki hüküm de böyledir.

3. Namazda Yapılması Mekruh Olmayan Şeyler:

Önceki bilgilerden ortaya çıkmıştır ki, Hanefîlere göre, aşağıdaki durumlarda namaz kılmak mekruh olmaz: (2)

1- Ayakta duran veya oturmakta olan bir insanın sırtına karşı namaz kılmak mekruh değildir. Hatta bu kişi konuşmakta olan biri de olsa namazı karıştıracak bir durum meydana gelmediği müddetçe onun sırtına karşı namaz kılmakta bir beis yoktur. Çünkü İbni Ömer bazı yolculuklarında çoğu kez kölesi Nafi'i kendisine sütre yapardı.

2- Bir kimsenin önünde asılı duran Mushaf veya kılınca karşı namaz kılmasında bir beis yoktur. Çünkü bunlara ibadet edilmemektedir.

3- Üzerinde canlı resimleri bulunan bir yaygı üzerinde secde etmek mekruh değildir. Çünkü bu gibi durumlarda resme hakaret söz konusu olup çiğnenmektedir. Ancak bu resim üzerine secde edilmemesi şarttır.

4- Âlimlerin ittifakı ile yılan, akrep ve benzeri öldürücü haşerelerin iki darbe ile de olsa, namaz esnasında öldürülmesinde bir beis yoktur. Ancak, bunları öldürmenin *amel-i kesir* gerektirecek ölçüde olmaması gerekir. Kıbleden dönmeyi gerektirecek olsa da bunu yapmak mekruh değildir. Bu hükmün dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazda iken iki siyahın (akrep ile yılanın) öldürülmesini emretmiştir."* (3)

5- Rükûda bedene yapışmasın diye kişinin namaz esnasında az bir iş ile elbisesini silkelemesinde bir beis yoktur. Çünkü bu yapılmazsa azalar ortaya çıkarak çirkin bir durum meydana gelir.

6- Bütün fakîhlerin ittifakı ile unutan yanılan veya okurken imamın okuyuşunun cemaat tarafından açılmasında veya yanlışının düzeltilmesinde bir beis yoktur. Çünkü bu durum namazda meşru olan bir konuda uyarıda bulunmaktır. Nitekim

---

1 - *el-Muğnî*, II, 72
2 - *Merâkı'l-Felâh*, 59
3 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup Tirmizî hadis için *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II 336

ilcride namazı iptal eden hususlar bahsinde bu konu üzerinde durulacaktır.

7- Zaman zaman iki ayaktan biri üzerine dayanarak nöbetle dinlendirmek, bazen bir ayak üzerinde durmak, bazen diğeri üzerine dayanmak. Çünkü bu durum uzun sure ayakta durmaya sebeptir ve yardımcıdır. Çok yapıldığı zaman ise mekruhtur. Çok olması usanca delâlet eder. Bu da mekruhtur.

4. Namaz Kılmak Haram Olan Yerler (Gasbedilen Toprakta Namaz Kılmak)

Bütün fakihlerin icması ile, gasbedilen bir toprak üzerinde namaz kılmak haramdır. Çünkü bu gibi topraklarda namaz dışında eğleşmek de haramdır. Namaz dışında haram olanın namazda haram olması daha kuvvetlidir. (1)

Gasb Edilen Toprakta Kılınan Namaz Sahih Olur mu?

Hanbelîler dışındaki cumhura göre, böyle bir toprakta kılınan namaz sahihtir. Çünkü yasak, namazın kendisine ait değildir, dolayısıyla namazın sıhhatine engel değildir. Bu mesele, boğulmak üzere olan birini gördüğü hâlde onun kurtarmak mümkün iken kurtarmayan kişinin veya yanmakta olan birini namaz kılarken gördüğü halde ateşini söndürmeyen kimsenin namazına benzer. Günahkâr olmakla beraber, böyle bir kimsenin kıldığı namaz sahih olur, bununla farz düşer ve sevap asıl olur? Namazından ötürü sevap kazanır, fakat gasbedilmiş bir yerde kaldığı veya üzerinde namaz kıldığı için günahkâr olur.

Hanbelîlerde ercah olan görüşe göre, gasbedilen bir toprak üzerinde kılınan namaz, şüyu hakkı bulunan bir parçasında da olsa sahih değildir. Gasbedilen yerin kendisinin şüyu hakkı bulunan bir parçası olduğunu veya kendisinin mülkiyetinin bulunduğunu veya topraktan gasbedilen şeyin menfaatinde veya gasbedilen hayvanın menfaatinde hak iddiası bulunsa veya zalim olarak kiraladığı konusunda iddiası bulunsa, veya haksız olarak el koyduğu konusunda iddiası bulunsa namazı sahih değildir. Çünkü bu, yasaklanmış bir şekilde yerine getirilen bir ibadettir; dolayısıyla hayızlı kadınların namaz ve oruçlarında olduğu gibi sahih değildir. Bu yasaklama fiilin yasaklanmasını ve bundan sakınılmasını, bu işi yapmaktan ötürü günaha girilmesini gerektirir. Kişi asi olacağı bir şey sebebiyle nasıl Allah'a karşı itaatkâr olabilir? Kendisine haram kılınmış bir iş sebebiyle rabbinin emrini nasıl yerine getirmiş sayılabilir, Rabbine nasıl yaklaşmış, ibadet etmiş sayılabilir? Bu kişinin kıyam, rükû ve secdedeki hareket ve duruşları ihtiyarî hareketler ve duruşlardır. Bunlar sebebiyle bu kişi asi olup bu işleri yapmaktan yasaklanmaktadır. Çünkü namaza ait işler haddi zatında yasaklanmış şeylerdir.

Hanbelîler şunu da ilave etmişlerdir: Böyle bir yerde abdest almak, ezan oku-

1 - *el-Mecmû'*, II, 169, *el-Mühezzeb*, 64, *el-Bedâyi*, I, 116, *el-Muğnî*, I, 588, II, 74, *Keşşâfu'l-Kınâ*, 313, 343, 346

mak, zekât vermek, oruç tutmak, oturmak, alışveriş etmek nikâh ve benzeri işleri yapmak, boşama ve para karşılığında boşanma gibi akdî fesihler yapmak sahihtir. Çünkü bu gibi akitlerde ve ibadetlerde yer şartı yoktur. Namazda ise durum böyle değildir.

Binaları gasbedilen bir toprak üzerinde namaz kılmak sahihtir. Hatta bu toprak binalara istinat etse de sahihtir. Çünkü namaz için muteber olan yer mübah bir yerdir.

Emanet bir malı veya özürsüz de olsa gasbedilen bir malı geri vermesi istenen kimsenin namazı, sahibine geri verilmeden önce de sahih olur. Çünkü burada haramlık namaza mahsus değildir.

Bir kimse eğer başkasına ait bir toprak üzerinde ona bir zarar vermeksizin, veya onun bu toprağını gasbetmeksizin üzerine namaz kılarsa veya gasp ve zarar söz konusu olmaksızın bir kimsenin namaz kıldığı yerde namaz kılarsa bu namaz caiz olup aynı zamanda sahihtir.

Eğer bir kimse bilmeyerek veya unutarak gasbedilmiş bir yerde namaz kılarsa namazı sahih olur. Çünkü bu kişi günahkar değildir.

Bir kimse gasbedilen bir yerde hapsedilse namazı sahih olur. Çünkü bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yaptırıldıkları şeylerin günahı kaldırılmıştır."*

Gazaba Uğramış Toprak Üzerinde Namaz Kılmak:

İlahi gazabın üzerine indiği toprakta veya üzerine azab inen Babil, Semud kavminin ülkesi gibi topraklarda namaz kılmak sahihtir. Hıcr ve [1] Mescid-i dırar [2] gibi. Buralarda namaz kılmak mekruhtur. Çünkü bu mescit üzerine gazap olunmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) Semud kavminin diyarı olan Hıcr bölgesinden geçtiği gün şöyle buyurmuştur: *"Bu azaba uğrayanların bulunduğu yere onlara isabet eden azabın size de isabet etmesinden korkmanızdan ötürü ağlayarak girin."* [3]

5. Namazdaki Giyilen Elbise:

Şâfiî ve Hanefîler namazdaki giysiler için dört tür zikretmişlerdir. [4]

1- Namaz İçin Yeterli Elbise:

---

1 - Hıcr: Medine ile Şam arasında Semud kavminin diyarı olup bunlar Salih aliyhesselam'ın kavmidirler.

2 - Bu mescidi munafıklar inşa etmişlerdir. Medine'de Kuba Mescidi yakınında bir yerde inşa edilmiştir. Bunun inşa sebebi, munafıkların toplantılarının merkezi olması idi. Bununla ilgili olarak: Tevbe suresinin 107. ayeti inmiştir. Bu ayete müracaat edilmelidir.

3 - *İbni Kesir Tefsiri*, II, 556

4 - *el-Muğnî*, I, 582-588, *el-Mühezzeb*: I, 64-66.

Bu elbise tek olup avret yerinin bütünü veya Hanbelîlere göre, bir kısmını örtecek kadar olan elbisedir. veya avret yerleri dışında bütün azaları örten elbisedir. Çünkü Amr b. Seleme'den rivayet edildiğine göre kendisi, *"Resulullah (a.s.)'in tek bir elbise içinde namaz kıldığını Ümm-ü Seleme'nin evinde görmüştür. Hz. Peygamber (a.s.) elbisesinin iki ucunu omuzu üzerine atmıştı"* (1) Cabir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Elbise geniş olursa ona bürün, dar olursa onu izar tarzında giyin."* (2) Buna benzer başka hadisler de vardır.

Sık dokunmuş bir elbise veya deri veya ağaç yaprakları ile deriyi göstermeyecek şekilde avret yerlerini örtmek vaciptir. Eğer alttaki deriyi gösterecek tarzda örtülürse bununla namaz kılmak caiz değildir. Çünkü böyle yapmakla örtünmenin maksadı elde edilmiş olmaz.

2- Fazilet Elbisesi:

Bu da namazda kişinin iki veya daha çok kat elbise giymesidir. Böyle elbiseler daha çok örtünmeye sebeptir. Hz. Ömer'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Allah tealâ, sizlere genişlik verdiği zaman sizler de geniş hareket edin. Bir kimse, üzerinde elbisesi bulunduğu hâlde cuma kılar, bir adam üzerinde izar ve bürde bulunduğu hâlde namaz kılar veya izar ve kamis ile veya izar ve kaftan ile, veya şalvar ve rida ile veya şalvar ve kamis ile veya şalvar ve kaftan ile veya iç donu ve kamis ile namazını kılar.*(3)" Yine Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *"Sizden birinin iki kat elbisesi olduğu zaman ikisi ile beraber namaz kılsın. Eğer sadece bir elbisesi bulunursa onu izar edinsin, Yahudilerin bütün vücutlarına sardıkları gibi giyinerek namaz kılmasın."* (4)

Kadınlar için müstahap olan üç elbise içinde namaz kılmalarıdır. Başlarını ve boyunlarını örtecekleri bir baş örtüsü, bedenlerini ve ayaklarını örtecek olan entari, sık dokunmuş elbiseyi örtecek bir dış örtü (abâye). Bunun dayandığı delil Hz. Ömer'in şu sözüdür: *"Kadınlar üç elbise içinde namaz kılarlar: Gömlek (bulüz), baş örtüsü ve etek."* Abdullah b. Ömer de şöyle demiştir: *"Kadınlar bulüz, baş örtüsü ve dış örtü ile namaz kılarlar."*

Müstahap olan kadınların cilbaplarını kalın tutmalarıdır; öyle ki bu örtüler azaları göstermeyecek şekilde olmalıdır. Rükû ve secdede abâyesini, iç elbiselerini göstermeyecek şekilde geniş tutmalıdır.

3- Mekruh Olan Elbiseler:

---

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

2 - Bu hadisi Buharî ile diğerleri rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

İştimalü's-Samma: Tek bir örtüyü bürünüp ellerini göğüsten çıkarması tarzındaki giysi olup günümüzde aba gibi bir şeydir. Bir görüşe göre, üzerinde başka bir giysi bulunmaksızın izdıba' giyinişidir. Bunun şekli şöyledir: Kişinin ridasının orta kısmını sağ omuzunun altına, iki ucunu da sol omuzunun üstüne atması ve böylece sağ omuzun açıkta kalması. Bunun açıklaması namazın mekruhları bahsinde geçmiştir.

Bunun gibi, *sedil* tarzındaki giyiniş de mekruhtur. Sedil giyinişi: Kişinin ridasının ucunu iki taraftan da bırakması ve iki ucundan birinin diğer omuzu üzerine kaymamasıdır. Bunun gibi iki uç birbirine de bağlanmaz. Bunun şekli günümüzdeki çarşaf veya rida gibi bir şeydir.

Kibirlilik eseri olarak kamis, izar veya şalvarların uzun yapılması da mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Elbisesini kibirlilik dolayısıyla her kim uzatırsa Allah tealâ ona rahmet nazarı ile bakmaz."* (1) Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Namaz esnasında her kim izarını kibirlenmek sebebiyle uzatırsa, ne Harem'de ne de Harem dışında Allah tealâ katında onun zikri geçmez."* (2)

Erkeğin namaz kılarken ağzını veya yüzünü örtmesi mekruhtur. Bunun delili Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) erkeğin namazda ağzını örtmesini yasaklamıştır..."*

Hanbelîler'den, kişinin burnunu yaşmaklaması konusunda iki türlü rivayet nakledilmektedir: Bir rivayete göre mekruhtur. Çünkü İbni Ömer bunu kerih görmüştür. Başka bir rivayete göre ise mekruh değildir. Çünkü hadisteki yasak sadece ağız ile ilgilidir.

Erkeklerin sarı ve kırmızıya çalan sarı renkte elbise ile namaz kılmaları mekruhtur. Çünkü; *"Hz. Peygamber (a.s.) erkeklerin zaferan rengine boyanmış elbise giymelerini yasaklamıştır."* (3) Müslim'in Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) beni sarı renkli elbise giyinmekten men etmiştir."* Abdullah b. Ömer de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) benim üzerimde sarıya boyanmış iki elbise gördü ve şöyle buyurdu: "Bu elbiseler kâfirlerin elbiselerindendir. Bunları giyinme."* Bir kimsenin belini bir kuşak ile bağlaması veya eteklik kumaş ile veya her hangi bir elbise ile bağlanması veya kaftanın bağlanması mekruh değildir.

Hanbelîlere göre erkeklerin kırmızı elbise giyinmeleri ve bu elbise içinde namaz kılmaları mekruhtur. Bunun dayandığı delil daha önce geçen İbni Ömer'in ri-

1 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Tirmizî ile Neseî de İbni Ömer'den rivayet etmiş olup Tirmizî hadis için *sahih* demiştir.

vayet ettiği hadistir. *"Hz. Peygamber (a.s.) üzerinde iki adet kırmızı bürde elbisesi bulunan bir erkeğin selamını almadı."*

İbni Kayyım: "Her hangi bir çelişki olmaksızın, Hz. Peygamber (a.s.)'den sarı ve kırmızıya boyanmış elbiselerin giyinilmesinin yasaklandığı sahih rivayetler ile sabittir" demiştir. (1)

4- Giyinilmesi ve Namaz Kılınması Haram Olan Elbiseler:

Bu elbiseler iki kısma ayrılır: Birinci kısmı erkeklere de kadınlara da şamildir. Bu da iki türlüdür: Biri necis olan elbisedir. Böyle bir elbise ile veya böyle bir elbise üzerinde namaz kılmak sahih değildir. Çünkü temizlik namazın şartlarından biridir. İkincisi gasbedilen elbiselerdir. Cumhura göre, gasbedilen elbise ile veya bu elbise üzerinde namaz kılmak sahihtir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanbelîlere göre namaz sahih olmaz.

İkinci kısmı da sadece erkekler için haram olan elbiselerdir: Bunlar ipek elbiseler ile altınla karışık olarak dokunmuş elbiseler, yaldızlı elbiselerdir. Bu gibi elbiselerin giyilmesi, yaygı olarak kullanılması namazda ve namaz dışında kullanılması, yayılması haramdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İpek ile altının giyinilip kuşanılması ümmetimin erkeklerine haram olup kadınlarına helal kılınmıştır."* (2) Başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulmuştur: *"İpek elbise giyinmeyin. Dünyada ipek elbise giyinen bunu ahirette giyinemiyecektir."* (3)

Bir özür veya arızî bir sebep dışında erkekler için ipek elbise giyinmenin ve kullanmanın haram olduğu hususunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Haram ve mübahlar bahsinde inşallah bu konuda daha geniş açıklamalar gelecektir.

---

1 - Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.
2 - *Zadü'l-Mead*, I, 441
3 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî Ebu Musa'dan tahriç etmişlerdir. Tirmizî hadis *hasen*dir, demiştir.

NAMAZIN PEŞİNDEN YAPILAN ZİKİRLER

Namazların peşinden Allah'ı zikretmek, me'sur duaları yapmak ve istiğfarda bulunmak sünnettir. Bu dua ve zikirler sabah namazı ile ikindi namazında olduğu gibi ya farzdan sonra sünnet bulunmayan farzlardan hemen sonra veya öğle ile akşam ve yatsı namazlarında olduğu gibi, son sünnetleri bitirdikten sonra yapılır. Çünkü istiğfar namazın noksanlarını karşılar; dua Allah'a yaklaştıktan sonra sevap ve ecirden hisse almaya bir yoldur.

Namazın sonundaki zikirler gizli olarak yapılır. Ancak eğer imam cemata öğretmek maksadını taşırsa o takdirde öğreninceye kadar açıktan okuyabilir, veya açıktan zikir ve duada bulunabilir; istiğfar edebilir. İmam namazın sonunda cemaata doğru döner, sol yanını mihraba doğru hafifçe döndürür. (1) Hz. Semure şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (s.v.s.) namaz kıldırdığı zaman yüzünü bize doğru döndürürdü."* (2)

1- Üç defa "estağfirullah" veya şöyle denir.

«أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَاإِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»

"Ulu olan kendisinden başka ilah bulunmayan, Hay ve Kayyûm (ezelî ve ebedî hayat ile diri, zatı ve kemâliyle kaim yani yaratıklarının her an idare ve muhafazasında biricik hakim-i mutlak) olan Allah'a istiğfar eder beni affetmesini isterim."

Bunun dayandığı delil Sevban'dan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *Hz. Peygamber (s.v.s) selâm verince -bir rivayete göre namazını bitirince- üç kere "estağ-*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 595, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 66, *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 410 vd. *el-Mühezzeb* I 80 *el-Muğnî*, I, 559 vd. Keşşaf, I, 426 vd.

2- Buharî ile Müslim ve Ebu Dâvud Bera b. Azib'den şu hadisi rivayet etmişlerdir. Bera şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (A.S.)'in arkasında namaz kıldığımız zaman onun sağ tarafında durmak isterdik, çünkü böyle olunca yüzü bize doğru dönük olurdu. " *Neylü'l-Evtâr*, II, 306

firullah" der ve şöyle söylerdi: (1)

«اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ، وَإِلَيْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ»

"Allahım! Sen Selâmsın. Bütün noksanlardan berîsin, uzaksın. Dünya ve âhiret selameti senin inayet ve yardımınla olur. Sen mukaddessin, tazime gerçekten layık olansın. Ey celâl ve ikram sahibi olan yüce mabudum!"

Daha sonra şöyle derdi :

«اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»

Bunun delili Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği hadistir. (2)*"Hz. Peygamber (s.v.s) benimle karşılaştı ve şöyle buyurdu: Ben sana her namazda veya her namazın sonunda söyleyeceğin bazı kelimeler söylemeni tavsiye ediyorum. Bu kelimeler de şu sözlerdir. "Ey Allahım! Bana seni zikretme, sana şükür ve güzelce ibadet etme hususunda yardımcı ol."*

2- Namazdan sonra Ayete'l-kürsî ile İhlâs süresi, Muavvezeteyn ve Fatiha sureleri okunur. Bunun dayandığı delil Hüseyin b. Ali'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s) şöyle buyurdu: "Her kim farz namazların peşinden Ayete'l-kürsî'yi okursa diğer namaza kadar Allah'ın zimmetinde olur.* (3)Ebu Umame'den rivayet edilen haberde ise şöyle gelmiştir: *"Her farz namazın peşinden Ayete'l-kürsi ile ihlâs süresini her kim okursa onun cennete girmesine ölümden başka bir şey engel olamaz.*(4)Ukbe b. Amir'den rivayet edilen başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulmuştur: *"Resulullah (a.s) bana her namazın sonunda Falâk ve Nâs surelerini okumamı emretti."* (5)

3- Namazların peşinden Allah tesbih edilir ve 33 kere "subhanellah", 33 kere "el-hamdü lillâh", 33 kere "Allahu ekber" denilir; sonra yüzüncüde şöyle söyle-

1 - Bu hadisi Buharî dışında cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 300 Ahmed, Müslim, Tirmizî ve İbni Mace de Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Resulullah (A.S.) selam yerince ancak (Allahumme enteslamu ve minkes-selam tebarekte ya zel-celali vel-ikram) diyecek kadar otururdu" (a.g.e, 305)

2 - Bu hadisi Ahmed, Neseî ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Sonuncunun lafzı şöyledir: "Her namazın peşinden bu kelimelerin tavsiye edilmesi dünya ve ahiret hayırlarını şamil olmalarına binaendir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 291

3 - Bu hadisi Taberani rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisin isnadı sağlamdır. Üzerinde konuşanlar da olmuştur. Neseî ile Taberani de bunu rivayet etmişlerdir ve (Kul huvellahu ehad) ibaresini ilave etmişlerdir. İbni Hıbban da bunu *Sahih*'inde rivayet etmiştir *Sübülü's-Selâm,* I, 200

5 - Bu hadisin birkaç tane rivayet yolu vardır. Hadis *hasen,* yahut *sahih*tir. Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî de bu hadisi rivayet etmiş olup Tirmizî *garip* demiştir. Bazı Hanbeliler: "Bir namazdan diğer namaza kadar bu duada kötülüklerin def'edilmesi konusunda büyük bir sır vardır" demişlerdir.

nir:

«لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ، لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

Bunun delili Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir: *"Her kim her namazın peşinden 33 kere Allah'ı tesbih eder, 33 kere Allah'a hamd eder, 33 kere Allah'ı tekbir ederse bunların tamamı 99 olup esma-i husnâ'nın sayısı kadardır. Yüzüncüde "Allah tealadan başka ilah yoktur, tek ilah sadece odur, ortağı da yoktur. Bütün mülk ona aittir. Bütün hamd ü senalar O'nadır. O diriltir ve öldürür, her şeye kadirdir."derse denizdeki köpüklerin sayısınca günahı olsa da bu kişinin günaları bağışlanır.* (1) Yine onar kere tesbih, tahmid ve tekbir getirilmesi gerektiği başka bir rivayette nakledilmiştir.(2)

Muğire b. Şûbe'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s) her farz namazın peşinden "* şöyle söylerdi:(3)

«لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اَللَّهُمَّ لاَمَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَيَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»

"Allah teala'dan başka ilah yoktur, tek ilah sadece O'dur. Ortağı da yoktur. Bütün mülk O'na aittir. Bütün hamd ü senalar O'nadır. O diriltir ve öldürür, her şeye kadirdir. Allahım! Senin verdiğine kimse mani olamaz. Engellediğini de kimse veremez. Zenginlik ve kuvvet sahipleri, sana karşı bir şey yapamazlar."

Müslim, İbni Zübeyr'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir ve buna "kadîr" kelimesinden sonra şu cümleyi de ilâve etmiştir.

«وَلاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ، لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَلاَنَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لاَإِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»

---

1 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in Ebu Hureyre'den, başka bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Tekbir 34 adettir." Bununla yüz tamamlanmış olur. *Sübülü's-Selâm*; I, 198

2 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiş olup Tirmizî Abdullah' b. Ömer'den sahih olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 301

3 - Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Hadisin ravileri güvenilir kimselerdir. *Neylü'l-Evtâr*; II, 300, *Sübulü's-Selam*; I, 197

"Güç ve kuvvet sadece Allah'tandır. Ondan başka mabud yoktur. Bizler sadece O' na kulluk ve itaatte bulunuruz. Her türlü nimet ve lütufta bulunmak O'na aittir. Güzel övgüler O'nun içindir. Kafirler hoşlanmasa da O'ndan başka ilah yoktur. Bizler de sadece dini sadece O'na tahsis edicileriz, başka din tanımayız."

4- Sabah namazı ile akşam namazlarından sonra, önceki iki maddede zikredilen tesbih ve tahmidleri okumadan önce ve ayakları tahiyyatta oturduğu şekilde dururken dünya kelamı konuşmadan, on kere şöyle denilir:

«لاَ اِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

"Allah tealadan başka ilah yoktur, tek ilah O'dur. Ortağı da yoktur. Bütün mülk O'na aittir. Bütün hamd ü senalar O'nadır. O diriltir ve öldürür, her şeye kadirdir."

Bunun delili Ahmed'in Abdurrahman b. Gum'dan *merfu* olarak rivayet ettiği haberdir. (1)

Yine yukarıda zikredilen şekilde yedi kerre şu dua okunur.

«اَللَّهُمَّ أَجِرْنِي مِنَ النَّارِ»

Bunun dayandığı delil Müslim b. Hars et-Temimi'nin babasından rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendisine gizlice şöyle tavsiye etti: Akşam namazından ayrıldığın zaman yedi kere: "Yarabbi! Beni cehennem ateşinden koru!" duasını oku."* Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Hiç kimse ile konuşmadan, çünkü sen bunu söyleyip de o gece ölürsen senin için cehennemden kurtulma yazılır. Sabah namazını kıldığın zaman da bunun gibi söyle. Çünkü eğer sen o gün ölürsen yine senin için cehennemden kurtulma yazılır. Hars diyor ki: Hz. Peygamber (a.s.) bunu bize gizli söylediği için, biz de bunu sadece yakın kardeşlerimize söylüyoruz"* (2)

5- Daha sonra namaz kılan kişi kendisi ve müslüman kardeşleri için dilediğince dünya ve ahiret hayırlarından ister; özellikle sabah namazı ile ikindi namazından sonra dileklerini arz eder. Çünkü bu vakitlerde gece melekleri ile gündüz melekleri bir arada bulunurlar, onun yaptıkları duaya amin derler, dolayısıyla bu vakitlerde

1- Bu hadisi aynı zaman Tirmizi ile Nesei de rivayet etmişlerdir. Birinci alim bu hadis için *hasem-sahih* demiştir. Ravilerinden bazısı hakkında kötü sözler söylenmiştir. Nesei akşam ifadesini zikretmemiştir.

2- Bu hadisi Ebu Davud, Ahmed, İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmişlerdir. Bu raviler arasında tanınmamış bir kişi vardır.

yapılan duaların kabul olunması daha çok umulur. Duaların en faziletlisi sünnette gelen dualardır. Sâ'd b. Ebu Vakkas'ın rivayet ettiği bir haberde şöyle gelmiştir: *"Sa'd oğullarına çocuklara yazıyı öğretir gibi şu kelimeleri öğretir ve şöyle buyururdu: "Resulullah (a.s) şu dualar ile her namazın ardından Allah'a sığınırdı:* (1)

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ»

"Allahım! Cimrilikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım. Düşkün ve bakıma muhtaç bir ihtiyarlık halinden sana sığınırım. Dünya fitnesinden sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım."

Duanın En Önemli Olan Âdâbı (2)

Koltuk altındaki beyazlık görülecek şekilde elleri kaldırmak. Bunun sının ellerin omuz hizasına kadar kaldırılmasıdır. Ancak, eğer bu iş zor olursa o takdirde yapılabildiğince kaldırılır, sonra eller sünnete uymak için yüze sürülür. Ebu Dâvud sahih bir isnatla Hasan b. Malik'ten *merfu* olarak şu rivayeti nakletmiştir: *"Allah'tan bir şey istediğiniz zaman avuçlarınızın içi ile isteyin, avuçlarınızın sırtı ile istemeyin."* Dua esnasında eller birbirine bitiştirilmiş olmalıdır. Çünkü Taberanî'nin *Kebîr*'inde İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s) dua ettiği zaman ellerinin avuçlarını bir birine bitiştirir, iç kısmını yüzüne doğru döndürürdü."* Fakat *el-Mevahib* adlı kitapta bu hadis *zayıf* kabul edilmiştir.

Sonra duaya Allah'a hamd edilerek ve Allah övülerek başlanır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) bir hadiste şöyle buyuruyor: *"Sizden biri namaz kılınca Allah'a hamd ederek başlasın, senada bulunsun; sonra Hz. Peygamber (a.s)'e salavat getirsin, sonra dilediğince duada bulunsun.* (3)

Namaz kılan kişi duasını *elhamdulillah* diyerek tamamlamalıdır.Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Cennette müminlerin dualarının sonu: "Bütün övgüler âlemlerin rabbi olan Allah'ındır" sözüdür."* (Yunus, 10) Nitekim dualar şu âyet-i kerime ile bitirilmektedir:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ، وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

1 - Bu hadisi Buharî ile Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih*, demiştir. Burada buhul'den kasdedilen şer'an maldan çıkarılıp verilmesi gereken şeyi vermemektir. Cübn kelimesinden kasdedilen işleri yapmaktan geri kalmak, korkmaktır. Dünyanın fitnesi, şehvetleri ile mağrur olmaktır ki bu durum kişinin üzerine gerekli olan vecibeleri yapmasına engel olur.

Dünyanın fitnesi, namazda dört şeyden sığınmayı bildiren hadisteki "Hayatın fitnesi" demektir. Bunlardan Allah (c.c.)'a sığınmanın hususi bir şekilde zikredilmesi bunların çeşitli günahlar neticesinde helake götüren en büyük sebepler olmasındandır. *Neylü'l-Evtâr*, II, 303

2 - *el-İhya*; I, 274-278

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir.

"Senin güçlü olan Rabbin onların isnad etmekte oldukları vasıflardan münezzehtir. Gönderilen bütün Peygamberlere selam olsun. Alemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun" (Saffat 180-183)

"Hz. Ali (r.a): "Kıyamet gününde her kim en dolgun ölçekler ile ölçülmek isterse (yani ecrinin dolgunca ölçülerek verilmesini isterse) bir meclisten kalktığı zaman son sözünün yukarıdaki ayetler olmasını söylemiştir. (1)

Duaların başında ve sonunda Hz. Peygamber (a.s)'e salavat getirilmelidir. Çünkü Cabir'den gelen bir haberde Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Bana süvarinin su kabına yaptığını yapmayınız."* (2) *Çünkü süvari kadehini doldurur, sonra onu yerine koyup eşyasını bineğe yerleştirir. Eğer içicek suya ihtiyacı olursa içer, abdest almaya ihtiyacı olursa abdest alır. Bunlardan birine ihtiyacı olmazsa o suyu döker. Fakat, beni duanın başında, ortasında ve sonunda anın"*(3)

İmam dışında dua eden kişi kıbleye dönmelidir. Çünkü meclislerin en hayırlısı kıbleye dönülendir. İmamın ise kıbleye dönmesi mekruhtur; bilakis imam cemaata doğru döner. Bunun dayandığı delil daha önce geçen şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s) selâm verdiği zaman cemaata doğru dönerdi."*

Dua eden kişi Allah'tan korkarak ısrarlı olur. Bunun dayandığı delil: *"Allah duada ısrarlı olanları sever"* (4) hadisi ile *"Kabul edileceğine kesin inandığınız hâlde Allah'a dua edin ve bilin ki, Allah gafil olan bir kalpten dua kabul etmez."* hadisidir. (5) Kişi duayı üç kere tekrarlamalıdır. Çünkü bu bir nevi ısrarlı olmaktır. İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s) dua ettiği zaman üç kere ederdi; bir şey istediği zaman üç kere isterdi.* (6)

Bununla beraber dua eden kişi temizlenmiş abdestli olmalıdır, ihtiyacını arz etmeden önce tevbe ve istiğfarda bulunmalıdır.

Gizli olarak duada bulunmak açıktan dua etmekten daha faziletlidir. Çünkü Allah tealâ bir ayette: *"Rabbinize yalvararak ve gizlice dua edin" (Araf, 55)* buyuruyor. Çünkü bunu yapmak ihlâslı olmaya daha yakındır. Namazda ve namaz dışında hac esnasında olanlardan başkasının dua ederken sesini yükseltmesi mekruhtur. Hac esnasında insanlar seslerini yükseltirler. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur:

1 - Bu hadisi Buharî tahric etmiştir.

2 - Yani beni anmakta gecikmeyin. Çünkü binen yükleme işini bitirince kadehini bineğin arkasına asar. *en-Nihaye fi-Garibi Hadis*

3 - Bu hadisi Bezzar rivayet etmiştir. Hadisin ravileri arasında Musa b. Ubey'de bulunmaktadır. Musa zayıf bir ravidir. *Mecmau'z-Zevaid*; I, 155

4 - Bu hadisi Tirmizî İbni Adiy, Beyhaki *Şuabu'l-İman*'da Aişe'den rivayet etmiştir. *el-Fethu'l-Kebîr*; I, 355

5 - Bu hadisi Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve *gariptir,* demiştir. Ahmed, Hakim ve diğerleri de rivayet etmişlerdir.

6 - Bu hadisi Müslim ile Buharî rivayet etmişlerdir. *Tahricu Ehadisi'l-İhya fil-Iraki;* I, 276

"Haccın efdali yüksek, ses ile dua ve telbiye getirip, deve ve benzeri kurban kesilerek yapılandır." (1) Dua umumî olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) Hz. Ali'ye: *"Ey Ali! (r.a) Duayı umumî yap"* buyurmuştur.

Dua eden kişi duruşunda ve sözlerinde edebe riayet etmelidir. Huşu, huzur, rağbet ve azim içinde olmalı, kalp huzuru ve ümit hâlinde bulunmalıdır. Bunun dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan şu hadistir: *"Gafil olan bir kalpten dua kabul olunmaz."* Duanın kabul olma şartı ihlâs, yani samimî olmaktır.

Dua esnasında Allah'ın isimleri, sıfatları ve tevhidine tevessül edilir. Dua edilmeden önce bir miktar sadaka verilmeli ve duanın kabul olunacağı vakitler gözetilmelidir. Bu vakitler de şunlardır:

Gecenin son üçte biri, ezan ile kamet arası, farz namazların peşi, cuma günü imam minbere çıkınca, namaz bitince, cuma günü ikindiden sonra en son saat, arafe günü, cuma günü, yağmur yağdığı zaman, Allah yolunda düşman karşısında saf tutulduğu zaman ve secde hâlindeyken.

Dua eden kişi, duasının kabul olunmasını bekler. Bunun delili daha önce geçen şu hadis-i şeriftir: *"Kabul olacağına kesin inandığınız hâlde Allah'a dua edin. Kişi acele edip, dua ettim de duam kabul olunmadı, demesin."* Çünkü *sahih* hadislerde *merfû* olarak şu rivayet nakledilmiştir: *"Acele etmediği müddetçe, sizden birinin duası kabul olunur. Sahabe: "Yâ Resulallah! Kişi nasıl acele eder?" diye sorunca şöyle buyurdu: "Bir çok defa dua ettim, fakat kabul olunduğunu hiç görmedim, der ve bundan dolayı üzüntüsünü belirtir."*

Hanbelîlere göre: Kişinin dua esnasında gözlerini göğe doğru kaldırması mekruh değildir. (2) Kişinin kendisine hususî olarak dua etmesinde bir beis yoktur. Çünkü Ebu Bekr, Ümmü Seleme ve Sa'd b. Ebu Vakkas'ın rivayet ettikleri hadiste şöyle denilmektedir: *"Allahumme innî eûzü bike ve eselüke"* Hz. Peygamber (a.s) dualarında kendisini tahsis ile zikretmiştir. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Duaların en faziletlisi, kişinin kendisine yaptığı duadır."* (3)

Kişinin duayı hafif yapması müstahaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) duada if-

---

1 - Bu hadisi Tirmizî İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Hadisi yine Beyhaki, Hakim ve İbni Mace Ebu Bekir'den rivayet etmişlerdir. Ebu Ya'la da hadisi İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Hadis *zayıf*tır.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ*; I, 430. Mikdat'ın rivayetini delil getirmiştir: "Hz. Peygamber (a.s.) dua ederken başını göğe doğru kaldırdı ve şöyle dedi: "Allahım, bana yedireni yedir, bana su içirene içir." Bezzar'da bulunan Ebu Hureyre hadisi bununla çelişmektedir. Bu hadisin ravileri ise güvenilir kimselerdir. "İnsanlar dua ederken gözlerini göğe doğru kaldırmaya son verirler ya da gözleri kör edilir" *Mecmau'z-Zevaid*; 10, 167

3 - Bu hadisi Hakim, Aişe'den rivayet etmiş olup hadis *sahih*tir.

rata gitmeyi yasaklamıştır.(1), İfrat ise çok şey istemeyi de içine almaktadır.

Kişi Kur'an veya sünnetten veya sahabe ve tabiîden veya meşhur imamlardan me'sur olan duaları okur.

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ،
وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ، وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ
الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ
وَالْفَشَلِ، وَمِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ،
وَدَرْكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ الْقَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ، وَعُضَالِ الدَّاءِ»

"Allahım! Rahmetinin icab ettirdiklerini, mağfiretinin en büyüklerini bütün günahlardan selamet ve emniyette olmayı, her bir iyiliği elde etmeyi cennete kavuşup cehennemden kurtulmayı senden istiyor ve diliyorum. Tasa ve üzüntüden sana sığınıyorum.Acizlikten ve tenbellikten sana sığınıyorum. Korkaklıktan, cimrilikten, başarısızlığa uğramaktan, borç altında kalmaktan, insanlar tarafından ezilmekten sana sığınıyorum. İnsanı darda bırakan beladan, şakilikten ve bedbahtlığa yakalanmaktan, kötü kazadan, düşmanların şamata ve alayından, çaresi bulunmayan hastalıktan da sana sığınıyorum."

Farz Namazlar Bitince Namaz Kılan İçin Müstahap Olan Hususlar:

Fakihler farzlar bittikten sonra, aşağıdaki hususları müstahap kabul etmişlerdir: (2)

1- İmamın orada kadınlar varsa kadınlar ayrılıp gidinceye kadar namaz kılanlar ile beraber biraz eğleşmesi ve beklemesi müstahaptır. Bunun sebebi cami dışında veya içinde erkekler ile kadınların bir birine karışmamasıdır.

Bunun delili Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği hadistir *"Resulullah (a.s) selam verince selâmını bitirinceye kadar kadınlar kalkarlardı. Hz. Peygamber (a.s) ise kalkmadan önce yerinde az müddet eğleşirdi. Ümmü Seleme şöyle demiştir: Biz, bekleyişin kadınların oradan ayrılmaları ve erkeklerin kendilerine yetişmemeleri için olduğunu zannediyoruz."* (3)

1- Keşşâfu'l-Kınâ, I, 431.
2- Namaz kılan kişinin farz ile sünnet arasını konuşarak, yahut başka bir yere intikal ederek, yani yer değiştirerek ayırması menduptur. Yer değiştirerek ayrılmak daha faziletlidir.
3- el-Mühezzeb, I, 81, el-Muğni, I, 560-562.

2- Eğer namazı bitiren kişinin bir ihtiyacı varsa o yöne doğru ayrılması müstahaptır. Eğer bir ihtiyacı yoksa sağa doğru ayrılmalıdır. Çünkü sağa doğru gitmek daha faziletlidir. Çünkü İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Sizden biri namazından şeytana hisse ayırmasın; ayrılırken sadece sağa doğru gidileceğini zannetmesin. Ben çoğu kere Hz. Peygamber (a.s)'in sol tarafa doğru ayrılıp gittiğini görmüşümdür."* [1] Kabisa b. Hülb'ün babasından rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s) ile beraber kendisi namaz kılmıştı o, namazdan sonra iki yöne doğru da ayrılırdı.* [2]

3- Namaz kılan kişinin farz ile sünnet arasını konuşarak veya başka bir yere intikal ederek, yani yer değiştirerek ayırması menduptur. Yer değiştirerek ayrılmak daha faziletlidir. Çünkü farz ile nafilenin peşepeşe yapılması yasaklanmıştır.

Yer değiştirmenin daha faziletli olmasının sebebi, kıyamet gününde insanın lehine şahitlik yapacak olan yerlerin sayısını çoğaltmaktır. Sabah namazının sünneti ile farzının arası, sağ veya sol yanı üzerine bir müddet yaslanılarak ayrılır. Bunun sebebi sünnete uymaktır.

Ahmed b. Hanbel'e göre: İmam farz namazı kıldığı yerde nafile namaz kılmamalıdır. Nitekim Hz. Ali (r.a) böyle demiştir. Ahmet yine şöyle demiştir: İmamın arkasında namaz kılan kişinin bulunduğu yerde nafile namaz kılmasında bir beis yoktur. Nitekim bunu İbni Ömer yapmıştır. Muğire b. Şube'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "İmam insanlara namaz kıldırdığı yerde nafile namaz kılmamalıdır."* [3]

Şâfiîlere göre: [4]Cemaatla kılınması sünnet olmayan nafile namazların evde kılınması mescitte kılınmasından daha faziletlidir. Bunun dayandığı delil şu sahih haberdir: *"Kişinin en faziletli namazı farzlar dışında evinde kıldığı namazdır."* Bunun sebebi, namazın bereketinin eve de girmesidir.

NAMAZLARDA KUNUT

Namazlarda kunut [5] menduptur. Fakat, fakihler hangi namazlarda kunut duasının okunacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefiler ile Hanbelîlere göre sadece vitir namazında kunut yapılır. Hanefîlere göre kunut rükûdan önce yapılır. Hanbelîlere göre ise rükûdan sonra yapılır. Vitir dışında her hangi bir namazda kunut yapılmaz.

Malikîler ile Şâfîlere göre: Sabah namazında rükûdan sonra kunut yapılır kunutun rükûdan önce yapılması daha faziletlidir. Sabah namazının dışında her hangi

1 - Bu hadisi Buharî ve Ahmed rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 309
2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.
3 - *el-Muğnî*, I, 562
4 -*Şerhu'l Hadramiyye*, 49
5 - Kunut: Dua ve yakarış demektir.

bir namazda kunut yapmak mekruhtur.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre eğer müslümanların başına bir musibet inerse farz olan namazlarda kunut yapmak müstahaptır. Hanbelîler böyle zamanlarda da kunutu sadece sabah namazına hasretmişlerdir. Hanefîler ise bunu açıktan okunan namazlara hasretmişlerdir. Bütün mezheplere göre geniş açıklama aşağıdadır:

1. Vitir, Yahut Sabah Kunutu:

Hanefîlere göre: (1) Namaz kılan kişi vitir namazında kunut yapar ve kıraati bitirdikten sonra iftitah tekbirinde olduğu gibi ellerini kaldırarak tekbir alır. Sonra ellerini göbeğinin altına kor, sonra kunut dualarını okur, sonra rükûya gider.

Musibetli zamanlarda, cehrî namazlar dışında sadece vitir namazında kunut yapılır. Hz. Peygamber (a.s.)'in bir ay müddetle kunut yapmış olduğu icma ile mensuhtur. Çünkü İbni Mes'ud'un rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir ay sabah namazında kunut yaptı, fakat sonradan bunu bıraktı."* (2)

Hanefîlere göre kunut yapmanın hükmü: Ebu Hanife'ye göre vacip, İmameyn (Ebu Yusuf ile imam Muhammed)'e göre sünnettir. Bu husustaki ihtilâf vitir namazı konusundaki ihtilâfa benzemektedir.

Kunut'un yapılma yeri, vitir namazının üçüncü rekâtında rükûya varmadan öncedir. Bunun delili bir sahabe topluluğundan rivayet edilen şu haberdir (Bu sahabe topluluğu: Ömer, Ali, İbni Mes'ud, İbni Abbas ve Ubey b. Kâ'b'dır): *"Hz. Peygamber (a.s.)'in kunutu vitir namazında rükûya gitmeden öncedir."* (3)

Kunutun miktarı zaman bakımından "İzes-semau'n-şakke (inşikak)" sûresini okuyacak kadar bir zamandır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in kunutta "Allahumme innâ nestaînuke, yahut Allahumme'hdinâ fîmen hedeyte ilh." duasını okuduğu rivayet edilmiştir. Her ikisinin de uzunluğu bu sûre kadardır.

Hanefîler ile Malikîlere göre tercih edilen duanın ifadeleri şöyledir:

---

1 - *el-Bedâyi'* 1/273 vd. *el-Lübab* 1/78 vd. *Fethu'l-Kadir* 1/309 vd. *Ed- Dürrü'l Muhtar* 1/626-628

2 - Bu hadisi Bezzar, Taberani, İbni Ebi Şeybe ve Tahavi rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye* II, 127. Ahmed, Tirmizî, İbni Mace de bu hadisi Ebu Malik el-Eşcani'den rivayet etmiştir. Tirmizî bunun için *sahih* demiştir. Eşcai'nin babası Resulullah (a.s.)'in Hz. Ebu Bekir ile Ömer ve Osman ve Ali'nin arkasında namaz kılmış, bunlardan hiç biri kunut yapmamışlardır. Ahmed Enesten şu rivayeti nakletmiştir: "Hz. Peygamber (a.s.) bir ay müddetle kunut yapmış, sonra bunu terk etmiştir." Buharî Enes'ten şu rivayeti nakletmiştir: "Kunut akşam ile sabah namazlarında idi." Ahmed ile Buharî, Hz. Peygamber (a.s.)'in Mudar kabilesine beddua ettiğini, nihayet Allah Teala'nın, "Leyse leke minel-emri şey'un" ile başlayan Al-i İmran suresinin 128. ayeti inmiştir. Ahmed, Müslim ve Tirmizî *sahih* diyerek Bera b. Azib'den, Hz. Peygamber (a.s.)'in akşam ile sabah namazlarında kunut yaptığını rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 338-344.

3 - *Nasbu'r-Râye*, II, 123 vd.

«اللّهمّ انا نستعينك، ونستغفرك ونتوب اليك، ونؤمن بك ونتوكّل عليك، ونثنى عليك الخير كلّه، نشكرك ولا نكفرك، ونخلع ونترك من يفجرك، اللّهمّ ايّاك نعبد، ولك نصلّى ونسجد، واليك نسعى ونحفد، نرجو رحمتك ونخشى عذابك، انّ العذاب الجدّ بالكفّار ملحق»

"Allahım! Biz muhakkak senden yardım mağfiret diler, senden hidayet isteriz. İstiğfar ve tevbe eder, seni tasdik eyler, sana itimad ederiz. Ve seni bütün hayırlar ile senada, zikirde bulunur, nimetlerini itiraf ile sana şükrederiz. Seni inkar etmeyiz. Sana isyan edip duranları reddeder terkederiz, kendilerinden alakamızı keseriz. Allahım! Biz ancak sana ibadet ederiz, senin için namaz kılar, sana secde ederiz. Senin rızanı ve kulluğunu elde etmek için çalışırız, koşarız. Senin rahmetini umar azabından korkarız. Şüphe yok ki senin hak olan azabın kafirlere erişicidir." Bu dua İbni Ömer'in meşhur duasıdır. Bu rivayetin Ömer ile İbni Ömer'in her ikisine nisbet edilmesinin sıhhatine engel olan bir şey yoktur.

Bunun dayandığı delillerden biri Ebu Dâvud'un Merasîl'de Halid b. Ebu Imran'dan tahric ettiği şu haberdir: *"Resulullah (a.s.) Mudar kabilesi aleyhine dua ederken Cebrail (a.s.) ona geldi ve kendisine, sükût et, imasında bulundu, ve Hz. Peygamber (a.s.) de sükût etti. Cebrail (a.s.) Ona şöyle dedi: Yâ Muhammed! Allah seni sebbedici (sövücü) ve lânetleyici olarak göndermedi, seni âlemlere rahmet olarak gönderdi, bu işten sana bir şey yoktur." Bundan sonra kendisine kunutu öğretti. "Allahumme innâ nestaînuke..."* (1) Sahabe-i kiram da bu kunutun üzerinde ittifak etmişlerdir. Evlâ olan bu kunutun okunmasıdır. Bununla beraber başka dualar okunsa da caizdir." En iyisi Resulullah (a.s.)'in Hasan b. Ali'ye öğrettiği kunut duasını okumaktır. Bu dua da şudur: *"Allahummehdinâ fîmen hedeyte..... ilh."* (2) Sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e ve âline salavat getirilir. Müftabih olan görüşe göre şöyle denilir? "Ve sallellahu alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ alihî ve sahbihî ve sellem."

Arapça olarak güzel dua edemeyen okuyamayan kişi, yahut ezbere bilmeyen kişi ya üç kere "Yâ Rabbî!" der, yahut "Allahumma'ğfirlî" der. Yahut *"Rabbenâ âtîna fiddünya haseneten ve fil-âhırati haseneten ve kınâ azeben-nâri"* âyetini okur. Son ayeti okumak daha faziletli olur. Tercih edilen görüşe göre, kunut dualarını hem imam hem de cemaat gizli olarak okurlar.

Kunut dualarının unutulması durumundaki hüküm, rükûda ise; rükûdan başını kaldırdıktan sonra, eğer bunu hatırlarsa geri dönmez, kunut ondan düşer. *Zâhiru'r-rivaye'ye* göre rükûda da hatırlarsa yine kunut düşer. Sonra sehiv secdesi yapılır.

1- Nasbu'r-Râye, II, 135 vd.
2- Bu hadisi Tirmizî ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir, el-Mecmû", II, 477

Çünkü kunut yapılması icabeden yeri kaçırmıştır. Fakat, bir kimse geri dönüp kunut yapsa ve daha sonra rükûyu iade etmese namazı bozulmaz. Çünkü onun rükûsu tam bir kıraatten sonra vuku bulmuştur.

Cemaat vitir namazının kunutunu yapar. Eğer bir Hanefî, Şâfiî bir imama uyarsa rükûdan sonra kunut yapar. Çünkü kunut içtihada konu olan meselelerdendir.

İmama uyan kişi, imama vitir namazının üçüncü rekâtının rükusunda ulaşırsa, hüküm bakımından kunuta yetişmiş olur, dolayısıyla namazın sonunda kunut yapmaz.

Hanefîler en son şöyle demişlerdir: İmam sabah namazında kunut yaparsa, Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre, arkasındaki cemaat sükût eder. Azhar olan görüş budur. Çünkü sabah namazındaki kunut nesh edilmiş olup bu kunutta cemaatin imama uymak mecburiyeti yoktur. Ebu Yusuf'a göre ise cemaat imama uyar. Çünkü cemaat imama bağlıdır, ona uymak zorundadır. Kunut ise içtihat edilen konulardandır.

Malikî mezhebine göre: (1) Sadece sabah namazında gizli olarak kunut yapmak menduptur. Vitir ve diğer namazlarda mendup olmayıp belki mekruhtur. Bunun zamanı da rükûdan önceki zamanandır. Kunutun rükudan önce yapılması daha faziletlidir. Fakat rükudan sonra yapılması da caizdir. Tercih edilen ifadeleri "Allahumme innâ nestaînuke...ilh." duasıdır. Malikîlerin ifadeleri aynen Hanefîler gibidir. Bu duaya, "Allahummehdinâ fîmen hedeyte...ilh." duası ilâve edilmez. Meşhur olan görüş budur.

İmam, cemaat veya yalnız başına kılanlar gizli olarak kunut yaparlar. Kunutta ellerin kaldırılmasında bir beis yoktur.

Şâfiî mezhebine göre: (2) Sabah namazının ikinci rekâtında rükûdan doğrulduktan sonra kunut yapmak sünnettir. Onlara göre tercih edilen kunut duasının sözleri şunlardır:

«اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا اَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَاقَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلاَيُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لاَيَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلاَيَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَاقَضَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»

"Allahım! Hidayet ettiğin kimselerle beraber bana da hidayet et. Sevdiklerinin arasına beni de kat. Afiyet verdiklerinle beraber afiyet ver. Bana verdiklerinde bereket kıl. Hükm-i kazandan bana gelecek kötülüklerde koru beni. Hükmeden sensin

1 - *eş-Şerhu's Sağır*, I, 331, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 248, *El-Kavaninu'l-Fıkhıyye*, 61
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 166, *el-Mecmû'*, II, 474-490, *el-Mühezzeb*, I, 81, *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 169

ancak, sana hükmedense yoktur. Senin koruduğuna zillet yoktur, senin düşmanına da izzet. İyilik ve ihsan sahibisin, her türlü noksanlığın üstündesin sen. Her hükmünde hamd sanadır. Senden mağfiret diler, tevbe ederim."

İmam çokluk çekimi ile kunut yaparak şöyle der: "Allahumehdinâ...ilh." Çünkü Beyhakî bu duayı cem'î sigası ile rivayet etmiştir. Dolayısıyla imam hakkındadır. Nevevî bu hadisinin illetini *el-Ezkâr*'ın da şöyle açıklamıştır: İmamın duada sadece kendisini tahsis etmesi mekruhtur. Çünkü bir haberde şöyle gelmiştir: *"Bir kul bir topluluğa imamlık edip de onlarsız sadece kendisine duada bulunmasın. Eğer böyle yaparsa cemaate hainlik etmiş olur."* (1)

Bu duayı tercih ederken Şâfiîlerin dayandıkları delil, Hakim'in *Müstedrek*'inde Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) sabah namazının ikinci rekâtında başını rükûdan kaldırdığı zaman, iki elini kaldırır ve şu duayı okurdu: "Allahumme'hdinî fîmen hedeyte...ilh.*" Bu duanın metni daha önce geçmiştir. (2) Beyhakî buna: *"feleke'l-hamdü alâ mâ kadayte...ilh."* (3) ibaresini ilâve etmiştir.

Enes b. Malik şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) sabah namazında kunut yapmaya dünyadan ayrılıncaya kadar devam etmiştir."* (4) Hz. Ömer de sahabe ve tabiînden bir topluluğun önünde sabah namazında kunut yapardı.

Sahih olan görüş, kunut'un sonunda Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmenin sünnet olduğudur. Çünkü bu konuda sahih haberler vardır. Bunun gibi Hz. Peygamber'in âline de salavat getirmek sünnettir. Diğer dualar gibi kunutta da ellerin kaldırılması yine sünnettir. Bunun sebebi sünnete uymaktır. (5)

Eğer bir belânın kaldırılması için dua edilmişse dualarda ellerin sırtının göğe doğru tutulması sünnettir. Eğer bir şey elde etmek için dua edilmişse o takdirde ellerin avuç içlerinin göğe doğru kaldırılması gerekir. Bazı Şâfiîler kunutta "ve kınî şerre mâ kadayte" sözü söylenirken bunu yapmanın sünnet olmadığına fetva vermişlerdir. Çünkü namazda hareket etmek matlup değlildir.

Sahih olan görüşe göre, kişi kunutta kaldırdığı ellerini yüzüne sürmez. Çünkü böyle bir uygulama gelmemiştir. Nitekim Beyhakî de aynı şeyi söylemiştir. İmam kunut duasını sünnete uymak için açıktan okur. (6) İmama uyanlar ise imamın kunut duasına âmin derler, (7) ve âmin sözü Fatiha'nın sonundaki okuyuşta nasıl açıktan

1 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen* demiştir.
2 - Hakim bu hadisi hakkında *sahih* demiştir.
3 - Bu hadisi Beyhaki İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Sübülüs-Selam*: I, 187. Beyhaki ile Taberani şu ibareyi ilave etmişlerdir: "Vela yaizzü men adeyte." a.e, 186
4 - Bu hadisi Ahmed, Abdurrazzak, Darekutni ve İshak b. Raheveyh de rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 131 vd.
5 - Bu hadisi Beyhaki iyi isnatla rivayet etmiştir. Diğer dualarda zikredilenleri Buharî, Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir.
6 - Bu hadisi Buharî ile diğerleri rivayet etmişlerdir. Maverdi şöyle demiştir. Kunutun aşikare okunması kıratten daha alçak sesle olmalıdır.
7 - Ebu Dâvud, Hasen veya *sahih* bir isnadla rivayet etmiştir.

söyleniyorsa burada da açıktan söylenir. "Fe innehe takdî" sözünün başlangıcından itibaren sena gizli okunur. Çünkü bu bir övgüdür, bir zikirdir. Bu zikirde diğer kıraatlere uymak daha lâyıktır. Yahut "eşhedü" denir. Birincisini söylemek daha iyidir. Bazılarına göre ikincisini söylemek daha iyidir. Eğer cemaat imamın kunutunu işitmiyorsa onunla beraber gizli olarak diğer dualarda zikirlerde olduğu gibi kunut yapar.

Hz. Peygamber (a.s.)'e Salavat Getirmek Dua Kabilinden midir?

Salavat getirirken âmin denilecek midir yahut bu salavat bir övgü kabilinden olup buna iştirak mi edilecektir? Mutemet görüş birinci görüştür. Fakat en iyisi iki görüşü birleştirmektir. Sadece âmin demekle yetinmeye Hz. Peygamber'in: *"Yanında benim adım zikredildiği halde bana salavat getirmeyen kimsenin burnu sürünsün."* [1] hadisi ile karşı çıkılmaz. Çünkü bu hadis namaz dışındaki durum ile ilgilidir. Âmin demek ise Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek manasındadır.

Bu lafızdan başka ifadelerle kunut duası yapmak da sahihtir. Dua ve sena bulunan her zikir ile kunut duası yapılabilir. "Alluhuma'ğfir lî yâ gafûr" demek gibi. "İğfir lî" sözü duadır. "Yâ Gafûr" sözü ise övgüdür, senadır. Bu ifade, "ver'hamnî yâ rahîm!" ; "ultuf bî yâ latîfu!" demek gibidir. En iyisi (Allahumme'hdinî....)

Birinci teşehhütte olduğu gibi, kunutun uzatılması mekruhtur. Fakat kişinin Hz. Peygamber (a.s.)'in kunutu olan "Allahumme'hdinî..." duası ile, Hz. Ömer veya İbni Ömer'in kunutu olan "Allahumme innâ nestaînuke ve nestehdîke" duasını birleştirmesi de müstahaptır. Bu ikisini birleştirmek tek başına namaz kılan ve uzun okumaya alışkın olan cemaatin imamı içindir. Eğer bunlardan biri ile yetinmek gerekirse birinci dua ile yetinilmelidir.

Bu iki duaya şu dua da ilave edilebilir.

«اَللّٰهُمَّ عَذِّبِ الْكَفَرَةَ وَالْمُشْرِكِينَ اَعْدَائَكَ وَاَعْدَاءَ الدِّينِ، اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ، وَيُكَذِّبُونَ رَسُولَكَ، وَيُقَاتِلُونَ اَوْلِيَاءَكَ. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ، اَلاَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالاَمْوَاتِ، اَللّٰهُمَّ اَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِهِمْ، وَاَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ، وَاجْعَلْ فِي قُلُوبِهِمُ الاِيمَانَ وَالْحِكْمَةَ، وَثَبِّتْهُمْ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِكَ، وَاَوْزِعْهُمْ اَنْ يُوفُوا بِعَهْدِكَ الَّذِى عَاهَدْتَهُمْ عَلَيْهِ، وَانْصُرْهُمْ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ، اِلٰهَ الْحَقِّ، وَاجْعَلْنَا مِنْهُمْ.»

"Allahım! senin yolundan alıkoyan, resulünü yalanlayan, senin dostlarına harb açan senin ve dininin düşmanları olan kâfirlerin ve müşriklerin cezasını ver. Mümin erkek ve kadınlara, müslüman erkek ve kadınlara, ölenleri ve dirileriyle

1 - Bu hadisi Tirmizî ve Hakim Ebu Hureyre'den rivayet etmiş olup *sahih* demiştir.

mağfiret et. Onların aralarını düzelt, kalblerini birbirlerine ısındır, kalblerinde iman ve hikmet kıl. Resulünün dini üzerinde onları sabit kıl. Söz verdikleri ahidlerini yerine getirmelerine yardımcı ol. Onlara senin ve kendi düşmanlarına karşı yardım et. Bizi de öyle müminlerden kıl.

Kunut, yakında açıklanacağı üzere namazın bir parçasıdır. Bir kimse bunun hepsini yahut bir kısmını terkederse yahut Hz. Peygamber'in kunutu ile birleştirildiği zaman Hz. Ömer'in rivayet ettiği kunuttan bir kısmını terk ederse yahut Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirme işini terk ederse sonunda sehiv secdesi yapar. Bu secde aynen diğer sehiv secdeleri gibi yapılır. Nitekim bir kimse Hanefî olan imama uyarak kunutu terk ederse yahut Hanefî olan imam kunutu terkeder de cemaat yaparsa sehiv secdesi yapmak gerekir.

Hanbelîlere göre: (1) Yıl boyu vitir namazının tek bir rekâtında rükûdan sonra kunut yapmak sünnettir. Şâfiîler de Ramazan'ın son yarısında kılınan vitir namazında bu şekilde kunut yapılması görüşünü benimsemişlerdir. Eğer kişi vitir namazında rükûdan önce kunut yaparsa bunda bir beis yoktur.

Çünkü İbni Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûdan sonra kunut yapmıştır."* (2) Humayd'ın rivayet ettiğine göre, şöyle demiştir: *"Enes'e sabah namazında kunut yapmaktan soruldu O da şöyle dedi: "Sabah namazında rükûdan önce ve sonra kunut yapardık."* (3)

Eğer kişi imam ise yahut yalnız başına kılıyorsa kunutunda, "Allahumme innâ nestaînuke...", "Allahumme'hdinâ fîmen hedeyte..." duasını okur. İkinci duayı okumak daha iyidir. Nitekim bu hususu İbni Kudame de zikretmeştir. Çünkü Hasan b. Ali'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bana vitir namazında okuyacağım şu ibareleri öğretmiştir: Allahumme'hdinî fîmen hedeyte...ilh"* (4)Hz. Ömer'in sabah namazında kunut yaptığı ve kunutunda *"Bismillâhirrahmanirrahim. Allahumme innâ nestaînuke...ilh"* duasını okuduğu, sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e ve âline salavat getirdiği rivayet edilmiştir. Kişinin kunutunda dilediği gibi dua etmesinde de bir beis yoktur.

İmam kunuta başlayınca, arkasında bulunan cemaat âmin der, ellerini kaldırır ve iki elini yüzüne sürer. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a dua ettiğin zaman avuçlarının içi ile dua et, sırtı ile dua etme. Duayı bitirdiğin zaman da ellerini yüzüne sür."*(5) Sâib b. Yezid babasından şu rivayeti nakletmiştir:

---

1 - *el-Muğnî*, I, 151-155, *Keşşâfu'l-Kınâ*, I, 490- 494

2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

3 - İbni Mace rivayet etmiştir.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî, *hasen* demiştir. Hatta bu konuda Hz. Peygamber'den bundan daha güzel bir şeyin rivayetini bilmiyoruz demiştir. Bu hadisi Ahmed, Neseî ve İbni Mace de rivayet etmişlerdir. *Sübülüs's-Selam*, I, 186; *Nasbu'r-Râye*, II, 122

5 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

"Hz. Peygamber (a.s.) dua edince iki elini kaldırır ve yüzüne sürerdi." (1) Cemaat eğer imamın kunutunu işitirse âmin der, işitmezse kendisi dua eder.

Vitir namazı dışında ne sabah namazında, ne de başka namazlarda kunut duası okumak sünnet değildir. Nitekim Hanefîler de böyle söylemişlerdir. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in bir ay müddetle kunut yaptığı ve Arap kabilelerinden birine beddua ettiği, sonra bunu bıraktığı rivayet edilmiştir."* (2)

2. Musibet Zamanlarında Kunut Yapmak

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre: (3) Musibetli zamanlarda kunut meşru olup mutlak değildir. Hanefîlere göre sadece açıktan okunan namazlara mahsustur. Diğerlerine göre diğer farz namazlarda da meşrudur. Hanbelîlere göre cuma namazı bundan müstesnadır. Çünkü cuma günü hutbede okunan dua ile yetinilmektedir. Bu kunutta dualar açıktan yapılır. *Musibetler:* Korku, kıtlık, veba hastalığı, çekirge istilâsı veya benzeri olaylardır. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bir ay müddetle *Bi'r-i Maûne* olayında şehit olan *kurra*'yı öldürenler aleyhine bedduada bulunmuştur. (4) Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre: *" Hz. Peygamber (a.s.) bir kimse aleyhine beddua etmek isteyince yahut bir kimse lehine duada bulunmak isteyince rükûdan sonra kunut yapardı..."* (5)

Musibet zamanlarında kunutun meşru kılınması, her musibet anında mutlaka yapılacağı anlamına değildir. Şâfiîlerde meşhur olan görüş budur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ancak musibetli zamanlarda kunut yapardı.

Kişi kunutunda Hz. Peygamber ve ashabından rivayet edilen dualara benzer duaları okur. Hz. Ömer'in kunutta şöyle dediği rivayet edilmiştir: (6)

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ، وَأَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِهِمْ، وَانْصُرْهُمْ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ، اَللّٰهُمَّ الْعَنْ كَفَرَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ رُسُلَكَ، وَيُقَاتِلُونَ أَوْلِيَاءَكَ، اَللّٰهُمَّ خَالِفْ بَيْنَ كَلِمَتِهِمْ، وَزَلْزِلْ أَقْدَامَهُمْ، وَأَنْزِلْ بِهِمْ بَأْسَكَ الَّذِي لَا تَرُدُّهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ ...»

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud İbni Lehiyla'dan rivayet etmiştir.

2 - Müslim rivayet etmiştir. Ebu Hureyre, Ebu Mes'ud, Ebu Malik el-Eşcai Hz. Peygamber (a.s.)'den benzerini rivayet etmişlerdir.

3 - *el-Lübab*, I, 79, *Haşiyetü'l-Bacuri*, I, 168, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 168, *el-Muğni*, I, 155, *Keşşâfu' Kınâ*, I, 494, *el-Mühezzeb*, I, 82, *el-Mecmû'*, III, 486

4 - *Keşşâfu'l-Kınâ*'da zikredilen husus budur. İbni Kudame şöyle demiştir: Farzlarda sabah namazları dışında kunut yapılmaz

5 - Buharî ile Müslim: "Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle namaz kılın." haberi ile beraber rivayet etmişlerdir.

6 - Ahmed ve Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 343

"Allahım! Erkek kadın bütün mümin ve müslümanlara mağfiret et, onların kalplerini birbirine ısındır, aralarını islah et. Senin ve onların düşmanları karşısında onlara yardım eyle. Allahım! Senin peygamberlerini yalanlayan, senin dostlarına savaş açan, ehl-i kitap kafirlerine lanet et, aralarına ihtilaf sok.. Ayaklarını kaydır. Günahkar kavimden geri döndürülemeyen azabını onlar üzerine indir. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allahım biz senden yardım umuyoruz."

Musibetli zamanlarda kunutu terketmekten ötürü sehiv secdesi sünnet değildir. Çünkü Şâfiîlerin de dediği gibi, bu kunut namazın bir parçası değildir.

VİTİR NAMAZI

1. Vitir Namazının Hükmü:

Vitir, ittifakla kılınması istenen bir namazdır.[1] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Kur'an ehli! Vitir namazı kılın. Çünkü Allah tektir, teki sever."*[2] Vitir namazı Hz. Peygamber (a.s.)'e vacip idi. Bunun delili şu hadis-i şeriftir: *"Üç şey vardır ki, bana farzdır, fakat size farz değildir: Kuşluk namazı, kurban ve vitir namazı."* [3]

Vitir namazı, Ebu Hanife'ye göre, bayram namazları gibi vacip bir namazdır. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e ve diğer fakihlere göre sünnet-i müekkededir.

Ebu Hanife'nin dayandığı delil şu hadistir: *"Allah size bir namaz daha fazladan ilâve etmiştir. Bu namaz da vitirdir. Vitir namazını yatsı ile sabah vakti doğuncaya kadar geçen zaman içinde kılın."* [4] Bu hadisteki kılın sözü emirdir, emir ise vacip olmayı gerektirir. Hanefîlerin ittifakı ile bu namazı inkâr eden kimsenin kafir olmamasının sebebi *âhad* sünnet ile sabit olmasıdır. Bu Ebu Hanife'den rivayet edilen, vitir namazının sünnet olduğu ile ilgili görüşün manasıdır. Buna binaen Ebu Hanife'ye göre, özürsüz olarak vitir namazının oturarak yahut binek üzerinde edâ edilmesi caiz değildir.

1- *Fethu'l-Kadîr*, I, 300-310, *el-Lübab*, I, 78, *el-Bedâyi'*, I, 270-274, *eş-Şerhu's-Sağır*, I, 411-414, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 315-318, *el-Mühezzeb*, I, 83, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 221-223, *el-Muğnî*, II, 150 165, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 89, *Keşşâfu'l-Kınâ*, 1, 486-488

2- Ebu Dâvud ve Tirmizî *sahih* diyerek rivayet etmiştir.

3- Bu hadisi Hakim ve Ahmed İbni Abbas'tan tahric etmiştir. Zehebi, Hakim sükut etti, demiştir. Hadis *münker* ve *gariptir*. *Nasbu'r-Râye*, II, 115

4 Bu hadis sekiz Sahabeden rivayet edilmiştir: Harice b. Hızafe, Amr b. el-As, Ukbe b. Amir, İbni Abbas, Ebu Basra el-Ğıfari, Amr b. Şuayb, babası, dedesi, İbni Ömer, Ebu Said el-Hudri, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mace de Harice'nin hadisini rivayet etmiştir. Tirmizî bu hadis için *garip*tir, demiştir. Hakim de hadisi tahric etmiş olup isnadı *sahih*tir, Buharî ile Müslim bu hadisi, tabiinin Sahabi'den tek başına rivayet ettiği için tahric etmemiştir, demiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 112

Bu hadisi başka bazı hadisler de kuvvetlendirmektedir. Bu hadislerden biri de Ebu Eyyub'dan rivayet edilen şu hadistir: *"Vitir haktır. Beş rekât ile vitir kılmak isteyen kılsın Üç rekât ile ykılmak steyen kılsın, tek rekât ile kılmak isteyen yine kılsın."* (1) Bureyde'nin rivayetinde ise şöyle denilmektedir: *"Vitir haktır. Vitir kılmayan bizden değilidir.:"* (2)

Cumhur vitir namazının sünnet olduğuna hadisleri delil getirmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

"Hz. Peygamber (a.s.)'e bir bedevî "Benim üzerimde farz bir namaz var mıdır? diye sorduğu zaman: "Beş vakit namaz" cevabını vermiştir. Bedevî: "Benim üzerimde bundan başka bir boç var mıdır?" sorusunu tekrarlayınca Hz. Peygamber (a.s.): "Hayır, ancak nafile kılarsan bu müstesna" buyurmuştur." (3)

Ubade b. Sâmit, vitir namazı vaciptir diyen bir adamı yalanlamış ve şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: Beş vakit namazı Allah kullar üzerine gece ve gündüz farz kılmıştır."* (4)

Hz. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Farz namazlarda olduğu gibi, vitir vacip değildir. Fakat o, Hz. Peygamber (a.s.)'in sünnet kıldığı bir ibadettir. "* (5)

Vitir namazının hayvan üzerinde zaruretsiz olarak eda edilmesi de caizdir. Dolayısıyla sünnetlere benzemekdir. İbni Ömer'in rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) devesi üzerinde giderken vitir namazı kılardı."* (6)

Bu son görüş doğrudur. Çünkü Ebu Hanife'nin hadisleri eğer *sahih* ise tekit manasına tevil edilir. Hadis âlimleri bunlar hakkında tenkit edici sözler söylemişlerdir. *"Vitir namazı kılmayan bizden değildir."* hadisi *zayıftır*. Ebu Eyyub'un rivayet ettiği *"Vitir haktır"* hadisinin ravileri her ne kadar güvenilir ise de kuvvetle müstahap olduğu manasına tevil edilmiştir. Çünkü İmam Ahmed şöyle demiştir: "Kasten vitir namazını terk eden kişi kötü bir adamdır. Bunun şahitliğinin kabul olunmaması gerekir."

2. Ebu Hanife'ye Göre Vitir Namazı Kimlere Vaciptir?

Vitir namazı, Ebu Hanife'ye göre her müslümana vaciptir. Ancak bu kişinin vücub için ehil olması gerekir. Bunun dayandığı delil daha önce de geçen şu hadis-i

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace tahric etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 112

2 - Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir.

3 - Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Bunun bir benzeri de Buharî ile Müslim'de Muaz'dan rivayet edilmiştir: "Allah size bir gün ve bir gecede beş vakit namazı farz kılmıştır" *Nasbur-Raye*, II, 114

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud ile Ahmed rivayet etmişlerdir,

5 - Bu hadisi Ahmed ile Tirmizî rivayet etmişlerdir.

6 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

şerifleri: *"Vitir namazı her müslümana hak ve vaciptir. Beş rekât ile vitir kılmak isteyen kılsın, üç rekât ile vitir kılmak isteyen kılsın, bir rekât ile vitir kılmak isteyen kılsın."* [1]Vitir namazı cumhura göre her müslümana sünnet-i müekkededir.

3. Vitir Namazının Rekât Miktarı:

Hanefîlere göre: Vitir namazı üç rekât olup bunların arası selâm ile ayrılmamaktadır. Selâmı sonundadır. Akşam namazı gibidir. Hatta bir kimse birinci teşehhüt oturuşunu unutursa geri dönmez, geri dönerse namazı bozulur. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) üç rekât ile vitir kılardı, ancak üç rekâtın sonunda selâm verirdi."* [2]

Vitir namazının niyetsiz olarak kılınması caiz olmaz. Kişi vitir namazına üç rekât olarak niyet eder. Üç rekâtta da Fatiha ve sûre okur. Birinci ve ikinci teşehhütte teşehhüt yapar ve dua okur. Üçüncü rekâtın başlangıcında istiftah duasını okumaz. Eller kaldırılır, sonra üçünçü rekâtın rükûsundan önce kıraatten sonra kunut yapılır. Namazdan sonra sağa ve sola selâm verilir. Vitirde tek bir iftitah tekbiri ile tek bir selâm vardır.

Malikîlere göre: Vitir namazı tek bir rekâttır. Ondan önce yatsının farzından sonra kılınan iki rekât sünnet kılınır. Bunların arası selâm ile ayrılır. Fatiha'dan sonra ihlâs ile Muavvezeteyn sûreleri okunur.

Hanbelîler de aynen Malikîler gibi söylemişlerdir. Onlara göre vitir tek bir rekâttır. [3] İmam Ahmed şöyle demiştir: "Biz vitirde bir rekât kılınması görüşündeyiz. Fakat bir kimse eğer üç yahut daha çok rekât vitir kılarsa bunda bir beis yoktur."

Şâfiîlere göre: Vitir namazının en azı bir rekât, en çoğu on bir rekâttır. Bir rekâttan fazla kılanlar için en faziletlisi, rekâtları selâm ile ayırmaktır. Önce iki rekâta niyet edilir ve selâm verilir. Sonra vitirden bir rekâta niyet edilip selâm verilir. Bunun dayanağı İbni Hıbban'ın rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) iki rekât sünnet ile vitir arasını ayırırdı."*

Malikîler ile Hanbelîlerin vitir namazının en azı hakkında dayandıkları delil, aynı zamanda Şâfiîlerin delili olan Müslim'de rivayet edilen İbni Ömer ve İbni Abbas'ın haberidir: *"Vitir namazı gecenin sonunda kılınan bir rekâttır."* Ebu Dâvud daha önce geçen Ebu Eyyub'un hadisini rivayet etmiştir: *"Her kim bir rekât vitir kılmak isterse kılsın."* İbni Hıbban'ın *Sahih*'inde İbni Abbas'tan şu hadis nakledilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) tek bir rekât ile vitir kıldı."*

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace, Ahmed, İbni Hıbban ve Hakim tahric etmişlerdir. Hakim Buharî ile Müslim'in şartına uygundur, demiştir *Nasbu'r-Râye*, II, 112

2 - Bu hadisi Hakim rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: Bu hadis Buharî ve Müslim'in şartına uygundur. Kendileri bunu tahric etmemişlerdir.

3 - *el-Mugnî*, II, 150

Vitrin kemalinin en azı üçtür. Bundan daha kâmili beştir. Sonra yedi, sonra dokuz, sonra on birdir. On bir vitir namazının en fazla sayısıdır. Bunun da dayandığı delil sahih olan haberlerdir. Bunlardan biri de Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.) ramazanda ve ramazan dışında on bir rekâttan daha çok nafile namaz kılmazdı."* Dolayısıyla on bir rekâttan daha çok namaz kılmak diğer *râtibe* namazlarda olduğu gibi sahih değildir. Müslim'in Hz. Aişe'den rivayetine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) yatsı namazını bitirdikten sonra sabaha kadar geçen zaman aralığında on bir rekât nafile namaz kılardı. Her iki rekâtta bir selâm verirdi, bir rekâtı da tek kılardı."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Gece namazları ikişer ikişerdir. Sabah vaktinin girmesinden korktuğun zaman bir rekât vitir kıl."* (1)

Beş rekât ile vitir kılmak daha önce geçen Ebu Eyyub'un rivayeti ile sabittir: *"Vitir her müslümana vacip olan bir haktır. Beş rekât ile vitir kılmak isteyen kılsın.."* Zeyd b. Sâbit'in beş rekât ile vitir kıldığı, ancak bu beş rekâtın sonunda namazdan ayrıldığı rivayet edilmiştir. Üzerinde ittifak edilen Hz. Aişe hadisinde şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) gece vakti on üç rekât vitir kılardı. Beş rekâtlık bir vitrinde ancak sonunda otururdu."* Bunun bir benzeri İbni Abbas'tan da rivayet edilmiştir. (2) Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Üç rekât olarak vitir kılmayın, beş yahut yedi rekât ile vitir kılın. Vitri akşam namazına benzetmeyin."* (3)

Yedi yahut dokuz rekât ile vitir kılmak Müslim ile Ebu Dâvud'da bulunan Hz. Aişe'nin rivayeti ile sabittir. İbni Abbas da Hz. Aişe'yi takviye etmiştir.

On bir rekât ile vitir kılmak da yine Buharî ile Müslim'de bulunan ve daha önce geçen Hz. Aişe'nin rivayeti ile sabittir.

İmam Ahmed şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (a.s.)'in tek bir rekât vitir kıldığı" ile ilgili olarak gelen hadisler, vitirden önce iki rekât namaz bulunduğu manasına tevil edilmiştir.

4. Vitir Namazının Vakti:

Vitir namazının vaktinin aslı yahut müstahap olan vakti:

Cumhura göre: Vitir namazının vakti yatsı namazı ile fecrin doğmasına kadar geçen zaman aralığıdır. Vitrin yatsı namazından önce kılınması sahih değildir. Bir kimse bilerek yahut yanılarak yatsı namazından önce vitir kılarsa bu sahih olmaz.

Hanefîlere göre: Ebu Hanifeye göre vitir namazının vakti yatsı vaktidir. An-

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

2 - el-Muğnî, II, 159

3 - Bu hadisi Darekutni kendi isnadı ile rivayet etmiştir ve ravilerin hepsinin güvenilir olduğunu söylemiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 35

cak, vitir namazı yatsı namazının vaktine bağlı olarak meşru kılınmıştır. Dolayısıyla vakit içinde kılınsa da yatsı namazından önce eda edilmesi caiz değildir. Çünkü şartı bulunmamıştır. Bu şart da tertiptir. Yani önce yatsı namazının sonra da vitir namazının kılınmasıdır. Ancak, bu durum unutarak vuku bulursa o zaman bu müstesnadır. Bir kimse eğer vitir namazını yatsı namazından önce unutarak kılarsa bunu iade etmez. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ve diğerleri ise, bunun yeniden kılınması gerektiğini söylemişlerdir. Dayandıkları delil şu hadistir: *"Allah size, sizin için kırmızı deve sürülerinden daha hayırlı olan bir namaz ile yardım etmiştir. Bu namaz da vitirdir. Allah vitri sizin için yatsı ile fecrin doğuşu arasında meşru kılmıştır."*(1)

Vitrin vaktinin bütün gece olduğunun delili Hz. Aişe'nin rivayetidir. *"Hz. Peygamber (a.s.) her gece vitir namazı kılmıştır. Bunun vakti gecenin evveli, ortası ve sonudur. Onun vitrinin vaktinin sehere kadar vardığı olmuştur"* (2) Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir hadis ise şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Sabah vaktine ulaşmadan önce vitir kılın."* (3)

Malikîlere göre: Vitir namazının ihtiyarî vakti, gecenin üçte birine kadardır. Zarurî vakti ise sabah vaktinin girişinden sabah vaktinin bitimine kadardır. Eğer kişi sabah namazını kılarsa vitrin zarurî vakti çıkar ve düşer. Çünkü onlara göre sabah namazının iki rekat sünneti dışındaki nafileler kaza edilmez. Sabah namazının sünneti ise zevalde kaza edilir. Özürsüz olarak vitir namazının zaruret vaktine kadar tehir edilmesi mekruhtur. En faziletli olan husus gecenin sonunda vitri kılmaktır.

Gecenin başında vitir kılıp sonra nafile namaz kılan kişinin, Malikîlere göre vitri yeniden kılması gerekmez. Bu görüş aynı zaman cumhur'un görüşüdür. Çünkü bir gecede iki tane vitir kılınmaz.

Şâfiîlere göre: Vitrin tercih edilen vakti, gece yarısına kadar geçen zamandır. Bundan geride kalan vakit ise cevaz vaktidir. Bir kimse yatsı namazını akşam namazı ile beraber *cem-i takdim* tarzında birleştirirse yatsı vakti girmiş olmasa da yatsı namazının peşinden vitir namazını kılabilir. Vitrin gece namazlarının en sonuncusu olması sünnettir. Bundan önce kişi eğer uyusa bile, vitir namazının gece namazlarının sonunda kılınması sünnettir.

Bunun dayandığı delil Buharî ile Müslim'in rivayet ettikleri şu hadistir: *"Gece namazlarınızın en sonucusunu vitir namazı yapın."* Eğer kişi teheccüt namazı kılıyorsa vitir namazını teheccüdü kılıncaya kadar tehir eder. Eğer teheccüt namazı kılmıyor da gece kalkacağına güvenemezse yatsı namazının farzı ve farzda bağlı olan sünneti kıldıktan sonrak vitri kılar. Eğer gece kalkma hususunda kendine güvenirse vitir namazının en sona tehir edilmesi daha faziletlidir. Bunun delili Müslim'in şu

1 - Bu hadisi Neseî dışında beş imam rivayet etmiştir.
2 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir.
3 - Bu hadisi Buharî ile Ebu Dâvud dışında *cemaat* rivayet etmiştir.

rivayetidir: *"Gecenin en son vaktinde kalkamamaktan korkan kişi, gecenin başında kılsın. Gecenin sonunda kalkma umudu olan kişi de gecenin son kısmında kılsın. Çünkü gecenin son kısmında kılınan namaz gece ile gündüz meleklerinin hazır olduğu bir namazdır."* Bunu yapmak daha faziletlidir. Müslim'deki haber de bu manaya tevil edilir: *"Sabah vaktinden önce acele edip vitri kılın."* (1)

Bir kimse önce vitir, sonra teheccüt kılarsa vitir namazını yeniden kılması gerekmez. Yani bu namazı iade etmesi kendisi için sünnet olmaz. Bunun dayanağı şu haberdir: *"Bir gecede iki vitir olmaz."* (2)

Hanbelilere göre: Vitir namazının müstahap olan vakti, gecenin sonudur. Bu görüşün dayandığı delil Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadistir: *"Hz. Aişe'ye, Hz. Peygamber (a.s.)'in vitri soruldu. O da şöyle buyurdu: Bazen gecenin başında, bazen de ortasında, bazen ise gecenin sonunda vitir kılardı. Sonra ömrünün sonuna doğru vitri gecenin son kısmında kılmıştır."*(3) Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri ikişer ikişer kılsın. Sabah vaktinin girmesinden korkarsa tek bir rekat kılsın. Dolayısıyla gece kıldıkları kendisi için vitir kabul edilir."* (4)

Bunun gibi Hanbelîlere göre de en faziletlisi, vitir namazının gecenin sonunda kılınmasıdır. Bunun üzerinde ittifak vardır. Dayandığı delil daha önce de geçmiş bulunan Müslim'deki şu hadistir: *"Gecenin sonunda kalkamamaktan korkan kişi...İlh"* Yine daha önce geçmiş bulunan Buharî ile Müslim'deki şu hadis: *"Gece namazının sonunu vitir kılın. Kişi eğer gecenin sonunda kalkmamaktan korkarsa, başında vitir kılması onun için müstahap olur."* Bu konu üzerinde de yine ittifak edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Hureyre ile Ebu Zer'e ve Ebu'd-Derda'ya uyku uyumadan önce vitir namazını tavsiye etmiş, şöyle buyurmuştur: *"Gecenin sonunda kalkmamaktan korkan kimse gecenin evvelinde vitir kılsın."* (5)

Geceden vitir kılıp da sonra teheccüde kalkan kimseler için, Hanbelîlere göre, müstahap olan ikişer rekat kılıp vitrini bozmaktır. Bunun manası şudur: Bir kimse teheccüt için kalkınca bir rekat kılarak daha önceki vitri çift yapar, sonra ikişer rekat kılar, sonra teheccüdün sonunda vitir kılar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.):*" Gece namazının en sonunu vitir yapın."* buyurmuştur. Bu görüş cumhurun görüşüne aykırıdır.

Hanbelîler şunu zikretmişlerdir: Bir kimse eğer imam ile beraber namaz kılı-

---

1 - Ebu Hureyre haberi ise şöyledir: "Hz. Peygamber (a.s.) bana üç şey tavsiye etti: her aydan üç gün oruç tutmak, kuşluk vaktinde iki rekat namaz kılmak, uyumadan önce vitir namazı kılmak."Bu hadis, gece uyanacağına güvenemeyen kimse manasına tevil edilmiştir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî, Ziya Talk b. Ali'den rivayet etmiş olup hadis *zayıf*tır. İbni Hıbban ise hadisi *sahih* kabul etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 45

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud Sünen'inde başka bir ifade ile rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 145

4 - Bu hadisi Buharî ile Müslim'de İbni Ömer'den rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 145, a.e, a.g.

5 - Bu hadislerin hepsi *sahih* hadislerdir. Bu hadisleri Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir.

yor ve vitirde de ona uymak istiyorsa ve gecenin sonunda vitir kılmak arzu ediyorsa, imam selâm verince onunla beraber selâm vermez. Kalkıp başka bir rekat daha kılar, imam ile birlikte kıldığı vitir namazını çift rekatlı bir namaz durumuna getirir.

5. Vitirde Kıraatin Şekli:

Hanefîlere göre: Vitir namazının her rekatında kıraat vaciptir. Hanefilere göre birinci rekatta "A'lâ" suresini, ikinci rekatta "Kâfirûn" süresini, üçüncü rekatta "İhlâs" suresini okumak menduptur. Delili Ubey b. Kâ'b'ın rivayetidir. *"Hz. Peygamber (a.s.) vitir namazında birinci rekatta, "Sebbihisme rabbike'l-alâ", ikinci rekatta "Kul ya eyyühe'l kâfirun", üçüncü rekatta "Kul huvellahu ehad" surelerini okur ve ancak son rekatta selam verirdi."* [1]

Malikîlere göre: Tek rekat olan vitirde Fatiha'dan sonra ihlas ile muavvezeteyn surelerini, çift rekatların birincisinde "Sebbihisme rabbikel-alâ", ikinci rekatta "Kâfirûn" surelerini okumak menduptur. Bunların arası bir selam ile ayrılır. Ancak eğer kişi peşpeşe selamsız olarak kılmakta olan birine uyarsa selam vermemesi gerekir. Ancak, ilk iki rekata çift olarak, son rekata tek olarak niyet eder. Vitir (tek) olan rekatı çift rekata selamsız olarak bitiştirmek, başkasına uymayanlar için mekruhtur. Daha önce iki rekât kılmaksızın sadece tek bir rekat kılmak da mekruhtur. Hasta ve yolcu da olsa, hüküm değişmez.

Şâfiîlere göre: Üç rekat vitir kılmak isteyenler için vitrin üç rekatında Fatiha'dan sonra birinci rekatta "Sebbihisme," ikinci rekatta "Kâfirûn", üçüncü rekatta "İhlâs" suresini ve "Muavvezeteyn" surelerini okumak müstahaptır. Üç rekattan fazla vitir namazı kılmak isteyenler için de bu sureleri okumak yine müstahaptır. Bunun delili Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) vitir namazının birinci rekatında "Fatiha" ile "Sebbihisme rabbike", ikinci rekatta "Kul yâ eyyühel-kâfirûn", üçüncü rekatta "Kul huvellahu ehad" ve "Muavvezetayn (Felak ve Nas)" surelerini okurdu..*[2]

Hanbelîlere göre: Üçüncü rekatta sadece İhlâs suresinin okunmasını müstahap kabul etmişlerdir. Bunun delili Ubey b. Kâ'b'ın rivayetidir. Şöyle diyorlar: Bu konuda Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis sabit değildir. Bu hadisi Yahya b. Eyyub rivayet ediyor. Yahya ise zayıf bir ravidir. Ahmed ile Yahya b. Maîn Muavvezeteyn'in vitir namazından bahsedilen hadise ilave edilmesini kabul etmemişlerdir.

6. Vitir Namazının Kunutu:

Hanefîler ile Hanbelîlere göre: Namaz kılan kişi vitir namazında kunutu okur. Ancak, Hanefîler şöyle demişlerdir: Üçüncü rekatta rükûdan önce eda yahut

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Neseî, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 34-42. İbni Abbas'tan da benzer bir hadisi İbni Mace rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi dört Sünen sahibi ile İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 118

kaza olarak kunut okunur. Çünkü Resulullah (a.s.) rükûdan önce kunut yapardı. [1] Kunutun şekli şöyledir: Tekbir alınıp eller kaldırılır, sonra kunut duası okunur. Çünkü Hz. Ali'nin rivayetinde nakledildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) kunut yapmak isteyince tekbir getirip öyle kunut yapardı."*

Hanbelîlere göre rükûdan sonra kunut yapılır. Bunun delili Müslim'in İbni Mes'ud'dan rivayet ettiği şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûdan sonra kunut yapmıştır."* Yine Zührî'nin Said ve Ebu Seleme yolu ile Ebu Hureyre, Enes ve diğerlerinden rivayet ettiklerine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) rükûdan sonra kunut yapmıştır."* [2] Ubey hadisi üzerinde çok tenkit vardır. İbni Mes'ud'un rivayeti için de bu hadisin ravileri arasında hadisi terkedilenler bulunduğu söylenilmiştir.

Hanefîlere göre Kunut'un şekli İbni Ömer ile Ömer'den meşhur olan şu duadır: *"Allahumme innâ nestaînuke ve nestehdîke..ilh."* Bu duayı kunut bahsinde zikretmiştik. Duanın sonunda Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirilir. Fetvaya esas olan görüş budur.

Hanbelîlere göre en iyi dua şudur:*"Allahumme'hdinî fîmen hedeyte.."* Namaz kılan kişi, *"Allahumme innâ nestaînuke.."* duasını da okur. Hanefîlere göre, duanın gizli olarak okunması en sahih görüştür· [3] Hanbelîlere göre, imam ve yalnız başına namaz kılanlar kunut duasını açıktan okurlar.

Şâfiîlere göre: Ramazan'ın ikinci yarısında vitir namazının son rekatında rükûsundan sonra kunut yapmak menduptur. Bu kunut sabah namazındaki kunut gibidir. Kunuttan sonra en sahih görüşe göre: *"Allahumme innâ nestaînuke ve nestehdîke ve nestağfiruke...ilh"* duası okunur. Çünkü Ebu Dâvud ile Beyhakî'nin rivayet ettikleri bir haberde şöyle denilmektedir: *"Ubey b. Kâ'b Ramazan'ın son yarısından sonra teravih namazını kılınca kunut yapardı."* [4]

7. Vitirden Sonraki Zikirler:

Vitir namazını kılan kişinin bu namazdan sonra: *"Sübhanel-meliki'l-kuddûsi"* tesbihini üç kere söylemesi müstahaptır. Üçüncüsünde ses yükseltilir. Çünkü Ubey b. Kâ'b'dan rivayet ettiğine göre kendisi şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) vitir namazında selam verdiği zaman "sübhanel-meliki'l-kuddüsi" tesbihini söylerdi."* [5] Abdurrahman b. Ebzî şu rivayeti nakletmiştir: *"Resulullah (a.s.), "Sebbihisme rabbikel-a'lâ, Kul yâ eyyühe'l-kâfirun, ve Kul huvellahu ehad" sureleri ile vitir na-*

---

1 - Dört Sahabi'den rivayet edilmiştir: Ubey b. Ka'b, (Neseî ile İbn Mace'de), İbni Mes'ud (Darekutni'de) İbni Ebu Şeybe, İbni Abbas Ebu Nuaym'ın el-Hıyye'sinde, İbni Ömer (Taberani'de. Fakat, İbni Mes'ud hadisinde hadisi metruk ravi vardır. İbni Abbas'ın rivayeti *gariptir*. İbni Ömer hadisini.

2 - Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 123.

3 - "Duanın en hayırlısı gizli olanıdır." hadisini delil getirmişlerdi.

4 - Hanbeliler bu hadisin rivayet zincirinde *inkıta* vardır, demişlerdir.

5 - Bu hadisi Ebu davud rivayet etmiştir.

mazını kılardı. Vitir namazından ayrılmak isteyince de: "Sübhanel-meliki'l-kuddûsi" tesbihini üç kere söylerdi. Sonra üçüncüde sesini yükseltirdi." (1)

Vitir Namazından Sonra Duada Bulunmak:

Ali b. Ebu Talib'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) vitir namazının sonunda şöyle derdi:(2)

«اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ،
وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَأُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ»

"Allahım! Gazabından rızana sığınırım, azabından da vereceğin afiyetine sığınırım. Senden yine sana sığınırım. Sayısız senalar olsun sana. Kendini nasıl övdünse öylesin sen."

8. Hz. Peygamber (a.s.)'in Vitir Namazının Şekli:

Saîd b. Hişam'dan rivayet edildiğine göre: *"Kendisi Hz. Aişe'ye: "Bana Hz. Peygamber (a.s.)'in vitir namazından haber ver, deyince şöyle buyurdu: "Biz onun abdest suyunu ve misvakını hazırladık. Allah tealâ gecenin dilediği bir saatinde onu kaldırır misvak ile dişlerini fırçlar, abdest alır ve dokuz rekat namaz kılardı.* (3) *Bu namazda sadece sekizinci rekatta otururdu. Allah'ı zikreder, O'na hamd eder, dua eder, sonra selam vermeden kalkardı.Sonra kalkıp dokuzuncu rekatı kılar, sonra oturur, Allah tealâ'yı zikreder, O'na hamd eder, duada bulunurdu. Sonra bize işittirecek şekilde selam verirdi. Sonra, selam verdikten sonra iki rekat daha oturarak namaz kılardı. Bunların hepsi on bir rekat olurdu.*

Hz. Peygamber (a.s.) yaşlanıp da vücudu toplayınca yedi rekat vitir kılmaya başladı ve iki rekatında birincide olduğu gibi yapardı. Bunların sayısı da dokuz idi, ey evladım. Allah'ın peygamberi bir namazı kılınca bu namaza devam etmeyi severdi. Uykusu geldiği, yahut gece kalkmaktan rahatsız olduğu zaman gündüzden on iki rekat namaz kılardı. Resulullah (a.s.)'ın bir gecede bütün Kur'an'ı okuduğunu bilmiyorum, sabaha kadar gece ayakta kaldığını da bilmiyorum, Ramazan dışında tam bir ay oruç tuttuğunu da bilmiyorum." (4)

Ahmed, Nesaî, ve Ebu Dâvud buna benzer bir hadisi rivayet etmişlerdir. Bu hadiste şöyle geçiyor: *"Hz. Peygamber (a.s.) yaşlanıp vücudu toplayıncayedi rekât vitir kılmaya başladı. Bu namazın altıncı ve yedince rekatlarında oturur, sadece yedinci rekatta selam verirdi."*

Nesaî'nin bir rivayetinde ise Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yaşlanıp şişmanlayınca, yedi rekât kıldı, bu yedi rekatın sadece sonuncusunda otururdu."*

---

1 - Bu hadisi İmam Ahmed Müsned'inde rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi beş hadis imamı rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 42

3 - Bu hadiste dokuz rekat peş peşe kılmanın meşruluğu ile ilgili ruhsat vardır. tek selam ile kılınır. Sekizincide oturulup selam verilmez, sadece dokuzuncu rekatta selam verilir.

4 - Bu hadisi Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 37
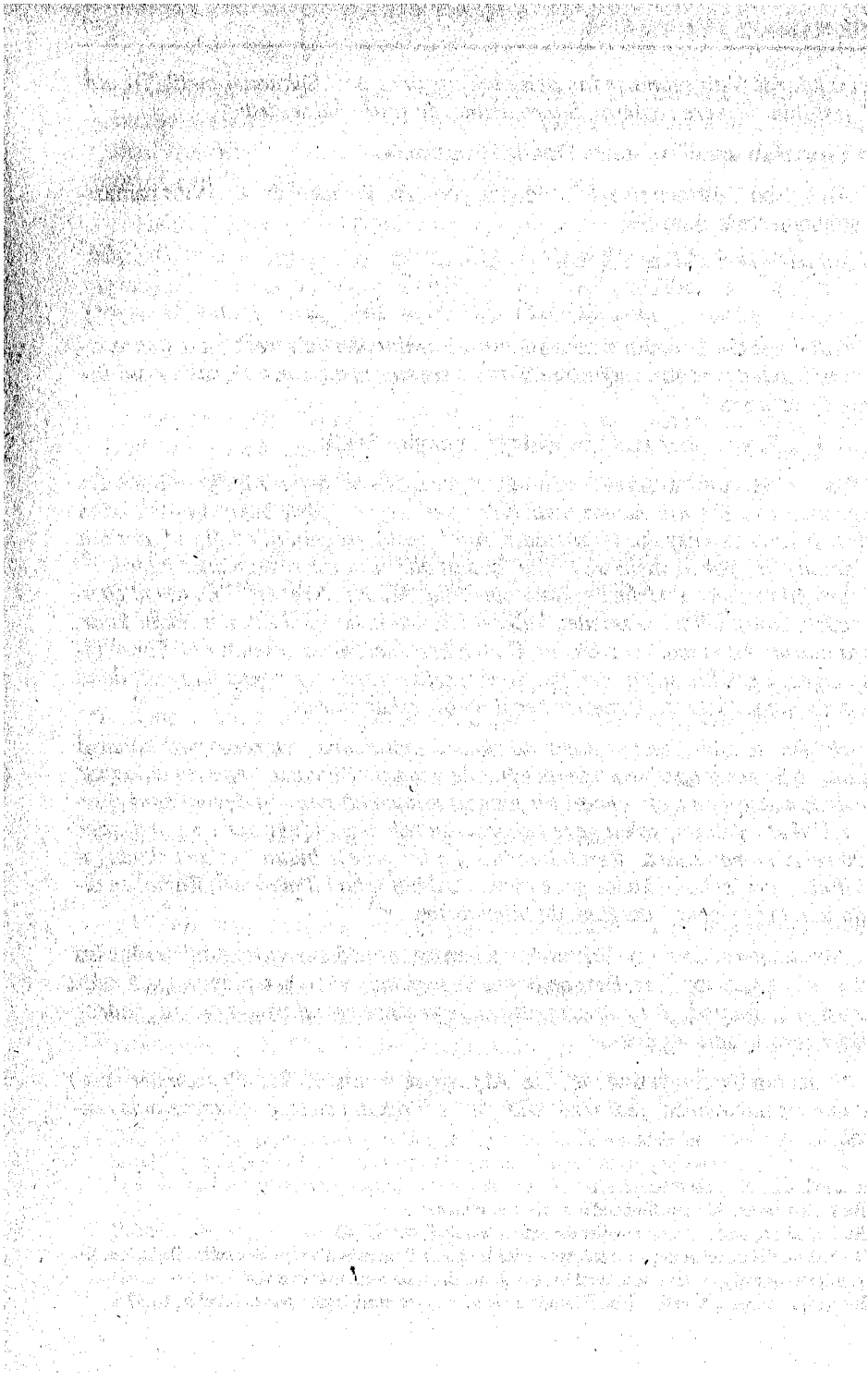
NAMAZI BOZAN (BATIL VEYA FASİT KILAN) HUSUSLAR

Namaz, bildiğimiz gibi, hususi lafızları ve fiilleri ihtiva eden bir ibadettir. Hz. Peygamber (a.s.)'in açıkladığı ve Müslümanlara emrettiği şekilde sahih olması için, namazı, şartlarını ve rükünlerini tamamlamış olarak yerine getirmek gerekir. Hz. Peygamber (a.s.): *"Namazı benden gördüğünüz şekilde kılınız."* buyurmuştur.

Namaz, meşru olan şekle aykırı bir işi kapsadığı zaman fasit veya batıl olur. Bütün fakihlerin ittifakıyla, ibadetlerde fasit olma mefhumu ile batıl olma mefhumu aynı manayı ifade eder. Alış veriş gibi muamelelerde ise Hanefîlere göre ayrı manalara gelirler.

Bir ibadet fasit olduğu zaman iadesi vaciptir. Fasit yahut batıl olma "bazı farzların bulunmaması sebebiyle ibadetin ibadet olmaktan çıkması"dır.

Namaz, bazen taharet ve avret yerini örtmek (setr-i avret) gibi sahih olması için gereken şartlarından birini terketmek suretiyle, fasit olarak başlar. Fakat Hanefîlere göre, namaz esnasında avret yerinin açılması, eğer bir rükün miktarı devam ederse namazı bozar. Bir rükün miktarı ise üç defa "Sübhanallah" diyecek kadar zamandır. Nitekim, iftitah tekbiri gibi, namazın farzlarından birini terketmek suretiyle de namaz fasit olur. Bazen de rükû ve secde gibi rükünlerden birini terk ile fasit olma durumu ortaya çıkar.

FAKİHLERE GÖRE NAMAZI BOZAN HÂLLER

Fakihlere göre, namazı ifsat eden en önemli hâller aşağıya çıkarılmıştır.[1] Hanefîler namazı ifsat eden altmış sekiz Malikîler otuz, Şafiîler yirmi yedi, Hanbelîler ise otuz altı civarında mesele zikretmişlerdir. Bu meseleler şunlardır:

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,574-593; *el-Bedâyi,* I,233-242; *Merâkı'l-Felâh,* 52-54; *eş-Şerhü's,Sağîr* I,343-356; *Haşiyetü'l-Bâcûrî,* I,182-186; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 51; *Muğni'l-Muhtâc,* I,194-200; *el-Mühezzeb;* I,76-77; *Keşşâfu'l-Kınâ,* I,465-470, *el-Muğnî,* II,1-5, 44-62.

1- Namazda Konuşmak:

Namazda bilerek yahut yanılarak manası anlaşılmasa da iki harf yahut namazla ilgili olmayan ve manası anlaşılan bir harf bile söylense namazı ifsat eder. Bu meselenin hükmü Zeyd b. Erkam (r.a.) hadisine dayanmaktadır. Zeyd b. Erkam (r.a.) diyor ki: *"Biz namazda konuşurduk, bizden biri yanıbaşındaki arkadaşı ile konuşurdu. "Gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun."* (Bakara, 238) *ayeti inince, sükût etmekle emrolunduk ve namazda konuşmaktan menedildik.* .[1] Mua viye b. Hakem es-Sülemî de şöyle haber veriyor: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber namaz kılarken cemaattan biri aksırdı. Ben de "yerhamukellah (Allah sana merhamet etsin)" dedim. Bunun üzerine cemaat gözünü bana dikti. Ben ise: "Size ne oluyor ki, bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bunun üzerine ellerini uylukları üzerine vurmaya başladılar. Beni susturmak istediklerini görünce ben de sustum. Hz. Peygamber (a.s.) namazı tamamlayınca (annem, babam ona feda olsun kendisinden önce veya sonra ondan daha güzel bir muallim ve öğretici görmüş değilim. Allah'a yemin ederim ki, ne yüzünü ekşitti, ne dövdü ve ne de beni azarladı) şöyle buyurdu: "Bu namazda insan sözlerinden bir şey konuşmak uygun olmaz. O ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktan ibaret bir ibadettir."*. [2]

Namazı iptal eden konuşmalardan biri de iki veya daha çok harfi kapsayacak şekilde öksürmek, ah veya of demek, inlemek, işitilecek şekilde ağlamaktır. Ancak bu hâller bir hastalıktan ötürü yahut Allah korkusundan dolayı olursa namazı bozmazlar. Aksırana "yerhamukellah" duası ile karşılık vermek, selâmı iade etmek, insanların sözlerine benzer şekilde duada bulunmak da namazı bozan hâllerdendir. Ancak, fakihlerin bu konuda zikredilmesi gerekli açıklamaları vardır:

Hanefîlere Göre : [3]

İster bilerek olsun, ister yanılarak yahut bilmeyerek yahut tehdit altında, tercih edilen muhtar görüşe göre, Hanefîler nezdinde namazda konuşmak namazı bozar. Bu da "gı = ezberle" "kı = koru" harflerinde olduğu gibi, anlaşılır bir ifade ile bir veya iki harf söylemekle olur. Bir insana selâm vermek yahut dili ile selâmı almak gibi durumlar da bunun birer örneğidir. El ile selâmı almak namazı bozmaz, fakat bilerek yapılırsa mekruh olur. Yanılarak da olsa bir kimse namaz kılarken aksıran kimseye "yerhamukellah" derse yahut bir insana "Ya = Ey!" diyerek seslenirse yine namaz bozulur. Fakat bir kimse yanılarak, namazını tamamlamış zannederek henüz tamamlamadan namazdan çıkmak için selâm verse namaz bozulmaz. Bir kimse namaz kılarken selâm vermek niyetiyle tokalaşırsa namazı fasit olur. Çünkü bu hareket amel-i kesir (çok iş) dir. Bir kimse kedi veya köpeği sevmek için veya merkebini sürmek için mana ifade etmeyen bir ses çıkarsa namazı bozulmaz.

1- İbn-i Mace dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II,311.

2- Ahmed, Müslim, Nesei, Ebu Davud. (a.g.e. 314)

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 574-593; *el-Bedâyi,* I, 220-242; *Fethu'l-Kadîr,* I, 280-286

Bir kimse başına gelen bir musibetten dolayı yüksek sesle ağlarsa namazı bozulur. Çünkü böyle bir sesi çıkarmayı kendisi istemiştir.

Özürsüz olarak iki harf belli edecek şekilde öksürmekle namaz bazıl olur. Eğer bu öksürük kendiliğinden, tabiî bir şekilde meydana gelmişse namaz bozulmaz. Nitekim sesini güzelleştirmek yahut imamın yanlışını düzeltmek gibi geçerli bir maksada dayalı olursa ya da kendisinin namazda bulunduğunu bildirmek için yapılırsa, sahih olan görüşe göre namaz bozulmaz. Bunun gibi, bir özür sebebiyle öksürmek de namazı bozmaz.

İnsanların sözlerine benziyen, yani Kur'an ve sünnette örneği olmayıp kullardan istemesi mümkün olan dua ile de namaz fasit olur.

Ah, of gibi sesler çıkararak inlemek yahut bir ağrıdan veya bir musibetten ötürü sesli olarak ağlamak da namazı bozar. Ancak kendine hakim olamayacak durumdaki hastanın inlemesi, ah, of demesi namazını bozmaz. Çünkü bu durumdaki hastanın inlemesi, elde olmayan sebeplerle aksırmak, öksürmek, geğirmek, esnemek gibidir. Zaruret olduğu için, bu durumlarda bazı harfler telaffuz edilmiş olsa bile namaz bozulmaz.

Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre, ister of demeyi kastetsin, ister etmesin, başkasının işiteceği bir ses ile üflemek namazı bozar. Çünkü İbni Abbas *"Namazda üflemek konuşmaktır."*.[1] demiştir.

Namaz Kur'an okurken cennet veya cehennemi hatırlamaktan ötürü dua edilirse namaz bozulmaz.

İmamın Kur'an okuyuşu esnasında cennet veya cehennemi hatırlayarak huşudan ötürü dua etmekle namaz bozulmaz. Meselâ: "Belâ = Öyle" "Neam = Evet" diyerek ağlayan bir kimsenin namazı bozulmaz.

Namaz kılarken işitilen kötü bir habere *"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"* ifadesiyle cevap vermek de namazı bozar. Çünkü bu ifade, namaz dışındaki bir habere cevap vermek maksadını taşımaktadır. Dolayısıyla aynen insan sözü gibi olmuştur.

"Allah ile birlikte başka ilâhlar var mıdır?" gibi bir soruya karşılık *"Lâ ilâhe illallah"* diyerek cevap vermek yahut "Senin malın nelerden ibarettir?" sorusuna karşılık "At, katır, eşek" diyerek cevap vermek yahut "Nereden geldin?" sorusuna Kur'an-ı Kerim'den bir nazire ile cevap vererek: *"Terk edilmiş kuyular, yüksek saraylar"* ayetini okumak sebebiyle namaz fasit olur.

Yine adı Yahya yahut Musa olan bir kimseye hitaben Kur'an-ı Kerim'deki *"Ey*

1 - Bu sözü Saîd b. Mansur *Sünen*'inde rivayet etmiştir. bkz. *Neylü'l-Evtâr,* II, 317. Bu sözün benzeri Ebu Hureyre'den de rivayet edilmiştir. Fakat İbni Münzir "İkisinden de böyle bir sözün çıktığı sabit değildir." demiştir.

Yahya! Kitabı kuvvetle al!" ayeti yahut *"Ey Musa! Sağ elindeki nedir?"* ayetini yahut kapıda bulunan kimseye hitaben *"Kim bu eve girerse güven içinde olur"* ayetini hitap kastıyla okumak namazı bozan hâllerdendir.

Namaz kılan kişi Allah tealâ'nın adını duyunca cevap vermeyi kastederek *"Lâ ilâhe illallah"* yahut *"Celle celâlühu"* derse yahut Hz. Peygamber (a.s.)'in adı anıldığında ona salavat getirirse yahut İmam Kur'an okurken "Allah ve Resûlü doğru söylediler" ifadesini söylerse namazı bozulur. Fakat bu ifadelerden dışarıdaki bir kimseye veya kimselere cevap vermeyi kastetmeyip belki Allah'ı ve resulünü övmeyi ve onlara saygıda bulunmayı kastederse namaz bozulmaz. Çünkü Allah tealâya tazim göstermek resulüne salat ve selamda bulunmak, namaz kılmaya ters düşmez.

Yazılmış bir şeye bakıp onu anlamakla namaz bozulmazsa da bunu yapmak mekruhtur. Namaz kılarken Mushaftan okumak ise Ebu Hanife'ye göre namazı ifsat eder. Çünkü Mushafı taşımak, ona bakmak, yapraklarını çevirmek amel-i kesirdir. Aynı zamanda bu iş başkasının telkinde bulunmasına da benzer. Fakat İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre namaz bozulmaz, sadece mekruh olur. Çünkü Mushaf okumak ibadet olup, namaz kılarken yapılırsa başka bir ibadete ilâve olmuş olur. Bunun bir zararı yoktur. Mekruh olmasının sebebi, ehl-i kitabın yaptıklarına benzemesinden dolayıdır.

Malikîlere Göre: (1)

Malikîlere göre, namazın sahih olması için namaz cinsinden olmayan yahut namaza faydası olmayan sözleri terketmek şarttır. Namazı düzeltme dışında, soru soran bir kimseye cevap olmak üzere "Evet" veya "Hayır" şeklinde bir kelime de olsa namaza yabancı olan sözü bilerek söylemekle namaz batıl olur. Eğer namazdaki bu konuşma namazı düzeltmek, namaza fayda sağlamak için ve ihtiyaç ölçüsünde olursa namaz batıl olmaz. Ancak söylenen söz çok olursa namaz batıl olur. Meselâ, İmam dört rekâtlı bir namazda iki rekât sonunda selâm vermiş yahut beşinci rekâta kalkmış ise ve kendisini uyarmak üzere söylenen tesbihi anlamamışsa cemaat kendisine: "İki rekâtta selâm verdin" veya "beşinci rekâta kalktın" derse bu kadar konuşmak namaza zarar vermez. Bu içtihadın dayanağı Zülyedeyn olayıdır.

Ebu Hureyre (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *"Resulullah (a.s.) bize öğle veya ikindi namazlarından birini kıldırdı ve iki rekâtta selâm verdi. Sonra Mescidin kıblesindeki hurma ağacının kütüğünün bulunduğu yere kadar geldi. Kızgın bir hâlde ağaca dayandı. Ebu Bekir (r.a.) ile Ömer (r.a.) de cemaatin arasındaydı. Onlar konuşmaktan korktular. Cemaat hızlıca camiden çıktı. Cemaatin içinden Zülyedeyn (Hırbâk es-Sülemî)(r.a.) kalkıp şöyle dedi: "Namaz kısaltıldı mı, yoksa unuttun mu, ey Allah'ın Resulü?" Hz. Peygamber (a.s.): "Zülyedeyn ne diyor?" buyurdu. "Doğru diyor, bize iki*

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr* I, 344, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 50

rekât kıldırdın." cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât daha kılarak selâm verdi, sonra da iki secde yaparak tekrar selâm verdi (Yani sehiv secdesi yaptı). (1)"

Bir kimse başkasına öğretmek maksadı ile *"Oraya selâmla girin"* ayetini okursa namazına zarar vermez.

Karga sesinde olduğu gibi, harf ihtiva etmiyen bir sesi kasten çıkarmak suretiyle yahut burundan değil sadece ağızdan üflemek suretiyle yahut kasten veya zan ile ya da şüphe ile selâm vermekle de namaz batıl olur.

Şafiîlere Göre: (2)

Şafiîlere göre, namazın yararına da olsa, (Kalkma! Otur! gibi) anlaşılır bir veya iki harf aracılığı ile insan sözü söylemekten ötürü namaz batıl olur. En sahih görüşe göre namaz kılan kişi bir harften sonra sesi uzatırsa bununla da namaz batıl olur. Çünkü uzatılan harf gerçekten iki harftir. Doğrusu, namazda öksürmek, ağlamak, inlemek ve üflemek sebebiyle eğer iki harf meydana gelmişse namaz batıl olur. Eğer dil sürçmesi olmuş yahut kişi namazda olduğunu unutmuşsa, böyle namaz kılan kişinin az konuşması mazur görülür. Bu hüküm Zülyedeyn hadisine dayanılarak ortaya konmuştur. Bir kimse eğer yeni Müslüman olmuş da namazda konuşmanın namazı bozacağını bilmiyorsa yine mazur görülür. Ancak yanılarak yahut bilmeyerek de olsa çok konuşma ile, en sahih görüşe göre namaz batıldır. Namazda öksürük ve aksırık gibi örfen az kabul edilen hâllerde kişi mazur kabul edilir. (3) Hatta her üfleyişten dolayı iki harf sesi çıksa da durum aynıdır. Çünkü bu hâller kişiyi etkisi altına alır ve istenmeden meydana gelirler. Dolayısıyla kendisinin bunda her hangi bir kusuru yoktur. Bu içtihadın dayanaklarından biri de öksürük ve aksırık gibi durumlarda zaruret olduğu için, vacip ve vacip olmayan sözlü rükünlerle farz olan kıraati yerine getirmenin mümkün olmayışıdır. Dolayısıyla zarureten caiz görülmüştür. Namaz kılan kişi, namazda az miktar konuşmaya zorlansa, en kuvvetli görüşe göre namazı batıl olur. Çünkü bu gibi tehdit olayları nadir vuku bulan hâllerdendir. Abdesti bozmaya zorlanmak gibidir.

Hanbelîlere Göre:(4)

Hanbelîlere göre, insanların konuştukları (iki yada daha fazla kelime ihtiva eden ve namazın yararına olmayan "Oğlum, su ver" gibi sözlerle namaz batıl olur.

---

1 - Buharî ile Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. İmran b. Husayn'dan da aynı hadisi rivayet etmişlerdir. Ebu Davud ile İbni Mace de bu hadisi İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. bkz. *Nasbu'r-Râye,* II, 67 vd.

2 - *Muğni'l-Muhtac,* I, 194 vd.

3 - En doğru görüşe göre azın da çoğun da dayanağı örftür. Şafiîler az konuşmayı yedi kelime ile sınırlandırmışlardır. Nitekim Zülyedeyn hadisinde böyle gelmiştir.

4 - *Keşşafü'l-Kınâ:* I, 469 vd., *el-Muğnî,* I, 575, II, 44-54.

Namazını tamamlamadan yanılarak selâm veren kimsenin namazın maslahatı için örfen kimsenin az konuşmasıyla namaz batıl olmaz. İster konuşan imam olsun ister camaat olsun durum değişmez. Bu içtihadın dayandığı delil Zülyedeyn hadisidir. İstediği dışında harflerin ağzından çıkması gibi durumlarda namaz batıl olmaz. Meselâ, yanılarak selâm vermesi gibi ya da uyuya kalıp konuşması gibi hâllerde kişiden kalemin yazdıkları (günah) kaldırılmış olduğundan namaz batıl olmaz. Yahut Kur'an okuma esnasında Kur'an'dan olmayan sözler dilinden geçerse yine namaz batıl olmaz. Çünkü bundan kaçınmak mümkün değildir. Yahut öksürük, aksırık, esneme gelir de bu sebeple ağzından iki harf çıkarak olursa namaz batıl olmaz.

İki harf çıktığı takdirde üflemekle de namaz batıl olur. Bu içtihat daha önce geçen İbni Abbas (r.a.)'ın şu sözüne dayanmaktadır.: *"Her kim namaz kılarken üflerse konuşmuş olur."* Allah korkusu dışında iki harf anlaşılacak şekilde sesli olarak ağlamak veya ihtiyaç olmaksızın öksürmekle namaz batıl olur. Eğer bir ihtiyaç dolayısıyla öksürme vuku bulursa namaz batıl olmaz.

Hanbelîler, namazda Mushafa bakarak okumayı caiz görmüşlerdir. Ancak Kur'an'ı ezbere bilen kimse için bunu mekruh saymışlardır. Çünkü böyle yapmak namazdaki huzurdan ve secde yerine bakmaktan insanı alıkor. Nitekim farz namazlarda mutlak olarak mekruhtur. Çünkü âdette Kur'an'ı ezbere bilen kimse Mushafa bakmaya muhtaç olmaz. Bu iki durumun dışında Kur'an'ı işitmeye ve onunla kıyamda durmaya ihtiyaç bulunduğu için Mushafa bakarak namaz kılmak mübah olur. Bunun delili *"Hz. Aişe (r.a.)'nin kölesinin kendisine Mushafa bakarak imamlık ettiği"* ile ilgili rivayettir.[1] İmam Zührî'ye de Ramazan'da Mushafa bakarak okuyan kimseden soruldu. *"Bizim en hayırlılarımız Mushafa bakarak okurlardı."* cevabını verdi.

İmam veya Başkasının Kur'an Okuyuşunu Düzeltmek:

Bir kimsenin kendi imamından başkasının kıraatindeki yanlışı düzeltmesi onun namazını batıl kılar. Çünkü bu hareket öğretme ve öğrenme faslına girer. Öğretme ve öğrenme ile ilgili yanlışlıkları düzeltmeler insanların sözleri cinsindendir. Cemaatin kendi imamının yanlışını düzeltmesi konusundaki fakihlerin görüşlerini geniş olarak açıklayacağız:

Hanefî Mezhebi:[2] Hanefîlere göre, imam kıraat asnasında tutulur yahut okuyuşunda tereddüt gösterirse başka bir ayete intikal etmeden evvel cemaatin onun kıraatini düzeltmesi ve önünü açması caizdir. Sahih görüşe göre bunu yapan cemaatin, kıraate değil imamının okuyuşunu açmaya niyet etmesi gerekir. Çünkü imamın okuyuşunu düzeltmeye müsaade edilmiştir. Fakat imamın arkasında Kur'an okumak yasaktır ve tahrimen mekruhtur. Şayet cemaatin hatayı düzeltmesi esna-

1 - Bu hadisi Ebu Bekir el-Esrem ile İbni Ebu Dâvud Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdir.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 283 vd. *ed-Dürrül-Muhtâr,* I, 581 vd.

sında imam başka bir âyete intikal etmiş ise düzeltenin namazı bozulur. İmam başka bir ayete intikal ettikten sonra okuyuşunu düzelten kişinin sözünü alır ve ona göre okumaya devam ederse imamın da namazı bozulur. Çünkü bu durumda zaruretsiz olarak telkinde bulunmak ve telkini kabul etmek söz konusudur.

İmamın okuyuşundaki hatayı düzeltmede cemaatin acele etmemesi gerekir. İmam takılır takılmaz onun önünü açmak mekruh olur. Bunun gibi, imamın cemaate sığınması da mekruhtur. İmam zorlanınca ya rükû etmeli yahut başka bir âyete geçmelidir.

Cemaat kendi imamından başkasının hatasını düzeltir veya önünü açarsa namazı batıl olur. Fakat imama yol göstermek değil de Kur'an okumak gayesiyle bunu yaparsa namaz batıl olmaz, ancak tahrimen mekruh olur.

Bunun gibi, namaz kılmayan bir kimsenin imam olan kişinin okuyuşundaki hatayı ve takılmayı düzeltmesi ile yahut başkasının emrini yapmakla namaz batıl olur. Meselâ, bir kimse namaz kılan cemaatten birinden kendisine biraz yer ayırmasını, sıkışmasını istese ve bu kişi de emrini yerine getirip ona yer ayırsa veya sıkışsa o kişinin namazı batıl olur. Ancak, bir müddet bekleyip de sonra kendiliğinden bu işi yaparsa namaza bir zarar gelmez. İmamın okuşunu düzeltmenin yahut önünü açmanın caiz olduğuna delil, Müsevver b. Yezid el-Mekkî hadisidir. Müsevver (r.a.) şöyle demiştir.

"Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldırdı ve okurken bir ayeti atladı. Cemaatten biri kendisine: "Ya Resulallah! Falan falan ayetleri okumadınız." ikazında bulununca Hz. Peygamber (a.s.): "Keşke bana hatırlatsaydın!" buyurdu." (1)

Namazda kıraat hatasının düzeltmenin caiz olduğuna ikinci delil İbni Ömer hadisidir. İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldırdı ve namazda Kur'an okurken bir yerde takıldı. Namazdan ayrılınca babama: "Sen namazda bizimle beraber miydin?" diye sordu. Babam da: "Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "O hâlde takıldığım yeri bana hatırlatmaktan seni alıkoyan şey ne idi?" buyurdu. "* (2)

Malikî Mezhebi: (3) İster namaz kılan tarafından, ister bir başkası tarafından olsun, namazda Kur'an okuduğunu işitip takılan kendi imamı dışındaki bir imamın okuyuşunu düzeltmekle namaz batıl olur. Çünkü bu iş bir nevi konuşma gibidir. Fakat bir kimsenin kendi imamının okuyuşunu açması, onun yanlışını düzeltmesi, Fatiha dışındaki okuyuşta bile olsa caizdir, namazı batıl kılmaz. Hatta yapmak vaciptir. Eğer imam kıraat esnasında tutulur da tereddüt göstermezse, yani ayetin ilerisi

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Abdullah b. Ahmed babasının *Müsned*'inde rivayet etmişlerdir. *Neylül-Evtâr,* II, 322.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. (a.g.e.)

3 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 347; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 74.

ve gerisinden okuma denemeleri yapmazsa onun önünü açmak ve hatasını düzeltmek mekruh olur.

Şafiî Mezhebi: [1] Şafiîlere göre, imam kıraatinde takıldığında ona yardımcı olmak, ona bir ayeti öğretmek yani telkin etmek demektir. İmam sükût edince önü açılır, ilerisi kendisine okunur. Fakat tilâveti tekrar ettiği, yani ilerisini ve gerisini okumaya devam ettiği, Allah'tan rahmet isteme ve Allah'a sığınma ayetlerini okumak için gayret gösterdiği müddetce imamın kıraati düzeltilmez ve ona yardım edilmez. İmamın sükût etmesi durumunda onun okuyuşunu açmak, en doğru olan görüşe göre, cemaatin kıraati takip etme özelliğini kesmez. Ancak tereddütlü durumda imamın yeniden kıraate başlaması, yani başka Kur'an ayetlerini okumaya başlaması gerekir.

Kendi imamının okuyuşunu açan kimsenin ya tek başına Kur'an okumaya yahut imamın okuyuşunu açmakla yine Kur'an okumaya niyet etmiş olması lâzımdır. Cemaat sedece imamın okuyuşunu açmayı kastederse yahut bu işten ötürü hiç bir şey kastetmezse, mutemet görüşe göre, bunu yapan kimsenin namazı batıl olur. Kendi imamından başkasının okuyuşunu açmak ise namazdaki kıraatin akışını keser. Dolayısıyla namazda kıraatin peşpeşe yapılma özelliği kaybolur.

Hanbelî Mezhebi: [2] İster farz olsun ister nafile, namaz kılan kişi kıratinde tutulan ya da yanlış okuyan imamının okuyuşunu düzeltebilir. Bir kimsenin Fatiha'da tutulan yahut yanılan imamının okuyuşunu düzeltmesi vaciptir. Çünkü namazın sahih olması Fatihanın okunmasına bağlıdır. Nitekim, imam bir secdeyi veya benzer bir rüknü unuttuğunda, cemaatin imamını bu konuda uyarması da farzdır.

Dil tutukluğu sebebiyle, namaz kılan kişi Fatiha'yı tamamlayamasa, böyle bir kişi namaz esnasında ayakta durmaktan aciz olan kimseye benzer. Gücünün yettiği kadarını yapar, yapamadığı kısım üzerinden düşer ve bu hareketi yeniden yapması gerekmez.

İbni Kudâme, *el-Muğnî* adlı eserinde şöyle diyor: "Bir kimse namazda Fatihayı okuyamadığı zaman onun namazı bozulur. Çünkü böyle bir kişi namazını Fatiha okumak suretiyle ikinci kez kılmak gücüne sahiptir.

Dolayısıyla namazı Fatihasız geçerli olmaz. Çünkü *"Fatiha okumayanın namazı olmaz."* hadisinin manası umumidir.

Namaz kılan bir kişinin, başka bir namazı kılan yahut namazda bulunmayan kimsenin okuyuşunu düzeltmesi ve önünü açması mekruhtur. Çünkü bu iş, kişiyi kendi namazından alıkor. Fakat, böyle yapan kişinin namazı batıl olmaz. Nitekim

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 158.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 442; *el-Muğnî,* II, 56-60.

Hz. Peygamber (a.s.): *"Namazda insanı meşgul eden şeyler vardır."* [1] buyurmuştur.

2 - Yemek - İçmek

Namazda iken yemek-içmek, namazı iptal eder. Bu konuda müçtehitlerin görüşleri şöyledir:

Hanefîlere göre: Bilerek veya unutarak yemek-içmekle (yenilen şey ister az olsun, ister çok olsun) namaz batıl olur. Çünkü, yemek-içmek namazla ilgili işlerden değildir. Ancak namaz kılan kişinin dişleri arasında nohut tanesinden küçük yiyecek maddeleri kalsa ve bunları yutsa namazı bozulmaz. Çünkü bu gibi durumlardan kaçınma zorluğu vardır. Nitekim oruçta da durum bu şekildedir.

Dişler arasında kalan bu gibi yemek artıklarını çok çiğnemek namazı bozar. Çok çiğnemenin ölçüsü, peşpeşe üç defa çiğnemektir. Bir kimsenin ağzında erimiş bulunan şeker veya helvayı yutması da namazı bozan hâllerdendir.

Malikîlere göre: Bir kere çiğnemekle de olsa kasten yemek, az da olsa kasten içmek namazı batıl eder. Bir kimsenin dişleri arasında kalan buğday veya arpa tanesi kadar küçük bir şeyi yemesiyle namazı batıl olmaz. Tercih edilen görüşe göre, yanılarak yemek içmekle de namaz batıl olmaz. Bu gibi durumlarda namaz kılan kişi, selâm verdikten sonra sehiv secdesi yapar. Yemek-içmek ikisi birlikte olsa veya bunlardan biri ile birlikte yanılarak birine selâm verilse namaz batıl olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Az bir yiyecek maddesini yemekle namaz batıl olur. Çünkü yemek, namaza zıt olan bir harekettir. Yemek yemek, kişinin namazdan yüz çevirdiğini gösterir. Fakat unutarak veya haram olduğunu bilmeden az yemek yemekle namaz batıl olmaz. En sahih olan görüşe göre, unutarak yahut haram olduğunu bilmeyerek de olsa, çok miktarda yemek yemekle namaz batıl olur. Ayrı ayrı da olsa bunlar beraber değerlendirilirler ve namazı batıl kılarlar. Oruç ise böyle değildir. Çok da olsa oruçlu kişinin unutarak yemek yemesi orucunu batıl kılmaz.

Bir kimse, bir yiyecek maddesini çok çiğnerse çiğnenen yiyeceklerden mideye hiçbir şey gitmese de namazı batıl olur. En sağlam görüşe göre, ağızda erimiş bulunan şekeri yutmakla namaz batıl olur. Çünkü bu namaza zıt bir şeydir.

Dişler arasında kalan yiyeceklerin ayıklanması mümkün değilse bunların tükrükle karışık olarak mideye ulaşması namaza zarar vermez.

3 - Peşpeşe çok iş görmek (amel-i kesir):

Müçtehitler, yanılarak da olsa, peşpeşe çok iş görmekle namazın batıl olaca-

---

1 - Buharî Müslim, Ebu Dâvud, Ahmed, İbni Ebu Şeybe, İbni Mace bu hadisi İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

ğında ittifak etmişlerdir.

Namaz işlerinden olmayan yahut namaza fayda sağlamayan çok iş görmek sebebiyle namaz batıl olur.

Hanefîlere göre: Zevaid tekbirlerinde elleri kaldırmak sebebiyle namaz bozulmaz, fakat mekruh olur. Amel-i kesir (çok iş): "dışarıdan bakanın, bu işi yapan kimsenin namazda olmadığı hususunda hiç şüpheye düşmediği iş"tir. Eğer bu işi yapana bakan kişi, namazda olup olmadığı hasusunda şüpheye düşerse bu iş, en doğru olan görüşe göre, az iştir.

Malikîlere göre: Vücudu kaşımak, sakal ile oynamak, elbisesinin bir ucunu omuzuna atmak, önünden geçene eli ile engel olmak, eli ile işaret etmek gibi çok işleri yapmakla namaz batıl olur. Az iş görmek yahut basit işler yapmakla namaz batıl olmaz. İşarette bulunmak, vücudu kaşımak gibi. Çok iş görmek ile az iş görmek arasında bulunan vasat işleri yapmaya gelince: Bunlardan namaz kıldığı yerden hafifçe oynamak gibi vasat işler yanılarak yapılırsa namazı bozmaz, bilerek işlenirse namazı batıl kılar.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: İster yanılarak ister bilerek olsun, çok iş görmekle namaz batıl olur, fakat az iş görmekle batıl olmaz. Görülen işin çokluğu ise örf ile bilinir. İki adım atmak, iki darbe vurmak az iştir.Peşpeşe üç adım atmak yahut üç darbe vurmak Şafiîlere göre çok iştir. Peşpeşe olmanın manası, bu işlerden birinin diğerinden ayrı yapılmış sayılmamasıdır.

Fazla sıçramaktan ötürü namaz batıl olur. Çünkü sıçramak, namaza ters düşen bir harekettir. En sağlam görüşe göre, parmakları tesbih için tesbih ya da benzeri ile hareket ettirmek yahut parmaklar ile bir yerini kaşımak gibi peşpeşe yapılan hafif hareketler namazı bozmaz. Namaz kılanın dilini, göz kapaklarını veya dudaklarını hareket ettirmesi yahut arka arkaya bir kaç kere zikirde bulunması gibi hareketlerle de namaz bozulmaz.

Namaz hareketleri dışında âdeten az sayılan işler namaza zarar vermez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namaz kılarken Hz. Aişe (r.a.)'ye kapıyı açmış, kızının kızı Umameyi sırtında taşıdığı hâlde namaz kılmış, yine onu namazda iken sırtından indirmiştir. (1) Çok da olsa ayrı ayrı yapılan işler namaza zarar vermez. Bunun gibi, hastalık ve benzeri özürler sebebiyle, namaz kılacak müddetin tamamını kapsayacak olan, mutlaka bir hareketi yapmayı gerektiren hastalık gibi özürler sebebiyle meydana gelen işler de namazı bozmaz.

İhtiyaç olmaksızın, peşpeşe yapılmayan çok iş görmek mekruhtur.

---

1 - Buharî ve Müslim'in rivayetinde sabittir ki: *"Hz. Peygamber (a.s.), kızının kızı Umame kucağında olduğu hâlde namaz kılmıştır. Secdeye gittiği zaman onu yere kor, kalkınca yine kucağına alırdı."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) namaz kılarken de olsa yılan ile akrebin öldürülmesini emretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) namazda iken takunyalarını ayağından çıkarmıştır.

Hanbelîlere göre çok iş sayı ile sınırlanmamıştır. Şafiîler şunu da ilâve ediyorlar. [1] Namazda amel-i kesir (çok iş) velevki bir çok uzuvla da yapılmış olsa, üç veya daha fazla miktarda iş görmekle bilinir. Meselâ elini üç kere hareket ettirmek, yahut başını üç kere hareket ettirmek gibi. Elin gidip gelmesi orada durma olmadığı müddetçe bir hareket sayılır. İster eski yerine dönsün, ister dönmesin. Fakat, ayağın gidip gelmesi iki hareket olarak kabul edilir. Daha önceden biliyoruz ki, fazla bir şekilde sıçramak çok iş görmek gibidir. Bedenin bütününü yahut büyük bir çoğunluğunu, ayaklarını hareket ettirmeden de olsa hareket ettirmek de çok iş görmek hükmündedir.

Çok iş görmekle namazın batıl olmasının mahalli, ağır bir uzuv ile yapılmış olmasıdır. Eğer çok iş hafif bir uzuv ile yapılırsa o takdirde namaz bozulmaz. Tesbih için yahut gerdanlığını çözmek için avuçunu hareket ettirmeksizin parmaklarını oynatmak yahut dilini, göz kapaklarını ve dudağını hareket ettirmek yahut bir kaç kere de olsa dudakları ile zikretmek gibi hareketler hafif hareketlere örnektir. Çünkü bu gibi hareketler, namazdaki huşu ve tazime engel olmaz. Dolayısıyla az işlere benzemektedirler.

Bir kimse namazda yaptığı bir hareketin az iş mi yoksa çok iş mi olduğu hususunda tereddüt gösterse mutemet olan görüşe göre bu hareketin namazın sıhhatine her hangi bir tesiri yoktur.

Namaz kılarken az da olsa çok da olsa konuşmanın namazı bozması ile, namazı ancak çok iş yapmak bozar hükmü arasındaki fark şudur: Namazda bir işi yapmaktan sakınmak mümkün değildir. Dolayısıyla namazda yapılan işlerin azı affedilmiştir. Çünkü az işler namaza engel teşkil etmez. Konuşmak ise böyle değildir. Şafiîlere göre ise bile bile konuşmak böyle değildir. Fakat kasten konuşmanın azı zarar vermez. Nitekim bu husus daha önceden geçmiştir.

Namazda Yürümek:

Namaz kılan kimse kıbleye doğru kesik adımlar atmak suretiyle yürürse meselâ, her adım atma arasını bir rükün eda edecek kadar (üç defa sübhanellah diyecek kadar) zaman ile ayırır ve durursa, sonra bu şekilde ileriye doğru yürürse, mekan değişmediği sürece çok da yürüse bundan ötürü namaz bozulmaz. Mekân değişikliğinden kastedilen, mescitten dışarı çıkmak (önü açık mescitler için söz konusudur) yahut açıkta namaz kılınıyorsa safların sınırını geçmek gibi durumlardır. Bu gibi durumlar olmadığı takdirde, yukarıda söylendiği şekilde namazda yürümek namazı bozmaz.

4 - Kıbleye Sırt Çevirmek:

Hanefî ve Şafiîlere göre, özürsüz olarak kıbleye sırt çevirmek namazı bozan

1 - *Hâşiye el-Bâcurî alâ İbni'l-Kâsım*, I, 184.

hâllerdendir. Namazda abdestin bozulması sebebiyle tekrar abdest alıp gelmek için kıbleye sırt çevirme durumunda olduğu gibi, eğer sırt çevirme işi bir özür sebebiyle meydana gelirse o takdirde namaz batıl olmaz. Çünkü bu gibi hareketler bağışlanmıştır. Şafiîlere göre hemen geri dönen, bilmeyen ve unutan kimsenin kıbleden yüz çevirmesi de özür sayılır.

Malikîlere göre, namaz kılan kişinin ayakları kıble istikametinden dönmediği sürece, namaz batıl olmaz. Hanbelîlere göre ise bütün vücudu ile kişi namaz kılarken kıbleden dönmediği müddetçe namazı bozulmaz.

5 - Avret Yerini Bilerek Açmak:

Hanefîlere göre namaz kılarken bilerek avret yerini açmak veya avret yerinin kendi kendine rüzgâr ve benzeri sebeplerle açılması ve açılma anından itibaren bir rükün eda edecek veya üç tesbih okuyacak kadar zamanın geçmesi ile namaz bozulur. Avret yeri olan uzuvlardan birinin dörtte biri açılınca, Hanefiîlere göre bozulur. Namaz kılan kişi eğer bu azayı hemen örterse Şafiî ve Hanbelîlere göre namaz batıl olmaz. Malikîlere göre ise mutlak olarak galiz avretin açılması ile namaz batıl olur. Diğer azalar için durum böyle değildir.

6 - Küçük veya Büyük Abdestsizliğin Ortaya Çıkması:

Abdesti bozan hâllerden bazıları şunlardır: Makadı yerde karar kılmayan abdestli kişinin uyuması abdesti bozan hâllerdendir. Hanefîlere göre,son oturuşta teşehhüt miktarı oturmadan veya oturduktan sonra bilerek abdesti bozmak, namazı da bozar. Son oturuşta selâmdan önce abdest bozulursa, Hanefîlere göre namaz yine sahihtir, geçerli olur. Bununla beraber, Hanefîlere göre, kasıt olmaksızın namaz esnasında kişinin abdesti bozulduğu takdirde istihsan deliline binaen namazına devam eder. Bu tür abdestsizlikler şunlardır: Namaz kılanın bedeninden sidik, dışkı, yel, burun kanaması, bir yaradan veya çıbandan kan akması gibi, kendi isteği ve müdahalesi olmaksızın ortaya çıkan durumlardır.

7 - Beden, Elbise ve Namaz Kılınan Yerde Müsamaha Gösterilmeyecek Kadar Necasetin Bulunması:

Namaz kılan bir kimsenin bedeni yahut elbisesi pislenirse yahut müsamaha edilmiyecek kadar çok bir pislik ile kirlenen bir şey üzerine secde ederse yahut ağzının, burnunun yahut kulağının içine pis bir madde akarsa, böyle bir kimsenin namazı batıl olur. Fakat müsamaha miktarınca pislik ile batıl olmaz. Namaz kılan bir kimsenin elbisesi üzerinde kurumuş fakat hemen ovularak çıkarılmış kuru bir pislik bulunsa bundan ötürü namaz batıl olmaz.

8 - Kahkaha ile Gülmek:

Kahkaha, sesli olarak gülmek demektir. Hanefîler dışında kalan cumhura göre, iki ve daha fazla harf çıkaracak şekilde sesli olarak gülmek namazı bozar. Anla-

şılabilir bir tek ses dahi çıkarılsa yine namaz bozulur. Sesli gülmekten ötürü namazın bozulmasının sebebi, gülme sırasında ortaya çıkan kelimelerdir.

Hanefîler [1] namazda gülme ile kahkahayı birbirinden ayırmışlardır. Hanefîlere göre gülmek, sadece kendisinin duyabileceği kadar olan harekettir. Gülmede yanındakiler sesi işitmez. Bu şekilde gülmenin hükmü, sadece namazı bozmuş olmaktır. Bu türlü gülmek abdesti bozmaz. Fakat kahkaha, hem namaz kılanın kendisinin, hem de yakınındakilerin işiteceği kadar olandır. Bu hem namazı, hem de abdesti bozar. Tebessüm ise sessiz olarak ortaya çıkan hareket olup bundan ötürü namaz bozulmaz.

Hanefîlerin yukarıdaki görüşlerinin dayandığı delil mana olarak şu hadis-i şeriftir: *"Sizden her kim kahkaha ile (sesli olarak) gülerse hem namazı hem de abdesti birlikte iade etsin."* [2]

Teşehhüt miktarı oturmadan önce gülme vuku bulduğu takdirde, bilerek abdesti bozmakla namaz bozulduğu gibi, Hanefîlere göre kahkaha ile, yani sesli olarak gülmekle de namaz batıl olur. Eğer gülmek teşehhüt miktarı oturduktan sonra olursa teşehhüt ile tamamlanan namaz batıl olmaz. Hatta abdestini bozsa da namaz batıl olmaz. Sadece abdestsizliğin ortaya çıktığı kısım bozulur. Nitekim namazda imamından bir kaç rekât geri kalan, sonradan namaza başlayan kimsenin namazı fasit olur. Dolayısıyla kılınamayan namaz rekâtlarının bu geçilmiş olan kısım üzerine bina kılınması, yani onun üzerine namaza devam edilmesi mümkün olmaz. Çünkü sesli gülmenin vuku bulduğu kısmı cemaatin namazının ortasından itibaren bozmuştur. Namazın bir kısmı bozulursa o namaz da bozulur.

9 - Namaz Kılarken Mürted Olmak, Bayılmak, Ölmek, Delirmek:

Mürted olmak, her hangi bir iş veya söz sebebiyle İslâm ile ilgisini kesmekten ibaret bir harekettir. Namaz kılarken bu durumlardan biri ortaya çıkarsa namaz bozulmuş olur.

10 - Niyet Değiştirmek:

Niyeti feshetmek, niyette tereddüt göstermek yahut niyeti iptal etmeye azmetmek veya namazdan çıkmaya niyet etmek yahut niyeti iptal edip namazdan kıldığı kısmı ilga etmek yahut niyetli olup olmadığı hususunda şüphelenmek ve bu şüphe içinde namaza ait işlerden bazılarını yapmak suretiyle namaz batıl olur. Bu sayılan

1 *el-Hidâye*, I, 6, *el-Bedâyi'*, I, 232.

2 Bu konuda rivayet edilmiş *müsned* ve *mürsel* hadisler vardır. *Müsned* olan hadisler Ebu Musa el-Eş'arî, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullâh, Imran b. Husayn ve Ebu'l-Muleyh tarafından rivayet edilmiştir. Ebu Musa hadisini Taberanî rivayet etmiştir: *"Bir ara Resulullah (a.s.) insanlara namaz kıldırırken, bir adam mescide girerek, mescit içindeki bir çukura düşmüştü. Bu adamın gözleri kör idi. Namazdaki cemaatin çoğu buna güldüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) güien cemaatın namazları ile birlikte abdestlerini yenilemelerini emretmiştir."* *Nasbu'r-Râye*, I, 47-54.

işlerden birini yapmakla namazın bozulacağı ve batıl olacağı hususunda ittifak vardır.

Hanefîlere göre [1], namazda iken namaza ters düşen bir harekete intikal etmekle batıl olur. Meselâ, bulunduğu namazdan başka bir namaza intikal etmeye niyet etmek gibi. Bir kimse öğle namazının bir rekâtını kılsa, sonra tekbir alarak ikindi namazına geçse veya nafile bir namaza geçse, bu kişi öğle namazını bozmuş olur. Çünkü bu kişinin başladığı namazdan başka bir namaza geçtiği sahih olmuştur. Dolayısıyla ilk başladığı namazdan çıkmıştır. Bir kimse bir namazın farzını tek başına kılmaya başlasa, daha sonra imamın başladığı namaza uymaya niyet ederek yeniden tekbir alsa veya başladığı namazda kadınlara imam olmaya niyet etse başladığı birinci namaz fasit olup devam ettiği ikinci namaz başlamış olur.

Bunun gibi,yine bir kimse farz veya nafile bir namaza niyetlense veya bir cenaze namazını kılmaya başlasa, bu arada başka bir cenaze getirilse, ikinci cenaze ile birlikte iki namaza niyet ederek yeniden tekbir getirse yahut sadece ikinci cenaze namazına niyet ederek tekbir getirse, daha önceki namaz batıl olur, ikinci namaza başlamış sayılır.

Fakat bir kimse meselâ öğle namazına başlayıp bir rekât yahut daha az veya daha fazla rekât kılsa, sonra öğle namazını yeniden kılmaya niyet ederek tekbir getirse, daha önceden kıldığı rekâtlar batıl olmaz. Kıldığı kısım yahut rekât miktarı namazın tamamlanmasında hesap edilir. Çünkü bu kişinin ikinci namaza başlaması sahih olmamıştır. Dolayısıyla ilk namazına devam etmiş sayılır. Çünkü bu kişi bulunduğu namazın aynısına niyet etmiştir, böylece sonraki niyeti boş bir işten ibaret kalmıştır. Ancak böyle bir kişi, kadınlara imam olmaya yahut imama uymuş iken tek başına kılmaya niyet ederek tekbir alırsa yahut imama uymuşken imamdan ayrılarak tekbir getirmek suretiyle, tek başına namaz kılmaya niyet ederse niyet ettiği namaza girmiş sayılır. Daha önceden kıldığı kısım batıl olur.

Namaz kılan kimse namaz esnasında yeni bir niyeti telaffuz ederse mutlak olarak yeni bir namaza başlamış olur. Yani ister o namaz ile çelişen bir başka namaza intikal etmiş olsun, ister aynı namaz ile ilgili olarak olsun, durum değişmez. Çünkü niyeti telaffuz etmek birinci namazı bozan bir konuşmadır. Dolayısıyla ikinci namaza başlamış olması sahih olur.

Özetlemek gerekirse; namaz kılan kişi yeni bir namazı kılmaya niyet ederek tekbir alırsa bakılır:

Eğer başlamayı niyet ettiği ikinci namaz her bakımdan birinci namazın aynı ise ve hiç bir yönden o namaza ters düşmüyorsa bu kişinin namazı batıl olmaz ve kıldığı kısım ile yetinir. Ancak niyetini yeniden telaffuz eder yahut her hangi bir imama uymaya niyet ederse ya da kadınlara imam olmaya niyet ederse namazının ilk kısmı

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 285; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 583; *Tebyinü'l-Hakâik,* I, 158.

batıl olur.

Eğer niyetlenerek tekbir aldığı namaz, başladığı namaza aykırı düşen bir namaz ise önceden kıldığı namaz batıl olur. İster kalbi ile niyetlenmiş olsun ister niyetini telaffuz etsin, o namazı yeniden kılar.

Şafiîler başlanılmış farz bir namazın kılınmış olan kısmı batıl olmaksızın her hangi bir nafile namaza çevrilmesine cevâz vermişlerdir. Nitekim bu hususu ileride açıklayacağız.

11 - Okuyuşta Hata Yapmak Yahut Zelletü'l-Kari Meselesi:

Hanefîlerin bu konuda iki görüşü vardır: [1] Biri, *mütekaddimûn*'un görüşü olup ihtiyata en uygun olan görüştür. Şafiîler de bu görüşü benimsemişlerdir. Diğeri *muteahhirûn*'un görüşüdür. Bu görüş daha kolay olan bir görüştür. *Mütekaddimûn* ilk Hanefîler *müteehhirûn* sonradan gelen Hanefî âlimler demektir. Mütekaddim Hanefî âlimlerinin görüşleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

İnanılması küfrü gerektirecek tarzda, manayı değiştiren her yanlış okuyuş, yine benzeri Kur'an'da bulunmayan her okuyuş ve manası fahiş bir şekilde aslından uzak ve bozulmuş olan okuyuş sebebiyle namaz batıl olur. *Hazel-gurab* yerine *Hazel-gubar,* yani, "Bu karga" ifadesi yerine "Bu toz" manasına gelen benzer kelimeyi kullanmak gibi. Yine Kur'an'da benzeri bulunmayan ve bir mana ifade etmeyen bir sözle de namaz bozulur. Sırlar demek olan *es-Serair* yerine bir manası olmayan *es-Serail* kelimesini söylemek gibi, yine Kur'an'ın başka bir yerinde de yoktur.

Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre, benzeri Kur'an'da bulunduğu hâlde, manası asıl kelimenin manasından uzak olan, fakat fahiş bir şekilde manayı bozmayan ifadelerle de namaz batıl olur. Böyle bir okuyuş ile İmam Ebu Yusuf'a göre namaz batıl olmaz. Çünkü bu gibi okuyuşlarda umumî meşakkat söz konusudur, yani herkeste genel olarak böyle okuyuşlar ortaya çıkabilir.

Eğer yapılan yanlışın Kur'an'da benzeri bulunmaz ve bu okuyuşla mana da bozulmazsa meselâ, *Kavvamîn* kelimesi yerine *Kayyamîn* kelimesi okunursa, önceki meselenin aksine, İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre namaz batıl olmaz. Fakat Ebu Yusuf'a göre batıl olur.

Müteahhirûn'a göre, kelimenin irabındaki hata mutlak olarak namazı bozmaz. Yani, ister o irab sebebiyle inanılması küfrü gerektirsin, ister gerektirmesin, namazı bozmaz. Çünkü insanların çoğu irab yönlerini birbirinden ayıramazlar.

Eğer hata, bir harf yerine başka bir harf okumak tarzında ise ve her hangi bir zorlanma olmaksızın bu iki harfi birbirinden ayırmak mümkün ise ittifakla böyle bir okuyuştan ötürü namaz bozulur. *es-Sâlihât* kelimesinde "Sad" yerine *ed-Tâli-*

---

1 - *Ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 589-593.

hat tarzında "Tâ" ile okumak gibi.

Farklı okunan iki harfi birbirinden ayırma güçlüğü varsa, umumun müptelâ olduğu bir durum olduğu için, çoğunluğa göre böyle bir okuyuştan ötürü namaz bozulmaz. *es-Sırâte* kelimesinde "Sâd" yerine *es-Sirâte* "sin" ile okumak gibi.

Şeddeli bir harfi şeddesiz okumakla yahut şeddesiz bir harfi şeddeli okumakla namaz bozulmaz. *Efeayyinâ* kelimesini şeddeli okumak *İhdines-sırâta'l-müstakîm* kelimesinde "Sırat" kelimesini şeddesiz izhar ile okumak gibi.

Kur'an'dan her hangi bir kelimeye bir harf ilavesiyle de namaz bozulmaz. *es-Sırata'llezîne* örneğinde olduğu gibi. Bu kelimedeki harf-i tarif (artikel) Kur'an'ın aslında bulunmadığı hâlde, ilâve edilerek okunsa manaya tesiri bulunmadığı için namazı bozmaz.

Kur'an'ın bir kelimesinin harflerinin birini diğer kelimeye bitiştirmekle de namaz bozulmaz. *"İyyâ kena'budü"* örneğinde olduğu gibi. Aslı *"İyyake na'budü"* olduğu hâlde farkında olmadan *"İyyâ kena'budü"* tarzında okunmasının namazın sıhhati üzerinde her hangi bir tesiri yoktur.

Kur'an'ın bir kelimesinin bir harfini diğer kelimeye bitiştirip, sonra ilk kelimeyi okuyup durduktan sonra ikinci kelimeye başlamak tarzındaki okuyuşlar da namazı bozmaz. Bu sayılanlar manayı bozsa da namazı bozmaz.

Fakat, *Rabbil-âlemîn* ifadesindeki "Rab" kelimesini şeddesiz olarak" Rabil'âlemîn" tarzında okumak, yahut *"İyyâke na'budü"*'deki *"İyyâke"* kelimesini şeddesiz olarak *"İyâke"* tarzında okumak namazı bozar.

Kıraat esnasında okunan ayetlere bir kelime ilâve etmek yahut okunan ayetlerden bir kelime eksiltmek yahut bir harf eksiltmek yahut bir kelime veya harfi öne almak yahut sonraya bırakmak yahut başka bir kelime veya harfe çevirerek okumakla mana bozulmuyorsa namaz bozulmaz. *"Teâlâ ceddü Rabbinâ"* dan "ye" harfinin eksiltilmesi gibi, "İnfeceret" yerine "inferecet", *"Evvâb* yerine"Eyyâb" demek gibi. Mana değişmediği sürece bu gibi okuyuşlar namazı bozmaz. Ancak mana bozulursa namaz da bozulur.

Mana değişse de bir kelimeyi tekrarlamaktan ötürü namaz bozulmaz. *"Rabbi Rabbi'l-âlemîn"* ifadesinde olduğu gibi.

Namaz kılan kişi Kur'an okurken manayı değiştirecek şekilde bir kelime yerine başka bir kelimeyi okursa namaz bozulur. *"İnnel-fuccâre lefî cennât"*, *"Lânetü'llâhi alel-muvahhidîn"* ifadelerinde olduğu gibi. Birinci cümlede "cehennem" ifadesi yerine "cennetler" ifadesi kullanıldığı için, diğerinde "kâfirler ifadesi yerine "muvahhidler" ifadesi kullanılmış bulunduğu için mana bozulmuştur. Bu sebeple namaz da bozulur. Nesebin değişik olarak anlaşılmasına sebep olan okuma yanlışı da namazı bozar. *"İsa b. Meryem"* yerine *"İsa b. Lokman"* ifadesini okumak gibi.

"Musa b. Lokman" ve *"Meryem İbnetü Gaylan"* tarzındaki yanlışlı okuyuşlar namazı bozmaz. *"el-Kerîm"* ifadesi yerine*"er-Rahmân"* ifadesini okumak da ittifakla namaz bozmaz.

Hanbelîlere göre, [1] eğer namaz kılan kişi Fatiha dışındaki okuyuşlarında manayı değiştirecek tarzda yanlış okursa bu türlü okuyuşlar namazın sıhhatine engel değildir. Böyle bir okuyuş namazın sıhhatine engel olmadığı gibi, böyle okuyan kişiye uymak da caizdir. Ancak böyle bir kimse bilerek manayı değiştirecek şekilde okursa hem kendisinin hem de kendisine uyanların namazı batıl olur. Fakat bir kimse namaz kılarken Fatiha'da manayı değiştirecek şekilde yanlış okursa, ister bunu bilerek yapsın ister yanılarak, namazı batıl olur.

12 - Namazın Bir Rüknünü Kaza Etmeksizin ve Bir Şartını Özür Bulunmaksızın Terketmek:

Namazın bir rüknünü kaza etmeksizin terketmekle namazın şartlarından birini özürsüz olarak terketmek de namazı bozan hâllerdendir. Birincisine misal namazın bir rekâtının secdesini terketmek ve bunu kaza etmeksizin selâm vermek. İkincisine misal, özürsüz olarak avret yerini örtmeyi terketmek. Eğer avret yerini örtmeme konusunda namaz kılan kişinin meselâ, avret yerini örtecek bir elbise bulamamak gibi bir özrü bulunursa yahut elbise veya beden üzerindeki pisliği temizleyecek su bulunmazsa yahut kıbleye dönemeyecek derecede rahatsız olursa yahut başka bir özür bulunursa namaz bozulmaz.

13 - Bilerek Bir Rüknü İmamdan Önce Yapmak:

Bir kimse bilerek imamdan önce rükûya varır yahut imamdan önce rükûdan kalkarsa onun namazı bozulur. Eğer bu hareketi yanılarak yaparsa geri dönerek imama uyar. Böyle bir kimsenin namazı batıl olmaz. Fakat Hanefîlere göre, bir kimse yanılarak bile olsa imamdan önce bir rüknü eda etse imamla birlikte yahut imamdan sonra o rüknü yerine getirir ve selâm vermezse namazı batıl olur. Eğer imamla birlikte yahut imamdan sonra o rüknü iade eder ve imamla birlikte selâm verirse o takdirde namazı batıl olmaz.

Şafiîlere göre, özürsüz olarak fiilî iki rüknü imamdan önce yapmadıkça cemaatin namazı batıl olmaz. Yanılarak yapmak gibi Kur'an okuyuşunda imamdan geri kalmak örneğinde olduğu gibi, özürsüz olarak bile bile bir rüknün yerine getirilmesinde imamdan sonraya kalmak da namazı bozan hâllerdendir.

14 - Arada Boşluk Olmaksızın Erkeğin Kadınla Aynı Hizada Namaz Kılması:

Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar aralık bulunmaksızın yahut perde, duvar veya korkuluk vb. engeller bulunmaksızın erkeklerin kadınlarla aynı

1 - *el-Muğnî*, II, 198.

hizada namaz kılmaları namazı bozan hâllerdendir. İster orada bulunan kızı, kız kardeşi gibi mahremleri olsun, ister zevcesi gibi mahremi bulunmayan kimseler olsun, hüküm değişmez.

Hanefîlere göre kadınla erkeğin yukarıda anlatıldığı şekilde bir hizada bulunması hâlinin şartları aşağıdaki şekilde gerçekleştiği takdirde erkeğin namazı bozulur:

a) Kadın ile erkeğin topuklarının ve ayaklarının aynı hizada olması. Yani biri topuğun üzerinde namaz kılıyor, diğeri ayağına giydiği yüksek bir ayakkabı, yahut yüksek ökçeli bir mest ile kılıyor ve ikisi aynı hizada olma durumundan uzaklaşıyorsa o takdirde namaz bozulmaz.

b) Erkek ile kadının kıldığı namazın iftitah tekbiri bakımından müşterek bir namaz olması. Yani her ikisi de iftitah tekbirlerini alırken aynı namazı kılmaya niyet etmiş olmalıdırlar. Tekbirde ortaklık olması gerektiği gibi, aynı namazı eda niyeti ile kılmış olmaları gerekir. Biri aynı namazı eda, diğeri kaza niyeti ile kılarsa o takdirde namaz bozulmaz. Bu müşterek namazda ayrıca imamın kadına imam olmaya niyet etmiş bulunması gerekir. Kadın erkek ile birlikte başka bir imama uymuşlarsa bu imamda da müşterek olmalıdır. Veya imam bir erkek ile birlikte kadının kendisine uymasına niyet etmiş ise ve kadına geri durması yani erkek ile aynı hizada kılmaması için işarette bulunmamışsa, namaz bozulur. Eğer imam kadına imam olmaya niyet etmemişse o namazda erkek ile kadın müşterek sayılmaz. Eğer imam işaret etmiş olmasına rağmen kadın erkekten geri durmamışsa erkeğin namazı bozulmayıp kadının namazı bozulur.

c) Kadın ile erkeğin namaz kıldıkları yerin arada perde veya benzeri bir şey olmayacak şekilde aynı mekân olması.

d) Kadının bülûğ çağına ermiş olması.

Namazı bozacak derecede aynı hizada bulunmanın zaman bakımından ölçüsü İmam Muhammed'e göre, bir rüknü fiilen eda etmektir. İmam Ebu Yusuf'a göre ise bir rüknü yerine getirecek kadar zaman (yani üç tesbih miktarı) aynı hizada bulunmuş olması şarttır.

15 - Teyemmümle Namaz Kılan Kişinin Suyu Görmesi:

Teyemmümle namaz kılan kişi, kullanmaya gücü yettiği hâlde, namaz kılarken suyu görürse Hanbelî ve Hanefîlere göre, sadece suyu görmekle namaz bozulur. Ancak Hanefîlere göre, son oturuşta teşehhüt miktarı oturmadan önce suyu görürse bozulur. Eğer teşehhüt miktarı oturduktan sonra görmüşse namazı bozulmaz. Çünkü Hanefîlere göre namaz artık tamamlanmıştır. Bundan sonra suyu görmenin namazın ve abdestin sıhhati üzerinde bir tesiri yoktur.

Malikî ve Şafiîlere göre, suyu görmekle namaz batıl olmaz. Ancak Malikîlere

göre, bir kimse beraberindeki suyu unutur ve namaz esnasında hatırlarsa ve suyu kullandıktan sonra bir rekât namaz kılacak kadar vakti kalacaksa namazı batıl olur. Eğer suyu kullandıktan sonra bir rekât kılacak kadar vakit kalmamışsa namazını tamamlar.

16 - Çıplak Namaz Kılan Kişinin Avret Yerini Örtecek Elbise Bulması:

Çıplak olarak namaza başlayan kimse, namaz esnasında avret yerlerini örtecek kadar elbise bulsa ve o elbiseyi giymek için çok iş görmeye ihtiyaç olsa, namazı batıl olur. Ancak Malikîlere göre, bu elbise kendi safı dışında namaz saflarından iki saf kadar uzakta ise namazı batıl olmaz. Böyle bir durum ile karşılaşan kişi namazını tamamlar ve vakit içinde o namazı yeniden kılar.

17 - Namazı Tamamlamadan Bilerek Selâm Vermek:

Namaz kılan bir kimse namazı tamamlamadan bilerek selâm verirse namazı bozulur. Fakat bir kişi yanılarak selâm verirse selâmdan sonra çok iş görmediği ve selâm bahsinde geçen ölçüler içinde çok söz konuşmadığı takdirde namazı bozulmaz.

EBU HANİFE'NİN İKİ TALEBESİ İLE İHTİLÂF ETTİĞİ

ON İKİ MESELE: [1]

İmam Ebu Hanife'ye göre, on iki meselede namaz bozulur:

Teyemmümlü kişinin suyu görmesi, mestler üzerine alınmış olan meshin müddetinin sona ermesi, ümmî kişinin namaz kılarken Kur'an âyetlerinden birini okuyarak namaz kılan birine uymamak şartıyla öğrenmiş olması. Çıplak namaz kılan kimsenin avret yerini örtecek elbise bulması, işaretle namaz kılan hastanın rükû ve secde ile namaz kılabilecek güce kavuşması, tertip sahibi (namazı geçmişte kazaya kalmamış)[2] kişinin kazaya bırakılmış bir namazı hatırlaması, kadınlarda olduğu gibi imamlık yapma yetkisine sahip olmayanın imamlığa geçirilmesi, sabah vaktinde namaz kılarken güneşin doğması, iki bayram namazlarında güneşin zevâl vaktine gelmesi, cuma namazını kılarken ikindi vaktinin girmiş bulunması, iyileşmeden ötürü yara üzerindeki sargının, bant ve benzeri örtülerin düşmesi, namaz kılarken özürlü kişinin özrünün ortadan kalkması.

Yukarıda sayılan hâllerin namazı bozması konusunda Ebu Hanîfe'nin dayandığı delil şudur: Bu anılan durumlar farzları değiştiren hususlardır. Namazın başlangıcı ile sonunda ortaya çıkması arasında her hangi bir fark yoktur.

---

1 - *Reddü'l-Muhtâr*, I, 588.

2 - Bu görüş Malikîlerle birleşmektedir. Eğer bir rekâtı kılmadan önce onu hatırlarsa, imam ise yahut yalnız kılıyorsa namazı keser. Cemaat ise imamına uyar. Şafiîlere göre, kaza namazını hatırlamakla namaz bozulmaz.

Ebu Hanîfe'nin iki talebesi Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, yukarıda anılan durumlar eğer son oturuşta teşehhütten sonra vuku bulmuşsa bunlardan ötürü namaz fasit olmaz. Bu görüşleri ileri sürerken iki imam da İbni Mes'ud hadisine dayanmaktadırlar. Daha önce geçen hadis şudur: *"Bunu söylersen, bunu yaparsan namazın tamamdır"*. Hz. Peygamber (a.s.) namazın son oturuş ile tamam olduğunu açıklamıştır. Son oturuştan sonra farz olan her hangi bir şey yoktur. Bundan sonra sayılan işleri farz kabul etmek, nassa ilâvede bulunmaktır. Bu sayılan işler her ne kadar namazı bozan işler iseler de, farz ve rükünlerden sonra ortaya çıktıkları için namazı bozmazlar.

Burada çeşitli mezheplere göre namazı bozan bazı hâller daha vardır ki, onları da aşağıda zikredeceğiz:

AYRI AYRI HER MEZHEBE GÖRE NAMAZI BOZAN HÂLLER

Hanefî Mezhebi:

Hanefî mezhebine göre altmış sekiz meseleden ötürü namaz bozulur.(1) Bu meseleleri aşağıda zikrediyoruz:

Yanılarak yahut hata ile de olsa dünya kelâmı konuşmak, insanların sözlerine benzeyen ifadelerle dua etmek (Allah'ım bana falanca kızı nasip et, bana falan mülkü ver, ifadeleri gibi), yanılarak da olsa tahıyye niyeti ile başkasına selâm vermek, verilmiş selâma dili ile cevap vermek yahut tokalaşmak suretiyle selâmı aldığını belirtmek, çok iş görmek, göğsü kıbleden çevirmek, az da olsa her hangi bir yiyecek maddesini ağız içine alıp yemek, ağızda dişler arasında kalmış nohut tanesi kadar yemek artığını yemek, namaz kılarken bir şey içmek, namaz kıllarken sakız çiğnemek (Çünkü böyle bir kişiye uzaktan bakan onun namaz kılmadığını zanneder.), özürsüz olarak öksürmek, toprağa üfler gibi üff demek, ağrıdan dolayı ses çıkarmak, inlemek, ah demek, bir ağrıdan veya başa gelmiş felaketten ötürü sesli olarak ağlamak -cennet yada cehennemi hatırlamaktan dolayı olmaksızın-, aksıran kimseye "yerhamukellah = Allah sana merhamet etsin" demek, Allah'ın eşi ve benzeri bulunup bulunmadığını soran kimseye cevap olmak üzere "Lâ ilâhe illellah" diyerek cevap vermek, kötü bir haberden ötürü "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demek, duyduğu bir müjdeli haberden ötürü" el-hamdü lillah" demek, tuhafına giden bir olay sebebiyle "lâ ilâhe illellah" yahut" sübhanellah" demek, *"Ya Yahya! Kitabı al"* mealindeki ayette olduğu gibi, namaz dışındaki birine cevap vermeyi yahut hitap etmeyi kastederek söz söylemek, kendisine bir şey getirip getirmemeyi soran kimseye karşılık *"Bize öğle yemeğimizi getirin."* mealindeki ayeti okumak veya bir şeyi alıp almamak konusunda izin isteyen kimseye cevap olmak üzere *"Bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır, sakın bu sınırlara yaklaşmayın."* mealindeki ayeti okuyarak cevap vermek. Bu sayılan ayetleri okumakla dışarıdan birine cevap vermeyi de-

---

1 - *Meraki'l-Felâh,* 52-54; *ed-Dürrül-Muhtâr,* I, 574-589; *el-Bedâyi',* I, 233-242.

ğil de namazda bulunduğunu hatırlamak isterse namaz bozulmaz.

Sonra oturuşta teşehhüt miktarı oturmadan önce kullanmaya gücü yettiği hâlde teyemmümlü kişinin suyu görmesi, mestler üzerine meshetme müddetinin son bulması, mestlerin çıkarılması, ümmî kişinin Kur'an'dan bir ayet öğrenmesi (cemaat durumunda olmamak şartıyla), işaretle namaz kılan kişinin rükû ve secde etme gücü kazanması, tertip sahibi kişinin kazaya kalmış bir namazını hatırlamış bulunması ve bu durumda vaktin geniş olması, imamlığa ehliyeti bulunmayan kişinin imamlığa halef olarak geçirilmesi, çıplak namaz kılan kimsenin avret yerlerini örtecek elbise bulması, sabah vaktinde namaz kılarken güneşin doğması, bayram namazlarında güneşin zevâl noktasına gelmesi (yani öğle vaktinin girmiş bulunması), cuma namazında ikindi vaktinin girmiş bulunması, iyileşmekten ötürü yara üzerindeki sargı ve örtünün düşmesi, özürlü kişinin özrünün ortadan kalkması. Bunlar son oturuşta teşehhüt miktarı oturmadan önce vuku buldukları takdirde namazı bozarlar.

Namaz kılarken bilerek abdesti bozmak, başkasının müdahalesi ile (meselâ, namaz kılarken başına sert bir meyvenin düşüp de kanatması gibi) abdestin bozulması, bayılmak, delirmek, bakmak suretiyle cünüp olmak yahut namazda otururken uyuyarak ihtilâm olması (yani rüya sebebiyle menisinin gelmesi), esah olan görüşe göre, baliğa bir kadının topuk ve baldırları itibarıyla erkek ile kadının aynı hizada namaz kılması (mahrem yahut zevce yahut yaşlı bir kadın da olsa hüküm değişmez) namazı bozar. İmam Muhammed'e göre aynı hizada namaz kılmanın namazı bozması için bir rüknün eda edilmiş olması gerekir. Fakat İmam Ebu Yusuf'a göre bir rükün eda edecek kadar zaman geçmiş bulunmalıdır. Bu namazın aynı zamanda rükû ve secdeli bir namaz olması şarttır. Bu sebeple cenaze namazında aynı hizada bulunulsa da namaz bozulmaz. Çünkü cenaze namazında secde yoktur. Bir tek imama uymuşlarsa bu namazda erkek ile kadın müşterek olmalıdır. Yahut kadın o erkeğe uymuş olmalıdır. Namaz kılınan yer aynı olmalıdır. Arada bir arşın yahut bir adamın sığacağı kadar mesafe yahut bir perde bulunmamalıdır. İmam kadına geri çekilmesi için işaret etmiş olmamalıdır. İmamın işarette bulunmasına rağmen kadın eğer geri gitmemişse kadının namazı bozulur, erkeğin namazı bozulmaz. İmam kadına imam olmaya niyet etmiş bulunmalıdır.

Eğer kadına imam olmaya niyet etmemişse kadın namazda bulunmuş sayılmaz, dolayısıyla namazda aynı hizada bulunma mahzuru da olmaz.

Sahih olan rivayete göre, namaz kılanın abdestinin bozulması, avret yerinin açılması, kadının abdest almak için kollarını açması yahut erkeğin abdestinin bozulmasından sonra abdestini tazeleme esnasında avret yerinin açılması gibi mecburî olarak yapılan işler de olsa hüküm değişmez, namaz bozulur.

Namazda abdesti bozulan kişinin abdest almaya giderken veya abdest almaktan dönerken Kur'an okuması, abdest bozulduktan sonra özürsüz olarak uyanık

hâlde üç defa "Sübhanellah" diyecek kadar zaman geçirmesi de namazı bozar. Böyle bir durum ile karşılaşan kişi eğer izdiham sebebiyle yahut burun kanamasını durdurmak için beklerse bu bekleyiş namazı bozmaz.

Namazda teyemmümlü olan kişinin başkasına ait bir suyu almak için iki saf mesafesinden daha fazla bir mesafeyi aşarak suyu almaya gayret göstermesi, abdestsiz olduğunu zannederek namaz kılan kişinin mescitten dışarı çıkması namazı bozar. Eğer mescitten dışarı çıkmaza namaz bozulmaz.

Abdestsiz olduğunu zannederek namaz kılan kişinin namaza durduğu yerden ayrılması yahut mesh müddetinin sona erdiğini yahut tertip sahibi olduğu hâlde üzerinde kaza borcu olduğunu zannederek yahut üzerinde pislik bulunduğunu zannederek namaz kılmaya başladığı yerden ayrılmak namazı bozar. Mescitten dışarı çıkılmasa da namaz bozulur.

Cemaatin öğretmek maksadı ile imamının dışındaki bir kimsenin okuyuşunu düzeltmesi yahut önünü zaruret olmaksızın açması namazı bozar. Fakat kendi imamının okuyuşunu düzeltmek veya önünü açmak caizdir. Farz miktarında ayet okusa da namaza her hangi bir zararı yoktur. Namaz kılan kişinin namaz dışındaki birinin yardımı ile okuyuşunu düzeltmesi, namaz dışındaki bir kimsenin emri ile her hangi bir iş yapmış olması namazı bozar.

Kıldığı namazdan başka bir namaza intikal etmek niyeti ile tekbir getirmek, yalnız başına namaz kılan kişi başkasına uymaya niyet etmek yahut başkasına uymuş bulunan bir kimse ondan ayrılarak tek başına namaz kılmaya niyet etmek yahut tekbir sebebiyle bir farzdan başka bir farza intikal etmek yahut farzdan nafile namaza intikal etmek yahut nafile namazdan farz namaza intikal etmek gibi hususlar son oturuştan önce teşehhüt miktarı oturmadan önce vuku bulduğu zaman namaz bozulur. Eğer teşehhütten sonra vuku bulurlarsa tercih edilen görüşe göre, namaz bozulmaz. Son oturuşta selâm vermeden hemen önce eğer namaza aykırı olan bir iş yapılacak olursa, tercih edilen görüşe göre o namaz yine sahihtir. Çünkü namaz kılanın kendi işi ile namazdan çıkması sahih olan görüşe göre vaciptir.

Tekbirde hemzeyi uzatmak, ezbere bilinmeyen ayetleri Mushafa bakarak okumak, başkasının telkini ile Kur'an okumaya devam etmek, bir rükün eda edecek kadar zaman avret yeri açık bulunmak yahut namaza engel olacak kadar pisliği beraberinde bulundurmak, cemaatin imamdan ayrı olarak bir rüknü önce yapması (imamdan önce rükûya varmak veya kalkmak gibi), imama uyduğu hâlde namazda rekât kaybı bulunan cemaat durumundaki kişinin, kılamadığı rekâtları kılmak üzere, imam selâm verdikten sonra selâm vermeden önce ayağa kalkmak suretiyle imamdan ayrı olarak tek başına namaz kılmaya başladığı kuvvetle sabit olduktan sonra, sehiv secdesinde bulunan imama dönüp uyması.[1] Bu hüküm imamın son oturuşta teşehhüt miktarı oturmasından sonra vuku bulan benzer olaylar için geçer-

1 - Bundan önce ise imama zaten uymak gerekir.

lidir.[2] Namazda rekât kaybı bulunan kişinin tamamlamaya başladığı rekâtı secde ile kayıtlandırdıktan sonra, imam şayet sehiv secdesi bulunduğunu hatırlar da secdeye giderse ve bu kişi sehiv secdesinde imama uymak gereklidir düşüncesiyle imama uyarak secdeye giderse namazı bozulur. Çünkü cemaat durumundaki bu kişi tek başına hareket etme durumu ortaya çıktıktan ve tek başına hareket etmek kendisine vacip olduktan sonra imama uymuştur. Oturduktan sonra hatırlanan secde-i sulbiyye yahut tilâvet secdesini yerine getirdikten sonra son oturuşu tekrar etmemek, uyarak eda edilen bir rüknü yeniden yapmamak namazı bozar. İmamının sesli olarak gülmesi yahut bilerek abdestini bozması namazda rekât kaybı bulunan kişinin de namazını bozar. Yani imam kasıtlı olmasa da sesli gülerse yahut teşehhüt miktarı oturduktan sonra bilerek abdestini bozarsa namazı tamamlanmış olur. Böyle bir imamın arkasında ona yetişmiş bulunan kişinin (müdrikin) namazı da tamam olur. Fakat böyle bir imamın arkasında rekât kaybı bulunan cemaatin namazı bozulur. Çünkü henüz rükünleri tamamlanmadan namazı bozacak bir durum meydana gelmiştir. Fakat imam selâm vermeden bu kişi ayağa kalkar bir rekâtın secdesini de yaparsa, tek başına namaz kıldığı yahut başka bir ifade ile yalnız hareket etme durumu kuvvetlendiği için, böyle bir kimsenin namazı fasit olmaz.

Dört veya üç rekâtlı namazlarda iki rekâtın başında selâm vermek de namazı bozar. Bu durum ya namaz kılan kişinin kendisini seferî zannetmesi veya kılmaya başladığı namazdan başkasını kıldığını zannetmesi ile olur. Öğle namazını kılmaya başlayıp sonradan bu namazın cuma namazı yahut teravih namazı olduğunu zannetmek yahut yeni müslüman olup farz namazı iki rekât olarak kılmış olmak gibi durumlar böyledir. Cemaatin ayağını imamın ayağından öne geçirmesi de namazı bozar. Cemaatin ayağının imamınki ile eşit seviyede bulunması ise namazı bozmaz.

Namazda manayı bozacak şekilde tegannî ile Kur'an okumak, yanlış okumak ("Femâ lehum yü'minûn" gibi. Bu ayette "lâ vardır. "lâ" 'sız okunduğu takdirde manayı bozacağı için) namazı bozar. "Ve cezâu seyyietin mislühâ" ayetindeki "seyyie" kelimesini terk ederek okumak namazı bozmaz. Çünkü bu ayetteki bu kelimenin ikincisinin terkinde dahi mana doğru çıkarılabilir, mana bozulmaz. Mana bozulmadığı için namaz da bozulmaz.

Yazılı bir metne bakıp onun manasını anlamakla namaz bozulmaz, çünkü bu durum söz ile konuşmak manasına gelmemektedir. Dişler arasında kalmış nohut tanesinden küçük yemek artıklarını yemekle de namaz bozulmaz. Çünkü bu gibi durumlardan kaçınmak mümkün değildir. Bir evin içinde yahut küçük veya büyük bir mescidin içinde namaz kılarken başka birinin namaz kılanın önünden geçmesi ile de namaz bozulmaz. Açık arazide yahut namaz kılan kişinin bulunduğu yerden daha aşağıda bulunan kimsenin önünden geçmekle de namaz bozulmaz. Namaz kılan

2 - Bunun sebebi şudur: Eğer bu iş imam teşehhüt miktarı oturmadan olmuşsa bunu yapmak caiz değildir. Çünkü imamın üzerinde bir farz, borç kalmıştır. Mesbuk bunu kendi başına yerine getiremez.

kişinin önünden geçen köpek veya kadın bile olsa hüküm aynıdır. Daha önce açıklandığı üzere, namaz kılanın önünden geçilen yer secde yeri de olsa en sahih olan görüşe göre namaz bozulmaz, geçmek ise mekruhtur.

Maliki Mezhebi:

Malikî mezhebine göre, otuz civarında sebepten ötürü namaz batıl olur:[1]

Namaz kılarken niyeti iptal etmek, (terketmek yahut namazla ilgili olarak yapılan işleri kesip ilga etmek), namazın rükün ve şartlarından birini bilerek terketmek, yanılarak namazın bir rüknünü terkedip selâm verip örfe göre arada uzun bir süre geçmiş bulunmak, rükû ve secde gibi fiilî bir rüknü fazladan yapmak (Kıraatte olduğu gibi sözlü rükünlere ilâvede bulunmak ise böyle değildir, yani namazı bozmaz.), birinci rekâttan sonra namaza bir teşehhüt ilâve etmek yahut oturma hâlinde bilerek üçüncü rekâta teşehhüt ilâve etmek.

Bilerek veya yanılarak kahkaha ile gülmek, bir lokma da olsa çiğnemek suretiyle bile bile bir şey yemek, az da olsa bir şey içmek, namazın ıslahına, düzeltilmesine yaramayan bir sözü bilerek konuşmak. Namazın düzeltilmesine yarayan bir söz sarf edilirse o takdirde çok konuşmakla namaz bozulur, fakat az konuşmakla bozulmaz. Bilerek karga sesi gibi bir ses çıkarmak, bilerek ağız ile üflemek, bilerek az da olsa kusmak namazı bozar.

Namazın tamamlanması konusunda şüphelenme durumunda bilerek selâm vermek, abdesti bozan bir durumun ortaya çıkması yahut böyle bir durumun namaz kılarken hatırlanması, avret yerinin tamamının veya bir kısmının görünmesi, namaz kılan kimsenin üzerine bir pisliğin atılması veya dökülmesi yahut namaz kılarken üzerinde böyle bir pisliğin bulunduğunun hatırlanması gibi durumlarda namaz bozulur.

Namaz kılan kişinin kendi imamının dışında bir kimsenin okuyuşunu açması, bilerek veya yanılarak namaz cinsinden olmayan çok iş görmek, vücudunu kaşımak, sakal ile oynamak, rida (palto ve benzeri şeyleri) omuzlar üzerine atmak, önünden geçen kişiye kuvvetli bir şekilde engel olmak ve eli ile işarette bulunmak namazı bozar. Eğer bu yapılan işler az olursa namaz batıl olmaz.

Namazın huzuruna engel olacak şekilde idrarın sıkıştırması, çok derin bir hüzün ve keder içinde olmak, kusmak üzere olmak yahut ağızına bir şey attığı hâlde namaza başlamak ve farzı tamamlamakta insanı meşgul eden bir durumun ortaya çıkması namazı bozar. Öğle ve ikindi gibi vakti peş peşe olan iki namazdan birincisini ikinci namazı kılarken hatırlamak da böyledir. Bir kimse ikindi namazını kılarken öğle namazını kılmamış olduğunu hatırlasa bu kişinin kılmakta olduğu ikindi namazı batıl olur. Çünkü tertibe riayet etmek kişiye vaciptir. Seferde bile olsa, dört rekâtlı namazlara yanılarak ilâvede bulunmak yahut üç rekâtlı farz namazlara ilâve-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 343-357; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 51.

de bulunmak yahut sabah ve cuma namazlarında yahut vitir namazında olduğu gibi iki veya üç rekâtlı namazlara ilâvede bulunmak, rekâtları sınırlı bulunan bayram namazları ile yağmur namazı ve güneş tutulması namazları gibi nafile namazlara ilâvede bulunmak namazı bozar.

İmamın rekâtlarına tam yetişemeyen kişinin imamla birlikte sehiv secdesi yapması, secde selâmdan önce de olsa sonra da olsa namazı bozar. Çünkü imamın secdesi mesbuk (rekât kaybı olan cemaat) için gerekli değildir. Zira bu kişi gerçekten cemaat değildir. Böyle bir kişinin imamla birlikte sehiv secdesi yapması namaza ilâvede bulunmaktır. Mesbuk olan kimse imamla beraber iki secdesi ile birlikte sadece bir rekât kılsa, ondan önceki secdeleri imamla birlikte yapar, imam selâm verdikten sonra üzerindeki rekât borçlarını kaza etmeye kalkar ve namazı tamamlamak için gerekli olan secdeleri geriye bırakır. Eğer üzerindeki borçları tamamlamadan bütün secdeleri öne alırsa namazı batıl olur.

Hafif bir sünneti terketmekten ötürü selâm vermeden önce secde etmek namazı bozan hâllerdendir. Tekbir getirmek, *semiallahu limen hamideh,* demek gibi. Yahut kunut dualarında olduğu gibi müstehap veya faziletli bir işi yapmamaktan ötürü selâm vermeden önce secde etmek de namazı bozar.

Yanılarak namazın sünnetlerinden üçünü terketmek, bununla beraber o sünnetleri yapmadığından ötürü sehiv secdesi yapmayı da terketmek ve selâm verdikten sonra aradan örfe göre hayli zaman geçmiş bulunmak namazı bozar.

Namaz kılarken mürted olmak, kıyamda iken özürsüz olarak bir duvara veya bir asaya dayanmak; öyle ki, bunlar önünden çekildiği takdirde yere düşecek kadar kuvvetli bir şekilde dayanıyor ise bu, namazı bozar.

Kıbleyi bilmemek, Kâbe'nin içinde veya üstünde farz namaz kılmak, teyemmümlü kişinin namaz esnasında suyun bulunduğunu hatırlaması, imam ile cematin niyetlerinin farklı olması (biri öğle namazına, diğeri ikindi namazına niyet etmiş olmaları gibi), yanılma gibi durumlar dışında imamın namazının bozulması, cemaatin de namazını bozar.

Şafiî Mezhebi:

Şafiî mezhebine göre yirmi yedi sebepten ötürü namaz batıl olur:[1]

1- Kasıtsız da olsa büyük ve küçük abdestsizliğin meydana gelmiş olması.

2- Affedilmeyecek kadar pisliğin bedene, elbiseye, namaz kılınacak yere bulaşmış olması. Ancak hemen temizlenirse zarar vermez.

3- İnsana hitap edilen sözleri iki harf ile, yahut anlaşılır bir tek harf ile söyle-

1 - *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* I, 182-186; *Tuhfetü't-Tullâb li'l-Ensarî,* 50-52; *Hâşiyetü'ş-Şarkâvî ala't-Tuhf* I, 217-226; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 194-200, 206-207.

mek. Bu konuşma namazın faydasına olsa da hüküm değişmez. Bir kimsenin yanılıp ilâve rekâta kalkan imamına "Kalkma" yahut "Otur" yahut "Bu beşinci rekâttır" gibi sözleri sarfetmesi gibi. Ancak Allah kelâmını yahut zikir ve duayı söylemekten ötürü namaz bozulmaz. Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'an'da ismi geçtiği zaman *es-Salâtü ves-selâmu aleyke yâ Resulallah!"* tarzında hitap etmekle namaz bozulmaz. Fakat Kur'an'ı başka gayeler için okumaksa meselâ, kendisinden bir şey alma konusunda izin isteyen kimseye karşılık *"Ey Yahya! Kitabı kuvvetle al."* ayetini Kur'an niyetiyle okusa başkasına bir şey anlatmayı da kastetse namazı batıl olmaz. Fakat Kur'an okuma maksadını taşımayıp sadece izin isteyen kişiye cevap vermek maksadını taşıyorsa namaz bozulur.

Hz. Peygâmber (a.s) dışında her hangi bir kimseye hitap etme maksadı taşımaksızın namazda Allah'ı zikretmek yahut dua etmekle namaz bozulmadığı gibi, her hangi bir yaratığa atıfta bulunmaksızın ve Hz. Peygamber (a.s)'den başka bir kimseye hitap maksadı olmaksızın Allah'a yaklaştırıcı bir taatı söylemekle, meselâ, adakta bulunmakla namaz batıl olmaz. Çünkü adak da dua cinsindendir. Özürsüz olarak uzun süre namazda sessiz durmakla da namaz batıl olmaz. Çünkü sessiz durmak namazın düzenini bozmaz.

İmam namaz kıldırırken *" İyyâke nâbudü ve iyyâke nesteînu"* dese, buna karşılık cemaat "Allah'tan yardım isteriz" dese bunu söyleyen kişinin namazı batıl olur. Ancak bu sözden dua kastedilirse namaz bozulmaz. Yine, bir kimse namazdayken Kur'an okunduktan sonra *"Sadakallahulazîm"* dese namazı batıl olmaz. Çünkü bu Allah'a hamdüsenâdır. Daha önce de geçtiği üzere namazı bozan hâllerden biri de ağlamak ve inlemektir.

4- Oruçlu kimse namaz kılarken az veya çok bir şey yer veya içerse, tehdit altında bile yapılmış olsa bu namazı bozar. Ancak bunu yapan kişi eğer bu durumun namazda haram olduğunu bilmezse namazını bozmaz.

5- Namazın hareketlerinden olmayan peşpeşe çok iş görmek de namazı bozar. Üç adım atmak yahut üç kere elini götürüp getirmek yahut bütün vücudunu hareket ettirmek, namazda iken sıçramak, ister bilerek ister yanılarak olsun, namazı bozan hâllerdendir. Korku namazı ile sefer namazı bu hükmün dışındadır. Yukarıdaki hükmün dayanağı, bunlardan kaçınmakta her hangi bir güçlüğün bulunmamasıdır. Parmaklarını tesbih saymak için hareket ettirmekte olduğu gibi, az hareketlerden ötürü namaz bozulmaz. Çünkü Buharî ile Müslim'de nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s) Umame'yi sırtında taşıdığı hâlde namaz kılmıştı. Öyle ki secdeye varınca onu yere indirir, kalkınca yine sırtına alırdı. Yine bunun gibi şiddetli uyuz hastalığından ötürü kaşınmakla çok iş görme durumu meydana gelse de namaz bozulmaz. Bunun gibi, kaşınma aralıklarla olduğu takdirde çok da olsa namazı bozmaz.

6- Kahkaha ile (sesli olarak) gülmek.

7 - Namaz esnasında mürted olmak.

8 - Namaz esnasında deli olmak.

9 - Korku namazı dışında göğsünü döndürmek suretiyle kıbleye yönelmeyi terketmek.

10 - Örtmeye gücü yettiği hâlde bilerek yahut tehdit ile avret yerini açmak ve onu hemen örtmemek. Şayet namaz kılan kişinin avret yerini rüzgâr açar ve açılan kısmı hemen örterse namazı bozulmaz.

11 - Çıplak olarak namaz kılarken uzak bir yerde elbise bulunduğunu haber almış bulunmak. Öyle ki, bu yere kadar gidip elbiseyi almak için hem çok iş yapmaya ihtiyaç duyulacak, hem de uzun süre avret yerleri açıkta bulunacak. Böyle bir durumda namaz bozulur. Elbiseler alınıp giyildikten sonra namaza devam edilir. Fakat elbise yakında ve çok iş görmeye ihtiyaç duyulmadan namaza sıhhat üzere devam etme imkânı varsa, bu elbise ile hemen örtünüp namaza devam edilir. Eğer bu ölçüde yakın değilse o takdirde yine namaz batıl olur.

12 - Namazın rükünlerinden birini şüpheye girmiş olarak yapmak yahut namazda bir rükün yerine getirecek kadar zaman niyet hakkında şüpheli bulunmak yahut bu kadar zaman içinde namazın şartlarından birinde şüpheye düşmek yahut niyetin keyfiyeti hakkında şüpheye düşmek. Yani öğleye mi, yoksa ikindiye mi niyet ettiği hususunda şüphelenmek.

13 - Namaz kılarken niyet değiştirerek başka namaza niyetlenmek. Meselâ, farz namazın niyetini nafileye çevirmek gibi. Eğer bir kimse bilerek ve kasten kılmaya başladığı namazı başka bir namaza çevirirse namazı batıl olur. Ancak, cemaate yetişebilmek için tek başına kılmaya başlanan farz namaz mutlak bir nafileye çevrilirse o takdirde bu hareket namazı bozmaz. Bu durumda kalan kişi, iki rekâtta selâm verip cemaatle kılınan namaza yetişirse namazı bozulmaz. Hatta vakit geniş ise namazın nafileye çevrilmesi mendup olur. Çünkü cemaatle namaz kılmanın sevabı daha büyüktür. Eğer vakit dar ise başlanılmış bulunan bir farz namaz nafileye çevrilmez. Cemaatle namaza yetişmek için geniş vakitte namazda iken niyet değiştiren kişi, eğer bu namazı mutlak nafileye değil de belli bir nafile namaza meselâ kuşluk namazına çevirirse bu niyet geçerli olmaz. Çünkü böyle bir namaz için niyet anında belirlenmeye ihtiyaç vardır. Yahut cemaatle namaz kılması meşru olmayan bir durum söz konusu ise meselâ, öğle namazını kılıyorken ikindi namazını cemaatle kılmaya başlayanlara yetişmek için niyet değiştirirse bu namazın niyetini değiştirmek caiz değildir. Yine bunun gibi, eğer imam uyulması mekruh olan kimselerden ise başlanılmış bulunan bir namazı başka bir namaza, yani nafile namaza çevirmek mendup değildir. Hatta mekruhtur. Bir kimse üçlü ve dörtlü namazlarda üçüncü rekâta kalkmışsa bundan sonra bu namazı nafile namaza çevirmesi mendup olmaz, belki mübah olur. İki rekâtlı namazlarda birinci rekâtta da bulunsa niyet değiş-

tirmek mendup olmaz. Çünkü mutlak nafilelerde bir tek rekâtla da yetinmek caizdir.

14 - Tamamlamadan veya kesmeye azmetmeden namazdan çıkmaya niyet etmek.

15 - Namazı kesmek ile namaza devam etmek arasında tereddüt göstermek.

16 - Âdeten mümkün olmayan bir iş de olsa namazını kesmeyi bir şeye bağlamak. Meselâ bıçağın kesmemesine bağlamak. Şöyle ki, namaz kılan kişinin kalbinden "Eğer Zeyd gelirse namazı keserim." demesi gibi. Fakat namazdan çıkmayı aklen imkânsız bir şeye bağlarsa, bunun o namaza her hangi bir zararı olmaz. İki zıddı birleştirmek gibi.

17 - Sözlü de olsa bilerek namazın rükünlerinden birini terketmek. Eğer bir özür sebebiyle yanılarak her hangi bir rükün terkedilirse bundan ötürü namaz bozulmaz. Bu rüknü namaz içinde yerine getirerek tamamlamak gerekir.

18 - Fiilî olan bir rüknü kasten eğlence olsun diye tekrarlamak veya aynı düşünce ile onu başka bir rükünden önce yapmak. Çünkü bu durum namazın şeklini ihlâl eder. Fakat Fatiha ve teşehhüt gibi sözlü bir rüknü bile bile tekrarlamak ve onu başka rükünlerden öne almak yahut fiilî bir rüknü yanılarak tekrarlamak mutemet olan görüşe göre namazı bozmaz.

20 - Ayağın bir kısmının mestler dışında görünmesi yahut mestlerde yırtık ortaya çıkması.

21 - Mestler üzerine alınan meshin müddetinin sona ermesi. Mesh vaktinin çıkması ile abdestin bir kısmı batıl olmaktadır. Bu sebeple namaz bozulur.

22 - Kâfir olduğu için veya başka sebeplerle kendisine uyulması caiz olmayan bir imama uymak, bazı noktalarda imamın durumu bilinmese de, namazı bozar.

23 - Bile bile kısa olan bir rüknü uzatmak. Meselâ, rükû'dan doğrulunca bu esnada okunacak olan duayı, Fatiha miktarınca uzatmak yahut iki secde arasında okunacak olan duayı teşehhüt miktarı uzatmak gibi. Fakat diğer namazlarda son rekâtta rükûdan doğrulmayı uzatmak bu hükmün dışındadır. Çünkü genel olarak namazlarda bu durum yapılagelmektedir. Salâtün-nâzile'de (musibet zamanlarında kılınan namazda) olduğu gibi. Tesbih namazlarında iki oturuş arasını uzatmak da bu istisnaya dahildir. Nitekim ileride nafile namazlar bahsinde bu konudan bahsedilecektir.

24 - Yeri gelmeden, bilerek selâm vermek.

25 - Özürsüz olarak fiilî olan iki rüknü imamdan önce yapmak yahut imamdan sonraya bırakmak.

26 - Namaza başlamak niyeti ile iftitah tekbirini ikinci kere tekrarlamak.

27 - Haram olduğunu bildiği hâlde ayağa kalktıktan sonra birinci teşehhüt için geri dönmek. Çünkü bu şekilde davranan kimse kasten oturma hareketini namaza ilâve etmiştir. Eğer bu hareketi namazda olduğunu unutarak yaparsa yahut geri dönmenin haram olduğunu bilmeyerek yaparsa en sahih görüşe göre namaz batıl olmaz.

Hanbeli Mezhebi:

Hanbelîler namazı bozan şeyleri otuz altı madde olarak saydılar. Bu maddeleri aşağıda zikrediyoruz: (1) Bunlar da çoğunlukla Şafiî mezhebindeki maddelere benzemektedir:

Namaz kılarken abdesti bozan bir durumun ortaya çıkması, hemen yok edilmemek kaydıyla bir pisliğin namaz kılan üzerine temas etmesi, yönüne doğru yönelmek şart olduğu hâlde kıbleye sırt çevirmek, avret yerini açmak (Rüzgâr açıp da hemen örtülmesi durumu bu hükmün dışındadır.), çıplak namaz kılan kimsenin uzakta bir yerde avret yerini örtecek elbise bulunduğunu haber alması, özürsüz olarak kuvvetli bir şekilde bir şeye dayanmak (öyle ki, bu dayanılan şey alındığı takdirde kişi yere düşecektir), mutlak olarak namazın her hangi bir rüknünün terkedilmesi, bile bile bir vacibin terkedilmesi gibi, fiilî bir rüknü bile bile namaza ilâve etmek, yani fazladan rükû ve benzeri işleri yapmak, namazın bazı rükünlerini bile bile bazılarından önce yapmak, üçüncü rekâtta kıraate başladıktan sonra bilerek ve hatırlayarak ilk teşehhüt için geri dönmek, namaz bitmeden bile bile selâm vermek, bile bile yahut yanılarak cemaat durumundaki kişinin imamından önce selâm vermesi ve imam selâm verdikten sonra selâmı tekrarlamaması, doğru okuma gücüne sahip olmasına rağmen manayı bozacak şekilde Kur'an'ı yanlış okumak (meselâ, "En'amte"'yi "En'amtü" tarzında okumak gibi), namazı kesmek maksadı ile namaz için yapmış bulunduğu niyetini feshetmek yahut namazını feshetmekte tereddüt göstermek yahut niyetini feshetmeye azmetmek (bilfiil fesh edilmese de), niyet edip etmediği konusunda şüpheye düşmek, rükû ve secde gibi bir işi şüphe içinde yapmak, iftitah tekbirinde şüpheye düşmek, yani iftitah tekbiri alıp almadığında şüphelenmek, namaz kılanın önünden simsiyah bir köpek geçmiş olmak (Bu mesele daha önce geçen bir hadise dayanmaktadır: *"Siyah köpek şeytandır."*), doğrulduktan sonra rükû ve secde tesbihi okumak, secde ettikten sonra oturup mağfiret dilemek, dünya zevkleri ile ilgili dua etmek (meselâ, Allah'tan kendisine güzel bir eş vermesini istemek.), az da olsa mutlak olarak konuşmak, yanılarak yahut tehdit altında kalarak yahut bir tehlikeden sakındırmak için konuşmak, Allah ve Resulü Ahmed (a.s.)'den başkasına hitapta bulunmak, mutlak olarak seslice gülmek (kahkaha), ihtiyaç bulunmaksızın öksürmek, iki harf anlaşılacak şekilde üflemek, iki harf anlaşılacak şekilde Allah korkusu dışında bir sebeple ağlamak (Ancak, kendiliğin-

1 - *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 150-151; *el-Muğnî*, II, 1 vd, 44-62, 67, 249.

den gelen ve hakim olunamayan ağlamalar bu hükmün dışındadır.) kıyam ve oturma hâli dışında uyuyan kimsenin konuşması, âdette namaz cinsinden olmayan çok işi peşpeşe yapmak, yanılarak da olsa namazı bozar. Ancak düşmandan sakınmak, ve korku sebebiyle yapılan hareketler bu hükmün dışındadır. Hanbelî mezhebine göre, az iş üç kere ile yahut daha başka sayılarla belirlenmez. Dilsizin işareti bir işi yapması gibidir.

Bilmeyerek ve unutarak yapmak dışında az miktarda yemek içmek, şeker gibi ağızda erimiş bulunan bir yiyeceği yutmak. Ancak bilmeyen ve unutarak yapanlar için az miktar namazı bozmaz. Bir kimse namazının batıl olduğunu bildiği hâlde o namazı kılmaya devam ederse, bundan ötürü ona tedip cezası verilir.

Az bir iş sebebiyle yahut peşpeşe olmayan çok iş sebebiyle namaz batıl olmaz. Fakat bunları gereksiz yere yapmak mekruhtur. Böyle davranan kimseler için sehiv secdesi gerekli değildir. Çiğnemeksizin dişler arasında kalan yemek artıklarını yutmakla namaz batıl olmaz. Kasten az bir şey içmekle nafile namaz batıl olmaz. Bunun gibi, bir şeye uzun süre bakmaktan ötürü de namaz batıl olmaz. Uzun süre baktığı şey kitap da olsa ve bu kitabın içindeki yazıları kalbinden okusa namazı bozmaz. Uzun müddet devam etse de kalpten geçirilen bir şey ile namaz batıl olmaz. (1) Ekserisi vesvese içinde kılınan namaz batıl olmaz. Yine namaz kılan kimseyi öksürük, aksırık yahut esneme tutması sebebiyle namazı batıl olmaz. (Bundan ötürü iki harf çıksa da.) Az miktar uyuyan kimsenin konuşması ile namaz batıl olmaz. Ancak bu uykunun hafif, oturarak veya ayakta olması şarttır.

Daha önce açıkladığımız üzere, Hanbelîlere göre, kabristanda, helâda, hamamda ve develerin ağılında namaz kılmak batıldır. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Hamamlar ve mezarlıklar dışında bütün yeryüzü mescittir."*, (2) *"Develerin ağıllarında namaz kılmayın. Çünkü bunlar şeytanların bulunduğu yerlerdendir."* (3) Bu hadislerdeki yasaklama, buralarda namaz kılmanın haram olmasını gerektirir. Zira bu yerlerin bir kısmı pislik yeridir yahut soyunma yerleridir.

NAMAZI KESMEYİ GEREKTİREN HÂLLER

Zaruret dolayısıyla bazen namazı kesmek vacip olur. Bazen de bir özür sebe-

1 - Bunun delili Ebu Hureyre (r.a.) den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "Hz. Peygamber (a.s.) buyurmuştur ki: *"Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan sırtını dönerek sesi işitmemek için yellenerek kaçar." Ebu Hureyre daha sonra sehiv secdelerini zikretti."* Buharî ve Müslim bu hadiste ittifak etmişlerdir. Buharî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: *"Ben namazda iken ordumu hazırlarım." Neylü'l-Evtâr,* II, 337.

2 - Ebu Dâvud.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Bera b. Âzib'den rivayet etmiştir. Müslim de benzer bir hadisi Câbir b. Semure'den rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel ise bunun benzerini Üseyd b. Hudayr'dan rivayet etmiştir.

biyle mübah olur.

1. Zaruret Dolayısıyla Namazı Kesmeyi Gerektiren Hâller:

Aşağıdaki hususlar, zaruret dolayısıyla namazı kesmeyi vacip kılan durumlardır:

1 - Farz namaz da olsa, yanmakta olan bir şahsın yardım çağrısı sebebiyle namazı kesmek vacip olur. Hatta bizzat namaz kılandan yardım istemese de bunu duysa namazını kesmek vacip olur. Namaz kılan kimse yine bir kimsenin suya düşüp boğulmak üzere olduğunu yahut birine yırtıcı bir hayvanın saldırdığını yahut bir kimseye zalim bir insanın saldırdığını görse ve kendisi ona yardım edebilecek güce sahip olsa namazını bozup yardımda bulunması vacip olur.

Hanefîlere göre, imdat çağrısı dışında ana-babadan birinin seslenmesi sebebiyle namaz kılan kişinin namazını kesmesi vacip değildir. Çünkü namaz ancak zaruret dolayısıyla kesilebilir.

2 - Namaz kılanın kuvvetli olan kanaatine göre, kör bir insanın yahut çocuk ve benzeri yardıma muhtaç varlıkların kuyuya düşme tehlikesi söz konusu olunca namazını kesmesi gerekir. Bunun gibi, ateşin yayılması ve yangın tehlikesi göstermesi, eşyanın yanması, kurdun koyuna saldırması gibi korkulu durumlarda yine namaz kesilir. Çünkü bunda canı ve malı korumak söz konusudur. Oysa namazı kestikten sonra onu telâfi etmek mümkündür, yeniden kılınabilir. Zira Allah'ın hakları müsamahaya dayalıdır.

2. Farz da Olsa Namazı Kesmek Caiz Olan Hususlar: (1)

Aşağıda zikredilecek sebeplerden ötürü namazı kesmek caizdir:

1 - Başkasına ait bir mal da olsa, eşyanın çalındığını görmek namazı bozmayı caiz kılan sebeplerdendir. Ancak çalınacak şeyin bir dirhem ve daha fazla değer taşıması gerekir. Bundan daha az değer taşıyan bir malın çalınmasından ötürü namazı kesmek caiz değildir.

2 - Kadının çocuğuna bir tehlike gelmesinden korkması yahut tencerenin taşmasından veya pişmekte olan yemeğin yanmasından korkması namazı kesmeyi caiz kılan sebeplerdendir. Eğer doğum yaptıran ebe çocuğun ölmesinden veya bir uzvunun sakatlanmasından ya da annenin ölüm tehlikesi geçirmesinden korkarsa namazını vaktinden sonraya tehir etmesi vacip olur. Eğer namaz kılıyorsa namazını kesmesi de vacip olur.

3 - Yolculuk hâlindeki kişinin hırsızdan yahut eşkiyadan korkması da namazı kesip saklanma veya kaçma sebeplerindendir.

4 - Eziyet veren bir hayvanı öldürmek eğer çok iş yapmaya ihtiyaç gösteriyor-

---

1 - *Merakı'l-Felâh,* 60.

sa, bunun için namazı kesmek ve öylece onu yok etmeye çalışmak caizdir.

5 - Kaçan bir hayvanı geri çevirmek için namazı kesmek caizdir.

6 - Cemaati kaçırma tehlikeşi söz konusu olsa bile, küçük veya büyük abdest daralmasından ötürü namazı kesmek caizdir.

7 - Nafile olarak kılınan namazlarda, namaz kılmakta olduğunu bilmeksizin, ana-babadan birinin çocuğuna seslenmesi o namazı bozmak için bir sebep teşkil eder. Böyle bir durumda namazı bozmak caizdir. Farz namazlarda ise her hangi bir zarar söz konusu değilse ana-babaya cevap vermek için namazı kesmek caiz değildir. Bu konuda bütün müçtehitler ittifak etmişlerdir.

NAFİLE VEYA TETAVVU' NAMAZLAR

Tetavvu', aslında"taat işlemek" demektir. Şer'an ve örfen ise "vacip olmayan taat" demektir.

Tetavvu' namazı: Farzlar üzerine ilâve olarak mükellef kişiden, kesin olmayan bir şekilde istenilen şeydir. Kemâl üzere kılınmayan farz namazların eksiği kıyamet gününde bunlarla tamamlanacaktır. Bu hususta Ahmed b. Hanbel'in *merfû* olarak rivayet ettiği *sahih* hadis vardır. (1) *"Namaz ve zekât gibi farz ibadetler tam yapılmamışsa tetavvu'larla tamamlanacaktır."*

Tetavvu'un hükmü: Yapan sevap alır, yapmayan bundan ötürü azap görmez.Tetavvu',ya bayram namazları, yağmur namazı, güneş tutulması namazı, ay tutulması namazı ve teravih namazı gibi farzlardan ayrı olur (Hanefîlere göre bayram namazları vaciptir. Hanbelîlere göre, bayram namazları farz-i kifayedir.) ya da farzlardan önce ve sonra kılınan sünnetlerde olduğu gibi, farzlara tabi olur.

Nafile Namazlar: Nafile lügatte "ziyade" demektir. Nafile yapmak tetavvu' yapmak demektir. Fakat şer'an nafile: "Farz, vacip yahut sünnet olmayan meşru bir iş'ten ibarettir." (2)

Şafiîlere göre, nafileler farzlardan başka işlerdir. Bu işlere nafile adının verilmesinin sebebi, Allah'ın farz kıldıklarından fazla olmasından ötürüdür. (3) Nafilelerin meşruluğu bizzat Hz. peygamber (a.s.)'in yapması ile sabittir. Müslim'in Rabîa b. Mâlik el-Eslemî (r.a.)'den rivayetine göre Rabîa şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bana "İste" buyurdu. Ben de: "Cennette sana arkadaş olmak isterim." dedim. "Bundan başka!" buyurdu. Aynı şeyi istiyorum." cevabını verdim. Bunun üzerine buyurdular ki: "Çok secde ederek kendin için bana yardımcı ol."*

Beden ile yapılan ibadetlerin en üstünü namazdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namazla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Dosdoğru olun, fakat bu da pek zordur.*

---

1 - *Keşşâfül-Kınâ',* I, 481.
2 - *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb,* I, 91.
3 - *Mugni'l-Muhtâc,* I, 219.

Biliniz ki, sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Abdestli olmaya ancak müminler devam ederler." (1) Ayrıca namaz, diğer ibadetlerin ihtiva etmediği bir çok taatleri ihtiva eder. Meselâ, namazda temizlik, kıbleye yönelmek, Kur'an okumak, Allah tealâyı zikretmek, Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek vardır. Diğer bütün taat ve ibadetlerde yasaklanan şeyler namazda da yasaklanmıştır. Ziyade olarak konuşmak, yürümek ve diğer işleri yapmak yasaktır. Nafile olarak yapılan ibadetlerin en faziletlisi nafile namazdır. (2)

Nafilelerin taksiminde fıkhî mezheplerin kendilerine mahsus bazı terimleri vardır. Her mezhebe göre bu terimleri zikretmek yerinde olacaktır.

HANEFİLERE GÖRE NAFİLELER

Hanefîlere göre nafileler iki kısma ayrılır: Sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler. (3)

Sünnet olan nafile: Hz. Peygamber (a.s.)'in yapmaya devam ettiği ve ancak nadiren yapmadığı kuvvetli işlerdir. Bazen bu işleri yapmamasının sebebi, farz olmadığını insanlara bildirmektir.

Mendup olan nafile: Hz. Peygamber (a.s.)'in bazen yapıp bazen yapmadığı kuvvetli olmayan sünnetlerdir.

1. Müekked Olan Sünnetler:

1 - Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Bu iki rekât nafile namaz, sünnetlerin en kuvvetlisidir. Çünkü bu namaz hakkında Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sabah namazının iki rekâtı dünyadan ve dünyada bulunan herşeyden daha hayırlıdır."* (4)Hz. Aişe (r.a.)de şöyle buyurmuştur: *"Peygamber (a.s.) sabah namazının iki rekâtı kadar çok hiç bir nafile namaza devam etmemiştir."* (5)

Bu iki hadise binaen Hanefîler demişlerdir ki, sabah namazının iki rekât sünnetini özürsüz olarak, binek hâlinde yahut oturarak kılmak caiz değildir. Sabah nama-

1 - Bu hadisi Ahmed *Müsned*'inde, ibni Mace, Hâkim ve Beyhakî Sevban'dan rivayet etmişlerdir. İbni Mace yine, Taberanî de Abdullah b. Amr b. Âs'tan, yine Taberanî Seleme b. Ekva'dan rivayet etmişlerdir. Bu *sahih* bir hadistir. İbni Mace bu hadisi yine Ebu Umame'den, Taberanî ise Ubade b. es-Sâmit'ten şu lafızlarla rivayet etmişlerdir: *"Olabildiğiniz kadar dosdoğru olun.. Sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Abdeste ancak mümin kişi devam eder."*

2 - *el-Mühezzeb,* I, 82.

3 - *Fethu'l-Kadir,* I, 314-335; *Tebyînu'l-Hakâik,* I, 171-180; *el-Lübâb,* I, 91-94; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* I, 630-664.

4 - Bu hadisi Ahmed, Müslim, Tirmizî Hz. Aişe'den *merfû* olarak rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 19; *Sübülü's-Selâm,* II, 4.

5 - Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Ahmed ile Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den şu rivayeti nakletmişlerdir: *"Sizi atlar kovalasa da, sabah namazının iki rekât sünnetini terketmeyin."* (a.g.e.)

zının sünneti dışında hiç bir sünnet Hanefî mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kişi, aynı gün zevâlden önce onu kaza ederken sünnetini de beraber kılar. Kişi sadece farzı kılmışsa o takdirde sünnetle birlikte ikisinin kaza edilmesi gerekmez. Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Sabah namazının sünnetinin ilk rekâtında "Kâfirûn" suresini, ikinci rekâtında ise "İhlâs" suresini okumak sünnettir. Sabah namazının sünnetini kişinin evinde vaktin ilk cüzlerinde kılıp mescide gitmesi de sünnettir.

Bir kimse sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır, eğer ikinci rekâtta bile olunsa, farza yetişmek imkânı varsa sünneti kılar, yok eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemiyeceğini anlarsa sabah namazının sünnetini terkederek cemaate katılır ve farzdan sonra sünneti kaza etmez. Hanefî mezhebine göre, ortalık aydınlık hâle geldikten sonra sabah namazını kılmak daha faziletlidir.

2 - *Öğle yahut cuma namazından önce kılınan dört rekât:* Öğle yahut cuma namazından önce tek selâmla kılınan dört rekât namaz da müekked sünnetlerdendir.

Hz. Aişe (r.a.) buyuruyor ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) öğleden önce dört, sabah namazından önce de iki rekât namaz kılmayı terketmezdi."* (1) Sabah namazından önceki iki rekât namazdan kasıt, sabahın sünnetidir. Öğlenin sünneti sabah namazının sünnetinden sonra sünnetlerin en kuvvetlisidir. Bunun dışındaki sünnetler ise kuvvet bakımından eşittir.

Nafilelerin fazilet derecesi: Buraya kadar zikrettiğimiz bilgilerden ortaya çıkmıştır ki, sünnetlerin en kuvvetlisi ittifakla sabah namazının sünneti, ondan sonra, en sahih görüşe göre, öğle namazından önceki dört rekât sünnettir. Bunun dışındakiler ise kuvvet bakımından eşittirler.

3 - *Öğle namazından sonraki iki rekât namaz:* Bu namaz da sünnet-i müekkede olan namazlardandır. Öğlenin son sünnetine iki rekât daha ilâve edilerek kılınması menduptur. Cuma namazından sonra bir selâmla kılınan dört rekât nafile namaz da müekked sünnetlerdendir. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) öğleye nispet ederek şöyle buyurmuştur: *"Her kim öğle namazından önce dört rekât, öğle nanmazından sonra da dört rekât namaz kılarsa Allah tealâ onun cesedini cehennem ateşine haram kılar."* (2) Yine: *"Peygamber (a.s.) cuma namazından önce dört rekât, cuma namazından sonra da dört rekât namaz kılar, rekâtlar arasını (selâm ile) ayırmaz-*

---

1 - Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir. Ebu Dâvud, Tirmizî, İbni Mace ve İbni Huzeyme'nin Ebu Eyyub'dan rivayet ettiği şu hadis de bunu kuvvetlendirmektedir: *"Öğleden önce içinde selâm bulunmayan dört rekât namaz için göklerin kapıları açılır."* Taberanî'nin *Evsat*'ında rivayet edilen hadis ise şöyledir: *"Öğleden önce dört rekât, yatsıdan sonra kılınanlara denktir. Yatsıdan sonra dört rekât, Kadir gecesinde kılınanlara denktir." Sübülü's-Selâm,* II, 4.

2 - Beş İmam bu hadisi Ümmü Habibe'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî de onu *sahih* kabul etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 16).

dı." (1)

4 - *Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz:* Bu namaz da nafile olup kuvvetli sünnetlerdendir. Her iki rekâtta kıraati uzatmak sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) de böyle yaparlardı.

5 - *Yatsı namazından sonra kılınan iki rekât:* Yatsı namazından sonra kılınan iki rekât namazın kuvvetli sünnetlerden olduğuna delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisidir: *"Her kim bir gün ve gecede, farz namazlar dışında on iki rekât namaz kılarsa Allah tealâ ona cennette bir ev bina edecektir."* (2) Müslim'in ifadesi değişik olmakla birlikte aynı manayı taşımaktadır. Tirmizî'nin rivayeti ise şöyledir:: *"Her kim bir gün ve gecede on iki rekât namaz kılarsa onun için cennette bir ev bina edilir: Öğle namazından önce dört rekât, öğle namazından sonra iki rekât, akşam namazından sonra iki rekât, yatsı namazından sonra iki rekât, sabah namazından önce iki rekât."* Neseî *"İkindiden önce iki rekât"* ifadesini zikretmiş olup *"yatsıdan sonra iki rekât"* ifadesini kaydetmemiştir.

Farz namazlardan önce kılınan sünnetlerin meşru kılınmasının sebebi, şeytanın ümidini şöyle kesmektir: "Bu adam farz olmayan namazı bırakmıyor, nasıl olur da farzını terkeder?" Farzlardan sonra kılınan sünnetlerin teşri' sebebi ise, farz namazlardaki noksanları tamamlamaktır. Yani ahirette unutmak gibi özürler sebebiyle kılınamayan farz namazların yerine geçerler.

6- *Teravih Namazı:* Teravih namazı erkekler ve kadınlar için müekked bir sünnettir. Çünkü teravih namazına hem Hz. Peygamber (a.s.), hem de ondan sonra Hülafa-i raşidîn ve sahabe devam etmiştir. Teravih namazını cemaatle kılmak sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan'ın üçüncü, beşinci, yedinci ve yirminci gecelerinde bu namazı mescitte cemaatle kılmıştır. Sonra Müslümanlara farz olur endişesi ile kendisi imam olmamıştır. Hz. Peygamber (a.s.) cemaate teravih namazını sekiz rekât olarak kıldırıyordu. Gerisini cemaat evlerinde tamamlıyorlardı. Bu sebeple ashaptan gece vakti arı vızıltısı gibi sesler işitilirdi. (3)

Teravih namazının vakti, Ramazan ayında, yatsı namazından sonra sabaha kadar devam eden vakittir. Hanefîlerde en sahih olan görüşe göre, vitirden önce olduğu gibi, vitirden sonra da kılınabilir. Teravihin, gecenin üçte birine veya yarısına kadar tehir edilmesi müstehab olur. Hanefîlerde en sahih görüşe göre, teravihi gece yarısından sonra da kılmak mekruh değildir. Yine Hanefîlere göre, kılınamayan bir teravih namazı kaza edilemez. Eğer kaza edilirse, bu müste-

---

1 - İbni Mace ve Taberanî *Mûcem*'inde rivayet etti. Fakat bu hadisin senedi cidden *zayıftır*. *Nasbu'r Râye*, II, 206.

2 - Bu hadisi dört *Sünen* sahibi Ümmü Habibe'den rivayet etmiştir. (a.g.e.)

3 - Bu hadisi beş *Sünen* sahibi, Cübeyr b. Nüfeyr yolu ile Ebu Zer'den rivayet etmiştir. Tirmizî hadisi *sahih* kabul etmiş, Buharî ile Müslim de Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 50 vd.; *Nasbu'r-Râye*, II, 152.

hap cinsinden akşam namazı ile yatsı namazlarının sünnetlerinde olduğu gibi nafile cinsinden müstehap bir namaz olur, teravih namazı olmaz. Çünkü kaza, vitir namazı gibi vaciblere mahsustur.

En sahih olan görüşe göre, teravih namazında cemaat olmak sünnet-i kifayedir. Yani bir mescidin cemaati eğer teravihi cemaatle kılmıyorlarsa bundan ötürü günahkâr olurlar. Cemaatle kılınması meşru kılınan her namazın camide kılınması daha faziletlidir. Bir mahalledeki mescitte bazı insanlar teravih namazını cemaatle kıldıkları zaman, diğerleri fazileti terketmiş olurlar. Çünkü sahabeden bazı kimselerin teravih namazını cemaatle kılmayı terkettikleri rivayet edilmiştir.

Teravih namazı yalnız başına da kılınabilir. Fakat cemaatle kılınması daha faziletlidir. Ramazan ayı boyunca en az bir kere Kur'an'ın teravih namazında hatmedilmesi sünnettir. Eğer teravih namazını hatimle kılmak cemaate zor gelirse, onlara ağır gelmeyecek derecede kısa ve kolay ayetleri okumak sünnettir. Meselâ, bir uzun ayet okumak yahut üç kısa ayet okumak gibi. Kıraat ve tecvid kaidelerine rükû ve secdede tadil-i erkâna riayet etmek şartıyla, teravih namazında bir veya iki kısa ayet okumak da mekruh değildir. Sübhaneke, euzü ve her teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek terkedilmemelidir.

Teravih namazı yirmi rekattır. İkişer ikişer kılınır, arada bir miktar dinlenecek kadar oturulur. O selâmla tamamlanır. Teravihten sonra vitir namazı kılınır. Ramazan ayı dışında vitir namazı cemaatla kılınmaz.

Teravih namazının rekât adedi bakımından Hanefîlerin delili, Müslim'de rivayet edilen Hz. Ömer (r.a.)'in uygulamasıdır. Hz. Ömer (r.a.) devlet başkanı olarak insanlara Mescid-i Nebevî'de, hilâfetinin son zamanlarında, bu sayı üzerinde kıldırttı. Sahabede kendisine bu konuda uydu, Hülefa-i raşidîn'den sonra da hiç kimse teravihin cemaatle yirmi rekât olarak kılınmasına karşı çıkmadı. Hz. Peygamber (a.s.) ise bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *"Benden sonra, benim sünnetimden ve raşit halifelerin sünnetinden ayrılmayın."* (1) Beyhakî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre, "İbni Abbas Ramazan ayında cemaat dışında teravih namazını yirmi rekât olarak kılar, arkasından vitir namazını eda ederdi." (2)

Ebu Hanîfe'ye, Hz. Ömer'in yaptığı uygulama sorulunca şöyle dedi: *"Teravih kuvvetli bir sünnettir. Hz. Ömer onu kendiliğinden çıkarmadı, o bu konuda yeni bir şey icat etmedi. O ancak, bunu kendisinin dayandığı ve bildiği bir delile dayanarak yapmıştır, Resulullah (a.s.)'tan bir ahit alarak yapmıştır."*

Fakat, bazı hadis âlimleri demişlerdir ki, Hz. Peygamberden Ramazanda sabit

---

1 - Ebu Dâvud ve Tirmizî.

2 - Süleym er-Râzî *Kitabu't-Tergîb* 'inde şu ifadeyi ilâve etmiştir: *"Üç rekâtla vitir kılardı."* Beyhakî demiştir ki, bu hadisi sadece Ebu Şeybe İbrahim b. Osman rivayet etmiştir. Ebu Şeybe zayıftır. *Nevlü'l-Evtâr*. 53.

olan, teravih namazını sekiz rekât kılmış olduğudur. Bunların dayandıkları delil, Buharî ve diğerlerinin Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazanda ve Ramazan dışında on bir rekâttan fazla nafile namaz kılmamıştır."* Yine İbni Hıbban, *Sahih*'inde, Cabir (r.a.)'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendilerine sekiz rekât namaz kıldırdıktan sonra vitir namazını kılmıştır."* (1)

2. Müekked Olmayan (Mendup) Sünnetler:

Mendup, yani gayr-i müekked sünnetleri aşağıda zikredeceğiz. Bu sünnetlerin gayr-i müekked olmasından maksat, onları Hz. Peygamber'in yapmamış olduğu değildir. Bilakis Hz. Peygamber (a.s.), müekked olmayan sünnetleri çoğunlukla kılar, bazen terkederdi. Bu sünnetler şunlardır:

1- Daha önce de açıkladığımız üzere, öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekâta ilâve olarak kılınan iki rekât namaz.

2 - İkindi namazından önce tek selâmla kılınan dört rekât namaz: Bu namazla ilgili olarak Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İkindi namazından önce dört rekât namaz kılan kimseye Allah rahmet eylesin."* (2) İkindi namazından önce iki rekât nafile namaz kılmanın caiz olmasına gelince, bu husus: *"Her iki ezan arasında namaz vardır."* (3) hadisinin şumulüne girmektedir.

3- Yatsı namazından önce kılınan dört rekât namaz: Yatsı namazından önce ve sonra tek bir selâm ile kılınan dört rekâtlık nafile namaz da sünnet-i gayr-i müekkeddir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.), yatsıdan önce dört rekât namaz kılar, sonra yatsı namazını müteakip kalkar, dört rekât daha namaz kılar, sonra yatardı."* (4)

Namaz kılan kişi dilerse yatsıdan sonra iki rekât sünnet-i müekkede ile de iktifa edebilir. Bu içtihadın dayanağı daha önce geçen *"Her kim gündüz ve gece on iki rekât namaz kılarsa kendisi için cennette bir ev bina edilir."* hadisidir.

4 - Evvabîn Namazı: (5) Evvabîn namazı altı rekât olup akşam namazından sonra bir, iki veya üç selâmla kılınır. Birincisi, yanı tek selâmla kılmak daha sürekli ve daha zordur. Bu namazın delili: *"Şüphesiz Allah evvabîni (kendisine çok kuvvet-*

---

1 - *Neylü'l-Evtâr*, (a.g.e).

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen* olduğunu söylemiştir. İbni Huzeyme de hadisi rivayet edip *sahih* demiştir. *Sübülü's-Selâm*, II, 5.

3 - Hadisi Bezzar rivayet etmiştir. Hadisin rivayet zincirinde, hakkında tenkid olan bir ravi vardır. *Meşmau'z-Zevaid*, II, 231.

4 - *Meraki'l-Felâh*, 64. Ahmed Ebu Dâvud ve Neseî Hz. Aişe'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yatsı namazını kıldıktan sonra ne zaman benim evime girdiyse dört veya altı rekat namaz kılmıştır." Nasbu'r-Râye*, II, 145 vd.; *Neylü'l-Evtâr*, III, 18.

5 - *Evvabîn, evvâb* kelimesinin çoğulu olup, tevbe ve istiğfar ederek Allah teâlâ'ya çokça yönelen kişi demektir.

le yönelenleri) çok mağfiret edici ve çok esirgeyicidir." ayetidir. Buna ilâve olarak Ammar b. Yâsir'den şu hadis rivayet edilmiştir: *"Her kim akşam namazından sonra altı rekât namaz kılarsa denizin köpükleri kadar da olsa Allah tealâ onun günahlarını mağfiret eder."* (1)

Kemaleddin İbni Humam, Şafiî ve Hanbelîlerde olduğu gibi, akşam namazından önce, hafifçe iki rekât nafile namaz kılmayı müstehap kabul etmiştir. Çünkü Buharî ile Müslim'de Abdullah el-Müzenî'den şu hadis rivayet edilmiştir: *"Akşam namazından önce iki rekât namaz kılın."* Resulullah (a.s.) bu cümleyi üçüncü kere tekrar ederken *"Dileyen kimselere"* ifadesini kullanmıştır.

Bunlar farz namazlara tabi olan nafile namazlardır. Müstakil olan nafilelere gelince aşağıda zikredilmişlerdir:

5- Kuşluk Namazı:

Kuşluk namazının en azı iki rekât olup sahih olan görüşe göre dört ve sekize kadar kılınabilir. Vakti güneşin bir mızrak boyu yükselmesi ile başlayıp zevâl vaktine yirmi dakika yahut yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Bunun delili Hz. Aişe hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kuşluk namazını ikişer ikişer dört rekât olarak kılar. Birinci selâmdan sonra dünya sözleri konuşmazdı."* (2) Müslim'in rivayetinde ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Kuşluk namazını dört rekât olarak kılar ve Allah'ın dilediği kadar ilâvede bulunurdu."* Yine Buharî ile Müslim'de *"Kuşluk namazının iki rekâtı"* ifadesi de sabittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti, gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

6- Abdest Namazı:

Abdest azaları kurumadan kılınan iki rekât nafile namazdır. Bu namazın dayanağı daha önce geçen şu hadis-i şeriftir: *"Her kim abdest alır, abdesti güzel alır, sonra kalkıp iki rekât namaz kılarsa ve bu iki rekâta kalbinden yönelirse o kimseye cennet vacip olur."* (3)

7- Tahiyyetü'l-Mescid Namazı:

Tahıyye, selâm vermek demektir. Tahıyyetü'l-mescid, mescide selâm vermek manasına gelir. Mescide giren kimseler için, mescidin Rabbine selâm vermek ve tazim için, iki rekât namaz kılmak menduptur. Bu namazın delili Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Sizden her kim mescide girerse iki rekât namaz kılmadan oturmasın."* (4) Hanefîlere göre bir kimse mescide girdiği zaman

---

1 - Hadisi Taberanî rivayet etmiştir. *Mecmau'z-Zevaid,* II, 230. İbni Mace, İbni Huzeyme ve Tirmizî, Ebu Hureyre'den bu konuda yine hadis rivayet etmişlerdir. *et-Terğîb ve't-Terhîb,* I, 404.

2 - Ebu Yâlâ el-Mavsılî rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 146; *Sübülü's-Selâm,* II, 16.

3 - Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî.

4 - Bu hadisi dört *Sünen* sahibi Ebu Katâde'den rivayet etmiştir. Ayrıca İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

eğer kerahet vakti değilse bu namazı kılar. Ancak farz namazı yahut sünnet namazı kılmak, niyete gerek kalmaksızın tahıyyetü'l-mescid namazının yerini tutar. Ayrıca bu namazı kılmaya gerek yoktur. İhtiyaç sebebiyle bir kimse mescide günde bir kaç kere giriyorsa ilk başta bir kere tahıyye namazı kılması yeterlidir. Her girişte ayrı ayrı namaz kılmaya gerek yoktur. Tahıyyetü'l-mescid namazının kılınma vakti, girer girmez oturmadan önceki zaman olmakla beraber, kılınmadan oturmakla kişinin uhdesinden düşmez. Çünkü İbni Hıbban'ın *Sahih*'inde rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Ey Ebu Zer! Mescidin tahıyye hakkı vardır. Onun tahıyyesi (selâmlanması) ise iki rekât namazdır. Kalk o iki rekâtı kıl."* Yukarıda zikredilen hadis ise evlâ olanı açıklamak mahiyetindedir.

Mescid-i Haram bu zikredilen mescitlerin dışındadır. Zira Mescid-i Haram'ın tahıyyesi tavaf etmektir.

Abdestsizlik yahut başka sebeplerle tahıyyetü'l-mescid namazı kılma imkânına sahip olmayan kişi mendup olarak şu tesbihi okur: *"Sübhanellahi vel-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallahu vellahu ekber."*

8- Teheccüt Namazı (Gece Namazı):

Gece vakti özellikle gecenin son vaktinde namaz kılmak mendup olup, bu namaz gündüz kılınan nafile namazlardan daha faziletlidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Yaptıklarına karşılık saklanan müjdeyi kimse bilmez"* (Secde, 17) *"Vücutları yataklarından uzak durarak korku ve ümit için de Allah'a dua ederler."* (Secde, 16). Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.)'de şöyle buyuruyor: *"Farz namazdan sonra en faziletli namaz gece namazıdır."* (Müslim) Taberânî'nin *merfû* olarak rivayet ettiği hadiste şöyle buyuruluyor: *"Geceleyin bir koyun sağacak kadar bir zaman da olsa nafile namaz kılmak lazımdır. Yatsı namazından sonra kılınan namaz- gece namazındandır.*

Sahih-i Müslim'de şu hadis rivayet edilmiştir: *"Gece namaz kılın. Çünkü gece namaz kılmak sizden önce geçmiş salih kulların âdetidir, Rabbinize karşı bir taattir, kötülükleri örtücüdür, günah işlemekten alıkoyucudur."*

Gece namazının rekât sayısı iki ile sekiz arasında değişmektedir.

Ramazan ve Kurban bayramlarının gecelerini, Kadir gecesini ihya etmek için, Ramazının son on gününün gecelerini Zilhicce ayının ilk on gününün gecelerini ve Şaban ayının on beşinci gecesini ibadetle geçirmek menduptur. Bu ibadet bütün geceyi yahut gecenin ekserisini içine alacak bir ibadet şekli olabilir. Çünkü bu konuda rivayet edilmiş sahih hadisler vardır. (1)

---

1 - Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Her kim Bayram gecesini ibadetle ihya ederse, Allah tealâ da kalplerin öldüğü günde onun kalbini ihya eder, yaşatır."* Yine Hz. Aişe rivayet etmiştir ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan'ın son on günü girince geceyi ibadetle ihya eder ve aile fertlerini uyan*

Sahur vaktinde Allah'a çok istiğfarda bulunmak da menduptur. Seyyid-i istiğfar duası şudur:

«اَللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبِّي، لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَاَنَا عَبْدُكَ، وَاَنَا عَلٰى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، اَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَاَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَاِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ.»

"Allahım! Benim Rabbim sensin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Senin kulunum ben. Gücüm yettiğince sana verdiğim söz ve ahitte duruyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Bana verdiğin nimetleri ikrar ve günahlarımı itiraf ederim. Beni bağışla, zira senden başka günahları bağışlayacak yoktur."

Yukarıda zikredilen geceleri ibadetle geçirmek için mescitlerde toplanmak yahut mescit dışında bazı yerlerde toplanmak mekruhtur. Çünkü bunu ne Hz. Peygamber (a.s.), ne de ashabı yapmışlardır. Bunun gibi Receb ayının ilk cuma gecesinde, Regaib namazı kılmak üzere bir araya gelmek de mekruhtur. Bunu yapmak aynı zamanda bidattir.

Namazda uzun süre ayakta durmak (kıyam), çok secde etmekten daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Namazın en faziletlisi, kıyamı uzun olandır."* (1) Kıyam uzun olunca daha çok Kur'an okunur. Secdeyi çok yapınca daha çok tesbih getirilir. Namazda Kur'an okumaksa tesbih çekmekten daha üstündür.

9- İstihare Namazı:

İstihare "bir şeyin hayırlısını istemek" demektir. İstihare namazı, nasıl hareket etmenin daha doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınır. İstihare namazı iki rekâttır. İki rekât namaz kıldıktan sonra kişi Resulullah (a.s.)'tan rivayet edilen bazı duaları okur. Müslim hariç beş muteber hadis kitabında Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre kendisi şöyle anlatmıştır: (2) *"Resulullah bütün işlerde bize Kur'an'dan bir sure öğretircesine istihareyi öğretir, şöyle buyururdu: "Sizden biri bir iş yapmak istediği vakit farz dışında iki rekât namaz kılsın ve şöyle desin.*

---

dırır, kendini hayru hasenat ve ibadet yollarına kaptırırdı." Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Allah katında Zilhicce ayının ilk on gününde yapılan ibadetten daha sevgili bir ibadet yoktur. Bu günlerde tutulan her oruç bir sene oruç tutma sevabına denktir. Bu gecelerden bir geceyi ibadetle geçirmek, Kadir gecesini ibadetle geçirmek kadar sevaptır."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Şaban ayının yarısının gecesi olunca, gecesini ibadetle, gündüzünü oruçla geçirin. Zira Allah tealâ güneşin batışından itibaren yer yüzüne rahmetiyle nüzûl ederek: "İstiğfar eden yok mu mağfiret edeyim, rızık isteyen yok mu rızık vereyim" buyurur. Tâ sabaha kadar."*

1 - Hadisi Ahmed, Müslim, Tirmizî, İbni Mace, Cabirden, Taberanî ise Ebu Musa ile Amr b. Abse'den ve Umeyr b. Katâde el-Leysî'den rivayet etmiştir. Bu hadis *sahih*tir.

2 - *et-Terğib ve't-Terhib,* I, 480.

«اللّهمّ إنّي أستخيرك بعلمك، وأستقدرك بقدرتك، وأسألك من فضلك العظيم، فإنّك
تقدر ولا أقدر، وتعلم ولا أعلم، وأنت علاّم الغيوب، اللّهمّ إن كنت تعلم أنّ هذا
الأمر خيرٌ لي في ديني ومعاشي وعاقبة أمري، (عاجل أمري وآجله) فاقدره لي، ويسّره
لي، ثمّ بارك لي فيه. وإن كنت تعلم أنّ هذا الأمر شرٌّ لي في ديني ومعاشي وعاقبة
أمري (عاجل أمري وآجله) فاصرفه عنّي، واصرفني عنه، واقدر لي الخير حيث كان،
ثمّ رضّني به. قال: ويسمّي حاجته عند قوله «هذا الأمر».

İstihare duasını Allah'a hamd, resulüne salatü selâm ile açmak ve kapamak müstehaptır. Namazında ise birinci rekâtta "Kâfirûn", ikinci rekâtta "İhlâs" suresini okumak müstehaptır. İstihareyi yaptıktan sonra mesele aydınlanmazsa, yukarıda zikredilen istihare namazını ve istihare duasını yedi kere tekrarlamak gerekir. Çünkü İbni Sünnî'den şöyle rivayet edilmiştir: *"Yâ Enes! Bir iş yapmak istediğin vakit yedi kere Rabbinle istihare et, sonra kalbine gelene bak. Hayır ondadır."* Eğer bir kimsenin namaz kılarak istihare etmesi bazı sebeplerle mümkün değilse, o takdirde sadece yukarıdaki duayı okuyarak istiharede bulunabilir.

10- Tesbih Namazı:

Tesbih namazının fazileti büyüktür ve pek çok sevabı vardır. Tesbih namazını Müslüman her vakitte kılabilir, kerahet yoktur. Her gün veya gecede bir kere yapılmalı, değilse haftada bir kere yahut her cumada bir kere yahut her ayda bir kere yahut ömürde bir kere kılınmalıdır. Bununla ilgili hadis bir çok yoldan nakledilmiş bulunduğu için *hasen*dir. Bununla ilgili hadisin uydurma olduğunu zanneden kişi yanılmıştır.

Tesbih Namazının Tarifi: Tesbih namazı dört rekâttır. Her rekâtta Fatiha ve bir sure okunur. Bir veya iki selâmla tamamlanır. Tesbih namazında üç yüz kere *Sübhanallahi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm*tesbihi okunur. Her rekâtta yetmiş beş tesbih okunmuş olur. Sübhaneke duasından sonra on beş kere, kıraatten sonra rükûda, rükûdan kalkışta, her iki secdede, iki secde arasındaki oturuşlarda onar kere tesbih okunur. Ancak bu tesbihler rükû ve secde tesbihlerinden sonra okunur. Bu tarifi, Tirmizî'nin *el-Câmi*'inde Ebu Hanîfe'nin talebelerinden Abdullah b. Mübarek'ten rivayet ettiği şekle göredir. İki rivayet arasında tercih edilen de budur. Tesbih namazını kılan kişi eğer aklında tutabiliyorsa tesbihleri parmakları ile saymaz.[1]

1 - *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I, 469. Burada İbni Abbas'tan başka bir şekilde rivayet edilmiştir: *"Kıraatten sonra on beş kere tesbih getirir, ikinci secdeden sonra da on tesbih okur." Tergîb*, I, 467.

11- Hacet Namazı:

Hacet namazı yatsıdan sonra kılınan dört rekâtlık bir namazdır. İki rekât olduğu rivayeti de vardır. *Merfû* bir hadiste rivayet edildiğine göre, bu namazın birinci rekâtında bir kere Fâtiha, üç kere ayete'l-kürsî okunur. Diğer üç rekâtın her birinde Fatiha, İhlâs Felâk, Nas sureleri birer kere okunur. Eğer bunlar okunur da namaz kılınırsa, Kadir gecesinde bunları okuyarak namaz kılmış sevabına erişilir.

Tirmizî'nin Abdullah b. Ebu Evfa (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Her kimin Allah'tan bir dileği bulunursa yahut insanlardan her hangi birinden bir dileği bulunursa, önce güzel bir şekilde abdest alıp iki rekât namaz kılsın. Sonra Allah tealâ'ya hamd ve senada bulunsun, sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e salâtü selâm getirsin ve şu duayı okusun.* (1)

«لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، اَلْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ لاَتَدَعْ لِي ذَنْبًا اِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمًّا اِلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا اِلاَّ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

"Halîm ve Kerîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Yüce arşın Rabbi Allah'ı tesbih ederim. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Allahım! Rahmetini gerektiren şeyleri, kesin mağfiretini, her iyiliği elde etmeyi, her günahtan uzak olmayı senden dilerim. Affetmediğin hiç bir günah, feraha çıkarmadığın hiç bir tasa, senin rızana muvafık hiç bir ihtiyacı da karşılamadan bırakma, Ya Erhamerrahimîn!"

NAFİLE NAMAZLARLA İLGİLİ FER'Î (TAFSİLÎ) HÜKÜMLER (2)

a- Gece ve Gündüz Nafilelerinin Eda Edilme Şekli:

Nafile namaz kılmaya başlayan kişi dilerse bir selâmla iki rekât kılar, dilerse dört rekât kılar. Bundan fazla rekâtı bir selâm ile eda etmek mekruhtur. Gece nafilelerine gelince, bu konuda Ebu Hanife (r.a.) şöyle demiştir: "Eğer kişi bir selâmda sekiz rekât kılarsa bu caizdir. Bundan fazla rekâtı bir selâm ile ifa etmek mekruhtur. Ebu Hanife'ye göre en iyisi, ister gece namazı olsun, ister gündüz namazı nafileleri dörder rekât kılmaktır.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, iki rekâtta bir selâm vererek kılmak

1 - Tirmizî ile İbni Mâce rivayet etmiştir. *et-Tergîb,* I, 476.
2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 318-332; *el-Lübâb,* I, 92-94; *ed-Dürrül-Muhtâr,* I, 644-658. *Meraki'l-Felâh,* 6: vd.

daha faziletli olduğu için, kişi bir selâmda iki rekâttan daha fazlasını kılmamalıdır. Gece namazlarında en iyisi ikişer, gündüz namazlarında ise dörder rekât kılmaktır. Hanefî mezhebinde, hadise daha uygun olduğu için iki imamın görüşü ile fetva verilmiştir.

Ebu Hanife'nin delili, daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber (a.s.)'in yatsı namazından sonra dört rekât namaz kıldığı, yine kuşluk vaktinde dört rekât namaza devam ettiği şeklinde Hz. Aişe'den rivayet edilen hadislerdir. Ayrıca bu namaz tahrime yönünden (yani iftitah tekbiri alınıp ara vermeden namaza devam edilmesi bakımından) en çok devam edilen, dolayısıyla zorluğu da fazileti de en çok olan bir namazdır. Sekiz rekâttan fazla kılmanın mekruh olduğunun dayandığı delil ise Hz. Peygamber'in sekiz rekâttan fazla kılmamasıdır. Eğer daha fazlasını bir selâmda kılmak caiz olsaydı, Müslümanlara öğretmek için bunu yapardı.

Bu hususta Ebu Yusuf ile İmam Muhammed teravih namazını ölçü alarak ikişer rekat kılınmasını benimsemişlerdir.

b- Nafile Namazlarda Kıraat:

Nafile namazların her bir rekâtında Kur'an okumak farzdır. Vitir namazının da bütün rekâtlarında Kur'an okumak farzdır. Nafile namazların her bir rekâtında Kur'an okumanın farz olmasının sebebi, her iki rekâtın müstakil bir namaz olmasındandır. Nafile namazlarda üçüncü rekâta kalkmak, yeniden bir namaza başlamak için iftitah tekbiri getirmek gibidir. Bu sebeple nafilelerde, meşhur olan görüşe göre, bir iftitah tekbiri ile ancak iki rekât namaz kılmak vacip olur. Vitir namazına gelince, burada Kur'an okunması ihtiyaten vacip görülmüştür.

Farz namazlarda ise daha önce de açıkladığımız üzere, sadece ilk iki rekâtta Kur'an okumak farzdır. Son iki rekâtta Kur'an okuyup okumamakta namaz kılan kişi serbesttir. Dilerse Fatiha'yı okur, dilerse üç tesbih miktarı sükût ederek namazı tamamlar, dilerse üç kere tesbih getirir. Hz. Ali (r.a.), İbni Mes'ud' ve Hz. Aişe'den rivayet edilen görüş budur. Ancak en iyisi Kur'an okumaktır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) namazlarda Kur'an okumaya devam etmiştir. İşte bu sebepten, yani farz namazların son iki rekâtında Kur'an okumak farz olmadığı için, Kur'an okumayı terketmekten ötürü namazın sonunda sehiv secdesi yapmak gerekmez.

Nafileler bahsindeki esaslara binaen, bir kimse eğer dört rekât namaz kılıp hiç bir rekâtında Kur'an okumazsa Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre, bu namazın yeniden kılınması gerekir. Çünkü ilk iki rekâtta Kur'an okumayı terketmek bu rekâtlar için alınmış bulunan iftitah tekbirini iptal eder, hükümsüz kılar. Ebu Yusuf'a göre ise, dört rekât namaz kaza etmesi gerekir. Çünkü ona göre ilk iki rekâtta Kur'an okumayı terketmek namazın iftitah tekbirinin batıl olmasını gerektirmez. Sadece namazın edasının fasit olmasını, yani namazın bozulmasını gerektirir. Çünkü ona göre Kur'an okumak fazladan bir rükündür. Namazın edasının bozulması

terkedilmesine ilâve edilemez. Dolayısıyla ilk alınan iftitah tekbiri bozulmaz.

c- Nafile Bir İbadete Başlamanın Hükmü:

İster namaz ister oruç olsun, başlanılmış bulunan bir ibadet, Hanefilere göre bağlayıcıdır, onu tamamlamak gerekir. Şafiîler ise bu görüşte değillerdir. İmam Şafiî bu konuda şöyle diyor: "Nafile namaz kılan kişi bu işte teberruda bulunan kişi demektir. Teberruda bulunan kişi bunu yapmaya mecbur değildir. Dolayısıyla bağlayıcılığı yoktur. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: "*İyilik işleyenlere sorumluluk yoktur.*" (Tevbe, 91). Bu sebeple İmam Şafiî'ye göre sünnetlere başlamakla tamamlamak mecburiyeti yoktur. Hac ve Umre'de yahut farz-i kifayelerde istisna vardır. İmam Şafiî'ye göre başlanılan cihat, cenaze namazı, hac ve umre ibadetlerini tamamlamak lâzımdır. [1] Hanefîlerin bu konudaki delilleri Allah tealâ'nın "*Ey iman edenler! Allah ve Resulüne itaat edin ve amellerinizi iptal etmeyin.*" (Muhammed, 33) mealindeki ayetidir. Buna dayalı olarak namaz ve namaz dışındaki nafile ibadetleri kesmek ve yarıda bırakmak haramdır.

Hanefîlere göre, bir nafile namazın iftitah tekbirine başlamakla yahut ilk iki rekâtı sağlam bir şekilde eda edilmiş bir namazın üçüncü rekâtına kalkmakla o namazı tamamlamak mecburî olur. Şayet ikinci yarıda nafile namaz bozulursa sadece son iki rekâtı kaza etmek gerekir, namazın fesadı ilk iki rekata sirayet etmez. Çünkü nafilelerde her iki rekât tek başına bir namazdır.

Buna göre, bir kimse nafile bir namaza başlasa, sonra bu namazı bozsa onu kaza etmesi gerekir. Eğer böyle bir kimse dört rekât kılıp ilk iki rekâtında oturmuşsa, sonra da son iki rekâtı bozmuşsa iki rekâtı kaza edecektir. Farz namazı kılan kimsenin arkasında nafile namaza başlayıp sonra da bu namazı kesip yarıda bırakan kimsenin durumu bu hükmün dışındadır. Yahut bir kimse farz namaz zannederek bir namazı kılmaya başlayıp sonradan zannettiği gibi olmadığını hatırlasa, bu kimse üzerine kaza etme mecburiyeti yoktur.

d- Nafile Namaz Kılanın İlk Oturuşla Yetinmesi:

Nafile namaz kılan kişi, öğle namazı ile cuma namazından önce ve sonraki sünnetlerde olduğu gibi, müekked sünnetlerden olan dört rekâtlı bir nafile namazın ilk oturuşundaki teşehhüt ile yetinebilir. En sahih görüşe göre, böyle bir kişi üçüncü rekâta kalkınca istiftah duasını okumaz. Fakat mendup olan, yani müekked olmayan dört rekâtlı nafile namazları kılan kişi ilk oturuşta teşehhüdü okur, salli-barikleri okur ve üçüncü rekâtın başında istiftah (sübhaneke duası) ile euzü besmeleyi çeker. Yani nafile namazların müekked olmayanlarında her iki rekât müstakil kabul edildiği için durum böyledir.

e- İki Rekâttan Fazla Nafile Namaz Kılmak:

1 - *Muğni'l-Muhtac*, I, 259.

Bir kimse iki rekâttan fazla nafile namaz kılsa ve iki rekâtın sonunda teşehhütte oturmasa istihsana göre bu namaz sahih olur. Çünkü bu namaz dört rekâtlı namazlardan biri hâline gelmiştir. Dört rekâtlı namazlarda ise son oturuş farzdır. Dört rekâtlı namazlarda ilk oturuş terkedilince bundan dolayı ortaya çıkan noksanlık sehiv secdesi ile tamamlanır. Fakat üçüncü rekâtın secdesine varmadan hatıra gelirse, ilk oturuşa dönmek vacip olur.

f- Oturarak veya Binek Üzerinde Nafile Namaz Kılmak:

Daha önce namaza durma bahsinde de açıkladığımız üzere, ayakta durmaya gücü yeten bir kimsenin nafile namazı oturarak kılması caizdir. Fakat yatarak kılmak caiz değildir. Oturarak kılınan bir namazın mükâfatı ayakta kılınanın yarısı kadardır. Ancak nafile namaz bir özür sebebiyle oturarak kılınıyorsa bunun mükâfatı tamdır. Bu içtihadın dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadis-i şerifidir: *"Ayakta namaz kılmak daha faziletlidir. Her kim oturarak namaz kılarsa, onun için ayakta namaz kılanın mükâfatının yarısı vardır. Her kim uyuklayarak namaz kılarsa onun için oturarak namaz kılanın mükâfatının yarısı vardır."* (1)

Nafile namazlarda oturarak kılmanın şekli, aynen teşehhüdteki gibidir. Tercih edilen görüş bu olup fetva da buna göre verilmiştir. Ayakta durmaya gücü yeten kişinin nafile namazı oturarak tamamlaması caizdir. Ancak iftitah tekbirini ayakta almış bulunması şarttır. Böyle yapılırsa en sahih görüşe göre bunda kerahet de yoktur.

Sabah namazının sünnetinde olduğu gibi, müekked sünnet de olsa nafileleri şehrin dışında binek üzerinde eda etmek caizdir. (2) Böyle yapan kişi rükû ve secdeyi ima ile yapacaktır. Binek ne tarafa yönelirse yönelsin, önemli değildir. Bunun dayanağı, yolculuklarda buna ihtiyaç hissedilmesidir. Böyle bir kişi bineğinden inerse namazını yerde tamamlar.

Böyle bir kişinin iftitah tekbirini almak için bineğini durdurmaktan aciz bulunması zahir rivayete göre şart değildir. Binek üzerinde nafile namaz kılan kişinin ayağını hareket ettirmesi, yahut bineğine ayakları ile vurmasında bir sakınca yoktur. Ancak bu hareketleri çok olmaması gerekir.

Binek üzerinde nafile namaz kılmanın caiz oluşunun delili, daha önce geçmiş bulunan Câbir (r.a.) hadisidir. Câbir (r.a.) şöyle rivayet etti: *"Resulullah (a.s.)'ın nafile namazları bineği üzerinde kıldığını gördüm. Rükû ve secde için ima eder, fakat secdeleri rükûlardan daha fazla eğilerek yapardı."* (3)

Hayvanın üzerindeki tahtırevanda namaz kılmak, hayvan üzerinde kılmak gibidir. Hayvan ister seyir hâlinde olsun, ister olmasın hüküm değişmez. Ancak hay-

1 - Müslim dışında muteber hadis kitaplarında İmran b. Husayn'dan rivayet edilmiştir.

2 - Fakat en iyisi, sabahın sünneti için inmektir. Çünkü bu sünnet çok kuvvetlidir.

3 - İbni Hıbban *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

van üzerindeki tahtırevanın bir ucu yere yerleşirse o takdirde farz namaz da kılınabilir.

Üzengi ve eğer üzerinde bile olsa en sahih görüşe göre hayvanın üzerindeki pislik, o hayvanın üzerinde namaz kılmanın sıhhatine engel değildir. Yürüyen kimsenin namaz kılması ittifakla sahih değildir.

Tetavvu' (nafile) kılan kimsenin, yorulma sebebiyle bir şey üzerine yaslanması kerahetsiz olarak caizdir. Eğer özürsüz olarak bir yere yaslanılırsa en kuvvetli olan görüşe göre, terbiyesizlik olduğu için mekruhtur.

g- Hayvan Üzerinde Farz veya Vacip Namaz Kılmak:

Hayvan üzerinde farz, vitir, adak namazı, başlanılmış ve bozulmuş nafile namazın kazası ve cenaze namazı ile ayeti yerde okunmuş tilâvet secdesinin eda edilmesi doğru değildir. Ancak yerde kıldığı takdirde hırsızdan, kendisine veya bineğine bir zarar gelmesinden, indiği takdirde elbisesine bir zarar gelmesinden korkmak gibi zaruret ve özürler sebebiyle yahut yerin çamurlu olması veya hastalık dolayısıyla yere inip kılmaktan aciz olmak ya da bir yeri kırık olmak ve kendisini tekrar bineğe bindirecek kimse bulunmamak gibi özürler sebebiyle bu namazlar binek üzerinde de kılınabilir.

h- Gemi, Uçak ve Arabada Namaz Kılmak:

Ebu Hanife'nin görüşlerinden anlaşıldığına göre, özürsüz olarak da olsa gemide, uçakta ve arabada oturarak farz namaz kılmak caizdir. Ancak rükû ve secdeye varmak şartıyla.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'nin görüşlerinden anlaşıldığına göre ise özürsüz olarak gemi, uçak ve arabada oturarak kılınan namaz sahih değildir. Kuvvetli olan görüş de budur. Buradaki özür, baş dönmesi ve dışarıya çıkamamak gibi özürlerdir.

Gemilerde namaz kılabilmek için, namazın başlangıcında kıbleye yönelmiş bulunmak, araç döndükçe kıbleye dönmek şarttır. Böyle bir şekilde namaz kılan kişi, eğer gemi döndükçe kendisi kıbleye dönmeyi terkederse o namaz yerini bulmuş olmaz. Eğer kıbleye yönelmekten aciz olursa, kıbleye yönelmeye gücü yetecek duruma gelinceye kadar namazı kılmaz.

Nehirde veya denizin ortasında demirlemiş bulunan ve şiddetli rüzgârın salladığı gemi, seyir hâlindeki gemi gibidir. Şayet rüzgâr gemiyi sallayamıyorsa, en sahih görüşe göre bu, duran gemi gibidir. Nehir kenarına yahut iskeleye bağlı bulunan gemide ise oturarak namaz kılmak caiz değildir. Bu konuda ittifak vardır.

Gemide namaz kılan kimsenin ayakta kılmasının vacip olduğu sünnetten bir delil ile sabittir. Ancak boğulma tehlikesi bulunursa o takdirde oturarak namaz kılmak caiz olur. Bu hüküm İbni Ömer (r.a.)'den nakledilen şu hadise dayanmaktadır:

"Resulullah (a.s.)'dan gemide namaz kılmanın hükmü soruldu. Hz. Peygamber (a.s.) de :"Gemide ayakta kıl, ancak boğulmaktan korkulursa bu müstesna, buyurdu." (1)

MALİKÎLERE GÖRE TETAVVU' (NAFİLE) NAMAZLAR:

Malikîlere göre tetavvu' namazlar üç türlüdür: Sünnet, fazilet ve nafile. (2)

1-Sünnet Namazlar: On türlü olup aşağıda zikredilmiştir:

Vitir namazı: Bir rekât olup bu namazda Fatiha, İhlâs ve Muavvizeteyn (Nas, Felak) sureleri okunur. Vitir namazı en kuvvetli sünnetlerden olup bu namazda açıktan okumak menduptur.

Sabah namazının iki rekât sünneti: Malikîlere göre bu namaza *Rağîbe* (3) namaz da denilir. Yani bu namaz rağbet edilen bir namazdır. Mendup ile sünnet arasında bir namazdır. Vakti sabah namazının vakti gibi olup sabah vaktinin doğmasından güneşin doğmasına kadar geçen zamandır. Daha sonra, sadece zevâle kadar kaza edilebilir. Kişi, bu namazdan önce eğer sabah namazının farzını kılmışsa, güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar (ortalama on iki karış boyu) kılınması mekruhtur. Bu namaz dışında hiç bir nafile namaz kaza edilmez. Nitekim Hanefîler de aynı görüştedir. Farz namazı mescitte kılmak isteyen kimsenin bu namazı mescitte kılması ise menduptur. Birinci rekâtında Kâfirûn, ikinci rekâtında İhlâs suresi okunur.

Diğer nafile namazlar şunlardır: Ramazan bayramı namazı, Kurban bayramı namazı, güneş tutulması namazı, ay tutulması namazı, yağmur duası namazı, tilâvet secdesi, tavaf için kılınan iki rekât namaz, hacca niyet etmek için ihramdan önce kılınan iki rekât namaz.

Malikîlere göre yukarıda zikredilen nafile namazların tertibi şöyledir: Vitir namazı, sonra bayram namazları, sonra güneş tutulması namazı, sonra yağmur duası namazı. Allâme Halil *Fıkıh Metni*'nde ay tutulması namazının mendup olduğunu zikretmiştir.

2- Fazilet Namazları: Malikîlere göre fazilet namazları da sünnet namazlarda olduğu gibi ondur. Bunlar da şu namazlardır:

Abdest aldıktan sonra kılınan iki rekât namaz.

Mescidin içinden geçmek için değil, oturmak için mescide giren kimsenin kılacağı tahıyye namazı. Kerahet vakitlerinde de olsa bu namaz kılınır. Farz namazı

---

1 - Darekutnî, Hâkim, *Sahihayn* şartı ile Meymun b. Mihrandan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III 199.

2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 42; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 401-411.

3 - Malikîlerin bu namaza rağbetleri çok büyüktür.

kılmakla da eda edilebilir.

Kuşluk namazı: Bu müekked bir namaz olup en azı iki rekât, en çoğu sekiz rekâttır.

Gece namazı: Bu namazda Kur'an'ın açıktan okunması menduptur. Bu da müekked bir namaz olup gecenin en son üçte birinde kılınması en faziletlisidir. (1) Bu namaz vitir ile iki rekât nafile namaz dışında on rekâttır. Azamisinin sınırı yoktur.

Teravih namazı: Müekked sünnetlerdendir ve yirmi rekâttır. Gecenin son cüzünde kılınan iki rekât nafile namaz ile vitir namazı dışında olup iki rekâtta bir selâm verilerek kılınır. Teravih namazı gece namazından daha kuvvetli bir namazdır. Teravih namazında Kur'an'ın hatmedilmesi menduptur. Öyle ki, her gece bir cüz yirmi rekâta taksim edilerek okunur. Eğer mescitlerde cemaatle kılınması terkedilmemişse teravih namazının tek başına kılınması menduptur. Eğer camiler gece yarısından sonra tek başına kılmak için tatil edilmiş ise, yani kapalı ise, o takdirde teravih namazını camilerde cemaatle kılmak evlâdır, daha iyidir. Buna göre mahallenin ileri gelenlerinin bu namazı camilerde cemaatle kılmalarının mendup olduğuna delâlet ediyor. Çünkü herkes mahallenin ileri gelenlerine uyar. Onlar teravihi camide kılmazlarsa mescitlerde cemaat kalmaz.

Öğle namazından önce ve sonra, ikindiden önce, akşam namazından sonra rekât adedi tayin etmeden nafile namaz kılmak müekked ibadetlerdendir. Fazileti elde etmek, yani mendupluğu yerine getirebilmek için iki rekât kılmak yeterlidir. Akşam namazı dışındaki namazlarda dört rekât kılmak menduptur. Akşam namazından sonra ise altı rekât kılmak menduptur.

Vitir namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz ile vitrin arasının selâm ile ayırdedilmesi menduptur. Selâm vermeksizin bu iki namazın birleştirilmesi ise mekruhtur (Yani Hanefîlerde olduğu gibi vitir namazının üç rekât olarak kılınması Malikîlerde mekruhtur.). Önceden iki rekât nafile kılmaksızın vitir namazını yalnız başına kılmak da sahihtir. İki rekâtsız sahih olmayacağını kabul edenlere göre ise hüküm değişir.

Vitir namazından önce kılınan iki rekât namazın birinci rekâtında Fatihadan sonra A'lâ ikinci rekâtta Kâfirûn surelerini okumak menduptur.

Sabah namazının sünneti ile diğer gündüz nafilelerinde gizli okumak menduptur. Vitir namazı ile diğer gece nafilelerinde açıktan okumak menduptur.

Hz. Peygamber (a.s.)'in mescidinde Hz. Peygamber (a.s.)'i ziyaret edip ona salâtü selâm getirmeden önce tahıyyetü'l-mescid namazı kılmak menduptur. Mek-

---

1 - Deylemî, Firdevs'in *Müsned*'inde Câbir (r.a.)'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Gecenin ortasında iki rekât namaz kılmak hataları örter."* Suyutî bu hadise *sahihtir* deme konusunda sükût etmiştir.

ke'deki Haremin tahıyyesi Beytullah'ı yedi defa tavaf etmektir. Ancak, Mekkelilerin iki rekât tahıyye namazı kılmaları da kâfidir.

3- Nafile Namazlar: Malikîlere göre nafile namazlar iki kısımdır:

a) Her hangi bir sebebe bağlı olmaksızın kılınan namazlar: Daha önce geçmiş bulunan mekruh beş vaktin dışındaki vakitlerde kılınan nafile namazlardır.

b) Bir sebebe bağlı olarak kılınan namazlar: Bu namazlar da on türlüdür: Sefere çıkıldığı ve seferden dönüldüğü zaman kılınan namaz. Eve girince, evden çıkınca kılınan namaz. İstihare namazı. Bu namaz iki rekâttır. [1] Hacet namazı [2]. Bu namaz da iki rekâttır. Tesbih namazı, dört rekâttır. [3] Ezan ile kamet arasında kılınan iki rekât namaz. Bu namazla ilgili olarak Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İki ezan arasında (Ezan ile kamet arası) bir namaz vardır."*

Zevalden sonra kılınan dört rekât, tevbe anında kılınan iki rekât namaz. Bu konuda Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Her hangi bir adam bir günah işler, sonra kalkıp temizlenir, daha sonra namaz kılıp Allah'tan günahının örtülmesini isterse Allah tealâ onun günahını mutlaka mağfiret eder. Daha sonra "Bir kötülük işleyenler yahut kendilerine zulmedenler eğer Allah'ı zikredip günahlarından istiğfar ederlerse... ayetini sonuna kadar okudu."* [4] İbni Hıbban, Beyhakî ve İbni Huzeyme *"Sonra iki rekat namaz kılar."* ifadesini hadise ilâve etmişlerdir.

Bazı Malikî fakihleri bunlara, dua eden kimsenin iki rekât namaz kılması ile idama giden kimsenin iki rekât namaz kılmalarını da ilâve etmişlerdir. İdama giden Hubeyb b. Adiy (r.a.) böyle yapmıştı.

Malikîlere Göre Nafile Namazların Kılınması Esnasında Mekruh Olan Şeyler: [5]

Malikîlere göre, vitir namazını zarurî vakte kadar uyku, gaflet ve benzeri özürler olmaksızın geciktirmek mekruhtur. Zarurî vakit sabah namazı vakti olan fecrin doğmasıdır.

---

1 - Buharî.

2 - Tirmizî Osman b. Huneyf'ten rivayet etmiştir ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) bu namazı âma bir kimseye öğreterek şöyle buyurdu: "Git abdest al, sonra iki rekât namaz kıl. Sonra da şöyle de: Allahım! Senden isterim, Rahmet peygamberi Muhammed (a.s.) sebebiyle sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Senin ile Rabbime yöneliyorum ki, gözümü açsın. Allahım! Onu benim hakkımda şefaatçi kıl, beni kendime şefaatçi kıl. Bu âmâ kişi geri dönünce Allah tealâ ona gözlerini bağışladı." et-Terğîb,* I, 473.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Tirmizî ise Abdullah b. Ubey'den rivayet etmiş olup senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.

4 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve *hasen* demiştir. Ebu Dâvud Neseî, İbni Mâce ve İbni Hibban da *Sahih*'inde rivayet etmişlerdir. Beyhakî de rivayet etmiştir, İbni Huzeyme bu hadisi *Sahin*'inde isnatsız olarak rivayet etmiştir. *et-Terğîb ve't-Terhîb,* I, 472.

5 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 414.

Sabah namazından sonra dünya ile ilgili işleri konuşmak mekruhtur. Sabah vaktinden önce ve sabah namazının sünnetinden önce konuşmakta bir kerahat yoktur.

Sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra farzı kılmadan önce yatağa yaslanmak mekruhtur. Çünkü Medinelilerin uygulamalarında böyle bir durum görülmemiştir. Bu görüş Hanefî mezhebi ile de birleşmektedir. Dayanılan delil İbni Ömer'in uygulamasıdır. Çünkü İbni Ömer böyle bir şey yapmamış, (1) şöyle demiştir: *"Selâmdan daha faziletli bir fasıla var mıdır?"* Yani sabahın sünnetinin selâmı. Çünkü selâm iki namazı birbirinden ayırmak içindir. Namazdan çıkmak için yapılan işlerden ve konuşulan sözlerden daha faziletlidir.

Teravih namazı dışında nafile namazları kılmak için büyük cemaatlerin toplanması mekruhtur. Çünkü nafile namazların özelliği tek başına kılınmasıdır. Nitekim insanların göreceği işlek bir yerde az da olsa cemaatle nafile namaz kılmak mekruhtur.

ŞAFİÎ MEZHEBİNE GÖRE NAFİLE NAMAZLAR

Şafiîlere göre nafile namazlar iki türlüdür: Bir kısmının cemaatle kılınması sünnettir. Bir kısmının cemaatle kılınması sünnet değildir. (2)

1. Cemaatle kılınması sünnet olan nafile namazlar. Bunlar yedi çeşittir: Ramazan ve Kurban bayramı namazları, güneş ve ay tutulması namazları, yağmur duası namazı, teravih namazı. Buharî ile Müslim'de rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) teravih namazını Ramazan gecelerinde kıldı, cemaat de bu namazı onunla birlikte kıldı. Sonra mescide gitmeyerek geride kalan kısmını evinde kıldı ve: *"Size farz olur da yapmaktan âciz kalırsınız diye korktum, buyurdu."* (3)

İbni Huzeyme ile İbni Hıbban da Cabir (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: *"Resulullah (a.s.) Ramazan'da bize sekiz rekât namaz kıldırdı, sonra vitir namazını kıldı. Ertesi gece olunca mescitte gece vakti toplandık ve Hz. Peygamber (a.s.)'in çıkıp gelmesini bekledik, nihayet sabah oldu."* Bu ifadeden anlaşıldığına göre, Câbir (r.a.) üçüncü ve dördüncü gece teravih namazına katılmıştı. Ayrıca Hz. Ömer (r.a.) de insanlara Ramazan gecelerinde cemaatle teravih namazı kıldırttı. Erkekleri Ubey b. Kâ'b, kadınları da Süleyman b. Ebu Hasme imamlığında cemaat

1 - *Reddü'l-Muhtâr*, I, 637.

2 - *el-Mühezzeb*, I, 82-85; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 219-228; *Hâşiye el-Bâcûrî*, I, 135-140; *Tuhfetü't Tullâb*, 74-78.

3 - Gece kıyamın farz olması teheccüt namazını mescitte cemaatle kılmayı gece nafileleri için şart görmek manasınadır. Zeyd b. Sâbit hadisi bunun delilidir. Zeyd (r.a.) şöyle rivayet ediyor:" *Size farz olmasından korktum. Şayet size farz kılınırsa altından kalkamazsınız. Ey insanlar! Bu namazı evlerinizde kılın."* Bu ifade ile Hz. Peygamber (a.s.) sahabeyi mescitte toplanmaktan menetti. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in ümmetine olan şefkati büyüktü.

yaptı. (1)

Hz. Ömer zamanına kadar ise insanlar teravih namazını mescitte cemaatle kılmayı terketmişlerdi. Hz. Peygamber (a.s.)'in üçüncü geceden sonra mescide çıkmayıp teravih namazını yalnız başına kılmasının sebebi, farz olmasından korkması idi. Nitekim bu mesele daha önce de geçmiştir. Oysa Hz. Ömer zamanında bu ihtimal ortadan kalkmıştır.

Teravih namazı yirmi rekât olup on selâmda kılınır. Kılınma zamanı, yatsı namazı ile sabah vakti arasında olup Ramazan gecelerinde eda edilir. Sünnete uyularak böyle yapılır. (2) Sahabe de bu namaza bu şekilde devam etmiştir.

Teravih namazında niyet: Bu namazı kılan kişi her iki rekâtta bir teravihe, yahut Ramazan gecelerini ihya etmeye niyet etmelidir. Şayet teravih namazı bir selâm ile dört rekât olarak kılınırsa sahih olmaz. Kılınma vakti yatsı namazı ile sabah vakti arasıdır.

Teravih namazının peşinden vitir namazının cemaatle kılınması menduptur. Ancak, kişi eğer gecenin son kısmında uyanacağına güvenirse gecenin sonunda yalnız başına kılması daha iyidir. Çünkü bu konuda Müslim'de şöyle bir haber rivayet edilmektedir: *"Her kim gecenin son kısmında kalkamamaktan korkarsa, gecenin evvelinde vitir namazını kılsın. Gecenin son kısmında kalkacağını uman kimse gecenin son kısmında vitri kılsın. Çünkü gecenin sonundaki namaza hem gece hem de gündüz melekleri şahit olurlar."*

Bu tür namaz, cemaatle kılınması sünnet olmayan namazlardan daha faziletlidir. Çünkü bu namaz cemaatle kılınması sünnet olmak bakımından farz namazlara benzer. Cemaatle kılınması sünnet olan namazların en kuvvetlisi bayram namazıdır. Çünkü bu namazlar farzlarda olduğu gibi vakte bağlıdır. Sonra küsuf namazı gelir. Bu namaza Kur'an-ı Kerim işaret ettiği için faziletlidir. Sonra yağmur duası namazı gelir. En sahih olan görüş, vakte bağlı olan nafile namazların, teravih namazından da üstün olduğudur. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) bu namazlara devam etmiştir, fakat teravih namazına cemaatle devam etmemiştir.

2. Cemaatle Kılınması Sünnet Olmayan Nafile Namazlar:

Bunlarda iki kısma ayrılır. Farzlarla birlikte kılınıp onlara bağlı olan nafile namazlar, farzlara tabi olmayan namazlar.

a- Farzlarla birlikte, onlara tabi olarak kılınan namazlara "Sünnet-i Râtibe", adı verilir. Bu namazlar on rekât olup şunlardır: Sabah namazından önce kılınan iki rekât, öğle namazından önce kılınan dört rekât, öğle namazından sonra kılınan iki rekât, ikindiden önce kılınan dört rekât, akşamdan sonra kılınan iki

1 - Beyhakî.

2 - Bu hadisi Buharî ile Müslim Hz. Aişe (r.a).'den rivayet etmişlerdir. Bu hadis daha önce de geçmiştir.

rekât, yatsıdan sonra kılınan üç rekât namaz. Bu üç rekâtın biri tek olarak kılınır. Vitir namazının en azı bir rekât olup çoğu on bir rekâttır. Vakti ise yatsı namazı ile sabah namazı arasında geçen zamandır. Bir kimse eğer bile bile yahut yanılarak vitir namazını yatsı namazından önce kılarsa bu namaza itibar edilmez.

Öğle namazında olduğu gibi, cuma namazından önce dört rekât nafile namaz kılmak sünnet olduğu gibi cuma namazından sonra dört rekât nafile namaz kılmak da sünnettir. [1]

b- Farzlara tabi olmayan nafile namazlar: Farzlara bağlı olmayıp müstakil olarak kılınan nafile namazlar şunlardır: Gece yahut gündüz vaktinde kişinin nafile olarak Allah rızası için kıldığı namazlar. Bu namazların en faziletlisi teheccüt namazıdır. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Farz namazlardan sonra namazların en faziletlisi, gece namazıdır."* [2] Teheccüt namazının faziletli olmasının sebebi, insanların uykuda gafil bulunduğu ve taatleri terkettiği vakitte kılınmış olmasıdır. Bu sebeple teheccüt namazı daha üstün kabul edilmiştir.

Gece kılınan mutlak nafileler, gündüz kılınan mutlak nafilelerden daha üstündür. Gece yarısında kılınan nafile namazlar üstün ise de gecenin en son cüzünde kılınan namazlar bundan daha üstündür. Bu durum Müslümanın geceyi üçe bölmesi itibarıyladır. Eğer kişi geceyi ikiye bölerse sonunda nafile kılmak baş tarafında kılmaktan daha faziletlidir. Bütün bunlardan daha faziletlisi, geceyi altıya bölmektir. Altıda üçünde uyku uyunur. Dördüncü ve beşinci cüzlerinde kalkılır. Sabaha daha neşeli ve dinç kalkabilmek için altıncı cüzünde uyunur.

Kişinin bütün geceyi uyku ile geçirmesi mekruhtur. Çünkü Abdullah b. Amr (r.a.) demiştir ki, Hz. Peygamber (a.s.) bana şöyle sordu: *"Gündüzün oruç tutuyor musun?" "Evet" dedim. "Gece kalkıyor musun?" buyurdu. "Evet" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Fakat, ben hem oruç tutar hem iftar ederim, hem namaz kılar, hem uyurum, hem de kadınlarla ilişkide bulunurum. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."* [3]

Gündüzün kılınan nafile namazların en faziletlisi evde kılınandır. Çünkü Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kişinin kıldığı namazların en faziletlisi, farzlar dışında evde kılınandır."* [4]

Teheccüt namazında sünnet olan, her iki rekâtında selâm vermektir. Çünkü İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabah vaktinin eriştiğini gördüğün zaman sonucu vitir*

1 - *el-Mecmû'*, III, 503.
2 - Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
3 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
4 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *el-Mecmû'*, III, 534-539.

olarak kıl." (1)

Bir kimsenin bir selâm ile bir çok rekâtı bir arada kılması caizdir. Çünkü Hz. Aişe'nin bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:*"Resulullah (a.s.) gece on üç rekât namaz kılar, bunun beşini vitir olarak tek selâmla kılar, çiftte sadece son rekâtta oturur ve selâm verirdi. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'in aralarını selâm ve kelâm ile ayırmaksızın beş rekât, yedi rekât vitir kıldığı da olmuştur."* (2)

Bir kimse sadece bir rekât nafile namaz kılsa bu caizdir. Çünkü rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) bir mescide uğradı ve burada bir rekât namaz kıldı. Bir adam da kendisini takip ederek şöyle sordu: *"Ey Emiru'l-Müminîn! Sen sadece bir rekât namaz kıldın, bu nasıl olur?" Hz. Ömer (r.a.) şöyle cevap verdi: "O kıldığım namaz ancak nafile bir namazdı. Dileyen ilâve edebilir, dileyen azaltabilir."* (3)

Uykuya yatan şahsın, gece kalkıp namaz kılmaya niyetlenmesi müstehaptır. Yine bunun gibi, uykudan kalkan kimsenin yüzünden uykuyu gidermek için eli ile yüzünü sıvazlaması ve göğe doğru bakarak" "İnne fî halkıssamâvâti vel-ard" ile başlayan Âl-i İmran suresinin 190. ayetinden sonuna kadar okuması ve teheccüdüne hafif olarak bir rekât namazla başlaması müstehaptır. Gece namazlarında sünnet olan, gizli ile açık arasında okumaktır. Gece namazlarında kıyamı uzun tutmak, fazla rekât kılmaktan daha faziletlidir. Namaz kılarken uykusu gelen kişinin uyuması müstehaptır. Yine bunun gibi, gecenin bütün vakitlerinde çokça dua ve istiğfar etmek de müstehaptır. Gecenin ikinci yarısında bunları yapmak faziletli, sahur vaktinde yapmaksa daha faziletlidir.

Farzlara bağlı olmayan namazlardan biri de kuşluk namazıdır. Kuşluk namazının en azı iki rekâttır, en çoğu on iki rekâttır. Bu mesele Müslim'de rivayet edilen şu habere dayanmaktadır: *"Sizden birinin vücudunun her bir kemiği için sadaka vermesi gerekir. Kuşluk vakti kılınan iki rekât namaz sadaka yerine geçer."* Asgarî dört rekât yeter, fakat en mükemmeli altı rekâttır. En faziletlisi ise sekiz rekâttır. Çünkü Ebu Talib'in kızı Ümmü Hâni'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) kuşluk namazını sekiz rekât olarak kılmıştır. (4) Kuşluk namazının en çoğunun on iki rekât oluşu ile ilgili mesele Ebu Dâvud'da rivayet edilen şu habere dayanmaktadır: *"Eğer kuşluk namazını iki kılarsan gafillerden yazılmazsın, eğer dört kılarsan muhsinlerden yazılırsın, eğer altı kılarsan Allah'a karşı tam boyun eğenlerden yazılırsın, sekiz kılarsan kurtuluşa erenlerden yazılırsın, on kılarsan o gün*

1 - Bu hadisi de Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *el-Mecmû'*, III, 540. Bu hadisi yine dört *Sünen* sahibi de rivayet etmişlerdir. Ebu Nuaym bu hadisi Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. İbrahim el-Harbî hadisi *Garibu'l-Hadis*'inde Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Nasbûr-Râye*, II, 143-145.

2 - Hadis sahih olup bir kısmı Buharî ile Müslim'de mevcuttur. Hadisin bir kısmı mana olarak Müslim-de vardır. *el-Mecmû'*, III, 540 vd.

3 - Bu hadisi Şâfiî, sonra Beyhakî zayıf iki *isnat* ile rivayet ettiler. *el-Mecmû'*, III, 541.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Buharî şartı ile *sahih* kabul etmiştir. (a.g.e, 531)

sana günah yazılmaz, on iki kılarsan Allah sana cennette bir ev bina eder." (1) Kuşluk namazının vakti ise güneşin yükselişinden zevâle gelişine kadar geçen zamandır.

Farzlara bağlı olmayan nafile namazlardan biri de tahiyyetü'l-mescit namazıdır. Bu namaz iki rekâttır. En sahih görüşe göre, mescide bir kaç kere girmekle bu namazın da tekrarlanması gerekir. Çünkü Ebu Katâde'den rivayet edildiğine göre, Resullulah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri mescide girdiği zaman iki rekât namaz kılmadan oturmasın."* (2) Eğer kişi mescide girdiğinde cemaatle namaz kılınmaya başlanmışsa o zaman tahıyye namazını kılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bir başka hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: *"Namaza başlandığı zaman farz namazdan başka bir namaz kılmak yoktur."* (3) Çünkü cemaatle namaz kılan kişi farzı yerine getirmekle tahiyye görevini de yerine getirmiş olur. Niyet edilmese de mescitte farz yahut başka bir nafile namaz kılmakla da tahıyye (mescidi selâmlama) görevi yerine getirilmiş olur. Çünkü tahıyye namazından maksat, mescidin hakkını çiğnemekten kaçınmaktır. Buna göre, cemaatle namaza başlanılmış ise kişinin tahıyye namazı kılmakla meşgul olması mekruhtur. Bunun gibi bir kimse Mescid-i Harama girip tavaftan önce tahıyye namazı kılsa yahut farzı kaçıracağından korksa bu durumda tahıyye namazı kılmak yine mekruhtur. Bulunduğu yerden hutbeye çıkan hatip için tahıyye namazı sünnet değildir. Kıldığı takdirde imamla birlikte cuma namazını kaçırmak durumunda kalacak olan kişinin de tahıyye namazı kılması sünnet değildir.

Farzlara tabi olmayan namazlardan biri de tevbe namazıdır. Bu namaz Ebu Dâvud ve diğer *Sünen*lerde rivayet edilen ve Tirmizî tarafından *hasen* kabul edilen şu hadise dayanmaktadır: *"Hiç bir kul yoktur ki, bir günah işlesin sonra kalkıp abdest alsın ve iki rekât nafile namaz kılsın, sonra da Allah'tan mağfiret talebinde bulunsun da Allah tealâ onun günahlarını mağfiret etmesin."*

Farzlara bağlı olmayan namazlardan biri de tesbih namazıdır. Tesbih namazı dört rekâttır. Her bir rekâtta kıraatten sonra "Sübhanelllahi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber." tesbihi on beş kere okunur. Her rükûya varışta ve rükûdan kalkışta, secdeye varışta ve secdeler arasındaki oturuşlarda, istirahat oturuşunda ve teşehhüt öncesinde onar kere yukarıdaki tesbih okunur. Böylece her bir rekâtta yetmiş beş tesbih okunmuş olur. (4)

1 - Beyhakî rivayet etmiş ve isnadında şüphe vardır, demiştir. Nevevî bunu *el-Mecmû'unda zayıf* kabul etti. (a.g.e.)

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *el-Mecmû'*, III, 543.

3 - Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. a.g.e, 544.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İbni Huzeyme de *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Fakat Nevevî şöyle demiştir: "Tesbih namazının sünnet oluşunda şüphe vardır. Çünkü bu tesbihler namazın şeklini değiştiriyor. Bununla ilgili hadis *zayıf*tır." Fakat, bazıları Nevevî'nin bu düşüncesini reddederek bu hadisin *hasen* ve *sahih* olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zayıf olduğu kabul edilse bile bu, amellerin fazileti ile ilgili olduğu için zarar vermez.

Farzlara tabi olmayan namazlardan biri de istihare namazıdır. Bu namaz Buhari'de rivayet edilen Câbir hadisine dayanmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) Kur'an'dan bir sure öğretir gibi bütün işlerde istihare yapmayı bize öğretirdi..."* Ebu Hanife'ye göre, bu hadis nafilelerle ilgilidir. İstihare namazında birinci rekâtta Fatiha'dan sonra "Kâfirûn" suresi ikinci rekâtında "İhlâs" sûresi okunur.

Zevâlden sonra kılınan iki rekât: Bu da istihare namazı gibi kılınır. Hz. Peygamber (a.s.)'in bunu yaptığı ve müslümanlara yapmalarını emrettiği rivayet edilmiştir. Bu hadis rivayet bakımından *garip*tir. Çünkü bu hadis sadece bir sahabeden rivayet edilmiştir.

Farzlara bağlı olmayan namazlardan biri de seferden dönüş namazıdır. Seferden dönen kişi Resulullah'ın sünnetine uyarak evine girmeden önce mescide girer ve iki rekât namaz kılar. Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

Farzlara bağlı bulunmayan namazlardan biri de abdest namazıdır. Abdest yenilenmiş de olsa Buharî ve Müslim'de rivayet edilen şu hadise binaen iki rekât namaz kılınır: Hadis şudur: *"Her kim abdest alır ve onu tam yaparsa, iki rekât namaz kılar ve içinden her hangi bir kötü söz geçirmezse geçmiş günahları mağfiret olunur."*

Evvabîn namazı da farzlara bağlı olmayan namazlardandır. Bu namaza gaflet namazı adı da verilir. Çünkü akşam yemeği ve uyku sebebiyle çoğu insan bu namazdan gafil olur. Evvabîn namazı en fazla yirmi rekât olup akşam ile yatsı arasında kılınır. En azı iki rekâttır. Tirmizî'de rivayet edilen şu hadiste Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim akşam ile yatsı namazı arasında altı rekât namaz kılarsa, Allah tealâ ona on iki senelik namaz sevabı verir."*

ŞAFİİLERE GÖRE MÜEKKED VE GAYR-I MÜEKKED NAFİLELER:

1. Müekked olan Sünnetler:

a - Farz namazlara bağlı olan on rekât namaz: Bu namazlar da sabah namazının iki rekâtı, öğleden önce iki rekât, cuma namazından önce iki rekât, akşam namazından sonra iki rekât, yatsı namazından sonra iki rekâttır. (1)

Akşam ile sabah namazlarının iki rekât sünnetlerinde birinci rekâtta "Kâfirûn", ikinci rekâtta "İhlâs" sureleri okunur. (2) Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazının iki rekât sünnetinde birinci rekâtıda Bakara suresinin 136. ayetini, ikinci rekâtta ile başlayan Al-i İmran'ın 64.cü ayetini okurdu.

Kısacası namaz kılan kişi sabah, akşam, istihare, tahıyyetü'l-mescit, ihrama

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmiştir. Müslim "akşam" ifadesi dışında rivayet etmiştir.
2 - Müslim.

girme namazı ile zevâl namazlarında birinci rekâtta "Kâfirûn", ikinci rikâtta "İhlâs" surelerini okumalıdır.

Sabah namazının sünneti ile farzının arasını, bir müddet dinlenmek yahut konuşmak yahut başka işler yapmak suretiyle ayırmak sünnettir. Çünkü Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) müezzin sabah ezanını okuyup sabah vakti belli olduktan sonra kalkıp hafifçe iki rekât namaz kılar, sonra yanın üzerine biraz yaslanarak dinlenirdi. Daha sonra müezzin kamet için onun yanına gelince çıkıp mescide giderdi."* (1) Bu hüküm aynı zamanda Hanbelî mezhebine de uygundur. Malikîlerle Hanefîler ise buna karşı çıkmışlardır.

b - Vitir Namazı: Kişi vitir namazını üç rekât olarak kılmak isterse, en iyisi iki selâm ile arasını ayırarak kılmasıdır. Çünkü bu konuda sahih hadisler çoktur. Bu namazda iki selâm sebebiyle niyet de yenilenir, namaza yönelme duası yapılır ve sonunda tekrar dua yapılır ve selâm verilir. Bu ve benzeri ibadetler çoğaldığı için, vitir namazını iki selâmla tamamlamak daha faziletlidir.

c - Farzlara tabi olmayan üç nafile namaz vardır: Teheccüt namazı, kuşluk namazı ve teravih namazı.

Üstünlük Yönünden Sünnet Namazların Tertibi:

Farzlara bağlı olan sünnet namazların en kuvvetlisi sabah namazının sünneti - ile vitir namazıdır. Çünkü bu iki namaz hususunda, diğer namazlar hakkında varit olmamış bir çok rivayetler vardır. Şafiî'nin *mezheb-i cedîd*'i, yani yeni görüşüne göre vitir namazı daha faziletlidir. Bu görüş daha sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Allah size öyle bir namaz ile yardımda bulundu ki, o namaz sizin için kızıl develerden daha hayırlıdır. Bu namaz da vitir namazıdır."* Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kim vitir kılmazsa bizden değildir."* (2)

En sahihi farzlara tabi olan sünnetlerin teravih namazından üstün olduğudur. Bu iki tür namazdan sonra en üstün namaz kuşluk namazı, ondan sonra tavaf namazı ile ihram namazı, tahıyyetü'l-mescit namazı sonra da abdest namazıdır. (3)

Farzlara bağlı nafilelerin kılınma vakti:

Farzlardan önce, farzlara bağlı olarak kılınan sünnet namazların vakti, farzların vakti ile beraber girer, farz namazın vakti çıkıncaya kadar devam eder. Farz namazlardan sonra kılınan sünnet namazlara gelince: Bunların vakti de farz namazın kılınıp tamamlanması ile girer, farzın vakti çıkıncaya kadar devam eder. Farz namazlardan önce kılınamayıp sonraya bırakılan sünnet namazlar da vaktinde eda

---

1 - Buharî ve Müslim.

2 - Birinci hadisi Sahabe'den sekiz kişi rivayet etmiştir. İkinci hadisi ise Ebu Dâvud, Hâkim *sahih* diyerek, Abdullah b. Büreyde'den o da babasından rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 108 113.

3 - *el-Mecmû',* III 521 vd.

edilmiş sayılır. Muhtar olan görüşe göre, cemaatle namaza başlayıp ona yetişme durumu dışında sünnet farzdan sonraya bırakılmamalıdır, yani eğer sünnet kılındığı takdirde farza yetişememe tehlikesi varsa o zaman tehir edilebilir. Farzdan sonra kılınan sünnetlerin önceden kılınması ise geçerli değildir. Seferde iken ister namazlar kısaltılarak ister tam olarak kılınsın, farzlara bağlı olan sünnetleri kılmak sünnettir. Fakat sefer dışında bu sünnetler daha kuvvetlidir. (1)

Nafile namazların kaza edilmesi:

Belirli bir vakti olan nafile namaz kaçırılırsa, en kuvvetli görüşe göre, bu namazı kaza etmek menduptur. (2) Çünkü Buharî ile Müslim'de şu hadis rivayet edilmektedir: *"Her kim bir namazı uyuduğu için kılamaz yahut unuttuğu için kaçırırsa, hatırladığı zaman o namazı kılsın."* Ayrıca: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir vadide ordusu ile güneş doğuncaya kadar uyuyakalmış, uyandıktan sonra sabah namazının farzından önceki iki rekât sünnetini kaza etmiştir."* (3) Yine: *"Hz. Peygamber (a.s.) tehir edilen öğle namazının iki rekât sünnetini ikindi namazından sonra kaza etmiştir."* (4) Bu da vakti belirli bir sünnet namazdır, farzlarda olduğu gibi o da kaza edilir. İster seferde ister sefer dışında olsun, hüküm değişmez.

2. Gayr-ı müekked sünnetler:

a - Bir günde kılınan on iki rekât: Öğle namazından önce iki, öğle namazından sonra iki, cuma namazından önce ve sonra ikişer, ikindi namazından önce dört, akşam namazının farzından önce iki ve yatsı namazının farzından önce iki rekât. Akşamın farzından önceki iki rekâtı, ezanı cevapladıktan sonra *"İki ezan arasında bir namaz vardır."* hadisine binâen hafifçe kılmak sünnettir. İki ezandan murad ezan ile kâmettir.

b - Müekked sünnet namazlar dışındaki bütün nafileler: Nitekim daha önce farzlara bağlı olmayan sünnetler bahsinde bu meseleye temas edilmiştir.

c - Mutlak nafile namazlar: Bu namazlar her hangi bir vakit veya sebebe bağlı olmayan, yani sayısı ve kaç rekât olduğu belirlenmeyen namazlardır. Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Zer (r.a.)'e şöyle buyurdu: *"Namaz vaz' edilen (konulan) hayırlı bir ibadettir. Artık ister az kıl, ister çok."* (5)

Bir kimse namaza başlarken bir rekâttan çok namaz kılmak için niyetlenmişse her iki rekâtta teşehhüde oturması gerekir. Böyle bir kimse namaza başlarken eğer sayıya niyetlenmişse daha önce niyetini değiştirmek şartıyla bu sayıyı artırıp eksiltebilir. Eğer önceden niyet etmezse o zaman namaz batıl olur. Bir kimse iki rekât

1 - *el-Mecmû'*, III, 505; *el-Mühezzeb*, I, 83; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 224.
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 224.
3 - Bu hadisi Ebu Dâvud sağlam bir *isnatla* rivayet etmiş bulunup Müslim'de de benzeri vardır.
4 - Buharî ve Müslim.
5 - İbni Mace.

namaz kılmaya niyet ettikten sonra üçüncü rekât için ayağa kalkarsa en sahih olan görüşe göre, geri dönüp oturması gerekir, sonra bu namazın rekâtlarını artırmak istiyorsa fazlası için niyetlenmesi gerekir. Daha sonra namazın bitiminde, fazla kıyamından ötürü sehiv secdesi yapar. Daha önce de açıkladığımız gibi, gece nafileleri gündüz nafilelerinden daha üstündür. Gece yarısı gecenin evvelinden, gecenin sonu da ortasından daha faziletlidir.

Nafile namazlarda her iki rekâtta bir selâm verilir. Bütün geceyi ayakta geçirmek, yani bütün gece namaz kılmak mekruhtur. Bunun gibi sadece cuma gecelerini namaza tahsis etmek de mekruhtur. (1) Bir kimsenin alışkanlık haline getirdiği teheccüt namazını özürsüz olarak terketmesi de mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah b. Amr (r.a.)'a: *"Ey Abdullah! Önceleri gece kalkıp ibadet eden, sonra da kılmayı terkeden filanca gibi olma."* (2) buyurmuştur.

HANBELÎLERE GÖRE NAFİLE NAMAZLAR

Büyük ölçüde Hanbelî mezhebi nafileler konusunda Şafiî mezhebine benzer. (3) Hanbelîlere göre tetavvu'lar (nafile namazlar) iki kısma ayrılır: Biri cemaatle kılınması sünnet olan güneş tutulması, yağmur ve teravih namazı gibi namazlardır, diğeri de tek başına kılınan namazlardır. Bunlar da iki kısma ayrılır: Muayyen sünnetler, mutlak nafileler.

A - MUAYYEN SÜNNETLER:

1 - Farzlarla birlikte kılınan müekked sünnetler: Bu tür namaz bir rekât olup vitir namazıdır. Müekked bir sünnetin terkedilmesi mekruhtur. Vitir namazına devam etmekte olup sonradan bunu bırakan kimsenin şahitliği kabul olunmaz. Çünkü bunu yapmakla o kişinin adaleti düşer. Ahmed b. Hanbel (r.a.) demiştir ki: "Her kim vitir namazını bilerek terkederse o adam kötü bir kimsedir. Onun şahitliğinin kabul edilmemesi gerekir."

Bir günde kılınan on rekât: Öğle namazından önce iki, öğle namazından sonra iki, akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekât. Kişi seferde iken bu namazları kılmakla kılmamak arasında serbesttir. Çünkü seferde zorluklarla karşılaşmak kuvvetle muhtemeldir. Hatta namazların kısaltılarak kılınması bunun için caiz olmuştur. Yalnız sabah namazının sünneti ile vitir namazı müstesnadır. Bunlar seferde de kılınırlar, çünkü müekked sünnettirler.

Farzlara tabi olan sünnetleri evde kılmak daha faziletlidir. Hatta cemaatle kılınması meşru olan sünnetler dışında bütün sünnetlerin evde kılınması daha fazilet-

1 - Çünkü Müslim'de bu konuda şu haber vardır: *"Geceler arasından sadece cuma gecesini kıyama - ibadete- tahsis etmeyin. Fakat, namaz kılmaksızın bu geceyi ihya etmekte bir sakınca yoktur.*

2 - Buharî ve Müslim.

3 - *el-Muğnî* II, 120-163; *Keşşâfu'l-Kınâ'* I, 495-521.

lidir. Bu hüküm İbni Ömer hadisine dayanıyor. Kendisi şöyle nakletmiştir: *"Resulullah (a.s.)'tan on rekât ezberledim: Bunlar da öğleden önce iki rekât, öğleden sonra iki rekât, akşamdan sonra iki rekât (evde), yatsıdan sonra iki rekât (evde) ve sabah namazından önce iki rekâttır. Bu namazı Hz. Peygamber evinde kıldığı için ben görmedim. Bunu bana Resullah'ın zevcesi olan kızkardeşim Hafsa şöyle haber verdi. Hz. Peygamber (a.s.) müezzin ezan okuduğu ve sabah vakti girdiği zaman iki rekât namaz kılardı."* (1) Müslim'deki ifade *"Cumadan sonra iki secde"* ilâvesiyle dir. Müslim sabah namazından önceki iki rekâtı zikretmemiştir.

Sabah namazının iki rekât sünnetini hafif kılmak sünnettir. Çünkü Hz. Aişeden rivayet edildiğine göre: *"Resulullah (a.s.) sabah namazından önceki iki rekât sünneti hafif kılardı. Öyle ki, namazda Fatiha okudu mu, yoksa okumadı mı, derdim."* (2)

Sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra farzdan önce bir müddet sağ yanı üzerine dinlenmek sünnettir. Çünkü Hz. Aişe (r.a.) şöyle buyurdu: *"Hz. Peygamber (a.s.) sabah namazının iki rekât sünnetini kıldığı zaman bir müddet yaslanırdı."* (3) Başka bir rivayette Hz. Aişe şöyle diyor: *"Resullullah ben uyanık olduğun zamanlar benimle konuşurdu. Yoksa istirahat ederdi."* Hanbelîler demişlerdir ki: Ne olursa olsun, Hz. Peygamber (a.s.)'in söz ve işlerine uymak ona muhalefet edenlerin sözlerine ve işlerine uymaktan daha iyidir.

Sabah ve akşam namazlarının iki rekât sünnetinde birinci rekâtta "Kâfirûn" ikinci rekâtta "İhlâs" suresini okumak sünnettir. Çünkü Ebu Hureyre ve diğer sahabeler, sabah namazının sünnetinde, İbni Mes'ud da akşam namazının sünnetinde Hz. Peygamber'in bu sureleri okuduğunu rivayet etmişlerdir. (4) Yahut sabah namazının sünnetinde Bakara suresinin 136. ayeti birinci rekâtta okunur. İkinci rekâtta âl-İmran suresinin altmış dördüncü ayeti okunur. Bununla ilgili haber daha önce geçmiştir.

Sabahın sünneti ile vitir namazı ve diğer nafile namazların binek üzerinde kılınması caizdir. Çünkü bu konuda Müslim'in İbni Ömer'den sabah namazı hakkında, Buharî'nin de "farzlar hariç" şeklinde rivayetleri vardır. Farzlar dışındaki nafile namazlar binek üzerinde kılınabilir.

Bu mezkûr namazların en kuvvetlisi, sabah namazının sünnetidir. Bunun dayandığı delil daha önce geçmiş bulunan Hz. Aişe (r.a.) hadisidir: *"Resulullah (a.s.)*

---

1 - Buharî ve Müslim Hz. Aişe'den *sahih senetle* rivayet etmiştir.

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

3 - Buharî ve Müslim. Tirmizî de benzerini Ebu Hureyre'den rivayet etmiş olup, "Hadis, *hasen*dir" demiştir.

4 - Ebu Hureyre hadisini Müslim rivayet etmiştir. Müslim bu hadisin benzerini yine İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Tirmizî benzerini İbni Ömer'den rivayet etmiştir. İbni Mes'ud hadisini Tirmizî ile İbni Mace rivayet etmişlerdir.

sabah namazının iki rekât sünnetine her sünnetten daha fazla önem verirdi. (1) Farzlara tabi sünnetler Resulullah (a.s.) efendimizin kıldığı vakitlerde kılınır. Sabah namazının sünneti dışında hiç bir sünnet namaz kaza edilmez. İmam Ahmed b. Hanbel bu namazın kuşluk vaktinde kaza edilmesini tercih etmiştir. Nitekim Hanefîler ve Malikîler de bu konuda ittifak etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel bu konuda şöyle diyor: Sabah namazının iki rekât sünneti eğer farzdan sonra kılınırsa yeterli olur. Farzlara bağlı olan sünnetlerin ikindi namazından sonra kaza edilmesi caizdir. Ümmü Seleme (r.a.)'nin rivayet ettiği gibi Hz. Peygamber (a.s.) öğlenin son sünnetini ikindiden sonra kaza etmiştir. Hz. Aişe (r.a.) de Resulullah (a.s.)ın, ikindiden önceki iki rekât sünneti farzdan sonra kaza ettiğini rivayet etmiştir. O hâlde Hz. Peygamberin fiiline uymak lâzımdır. İkindiden sonra namaz kılınmaması ile ilgili nehiy ise şiddetli olmayıp hafiftir.

Keşşâfu'l-Kınâ'da şöyle denilmektedir: "Bütün sünnetler kaza edilir. Çünkü diğer sünnetler de sabah namazının sünneti ile ikindi namazının sünnetine benzetilebilir." İbni Hâmid ise şöyle demiştir: "Yasak vakitler dışında bütün *râtibe sünnetler* (farza bağlı sünnetler) bütün vakitlerde kılınabilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu namazların bir kısmını kaza etmiştir. Diğer namazları da onlara kıyas ederiz. Nitekim Şafiîler de aynı görüştedir."

2- Farzlara Bağlı Olmayan Sünnetler:

Bunlar, râtib sünnetlerin yanısıra kılınan nafile namazlardır. Yani müekked sünnetler değillerdir. Bunlar yirmi rekâttır. Öğle namazından önce dört, öğle namazından sonra dört, ikindi namazından önce dört, akşam namazından sonra dört, yatsı namazından sonra dört. Akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılmak mübahtır.

Müekked olmayan sünnetlerin dayandığı deliller aşağıdaki hadislerdir. Öğle namazının sünneti hakkındaki delil Ümmü Habibe (r.a.) hadisidir: *"Her kim öğle namazından önce ve sonra dörder rekât namaz kılmaya devam ederse Allah tealâ onun vücudunu cehenneme haram kılar."* (2) İkindi namazı hakkında Hz. Ümmü Habibe (r.a.)'den şu hadis rivayet edilmiştir: *"İkindi namazından önce dört rekât nafile namaz kılan kimseye Allah merhamet etsin."* (3) Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kılma şekli hakkında Hz. Ali'den şu hadis rivayet edilmiştir: *"Öğle vakti girince) öğle namazının farzından önce dört rekât, farzdan sonra iki rekât, ikindinin*

---

1 - Bu hadisin rivayetinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Müslim'in rivayeti şöyledir: *"Sabah namazının iki rekât sünneti dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden hayırlıdır."* Ebu Dâvud ise Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Atlar sizi kovalasa da sabah namazının iki rekât sünnetini kılın."*

2 - Hadisi Ebu Dâvud ile Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî, hadis için; *hasen, sahih, garip* demiştir. Ebu Eyyub'un rivayet ettiği hadiste de Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: *"Öğle namazından önce aralarında selâm verilmeksizin kılınan dört rekât namaz için göklerin kapıları açılır."*

3 - Hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş olup, aynısı Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir.

farzından önce dört rekât kılar, her iki rekâtın arasını Mukarreb meleklere, peygamberlere ve bunlara uyan müslümanlara selâm vermek suretiyle ayırırdı." (1) Akşam namazının sünneti hakkında şu hadis rivayet edilmiştir: *"Her kim akşamın farzından sonra altı rekât namaz kılar da arada kötü bir söz konuşmazsa, bu namaz on iki yıllık nafile ibadet yerine geçer."* (2). Şurayh b. Hâni' Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (a.s.)'in yatsı namazı hakkında sordu. Hz. Aişe (r.a.) de şöyle buyurdu: *"Hz. Peygamber (a.s.) hiç bir yatsı namazı kılmamıştır ki onda dört yahut altı rekât nafile kılmış olmasın."* (3)

Akşam namazından önceki sünnete gelince: Bu namaz Enes (r.a.) hadisine dayanmaktadır. Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: *"Hz. Peygamber (a.s.) zamanında güneş battıktan sonra ve akşamın farzından önce iki rekât namaz kılardık. Enes (r.a.)'e Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namazı kılıp kılmadığı soruldu. O da şöyle cevap verdi: Bizim bu namazı kıldığımızı görürdü; fakat ne kılmamızı emreder, ne de bizi bundan menederdi."* (4)

Keşşâfu'l-Kınâ' da şöyle denilmektedir: "Cuma namazından önce cuma için kılınan her hangi bir sünnet namaz yoktur. Cuma namazından sonra kılınan, râtib sünnetin en azı iki rekâttır.

Çünkü İbni Ömer'den ittifakla rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma namazından sonra evinde iki rekât namaz kılardı."* (5) Bu namazın en çoğu altı rekâttır. Cuma namazının sünnetini mescitte, yerinde iken kılmak daha faziletlidir." (6)

Vitir namazından sonra kılınan iki rekât namaza gelince: Ahmed b. Hanbel'in sözünden anlaşılan, bu namazın kılınmasının müstehap olmadığıdır. Fakat, bir kimse bu namazı kılarsa caizdir. Hanbelîlerde sahih olan rivayete göre bu namazı kılmak sünnet değildir. Çünkü İbni Abbas, Zeyd b. Hâlid ve Hz. Aişe (r.a.) gibi Hz. Peygamber (a.s.)'in teheccüt namazını anlatanların ekserisi böyle bir namazdan bahsetmemişlerdir.

Her farz namaz ile sünnetin arasını kıyam veya kelâm ile yani dünya kelâmı ile

1 - İbni Mace rivayet etmiştir.

2 - Hadisi Tirmizî rivayet etmiştir ve, "Bu hadisi sadece Ömer b. Ebu Has'amdan bilmekteyiz." demiştir. Buharî Ömer'i cidden zayıf bir ravi kabul etmiştir.

3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

4 - Buharî ile Müslim. Yine üzerinde ittifak edilen başka bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Akşam namazından önce iki rekât nafile namaz kılın."* Müslim de Abdullah b. Muğaffel'den şöyle rivayet etmiştir: *"İki ezan arasında namaz vardır." Hz. Peygamber (a.s.) bu sözü üç kere tekrarlamıştır. Üçüncü de ise "dileyenler için" şöyle demiştir."Biz bunu Hz. Peygamber döneminde yapardık."*

5 - Müslim de Hz. Enes (r.a.)'ten şöyle naklediyor: *"Medine ehli, müezzin akşam ezanını okuyunca Mescid-i Nebevîde direklerin dibine koşarlar, farzdan önce ikişer rekât namaz kılarlardı."*

6 - *Keşşâfü'l-Kınâ'*, I, 496.

ayırmak sünnettir. Çünkü Hz. Muaviye (r.a.) diyor ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) bize konuşmadıkça yahut dışarı çıkmadıkça namazları peşpeşe kılmamamızı emretti."* (1)

3- Muayyen müstakil nafile namazlar:

1- Teravih Namazı :

Teravih namazı yirmi rekât olup müekked sünnettir. Bu namazı ilk kılan Hz. Peygamber (a.s.)'dir. Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demektedir: *"Resulullah (a.s.) her hangi bir azimeti emretmeksizin, Ramazan'da teravih kılmayı teşvik eder, şöyle buyururdu: "Her kim Ramazan'da imanından ötürü ve mükâfatını Allah'tan isteyerek kalkıp ibadet ederse geçmiş günahları mağfiret olunur."* (2) Hz. Aişe (r.a.) de şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir gece mescitte namaz kıldı. Bazı insanlar da onun kıldığı namazı kıldılar. Sonra ikinci gece, Hz. Peygamber (a.s.) yine gece kalkıp mescitte namaz kıldı. Fakat bu sefer cemaat çoğaldı. Sonra üçüncü veya dördüncü gece de cemaat toplandı, fakat Hz. Peygamber (a.s.) onlara namaz kıldırmaya çıkmadı. Sabah olunca şöyle buyurdu: Yaptığınızı gördüm. Size namaz kıldırmak için mescide çıkmama, farz olur korkusundan başka bir şey engel olmamıştır. Bu hadise Ramazan ayında meydana gelmiştir."* (3)

Teravih namazının yirmi rekât olduğunun delili Mâlik'in Yezîd b. Rûman'dan naklettiği şu rivayettir: *"Hz. Ömer (r.a.) zamanında insanlar Ramazan'da yirmi üç rekât namaz kılarlardı."* Bunun açıklaması şöyledir. Farza bağlı olan sünnetler ondur. Ramazanda bunlar iki katına çıkarılarak vitir namazı ile beraber yirmi üç rekât olmuştur. Çünkü Ramazan ayı ibadet için gayret gösterme ayıdır. Bu durumun sahabe arasında meşhur olduğu, dolayısıyla icma hâline geldiği zannedilmektedir.

Ebu Bekr Abdülaziz, *eş-Şâfi* adlı kitabında İbni Abbas (r.a.)'tan şöyle rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan ayında yirmi rekât namaz kılardı."* Hz. Ömer (r.a.) cemaati Ubey b. Kâ'b (r.a.)'ın imamlığında toplayınca, o da onlara yirmi rekât kıldırıyordu. Hz. Ali (r.a.)'nin de Ramazanda "bir adama yirmi rekât namaz kıldırmasını emrettiği" rivayet edilmiştir. Bu durum icma gibi olmuştur.

Teravih namazında imam kıraati açıktan yapar. Çünkü selef-i sâlihinden (ilk müslümanlar) sonra gelen müslümanlar da böyle yapagelmişlerdir. Teravih namazının cemaatle kılınması, tek başına kılınmasından daha faziletlidir. Bu içtihat Ebu Zer (r.a.) hadisine dayanmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) aile fertleri ile ashabını toplayarak kendilerine şöyle buyurdu: "İmam camiden ayrılıncaya kadar her kim imamla birlikte kıyam ederse (yani namaz kılarsa), bütün geceyi ibadetle geçirmiş sevabı kendisi için yazılır."* (4) Hz. Ömer (r.a.)'in de teravih namazını cemaatle kıl-

1 - Müslim
2 - Bu hadisi *Kütüb-i sitte* sahipleri rivayet etmişlerdir.
3 - Müslim.
4 - Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Tirmizî de *sahih* demiştir.

dığı hakkında rivayet gelmiştir. Beyhakî, Hz. Ali'nin erkekler için ayrı, kadınlar için ayrı bir imam tayin ettiğini rivayet etmiştir. Hz. Ali, Cabir ve Abdullah b. Ömer (r. anhuma) de bu namazı cemaatle kılarlardı. Sahabe de bunun üzerinde ittifak etmişlerdir.

Teravih Namazında Kıraat:

Ahmed b. Hanbel (r.a.) demiştir ki: Ramazan'da imam cemaati zorlamayacak, özellikle kısa gecelerde onlara hafif gelecek şekilde okumalı. Dinî emirler insanların yükleneceği ölçüde olmalıdır. Kadı Ebu Yâ'lâ demiştir ki: Ramazan ayında bir hatimden noksan okumak müstehap değildir. Bu insanların Kur'an'ın tamamını dinlemelerine vesile olur. İmam arkasındaki cemaatin zorlanmaması için Ramazan'da teravih namazında bir hatimden fazlasını okumamalıdır.

el-Muğnî sahibi de bunları tenkîd ederek şöyle demiştir: Teravih namazında kıraati cemaatin durumuna göre tayin etmek daha iyidir. Zira uzun okumaya razı olan ve bunu tercih eden bir cemaat bulunursa uzun okumak daha iyidir. Nitekim Ebu Zer (r.a.) şöyle rivayet etmiştir. *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber namaza durmuştuk, öyle ki sahur vaktini kaçırmaktan korkmuştuk."*

Teravihe Alâk suresi "ile başlamak müstehaptır. Çünkü Alâk suresi Kur'an'dan ilk inen suredir. Bu surenin sonunda tilâvet secdesini yapınca kalkıp Bakara suresinden okumaya başlamalıdır.

Teravihe Niyet:

Teravih namazını kılan kişi, her iki rekâtta bir "Sünnet olan teravihe" yahut "iki rekât Ramazan kıyamına" diye gizlice niyet eder. Bunun dayandığı delil: *"Ameller niyetlere göredir."* hadisidir.

Teravihte her dört rekâttan sonra istirahat oturuşunu terketmekte her hangi bir sakınca yoktur. İstirahat oturuşu yapılırsa her hangi bir dua yapmaya gerek yoktur. Çünkü böyle bir durum hadislerde gelmemiştir. Teravih'ten sonra dua etmek mekruh değildir. Çünkü Allah tealâ'nın *"o hâlde boş kaldın mı hemen yorul"* ayetinin manası umumîdir. Namaz, cihat, dünya işleri veya muharebeden boş kalınca dua ve namazla meşgul ol manalarına da şamildir.

Teravih Namazının Vakti:

Teravih namazının vakti yatsı namazının farzını ve sünnetini kıldıktan sonra başlar ve sabah vaktinin girmesine kadar devam eder. Ancak vitirden önce kılınır. Yani yatsı namazı ile vitir namazı arası, teravih namazının vaktidir. Yatsı namazı kılınmadan teravih namazını kılmak sahih değildir. Bir kimse yatsı namazını kılıp sonra teravih namazını kılsa, sonra da yatsı namazını abdestsiz olarak kıldığını hatırlasa, teravih namazını yatsı namazı ile birlikte iade edecektir. Çünkü teravih namazı farz namazdan sonra kılınan bir sünnet namazdır. Yatsı namazının son sünne-

tinde olduğu gibi, farzından önce kılınması sahih olmaz. Sabah vakti girince teravih namazının vakti kaçırılmış olur. Teravih namazı kaza edilmez. Bir kimse teravih namazını yatsı namazından sonra fakat, yatsının son sünnetinden önce kılarsa bu namaz hüküm bakımından sahih olur, fakat en iyisi teravih namazının yatsının son sünnetinden sonra kılınmasıdır. Bu husus nasla sabittir.

Teravih Namazını Mescitte Kılmak:

Teravih namazını mescitte kılmak daha faziletlidir. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber bir defasında teravih namazını peşpeşe üç gece mescitte kılmıştır. Başka bir kere ise yine mescitte ayrı ayrı zamanlarda üç gece kılmıştır."* Bu Hz. Ebu Zer'in rivayetidir. Hz. Peygamber (a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"İmam camiden ayrılıncaya kadar, her kim Ramazan'da imamla birlikte kıyamda durursa, bir gece kıyamda durmuş sevabı verilir."*Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabı, teravih namazını Hz. Peygamber (a.s.) zamanında mescitte ayrı ayrı cemaatler hâlinde kılarlardı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.)hilâfeti esnasında insanları teravih namazında Ubey b. Kâ'b'ın imamlığında birleştirmiştir. Sahabe ve onları takip edenler de bu konuda Hz. Ömer'e uymuşlardır.

Teravih namazını gecenin ilk cüzlerinde kılmak daha faziletlidir. Çünkü insanlar, Hz. Ömer döneminde bu namazı gecenin evvelinde kılıyorlardı.

Teravihten Sonra Vitir Namazı:

Teravihten sonra üç rekât vitir namazı cemaatle kılınır. Bu mesele, daha önce geçtiği üzere, Malik"in Yezid b. Rûman'dan rivayet ettiği hadise dayanmaktadır.

Eğer kişi Ramazan gecelerinde teheccüt namazı da kılıyorsa, vitir namazını teheccüt namazından sonraya bırakması müstehaptır. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Gece kıldığınız son namaz vitir olsun."* [1] Eğer gece teheccüt namazı kılmak kişinin âdeti değilse, cemaat faziletine nail olmak için imam ile birlikte vitir namazını kılmalıdır. Vitir kılmak âdeti olan kimse, imamın vitrine uymak isterse, imam selâm verdikten sonra kalkıp buna bir rekât daha ilâve ederek onu çift rekâtlı bir namaz yapar, sonra teheccüde kalkınca tek rekât ile yine vitir kılar. Dolayısıyla hadiste belirtilen, mescitten ayrılıncaya kadar imamla birlikte olma ve ona uyma faziletine ve vitir namazını en son namaz yapma faziletine erişmiş olur.

Cemaatle yahut tek başına vitir kılan kişi vitirden sonra nafile namaz kılmak isterse, vitrini bozmaz yani ona bir rekât ilâvesiyle çift rekâtlı namaz hâline getirmez. Şafiîlere göre de hüküm aynıdır. Bunun delili Hz. Aişe'nin şu sözüdür. Kendisine, vitri bozan kimse hakkında sorulunca: *"İşte bu kimse vitir namazı ile oynayan kimsedir."*[2] Vitirden sonra namaz kılan kişi ikinci fecir vakti, yani sabah namazının kılınacağı vakit girinceye kadar dilediğince nafile namaz kılabilir. Çünkü *sa-*

1 - Buharî ve Müslim.
2 - Said ve diğerleri.

hih olarak rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) vitir namazından sonra iki rekât namaz kılardı."* Bu şekilde namaz kılan kişi teheccütten önceki vitir ile yetinir yeniden bir vitir namazı daha kılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Bir gecede iki vitir yoktur."* buyurmuştur. (1)

Teravih Arasında yahut Teravihten Sonra Nafile Namaz Kılmak:

Teravih namazı arasında tetavvu' (nafile) kılmak mekruhtur. Fakat teravih arasında ve sonrasında tavaf etmek mekruh değildir. Mekke halkı teravih namazını kılarken, her iki rekâtta bir Kâbe'yi yedi kerre tavaf ederlerdi ve tavafın iki rekâtını da bu arada kılarlardı. Teravih ve vitir namazının peşinden cemaatle tetavvu' olarak namaz kılmak mekruh olmaz. Aradaki fasıla ister az, ister çok olsun, hüküm değişmez.

2 - *Kuşluk Namazı:*

Kuşluk namazı müekked sünnetlerden olmayıp müstehaptır. Çünkü Ebu Hureyre (r.a.) den şöyle rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bana üç tavsiyede bulundu: Her aydan üç gün oruç tutmak, iki rekat kuşluk namazı kılmak, uykuya yatmadan önce vitir namazı kılmak."* (2)

Kuşluk namazının çoğu sekiz rekâttır. Çünkü Ümmü Hâni'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Mekke fethedildiği gün evine girerek burada sekiz rekât namaz kılmıştır. Bundan daha hafif namaz kıldığını hiç görmemiştim. Ancak rükû ile secdelerini tam yapıyordu."* (3)

Kuşluk namazının vakti, güneşin ufukta yükseldiği ve hararetinin şiddetli olmadığı vakittir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu konuda şöyle buyuruyor: *"Evvabîn namazı, deve yavrusu güneşin hararetini hissedinceye kadar geçen zamandadır."* (4)

Bazı Hanbelî âlimleri şöyle demişlerdir: Kuşluk namazına devam etmek müstehap değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu namaza devam etmemiştir. Hz. Aişe bu namazla ilgili olarak şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığını hiç görmedim."* (5) Ayrıca bu namaza devam etmekle onu farzlara benzetmek söz konusu olur.

Ebu'l-Hattab da şöyle demiştir: Kuşluk namazına devam etmek müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu namazı ashabına tavsiye etmiş, şöyle buyurmuştur:

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud Kays b. Talk'tan, o da babasından rivayet etmiştir. Kaysı zayıf bir ravidir.

2 - Buharî ve Müslim buna benzer iki hadisi Ebu'd-Derdâ ile Ebu Zer'dende rivayet etmişlerdir.

3 - Buharî, Müslim.

4 - Müslim.

5 - Buhari, Müslim.

"Her kim kuşluk vaktinin iki rekâtına devam ederse, denizin köpüğü kadar da olsa, günahları mağfiret olunur." [1] Allah'ın en sevdiği amel, devamlı olan ameldir.

3 - Tesbih Namazı:

İmam Ahmed'e göre, tesbih namazı müstehap değildir. Çünkü bu konuda sabit olmuş bir hadis yoktur. Fakat bir kimse bu namazı kılarsa onda da her hangi bir mahzur yoktur. [2] Çünkü nafile namazlarla fazilet namazları hakkındaki hadislerin *sahih* derecesinde olması şart değildir.

4 - İstihare Namazı:

İstihare namazı sünnettir. Delili Buharî'de geçen daha önce zikrettiğimiz Câbir hadisidir.

5 - Hacet namazı:

Hacet namazı da sünnettir. Sünnet olduğuna delil, daha önce Tirmizî'de geçen Abdullah b. Ebu Evfâ hadisidir. Tirmizî bu hadis için *garip*tir demiştir.

6 - Tevbe Namazı:

Tevbe namazı da sünnettir. Bu namaz da Ebu Davud ile Tirmizî'de geçen hadise dayanmaktadır. Tirmizî bu hadis için: *"Hasen, garip"* demiştir.

7 - Tahıyyetü'l-Mescid Namazı:

Sünnet bir namazdır. Bununla ilgili hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

8 - Zeval namazı:

Bu namaz da müstehaptır. Şafiî mezhebinin görüşlerini aktarırken zikredilen hadise dayanmaktadır.

B- MUTLAK NAFİLELER:

Gece ve gündüz bütün vakitlerde nafile namaz kılmak meşrudur. Ancak kerahat vakitlerinde kılınması mekruhtur. Gece kılınan nafile namazlar, gündüzün kılınanlardan daha faziletlidir. Ahmed b. Hanbel demiştir ki: Bana göre, farz namazlar dışında gece kalkıp namaz kılmaktan daha faziletli bir namaz yoktur. Hz. peygamber (a.s.) gece kalkıp namaz kılmakla emrolunmuştu. Allah tealâ bununla ilgili olarak şöyle buyuruyor: *"Sana mahsus olmak üzere gece nafile olarak teheccüt namazı kıl."* Ebu Hureyre de bu konuda şu rivayeti nakletmiştir: *"Rasullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece kılınan namaz-*

---

1 - Tirmizî; "Bu hadisi sadece Nehhas b. Kuhum yolu ile bilmekteyiz." demiştir.

2 - Üç mezhebin görüşlerini zikrederken bu hadis geçmiştir. Ebu Davud ile Tirmizî tarafından İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir.

dır."(1)

Teheccüt namazının en faziletlisi, gece yarısı kılınandır. Amr b. Abese (r.a.) şöyle dedi: *"Yâ Resulallah! Gecenin hangi saati daha makbuldür? dedim. Buyurdular ki: "Gecenin ikinci yarısıdır. Dilediğin kadar namaz kıl."* (2)

Nafile namazları evde kılmak daha faziletlidir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Evlerinizde namaz kılın. Zira farzlar dışında kişinin en hayırlı namazı evinde kıldığı namazdır."* (3)

Teheccüt namazını kılmadan önce misvak kullanmak müstehaptır. Çünkü Huzeyfeden rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) gece kalktığı zaman ağzını misvak ile ovardı."* (4)

Teheccüt namazına hafif iki rekât ile başlamak müstahaptır. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri gece namaza kalktığı zaman, buna hafif iki rekâtla başlasın."* (5)

Teheccüt Namazının Rekât Sayısı:

Hz. Peygamber (a.s.)'in kıldığı teheccüt namazının rekât sayısı hakkında değişik görüş ve rivayetler vardır. Zeyd b. Halid ile İbni Abbas hadisine göre on üç rekâttır. Üç rekât vitir de bu namaza dahildir. (6) Hz. Aişe hadisine göre ise üç rekât vitir dahil on bir rekâttır. (7) İbni Kudâme el-Hanbelî bu konuda şöyle demiştir: Bir gecede on üç rekât, başka bir gecede de onbir rekât kılmış olması muhtemeldir.

Teheccütte Kıraat:

Teheccüt namazı kılan kimsenin namaz esnasında Kur'an'dan bir cüz okuması müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapardı. Teheccüt kılan kişi, bu namazda kıraati açıktan yapmakla gizli yapmak arasında serbesttir. Ancak açıktan okumak, kıraat bakımından eğer kişiye daha çok dinçlik veriyorsa yahut yanında kıraatini işitmek isteyen biri varsa yahut onun okuyuşundan faydalanacak biri varsa o takdirde açıktan okumak daha faziletlidir.

Eğer teheccüt namazı kılan kimsenin yakınında kendisi gibi teheccüt kılan biri

---

1 - Tirmizî, bu hadis *hasendir*, demiştir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hz. Peygamber'in teheccüdü hakkında bir çok hadis rivayet olunmuştur. İbni Abbas'tan rivayet edilen gece yarısında kıldığıdır. Hz. Aişe'den rivayet edilen sahur vaktinde kıldığıdır. Ebu Hureyre'den ise gecenin son üçte birinde kıldığıdır. Bunların hepsi *müttefakun aleyhtir*.

3 - Müslim rivayet etmiştir.

4 - Buharî, Müslim rivayet etmiştir.

5 - Ahmed, Müslim rivayet etmiştir.

6 - Müslim rivayet etmiştir.

7 - Buharî, Müslim rivayet etmiştir.

varsa yahut sesini yükseltmesinden ötürü zarar gören, rahatsız olan birileri varsa o takdirde gizli okumak daha iyidir. Bu zikredilen durumlardan hiç biri yoksa dilediği gibi okumalıdır. (1)

Teheccüt Namazının Kazası:

Bir kimse teheccüt namazı kılma âdeti olduğu hâlde bu namazı kaçırmışsa, sabah namazı ile öğle namazı arasında onu kaza etmesi müstehap olur. (2)

Akşam İle Yatsı Arasında Nafile Kılmak:

Akşam ile yatsı arasında nafile namaz kılmak müstehaptır. Çünkü Enes b. Mâlik *"Onların vücutları yataklarından uzaklaşır."* mealindeki ayet hakkında şöyle demiştir: *"Ashab akşam ile yatsı arasında nafile namaz kılarlardı."* (3)

Nafile Namazlar İkişer İkişerdir:

Şafiîlerde olduğu gibi, gece kılınan nafile namazlar ikişer rekât kılınır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Gece namazı ikişer ikişerdir."* (4) Bir kimse gündüzün dört rekât nafile namaz kılarsa bunda her hangi bir sakınca yoktur. Gündüz namazlarında en iyisi, gece namazlarında olduğu gibi ikişer ikişer kılmaktır.

Oturarak Nafile Namaz Kılmak:

Nafile namazların oturarak kılınması mübahtır. Fakat ayakta kılınması daha faziletlidir. Bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kim ayakta namaz kılarsa bu daha faziletlidir. Her kim oturarak kılarsa ayakta kılanın kazanacağı sevabın yarısını alır."* (5) Müslim'in bir ifadesinde şöyle denilmektedir: *"Kişinin oturarak kıldığı namazda, yarım ecir vardır."*

Oturarak nafile namaz kılan kimsenin kıraat esnasında bağdaş kurması müstehaptır. Malikîler de aynı görüştedir. Namazların kıyam ve teşehhüdündeki şekil farklılığını oturarak kılınan nafile namazda da ortaya koyabilmek için kıraat esnasında bağdaş kurmalıdır. Bununla birlikte bağdaş hâli yanılma ve şüphelenmeden daha uzaktır.

Uykudan Uyanınca Okunacak Dua:

Bir kimsenin uykudan uyanınca Ubade (r.a.)'nin Hz. Peygamber (a.s.)'den ri-

1 - Bu konuda bir çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan biri Tirmizî'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği, diğeri Ebu Dâvud'un Ebu Hureyre'den İbni Abbas'tan, Ebu Katâde'den ve Ebu Saîd'den rivayet ettiği hadistir.

2 - Müslim bu konuda Hz. Aişe'den iki hadis rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etti. Tirmizî de Hz. Aişe'den *garip* bir hadis rivayet etmiştir: *"Her kim akşamdan sonra yirmi rekât namaz kılarsa allah ona cennette bir ev bina eder."*

4 - *Hadisi*, İbni Ömer (r.a.)'den İmam Ahmed ve dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir.

5 - İmam Ahmed ile kütüb-i sitte sahipleri İmrân b. Huzsayn (r.a.)'dan rivayet etmişlerdir.

vayet ettiği duayı okuması müstahaptır:[1] *"Her kim uykudan uyanır da şöyle söyleyerek Allahım beni bağışla der ve abdest alıp namaz kılarsa namazı kabul olur:*

«لاإِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَسُبْحَانَ اللّٰهِ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي

İbni Abbas (r.a.), Resulallahın teheccütte şöyle dua ettiğini rivayet eder. [2]

«اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيُّومُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ مَلِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ ﷺ حَقٌّ، اَللّٰهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لاَإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِكَ».

Kur'an'ın Okunması ve Ezberlenmesi: [3]

Kur'an zikirlerin en faziletlisidir: Kur'an diğer bütün zikirlerden daha faziletlidir. Çünkü Resulullah (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Allah tealâ buyurur ki: Kur'an okumak ve beni zikretmek her kimi benden bir şey istemekten alıkoyarsa, isteyenlere verdiğimin en iyisini ona veririm. Allah'ın sözünün diğer sözler üzerine üstünlüğü Allah'ın yaratıkları üzerine üstünlüğü gibidir."* [4] Mesur zikirleri yerinde yapmak o esnada Kur'an tilâvet etmekten efdaldir. Kur'an kitapların ve semavî sahifelerin en üstünüdür. Kur'an'ın bir kısmı bir kısmından üstündür. Bu ya sevap itibarıyla yahut ilgili olduğu konular itibarıyladır. İhlas, Fatiha ve Ayete'l-Kürsi gibi sure ve ayetlerde bu hususa delâlet vardır.

İcmaen Kur'an'ın ezberlenmesi müstehaptır. Yine icmaen Kur'an'ın ezberlenmesi farz-i kifayedir. Namaz kılmak için gerekli olan Fatiha ve bir sure gibi okunması farz olan sureleri ezberlemek de farzdır. Çocuğun velisi, bülûğ çağına gelme-

1 - Buharî rivayet etmiştir.
2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
3 - *el-Muğnî*, II, 173-176, *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 502-509.
4 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup Hadis *hasen, sahih*tir demiştir.

den çocuğuna bu kadarı ezberletmekle işe başlar. Kur'an'ın tamamını çocuğuna okutmalı, eğer tamamını ezberlemek zor geliyorsa o zaman da okuyabileceği kadarını ona okutmalıdır. Vacip kıraatleri öğrendikten sonra sorumluluk çağına gelmiş olan kişiye şeriatın hükümlerinin öğretilmesi öne alınır.

Kur'an'ı Dinlemek:

Kur'an okunduğu zaman dinlemek mutlak olarak farzdır. Çünkü itibar lafzın umumunadır, hususi sebeplere itibar olunmaz. Fakat Kur'an'ı dinlemek farz-ı kifayedir. Çünkü Kur'an'ı dinlemek ona hakkını vermek içindir. Öyle ki, onu dinleyen Kur'an'a kulak verir ve boşa okunmamış olur. Bu da selamda olduğu gibi bazı kimselerin dinlemesiyle gerçekleşir. (1)

Yolda Kur'an Okumak:

Yolda yürürken Kur'an okumakta her hangi bir beis yoktur. Yaslanırken, otururken yahut binek üzerinde Kur'an okumakta da her hangi bir beis yoktur. Bunun delili seleften bir topluluğun Kehf ve benzeri sureleri yolda yürürken okudukları ile ilgili rivayetlerdir. Hz. Aişe'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Divanımda yanüsü yatarken ben Kur'an okurum."* Bu hadisi Firyânî rivayet etmiştir. Buharî ile Müslim de Hz. Aişe'den şu hadisi rivayet etmişlerdir:*"Hz. Peygamber (a.s.) ben hayızlı iken kucağıma yaslanır, sonra Kur'an okurdu."*

Haftada bir hatim indirmek için, Kur'an'ı her yedi günde bir okumak müstahaptır. Ebu Dâvud'un rivayet ettiğine göre: Hz. Peygamber (a.s.) Abdullah b. Amr'a şöyle demiştir: *"Kur'an'ı haftada bir hatmet, daha fazla yapma."*

Kur'an'ın Hatmedilmesi:

Kur'an-ı Kerîm'i hatmetmenin kırk günden çok tehir edilmesi mekruhtur. Çünkü *"Hz. Peygamber (a.s.)'e Abdullah b. Amr: Kur'an'ın kaç günde hatmedilmesi gerektiğini sorunca: "kırk günde" cevabını vermiştir. Sonra "bir ayda" buyurmuştur. Sonra "yirmi günde" buyurmuştur. Sonra "on günde" buyurmuştur. Sonra "yedi günde" buyurmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) yedi günden aşağı inmemiştir."* (2)

Bir müslüman Kur'an'ı üç günde okuyarak hatmederse bu güzeldir. Çünkü Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, kendisi şöyle anlatmıştır: *"Resulullah (a.s.)'a "Benim gücüm vardır" dedim. "Üç günde oku" buyurdu."* (3)Kişinin Kur'an'ı üç günden daha kısa zamanda okuyup hatmetmesi mekruhtur. Çünkü Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Üç günden az zamanda okuyan, Kur'an'ı anlayamaz."* (4)

---

1 - *Ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtar*, I, 509 vd.
2 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
4 - Hadisi *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup Tirmizi *sahih*tir demiştir.

Kur'an'ı Tertîl ve Nâğme ile Okumanın Hükmü

Kur'an'ı tertîl ile (harflerin mahreclerine ve tecvit kaidelerine riayet ederek okumak) acele ile çok miktarda okumaktan daha faziletlidir. Kur'an'ı anlayarak, kalben düşünerek okumak, düşünmeden ve anlamadan acele ile okumaktan daha faziletlidir. Çünkü Allah tealâ: *"Kur'an'ı tertîl üzere oku."*, *"Biz sana bu mübarek kitabı ayetlerini düşünsünler diye indirdik."* buyurmuştur. Kur'an'ın kıraatini tertîlini irâbını güzel yapmak müstehaptır . Med ve lîn harflerini yerli yerinde zorlanmadan çıkarmak, gerekir. Çünkü bu konuda Allah'ın emri vardır.

Ahmed b. Hanbel demiştir ki: Okuyucu Kur'an'ı okurken sesini güzelleştirmeli, hüzünlü ve düşünerek okumalıdır. Kur'an'ı okurken sesi güzelleştirmek ve onu şevkli bir şekilde okumak mekruh değil, müstehaptır. Ancak bir harf eklememek, yahut lafzı değiştirmemek şarttır. Çünkü Ebu Musa el-Eş'arî Hz. Peygamber (a.s.)'e şöyle demiştir: *"Eğer benim Kur'an okuyuşumu sizin duyduğunuzu bilseydim onu hüzünlü ve güzel bir şekilde okurdum."* (1) Abdullah b. Muğaffel de şöyle demiştir: *"Mekke fethedildiği gün Resulullah (a.s.)'ın Fetih suresini okuduğunu duydum. (Ravi diyor ki: İbni Muğaffel göstermek maksadı ile Kur'an okudu ve kıraatinde nağme yaptı."* (2) Bu sebeple Kur'an okurken sesi güzelleştirmek ve nağme yapmak mekruh değildir. Belki bunu yapmak müstehaptır. Çünkü Ebu Hureyre, hadisinde şöyle diyor: *"Allah tealâ, Peygamberin Kur'an'ı ahenk ile ve açıktan okunmasına razı olduğu kadar hiç bir şeyden razı olmamıştır.* (3) Hz. Peygamber (a.s.) bir başka hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *"Kur'an'ı seslerinizle süsleyin."* (4) Başka bir hadislerinde: *"Kur'an'ı ahenkle okumayan bizden değildir."* (5 buyurmuştur.

Kur'an'ı Lahn ve Hata ile Okumak:

Kur'an'ı tevcit kaidelerine uymayacak şekilde hatalı okumak mekruh olup aynı zamanda bid'attir. *Lahn:* Harekeleri harf yapmak, çekilmeyecek yerlerde harfleri çekmektir. Çünkü Kur'an hem sözü hem de nazmı itibarıyla insanları aciz bırakan bir ilahi kitaptır. Lahn yaparak gereksiz uzatmalarda bulunmak yahut harekelerden harf çıkaracak şekilde okumak, Kur'an'ın lafzını ve nazmını değiştirmektir. Eğer bu türlü okuyuş sebebiyle Kur'an'ın nazmının değişmesi yahut harekelerin harf hâlinde okunması gibi bir durum meydana gelirse bu haramdır.

---

1 - Bundan maksat sesi güzelleştirmek ve hüzünlü kılmaktır.
2 - Müslim rivayet etmiştir.
3 - Buharî rivayet etmiştir.
4 - Hadisi Ahmed, Neseî, İbni Mâce ve İbni Hıbban ile Hâkim Berâ'dan rivayet etmişlerdir. Başkalarından da rivayet edilmiştir. Hadis *sahih*tir.
5 - Buharî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Hıbban ve Hâkim Sa'd'dan, Ebu Dâvud Ebu Lübâbe'den Hâkim İbni Abbas ve Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir.

Kur'an Okumanın Âdâbı:

Kur'an okumaya başlamadan önce eûzü çekmek müstehaptır. Çünkü Allah teâlâ şöyle buyuruyor: *"Kur'an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."* Kur'an okumayı bitirdikten sonra, kendisini buna muvaffak kıldığı için ve bir çok nimetleri için Allah'a hamd etmek de müstehaptır.

Kur'an okumanın âdâbından bazıları şunlardır: Okurken ağlamalı, eğer ağlayamazsa, ağlamaya çalışmalı. Rahmet ayetleri geldiği zaman Allah'tan rahmet istemeli, azap ayeti okununca Allah'a sığınmalı. İhtiyaç dışında insanların sözleri ile Kur'an okumayı kesmemeli. Kur'an okuduğu kimseler, adaletli salih ve irfan sahibi kimseler olmalıdır. Kur'an okurken abdestli olmalı, oturarak okuyorsa kıbleye yönelmeli, kendisinden daha iyi okuyan önünde okumaya çalışmalı, her sureyi önceki sureden, arada durmak suretiyle veya besmele çekmek suretiyle ayırmalı, böbürlenme maksadı ile okumamalı, Kur'an okuyarak Allah katındaki mükâfatı istemeli, dünya menfaati istememelidir. Kur'an okuyan kişi, vakar sahibi ve Allah'ın taksimatına razı olmalı, namaz kılan veya uyuyan kimseler arasında olunca sesli okumamalı, Kur'an okumakta olan kimseler arasında ise onları rahatsız etmemek için açıktan okumamalıdır.

Günün baş tarafında, sabah namazından önce Kur'an okumak, gündüzün sonunda okumaktan daha faziletlidir. Çünkü Allah teâlâ şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz sabah okunan Kur'an'a (gündüz ve gece melekleri tarafından) şahitlik edilir."* (İsrâ, 78) Kur'an'dan bir kelimeyi yedi kıraat çeşidinden biri ile okumak caizdir. Küçük abdestsizlikle (yani abdestsiz olarak) Kur'an okumak, beden veya elbise üzerinde pislik bulunduğu halde Kur'an okumak, zevceye ve kendi cinsî organına dokunduktan sonra Kur'an okumak mekruh değildir.

Kur'an'a saygı gösterilmesi gerektiğinden ötürü pisliklerin bulunduğu yerde Kur'an okumak mekruhtur. Yel çıkma hâlinin devamı süresince Kur'an okumak da mekruhtur. Bu hâlin durmasını beklemek ve ondan sonra okumak gerekir. Cenaze ile birlikte Kur'an'ı açıktan okumak mekruhtur. Çünkü bu durum Kur'an'ı ölü için ağlama yerine koymak olur. Ağzın pis olması Kur'an okumaya engel değildir. Sesli bir şekilde alış-verişin yapıldığı ve bağırılıp çağrılan çarşılarda Kur'an okumak İbni Ukayl'a göre mekruhtur.

Mushafa bakarak Kur'an okumak ve okunan Kur'an'ı dinlemek müstehaptır. Çünkü dinleyen, okuyan kişiye sevap yönünden iştirak etmektedir. Kur'an okunurken faydasız konuşmalar yapmak mekruhtur. Çünkü Allah teâlâ: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sükût edin ki, merhamet olunasınız."* buyuruyor. (Araf, 204) Zira Kur'an okunurken konuşmak, dinlemekten elde edilecek sevabı luzumsuz yere kaçırmak demektir.

Kur'an hatmedilince peşinden dua edilir. Çünkü Enes (r.a.) de böyle yapmıştır.

Rivayet edildiğine göre: *"Enes (r.a.) Kur'an'ı hatmettiği zaman aile fertlerini toplar ve dua ederdi."* [1] Bir hatim yapılınca peşinden hemen ikinci hatim için başlangıç yapmak da müstehaptır. Çünkü Enes hadisinde şöyle denilmektedir: *Amellerin en hayırlısı hall ve rıhlet. (konmak ve göçmek)*tir. *Bunlar nedir? diye sorulunca da: Kur'an'a başlamak ve Kur'an'ı hatmetmektir, cevabını verdi."*

Duhâ suresinden aşağıdaki her bir surenin sonunda Kur'an'ı hatmettiği için kişinin sadece tekbir getirmesi müstehaptır. Fakat *tehlil* (Lâ İlâhe illallah) getirmek yahut tahmid (Hamdele getirmek) müstehap değildir. Çünkü Ubey b. Kâ'b'ın Hz. Peygamber'in yanında Kur'an'ı hatmederken bu sureleri okuduğu ve Peygamber (a.s.)'in kendisine tekbir getirmesini emrettiği rivayet edilmiştir. [2]

Hatmedilirken İhlas suresi tekrarlanır. Hatmin peşinden Fatiha ile Bakara suresinin başından beş ayet okunmaz. Çünkü bu konuda her hangi bir sahabe sözü sabit olmamıştır.

Dışardan gelenlerin Mekke-i Mükerreme gibi faziletli yerlerde içinde bulundukları zaman ve mekânı ganimet bilerek Kur'an'ı çok okumaları müstehaptır.

Arap dili gereğince Kur'an'ı tefsir etmek caizdir. Çünkü Kur'an Arapçadır. Allah tealâ da Kur'an'la ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Resulum! Biz sana da Kur'an'ı indirdik. Ta ki insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın."* [3] Allah tealâ bedevîleri kınayarak: *"Bedeviler küfür ve nifak bakımından daha beterdir ve Allah'ın peygamberine indirdiği sınırları bilmemek daha çok onlara lâyıktır."* [4] buyurmaktadır. Bundan maksat Kur'an'daki hükümleri bilmemektir.

Kur'an'ı Tefsir Etmek: Lügat yardımı ve rivayet olmaksızın, Kur'an'ı sadece kendi görüşüne göre tefsir etmek caiz değildir. Her kim Kur'an'ı kendi görüşüne göre tefsir eder yahut bilmediği bir noktada kendi görüşü ile hareket ederse cehennemdeki yerine hazırlansın. [5] İsabet de etse hata etmiş sayılır. Çünkü *merfû* bir hadiste İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Her kim Kur'an-ı Kerim hakkında kendi görüşü ile söz söyler yahut bilmeden konuşursa cehennemdeki yerine hazırlansın."* [6] Cündüb (r.a.)'den *merfû* olarak şöyle rivayet edilmiştir: *"Her kim Kur'an hakkında kendi görüşü ile söz söylerse, isabet etse de hata etmiştir."* [7] Kur'an'ın tefsirinde sahabenin tefsirine dönmek lazımdır. Çünkü sahabe Kur'an'ın indirilişine şahit olmuşlardı ve tevilini biliyorlardı. Bu onlara uymak için yeterlidir. Tabiîn'in tefsirine dönmek ise gerekli değildir. Çünkü, meşhur olan görüşe göre, ta-

1 - Bu hadisi İbni Ebu Dâvud sahih iki isnad ile Katâde'den, o da Enes'ten rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Kâdı Ebu Yâ'lâ *el-Câmi*'inde kendi isnadı ile rivayet etti.

3 - Nahl, 44.

4 - Tevbe, 97.

5 - Yani cehennemde konaklayacağı yere hazırlansın.

6 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî *hasen* demiştir.

7 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mâce ve Tirmizî rivayet etmiş. Tirmizî bu hadis için *garip*, senedinde zayıf bir ravi vardır, demiştir.

biîn'in sözü huccet değildir.

Kur'an'ı beşer sözü yerinde kullanmak, caiz değildir. Meselâ, bir kimseyi görüp de vaktinde geldiğini belirtmek ve kendisini takdir etmek üzere Kur'an'daki: *"Sonra vaktinde geldin, ey Musâ"* ayetini okumak gibi.

Malikî mezhebinde, bir sureyi, meselâ, Yâsin suresini okumak için toplanmak mekruhtur. [1] Bunun gibi mescitlerde açıktan Kur'an okumak da ittifakla mekruhtur. Çünkü bu durum hem gösterişe sebeptir, hem de başkalarının kafasının karışmasına ve okuyuşlarının engellenmesine vesiledir.

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 423;

SECDELERLE İLGİLİ MESELELER

SEHİV SECDESİ

Sehiv: "Bir şeyde yanılmak, onu bilmeyerek terketmek"tir. Bir şeyden sehvetmek demek ise, onu bile bile yapmamaktır. (Bu tabirler Arap dili gramerinin özelliklerine göredir.) Unutan ile yanılan arasındaki fark şudur: Unutan kimseye bir şeyi hatırlatılınca, hatırlar. Yanılan öyle değildir. Hatırlatılsa da o işi doğru zanneder.

Sehiv Secdesinin Hükmü:

Sehiv secdesi: Namazdaki farz veya vacip hareketlerden birinde farzın tehiri, vacibin terki ve tehirinde yanılmaktan ötürü namazın sonunda yapılan iki secdedir. Bunu yanılma secdesi dinilir. Yanılma secdesinin meşru olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. İmam Ahmed b. Hanbel demiştir ki: Hz. Peygamber (a.s.)'den beş şey ezberledik: "İki rekâtta selâm verdi, sonra secde etti. Üç rekâtta selâm verdi, sonra secde etti. Fazla yaptı, sonra secde etti. Eksik yaptı, sonra secde etti. İkinci rekâttan sonra teşehhüt için oturmaksızın ayağa kalktı." Hattâbî diyor ki: İlim ehli şu beş hadise dayanır. İbni Mes'ûdun iki hadisi, Ebu Saîd hadisi, Ebu Hureyre hadisi, İbni Buhayne hadisi:

Ebu Saîd el-Hudrî hadisi şöyledir: *"Resulullah (a.s.) buyurmuştur ki: "Sizden biri namazı dört mü, üç mü diye kaç rekât kıldığı hakkında şüpheye düşerse, şüphesini atsın ve kesin olarak bildiği ne ise onun üzerinden namaza devam etsin, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın. Eğer beş kılmış ise bu secdeler namazına şefaatçı olur, eğer tam kılmış ise bu iki secde şeytanın kendisinden uzaklaştırılmasına vesile olur."* (1) Sehiv secdesinin meşru kılınmasının sebebi namazda rükün olmayan bir işi terketmek yahut bir şeyi ilave etmekten ötürü, onu yeniden yapmak yerine, namazın noksanını tamamlamaktır.

Bir işi bile bile yapmamaktan ötürü yanılma secdesi yapmak meşru değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Sizden biri namazda yanıldığı zaman yanılma secdesi yapsın."* buyurmuştur, dolayısıyla secdeyi yanılmaya bağlamıştır. Bu secde-

1 - Ahmed ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr* III, 116. İbnu'l-Münzir, Ebu Saîd hadisinin bu konudaki en sahih hadis olduğunu söylemiştir.

nin meşru kılınma sebebi, her hangi bir noksanı, yahut fazlalığı telâfi etmektir. Bile bile bir işi yapmayan mazur kabul edilemez. Böyle bir kişinin namazındaki kusur, secde etmekle kapanmaz. Yanılan kişi böyle değildir.

Hanefîlerde sahih olan görüşe göre sehiv secdesi vacip, genel olarak diğer mezheplere göre, [1] sünnettir. Hanefîler bu konuda şöyle demişlerdir: "Sahih olan görüşe göre, sehiv secdesi vaciptir. Namaz kılan kişi bu secdeyi terketmekle günahkâr olur, fakat böyle bir kimsenin namazı batıl olmaz. Çünkü bu iş, kaybolmuş bir işin tazminidir. Bir şeyin tazmini ise ancak vacip olur. Sehiv secdesi, teşehhüdü okumak ve selâm vermek gibi vacip olan işlerin yapılmamasından doğan günahı kaldırır. Fakat, bir rükün olan son oturuşu yapmamaktan doğan eksikliği kaldırmaz.

Sehiv secdesi imama ve yalnız başına namaz kılana vaciptir. İmama uyan kişi namazında yanılırsa, onun üzerine sehiv secdesi yapmak vacip olmaz. [2] Eğer imam yanılmışsa cemaatin ona uyması vacip olur. Eğer imamın arkasında kılan kişi *müdrik* veya *mesbuk* ise onun da imamın sehiv secdesine katılması gerekir. [3] Eğer imam sehiv secdesini yapmazsa bu secde cemaatten de düşer. Çünkü cemaatin imama uyması lâzımdır. Fakat mesbuk, secdelerde imama uyar, selâmda ona uymaz.

Sehiv secdesi, vakit namazı kılmaya müsait olduğu zamanlarda ve durumlarda vaciptir, Meselâ, sabah namazını kılarken selâm verdikten sonra güneş doğsa yahut ikindi namazında güneşin ufuktaki kırmızılığı iyice ortaya çıksa, bu kimseden sehiv secdesi düşer. Çünkü bu secde kazada olduğu gibi, noksanlığı tamamlamaktır. Noksan şey ise kaza edilmez. Bir kimse, namaza devam etmesine engel olacak bir iş yapsa meselâ, namazda bile bile konuşsa, kahkaha ile gülse yahut abdestini bozsa yahut mescitten dışarı çıksa yahut yüzünü kıbleden çevirse ve bu hareketleri ne yaptığının farkında olarak yapsa zarurî olarak ondan sehiv secdesi düşer. Çünkü bu kişi namazın saygınlığını hiçe saymıştır.

Cuma ve bayram namazlarında, kalabalık bir cemaat varsa karışıklığa meydan verilmemesi için evlâ olan sehiv secdesinin terkedilmesidir. Bir kimse sehiv secdesini yaparken yanılsa ayrıca bir sehiv secdesi daha yapması gerekmez.

---

1 - bkz. *Fethu'l-Kadîr,* ilgili bahisler: I, 355, 374; *el-Bedâyi',* I, 163-179; *el-Lübâb,* I, 95-100, *Meraki'l-Felâh,* 79-81; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 377-400; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 73-79; *Muğni'l-Muhtâc* I, 204-214; *el-Mühezzeb,* I, 89-92; *el-Bâcûrî,* I, 191-195; *Büceyremî,* I, 387; *el-Muğnî,* II, 12-44 *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 459-481.

2 - Çünkü bu kişi yalnız başına secde edince imamına muhalefet etmiş olur. Eğer imam ona uyacak olursa, aslın fer'e tabi olması gerekir.

3 - *Lahik:* Namazın başında imama yetişip uyku veya abdestsizlik sebebiyle bir veya bir kaç rekât imamdan ayrılan ve sonunda namaza yetişen kişidir. *Mesbuk:* Bir veya bir kaç rekât sonra namaza, yani cemaata yetişen kişidir. Mesbuk namazını tamamlarken sehiv yaparsa onun da secdesini yapmalıdır.

Sehiv secdesinin vacip olmasının dayandığı delil, İbni Mes'ûd (r.a.) hadisidir. Hadis şöyledir: *"Sizden biri namazında şüpheye düşerse, doğrusunu araştırsın ve namazını ona göre tamamlasın, sonra selâm versin ve sehiv secdesi yapsın, yani yanıldığı için iki secde yapsın."* (1) Sehiv secdesinin dayandığı ikinci delil Sevban hadisidir: *"Namazda her bir sehiv için selâmdan sonra iki secde yapmak gerekir."* (2) Hz. Peygamber (a.s.)'in bu haberini doğrulamak için sehivden ötürü secde etmek vaciptir. Hz. Peygamber (a.s.) ile sahabenin gerektiği durumda sehiv secdesi yapmaları bu secdenin vacip oluşunun delilidir. Çünkü sehiv secdesi namazın noksanını tamamlamak için meşru kılınmıştır. Hacdaki noksanları tamamlamak için kefaret kurbanı kesilmesi gibi sehiv secdesi de namazdaki noksanların tamamlanması için vaciptir. Sehiv secdesi ile namazda vaki olan hata giderilmiş, namaz tamamlanmış olur.

Malikîler, gerek imam olarak gerekse yalnız kılan kişi için icap edince sehiv secdesi yapmanın müekked sünnet olduğu görüşündedirler. Fakat imama uyma durumundaki cemaate, kendisinin fazladan yaptığı veya eksik bıraktığı bir işten ötürü yahut bir kuvvetli sünneti yapmamaktan yahut hafif iki sünneti terketmekten ötürü sehiv secdesi yapmak gerekli değildir. Çünkü bu yanılmaları imam yüklenmektedir. Cemaat olan kişi imam selam verdikten sonra, başında yetişemediği rekâtları tamamlarken kıldığı rekâtlarda hata yaparsa, kendi başına sehiv secdesini yapmalıdır.

Sadece bir rekâta yetişen mesbuka gelince: Bu kişi, imamın yapması icap eden sehiv secdesini imam yapıyorsa onunla birlikte yapar. Sonra kalkar kaçırdığı rekâtları tamamlar.

Eğer imam sehiv secdesini yapmayıp terketmişse cemaat olan kişi kaçırdığı rekâtları tamamlamadan önce kendi başına bu secdeyi yapar ve imamın üzerine borç alan secdeyi tehir eder, selam verdikten sonra yapar. Eğer bu secdeyi selamdan önce yaparsa namazı batıl olur.

Şafiîlere göre, sehiv secdesi hem imam hem de tek başına namaz kılan kimseler için sünnettir. Cemaat ise abdestli olan imamın arkasında kendi hatasından ötürü sehiv secdesi yapmaz. Kunut ve diğer dualarda olduğu gibi, imam kendisine uyanların hatalarını yüklenir. Eğer imam abdestsiz ise cemaatin hatasını yüklenemez, çünkü böyle durumda hakiki bir iktida (imama uyma) söz konusu değildir.

Sehiv secdesi bir durumda vacip olur: O da mesbuk da olsa cemaatin imamına uyma durumudur. Eğer imam sehiv için secde ederse ona uyan kimsenin de secde etmesi gerekir, çünkü cemaatin imamına uyması gerekir. Eğer kişi secde etmezse namazı batıl olur. Eğer imamdan ayrılmaya namazda iken niyet etmemişse o nama-

---

1 - Tirmizî dışında Kütüb-i sitte sahipleri ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 117; *Nasbu'r-Râye*, II, 167.

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiş olup *zayıf*tır.

zı yeniden kılması gerekir. Ancak cemaat, imamın sehiv için secde edişinin yanlışlıkla olduğunu bilirse, o takdirde ona uymadığından ötürü namazı batıl olmaz. Mesbuk bir kişi, kendisine iltihak ettikten sonra yahut ona uymadan önce yanılan bir imama uysa sahih olan görüşe göre, imamla birlikte secde ederek bu noksanlığı giderecektir. Aynı zamanda böyle bir kişi namazının sonunda da bir secde yapar. Bu kişinin yine namazın sonunda secde etmesi müstahaptır.

İmam olan kişi, sehiv secdesini terkederse cemaatin secde etmesi vacip olmaz, mendup olur. Cuma namazında imam olan kişi yanılsa ve sehiv secdesini birlikte yaptıktan sonra cuma'nın vaktini kaçırdıkları ortaya çıksa, öğle namazını tamamlarlar ve namazın sonunda ikinci kere secde ederler. Çünkü ilk secdenin namazın sonunda yapılmadığı anlaşılmıştır. Namaz kılan kişi namazda yanıldığını zannetse yahut yanıldığına inansa ve bundan ötürü sehiv secdesi yapsa, sonradan yanılmamış bulunduğu ortaya çıksa en sahih görüşe göre bir secde daha yapar. Çünkü yanılarak iki secdeyi fazladan yapmıştır. Bunun kaidesi şudur: Sehiv secdesinde yanılmak, secdeyi gerektirmez. Fakat yanılmadığı hâlde yanıldım zannetmek secde etmeyi gerektirir.

Hanbelîlere göre, sehiv secdesi vaciptir. Fakat bazen mendup olur, bazen de mübah olur. Aşağıdaki durumlardan ötürü sehiv secdesi yapmak vaciptir:

a- Fiilî bir rüknü yapmayı terketmek gibi noksanlık yahut her hangi bir ilâve yapmak sebebiyle, kasten yapıldığı takdirde namazı batıl eden her işten ötürü sehiv secdesi vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Saîd ve İbni Mes'ud hadisinde: *"Benim nasıl namaz kıldığımı gördü iseniz, öylece namaz kılınız."* buyurmuştur.

b- Rükû ve secdedeki tesbihlerde olduğu gibi, namazdaki her hangi bir vacibi yanılarak terketmekten ötürü sehiv secdesi yapmak vaciptir.

c- Bir rüknü yapıp yapmadığında yahut rekâtların adedinde şüphelenme durumunda olduğu gibi, namazın bazı şekillerinde şüphelenmek de sehiv secdesinin vacip olduğu bir durumdur.

d- İster yanılarak, ister unutarak olsun, manayı değiştirecek şekilde Kur'an'ı yanlış okumak durumunda da sehiv secdesi vacip olur.

Mendup olan sehiv secdesi: Bir kimse, kasten veya yanılarak selâm verme dışında, namazda söylenmesi meşru olan bir sözü (kıraati) yersiz olarak okumakla, meselâ, secde veya oturuşta Kur'an okumakla yahut kıyamda teşehhüd okumakla, veya son iki rekâtta sure okumakla yanılırsa, bundan ötürü sehiv secdesi yapması menduptur. Namazın sünnetlerinden birini terketmekten ötürü sehiv secdesi yapmak mübahtır.

Bu açıklamalar, imam yahut yalnız başına kılan kimselere göredir. Cemaate gelince: Mübah da olsa, secdede onun imamına uyması gerekir. Eğer cemaat secde-

de imamına uymazsa namazı batıl olur. Mesbuk kişinin de secdede imamına uyması gerekir. Sehiv secdesinin sebebi mesbukun imamına uymasından önce de olmuş olsa yine ona uymak zorundadır. Bunun sebebi iki secdeyi peşpeşe yapmaktır.

2. Sehiv Secdesinin Sebepleri:

Müçtehitler, sehiv sevdesinin sebeplerinde ihtilâfa düşmüşlerdir. Her mezhebe göre bu sebepleri açıklamamız yerinde olacaktır.

Henefî Mezhebi:

Hanefî mezhebine göre, bilerek yahut yanılarak namazda bir şeyi terketmek yahut yanılarak namaza bir şey ilâve etmek yahut bir şeyin yerini yanılarak değiştirmekle sehiv secdesi yapmak gerekir. Bu da aşağıdaki durumlarda olur:

1 - Kasten yapılan işlerden dolayı üç yerde sehiv secdesi yapmak gerekir: İlk oturuşu terketmek yahut ilk rekâtın bir secdesini namazın sonuna bırakmak yahut bir rüknü eda edecek kadar zaman tefekküre dalarak bir şey yapmamak.

2 - Namazın vaciplerinden birini yanılarak terketmekle sehiv secdesi yapmak gerekir. Bu da ya o vacibi geriye bırakmakla yahut öne almakla yahut namaza bir şey ilâve etmekle yahut bir şeyi eksiltmekle olur ki, bunlar on bir vacipten ibarettir. Bu vaciplerin altısı aslî vacip olup onlar da aşağıda sıralanmıştır:

a - Farz namazların ilk iki rekâtında Fatiha'nın tamamını yahut çoğunluğunu terketmek.

b - Farz namazların ilk iki rekâtında Fatiha'dan sonra üç kısa ayet veya uzun bir ayeti okumayı terketmek.

c - Namazlarda açıktan veya gizli okuma düzenine aykırı davranmak. Bir kimse öğle ve ikindi namazları gibi kıraatin gizli yapılması vacib olan namazlarda açıktan okusa yahut akşam, yatsı ve sabah namazları gibi açıktan okunması vacip olan namazlarda gizli okusa bundan ötürü namazın sonunda sehiv secdesi yapması vacip olur.

d - Üç veya dört rekâtlı farz namazlarda ilk oturuşta teşehhüdü terketmek.

e - Son oturuşta teşehhüdü terketmek.

f - Bir rekâtın içinde tekrarlanması gerekin bir işi yapmakta tertibe riayet etmemek. Bu fiil her rekâtın ikinci secdesidir. Bir kimse bir secde yapar da sonra yanılarak öbür rekâta kalkarsa ve o rekâtı iki secdesi ile yerine getirdikten sonra namazın sonunda terkettiği secdeyi hatırlayıp o secdeyi de yerine getirirse, tertibi terkettiğinden ötürü bu kimseye sehiv secdesi yapmak vacip olur. Çünkü bu kişi, aslî bir vacibi yanılarak terketmiştir. Dolayısıyla yanıldığından ötürü secde edecektir.

İhtah tekbirini aldıktan sonra rükûya varıp sonra rükûdan kalkarak Fatiha ve

sure okumak durumunda olduğu gibi, tekrarlanmayan hareketlerde tertibe riayet etmemek, rükûyu yeniden yapmayı icap ettirir. Böylece yapan kişi sonunda sehiv secdesi yapar. Bunun gibi tilâvet secdesini yerinde yapmayarak terk etmek sehiv secdesini icap ettirir. Ayakta duracak yerde oturmak, oturacak yerde ayağa kalkmak durumlarında olduğu gibi, bir farzın yerini değiştirmek yahut tehir etmek de sehiv secdesini icap ettirir.

g - Rükû ve secdede tadil-i erkânı terketmek. Her kim tadil-i erkânı yanılarak terkederse sahih olan görüşe göre, o kimseye sehiv secdesi yapmak vaciptir.

h - Farz namazlarda kıraatin yerini değiştirmek. Meselâ, zammı sureden sonra Fatiha okumak yahut dört rekâtlı namazların son iki rekâtında sure okumak gibi, yahut sadece ikinci ve üçüncü rekâtlarda Kur'an okumak gibi durumlarda sehiv secdesi yapmak gerekir.

ı - Vitir namazının kunutunu terk etmek: Bu da kunutu yapmadan rükûya varmakla gerçekleşir. Kunutu terkeden kimse sehiv secdesi yapar.

i - Kunut tekbirini terketmek.

j - Bayram tekbirlerinin tamamını yahut bir kısmını terketmek yahut bayram namazının ikinci rekâtının rükû tekbirini terketmek gibi durumlarda da sehiv secdesi yapmak gerekir. Çünkü bunlar vacip tekbirlerdir. Birinci tekbir, yani rükûya varırken alınan birinci tekbir böyle değildir.

3 - Namaza Namaz Cinsinden Olmayan Bir Şeyi İlâve etmek: İki kere rükû etmek durumunda olduğu gibi, namazdan olmayan bir işi yapmak sehiv secdesini gerektirir.

4 - Sehven Terkedilen Fiile Geri Dönmek.

Bir kimse, sehven birinci oturuşu yapmasa sonra bu durumu hatırlasa bakılır: Eğer oturma hâline daha yakın ise döner ve oturup teşehhütte bulunur; eğer ayakta durma hâline daha yakın ise geri dönmez; sonunda sehiv secdesi yapar. Son oturuşu sehven terkedip beşinci rekâta kalkan kimse beşinci rekatın secdesini yapmamışsa geri döner ve oturur sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer bu kişi beşinci rekâtın secdesini yapmışsa farzı batıl olur ve kıldığı namaz nafile namaza dönüşür. Böyle bir kimsenin bu namaza bir rekât daha ekleyerek altıya tamamlaması menduptur. Bu hüküm Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göredir. Eğer bu kişi dördüncü rekâtta teşehhüt miktarı oturmuş sonra da ayağa kalkmışsa, bu oturuşu birinci oturuş zannederek selâm vermemişse bakılır: Beşinci rekâtın secdesini yapmadıysa tekrar oturur. Eğer beşinci rekâtın secdesini yapmışsa müstehap olarak bu namaza bir rekât daha ilâve eder. Bu kimsenin kıldığı farz namaz tamamdır. Çünkü son oturuş, mahallinde vuku bulmuştur. Fazladan kılınan iki rekât ise onun için nafile hükmündedir.

5 - Namazda Şüphelenmek.

Bir kimse namazında şüphelenerek üç mü yoksa dört mü kıldığını hatırlamasa eğer yanılma olayı bu kişinin başına ilk defa gelmişse, yani bu gibi şüphelenmeler o kişide devamlı bir âdet hâline gelmemişse namazını yeniden kılmalıdır. O namaz batıl olmuştur. Bunu yeniden kılmak için oturarak selâm vermesi daha iyidir. Çünkü bu konuda şu hadis vardır: *"Sizden biri namazında kaç rekât kıldığı hususunda şüpheye düşerse namazını yeniden kılsın."* (1) İbni Ebu Şeybe de İbni Ömer'den şu hadisi rivayet etmiştir: *"Üç rekât mı, dört rekât mı, kaç rekât kıldığını bilemeyen kişi, kaç kıldığını hatırlayıncaya kadar namazını yeniden kılacaktır."* Hem böyle br namazı yeniden kılan kaç rekât kıldığı hususunda kesin bir bilgiye tam olarak sahip olur. Fakat aynı namaza devam edecek olursa onu bu şekilde tam olarak yapamaz. Eğer selâm verdikten sonra, şüphe ortaya çıkacak olursa bu namazı yeniden kılmak gerekmez. Nitekim selâm vermeden önce ve teşehhüt miktarı oturduktan sonra da bu şüphe hâli arız olursa, yine namazı iade etmek gerekmez.

Eğer böyle bir kimseye çoğu kez şüphelenme durumu geliyorsa galip olan kanaatine göre namazına devam eder. Üç veya dört rekâttan hangisi hakkında kanaati ağır basıyorsa o tarafı tercih eder. Çünkü sık sık vesveseye düşen bir kimsenin namazını yeniden kılmasında güçlükler vardır. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Her kim namazında şüphelenirse, doğrusunu araştırsın."* (2)

Namazda şüphelenip kaç rekat kıldığı hususunda kesin bir görüş ve kanaate varamayan kimse, en az rekâtı esas alarak namazına devam eder. Çünkü en azı hakkındaki bilgi kesindir. Böyle bir kimse, oturması lâzım geldiğine kanaat getirdiği her yerde oturmalıdır. Bu suretle farz veya vacip olan oturuşu terketmemiş, bunları kolayca yerine getirmiş olur. Yine bir kimse dört rekâtlı bir namazda, kılmakta olduğu rekâtın birinci mi, yoksa ikinci mi olduğu hususunda şüphelenirse araştırmasına göre amel eder. Eğer araştırması bir sonuç vermezse, o takdirde en azını esas kabul ederek namazına devam eder. Yani kılmakta olduğu rekâtı birinci rekât kabul eder ve ikinci rekât olma ihtimalinden dolayı oturur. Çünkü ikinci rekâtta oturmak vaciptir. Sonra kalkıp başka bir rekât daha kılarak oturur. En azı ile amel etmek gerektiğinin delili, Ebu Saîd el-Hudrî hadisidir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri namazın da şüphelenirde, üç mü, yoksa dört mü kıldığını bilemezse, şüphelenmeyi bıraksın ve en az rekâtı esas olarak namazına devam etsin."* (3)

Maliki Mezhebi:

Malikî mezhebine göre üç sebepten ötürü sehiv secdesi yapılır:

---

1 - Zeylâî bu hadis için *garip* demiştir. *Nasbu'r-Râye* II, 173

2 - Buharî ve Müslim bu hadisi İbni Mes'ûd'dan *merfu* olarak tahric etmiştir. Hadisin lafzı şöyledir: *"Sizden biri şüphelendiği zaman doğruyu araştırsın, namazını tamamlasın."* (a.g. e.)

3 - a.g.e II, 174.

1 - Namazda Noksan Yapmak:

Namaz içindeki kuvvetli bir sünneti bilerek yahut yanılarak terketmektir. Bir kimse yanılarak bir sureyi mahallinde okumayı terkederse yahut hafif iki sünneti yahut daha fazlasını terkederse, meselâ, iftitah tekbiri hariç namaz tekbirlerinden ikisini yahut iki "Semiallahu limen hamideh" sözünü yahut bir tekbir, bir "Semiallahu limen hamideh" demeyi terketmek gibi durumlar namazda yapılan noksanlara örnektir. Keza Fatiha'yı açıktan okumayı bir kere terketmek yahut sabah namazının farzında olduğu gibi iki rekâtta da zammı sureyi açıktan okumayı terketmek, sünneti terketmeye bir örnektir. Vitir ve bayram namazları gibi nafile namazlar bu hükme dahil değildir. Onlarda gizli okumanın en aşağı derecesi olan dili hareket ettirmek de kâfidir. Bir kere de olsa, hafif sünnet olan teşehhüdü terketmek de böyledir. Bu tür noksanlıklardan ötürü selam vermeden önce sehiv secdesi yapılır.

Eğer bir kimse bir rüknü bile bile terkederse namaz batıl olur. Ancak yanılarak terkederse, mahallini kaçırmadığı müddetçe bu noksanlığı tamamlayabilir. Fakat mahallini kaçırmışsa o rekâtı ilga ederek kaza eder.

2 - Namaza İlâvede Bulunmak:

Bu da namazın cinsinden olan veya olmayan amel-i kesir denilemeyecek bir fiil ilâve etmektir. [1] Namaz cinsinden olmayan bir işi ilâve etmeye örnek, yanılarak az bir şey yemek yahut az konuşmaktır. Namaz cinsinden olan bir fiili ilâve etmeğe örnek, rükû ve secde gibi namazın rükünlerinden fiilî bir rüknü ilâve etmek yahut namaza bir veya iki rekât ilâve etmek yahut iki rekâtta selâm vermek gibi fiillerdir. Böyle bir hareketi yapan kişi selâm verdikten sonra iki secde yaparak namazını tamamlar.

Sehven sözlü ilâvede bulunmaya gelince: Eğer bu ilâve edilen söz namazın cinsinden ise bu hareket bağışlanmıştır. Eğer namazın cinsinden değilse bundan ötürü sehiv secdesi yapılır.

3 - Namazda Hem Noksan Hem de Ziyade Yapmak:

Bu da müekked olmasa da bir sünneti eksik yapmak, ikinci maddede az önce geçen ilâvelerden birini yapmak yahut namazda sehven zammı sureyi açıktan okumayı terketmek ve aynı zamanda namaza bir rekât ilâvede bulunmakla olur. Bu meselede hem eksik yapma, hem de fazla yapma bir arada bulunmuştur. Böyle yapan kişi, selâm vermeden önce bu ziyade ve noksanlıkdan ötürü noksanlık yönünü ziyadelik yönüne tercih ederek sehiv secdesi yapar.

---

1 - Zira namaza çok ilâvede bulunmak namazı iptal eder. Bir yılanı veya akrebi öldürmekte olduğu gibi veya amayı kurtarmak yahut bir canı yahut malı kurtarmak gibi vacip olan bir fiil de olsa namaz bozulur. Fakat, dişler arasındaki kırıntıları yutmak yahut yüzünü kıbleden çevirmek, kaşınmak için parmaklarını hareket ettirmek gibi durumlarda kişi affedilmiştir.

4 - Kişinin Yanıldığı Fiile Geri Dönmesi:

Bir kimse farz namazlarda fazla bir rekât kılmak için ayağa kalksa hatırladığı zaman geri döner ve selâmdan sonra sehiv secdesi yapar. Keza böyle bir kişi selâm verinceye kadar bu durumu hatırlamasa yine sehiv secdesi yapar. Cemaate gelince:, Eğer imamın fazla kıldığını bilerek ona uymuşsa namazı batıl olur.

Sehven yahut şüpheli olarak imama uymuşsa o takdirde namazı sahih olur. Bilmeyerek yahut tevilde bulunarak imama uyan kişinin durumu hakkında, namazının sahih olduğunu söyleyenler olduğu gibi, batıl olduğunu söyleyenler de vardır. Böyle bir imama uyup da fazla rekâtında ona uymayan cemaatın namazı sahihtir.

Nafile namazlarda üçüncü rekâta kalkan kişi eğer rükûya varmadan önce bu durumu hatırlarsa geri döner, selâmdan sonra sehiv secdesi yapar. Eğer rükûdan kalktıktan sonra hatırlarsa buna bir rekât daha ilâve ederek dört rekâtta selâm verir ve iki rekât ilâve ettiğinden ötürü, selâmdan sonra sehiv secdesi yapar.

Bir kimse namazda ortadaki oturuşu (ilk teşehhüdü) terkederek ayağa kalkar ve ellerini yerden ayırmadan durumu hatırlarsa, oturmak için geri dönmesi gerekir. Geri dönerse meşhur olan rivayete göre, sehiv ecdesi yapması gerekmez. Eğer geri dönmezse o takdirde teşehhüdü terkettiğinden ötürü sehiv secdesi yapar. Durumu ellerini yerden kestikten sonra fark ederse, meşhur olan görüşe göre, geri dönmez. Ayağa doğrulduktan sonra durumu hatırlarsa geri dönmeyip sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer geri dönerse hata etmiş olur, fakat meşhur rivayete göre, namazı batıl olmaz. Hanefîler bu meselede Malikîlerden farklı düşünmektedirler. Zira Hanefîlere göre, bir şeye yakın olana o şeyin hükmü verilir.

Bir kimse namazında bir rekât mı, yoksa iki rekât mı kıldığı hususunda şüphelenirse en azını esas alarak namazına devam eder ve sonunda sehiv secdesi yapar.

Şafiî Mezhebi:

Şafiî mezhebine göre, bir kimse namazda yapılması emredilen bir fiili yapmamaktan veya namazda yapılması yasak olan bir fiili yapmaktan ötürü sehiv secdesi yapar. Namaz kılan kişi, böyle bir şeyi terkederse başka bir farza başladıktan sonra artık geri dönmez. Meselâ, bir kimse teşehhüdü terkeder de tamamen doğrulduktan sonra onu hatırlarsa bunu yapmak için geri dönmez.

Eğer geri döner de haram olduğunu bile bile yaparsa namazı batıl olur. Eğer unutarak yaparsa namazı batıl olmaz. Bilmeden geri döndüğü takdirde en sahih olan görüşe göre yine hüküm böyledir. Bu hareketinden ötürü kişi namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Teşehhüt için geri dönülemiyeceğinin delili, İbni Buhayne hadisidir: *"Hz. peygamber (a.s.) namaz kıldı ve iki rekâtta da ayağa kalktı. Cemaat*

uyarmak için tesbih getirdiler, fakat Hz. Peygamber namaza devam etti. Namazı bitirince Hz. Peygamber (a.s.) iki secde yaptı, sonra selâm verdi." (1)

Şâfiî mezhebine göre, sehiv secdesini temelde iki husus gerektirir: Bunlar da namaza ilâvede bulunmak yahut namazda noksan yapmaktır. Sehiv secdesini gerektiren sebepler altıdır: Namazdaki fiillerden birini terkettiğini kesin olarak bilmek, yapılması yasak olan bir işi yanılarak yaptığını kesin olarak bilmek. Öyle ki, bu iş bile bile yapıldığı takdirde namaz batıl olur. Belli bazı işleri yapmakta şüphelenmek, fazladan olma ihtimali bulunmakla beraber, yasaklanmış bir fiili yapmakta şüphelenmek, kıraat gibi sözle yapılması lâzım gelen bir işi yine o kıraati yerine getirmek niyetiyle mahallinin dışına nakletmek, namazdaki bazı hareketleri terketmiş olan imama bilerek uymak. Bunların açıklaması aşağıda yapılmıştır:

1- İmam yahut yalnız başına namaz kılan kimsenin müekked bir sünneti bilerek veya sehven terketmesi:

Buna *eb'azu's-salât* (namazın parçaları) denilmektedir. Bu gibi işler altıdır: Birinci teşehhüt okuyuşu, teşehhüdün ka'desi (oturuş fiili) sabah namazındaki kunut, Ramazanın ikinci yarısında vitir namazlarının sonunda okunan kunut, kunut için kıyama kalkmak, birinci teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salevat getirmek, son teşehhütte Hz. Peygamberin aline selavat getirmek. (2)

2- Sözlü bir rüknü, mahallinin dışına nakletmek:

Fatiha'yı oturuşta tekrarlamak yahut unutarak selâm verilmeyecek yerde selâm vermek gibi. Yine tilâvet yapılmayacak bir yerde sure okumak durumunda olduğu gibi sözlü bir sünnet, asıl yerinden başka bir yere nakledildiğinde de sehiv secdesi yapılır. Çünkü bu gerektiği yerin dışında konuşmak gibidir. Dolayısıyla selâm vermek gibi olmuştur. Fatiha'dan önce sure okumak bu hükümden müstesnadır. Bunun için sehiv sevdesi yapılmaz.

3- Kasten yapılması namazı bozan bir işi yanılarak yapmak:

En sahih olan görüşe göre, kısa olan bir rüknü uzatmak bunun örneğidir. Me-

1 - *Neylü'l-Evtâr*, III, 119.

2 - Namazın cüzleri (eb'azı) kısaca altı, tafsilâtlı olarak yirmidir: Bunların on dört tanesi kunuttadır ve şunlardır: Sabah namazının kunut duası, Ramazan'ın ikinci yarısında vitir namazının kunut duası, kunuttan sonra Hz. Peygambere (a.s.) salatta bulunmak, bu salatı kıyam hâlindeyken vermek, bundan sonra Hz. Peygamberin âl'ine salatta bulunmak, Âl'ine salatı kıyam hâlindeyken vermek. Hz. Peygamberin âl'ine selâm vermek, bu selâmı kıyam hâlindeyken vermek. Hz. Peygamberin ashabına selâm vermek, bu selâmı kıyam hâlindeyken vermek. Geriye kalan altı cüz (eb'âz) de şunlardır: Birinci teşehhüt, birinci teşehhüdün ka'desi (oturuşu), teşehhütten sonra Hz. Peygambere salavat getirmek, salavatın oturma hâlindeyken yapılması, son oturuştan sonra Hz. Peygamberin âl'ine salat getirmek, âl'ine getirilen bu salatı da oturma hâlindeyken yapmak. Âl'ine salat getirmek, salavat getirmek için oturmak. *Hâşiye el-Bâcurî*, I, 167-168; *Hâşiye eş-Şarkavî*, I, 196. Namazın cüz lerinin altı yahut sekize inhisar edilmesi izafidir.

selâ, iki secde arasındaki tadil-i erkânı uzatmak yahut iki oturuş arasındaki bekleme süresini uzatmak gibi. Yanılarak az konuşmak da bunun gibidir. Bunun dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in iki rekâtta selâm vermesi ve Zülyedeyn ile konuşması, sonra da aynı namazı tamamlaması ve nihayetinde iki secde yapması hadisesidir. (1)

Çok konuşmak ve yemek yemek gibi bile bile yahut sehven yapılması namazı bozan şeye gelince: Bu gibi durumlar namazı batıl eder ve en sahih görüşe göre, bunun için sehiv secdesi yapılmaz.

Boynunu çevirmek, iki adım yürümek gibi ne bilerek ne de yanılarak yapıldığı takdirde namazı bozmayan hâllere gelince: Bunlar bilerek yanılarak da yapılsa sehiv secdesi yapmak gerekmez.

4- Namazda fazla iş yaptığından şüphelenmek:

Bir kimse namaz kılarken üç mü yoksa dört mü kıldığı hususunda şüphelenirse bir rekât daha kılarak secde eder. En sahih görüşe göre ise selâm vermeden önce şüphesi kaybolsa da secde etmelidir. Yine bunun gibi, tereddütlü olarak kılınan ve fazladan olma ihtimali bulunan işlerden ötürü secde etmek gerekir. Selâm vermeden bu tereddüt ve şüphe ortadan kalksa bile, yukarıdaki meselede olduğu gibi, sehiv secdesini yapmak gerekir. Bir kimse, selâm verdikten sonra, her hangi bir farzı terketme konusunda şüphelense meşhur olan görüşe göre, bunun namaz üzerinde bir tesiri yoktur.

Namazda şüphelenmekten ötürü secde etmek gerektiğinin delili Abdurrahman b. Avf (r.a.) hadisidir: *"Abdurrahman (r.a.) şöyle demiştir: "Resulullah (a.s.)'in şöyle buyurduğunu işittim: "Sizden biri namazında şüphelenip bir mi, iki mi kıldığını bilemezse kıldığı rekâtı bir kabul etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse kıldıklarını iki kabul etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse kıldıklarını üç kabul etsin, sonra namazını tamamlayınca oturmakta olduğu hâlde, selâm vermeden önce iki defa secde etsin."* (2) Buna göre, namaz kılan kişi kıldığı rekâtların sayısında örnek olarak, üç mü dört mü kıldığında şüphelenirse, kesin olarak bildiği en az sayı üzerine devam eder. Bu örnekte olduğu üzere, kıldığı rekâtları üç kabul edip bir rekât daha kılarak sonra sehiv secdesi yapar. Bu misalde dört kıldığı konusundaki kanaatinin bir faydası yoktur. Dört rekat kıldığı hususunda başkasının söylediği söz ile de amel edemez. Hatta bu sözü söyleyenlerin sayısı çok fazla olsa bile durum değişmez.

---

1 - Buharî ile Müslim bu hadisi ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr* III, 107.

2 - Bu hadisi Ahmed, İbni Mâce ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* demiştir. Bir rivayete göre, hadis şöyledir: *"Resulullah (a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum: "Her kim bir namaz kılar da noksan yaptığı hususunda şüpheye düşerse, fazla yaptığı hakkında şüphelenince ye kadar namazına devam etsin."* a.g.e, 113 vd.

5- Namazın cüzlerinden belli bir cüzünü terkettiğinden şüphelenmek:

Meselâ, bir musibet ve felâket dışında kunutu terketmek yahut belirsiz olarak namazın her hangi bir parçası olan hareketi terketmek kunutu yahut Hz. Peygamber (a.s.)'e kunutta salavat getirmeyi terkedip etmediğini bilmemek gibi. Bu durumlarda da sehiv secdesi yapılması gerekir.

6- Namazında halel (noksanlık veya her hangi bir engel) durumu bulunan kimseye uymak:

İsterse sadece imama uyan kişi bunun böyle olduğuna inansın. Sabah namazında kunutu terkeden imama yahut rükûdan önce kunut okuyan kimseye yahut ilk teşehhütte Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmeyi terkeden kimseye uymak gibi. Böyle bir kişi, imam selâm verdikten sonra kendisi selâm vermeden önce sehiv secdesi yapar.

Özet olarak, sehiv secdesini gerektiren fazlalıklar iki türlüdür: Biri söz, diğeri fiildir. Söze örnek, yeri dışında unutarak selâm vermek yahut konuşmaktır. Fiile örnek, yanılarak namaza bir rekât yahut bir rükû yahut secde yahut kıyam yahut oturuş ilâve etmek yahut kunut okunmayan yerde kunut niyetiyle kıyamı uzatmak yahut oturma hâlinin dışında bir yerde teşehhüt için yanılarak oturmak gibi hâllerdir. Bu gibi durumlarda sehiv secdesi yapılır. Bunun dayandığı delil İbni Mes'ûd (r.a.)'dan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazını beş rekat olarak kıldı. Kendisine: "Namaza ilâve mi yapıldı?" diye soru sorulunca şöyle cevap verdi: "O fazlalık nedir?" Cemaat dediler ki: "Beş rekât kıldın, yâ Resulullah!" Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) selâm verdikten sonra iki secde yaptı."* (1)

Namazda noksanlık yapmaya gelince: Bu, maksut olan bir sünneti terketmektir. Bu da iki şekilde olur: Unutarak birinci teşehhüdü terkedip sonradan sehiv secdesi yapmakla olur. Bunun dayandığı delil daha önce geçmiş bulunan İbni Buhayne hadisidir. İkincisi, kunutu sehven terkedip bundan ötürü sehiv secdesi yapmaktır. Çünkü kunut, mahallinde yapılması maksut olan bir sünnettir. İlk teşehhütte olduğu gibi, secde bununla ilgilidir. Yani bunu terketmekten ötürü secde etmek gerekir.

Bir kimse, tekbir ve tesbihler, açıktan veya gizli okumak, teverrük oturuşu, bağdaş kurmak gibi ve benzeri maksut olmayan sünnetleri terkederse sehiv secdesi yapması gerekmez. Çünkü bunlar mahallinde yapılması istenen sünnetler değildir. Dolayısıyla bunları terketmekten ötürü her hangi bir noksanlık olmaz.

Örnek vermek gerekirse: Son teşehhüd *"Ve Enne Muhammeden Resûlullah"* yahut *"Abdühû ve Resûlühû"* yahut *"Resûlühû"* sözlerine kadar vaciptir. Teşehhüt duasını Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat ile birlikte yapmak ise sünnettir. Son teşehhütte ise Hz. Peygamber (a.s.)'in âline salât etmek de sünnettir. Bu, ilk teşehhütte

1 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Kütüb-i sitte sahipleri rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 121.

mutemet olan görüşe göre hilaf-ı evlâdır (uygun değildir); hattâ mekruhtur. Bunu yapmamaktan veya yapmaktan ötürü sehiv secdesi yapmak gerekmez. (1)

Hanbelî Mezhebi:

Sehiv secdesinin sebepleri üçtür: İlâvede bulunmak, noksan yapmak, namazın bazı hareketlerinde şüphelenmek. (2) Şafiîlerde de durum bunun gibidir. Bu hareketler yanılarak yapıldığı takdirde bundan ötürü sehiv secdesi gerekir. Fakat bile bile yapıldığı takdirde eğer fiilî bir hareket ise bundan ötürü namaz batıl olur; eğer sözlü bir hareket ise ve mahallinin dışında söylenmiş bir söz ise o namaz batıl olmaz. Cenaze namazı, tilâvet secdesi ve şükür secdesindeki yanılmalardan ötürü sehiv secdesi yoktur.

1 - Namaza İlâvede Bulunmak:

Bunun örneği, namaz kılan kişinin namaz cinsinden olan bir işi sehven namaza ilâve etmesidir: Kıyam, yahut istirahat edilmeyecek bir yerde bir istirahat oturuşu kadar da olsa oturmak yahut rükû etmek yahut secde etmek yahut teşehhüt ile birlikte Fatiha'yı okumak yahut fatiha ile birlikte teşehhüdü okumak gibi hâllerde namaza bir iş ilâvesi söz konusu olduğu için sehiv secdesi yapmak vaciptir. Sözlü ilâvelerde sehiv secdesi yapmak ise menduptur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Bir kimse namazına ilâvede bulunur yahut eksik yaparsa iki secde yapsın."* (3) Çünkü namaza ilâvede bulunmak da bir yanılmadır. Dolayısıyla sahabe'nin *"Hz. Peygamber (a.s.) yanıldı ve iki secde yaptı"*. sözüne dahildir. Belki bu ziyadelik, mana bakımından bir noksanlıktır. Secde etmenin meşru kılınmasının sebebi, bu noksanlığı gidermektir.

Namazına ilâvede bulunan kişi bunu hatırlayınca, o fazlalığa itibar göstermemek ve onu iptal etmek için, tekbir getirmeksizin namazın tertibine döner. Eğer üçüncü rekâtı, öğle ile ikindi veya yatsı namazlarında beşinci rekâtı ilâve ederse hatırladığı andan itibaren tekbir getirmeksizin hemen o rekâtı keserek oturur ve o rekâttan önce kılmakta olduğu namaza aynen devam eder. Hatta eğer teşehhütte bulunmuş idiyse teşehhüt yapmaz, sonra sehiv için secde ederek daha sonra selâm verir. Fazladan kılınan o rekât mesbuk namazına mahsup edilmez (sayılmaz).

Eğer fazla kılan kişi imamsa yahut münferit ise, kendisini güvenilir iki yahut daha fazla kimse de uyarmışsa, geri dönüp oradan namaza devam etmesi lâzımdır. Aslında cemaatin, imamlarını yanıldığı noktada uyarmaları lazımdır. Çünkü kendi kıldıkları namaz imamlarının namazına bağlıdır. Öyle ki, imamın namazının batıl olması ile cemaatin namazı da batıl olmaktadır. Uyaran, ister fazlalık için uyarsın, ister noksanlık için uyarsın, fark etmez. Uyaranların hata ettiğini zannetse bile onların ikazını kabul eder. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Zülyedeyn hadisinde Ebu Be-

1 - *Hâşiye eş-Şarkavî,* I, 196 vd.
2 - *Keşşafu'l Kınâ',* I, 461-465, 467, 471-478.
3 - Müslim.

kir (r.a.) ile Ömer (r.a.)'in ikazına uymuştur. İmamı uyarmakta kadın aynen erkek gibidir.

Eğer imam olan kişi güvenilir iki kişinin uyarısını dikkate alarak geri dönmezse bakılır:

a- Eğer geri dönmemek, birinci teşehhütte oturmadan önce ayağa kalkmak gibi bir eksikliği tamamlamak için ise namaz batıl olmaz. Çünkü Muğîre b. Şube hadisinde şöyle gelmiştir: *"Muğîre iki rekattan sonra oturmaksızın ayağa kalktı. Arkasındaki cemaat tesbih getirdi, fakat o yine de namazına devam etti. Namazını tamamlayıp selâm verince sehiv secdesi yaptı. Namazdan ayrılınca: "Resulullah (a.s.)'ın benim yaptığım gibi yaptığını gördüm" dedi."* (1)

b- Her hangi bir noksanlığı tamamlama dışında bile bile geri dönülürse imamın da cemaatin de namazı batıl olur.

Her hangi bir noksanlığı tamamlama dışında bir sebeple güvenilir iki kişinin sözü ile eğer imam sehven geri dönmemişse, yine namazı batıl olduğu gibi, cemaatin de namazı -bu durumda namazın batıl olacağını biliyorsa ve imamın bu hareketini hatırlıyorsa- batıl olur. Çünkü bu takdirde cemaat, namazının batıl olduğunu bildiği bir imama uymuş olmaktadır. Bu mesele abdestsiz olduğunu bildiği imama uyan kimsenin namazının batıl olmasına benzemektedir. Bu şekilde davranan bir imama bilmeyerek yahut unutarak uyan kişinin namazı ise batıl olmaz. Çünkü sahabe, bilmedikleri hâlde Hz. Peygamber (a.s.)'in beşinci rekâta kalkışında ona uymuşlardır. Yahut onlar bir neshin söz konusu olduğunu düşünmüşlerdir. Kendilerine namazlarını iade etmeleri emredilmemişti.

Fazla rekâtı kılmak üzere ayağa kalkan imamın hata ettiğini bilen cemaatin ondan ayrılarak namazını kendi başına tamamlaması vaciptir. Çünkü cemaat imamın yanıldığına inanmaktadır. Bu şekilde imamın namazından ayrılan cemaat durumundaki kişi yahut kişiler özür sebebiyle namazlarını kendi başlarına tamamlarlar.

2- Namazda eksiklik yapmak:

Rükû yahut secde yahut Fatiha'yı okumak ve benzeri işleri sehven terketme durumunda olduğu gibi, namazda eksiklik yapan kişiye bu eksikliği hatırladığında yapması, yani eksikliği sonunda da sehiv secdesi vaciptir.

Bir kimse birinci teşehhüdü unutursa tam doğrulmadığı müddetçe, geri dönüp oturarak onu yapması lâzımdır. Bu meselede ittifak vardır. Çünkü Muğîre b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Siz-*

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî bu hadis için *hasen-sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 119.

den biri ikinci rekâtta kalkıp da tam doğrulmamışsa otursun ve sonunda sehiv secdesi yapsın." (1) Bununla birlikte, bu kişi bir vacibi ihlâl etmiş ve başka bir rükne başlamadan onu hatırlamıştır. Binaenaleyh oturuşu yerine getirmesi gerekir. Nitekim teşehhütte bulunmadan kalkmaya davranması hâlinde de hüküm böyledir, yani oturur ve teşehhüdü yapar. Bu meselede cemaat, ayağa kalkıp kıraate başlamış bile olsalar imama tabi olmaları lâzımdır. Çünkü bu konuda *"İmam kendisine uyulsun diye tayin edilmiştir."* hadisi vardır. (2)

Eğer ilk teşehhütte oturmayan kişi, tam olarak ayağa kalkmış da henüz Kur'an okumaya başlamamışsa geri dönmesi evlâdır, daha iyidir. Çünkü daha önce geçen Muğîre hadisinde bu konu açıkça görülmektedir. Böyle bir imama cemaat de uyar ve cemaatin üzerinden teşehhüt sorumluluğu kalkar. Eğer Kur'an okumaya başlayıp da ondan sonra teşehhüt yapmadığını hatırlarsa, geri dönmek onun için caiz değildir. Bunun dayanağı da yine geçmiş bulunan Muğîre hadisidir. Çünkü bu kimse yapılması istenen bir rükne başlamıştır. Meselâ, rükûya başlamış olmak gibi. Rükûye başladıktan sonra imam teşehhüt için geri dönerse namazı batıl olur. Ancak unutarak yahut bilmeyerek olursa bu durum müstesnadır. O takdirde imamın sadece sehiv secdesi yapması gerekir. Bunun da dayandığı delil, geçmiş bulunan Muğîre hadisi ve yine Hz. Peygamber (a.s.)'in yukarda geçen şu sözüdür. *"Sizden biri namazda yanıldığı zaman iki defa secde etsin."*

Rükû ve secdede tesbih getirmenin, iki secde arasında *Rabbiğfirlî* duasını okumanın, sehven terkedilen her vacibin hükmü de böyledir. Namaz kılan kişi bunları terkedip rükû ve secdeden doğrulmadan önce hatırlarsa geri dönerek bunları okur. Doğrulduktan sonra hatırlarsa geri dönmez.

3- Sehiv secdesini gerektirecek şekilde namaza ait bazı hareketlerden şüphelenmek:

Bu şekilde şüphelenmek de namazın sonunda sehiv secdesini gerektirir. Namazın her hangi bir rüknünü terkedip etmediğinde yahut rekât sayısında şüphelenmek gibi. Bu gibi durumlarda kesin olarak bilinen duruma göre namaza devam edilir, yapıp yapmadığı hakkında şüphelenilen işler, yeniden yapılarak namaz tamamlanır ve vacip olarak sehiv secdesi yapılır. Çünkü daha önce geçen Ebu Saîd hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri namazında şüphelenip kaç rekât kıldığını bilemezse, şüpheyi atsın ve kesin olarak bildiği rekât üzerinden namazına devam etsin, sonra selâm vermeden önce iki defa secde etsin."* (3) Rükû yahut secde tesbihlerinde olduğu gibi, bir vacibi terketmede şüphelenme durumunda sehiv secdesi yapmak gerekmez. Ancak sehven bir vacibi terketmekten ötürü se-

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mâce. Câbir el-Cu'fi'den rivayet etmişlerdir. Bu zat ise hakkında söz olan bir ravidir. (a.g.e., a.y.)

2 - Buharî ile Müslim bu hadisi ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylül-Evtâr,* III, 139.

3 - Müslim ve Ahmed rivayet etmiştir.

hiv secdesi yapmak gerekir.

Bunun gibi, bir kimse namazın rekâtlarını tamamlayıp teşehhütte iken, son rekâtın fazladan olup olmadığı konusunda şüphelense yine sehiv secdesi gerekmez. Çünkü namazın rekâtlarında aslolan fazla kılmamaktır. Fakat teşehhütten önce, son rekâtın fazladan olup olmadığında şüphelense bu kimsenin sehiv secdesi yapması gerekir. Namaza bir secde ilâve edip etmediği hususunda şüphelenmenin hükmü de bütün tafsilâtıyla yukarıdaki meselenin hükmü gibidir.

Noksan Kılmakla İlgili Olarak Zülyedeyn Hadisi:

Bir kimse namazın rekâtlarını noksan kılıp selâm verse ve unutarak namaz arasında konuşsa bunun hükmü nedir?

Selef ve haleften olan âlimlerin cumhuru [1] Zülyedeyn hadisin ile istidlâl ederek şuna kail olmuşlardır: Tamamlandı zannıyla namazı kesip çıkmak namazın iptalini icap ettirmez; hatta iki tarafına selam verse de durum böyledir. Nitekim unutarak konuşmak namazı bozmadığı gibi namaz tamamlandı zannıyla konuşmak da namazı bozmaz. Zülyedeyn hadisesi şöyledir:

"Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) öğle yahut ikindi namazlarından birini iki rekât olarak kıldırmış ve selâm vermişti. Sonra yerinden kalkıp mescidin önünde bulunan bir kütüğün yanına gelmiş ve elini bu kütüğün üzerine koymuştu. Cemaatin içinde Ebu Bekir (r.a.) ile Ömer (r.a.) de vardı. Ebu Bekir ile Ömer Hz. Peygamber ile (namaz konusunda) konuşmaktan çekindiler. Cemaatten birileri koşarak geldiler ve: "Namaz kısaltıldı mı?" diye sordular. Hz. Peygamber'in "Zülyedeyn" diye çağırdığı adam da onların arasındaydı. [2] Zülyedeyn Hz. Peygambere hitaben: "Ya Resulallah! Namaz kısaltıldı mı, yoksa unuttun mu?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.): "Ne unuttum, ne de namaz kısaltıldı" buyurdu. (Yani benim zannımca demektir). Zülyedeyn dedi ki: "Evet, ya Resulallah! Unuttun." Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) dönerek, iki rekât daha namaz kıldırdı, sonra selâm verdi, sonra tekbir alıp önceki secdesi gibi yahut ondan daha uzun secde etti,sonra başını tekbir getirerek secdeden kaldırdı, tekrar tekbir alarak secdeye vardı önceki gibi veya biraz daha fazla bir süre secde etti, sonra tekbir getirerek secdeden kaltı." [3]

İki Yahut Daha Çok Yanılma Durumunda Secde:

---

1 - Hanefîlere göre, unutarak yahut bilmeyerek konuşmak namazı bozar. Dayandıkları delil, İbni Mes'ud (r.a.) ile Zeyd b. Erkam (r.a.)'ın, namazda konuşmanın yasak olduğu ile ilgili hadisleridir. Hanefîlere göre bu iki hadis, yukarıdaki hadisi neshetmiştir.

2 - Bu zatın adı Herbak b. Amr'dır. Elleri biraz uzun olduğu için *Zülyedeyn* (iki elli) diye anılırdı. Sahabe arasında kendisine Züşşimaleyn denilen başka biri daha vardır ki, o buradaki Zülyedeyn'den ayrı bir zât'tır.

3 - Buharî ile Müslim *Sübülü's-Selâm,* I, 203; *Neylü'l-Evtâr,* III, 107.

Bir kimse namazda iki defa yahut daha fazla yanılırsa, hepsi için namazın sonunda bir tek sehiv secdesi (iki secde) yapmanın yeterli olduğu hususunda âlimler arasında ihtilâf yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) iki rekâtta selâm vermiş, Zülyedeyn ile konuşmuş, sonra da bir sehiv secdesi ile yetinmiştir. Bu meselenin bir dayanağı da daha önce geçen şu hadistir: *"Sizden biri yanıldığı zaman iki defa secde etsin."* Bu hadis iki kere yanılmayı da içine almaktadır.

Nafile Namazlarda Sehiv Secdesi:

Sehiv secdesi yapma lüzumu bakımından nafile namazların hükmü farz namazlar gibidir. İlim ehlinin cumhurunun görüşü budur. Bu hüküm daha önce geçen *"Sizden biri yanıldığı zaman iki defa secde etsin"* hadisinin umumî oluşuna dayanmaktadır. Ayrıca bu namaz rükû ve secdeli bir namazdır. Farzlarda olduğu gibi, bundaki sehivlerden ötürü de secde yapılır.

Sehiv Durumunda İmamı Uyarmak:

İmam Malik ve İmam Ebu Hanife'ye göre, imam yanıldığı zaman, yanıldığını hatırlatmak için *"Sübhanallah! "* denilerek uyarılır. İmam Şafiî (r.a.) ve Ahmed b. Hanbel (r.a.)'e göre ikaz için erkeklerin *"Sübhanallah"* demesi, kadınların el çırpması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Erkeklerin sübhanallah demesi, kadınların el çırpması gerekir."* (1) Bu hadis, ikinci görüşün tercih edilmesini gerektirir.

3. Sehiv Secdesinin Yeri ve Şekli

Hanefîlere göre, sehiv secdesinin yeri selâmdan sonradır. Şâfiîlere göre ise durum aksinedir yani selamdan öncedir. Malikîlere göre, bazan selâmdan önce, bazan selâmdan sonra olur. Hanbelîlere göre, namaz kılan kişi serbesttir. Sehiv secdesini dilerse selâmdan önce yapar, dilerse selâmdan sonra yapar.

Hanefîlere Göre :

İster namaza bir şey ilâve etmekten olsun, ister bir şeyi eksik yapmaktan ötürü olsun sünnet olan, sehiv secdesinin selâmdan sonra yapılmasıdır. Fakat, bir kimse selâmdan önce sehiv secdesi yaparsa bu da yeterlidir, iadesi gerekmez.

Sehiv secdesinin yapılma şekli ise şöyledir: Sadece sağına selâm verdikten sonra kişi iki kere secde eder, sonra teşehhütte bulunur (ki bu vaciptir), sonra sehiv oturuşunda Hz. Peygamber (a.s.)'e salâvat getirir ve sahih olan görüşe göre, duada

1 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Kütüb-i sitte sahipleri Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet etmişlerdir. Buharî, Müslim, Neseî ve Ebu Dâvud da Sehl b. Sa'd'dan şu hadisi rivayet etmişlerdir: *"Namazda kendisine bir şey ârız olan Sübhanallah desin. El çırpma ise kadınlara mahsustur."* Ahmed b. Hanbel (r.a.)'in rivayet ettiğine göre: *"Hz. Ali (r.a.) Resulullah (a.s.)'ın evine girmek için izin istediğinde Resulullah (a.s.) namazda bulunuyorsa bunu "Sübhanallah" diyerek belirtirdi." Neylü'l-Evtâr,* II, 320 vd.

bulunur. Çünkü duanın yeri namazın sonudur.

Sehiv secdesinin yerinin selâmdan sonra olduğu konusunda Hanefîlerin dayandıkları delil daha önce geçen Muğîre hadisidir: *"Muğîre namazını tamamlayınca selâm verdi ve sonra iki defa secde etti, sonra yine selâm verdi. Nitekim Resulullah (a.s.) da böyle yapmıştır."* (1) Daha önce geçen İbni Mes'ud hadisi de Hanefîlerin dayandıkları deliller arasındadır. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazını beş rekât olarak kıldırdı. Kendisine: "Namaza ilâve mi yapıldı?" diye sorulunca: "Nedir o? "diye sordu. Cemaat dedi ki: "Beş rekât kıldırdın." Bunun üzerine selâm verdikten sonra iki secde ederek namazı tamamladı."* (2)

Sehiv secdesinin yapılış şekli konusunda dayandıkları delil İ'mran b. Husayn hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) kendilerine namaz kıldırdı ve namazda sehvedince iki defa secde etti, sonra teşehhütte bulunarak selâm verdi."* (3) İkinci delilleri daha önce geçen Sevban hadisidir, hadis şudur: *"Namazda her yanılma için selamdan sonra iki secde etmek gerekir."* (4)

Malikîlere Göre:

Malikîlere göre, sehiv secdesinin sünnet olan yeri, eğer sebebi noksanlık yahut hem noksanlık, hem de fazlalık ise selâm vermeden önceki zamandır. Eğer sebebi sadece fazlalık ise o takdirde yapılma yeri selâmdan sonraki zamandır. Selâmdan sonraki secdeye niyet etmek ise vaciptir. Secdeye varıp kalkarken de tekbir getirmek gerekir. İki secde arasında oturulup teşehhüt yapmak da sünnettir. Hanefîlerin aksine, salli-bârik salavatları ile dua okunmaz. Sonra selâm verilir. Selâm vermek vaciptir. Dolayısıyla sehiv secdesinin vacipleri beştir: Niyet etmek, birinci secdeyi yapmak, ikinci secdeyi yapmak, iki secde arasında oturmak, selâm vermek. Ancak selâm vermek sadece vacip olup şart değildir. Tekbir ve ondan sonra teşehhüt ise sünnettir.

Sehiv secdesini selamdan önce yapması gereken kişi, bunu bile bile tehir ederse, yukarda zikredilenlere binâen namaz mekruh olur, fakat bozulmaz. Sonradan yapması gereken secdeyi önce yaparsa, Malikî mezhebine göre bu yeterlidir, fakat bile bile bunu yapmak tahrimen mekruhtur. Ancak namaz sahihtir. Eğer tehir yahut takdimi bilerek yapmazsa ne mekruh ne de haram olur.

Şâfiîlere Göre:

İmam Şâfiî'nin mezheb-i cedidine göre, sehiv secdesinin yapılacağı yer, teşehhüt ile selâm arasıdır. Bir kişi kasten selâm verirse en sahih görüşe göre sehiv secdesi kaçırılmış olur. Eğer yanılarak selâm verir de aradan uzun zaman geçerse

1 - Bu hadisi Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* demiştir.
2 - Bu hadisi Ahmed ve Kütüb-i sitte sahipleri rivayet etmiştir. a.g.e., 121.
3 - Ebu Dâvud ve Tirmizî. a.g.e.a.y.
4 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve İbni Mâce tahriç etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 167.

yine sehiv secdesi kaçırılmış olur. Eğer aradaki fasıla uzun değilse sehiv secdesi kaçırılmış olmaz, bunun için secde edilir. Bu şekilde namaz kılan kişi eğer secde ederse en sahih görüşe göre namaza geri dönmüş olur. Cuma namazını kıldıran imam yanılırsa ve bunun için hep beraber secde edilirse, sonradan secde etme zamanını kaçırdıkları ortaya çıkarsa, öğle namazını tamamlarlar ve secde ederler. Bir kimse yanıldığını zannederek secde eder de sonradan yanılmadığı ortaya çıkarsa en sahih görüşe göre sehiv secdesi yapması gerekir.

Sehiv Secdesinin Şekli: Vacip ve menduplan bakımından namazın secdeleri gibi iki secdedir. Meselâ, alnını yere koymak, tadil-i erkân, kendini salıvermemek, baş aşağı dönmek (vücudunun aşağı kısmını yükselterek secdeye varmak), iki secde arasında ayaklarını yere sermek, iki secdeden sonra teverrük oturuşu gibi hususlarda aynen diğer secdeler gibidir. Sehiv secdesi için niyet kalpten yapılmalıdır. Eğer dil ile söylenirse namaz batıl olur.

Bazı Şafiîlerden nakledildiğine göre, iki secdede "Sübhâne men lâ yenâmu velâ Yeshû" tesbihi söylenir. Bazıları da şöyle demişlerdir: Zahir olan görüşe göre secdede okunacak tesbih, aynen namaz secdesinde okunan tesbih gibidir.

Sehiv secdesinin yerinin selâmdan önceki zaman olduğu hususundaki delilleri Müslim ile Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği yukarıda geçen Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) hadisidir. *"Sonra selâmdan önce iki defa secde eder."* Neseî'de bulunan daha önce zikredilmiş İbni Buhayne hadisi de Şafiîlerin dayandıkları delillerdendir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazını tamamlayınca iki defa secde etti ve selâm verdi."*

Sehiv secdesinin yapılma şekli hakkındaki delilleri ise Zülyedeyn hadisesi ile diğer bazı hadislerde geçtiği üzere Hz. Peygamer (a.s.)'in sadece iki secde ile yetinmesidir.

Hanbelîlere Göre: [1]

Hanbelîlere göre, selâmdan önce de selâmdan sonra da sehiv secdesini yapmanın caiz olduğu hususunda her hangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Onlara göre ihtilâf, hangisinin efdal ve evlâ olduğu hususundadır. En faziletlisi sehiv secdesinin selâm vermeden önce yapılmasıdır. Çünkü sehiv secdesi namazın tamamlanması için yapılmaktadır. Dolayısıyla kendi secdelerinden biri gibidir. Ancak iki durum bu hükümden müstesnâdır:

1- Bir veya bir rekâttan fazla eksik kılınmış ve namazı tamamlanmadan selâm verilmişse o takdirde selâmdan sonra da sehiv secdesi yapılabilir. Bunun dayandığı delil, İmran b. Husayn hadisi ile Zülyedeyn hadisesini anlatan Ebu Hureyre hadisidir. [2] İmran b. Husayn hadisinde şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir*

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'* I, 479-481; *el-Muğnî*, II, 34.
2 - *Neylü'l-Evtâr*, III, 107-113.

rekât daha namaz kıldı sonra selam verdi, sonra iki defa secde etti ve tekrar selâm verdi (namazı bitirdi.)"

2- İmam olan kişi namazının her hangi bir işinde şüphelenirse sonra da kanaatine göre hareket ederse, bu konudaki nastan ötürü selâmdan sonra sehiv secdesi yapar. Bunu böyle yapmak menduptur. Dayandığı delil Hz. Ali ve İbni Mes'ud'dan (r.a.) merfû olarak rivayet edilen şu hadistir: *"Sizden biri namazında şüphelenirse doğrusunu araştırsın ve namazını ona göre tamamlasın, sonra iki defa secde etsin."* (1) Buharî'de ise *"Selâmdan sonra"* ifadesi yer almaktadır.

Hanbelîlere göre sehiv secdesini yapmanın şekli: İster selâmdan önce yapılsın, ister selâmdan sonra yapılsın, secdeye varmak ve secdeden kalkmak için tekbir getirmek, sonra da namazın secdeleri gibi iki secde yapmak gerekir. Eğer sehiv secdesi sonraya bırakılmışsa selâm vermeden önce namaz teşehhüdü gibi teşehhütte bulunmak, sonra selâm vermek lazımdır. Eğer önce yapılacak bir sehiv secdesi ise o takdirde bunun için ayrıca teşehhüde gerek yoktur, secdenin peşinden selâm verir ve namazdan çıkar. Sehiv secdesinde, namazın asıl secdesindeki tesbih okunur. Çünkü bu secde namaz içinde meşru olan bir secdedir, dolayısıyla namazın asıl secdesine benzemektedir.

Bir kimse bile bile vacip olan sehiv secdesini terkederse, selâmdan önce yapılması gereken bir şeyi terkettiği için namazı batıl olur. Çünkü bu, diğer vacipler gibi olan bir vacibi kasten terketmektir. Selâmdan sonra yapılması gereken sehiv secdesini terketmekle namaz batıl olmaz. Çünkü bu durumda sehiv secdesi, ibadetin dışında olup ibadetteki eksikliği tamamlamak içindir. İbadetin haricindeki bir şeyi yapmamaktan ötürü namaz bozulmaz. Bu durum hacdaki noksanlıkları tamamlamak için verilmesi gereken kefaretlere benzer.

Bir kimse sehiv secdesini unutsa ve aradan uzun bir zaman geçse, namaz batıl olmaz. Çünkü sehiv secdesi selâmdan sonra namazı tamamlayan bir unsurdur. Hacdaki noksanlıkları tamamlayan işlerde olduğu gibi, bunu yapmamaktan ötürü namaz batıl olmaz. Yukarıdaki meselede eğer fasıla uzun ise secde etmek gerekmez, eğer fasıla kısa ise secde eder.

TİLÂVET SECDESİ

1. Tilâvet Secdesinin Meşru Kılınışının Delili:

Allah teâlâ *"Onlara Kur'an okunduğu vakit secde etmezler."*(İnşikak, 21) ayeti ile secde etmeyenleri kötülemiştir. Tilâvet secdesi konusunda Hz. Peygamber (a.s.)'den bir çok hadis nakledilmiştir. Bu hadislerden biri İbni Ömer (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) bize sure okur, secde ayetini okur, hem kendisi secde eder, hem de biz onunla beraber secde ederdik. Hatta öyle ki bizden bazıları alnını koyacak yer bulamazdı."* (2) Yine İbni Ömer'in naklettiği şu

1 - Buharî, Müslim.

2 - Buharî, Müslim.

haber tilâvet secdesinin meşruluğunun delilidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bize Kur'an okurdu. Secde ayeti geçince tekbir getirir, secde eder bizler de onunla beraber secde ederdik."* (1)

Tilâvet secdesini yapmak, kişinin imanlı olduğunun delili, cennetin yoludur. Nitekim Ebu Hureyre'nin *merfu* olarak rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ademoğlu secde ayetini okuyup secde ettiği zaman şeytan ondan ayrılarak ağlamaya başlar ve şöyle der: Eyvah! Ademoğluna secde etmesi emredildi ve secde etti, dolayısıyla cennet onundur. Ben ise secde ile emrolundum, fakat isyan ettim, cehennem de banadır."* (2)

Tilâvet secdesindeki hükümlerden biri okuyanın da dinleyenin de secde etmesi gerektiğidir. Çünkü İbni Mes'ud'dan rivayet edilen bir haberde şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) "Necm" suresini okudu ve bu okuyuşunda secde etti, cinler ve insanlar da kendisi ile beraber secde ettiler. Ancak Ümeyye b. Halef secde etmedi. Ve Bedir günü müşrik olarak öldürüldü."* (3)

Kur'an-ı Kerim'deki secde emirleri ya açıkça emir sîgaları *(Secde et, Allah'a yaklaş* ifadelerinde olduğu gibi) veya Peygamberlerin yahut diğer yaratıkların secde emrini yerine getirdiklerini haber vermek tarzında olur.

"Allah'ın ayetleri onlara okunduğu zaman secdeye kapanıp ağlarlardı." (Meryem, 58) ayetinde olduğu gibi.

"Göklerde ve yerde ne varsa isteyerek, yahut istemeyerek Allah'a secde eder." (Ra'd, 15) ayeti de bu örneklerden biridir.

2. Tilavet Secdesinin Fıkhî Yönden Hükmü:

Hanefîlere göre tilâvet secdesi, okuyana da dinleyene de vacip olup diğer müctehitlere göre sünnettir. (4) Hanefî ve Şafiîlere göre, işitenin maksadı ister Kur'an dinlemek olsun, ister olmasın, hem dinleyenin hem de okuyanın secde etmesi gerekir. Kur'an'ı işitip de maksadı dinlemek olmayan kimse ile hayız ve nifas hâlindeki kadınlardan ittifakla, ne suretle olursa olsun, secde etmeleri istenmez. Malikîlerle Hanbelîlere göre ise secde etmek sadece okuyan ve isteyerek dinleyen kişilere vaciptir. Dinlemek istemeden işiten, kulağına Kur'an sesleri gelen kişinin

1 - Hadisi Ebu Dâvud ile Hâkim rivayet etmiş olup Ebu Dâvud'un rivayetinde bu hadis *zayıf*tır. Hâkime göre hadisin ravileri güvenilirdir. Hâkim, Buharî ile Müslim şartını ileri sürmüştür. Bu hadisin aslı Buharî ile Müslim'de İbni Ömer'den başka bir lafızla nakledilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 103.

2 - Müslim, İbni Mace. *Nasbu'r-Râye,* II, 178.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

4 - bkz. Secde ile ilgili bahisler: *Fethu'l-Kadîr,* I, 380-392; *el-Bedâyi'* I, 179-195; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* I, 715-730; *el-Lübâb,* I, 103-105; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 416-422; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 90 vd.; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 214-217, el-Mühezzeb, I, 85 vd.; *el-Mugnî,* I, 616-627; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 521-526.

secde etmesi müstehap değildir.

Hanefîler bu meselede: *"Kur'an'ı okuyan ve işitene secde etmek vaciptir".* (1) hadisine dayanmışlardır. Bu hadisteki hüküm kasıtla kayıtlandırılmış değildir. Yani dinlemek isteyeni de istemeyeni de içine alır. Hanefîlerin dayandıkları diğer bir delil de: *"Onlara ne oluyor ki iman etmiyorlar ve kendilerine Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar?"* (İnşikâk, 21) ayetidir. Bir kimse ancak vacip olan bir işi yapmamaktan ötürü zemmedilir. Hem bu secde namaz içinde yapılan secdedir, dolayısıyla namaz secdesi gibi vaciptir.

Hanefîler dışındaki büyük çoğunluğun, tilâvet secdesinin sünnet olduğu görüşlerini ileri sürerken dayandıkları delil Zeyd b. Sâbit'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.)'a Necm suresini okudum ve bizden hiç bir kimse secde etmedi."* (2) hadisi ile Sahabenin bu konudaki icmasıdır. Buharî ile Esrem Hz. Ömer'in şöyle yaptığını rivayet etmiştir: *"Bir cuma günü sahabeye minberden Nahl suresini okudu. Secde ayeti gelince inip secde etti ve insanlar da kendisi ile beraber secde ettiler. Ertesi cuma günü yine Nahl suresini okudu. Secde ayeti gelince şöyle dedi: "Ey insanlar! Biz secdeye varıyoruz. Kim secde ederse doğru yapmış olur, her kim secde etmezse onun için her hangi bir günah yoktur. "Bu sefer Hz. Ömer kendisi de secde etmemiştir"* Bir başka lafızda şöyle gelmiştir: *"Allah bize secde etmeyi farz kılmamıştır. Ancak kendiliğimizden, dilersek yaparız."* (3) Buna göre kim secde ederse bu durum güzeldir, kim secde etmezse onun üzerine bir şey gerekmez.

İşitenin secde etmekle yükümlü olduğunun delili ise daha önce geçen İbni Ömer hadisidir. Ayrıca bu kişi secde ayetini işitmektedir, dinleyen gibidir. Dinleyen kimse için secde etmenin vacip oluşu daha kuvvetli ise de işitene de secde etmek gerekir. Malikî ve Hanbelî mezhebinin, kasıtsız olarak işiten kişiye secde etmenin vacip olmadığı görüşlerinin delili Hz. Osman, İbni Mes'ud ve İmran b. Husayn'ın fiilleridir. Hz. Osman şöyle demiştir: *"Secde sadece isteyerek dinleyene gerekir."*

Hanefîlere Göre Tilâvet Secdesinin Eda Zamanı:

Tilâvet secdesini acele olarak mı yapmak gerekir, yoksa geniş zamana bırakılabilir mi? Hanefî mezhebine göre, namaz dışında okunan secde ayetinden ötürü yapılması gerekli olan secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Aceleye gerek yoktur. Ancak okuyan ve dinleyen kimselerin secde vücubunu yerine getirmeye ehil kimseler olması şarttır. İster Kur'an dinlemek kastı ile işitilsin, ister böyle bir kasıt olmaksızın işitilsin, fark etmez. Ancak Kur'an okuyanın in-

---

1 - Zeylaî bu hadis için, *garip* demiştir. Doğrusu bu hadis Hz. Osman ile İbni Ömer'den rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 178

2 - Bu hadisi İbni Mâce dışındaki Kütüb-i sitte sahipleri ile İmam Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 101.

3 - *Neylü'l-Evtâr.* III. 102.

san olması, uyanık olması ve akıllı olması gerekir. Okuyanın cünüp olması yahut hayız olması yahut nifas hâlinde bulunması yahut kâfir olması yahut mümeyyiz çocuk olması yahut sarhoş olması bu hükmü değiştirmez. Bir kimse eğer secde ayetini papağandan yahut kayıt aletlerinin şeritlerinden dinlerse yahut ses yankısını dinlerse secde etmek icap etmez. Ayrıca bir kimse secde ayetini uyuyan kimseden yahut bayılmış kimseden yahut deliden yahut mümeyyiz olmayan çocuktan işitirse, en sahih görüşe göre, secde etmesi gerekmez. Temyiz gücü kaybolduğu için bu okuyuş sıhhatli bir okuyuş değildir.

Namaz esnasında, okunan secde ayetinden ötürü vacip olan secdenin dar bir zaman içinde hemen yapılması gerekir. Çünkü namaz fiillerinden olan kıraat sebebiyle vacip olmuştur. Dolayısıyla namazla ilgili fiillere iltihak etmiş olur ve namazın bir parçası gibi olur. Fakat bir kimse namazdaki kıraatini secde ayeti ile sona erdirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner yahut bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Ancak rükûya giderken tilâvet secdesine niyet etmesi gerekir. Secdede ister niyet etsin, ister etmesin önemli değildir.

Namazda secde ayetini okuyan kişi kıraatini secde ayeti ile sona erdirmez de bu ayeti okuduktan sonra da okuyuşuna devam ederek üç yahut daha çok ayet okursa, hemen tilavet secdesi için namaz secdesi dışında müstakil bir secde yapması vacip olur. Secde ettikten sonra üç yahut üçten fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehaptır.

Tilâvet Secdesinde Cemaatin İmama Uyması:

Hanefîlere göre, imam secde ayetini okursa cemaatin de onunla birlikte bu secdeyi yerine getirmesi gerekir. Çünkü cemaat imama uymayı kabullenen kimse demektir. Eğer imama uyan kişi secde ayetini okursa ne imam ne de cemaatin secde etmesi lâzım gelir. Namazda da, namaz dışında da hüküm aynıdır. Çünkü imama uyan kişi Kur'an okuyamaz. İmamın cemaat üzerindeki tasarrufu geçerlidir.

Namaz kılan kişi, namazda bulunmayan bir kimsenin okuduğu secde ayetini işitirse, namazda iken o ayeti işittiğinden ötürü secde etmez, namaz bittikten sonra secde eder. Şayet namaz esnasında bu secdeyi yapacak olursa bu yeterli değildir, fakat namazı da fasit olmaz. Çünkü sadece secde etmek namazın hürmetine engel değildir.

Durum Hanefîlerde böyle olduğu gibi, Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre de secdede cemaatin imama uyması gereklidir. Eğer imam secdeye gider de ona uyan kişi secdeye varmazsa yahut cemaat kendi kendine imamsız secdeye varırsa cemaatin namazı batıl olur. Hiç bir şekilde namaz kılan kişi, başkasının okuyuşundan ötürü secde etmez. Yine bunun gibi cemaat kendi okuduğu secde ayetinden ötürü secde edemez. Eğer secde ederse namazı batıl olur. Çünkü bu kişi namazına

bir secde ilâve etmiş olur.

3. Tilavet Secdesinin Şartları:

a) Tilâvet Secdesinin Vacip Olmasının Şartları:

Hanefîlere göre: Tilâvet secdesinin vacip olması için şu şartlar gerekir: Namaza ehil olmanın şartlarından olan Müslüman olmak, akıllı olmak, ergenlik çağına girmiş bulunmak, hayızdan ve nifastan temizlenmiş bulunmak. Dolayısıyla tilavet secdesi kâfire, çocuğa, deliye, hayız ve nifas hâlindeki kadına vacip değildir.

Malikîlere göre: Tilâvet secdesi dinleyene sünnet değildir. Ancak okuyan kişi erkek, akıllı ve bülûğ çağına ermiş kişi olursa o takdirde dinleyene secde etmek sünnettir. Şayet okuyan kişi imamlık etme ehliyetine sahip bir kimse değilse o takdirde dinleyen kimsenin secde etmesi gerekmez. Belki sadece okuyanın secde etmesi gerekir.

Şafiîlere göre: Okuyan temyiz çağında çocuk, dinleyen ise erkek yahut abdestsiz de olsa secde etmesi sünnettir. Cünüp kimsenin yahut sarhoşun okuduğu secde ayetinden ötürü tilâvet secdesi yapmak sünnet değildir. Çünkü bu iki kimse için de Kur'an okumak meşru değildir.

Hanbelîlere göre: Dinleyen kimsenin secde etmesi için, okuyan kimsenin dinleyen kimseye imam olma yetkisine sahip bulunması, yani dinleyenin okuyana uyması caiz olan kimselerden olması gerekir. Bu meselede Hanbelîlerin görüşü Malikîlerin görüşüne benzemektedir.

Bunun dayandığı delil, Atâ'nın rivayet ettiği şu haberdir: *"Sahabeden bir adam secde ayetini okudu, sonra Hz. Peygamber (a.s.)'e baktı. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurdu: Sen bizim imamımız idin. Secde etseydin, biz de seninle beraber secde ederdik."* [1] Yine *"İbni Mes'ud delikanlılık çağında bulunan Temîm b. Hazlem'e "Kur'an oku" dedi. Temim de okurken bir secde ayeti geçti. İbni Mes'ûd ona: "Secde et, çünkü sen okumada bizim imamımız olmuştun." dedi."* [2] Secde ayetini dinleyen kişi Kur'an okuyanın sağında boş yer olduğu hâlde önünde yahut solunda secde etmez. Bir kadının okuyuşundan ötürü bir erkek tilâvet secdesi yapmaz. Bunun gibi hünsa (erdişi) bir kişinin okuduğu ayetten ötürü secde etmek gerekmez. Çünkü okuyan kişi, dinleyene imam olma ehliyetine sahip değildir.

Ümmî bir kişinin yahut hasta bir kimsenin ve çocuğun okuyuşunu dinleyen kişi, secde ayetinden ötürü secde etmek zorundadır. Çünkü bir erkeğin nafile namazlarda bir çocuğa uyması sahihtir. Nafile namazlarda Fatihayı okumakla kıyamda bulunmak vacip değildir.

---

1 - Bu hadisi İmam Şafiî *mürsel* olarak rivayet etmiştir. Hadisin ravileri arasında İbrahim b. Yahya bulunmakta olup bu zat hadis münekkitlerince tenkit edilmiştir.

2 - Bu hadisi Buharî *muallak* olarak rivayet etmiştir.

b) Tilâvet Secdesinin Caiz Olma Yahut Sahih Olma Şartları:

Namazın sıhhati için koşulan şartlar, tilâvet secdesinin sıhhati için de şart koşulur. Bu şartlar hadesten ve necasetten teharet, avret yerini örtmek, kıbleye yönelmek ve niyettir. Bu şartlar üzerinde bütün müçtehitler ittifak etmişlerdir. Bu sayılanlar dışında ihtilâf vardır.

Hanefîlere göre: Tilâvet secdesi için iftitah tekbiri getirmek, vaktini tayin etmek şart koşulmaz. Nitekim namazda olduğu gibi, tilâvet secdesinde selâm vermek şart değildir. Cuma ve bayram hatipleriyle, onu dinleyen cemaate secde ayetinden ötürü secde etmek vaciptir. Fakat imamın secdeyi minber üzerinde yapması mekruhtur. İmam minberden iner ve cemaatla birlikte bu secdeyi yapar.

Malikîlere göre: Hanefîlerde olduğu gibi, Malikîlere göre de tilâvet secdesinde iftitah tekbiri ve selâm yoktur. Daha önce de belirtildiği üzere, dinleyen kişide üç şart aranır:

1- Okuyan kişi farz namazlarda imam olma ehliyetine sahip kişilerden olmalıdır: Erkek, ergen, akıllı, Müslüman, abdestli olmalıdır. Eğer okuyan kişi kadın yahut deli yahut çocuk yahut kâfir olursa yahut abdestsiz olursa dinleyen de, istemeyerek bu ayeti işiten de secde etmek zorunda değildir. Sadece Kur'an okuyan kişi okuyan kadın, yahut çocuk secde eder.

2- Okuyan kişi insanlara sesinin güzelliğini işittirmek gayesini taşımamalıdır. Eğer okumaktan maksadı bu ise dinleyen bundan ötürü secde etmek zorunda değildir.

3- İşiten kişinin maksadı okuyan kişiden kıraat öğrenmek yahut tecvit kaidelerini öğrenmek olmalıdır. Bu kaideler de med, kasır, ihfa, idğam ve benzeri kaidelerdir. Cenaze namazı ile cuma hutbesinde okunan secde ayetinden ötürü de secde etmek gerekmez.

Şafiîlere göre: Sahih olan görüşe göre tilâvet secdesi için iftitah tekbiri ile birlikte niyet etmek gerekir. Nitekim Ebu Dâvud böyle bir hadisi tahriç etmiştir. Fakat zayıf bir isnatla tahriç etmiştir. Şafiîlerin dayandıkları delillerden biri kıyastır. Bu meseleyi namaza benzetmektedirler. Yine en kuvvetli görüşe göre, namazda oturuştan sonra olduğu gibi, selâm vermek şarttır. Esah olan görüşe göre tilâvet secdesi için teşehhüt şart değildir.

Bunlardan başka Şafiîlere göre, hem namaz kılan kişide hem de onun dışındaki kişilerde başka bazı şartlar daha vardır:

1- Kıraat meşru olmalıdır: Eğer cünüp adamın kıraati gibi haram yahut rükû hâlinde kıraatte bulunan kişinin kıraati gibi mekruh kıraat olursa okuyana da dinleyenede secde etmek sünnet değildir.

2- Kasıtlı olarak okunmuş olmalıdır: Yanılan kimseden yahut papağandan ya-

hut teypten dinlenirse secde etmek meşru olmaz.

3- Okunan ayet secde ayetinin tamamı olmalıdır. Secde ayetinin bir kısmını okumaktan ötürü secde etmek gerekmez.

4- Secde âyetinin, Fatiha'yı okumaktan âciz olmak sebebiyle onun yerine okunmuş olmaması.

5- Okuyan kişi ayeti okumakla secde arasında uzun bir fasıla vermiş ve kıraatten yüz çevirmiş bulunmamalıdır. Eğer aradan uzun zaman geçerse yahut okumaktan vazgeçerse secde etmek gerekmez. Uzunluğun ölçüsü, orta okuyuşla iki rekât namaz kılacak kadar bir zaman ölçüsünden daha fazla olmasıdır.

6- Secde ayeti bir kişi tarafından okunmalıdır. Secde ayetininin bir bölümünü bir kimse, bir bölümünü de başka bir kimse okusa bundan ötürü secde etmek gerekmez.

7- Daha önce de açıkladığımız üzere, namaz için şart koşulan taharet ve benzeri şartlar tilâvet secdesi için de şart koşulur. Bu konuda ittifak vardır. Buna göre, uykuda yahut cünüp olarak yahut sarhoş hâlde secde ayetini okuyan yahut eğitim görmüş kuşların okuyuşunu duyan kimsenin secde etmesi gerekmez.

Yukarıdaki şartlarla birlikte, ayrıca namaz kılan kişide şu şartlar da ileri sürülür:

a- Ayeti okumaktan maksadı secde etmek olmamalıdır. Eğer bu maksatla okursa namaz batıl olur. Ancak cuma sabahında secde suresini okumak bu hükümden müstesnadır. Çünkü cuma sabahı secde suresini okumak sünnettir. İmama uyan kişi de yukarıdaki hükümden müstesnadır. Eğer kendi imamı secde ederse o da secde eder. Namazda secde ayetini secde etmek maksadıyla okumak caiz olmadığı gibi, kerahet vaktinde okumayı kastetmek de caiz değildir. Eğer secde kastı ile secde ayetini okursa kerahet vakti olduğu için secde etmek gerekmez.

b- Okuyanın kendisi olması gerekir: Eğer başkası okuyor da secde ediyorsa kendisi bundan ötürü secde etmez. Eğer bilerek kişi secde ederse namazı batıl olur. Cenaze namazında secde yoktur. Cuma hatibi okuduğu secde ayetinden ötürü secde eder, fakat cemaat etmez. Cemaatin secde etmesi haramdır. Çünkü bu durumda hutbeden yüz çevirmek söz konusudur. Oysa cemaatin hutbeyi saygı ile dinlemesi gerekir. Secdenin gerekli olması için, secde ayetinin tamamını okumak gerektiği gibi, tamamını da işitmek şarttır. Sadece secde kelimesi ve benzeri kelimeleri işitmek secde yapılması için yeterli değildir. Böyle bir kimse secde ayetinin sonuna gelmeden bir harf eksik bile olsa secdeye varırsa, bu da secde etmek için yeterli değildir.

Hanbelîlere göre, secde ayetini dinleyen kimsede aranan ve ittifak edilen şartlara ilâve olarak, daha önce de belirtildiği üzere, iki şart daha bulunmalıdır:

a- Secde ayetini okuyan kişi imam olma ehliyetine sahip bulunmalıdır. Bir kimse secde ayetini bir kadından yahut papağan gibi bir kuştan yahut teypten dinlerse o şahsa secde etmesi sünnet değildir.

b- Secde ayetini okuyanın kendisi secde etmiş olmalıdır. Aksi takdirde dinleyen kimseye secde etmek sünnet değildir.

4. Tilâvet Secdesini Bozan Şeyler:

Namazı bozan her şey tilâvet secdesini de bozar. Abdestsizlik amel-i kesir (çok iş görme) konuşma, sesli gülme gibi namazı bozan hâller ortaya çıkarsa tilâvet secdesi bozulur ve yeniden yapılması gerekir. Ancak Hanefîlere göre, sesli gülmekten ötürü abdest almak gerekmez. Yine Hanefîlere göre, tilâvet secdesini kadınlarla aynı hizada yapmak bu secdeyi bozmaz. Hatta kadına imam olmaya niyet edilse bile bozmaz. Çünkü arada bir ortaklık yoktur. Zira aynı namazda ortak olmak iftitah tekbirine bağlıdır, halbuki Hanefîlere göre, tilâvet secdesinde iftitah tekbiri yoktur. Buna göre, ittifakla tilâvet secdesinde yemek yemek gibi namazı bozan hâllerden uzaklaşmak, sakınmak şarttır.

5. Tilâvet Secdesinin Sebepleri veYapılma Şekli:

Tilâvet secdesi, bir secde ayetini okumak, işitmek ve dinlemek gibi sebeplerden biri olursa yapılır. Aşağıda mezheplere göre açıklama yapılmıştır:

Hanefîlere Göre:

Hanefîlere göre tilâvet secdesinin üç sebebi vardır:

1- Secde ayetini okumak: Sağırlarda olduğu gibi, okuyan kişinin kulağı duymasa da bundan ötürü, yani secde ayetini okumaktan ötürü secde etmek vaciptir.

2- Okunan secde ayetini işitmek, yahut dinlemek. İşitmek kasıtsız olur, dinlemekse kasıtlı olur.

3- Bir imama uymuş bulunmak: Eğer secde ayetini imam okursa, işitmeseler de İmama uyan kimselere de secde etmek vacip olur.

Hanefîlere göre, tilâvet secdesinin şekli şöyledir: Namaz secdesinde olduğu gibi, başını yere koymak için tekbir getirilir, fakat eller kaldırılmaz. Sonra secdeden kalkmak için tekbir getirilir. Secdeye varmak ve secdeden kalkmak için alınan tekbirlerin her ikisi de sünnettir. Secdeden kalkarken tekbirden sonra baş kaldırılır. İftitah tekbiri olmadığı için tilâvet secdesinde teşehhüt ve selâm yoktur. En sahih görüşe göre, tilâvet secdesinde, namazın secdesinde okunan: *"Sübhane rabbiye'l-a'lâ"* tesbihi üç kere söylenir.

Malikîlere Göre:

Malikîlere göre, tilâvet secdesinin sebebi sadece iki şeydir: Bunlardan biri sec-

de ayetini okumak, diğeri kasıtlı olarak okunan bu ayeti dinlemektir. Nitekim tilâvet secdesinin şartları bahsinde bu mesele zikredilmiştir.

Malikîlere göre tilâvet secdesinin şekli şöyledir: İftitah tekbiri ve selâm olmaksızın, sadece bir tekbir ile yapılan bir tek secdedir. Sadece secdeye varmak ve kalkmak için tekbir getirilir. Bunların ikisi de müstehaptır. Ayakta okuyan kişi kıyam hâlinden doğrudan secdeye varır, oturmaz. Oturarak okuyan oturma hâlinden doğrudan secdeye varır. Binekteyken okuyan,yahut dinleyen bineğinden inerek bu secdeyi yerine getirir, ancak sefer hâlinde bulunan kişinin bineğinden inmesi gerekmez. Seferi yoluna devam ederek ima ile de bu secdeyi yerine getirebilir. Çünkü bu secde nafiledir. Tilâvet secdesinde, namazda okunan "Sübhane rabbiye'l-a'lâ" tesbihini üç kere okur. Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi tilâvet secdesi, yapılış bakımından Hanefîlere yakındır. Ancak Malikîlere göre secdede sahih hadislerde gelen şu dua okunur.

«اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا أَجْرًا، وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا،
وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا قَبِلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ»

"Allahım! Bu secde sebebiyle bana ecir yaz, günahımı sil ve onu bana yarın senin katında mükafatını göreceğim bir azık kıl. Kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi benden de bir secdeyi kabul buyur."

Şafiîlere Göre:

Şafiîlere göre, tilavet secdesinin sebebi secde ayetini okumak, işitmek ve dinlemektir. Hanefîler de olduğu Şafiîlerin bu konuda daha önce geçmiş bazı şartları vardır.

Şafiîlere göre, tilâvet secdesinin iki rüknü vardır: İmam ve imama uymayan kimselerin niyet etmesi. Yani imam yahut tek başına namaz kılanın tilâvet secdesine niyet etmesi gerekir. Cemaatin niyet etmesine gerek yoktur. İmamın niyeti, cemaat için de yeterlidir. İkinci rüknü, namaz secdesinde olduğu gibi tek bir secde yapmaktır. Tek başına veya imam olarak namaz kılan kimse niyetini kalb ile yapar.

Namaz kılmadığı hâlde tilâvet secdesi yapmak isteyen kimseler için üç rükün daha ilâve edilmiştir: Bunlar da iftitâh tekbiri, secdeden sonra oturmak ve selâm vermektir. Namaz kılmayan kimsenin tilâvet secdesine dil ile niyet etmesi de sünnettir.

Şafiîlere göre, tilâvet secdesini yapmanın şekli şöyledir: Secdeye varınak ve secdeden kalkmak için tekbir getirilir. Namaz kılarken bu secdeyi yapan kişinin ellerini kaldırması sünnet olmayıp namaz kılmadığı hâlde tilâvet secdesi yapacak kişinin ellerini kaldırması sünnettir. Namaz kılarken bu secdeyi yapan kimse teşehhüt gibi oturup beklemez. Secdede üç kerre *"Sübhane rabbiyel a'lâ."* denilir. Bu tesbihe şu duayı da eklemek gerekir: (1)

«سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»

"Yüzüm kendisini yaratan, şekillendiren, kulak ve gözü var eden Allah'a secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah yüceler yücesidir."

İmam Şafiî'den nakledildiğine göre, yine şöyle demek de menduptur:

«اَللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا أَجْرًا، وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا قَبِلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ»

"Allahım! Bu secde sebebiyle bana ecir yaz, günahımı sil ve onu bana yarın senin katında mükafatını göreceğim bir azık kıl. Kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi benden de kabul et."

Fakat bir kimse sadece secdede söylenenleri söyleyecek olsa bu da caiz ve yeterlidir.

Tahıyyetü'l-mescid yerine geçen namaz tilavet secdesi yerine de geçer. Tilâvet secdesini yapmak istemeyen dört kerre *"Sabhanallâhi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber"*, tesbihini okur.

Hanbelîlere Göre:

Hanbelîlere göre, tilâvet secdesinin sebebi, okumak ve daha önce geçen şartlarla dinlemektir. Tilâvet secdesinin bir şartı da tilâvet secdesi ile sebepleri arasında örfe göre bir fasıla bulunmamasıdır. Eğer okuyan ve dinleyen abdestsiz ve suyu kullanmaya gücü yetmeyen kimselerden olursa teyemmüm alarak bu secdeyi yerine getirmesi gerekir. İmama uyan kişi, sadece imamının secde etmesinden ötürü

---

1 - Bu iki hadisi Hâkim rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. Birincisini yine Tirmizî Hz. Aişe'den rivayet etmiş olup, *hasen-sahih* demiştir. İkinci hadisi yine Tirmizî ile İbni Mâce, İbni Abbas'tan rivayet etmiş olup *garip-hasen* demişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 103-104.

secde etmek zorundadır. Gizli okunan namazlarda imam olan kişinin secde ayetini okumasından ötürü secde etmesi mekruhtur. Bunun sebebi cemaat arasında karışıklığa meydan vermemektir. Eğer imam gizli okunan namazlarda tilâvet secdesi yaparsa cemaat imama uymakla uymamak arasında, yani bu secdeyi yapmakla yapmamak arasında serbest bırakılır. Çünkü cemaat ne okumuş, ne de dinlemiştir. Ama evlâ olan imama uymak için secde etmektir.

Hanbelîlere göre, tilâvet secdesinin rükünleri üçtür: Secdeye varmak, secdeden kalkmak ve birinci selâmı vermek. İkinci selâmı vermek ise vacip değildir. Secdeye eğilmek ve secdeden kalkmak için tekbir getirmek, secdede zikir ve tesbih getirmek ise namazın asıl secdelerinde olduğu gibi vaciptir. Selâm vermek için oturmak ise menduptur. En faziletlisi, kıyamdan secdeye varmaktır. Çünkü İshak b. Raheveyh'in Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Aişe Mushafa bakarak Kur'an okurdu. Secd a ayetini okuyunca ayağa kalkıp secdeye varırdı."* Bunun bir sebebi de bunu nafile namaza benzetmektir.

Hanbelî mezhebine göre tilâvet secdesinin yapılışı şöyledir: Secdeye varırken ve secdeden kalkarken tekbir getirilir. Namazın dışında secde ediliyorsa eller tekbir ile birlikte kaldırılır. Çünkü bu tekbir namazda olmayan kimse için iftitah tekbiridir. Nitekim Şafiîler de böyle demişlerdir. Namaz içindeki duruma gelince: Mezhebin kıyası ellerin kaldırılmamasıdır.

Çünkü İbni Ömer hadisinde şöyle rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) secdede ellerini kaldırmazdı."* [1] Kişi başını secdeden kaldırdığı zaman selâm verir.

Hanbelî mezhebine göre, namazın secdesinde söylenenler tilâvet secdesinde de söylenir. Şafiîlerin söyledikleri "Secede vechî..." ile başlayan ve "Allahumme'ktüb lî bihâ ındeke ecren" ile başlayan dualar da ilâve edilir.

Hanefîler dışındaki mezheplere göre, rükû bu secde yerine geçmez. Çünkü tilâvet secdesi meşru bir secdedir. Rükû namazın secdesinin yerini tutamadığı gibi bu secdenin yerini de tutamaz.

6. Secde Yerleri:

Malikîlere göre: Okunduğu takdirde secde edilmesi gerekli olan yerler Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, [2] on birdir. Bunların onunun secde yeri olduğu hususunda icma vardır. Onlar da: A'râf suresi, 206; Ra'd suresi, 15; Nahl suresi, 49; İsra sûresi, 107; Meryem suresi, 58; Hac Suresi, 18; Furkan suresi, 60; Neml suresi, 25; Secde suresi, 15; Fussılet suresi, 38; Sâd suresi, 24.

1 - Buharî, Müslim.
2 - *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye,* 90 vd.; *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 418.

Hanefîlere göre: Hanefîler [1] Sâd suresindeki secde konusunda Malikîlerle ittifak hâlinde olmakla birlikte, onlara göre üç secde yeri daha ilâvesiyle secde edilecek yerler on dörttür: Necm suresi, 62; İnşikak suresi, 21; İkra' suresi, 19. Hac suresindeki ikinci secde namaz kılmayı emretmek manasındadır. Rükû emrine yakın olması bunun bir delilidir. İki secde ayeti bulunduğu için Hac suresinin diğer surelerden daha üstün olduğu ile ilgili olarak nakledilen hadislerde iki zayıf ravi vardır.

Hanbelî ve Şafiîlere göre: [2] On dört yerde secde edilir. Bunlardan ikisi Hac suresinde olup biri baş tarafında diğeri son tarafındadır (77. ayet). Sâd suresindeki secdeye gelince: Bu secde şükür secdesi olup namaz dışında okunduğu zaman yapılması müstehaptır. Fakat en sahih görüşe göre, namazda yapılması haramdır. Hatta namazda yapılırsa namazı iptal eder. Çünkü Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Sâd suresi secde emirlerinden değildir. Ama Resulullah (a.s.)'ın bu surede secde ettiğini gördüm. Kendisi bu sure hakkında şöyle buyurmuştu: "Dâvud (a.s.) bu secdeyi tevbe için yaptı. Biz ise Allah'a şükretmek için yaparız."* [3]

Amr b. el-Âs hadisi de bu görüşü takviye etmektedir. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Amr b. al-Âs'a kur'an'da on beş secde ayeti okuttu. Bunların üçü mufassal surelerde, ikisi Hac suresindedir."* [4] Bu rivayet de delâlet ediyor ki, Kur'an'daki secde edilecek yerler on beş olup ikisi Hac suresinde, biri Sâd suresindedir.

Mufassal surelerde (Necm, İnşikak, Alâk) tilavet secdesi yapılmayacağı konusunda Malîkilerin ileri sürdükleri delil, Ebu Dâvud'da ve İbnü's-Seken'in *Sahih*'inde rivayet edilen İbni Abbas hadisidir. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) mufassal surelerden hiç birinde Medine'ye yerleşeliden beri secde etmemiştir."* [5]

Malikîler dışındaki cumhur görüşlerini, yani Mufassal surelerdeki secdeleri ispat etmek için Ebu Hureyre hadisini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Hadis kşöyledir: *"İzessemau'n-Şakket ile İkra' Bism-i Rabbike" surelerinde, Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber secde ettik."* [6]

---

1 - *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb,* I, 103.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 214 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 524.

3 - Neseî.

4 - Ebu Dâvud, İbni Mâce.

5 - Fakat bu hadisin isnadında iki *zayıf* ravi vardır. Bu raviler her ne kadar Müslim'in ricalinden iseler de Nevevî bunun için şöyle demiştir: İbni Abbas hadisinin isnadı zayıf olup delil olarak ileri sürülemez. *Sahih* olduğu farzedilse bile diğer hadisler ispat edici mahiyettedir. İspat eden nefyedene tercih edilir.

6 - Bu hadisi Buharî dışında Kütüb-i sitte sahibleri ile Ahmed rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 98.

Cumhur görüşlerini ispat etmek için, daha önce geçen İbni Mes'ûd hadisini de delil olarak gösteriyorlar. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Necm suresini okudu ve secde etti beraberinde bulunanlar da secde ettiler. Ancak, Kureyş'li yaşlı bir adam kibirinden dolayı secde etmedi ve avucuna bir miktar çakıl yahut toprak alarak bunları alnına doğru kaldırdı ve: "Bana bu yeter." dedi. Abdullah b. Mes'ud diyor ki: Ben sonradan onun kâfir olarak öldürüldüğünü görmüşümdür."* (1)

7. Tilâvet Tekrarlanırsa Secde Tekrarlanır mı?:

Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, secde ayetini tekrarlamakla secdenin de tekrarlanması gerekir. Fakat, Hanefîlere göre, eğer aynı ayet bir mecliste okunmuşsa ayetin tekrar okunmasından secdenin tekrarlanması gerekmez.

Hanefî Mezhebi: (2)

Hanefîler demişlerdir ki: Bir kimse bir tek secde ayetini bir mecliste tekrarlarsa bir secde onun için yeterlidir. Secdeyi birinci okuyuştan sonra yapmak daha iyidir. Bir görüşe göre ise bu secdeyi tehir etmek ihtiyat bakımından daha uygundur. Yani ayetin okunması ve meclisin bir olması şart koşulmaktadır.

Fakat bir kimse eğer muhtelif yerlerde ve meclislerde bir secde ayetini tekrarlarsa, secdenin de tekrarlanması icap eder.

Yine bir kimse bir kaç secdenin bulunduğu çeşitli ayetleri okusa, ister meclis birliği olsun, ister olmasın, her bir ayet için ayrı bir secde gerekir.

Açık arazide ve yoldaki meclis birliği üç adım yürümekle, yani o yerden başka bir yere intikal etmekle, ağaç üzerinde bulunanlar için ağacın bir dalından diğer dalına geçmekle ve bir nehirde yüzmekle yahut en sahih görüşe göre büyük bir havuzda yüzmekle kaybolur. Küçük bir evde bir köşeden diğerine geçmekle meclis değişikliği gerçekleşmez. Büyük de olsa bir mescit içinde mekân değişikliği gerçekleşmez. Geminin seyretmesi yahut arabanın yürümesi ile yahut bir-iki rekât namaz kılmakla, su içmek ve iki lokma yemek yemekle, iki adım yürümekle yahut yaslanmakla yahut oturmak ve kalkmakla, bineğe binmekle, binekten inmekle (tilâvet mahallinde) meclis değişikliği gerçekleşmez. Bunun gibi, binek üzerinde namaz kılan kişinin bineğinin seyretmesi ile de mekân değişikliği hasıl olmaz.

Okuyucunun meclisi değişmese de secde ayetini işitenler için hüküm farklıdır. İşiten kişinin meclisini değiştirmesi sebebiyle secdenin vücubu tekrarlanır. Bir kimse bir ayeti binek üzerinde namaz kılarken okusa kölesi ise yürüyerek işitse, binekteki okuyucuya emir tekrarlanmaz, fakat yürüyerek işiten köle için tekrarlanır. Bunun aksi olursa, yani okuyan yaya olarak okur, işiten binekli olarak işitirse okuyucu için secde emri tekrarlanır, binekte olan dinleyici için tekrarlanmaz. Fetva bu

1 - Buharî, Müslim.
2 - *Meraki'l-Felâh,* 84 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 726-728.

görüş üzerinedir. (1)

Bir kimse secde ayetini okusa ve secde etmese, daha sonra namaza durup aynı ayeti namazda okusa ve namazda iken ayetin secdesini yapsa, bir secde iki okuyuş için yeterlidir.

Bir kimse secde ayetini namazın dışında okusa ve bunun için secde etse, sonra namaza başlayıp namazda aynı ayeti okusa bunun için de tekrar secde eder. Birinci secde ikinci secdenin yerini tutmaz. Bir kimse namazda secde ayetini okusa, selam verdikten sonra da bunu tekrarlasa, başka bir secde daha yapar.

Namazda okunan bir secde ayetinin secdesi namaz dışında kaza edilmez. Çünkü namazdaki secdenin bir meziyeti vardır, noksan bir şekilde namaz dışında eda edilemez. Böyle bir kimsenin tevbe etmesi gerekir.

Malikî Mezhebi:

Malikîlere göre, Kur'an öğreten yahut öğrenen kimse secde ayetini tekrarlayınca, sadece ilk okuyuştan ötürü bir kere secde etmeleri sünnet olur. Bunun sebebi zorluğu gidermektir. Böyle bir kimse secde ayetini okuduktan sonra bir yahut iki ayet daha okumak gibi az bir fasıla geçtikten sonra da secde edebilir.

Eğer daha çok zaman geçmişse o takdirde secde ayetini yeniden okuyarak secde etmesi gerekir. Farz namazda bulunan kimse de eğer secde ayetini okursa hüküm böyledir. Ancak, farz namazda rükû için eğilmeden önce secde etmek gerekir.

Şafiî Mezhebi:

Şafiî mezhebine göre, bir kimse secde ayetini iki ayrı mecliste tekrarlasa yahut en kuvvetli görüşe göre, bir tek mecliste tekrarlasa her okuyuş için akabinde secde etmesi gerekir. Namazın bir rekâtı bir meclis gibi kabul edilir, iki rekât iki ayrı meclis gibidir.

Böyle bir kimse secde ayetini okuduktan sonra secde etmez, özür sebebiyle de olsa araya örfe göre bir fasıla girerse eda olarak secde edemez. Çünkü secde kıraate bağlı olan hareketlerdendir.

Hanbelî Mezhebi:

Hanbelîlere göre, bir kimse secde ayetini okumayı tekrarlarsa yahut secde ayetini tekrar dinlerse, tekrar secde etmesi sünnettir. Zira sebep tekrarlanınca secdenin de tekrarlanması gerekir.

8. Tilâvet Secdesi İle İlgili Fer'î Hükümler:

---

1 - İsmi anıldığında Hz. Peygamber (a.s.)'e getirilmesi gereken salavat ise, râcih görüşe göre tekrarlanır. Bu görüş Hanefîlerin son âlimlerinin görüşüdür. Meclis birleşse de tekrarlanır. Aksırmaya gelince, en kuvvetli olan görüşe göre, bir kimse aksırsa, üçten fazla olursa buna *"Yerhamukellah"* demek gerekmez.

Hanefî Mezhebi: (1)

a) Kur'an okurken secde ayetini atlayıp geride kalan ayetleri okumak mekruhtur. Çünkü bu durum, Kur'an'ın düzenini keser ve ilahî telifini değiştirir. Kur'an'ın düzenine ve telifine riayet etmek emredilen bir husustur. Bunun aksi, yani surenin ayetleri arasında secde ayetini seçip okumak mekruh değildir. Çünkü secde ayeti Kur'an'dandır. Kur'an'dan olan bir ayeti okumak ibadettir.

Secde ayetini okumak surelerden bir sureyi okumak gibidir. Fakat secde ayetinden bir yahut iki ayet öncesinden itibaren okumak ise menduptur. Bunun sebebi, Kur'an'ın secde ayetlerinin diğer ayetlerden daha üstün tutulduğu tevehhümünü ortadan kaldırmaktır. Çünkü Allah tealâ'nın sıfatlarını ihtiva etmesi sebebiyle, ayetlerden bir kısmında daha çok fazilet bulunsa da Kur'an'ın bütün ayetleri Allah kelâmı olma bakımından aynı derecededir.

b) Secdeye hazırlıklı olmayan kimselere karşı secde ayetini gizli okumak güzel görülmüştür. Racih olan görüşe göre, bir iş ile meşgul bulunan kimseye secde ayetinin okunduğunu duymuşsa secde etmek vaciptir. Bunun sebebi, Allah'ın kelâmı okunurken bir şey ile meşgul olmaya engel olmaktır.

Cemaat arasında karışıklığa sebep olmamak için cuma ve bayram namazları gibi kalabalık namazlarla kıraatin gizli yapıldığı namazlarda imamın secde ayetini okuması mekruhtur. Ancak tilâvet secdesi namazın rükûsu yahut secdesi ile eda edilebilecek şekilde olursa okumakta bir beis yoktur.

Minberde secde ayetini okuyacak olursa, imam minberin üstünde kerahetle yahut minberden inerek secde eder, bunu duyan cemaat de imamla birlikte secde ederler.

c) Bir kimse, bir secde ayetini bir topluluktan her birinden ancak bir harf duymak suretiyle işitse secde etmesi gerekmez. Çünkü bu kişi secde ayetini okuyan birinden işitmemiştir. Zira okuyanın aynı kimse olması şarttır.

d) Secde ayeti okunduğundan ötürü önce ayağa kalkmak sonra secde etmek menduptur. Secde ayetini işiterek secdeye varan kişinin, okuyandan önce başını secdeden kaldırmaması menduptur. Tilâvet secdesinde okuyanın önde dinleyenlerin arkada saf hâlinde secde etmeleri gerekmez. Bunlar bulundukları hâlde secde ederler.

e) Bir görüşe göre, bir kimse secde ayetlerinin hepsini bir meclise okusa ve her biri için ayrı ayrı secde edecek olsa, niyetine göre Allah onu mükâfatlandırır. Bunun yapılış şekli şöyle olur: Ya bu ayetleri peşpeşe okur, sonra peşpeşe secde eder yahut her bir secde ayetini okuduktan sonra secde eder. Böyle yapmak mekruh değildir.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 729-732; *Meraki'l-Felâh,* 85.

Malikî Mezhebi: [1]

a) Malikî mezhebine göre, Hanefîlerde olduğu gibi, sadece secde ayetini seçip okumak mekruhtur. Bir ayeti böyle tek başına mekruh bir şekilde okumaktan ötürü secde etmek gerekmez.

b) Farz namazda -meşhur olan görüşe göre cuma sabahı namazı bile olsa- secde etmeyi murat ederek secde ayetinin bulunduğu yerlerden okumak mekruhtur. Fakat nafile namazda bunu yapmak mekruh değildir. Ancak bir kimse bile bile yahut yanılarak farz namazda sadece secde ayetini okursa kerahat vaktinde bile olsa bunun için secde etmesi gerekir. Cuma ve benzeri namazların hutbesinde okusa cemaatin düzenini bozacağı için, secde etmez.

c) Öğle namazı gibi kıraatin gizli yapıldığı namazlarda secde ayetini, bunu işitip cemaatin kendisine uymasını sağlamak için açıktan okumak menduptur. İmam secde ayetini gizli okursa, kendisi secde eder, cemaat de ona uyarak secde ederler. Çünkü aslolan sehiv olmamasıdır. Yani imamın sehven değil, bir sebebten dolayı secdeye vardığı düşünülmelidir. Fakat cemaat bu secdede imama uymasalar namazları sahih olur. Çünkü cemaatin imama uyması vacip olup şart değildir. Zira secde, yani tilâvet secdesi, namazda asıl olarak uyulması gereken işlerden değildir. Şart olmayan vaciplerin yapılmamasından ötürü namaz batıl olmaz.

d) Bir kimse secde ayetini okuduktan sonra bir yahut iki ayet daha okursa, secde etmek için ayeti tekrarlamaya gerek kalmaksızın secde eder. Eğer iki ayetten fazla okursa secde ayetini yeniden okuyarak secde eder. İster farz namaz olsun, ister nafile namaz olsun durum değişmez. Tilâvet secdesi farz yahut nafile namazlarda rükû için eğilmedikçe yapılabilir.

Eğer rükû için eğilinirse bu secdeyi telâfi etme imkânı kaybolur. Farzlar dışında nafile namazlarda, eğer secde ayetinin okunuşu ikinci rekâtta yapılmamışsa ikinci rekâtta kıraatini yenilemek menduptur. Zahir olan, Fatiha'dan önce iade edilmesidir. Çünkü sebep daha önce geçmiştir.

e) Namazda tilâvet secdesi yapan kimsenin rükûdan önce, rükûnun kıraatten sonra vuku bulması için başka bir sureden de olsa Kur'an'dan bazı ayetler okuması menduptur.

Bir kimse secde ayetini okuduktan sonra secde etmeyi kastederek bu niyetle eğilse ve yanılarak rükûya varsa, İmam Mâlik'e göre bu rukû sahih olur. Sahih olmasının sebebi, bir rükün için hareket etmek şart değildir. Selâm verdikten sonra rükûyu tam olarak yaptıysa fazladan rükû yaptığı için sehiv secdesi yapar. Eğer rükûyu tam eğilerek yapmamışsa tilâvet secdesini yapar, fakat sehiv secdesi yapması gerekmez.

---

1 - *es-Şerhu's-Sağîr,* I, 419-422.

Hanbelî Mezhebi: [1]

a - Nafile namazların kılınmasının caiz olmadığı kerahet vakitlerinde, kişi tilâvet secdesi yapamaz. Şafiîler bu hususta muhalefet etmişlerdir. Bu meselenin delili: *"Güneş doğuncaya kadar sabah namazından sonra, güneş batıncaya kadar ikindi namazından sonra namaz kılmak yoktur."* hadisinin umumî manasıdır. Bu hadis İbnî Ömer, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'dan rivayet edilmiştir.

b - Bir kimse namaz kılarken okuduğu surenin sonunda secde ayetini okursa dilediği takdirde rükûya varır, dilerse secde eder, sonra kalkıp rükûya varır. İbni Mes'ûd şöyle demiştir: *"Dilersen rükû edersin dilersen secde edersin."*

c - Secde ayetini okuyan kişi seferde binek üzerinde ise, yönünün bulunduğu tarafa doğru secdesini ima ile etmesi caizdir; nafile namazlarda olduğu gibi. Bu mesele üzerinde bütün mezheplerin ittifakı vardır. [2] Çünkü İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'nin fethedildiği sene secde ayetini okumuş ve secde etmişti. Bütün insanlar da kendisi ile beraber secde etmişlerdi. Bir kısmı binekte, bir kısmı yerde bulunuyordu. Hatta binekte olanlardan eli üzerine secde edenler de vardı."* [3]

d - Sadece secde ayetlerini seçerek onları okumak ve secde etmek mekruhtur. Çünkü böyle yapıldığı seleften rivayet edilmiş değildir. Belki mekruh olduğu rivayet edilmiştir. Hanefîlere göre bunu yapmanın caiz olduğunu daha önce söylemiştik.

e - Kıraatin gizli olduğu namazlarda imam olan kişinin secde ayetini okuması mekruhtur. Şayet okursa secde etmez. Çünkü böyle bir durumda cemaat için müphemlik söz konusudur. Karışıklığa sebep olabilir. Bu görüş Hanefîlerin görüşü ile birleşmektedir. İmam Şafiî ise bunu mekruh kabul etmemiştir. Şafiî mezhebinin görüşünün dayandığı delil İbni Ömerden rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) öğle namazında secde etti, sonra kalkıp rükûya vardı. Ashabı onun secde ayetini okuduğu kanaatine vardı."* [4] Malikîlere göre, böyle bir durumda imamın secde ayetini açıktan okuması gerekir. Daha önce bu mesele geçmişti.

ŞÜKÜR SECDESİ

Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, şükür secdesi müstehaptır. Malikîlere göre mekruhtur. Fakihlerin konu ile ilgili görüşleri aşağıda zikredilmiştir:

Hanefî Mezhebi: [5]

---

1 - *el-Muğnî*, I, 623, 626, 627.
2 - *Muğni'l-Muhtac*, I, 219.
3 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 102.
4 - Bu hadisi Ahmed ile Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 100.
5 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, I, 344, 731. *Meraki'l-Felâh*, 85 vd.

Hanefî mezhebinde Ebu Hanife'ye göre, şükür secdesi mekruhtur. Çünkü Allah tealâ'nın nimetlerini saymak mümkün değildir. Şükür secdesi Allah'a yaklaştıran bir harekettir, bundan dolayı sevap alınır. Çünkü Nesci dışında altı imamın Ebu Bekre'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) sevindirici bir haber aldığı zaman yahut kendisine bir müjde verildiği vakit secdeye kapanırdı."* Şükür secdesinin şekli tilâvet secdesinin yapılış şekli gibidir.

Fetvada tercih edilen görüşe göre, şükür secdesi müstehaptır. Fakat namazdan sonra yapılması mekruhtur. Çünkü bilmeyenler bu secdenin namazın bir sünneti yahut vacibi olduğunu zannederler. Bu gibi inanışa sebep olan her mübah iş mekruh olur. Buna göre, şükür secdesinin namazın peşinden yapılması icma ile mekruhtur. Çünkü halk bunun sünnet yahut vacip bir hareket olduğunu zanneder. Böyle bir inanca sebep olan her caiz iş mekruhtur. Fakat şükür secdesine namazın rükû ve secdesi içinde niyet edilirse yeterlidir.

Nafile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde namazdan sonra kişinin şükür secdesine varması mekruhtur. Mekruh vakitler dışında ise bu mekruh değildir.

Malikî Mezhebi: (1)

Malikîlere göre, bir müjdeli haber duyunca, şükür secdesi yapmak yahut deprem vuku bulunca secdeye varmak mekruhtur. Ancak bir nimet ortaya çıkınca yahut bir sıkıntı giderilince iki rekât nafile namaz kılmak müstehap olur. Çünkü Medine halkının uygulaması böyle idi.

İbni Hubeyb el-Malikî, daha önce geçen Ebu Bekre hadisine dayanarak şükür secdesini caiz görmüştür. (2)

Şafiî Mezhebi: (3)

Şafiîlere göre, şükür secdesi namazın içinde yapılamaz. Çocuğun doğması, yahut bir makama erişme gibi bir nimetin gelmesi yahut bir yangından yahut boğulmaktan kurtulma gibi bir kötülüğün uzaklaşması yahut kendisinin veya başkasının bedeninde gördüğü bir hastalıktan ötürü yahut açıktan günah işleyen birini görme durumlarında, yapılması sünnettir. Şükür secdesi kötülük işleyene belli edilmeli, fakat bir hastalığa uğrayan kişiye belli edilmemelidir.

Şükür secdesi tilâvet secdesi gibi yapılır. En sahih görüşe göre, seferi için binek üzerinde yapılması caizdir. Çünkü inip bu secdeyi yapmakta zorluklar vardır. Binekli kişi bineği üzerinde tilâvet secdesi yapacak olursa bunu ima ile yapmak ca-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 422

2 - Tirmizî bu hadis için *hasen -garîp* demiştir. isnadında Bekkâr b. Abdülaziz b. Ebu Bekre, babası, dedesi bulunmaktadır. Bekkâr, Ukaylî'ye ve diğerlerine göre zayıf biridir. İbni Maîn Onun hadisi salih (delil olarak kullanılabilecek makbul haber)dir. demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 104 vd.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 219

izdir. Sehiv secdesinde olduğu gibi, bu mesele nafile namazlardaki hükme tabidir.

Şafiîlere göre, bir belanın uzaklaşması yahut bir nimetin yenilenmesinden ötürü şükür secdesi yapmanın sünnet olduğunun delili yukarıda geçen Ebu Bekre hadisi ile Abdurrahman b. Avf hadisleridir. Abdurrahman b. Avf demiştir ki: *"Hz. Peygamber (a.s.) çıktı ve yüksek binalara doğru yöneldi, içeri girerek kıbleye döndü ve secdeye kapandı. Secdede uzun süre kaldıktan sonra başını kaldırarak şöyle buyurdu: "Cebrail (a.s.) gelerek beni müjdeledi ve dedi ki: "Allah (c.c.) sana şöyle buyuruyor: "Her kim sana salavat getirirse ben de ona rahmet ederim. Her kim sana selâm getirirse ben de ona selâm ederim. Ben de bunun üzerine Allah'a şükür için secde ettim."* (1)

Hasen bir isnadla Ebu Dâvud'un rivayet ettiğine göre; *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Rabbimden istedim, ümmetim hakkında şefaatçi kılındım. Ümmetimin üçte birini bana verdi. Rabbime şükretmek için secde ettim. sonra başımı kaldırıp yine Rabbimden istedim.. Bu sefer bana yine ümmetimin üçte birini verdi. Bunun üzerine yine Rabbime şükür için secde ettim. Sonra başımı kaldırıp yine Rabbimden istedim. Bu sefer de bana ümmetimin diğer üçte birini verdi. Bundan ötürü de Rabbime şükür için secde ettim."*

Bir belaya uğramış kişinin hâlini görünce şükür secdesi yapmanın sünnet olduğu hakkındaki delilleri ise Beyhakî'nin rivayet ettiği hadistir: *"Hz. Peygamber beladan koruduğu için Allah'a şükretti."* Allah'a isyan eden kişiyi görünce secde etmenin sünnet olduğu ile ilgili delilleri, din ile ilgili olan musibetin dünya ile ilgili olan musibettan daha ağır olmasına binaendir. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allahım! Bize dinimizde musibet verme."* Kâfir olan kimseyi görünce şükür secdesi yapmak daha kuvvetli bir şekilde caiz ve sünnettir.

Hanbelî Mezhebi: (2)

Hanbelîlere göre, nimetler yenilendiği ve belâlar uzaklaştığı zaman, şükür secdesi müstehaptır. Delili yukarda geçen Ebu Bekre hadisidir. Ayrıca Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk, Yemame fethedildiği zaman secdeye kapanmıştı.

Tilâvet secdesi için ileri sürülen şartlar, şükür secdesi için de ileri sürülür. Namaz kılınırken şükür secdesi yapılmaz. Çünkü namazdaki hareketler secdenin sebeplerinden değildir. Eğer bir kimse namaz kılarken şükür secdesi yapacak olursa namazı batıl olur. Ancak unutarak yahut bilmeyerek yaparsa namazı bozulmaz.

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Bezzâr, İbni Ebu Âsım ve Ukaylî *ez-Zuafâ*'da ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Neylü'l-*Evtar*, III, 105.

2 - *el-Muğnî*, 1, 627 vd.

NAMAZLARIN KAZASIYLA İLGİLİ MESELELER

1. Şer'an Kazâ'nın Manası ve Hükmü:

Eda: Bir vacibi vaktinde yerine getirmeğe denir. Hanefî ve Hanbelîlere göre namazın iftitah tekbirine yetişmekle o namaz eda olur. Şafiî ve Malikîlere göre ancak namazdan bir rekâta yetişmekle o namaz eda olabilir. Nitekim bu konuyu namazların vakitleri bahsinde açıklamıştık.

İâde: Vacip gibi bir işi namazı bozacak bir iş dışında bir engel ile birlikte yerine getirmektir. Hanefîlere göre, tahrimen mekruh bir şekilde eda edilen her namazın vakit içinde yeniden kılınması vaciptir. Vakit çıktıktan sonra kılınması ise mendupdur.

Kaza: Bir vacibi vakti çıktıktan sonra yapmaktır. [1] Yahut vakti çıktıktan sonra namazı kılmaktır.

Hem dinî bakımdan hem de akıl yönünden müslümanın namazları vaktinde kılmaya koşması gerekir. Özürsüz olarak namazların vakitten sonraya bırakılmasından ötürü kişi günahkâr olur. Nitekim bu noktayı namazın faziletleri bahsinde açıklamıştık. Allah teâla şöyle buyuruyor: *"Güvene kavuştuğunuz zaman namazı kılın. Çünkü namaz müminlere vakitlerle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır."* (Nisa, 103). Özürsüz olarak namazın vaktini geçirmek büyük bir günahtır. Bu günah sadece o namazı kaza etmekle kalkmaz, belki tevbe etmek yahut kazalar bittikten sonra hacca gitmek gerekir.

Meşru bir özür sebebiyle namazlarını kazaya bırakan kimsenin üzerinde herhangi bir günah yoktur. Bu özürlerden bazıları şunlardır: Düşmandan korkmak, ebenin çocuk veya annesinin ölmesinden korkması. Hz. Peygamber (a.s.) Hendek savaşında namazlarını tehir etmiştir. İbnî Mes'ud bu durumu şöyle anlatıyor: *"Müşrikler Hz. Peygamber (a.s.)'i Hendek savaşında dört vakit namaz kılmaktan meşgul ettiler. Nihayet, gecenin, Allah'ın bildiği kadar bir bölümü geçtikten sonra Bilâl'e ezan okumasını emretti. Bilâl ezan okudu ve kamet getirdi. Hz. Peygamber öğle namazını kıldırdı, sonra Bilâl kamet getirdi. Hz. Peygamber ikindiyi kıldırdı*

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*. I. 676-679.

sonra kamet getirdi. Resulullah akşam namazını kıldırdı. Sonra da Bilal kâmet getirdi. Peygamber yatsı namazını kıldırdı." (1)

Kendi üzerinde her hangi bir teklif (ilahî emir)bulunan bir kimse, eda veya kaza olarak yerine getirmedikçe o tekliften kurtulamaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Allah'ın hakkı ödenmeye daha layıktır."* (2) buyurmuştur.Bir kimsenin üzerine namaz farz olursa ve ona tahsis edilmiş bulunan vakitte bu namazı kılmazsa o namazı kaza etmesi vaciptir. (3) Fakat bu kişi o namazı bile bile kılmadığından ötürü günahkârdır, kaza etmesi ise vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri uyku sebebiyle yahut gafletle bir vakit namazı kılamazsa hatırladığı zaman onu kılsın. Çünkü Allah tealâ: "Beni zikretmek için namazı kıl."* (4) buyuruyor." Buharî'de ise şu hadis rivayet edilmiştir: *"Her kim bir namazı unutursa hatırladığı zaman onu kılsın. Namazın bundan başka kefareti yoktur."* Buharî ile Müslim'in ittifak ettikleri hadisin metni ise şöyledir: *"Her kim bir namazı uyku sebebiyle kılamaz yahut unutur da kılamazsa hatırladığı zaman ...."* Bunun için bir kimse uyku veya unutma sebebiyle bir namazı kılamazsa özellikle bile bile bir kimse bir namazı kılmazsa, onu kaza etmek vacip olur.

Buna göre: Bile bile yahut uyku sebebiyle yahut unutarak yahut şüphelenerek namazı terketmekten ötürü namazın kaza edilmesi vacip olur. Malikîlere göre delirmek, bayılmak, kâfir olmak, hayız ve nifas hâlinde bulunmak yahut temizleyici su ve toprak bulamamak gibi sebeplerden ötürü kılınamayan namazın kaza edilmesi gerekmez.

Uyku yahut unutma gibi özürler sebebiyle namazı geçen kimse günahkâr olmaz. Çünkü Ebu Katâde'nin anlattığına göre: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e uyku sebebiyle namazı kılamadıklarından şikâyet edenlere şöyle buyurdu: Uyku ihmal sebebi değildir. İhmal ancak uyanıklık hâlinde olandır. Sizden biri namazını unutur yahut uyku sebebiyle kılamazsa, hatırladığı zaman onu kılsın."* (5)

2. Namazın Düşmesi ve Tehiri:

a) Namazın Borçtan Düşmesinin Özürleri:

Âlimler hayız ve nifas hâllerinde kadınlardan namaz borcunun düştüğü konu-

1 - Hadisi Tirmizî, Neseî, Ahmed rivayet etmiş olup Tirmizî: "Bunun isnadında bir beis yoktur." demiştir. Ancak, Ebu Ubeyde bu hadisi babasından, İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir, denilmesine rağmen babasından hadis işitmemiştir. Hadisi Neseî Ebu Saîd el-Hudrî'den, Bezzar da Câbir'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye* II, 164-166

2 - Bu hadisi Buharî, Neseî İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Hac bahsinde bu konu ile ilgili olarak başka hadisler de vardır. *Neylu'l-Evtâr* , IV, 285.

3 - *el-Kitâb ma'al'-Lübâb*, I, 88; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 364; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 127; *el-Mühezzeb*, I, 5 *el-Mecmu'*, III, 72 vd; *el-Muğnî*, II, 108; *Bidâyetü'l-Müctehid;* I, 175.

4 - Müslim Enes'ten rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I, 25.

5 - Neseî ve Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî *sahih* demiştir. (a.g.e.,.27)

sunda ittifak etmişlerdir. Hayız ve nifas hâlinde bir kadının kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Aslında kâfir ve deli olan kimseye de namazların kazası gerekmez. Çünkü onlar namaz kılmakla sorumlu değillerdir.

Hanefîlere göre: [1] Beş vakit namaz süresince ve daha fazla devam eden delilik yahut bayılma hâlinden ötürü namaz borcu düşer. Fakat daha az devam ederse, yani bu durumlar beş vakit ve daha az bir zaman devam ederse bakılır: Ayıldığı vakitten geride bir iftitah tekbiri alacak kadar zaman kalmışsa o vaktin namazını kaza etmeleri gerekir. Eğer iftitah tekbiri sığacak kadar zaman kalmazsa o vaktin namazı vacip olmaz. Mürtede gelince: Mürtedlik yahut bundan önce müddetince kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Hac müstesna. Eğer hacetmiş idiyse onu kaza etmesi gerekir. Çünkü kişi mürted olmakla aslında kâfir olan kişi gibi olur. Dolayısıyla eski kaza namazlarını kılması gerekmediği gibi, hiç haccetmemiş gibi olur. Daru'l-harb'de Müslüman olan bir kimse namazın farz olduğunu bilmemesi sebebiyle mazur kabul edilir. Kısa bir müddet orada kalmışsa kılmadığı namazları kaza etmez. Çünkü şer'î emirlerdede bir iş ile sorumlu bulunduğunu bilmek şarttır.

Daha önce de açıkladığımız üzere, Malikîlere göre delilik, bayılma, kâfir olma hâli, hayız ve nifas hâllerinde ve su ve toprak gibi iki temizleyici unsuru bulmayan kimselere kılamadıkları namazların kazası vacip değildir. [2]

Şafiîlere göre: [3] Diğer mezheplerde olduğu gibi, hayız ve nifas hâlindeki kadınların kılamadıkları namazları kaza etmeleri vacip değildir. Kâfir olan kimse Müslüman olursa o da namaz kazası ile sorumlu ve muhatap değildir. Çünkü Allah tealâ bu konuda şöyle buyuruyor: *"Kâfirlere de ki: Eğer küfürlerine son verirlerse geçmişteki günahları bağışlanır."* (Enfâl, 38) Kâfir iken Müslüman olan kimseye namazlarını kaza etmeyi vacip kılmak, insanların İslâmdan uzaklaşmalarına sebep olur. Dolayısıyla bu gibi namazlar affedilmiştir.

Mürtede gelince: Müslüman olduğu zamanki namazlarını kaza etmek farz olur. Çünkü bu namazlar onun üzerine farz idi, farz olduğuna inanıyordu, aynı zamanda o namazları kılma imkânına da sahip idi. Mürted olup sonradan Müslüman olan kişi abdestsiz kimse gibidir. Böyle bir kimse şayet irtidadı sırasında delirecek olur ve bu esnada namaz kazaya kalırsa sonradan o namazı kaza etmesi gerekir.

Delirmek, bayılmak yahut şiddetli hastalık yahut mübah bir iş sebebiyle aklı kaybolan kişiye ne namaz kılmak farzdır, ne kazası. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır."* Bu hadiste zikredilen kişilerden biri deli olan kimsedir. Deli ile ilgili nas vardır. Başka mübah sebeplerden ötürü aklı kaybolan herkes de buna kıyas edilerek hüküm verilmiştir. Fakat haram bir

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* I, 330, 688.
2 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 364.
3 - *el-Mühezzeb,* I, 50 vd.

şeyle aklı zâil olan, meselâ sarhoşluk veren içki içerek yahut gereksiz yere ilâç alarak aklı kaybolan kimsenin ayılınca kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Çünkü onun aklı haram bir şey sebebiyle kaybolmuştur. Dolayısıyla ondan farz düşmemiştir.

Hanbelîlere göre: [1] Çocuk, kâfir, hayızlı yahut nifas olan kadına namaz kılmak farz değildir. Kâfir olan kimseye küfür hâlinde ibadetlerini yapmadığından ötürü kaza lâzım gelmez. Bunda ihtilâf yoktur. Bunun dayandığı delil geçmiş bulunan Enfal suresinin 38. ayetidir. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ve o dönemden sonra bir çok insan Müslüman olmuştur. Bunların hiç birine geçmişteki ibadetleri yapmadığından ötürü kaza etmeleri emredilmemiştir. Bununla beraber Müslüman olan kâfire geçmişteki ibadetlerin kazasını vacip kılmak, onu İslâmdan uzaklaştırmaya sebeptir. Nitekim Şafiîler bu görüştedirler.

Mürtede gelince: Mürtedlik hâlindeki namazlarının kazası konusunda İmam Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet nakledilmiştir:

Bu rivayetlerden biri Hanefîlerin görüşü gibidir, yani mürtede namazların kazası lâzım gelmez. Çünkü kâfir olması sebebiyle onun bütün amelleri yok olmuştur. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Eğer Allah'a eş koşarsan elbette bütün amelin yok olur."* "(Zümer, 67) Mürted daha önce haccetmiş olsa bile yeniden İslâm'a girmesi sebebiyle haccını da yenilemesi gerekir. Mürted bütün hükümler bakımından aslî kâfir gibi olmuştur.

Ahmed b. Hanbel'den nakledilen ikinci görüş, Şâfiîlerin görüşü gibidir. Mürted olan kimseye mürtedlik durumundayken kılmadığı namazlarını ve yerine getirmediği ibadetlerini kaza etmesi gerekir. Fakat haccını yenilemesi gerekmez. Çünkü kişinin ameli ancak müşrik olarak ölmekle yok olur. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Sizden her kim dininden dönerse ve kâfir olarak ölürse onların dünyada da âhirette de amelleri yok olmuştur."* (Bakara, 217)

Deli ise sorumlu değildir. Delilik durumunda iken terkettiği ibadetlerini kaza etmesi gerekmez. Ancak namaz vaktinde ayılırsa o takdirde bülûğ çağına eren çocuk gibi olur, yani namazını kılması gerekir.

Bu konuda ihtilâf yoktur. Daha önce geçen hadis-i şerif bunun delilidir. *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, baliğ oluncaya kadar çocuktan, iyileşinceye kadar bunaklık geçiren kişiden."* [2] Ayrıca bunaklık genel olarak uzun zaman devam eder. Böyle bir kimseye geçmiş ibadetlerini kaza etmesi gerektiğini söylemek zorluk meydana getirir. Dolayısıyla deliden ibadetler affedilmiştir.

---

1 - *el-Muğnî* I, 398-401.

2 - Bu hadisi Buharî, İbni Mâce ve Tirmizî tahriç etmiş Tirmizî, *hasen* demiştir.

Bayılan kimse, baygın iken yerine getiremediği bütün ibadetlerini kaza eder. Baygın kişinin hükmü uyuyan kişinin hükmü gibidir. Namaz ve oruç gibi, kazası gereken ibadetlerin hiçbirinin kazası üzerinden düşmez. Bunun dayandığı delil Esrem'den rivayet edilen şu haberdir: *"Ammar üç gün bayılmış, sonradan üzerine borç olan ibadetleri kaza etmişti. Semure b. Cündeb de baygın kişinin namazından sorulunca: "Hepsini birden kılsın"* cevabını verdi. Daha önce de açıklandığı üzere Hanefî, Şafiî ve Malikîler bu görüşe muhaliftirler.

Bir kimse ilâç içse ve bu sebeple aklı kaybolsa bakılır: Eğer çok devam etmezse bu aynen bayılmak gibidir. Eğer uzarsa o takdirde delilik gibidir.

Sarhoşluk veren ve haram olan bir şeyi içerek aklını belli bir süre için kaybeden kimseye gelince: Bu onun üzerindeki teklifi kaldırmakta müessir değildir. İhtilâfsız olarak, aklının yerinde olmadığı zamanlarda yerine getiremediği ibadetlerini kaza etmesi gerekir. Zira bir kimsenin mübah olan uyku sebebiyle kılamadığı ve yerine getiremediği ibadetlerini kaza etmesi gerektiğine göre, haram olan sarhoşluk verici içkiyi içmekle bu esnada yapamadığı ibadetlerini kaza etmesi daha kuvvetle gerekir.

Ölünün Namaz Oruç ve Benzeri Tekliflerinin Düşürülmesi (İskatu's-Salât ve İskatu's-Savm)

Hanefîlere göre: [1] hasta ölmüş ve başı ile de olsa ima ederek namaz kılamamışsa bu namazların kazası için her hangi bir vasiyette bulunmak gerekmez. Bu konudaki hüküm böyledir.

Yolcu ile hasta kişinin oruçlu iken iftar etmesi durumu da böyledir. Memleketlerine dönmeden yahut sıhhat bulmadan vefat edecek olurlarsa bu oruçlarını varislerine vasiyet etmeleri gerekmez. Fakat namaz, oruç ve benzeri ibadetler için fidye verilmesi için vasiyette bulunmak müstehaptır.

İşaret ile de olsa yapmaya gücü yettiği hâlde özürsüz olarak bir çok namaz borcuyla ölen kimsenin bu namazların günahına kefaret vermek için ölmeden önce vasiyette bulunması gerekir. Eğer bu ibadetleri işaretle bile olsa yerine getiremeyecek durumda idiyse vasiyette bulunması gerekmez. İsterse altı vakitten daha az kılınmamış namaz olsun, hüküm değişmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Eğer kişinin gücü yetmezse Allah onun özrünü kabule daha lâyıktır."*

Bunun gibi, Ramazanda özürsüz de olsa iftar eden kimseye gücünün yettiği kadar bu günahından ötürü fidye verilmesini vasiyet etmesi gerekir. Bu oruç borcu o kişinin zimmetinde kalır. Velisi bulunan kişi bu fidyeyi malının üçte birinden çıkarıp verir. Eğer kişi vasiyette bulunmamışsa yahut mal bırakmamışsa teberru olarak fidyeyi velisi verebilir.

---

1 - *ed-Dürrülü'l-Muhtâr,* I, 658 vd., V, 458; *Meraki'l-Felâh,* 74 vd.

Hanefîlere göre vitir de dahil olmak üzere namaz ve oruç kefaretinin miktarı, her namazın ve her günün orucu için yarım sa' buğday vermektir. Yani namaz ve oruç için ayrı ayrı olarak Ramazan'da verilen fitre kadar fidye vermek gerekir.

Namaz kefareti ile oruç fidyesi, ölen kişinin malının üçte birinden alınır. Eğer ölen kişinin malı yoksa varisleri meselâ yarım ölçek buğday borç alır ve bunu fakire hibe eder. Sonra fakir de bunu ölünün velisine hibe eder, veli bunu eline alır. Sonra veli yine bunu fakire verir. Böylece ölen kişinin uhdesinden yarım sa' kadar namaz ve oruç borcu düşmüş olur. Sonra o fakir bu buğdayı yine ölünün velisine hibe eder, veli de onu alır. Sonra yine bunu fakire geri verir. Böylece ölünün üzerindeki oruç ve namaz borçları kadar devir yapılarak borçları düşürülür.

Fakat düşünmek gerekir ki, böyle bir hile makbul değildir. Çünkü namaz beden ile yapılan bir ibadettir. Boş gösterişler, boş takaslar onu kişiden düşürmez.

Bir çok namazın fidyesini bir kimseye bir defada vermek caizdir. Yemin kefareti böyle değildir. Bir kimsenin henüz hayatta iken hastalık hâlinde kılamadığı namazdan ötürü fidye vermesi caiz değildir. Fakat, oruç böyle değildir. Oruçta fidye verilebilir, hatta bunu vermek vaciptir. Varislerin ölü adına onun emri ile de olsa namazlarını kaza etmeleri caiz değildir. Çünkü namaz şahsî ve bedenle yapılması gereken bir ibadettir. Hac ise böyle değildir. Hacda vekâlet caizdir.

b- Namazları Vaktinden Sonraya Bırakmanın Özürleri:

Daha önceki hadislerden de biliyoruz ki, uyku, unutma ve gaflet gibi özürler sebebiyle namazları tehir etmek kaza edilmelerini gerektirir ve bu, namazları tehir etmenin günahını düşürür. Bunun dayandığı delil daha önce geçmiş bulunan Ebu Katâde hadisidir. Hadis şöyledir: *"Uyku hâlinde ihmalkârlık yoktur. İhmalkârlık ancak uyanıklık hâlindedir."* Şafiîlere göre ancak her hangi bir kusurdan kaynaklanmayan unutma özür kabul edilebilir. Meselâ, eğlence ve oyun ile meşgul olmaktan ötürü meydana gelen unutma sebebiyle kişi mazur kabul edilemez. Böyle bir kişi namazını tehir ettiğinden ötürü günahkâr olur.

3. Kılınamayan Namazların Kaza Edilme Keyfiyeti ve Şekli:

Hanefîlere göre:[1] Namazlar ister seferde olsun, ister ikamet yerinde olsun, kazaya bırakıldığı zamanki vasfına göre kaza edilir. Meselâ, seferde namazlarını kaçıran kimse onu ikamet halinde kaza ederken iki rekât olarak kaza edecektir. İkamet hâlinde iken tam olarak kılınması gereken namazları kazaya bırakan kimse, seferde de kılsa onları dört rekât olarak kaza edecektir.

Namazlar kaza edilirken açıktan yahut gizli okumak bakımından kılınacak namazın nevine riayet edilir: Eğer namaz öğle namazı gibi gizli okunacak namazlar-

---

1 - *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb,* I, 110; *Fethu'l-Kadîr,* I, 405.

dan ise kıraat gizli yapılır. Açıktan okunacak namazlardan ve kişi imam ise kıraat açıktan yapılır. Eğer tek başına bu namazları kaza ediyorsa açıktan okumakla gizli okumak arasında serbesttir.

Namazların kazasının acele olarak yapılması vaciptir. Çoluk çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak gibi özürler sebebiyle kaza namazlarının tehir edilmesi esah olan görüşe göre caiz olur. Namaz dışında eda etmek, tilâvet secdesini, mutlak olarak yapılmış bulunan bir adağı yerine getirmek ve Ramazan'da tutulamayan oruçları kaza etmek nasıl geniş bir zamanda yapılabilir ise ve bir özre binaen tehir edilebiliyorsa, yukarıdaki özür sebebiyle namazların kazasının tehir edilmesi de caizdir.

Malikîlere göre: [1] Keyfiyet bakımından namazların kazası Hanefîlerde olduğu gibidir. Seferde yahut hazarda, seferîlik, hazarîlik, gizlilik ve açıklık bakımından bulunduğu keyfiyet üzere kaza edilirler. Güneşin doğuşu, batışı ve cuma hutbesi gibi namaz kılmanın yasaklandığı vakitlerde bile olsa, kaza namazlarının tehiri; yemek-içmek, uyku, def-i hacet, geçimi sağlamak için çalışma gibi zarurî hâller müstesna, haramdır.

Buna göre, ikamet hâlindeyken kazaya bırakılan namazlar, seferde kılınacak olsalar da, tam olarak kılınmalıdır. Gündüz vaktinde gizli okunan namazlar, gece vaktinde de kaza edilse gizli okunarak kaza edilmelidir. Gece namazları gündüz vakitlerinde kaza edilseler de açıktan okunarak kaza edilmelidir. Çünkü kaza, edanın aynen tekrarıdır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre:[2] Kaza edilirken bulunulan yer ve vakte bakılır. Seferî olan kimse dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kaza eder. İster bu namazı seferde ister ikamet hâlinde kazaya bırakmış olsun, hüküm değişmez. Seferde kazaya bırakılan namazlar, ikamet hâlinde kaza edildiği zaman dört rekât olarak kılınmalıdır. Çünkü namazlarda aslolan onları tam olarak kılmaktır. Hazar hâlinde kılınınca bu asla dönülür. Zira seferde namazları kısaltmanın sebebi yolculuktur. İkamet hâlinde bu sebep yoktur. Şafiîlerde en kuvvetli olan görüşe göre, sadece seferde kazaya bırakılan namazlar yine seferde kaza edilirken iki rekât olarak kılınır. Bunun için sebebe bakılır.

Namazlar kaza edilirken vakte göre gizli yahut açıktan okunur. Eğer bir kimse güneşin doğmasından batmasına kadar geçen zaman içinde namazlarını kaza ediyorsa kıraati gizli yapar. Eğer güneşin batışından doğuşuna kadar geçen zaman içinde, yani gece vakti kaza ederse kıraati açıktan yapar. Ancak Hanbelîler şöyle demişlerdir: Eğer kaza namazı gece kılınıyorsa vaktinde edaya benzediği için imam açıktan okur. Yok eğer tek başına kılıyorsa mutlaka gizli okur. İmam Ahmed'e göre, sadece cemaatle kaza edilme durumunda kıraat açıktan yapılır.

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* 1.365; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I,263; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,*71.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 127, 162, 263; *el-Muğnî,* I, 569 vd., 614, II, 282 vd.

Kazaya Kalan Namazların Cemaatle Kılınması ve Sünnetlerin Kazası:

Hanbelîler şu hususu da ilâve etmişlerdir: Kılınamayan namazların cemaatle kazası müstehaptır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Hendek savaşında kılamadığı dört vakit namazı cemaatle kılmıştır. Farzlardan önce kılınan sünnetleri kaza etmek mekruh değildir. Sabah namazının iki rekât sünnetinin sabahın farzından önce kazası müstehaptır. Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu haberdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bir gece konakladık ve sabahleyin uyanamadık, nihayet güneş doğdu. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Sizden her biri devesinin başına geçsin. Çünkü burası şeytanın bulunduğu bir yerdir." Ebu Hüreyre devamla dedi ki: Bizler de O'nun dediğini yaptık. Sonra su istedi ve abdest alıp iki rekât sünnetkıldı. Sonra kamet getirildi ve sabah namazını kıldırdı."*[1]

Namazların Hemen Kaza Edilmesi:

Bütün fakihlerin ittifakı ile namazların hemen kaza edilmesi vaciptir. İster bir özür sebebiyle kazaya bırakılmış olsun, ister olmasın hüküm değişmez.

Ancak Şafiîler namazların hemen kaza edilmesi konusunda aşağıdaki açıklamaları yapmışlardır: Eğer kişi namazını uyku ve unutma gibi bir özür sebebiyle kılamamışsa hemen kaza etmesi menduptur. Eğer özürsüz olarak namazını kazaya bırakmışsa hemen kaza etmesi vaciptir. Her iki durumda en kuvvetli görüş budur. Böyle yapmanın sebebi, zimmetini ödemekte acele etmektir. Namazların kazasında acele etmenin vacip olduğunun delili Allah teâlâ'nın: *"Beni anmak için namaz kıl."* mealindeki ayetidir. Çünkü namazı vaktinden sonraya bırakmak masiyettir. Bu masiyetten süratle kurtulmak vaciptir.

4. Namazların Kazasında Tertip Tertibin Düştüğü Durumlar:

Cumhura göre, kaza namazlarını kılarken tertibe riayet etmek vaciptir. Sadece Şafiîlere göre tertibe riayet etmek sünnettir. Konu ile ilgili mezheplerin görüşü şöyledir:

Hanefî Mezhebi:[2]

Hanefî mezhebine göre, vitir dahil kılınamayan beş vakit namaz ile vakit namazı arasında tertibe riayet etmek gereklidir. Ancak vakit namazının kaçırılmasından korkulursa önce vaktin namazı kılınır, sonra kazaya kalmış bulunan beş vakit namaz kılınır. Bu içtihadın delili İbni Ömer'in şu sözüdür: *"Uyku yahut unutma sebebiyle her kim bir namazı kılamazsa ve kılamadığı namazı imamla birlikte namaz kılarken hatırlarsa içinde bulunduğu namazı kılsın, sonra hatırladığı namazı kılsın,*

1- Buharî Müslim. Benzer bir hadisi Ebu Katâde ile İmran b. Husayn da rivayet etmişlerdir.

2 - *el-Bedâyi',* I, 131 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 679-685; *el-Kitab ma'al-Lübâb* I, 89; *Meraki'l Felâh,* 75 vd; *Fethu'l-Kadîr,* I, 346-352.

sonra imamla birlikte kıldığı namazı yeniden kılsın."[1]

Bir çok namazı kazaya bırakan kimse, kaza ederken bunları, aslında kendine farz olduğu gibi tertibe sokarak kılar. Çünkü Hz. Peygamber(a.s.) Hendek savaşında dört vakit namazı kılamayınca onları tertibe sokarak kıldırdı ve ashabına: *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle kılın."*[2] buyurdu. Ancak kazaya kalan namazlar eğer vitir dışındaki altı vakitten fazla ise kaza namazları ile vakit namazları arasında olduğu gibi aralarındaki tertip düşer. Çünkü kazaya bırakılan namazlar çoğalmış ve altıncı namazın vakti çıkmıştır. Muhtar olan görüşe göre, kaza namazlarının azalması sebebiyle tertip geri dönmez. *Hidaye* müellifi bazılarının bu durumda tertibin düşebileceğine hükmettiklerini söylemiştir. Zahir olan da budur.

Buna binaen, bir kimse vitir namazı bile olsa, kazaya kalmış bir namazını hatırladığı halde farz bir namazı kılsa, kıldığı farz namaz (mevkuf olarak hükmü ortada kalacak şekilde) bozulur. Meselâ, bir kimse sabah namazını kaçırsa, sonra öğle namazını kılarken bunu hatırlasa, öğle namazı mevkuf şekilde fasit olur. Yine bir kimse sabah namazını kaza etmeden önce ikindi namazını kılacak olursa ikindi namazı, mevkuf şekilde fasit olur. Ertesi günün sabah namazı vakti çıkıncaya kadar hüküm böyledir. Bir kimse önceki gün kılamadığı sabah namazını kaza ederse sonra kıldığı bütün namazların farzları batıl olur. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre nafile namaza dönüşür ve bu namazları yeniden kılmak lâzım gelir.[3]

Bu meselenin izahı şöyledir: Ebu Hanife'ye göre, tertibi terketmek suretiyle namazın aslının bozulmasının hükmü mevkuftur. İster tertibin vacip olduğuna inansın, ister inanmasın hüküm böyledir. İmameyne göre ise namazın fasit olduğu kesindir.

Ebu Hanife'ye göre, eğer kaza namazları çok olup fasit olan namazlar kazaya kalan ile birlikte altı olursa, beşinci namazın vaktinin çıkması ile-ki bu kazaya kalanların altıncısı olur- bu namazların sahih olduğu ortaya çıkar. Eğer altı vakit olmamışsa, bu namazların sıhhati ortaya çıkmaz, belki nafile namazlara dahil olurlar.

Vitir namazı dahil bir kimse bir namazı kaçırırsa bu namazı hatırladığı halde diğer bir vaktin namazını kılarsa bu vakit namazının hükmü kazaya bırakılan o namazın kazasına (mevkufen bağlı olarak) fasit olur. Bu kazaya kalandan sonraki beş

---

1 - Bu hadisi Darekutnî ile Beyhakî İbni Ömer'den şöyle rivayet etmişlerdir: *"Sizden her kim bir namazı kılamaz da ancak imamla birlikte namaz kılarken hatırlarsa, namazını tamamlasın. Namazını tamamlayınca unuttuğu namazı yeniden kılsın. Sonra da imamla birlikte kıldığı namazı iade etsin."* Doğrusu bu İbni Ömer'in sözüdür. *Nasbu'r-Râye*, II, 162.

2 - Hadis İbni Mes'ud, Hudrî ve Câbir'den rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 164-166.

3 - Şöyle bir tabir vardır: "Bir namaz beş namazı bozar, bir diğeri ise beşini de sahih yapar. "Terkedilmiş bulunan bir vakit namaz, beşinci namazın vaktinde kaza edilince önce kılınan namazları bozar. Eda edilen namazların altıncısı daha önceki beş namazı sahih kılar. Gerçek şudur ki, beşinci vaktin çıkması, bu namazları sahih kılar.

vakte ait namazı kılmadan önce bunun kazasını yaparsa o takdirde kılınan namazlar kesin olarak fasit olur ve o kaza edilmesi gerekli namazdan sonra kıldığı namazlar (kazalar) nafile namaza dönüşür. Eğer böyle bir namazı kaza etmeyip sonraki beşinci namazın vakti de çıkacak olursa ve fasit olan namazlar altıya çıkarsa, hepsi sahih olur. Çünkü kazaya bırakılan namazların çok olduğu ortaya çıkar ve tertibi düşürecek şekilde tekrar edilme sınırına girer.

Tertib üç şey sebebiyle düşer:

1- Kazaya kalan namazların altı vakit olması. Daha önce bunun açıklaması geçmiştir. bu sayıya vitir namazı dahil değildir.

2- Müstehap olan vaktin hem kaza hem de vakit namazını beraber kılınamayacak kadar dar olması.

3- Vakit namazının kılınışı sırasında kaza namazını unutmak. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Allah tealâ, ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında işledikleri işlerin günahını kaldırmıştır."*[1]

Malikî Mezhebi:[2]

Malikîlere göre, tertibin vacip olması için hem kazaya kalan namazı hatırlamak, hem de aksini yapmaya zorlanmamak suretiyle bu namazı kaza etmeye gücü yetmiş olmak gerekir. Öğle ile ikindide olduğu gibi, vakitleri müşterek olan iki namaz arasında tertibe riayet etmek şarttır. Meselâ, bir kimse ikindi namazını kılarken öğle namazını kılmadığını hatırlasa, kıldığı ikindi namazı batıl olur. Akşam ile yatsı vakti de böyledir. Bir kimse yatsı namazını kılarken akşam namazını kılmadığını hatırlasa akşam namazı batıldır. Çünkü hazır olan vakitleri müşterek namazlarda tertibe riayet etmek şart olarak vaciptir. Eğer böyle bir kişi bulunduğu vaktin namazından bir rekâtı tamamlamamışsa o namazı keser, tamamlamışsa ona bir rekât daha ilâve ederek nafile kılmak menduptur.

Bu iki şartla beraber, yani hem hatırlama hem de yerine getirmeye gücü yetmek şartıyla birlikte, az miktarda kazaya kalmış namazlarla hazır olan birleşik vakitli namazlarda tertip vaciptir, geçirdiğini hazır olandan önce kazâ eder. Bir kimse akşam, yatsı ve sabah namazlarını kılmamışsa akşam ile yatsı namazını hazır olan sabah namazından önce kılmak vacip olur. Böylece kaçırılmış olan namaz, hazır olan namaza takdim edilmiş olur. Az miktarda kazaya kalmış olan o namazları kılmakla hazır olan namazın vakti çıkarsa, o takdirde hazır olan namazı kazaya kalmış olan namazlara takdim etmek vacip olur. Bu işi yapmak şart değildir, vaciptir. Bu sebeple bir kimse buna muhalefet ederse mahallinden önceye alınan namazı batıl olmaz,

---

1 - Bu hadisi İbni Mâce Ebu Zer'den, Taberanî, Hakim İbni Abbas'tan, yine Taberanî Sevban'dan rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

2 - *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 265 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 366-374; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, I, 71 vd.; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 177.

fakat günahkâr olur. Sadece bu namazları kıldığından ötürü vakit çıktığı için bu namazı iade etmek gerekmez. Eğer unutarak yahut tehdit altında kaza namazlarını öne alırsa namazlar sahih olur ve bundan ötürü her hangi bir günah yoktur. Bilerek de olsa az miktarda kaza namazını zarurî bir vakit sebebiyle öne aldığı takdirde bulunduğu vaktin namazını yeniden kılmak mendup olur. (Bu durum güneşin kızgın vaktinde öğle ile ikindi için, sabah vaktinde akşam ile yatsı için söz konusudur.)

Az miktarda kazaya kalmış namazın ölçüsü, beş ve daha az vaktin namazıdır. Bu namazlar, vakit dar olsa da girmiş olan vaktin namazından önce kılınır.

İmam yahut tek başına namaz kılan kişi, sabah yahut cuma namazında bile olsa, girmiş bulunan vaktin namazının farzını kılma esnasında az miktar kazaya kalmış namazlarını hatırlasa, iki secdesi ile tamamlanmış bir rekât kılmamışsa, bu kişinin namazını kesmesi vaciptir. Cemaat de imamına uyar. Eğer böyle bir kişi cemaatten ise, kaza namazını hatırladığı için girmiş bulunan vaktin namazını kesmez. Bunun sebebi imamın hakkını korumaktır. Böyle bir kişinin bu namazı zarurî bir vakitte namazlarını kaza ettikten sonra iade etmesi menduptur.

Eğer yukarıda bahsedilen kişi, iki secdesi ile birlikte bir rekâtı tamamlamışsa nafile niyeti ile ona bir rekât daha eklemesi mendup olur. İki rekâtta selâm verip kaza namazını kılmaya döner.

İki ve üç rekâtlı namazlarda ikinci rekâtın secdesini yaptıktan sonra, dört rekâtlı namazlarda üçüncü rekâtın secdesinden sonra, kılmadığı bir namazı hatırlayan kişi bu namazları tamamlar. Çünkü bir şeye yakın olana onun hükmü verilir. Sonra bu kişi kaza namazlarını kılar, daha sonra eğer vakit var ise vakti içinde mendup olarak girmiş olan vaktin namazını kılar.

Bir kimse az miktarda kazaya kalmış namazlarını nafile bir namazı kılarken hatırlarsa mutlak olarak bu namazı tamamlar. Ancak, hazır olan namazın vaktinin çıkmasından korkarsa ve bu namazın bir rekâtını tamamlamamış ise o takdirde namazı keser ve farzı kılar.

Kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması vacip değildir. Belki vakit geniş ise içinde bulunduğu vaktin namazını önce kılmak mendup olur. Eğer vakit dar ise o takdirde hazır olan vaktin namazını önce kılması vaciptir.

Hanbelî Mezhebi: (1)

Hanbelî mezhebinde sahih olan görüşe göre, eğer vakit geçirilmiş namazların kazasına yetecek kadar geniş ise ister az ister çok olsun, kazaya kalan namazların kendi aralarında veya onlarla içinde bulunulan vaktin namazı arasında tertibe riayet etme vaciptir. Eğer vakit geniş değil ise tertip düşer. Hanbelî mezhebinde kuvvetli

1 - *el-Muğni*, I, 607-613. *Keşşafu'l-Kına'*, I, 204 vd.

olan görüşe göre, cemaatle namaza yetişmek için tertip düşmez. Çünkü tertip cemaatle namazdan daha kuvvetlidir. Çünkü tertip namazın sıhhati için şarttır fakat cemaat namazın sıhhati için şart değildir. Nitekim vacip olduğunu bilmemekten ötürü de tertip düşmez. Çünkü tertip namazda vaciptir. Şer'î hükümleri bilmemek özür değildir.

Bir kimse kazaya kalmış bir öğle namazından önce ikindi namazını kılsa, mahallinden önce kılınan bu ikindi namazı sahih değildir. İkinciyi, yani ikindi namazını kılarken birinci namazı, yani öğle namazını hatırlarsa ikinci namaz batıl olur.. Fakat, bir kimse bir namazı kılarken başka bir namazı (vakitleri birleşik olmayan namazı) hatırlarsa içinde bulunduğu o namazı tamamlar, hatırladığı namazı sonradan kaza eder, eğer vakit varsa içinde bulunduğu namazı yeniden kılar. İster imam, ister cemaat ve ister münferit olsun, hüküm değişmez. Böyle bir namazı tamamlamak gerektiğine delil *"Amellerinizi iptal etmeyin."* ayetidir. Tertibin vacip oluşunun delili: *"Hz. Peygamber (a.s.) 'in Hendek savaşında dört vakit namazı tertip üzere kaza ettiği"* ile ilgili rivayettir.

Bir kimsenin çok miktarda kaza borcu olursa bedeninde yahut malında kendisine bir zorluk gelmediği müddetçe onların kazası ile meşgul olur.

Hangi gün olduğunu bilmediği bir günlük namazını unutarak kılmayan kimse ilim ehlinin çoğunluğuna göre, bir gün ve bir gecelik namazlarını iade eder. Çünkü farz namazların sıhhati için kılınacak olan namazı belirlemek şarttır. Bu da ancak, beş vakit namazı iade etmekle gerçekleşir.

Üzerinde bir çok kaza borcu olan kimseler için bu namazları kaza ederken öğle namazından başlamak menduptur. Çünkü öğle namazı İslâmda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.

Şafiî Mezhebi: (1)

Şafiî mezhebine göre, kazaya kalmış namazları tertipli olarak ve vaktinin geçeceğinden korkmadığı içinde bulunduğu vaktin namazından önce kılmak sünnettir. Bunun dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in Hendek savaşındaki uygulamasıdır. Bunun bir delili de tertibi vacip gören imamlara muhalefetten kurtulmaktır. Kaza namazlarının tertipli kılınması ve hazır olan vaktin namazından önce kılınmasının iki şartı vardır:

1 - Hazır olan vaktin namazının kazaya kalmasından korkmamak. Bu da ilk rekâtına yetişememekle kayıtlandırılmıştır.

2 - Hazır olan vaktin namazına başlamadan önce, kazaya kalmış namazları hatırlamış olmak gerekir. Eğer kaza namazlarını hatırlamadan vaktin namazına başla-

---

1 - *Muğni'l-Muhtac,* I, 127 vd., *el-Mühezzeb,* I 54.

nırsa ister vakit geniş olsun, ister dar olsun bu namazı tamamlamak vacip olur. Yine bir kimse vaktin geniş olduğunu zannederek önce kaza namazını kılmaya başlasa, fakat o vaktin namazını eda edemiyecek kadar dar olduğu sonradan ortaya çıksa vaktin namazının kazaya kalmaması için, kazasına başladığı namazı kesmek vacip olur. En iyisi, iki rekâtı tamamladıktan sonra bu namazı nafile namaz olarak kabul etmektir. Bir kimse içinde bulunduğu vaktin namazını cemaatle kılmayı kaçırmaktan korksa da tertibe riayet etmek daha faziletlidir. Çünkü tertibin vacip olduğu hususunda ihtilâf söz konusudur. *Cem-i takdim* tarzında birleştirilerek kılınacak olan namazlarda tertibe riayet etmek vaciptir. Fakat *cem-i tehir* tarzında birleştirilerek kılınacak olan namazlarda tertibe riayet etmek sünnettir.

5. Miktarı Bilinmeyen Kaza Namazlarının Kılınması:

Hanefî Mezhebi: (1)

Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin çok miktarda sayısını bilmediği kaza borcu bulunsa, borcundan kurtulduğuna kananat getirinceye kadar kaza namazı kılması vaciptir. Böyle bir kimse zaman belirleyerek, meselâ, vaktine erişip kılamadığı hâlde üzerine borç olan ilk öğle namazı, diyerek niyet edecektir. Yahut vaktine eriştiği hâlde kılamadığı en son öğle namazı, diye niyet etmelidir. Bu şekilde niyet etmek işi kolaylaştırmak içindir.

Malikî, Şafiî ve Hanbelî Mezhebi: (2)

Bu üç mezhebe göre, sayısını bilmediği kaza namazlarını kılacak kimsenin, üzerinde farz namaz borcu kalmadığı kanaatine sahip oluncaya kadar kaza namazı kılması gerekir. Zaman belirlemek gerekmez. Belki öğle, ikindi gibi kılacağı namazları belirlemesi yeterlidir.

6. Mekruh Vakitlerde Kaza Namazı:

Hanefîlere göre: Üç vakit vardır ki, bunlarda, bu vaktin girmesinden önce üzerinde bulunan farz veya vacip namazları kılmak sahih değildir. Bunlar da güneşin doğma vakti (güneş bir veya iki mızrak boyu yükselip rengi beyazlaşıncaya kadar geçen vakit), güneşin istiva vakti, yani göğün tam ortasında durduğu vakit (güneş batıya doğru meyledinceye kadar), gün batımında güneşin kızarma vaktidir (güneş batıncaya kadar devam eder). Bu görüşün dayandığı delil Ukbe b. Âmir'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Üç vakit vardır ki, Hz. Peygamber (a.s.) bu vakitlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı: Bunlar da : Güneşin doğma vakti, (yükselinceye kadar), güneşin zevâl vakti (batıya doğru meyl edinceye kadar), güneşin batma vakti (güneş batıncaya kadar)dir."* (3)

İkindi ve sabah namazlarından sonra da olsa, bu sayılanlar dışındaki vakitlerde kaza namazı kılınabilir.

Hazır olan cenazenin namazını kılmak, okunmuş bulunan bir secde ayetinin

1 - *Meraki'l,Felâh*: 76.
2 - *el-Kavaninu'l-Fıkhıyye*, 72; *Muğni'l-Muhtac*, I, 127; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 305.
3 - Müslim.

secdesini yapmak gibi, kılınması vacip olan namazları bu vakitlerde kılmak sahihtir. Nitekim güneş batarken, o günün ikindi namazını kılmak kerahetle sahihtir. Bu meselede ona benzer.

Fakat, daha önce de açıkladığımız üzere, adanmış bulunan namazlarla tavaf için kılınacak olan iki rekât namazda olduğu gibi, bir sebebe dayalı da bulunsa, bu üç vakitte nafile namaz kılmak tahrimen mekruhtur. Bunun gibi, sabah vakti girdikten sonra sabah namazının iki rekât sünnetinden çok nafile namaz kılmak, sabah namazından sonra namaz kılmak, ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak, akşam namazından sonra ve hatip hutbeye çıktıktan sonra cuma namazı kılınıncaya kadar, namaz için kamet getirilirken (ancak sabah namazının sünneti hariç), evinde bile olsa bayram namazından önce nafile kılmak mekruhtur. Aynı şekilde bayram namazından sonra mescitte nafile kılmak, Arafat'ta öğle ile ikindiyi cem ederken aralarında velev öğlenin sünneti olsun, nafile kılmak, Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem ederken arada nafile kılmak, -sahih olan görüşe göre- mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu iki vakit arasında nafile kılmamıştır.

Dar vakitte farz namazı kaçırmaya sebeb olacağı için nafile namaz kılmak, küçük ve büyük abdestin sıkışık olması hâlinde, canının çektiği bir yemeğin hazır olması hâlinde, kalbi meşgul edip huzurlu bir şekilde namaz kılmaya engel olan hâllerin bulunduğu zamanlarda nafile namaz kılmak mekruhtur. [1]

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre: [2] Mekruh olan ve olmayan bütün vakitlerde kazaya kalan namazların farzını kılmak caizdir. Bu görüş Hz. Ali'den ve bir çok sahabeden rivayet edilmiştir. Ayrıca daha önce geçmiş bulunan şu hadis vardır: "*Her kim bir namazı uyku veya unutma sebebiyle kılmamışsa hatırladığı zaman onu kılsın.*" [3] Daha önce geçmiş bulunan Ebu Katâde hadisi de bu görüşün delillerindendir: "*Kusur, ancak uyanık iken diğer bir namazın vakti gelinceye kadar bir namazı kılmamaktan ötürüdür. Her kim böylece bir namazı kılamazsa farkına varıp hatırlayınca bu namazı kılsın.*" [4]

Daha önce geçen beş vakitte namaz kılmanın yasaklanması, başka iki vakitte ve o günün ikindi vaktinde kaza etmeye mahsustur. Dolayısıyla münakaşa konusu olan kaza namazlarını bu özel vakitlere kıyas ediyoruz.

Bir kimse sabah namazını kılarken üzerine güneş doğsa bu namazı tamamlamalıdır. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Her kim güneş batmadan önce ikindi namazının bir secdesine yetişirse namazını tamamlasın. Güneş doğmadan önce sabah namazının bir secdesine ulaşan kişi yine namazını tamamlasın.*" [5] Hadis-i şerif bu mesele hakkında bir nas olup diğer hadislerdeki umumî manaya takdim edilir. Fakat Hanefilere göre, o takdirde namaz bozulur. Çünkü mekruh vakitte kılınmış olur.

---

1 - *Meraki'l-Felâh,* 31.

2 - *es-Şerhu's-Sağîr,* I, 365; *Mugnil-Muhtâc,* I,129; *el-Mugni,* II,102

3 - Buharî, Müslim.

4 - Buharî, Müslim.

5 - Buharî, Müslim.

CEMAATLE NAMAZ KILMAK

1. Cemaatin Tarifi:

Cemaat, imamla imama uyanlar arasında meydana gelen irtibattır. İslâm belli vakitlerde ibadetleri yerine getirmek için müslümanlar arasında bir takım vesileler, sosyal münasebetler tesis etmiştir. Bir gün ve bir gecede beş vakit namazın bir arada eda edilmesi, haftada bir kere cuma namazının cemaatle kılınması, yılda bir kere her belde ehli için bayram namazları, bütün İslâm dünyasını şamil olacak şekilde yılda bir kere her ülkeden insanların Arafat'ta vakfe için bir araya gelmesi bunlardandır. Bu gibi cemaatlarin hedefi, müminlerin birbiri ile bağ kurması, birbirini sevmesi ve ilgiyi kesmemesidir.

2. Cemaatle Namazın Meşruluğu, Fazilet ve Hikmeti:

Meşruluğu: Cemaatle namaz kılmak Kitap, sünnet ve icma ile meşru kılınmıştır. Kitaptan delil Allah tealâ'nın: *"Sen onlar arasında bulunup kendilerine namaz kıldırdığın zaman..."* (Nisa, 102) mealindeki ayetidir. Allah tealâ, cihat esnasında, korkulu anlarda dahi cemaatle namaz kılmayı emretmiştir. Korkulu anlarda cemaat emredilirse, güven hâlinde pek tabiî olarak cemaatle namaz kılınması gerekir. Eğer cemaatle namaz kılmak önemsenmeseydi, korkulu anlarda bunun kılınmamasına ruhsat verilir, cemaat için bundan ötürü namazın vaciplerini ihlâl etmek caiz olmazdı.

Sünnetten delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in *"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."* (1) hadisidir. Bir rivayete göre ise *"Yirmi beş derece daha faziletlidir".* (2)

---

1 - Bu hadisi Neseî ve Ebu Dâvud dışında cemaat İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Camiu'l-Usûl,* X, 250.

2 - Bu rivayet Ebu Hureyre'ye aittir. Buharî bu hadisi Ebu Samid el-Hudrî'den, ahmad b. Hanbel İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 126 vd. *el-Mecmu*'da şöyle denilmektedir: Bı iki hadis arasında tezad yoktur. Çünkü az çoğu yok etmez. Yahut Hz. Peygamber önce azını haber vermiş sonra Allah tealâ ona çoğunu bildirmiştir, o da bunu bize bildirmiştir. Yahut bu fazilet namaz kılan cemaatin çokluk, yahut azlığına göre değişir. Şevkânî demiştir ki: Bana göre doğrusu, birinci ifadede beş yediye dahildir.

İcmaya gelince: Sahabe Hicretten sonra cemaatle namaz kılmanın meşru olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İmam Gazalî'nin *İhyau'l-Ulûm* adlı eserinde Ebu Süleyman ed-Dârânî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir kimse cemaatle namaz kılmayı ancak işlediği bir günah sebebiyle kaçırır. Selef, cemaatle namazın ilk tekbirini kaçırdığı zaman üç gün, cemaati kaçırdıkları zaman yedi gün birbirlerine tâziyede bulunurlardı."

Cemaatin Fazileti: Zikredilen hadis-i şerifte geçtiği üzere, cemaatle kılınan bir namaz, yalnız başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir. Cemaate giderken atılan her adıma karşılık bir sevap verilir ve bir derece yükseltilir. Nitekim İbni Mes'ud'dan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Her kim, yarın Allah'a Müslüman olarak kavuşmak isterse, şu namazlara devam etsin. (Cemaatle namazlara.) Çünkü Allah Tealâ sizin Peygamberinize (a.s.) doğru yola götüren Sünnetler (sünen-i hüdâ) teşri etmiştir. Namazları cemaatle kılmak da sünen-i hüdâdandır. Cemaatten geri kalan şu kişi gibi, sizler de evlerinizde namaz kılarsanız, Peygamberiniz (a.s.)'in sünnetini terk etmiş olursunuz. Eğer Peygamberinizin sünnetini terkederseniz, saparsınız. Her hangi bir kimse taharetlenir (abdest alır) da temizliğini güzel yaparsa, sonra şu mescitlerden birine gitmeye koyulursa, Allah tealâ onun her bir adımına karşılık bir sevap yazar, mertebesini bir derece yükseltir, bir kötülüğünü siler. Peygamberimiz devrinde bakıyordum, bizden ancak nifakı bilinen münafık kimse cemaatten geri kalıyordu. Bazı kimseler, iki adam yardımıyla cemaate getirilir, safa konurdu."* (1)

Cemaatle namaz kılmak, aynı zamanda kıyamet günü Müslümanın nurudur. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Gece karanlıklarında mescitlere giden kimseleri kıyamet gününde tam bir nura kavuşacaklarını müjdeleyin.* (2)

Cuma namazı dışında en kuvvetli cemaat sabah namazının cemati, sonra yatsı namazının cemaati,(3) sonra ikindi namazının cemaatidir. Bunu, şu iki hadis-i şeriften anlıyoruz:

"Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar ezan ile ilk safın sevabını bilselerdi, sonra bunları yapmak için kura çekmekten başka bir çare bulamasalar, kura çekerlerdi. Namazı ilk vaktinde kılmanın sevabını bilselerdi bunun için yarışırlardı. Yatsı namazı ile sabah namazının faziletini bilselerdi emekliyerek de olsalar bu namazları cemaatle kılmaya gelirlerdi." (4)

Osman b. Affan'nın işittiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Her*

---

1 - Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 21-22,; *Camiu'l-Usul*, VI, 270. Bir rivayete göre *"Peygamberinizin sünnetini terkederseniz kâfir olursunuz."* denilmektedir.

2 - Ebu Dâvud, Tirmizî Bureyde'den, İbni Mace, Hâkim Enes ile Sehl'den rivayet ettiler.

3 - *el-Mecmu'*, IV, 91.

4 - Buharî ve Müslim.

kim yatsı namazını cemaatle kılarsa, gece yarısına kadar namaz kılmış sevabını alır. Her kim sabah namazını cemaatle kılarsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş sevabını alır." (1) İkindi namazına gelince bu zaten âyette geçen "orta namaz"dır.

Cemaatle Namaz Kılmanın Hikmeti: Cemaatle namaz kılmanın hikmeti; Müslümanlar arasında tanışma, kaynaşma ve yardımlaşmayı sağlamak, kalplerine sevgi tohumlarını ekmek, sevinçli ve kederli anlarda derece, rütbe, servet, makam, zenginlik farkı gözetmeksizin onlara aynı seviyede kardeşler ve birbirlerinin yardımcıları olduklarını bildirmektir.

Cemaatle namaz müslümanları düzen ve disipline, marufta ve iyilikte yarışmaya taat ve ibadeti sevmeye alıştırır. Bütün bunların tesiri ferdî ve toplumsal hayat içinde görülür. Cemaatle namaz, en güzel meyvelerini verir, en uzak hedefleri gerçekleştirir, insanları en iyi terbiye usulleriyle terbiye eder, toplumun fertlerini en kuvvetli bağlarla birbirine bağlar. Çünkü onların rabbi birdir, imamı birdir, gayeleri birdir, yolları birdir.

ed-Dürrü'l-Muhtâr'da şöyle denilmektedir: Dostluk, cahilin âlimden ilim öğrenmesi ve namaz vakitlerinde komşular arasındaki karşılaşmalar esnasında birbirlerini tanımaktan elde edilen ülfet, cemaatle namazın hikmetlerindendir.

3. Cemaatle Namazın Hükmü:

Cemaatle namaz kılmak ya sünnet-i müekkede yahut farzdır.

Hanefî ve Malikîlere göre: (2) Cuma namazı dışındaki farz namazlarda cemaat olmak, güçlük ile karşılaşmaksızın gidebilecek kudrette olan akıllı erkekler için sünnet-i müekkededir. Binaenaleyh kadınlara, çocuklara delilere, kölelere kötürümlere, hastalara, çok yaşlı kimselere (çaprazlama) el ve ayağı kesilmiş olanlara cemaatla namaz kılmak için mescide gitmek vacip değildir. Sünnet olması daha önce geçen hadisin zahirî manasına dayanmaktadır: *"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namaza göre yirmi beş, yahut yirmi yedi derece üstündür."* Bu hadis, cemaatle namazın, menduplar cinsinden olduğuna delildir ve sanki o, farz olan namaz üzerine ilâve olan tamamlayıcı bir unsurdur.

Sanki Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınandan daha kâmildir. Bir şeyin kemali, onun yeterli olan kısmından fazla olan şeydir. Rivayet edilen bir başka hadis bunu kuvvetlendirmektedir :"Ce-*

---

1 - Buharî ve Tirmizî dışında *cemâat* bu hadisi rivayet ettiler. Tirmizî'nin rivayetinde şöyle denilmektedir: *"Her kim yatsı ile sabahı cemaatle kılarsa..."*

2 - Bu, bazı Şâfiîlerin de görüşüdür. *Fethu'l-Kadîr,* I, 243; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 515; *el-Lübâb,* I, 80 *Tebyinu'l-Hakâik,* I, 132; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 424, *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 136; *el-Mühezzeb,* I 93.

maat Sünen-i Hüdâ'dandır. Münafıktan başkası cemaatten geri kalmaz." (1) Bu görüş kolay olduğu için özellikle zamanımızda diğerlerinden daha evlâdır. Çünkü, meşguliyetler ve bir işin muayyen zamanları ile ilgili bağlantılar yoğundur. Ama bir kimse için cemaatle namaza yetişmek kolay olursa İslâm'ın şiarını gerçekleştirmek için cemaate gitmesi vacip olur.

Şafiilere Göre: Şâfiîlerde nassan gelen en sahih rivayete göre, (2) farz olan namazlar için devam etmek erkek, hür ve bir yerde ikamet edenler ve çıplak olmayanlar için farz-ı kifâyedir. Tâ ki, bununla küçük yahut büyük her beldede İslâm'ın cemaatle namaz kılma şiarı ortaya çıksın. Buna göre eğer bir beldenin halkı bütünü ile cemaati terkederlerse bundan dolayı onlara karşı devlet tarafından (halk tarafından değil) savaş açılır. En sahih olan görüşe göre, cemaatle namaz kadınlar hakkında, erkeklere olduğu kadar mendup değildir. Bunun delili Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Üç kişi bir köyde, yahut sahrada bulunur da aralarında cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara hakim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer."* (3) hadisidir.

Hanbelilere göre:(4) Cemaatle namaz kılmak farz-ı ayndır. Bu görüşün dayandığı delil *"Sen onların arasında bulunup da namaz kıldırdığın zaman.."* ifadesi ile başlayan daha önce de zikredilmiş bulunan ayettir. Bu ayeti *"Namaz kılanlarla beraber siz de namaz kılın."* (5) ayeti de takviye etmektedir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerif'te ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazlarıdır".* Yine Ebu Hureyre'den gelen bir hadiste *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ateş yakılması için odun toplanmasını emretmeyi, sonra da namaz için ezan okunmasını, daha sonra bir kimseye emredip insanlara imam olmasını, sonra da cemaatle namaza gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm."* (6) Meşhur â'mâ hadisi de şöyledir: *"Kör bir adam Hz. Peygamber'e hitaben: Ya Resulullah! Beni mescide götürecek bir kılavuzum yoktur! diyerek Hz. Peygamber (a.s.)'den mescide gelmemek ve evinde kılmak hususunda müsaade istedi. Hz. Peygamber (a.s.) de kendisine müsaade etti. Fakat, adam dönüp giderken onu çağırarak: Ezanı duyuyor musun? Buyurdu. Adam da : Evet, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): O hâlde davete icabet et, buyurdu."* (7) Daha önce geçen İbni Mes'ud hadisi ise şöyledir: *"Bakıyor-*

---

1 - Zeylâî bu hadis için: "Bu lafızla *gariptir*" demiştir. Bu manada İbni Mes'ud'dan rivayet edilen Müslim hadisi geçmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 21.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 229 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 93; *el-Mecmû',* IV, 88 vd.

3 - Bu hadisi Ebu Davud, Neseî rivayet etmiş, İbni Hıbban ile Hâkim *sahih demişlerdir.*

4 - *el Muğnî,* II, 176 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 532 vd.

5 - Bakara, 243.

6 - Buharî ve Müslim Hadisi Malik, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Neseîde rivayet etmişlerdir. *Camiu'l-Usul,* VI, 369.

7 - Hadisi Müslim rivayet etmiştir. Benzer hadis Ebu Dâvud'dan sahih *İbni Ümmü Mektûm*'dan yahut *hasen* isnadla rivayet edilmiştir.

dum bizden, cemaatten ancak münafıklığı bilinen kişiler geride kalırdı." Cabir ve Ebu Hureyre hadisinde ise: *"Mescide yakın olan kimseler için mescitten başka bir yerde namaz kılmak caiz değildir."* (1) buyurulmuştur.

Cemaatin farz oluşunu kuvvetlendiren delillerden biri de şudur: Şâri, cemaatle namazı korku hâlinde eda ederken emniyet hâlinde caiz olmayacak bir sıfat üzere kılınmasını meşru kılınış çok şiddetli yağmur ve fırtınalı havalarda cem edilmesini mübah saymıştır. Bu, ancak cemaatin ehemmiyetli oluşundan ötürüdür. Eğer cemaat sünnet olsaydı, bunun caiz olmaması gerekirdi. Fakat cemaat namazın sıhhatinin bir şartı değildir. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel de bunu böyle açıklamıştır.

4. Cemaatin En Az Sayısı, Ya da Cemaat Oluşturabilecek Kimseler:

Cemaatın en az sayısı Şafiî ve Hanefîlere göre imam ve ona uyan olmak üzere iki kişidir. (2) Uyan çocuk olsa da olur. Malikî ve Hanbelîlere göre ise temyiz çağındaki bir çocukla cemaat yapılmış olmaz. (3) Fakat Hanbelîlere göre, bu hüküm farz namaz için olup nafileler için değildir. Nafile namazlarda çocukla cemaat kurulabilir. Çünkü çocuk farz namazlarda imam olamaz. Fakat nafile bir namazda küçük bir çocuğa imam olunabilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) teheccüt namazında çocuk olan İbni Abbas'a imamlık yapmıştır.

Cemaatin en az iki kişiyle oluştuğunun delilleri, Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"İki kişi ve daha fazlası cemaattir."* (4) hadisidir.

5. En Faziletli Cemaat ve Kadınların Mescitlere Gelmeleri:

a) En Faziletli Cemaat:

Kadın ve hünsa dışındakilerin mescitlerde cemaatle namaz kılmaları, mescit olmayan yerlerde meselâ ev ve kadın cemaati ile namaz kılmalarından daha efdaldir, faziletlidir. Bunun delili *sahihayn*'da geçen şu hadistir.

"Ey insanlar! Evlerinizde namaz kılın. Zira kişinin en faziletli namazı farzlar dışında evinde kıldığı namazdır." (5)Yani farz namazın mescitte kılınması daha faziletlidir. Çünkü mescit şeref, temizlik, şiarların gösterilmesi ve cemaat çokluğu gi-

1 - Hadisi Darekutnî rivayet etmiştir. Hadis *zayıf*tır. Beyhakî onu Hz. Ali'den *mevkuf* olarak rivayet etmiştir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 517; *el-Mecmû',* IV, 93 vd.; *Muğni'l-Muhtâc;* I, 229, 233; *el-Bedâyi',* I 156.

3 - *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 532; *el-Muğnî,* I, 178; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I, 321; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 427 vd.

4- *İbni Mâce,* Hakim, Beyhakî ve Ukaylî Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Beyhakî bu hadisi Enes'ten, Darekutnî Amr b. Şuayb', babası ve dedesi tarikıyla tahric etmiştir. İbni Adiy bunu Hakem b. Umeyre'nin hadisi olarak rivayet etmiştir. Bunların hepsi *zayıf*tır. *Nasbu'r-Râye,* II 198.

5 - *Muğni'l-Muhtâç,* I, 230; *el-Muğnî,* II, 179.

bi faziletlere sahiptir.

b) Cemaatle Namaz Kılınan Mescitlerin Fazilet Sırası:

Hanbelîlere göre: (1) Eğer müslümanların bulunduğu şehir sınır boyu, yani korkulan bir yer ise, o beldenin halkı için en faziletli olan, bir tek mescitte toplanmaktır. Çünkü bu, Allah'ın kelâmını yüceltmek için daha uygundur, ve daha heybet vericidir. Sınır beldesi dışında bulunan halk için en faziletlisi kendisine gidilmezse cemaatle namaz kılınamayacak mescitte namaz kılmaktır. Çünkü böyle davranmakta mescidi mamur etme ve orada kılanlara da cemaat sevabı kazandırma vardır. Başka camilerde ise böyle bir durum yoktur. Yahut öyle bir mescide kendisi gitmese de cemaat oluşur; ancak, onun gitmesiyle imam yahut cemaatin gönlü hoş edilmiş olur.

Sonra Mekke Mescidindeki (Mescid-i Haram'daki) namaz daha faziletlidir. Çünkü bu mescitte ibadet hepsinden önce başlamıştır.

Mescid-i Haram'dan sonra en faziletli mescit, cemaati çok olan mescittir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Erkeğin bir erkek ile namaz kılması, yalnız başına kılmasından daha faziletlidir. İki kişi ile namaz kılması bir kişi ile namaz kılmasından daha iyidir. Ne kadar çok olursa Allah katında o kadar daha sevimli olur."* (2)

Sonra daha uzak olan mescit daha yakın olan mescitten faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Namazdan en büyük ecri alan insan, en uzun yol yürüyendir. Yürünen yol uzadıkça ecir de artar."* (3) Kişinin sevapları namaz için attığı adımları nisbetinde fazlalaşır.

Vaktin evvelinde namazı kılmak, cemaatin çoğalmasını beklemekten daha faziletlidir. Namazı nasıl olursa olsun cemaatle kılmak, vaktin ilk girişinde kılmaya tercih edilir. Çünkü cemaat vacip, vaktin evveli sünnettir. Vacip ile sünnet arasında tearuz yoktur.

Şâfiîlere göre: (4) Erkeklerin mescitte cemaatle namaz kılmaları daha faziletlidir. Ancak, evdeki cemaat camideki cemaatten daha fazla olursa o takdirde evde cemaatle kılmak daha faziletlidir. Cemaati çok olan yerde namaz kılmak daha faziletlidir. Ancak bu takdirde yakın mescit cemaatten alıkonulmuş olacaksa oradaki az cemaat daha faziletli olmuş olur.

Malikîlere göre: (5) Alimler, salih kimseler ve hayır sahibi kişilerle beraber ce-

---

1 - *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 536; *el-Muğnî,* I, 179.

2 - Ahmed, Ebu Dâvud rivayet etmiştir. İbni Hıbban Ubey b. Kâ'b'dan rivayet edip *sahih*tir, demiştir.

3 - Müslim Ebu Musa el-Eş'arî'den *merfû o*larak rivayet etmiştir.

4 - *el-Hadramiyye,* 64; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 262.

5 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 320.

maat olmanın, böyle olmayanlarla kılmaya göre daha faziletli olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Çünkü böyle cemaatlerde edilen dua daha şümullüdür, daha çabuk kabul olunur, rahmeti daha çoktur ve şefaati makbuldür.

c- Kadınların Mescitlere Gitmeleri:

İhtiyar kadınların cemaatle namaz kılmak üzere mescitlere gitmeleri caizdir. Fitneye vesile olma korkusundan ötürü genç kadınlar için mekruhtur. Kadınların her hâlükârda kendi evlerinde namaz kılmaları daha iyidir. Fakihlerin bu konudaki görüşleri aşağıda özetlenmiştir.

Ebu Hanîfe ve Sahibeyn'e göre: [1] Genç kadınların her hâlükârda cemaatle namaza gitmeleri mekruhtur. Çünkü bunda fitne korkusu vardır. Ebu Hanîfe'ye göre, yaşlı kadınların sabah, akşam ve yatsı namazları için cemaatle namaza çıkmasında bir beis yoktur, öğle ve ikindide vardır. Çünkü aşırı şehvet gündüz namazlarında onlara da ilgi doğurabilir, fitne meydana gelir. Sabah ile yatsıda fasıklar uyku hâlindedirler, akşam vaktinde ise yemek içmekle meşguldürler. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed, yaşlı kadınların bütün vakitlerde cemaate devam etmelerine kendilerine ilgi az olacağından fitne bulunmaz, diyerek cevaz vermişlerdir.

Hanefî mezhebinin müteahhirîn (sonradan gelen) âlimlerince fetva verilen görüşe göre, bayram, cuma ve vaaz için de olsa kadınların, yaşlı da olsalar, cemaatle namaza katılmaları mekruhtur. Çünkü zaman bozulmuştur, fasıklık açığa çıkmıştır.

Mâlikîlere göre: [2] Erkeklerin ilgi duymadığı yaşlı kadınların mescide, cemaate, bayrama, cenaze, yağmur ve güneş tutulması namazlarına çıkmaları caizdir, fakat evlâ olan çıkmamalarıdır. Bunun gibi, fitneye sebep olmayan genç kadınların mescide, yakınlarının cenazesine çıkmaları caizdir. Fakat fitneye sebep olmasından korkulan kadınlar için mutlak olarak cemaate çıkmak caiz değildir. (Yani ister yaşlı olsun, ister genç olsun hüküm değişmez. Ölçü fitneye sebep olmaktır.) İbni Rüşd der ki: Bana göre bu meselede sözün özü şudur: Kadınlar dörde ayrılır:

a - Erkeklerin artık kendilerine arzu duymayacağı yaşlı kadınlar: Böyle kadınlar erkekler gibi olup farz namazları cemaatle kılmak için mescide gitmek, zikir ve ilim meclislerine katılmak için çıkabilirler. Yine bayram namazlarına, yağmur duasına, aile ve akrabalarından birinin cenazesine katılmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için dışarıya çıkabilirler.

b - Erkeklerin kendilerine ilgi ve rağbeti tamamen kesilmemiş olan yaşlıca kadınlar: Böyle kadınlar da farz namazlar için mescitlere, ilim ve zikir meclislerine çı-

---

1 - *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 83; *Fethu'l-Kadir,* I, 529; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Hâşiyetü İbn-i Âbidîn,* I 529.

2 - *eş-Şerhu'l-Kebir ma'a'd-Desûkî,* I, 335; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 446 vd.

kabilirler. Ancak bu gibi kadınlar ihtiyaçlarını gidermek için ortalıkta çok dolaşmamalıdır. Bu mekruhtur.

Allâme Halil, bunların hükmü de birinci maddedeki gibidir, demiştir.

c) Güzel ve asaletli olmayan genç kadınlar: Bunlar da farz namaz için, ailesi ve yakınlarının cenazesi için mescide çıkabilir. Ama bayram namazı, yağmur duası, zikir ve ilim meclisi için dışarı çıkamazlar.

d) Güzel ve asaletli genç kadınlar: Bu gibi kadınlar çıkıp çıkmamakta serbesttirler. Hiç çıkmayabilirler de.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: (1) İster genç ister ihtiyar olsun, güzel ve gösterişli olan kadınların erkeklere ait cemaatlare gitmeleri mekruhtur. Çünkü bunlar fitneye mahal olabilecek kadınlardır. Böyle kadınlar namazlarını evlerinde kılmalıdırlar. Kocasının izni bulunmak, koku sürünmemek şartıyla, çekici olmayan kadınların mescide gitmesi mübahtır. Fakat evinde kılması kendisi için daha hayırlıdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Kadınları mescitlere gitmekten alıkoymayın. Evleri ise onlar için daha hayırlıdır."* Bir başka rivayette ise şöyle buyurulmaktadır: *"Kadınlarınız gece mescide çıkmak için sizlerden izin istedikleri zaman onlara izin verin."* (2) Yani her hangi bir fesada sebep olmaktan emin olunursa, müsaade edin, demektir. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) kadınların mescitlere nasıl çıkacakları konusunda şöyle buyuruyor: *"Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescitlerine gitmekten alıkoymayın. Onlar cemaate koku sürünmemiş olarak çıksınlar."* (3) Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kadınların en hayırlı mescidi evlerinin içidir."* (4)

6. Cemaat Sevabına Yetişmek:

En çok ve kâmil manada sevap imamla birlikte namaza, başından sonuna kadar yetişen kimsenindir. İmamla birlikte iftitah tekbirine yetişmek başlı başına bir fazilettir. Tirmizî'nin Enes'ten rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Her kim kırk gün imamla birlikte namaz kılar da ilk tekbirlerine de yetişirse o kimse için iki türlü berâet yazılır: Biri Cehennem ateşinden beri olmak, kurtulmak, diğeri nifaktan uzak olmaktır."* (5) Yine şöyle bir rivayet nakledilmiştir: *"Her şeyin özü vardır. Namazın özü ise, ilk tekbirdir. İlk tekbire devam ve riâyet edin."* (6) Başka bir hadiste ise: *"İmam kendisine uyulsun diye tâyin edilmiştir. İmam rükû ettiği zaman sizler de rükû edin, imam secdeye vardığı zaman sizler de*

---

1 - *Mugni'l-Muhtâc,* I, 230; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 535, 551, 569; *el-Mugnî,* II, 202 vd.

2 - Bu hadisi İbni Mace hariç *cemaat* rivayet etmiştir. Birinci rivayet Ahmed ve Ebu Dâvud'un İbni Ömer'den rivayetidir. *Neylü'l-Evtâr,*III, 130

3 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir: (a.g.e.)

4 - Hadisi Ahmed rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 131.

5 - Bu hadis *munkatı*'dır. Fakat. faziletlerle ilgili bulunduğu için, buna müsamaha ile bakılır.

6 - Bu hadisi Bezzar, Ebu Hureyre ve Ebu'd-Derdâ'dan *merfû* olarak rivayet etmiştir.

secdeye varın." (1)

Şafiîlere göre: İmam selâm vermedikçe onunla birlikte oturulmasa da cemaat faziletine ulaşılır. Müdrik (cemaate yetişen) kimsenin iftitah tekbiri almasından hemen sonra imam selâm vermeyi bitirse -velev imam selâma müdrikin tekbirinden önce başlamış bulunsun- cemaat faziletine erişilmiş olur.

Çünkü imama uyan kişi onunla birlikte bir rükne yetişmiştir. Fakat, bunun fazileti namazın başına yetişen kişinin kazanacağı faziletten daha aşağı mertebededir. Şafiîler Cuma namazını bundan müstesna tutmuşlardır. Çünkü Cuma namazına yetişmek, ancak tam bir rekâtına yetişmekle gerçekleşir.

Hanbelî ve Hanefîlere göre: (2) İmam birinci selâmını vermeden iftitah tekbirini alan kişi, onunla birlikte oturmasa bile, cemaate yetişmiş olur. Çünkü bu kişi imamın namazının bir parçasına yetişmiştir. Bu takdirde bir rekâta yetişmiş gibi olur.

Malikîlere göre: (3) Sevabının yirmi beş, yahut yirmi yedi derece olduğu ile ilgili olarak hakkında hadis bulunan cemaatin fazileti ancak, imam ile birlikte tam bir rekâta yetişen, imam başını kaldırmadan önce ellerini dizleri üzerine koyan yahut buna yakın bir harekette bulunan kimseler içindir.

Fakat bir rekâttan daha az bir kısma yetişen kimseye gelince: Böyleleri her ne kadar imama uyup cemaate katılmakla memur iseler de kendileri için cemaatle namazın fazileti hasıl olmaz. Fakat şüphesiz böyle kişi de ecir alır.

7. İmamla Birlikte Farza Yetişmek:

Bütün mezhepler (4), rükûda iken imama yetişen kimsenin o rekâta yetişmiş sayılacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Daha önce de açıkladığımız üzere, böyle bir kimseden kıraat mecburiyeti düşer. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Her kim imamla birlikte namazın bir rekâtına yetişirse, o rekâta yetişmiş olur."*(5) Eğer imam rükûdan başını kaldırdıktan sonra rükûya varırsa o rekâta erişilmiş sayılmaz. Lâkin Malikîler şöyle demektedirler: İmam rükûdan doğrulmadan önce me'mûm (imama uyan) kimse, kendisinin imamla kılacağı ilk rekâtın rükûsuna eğilirse, o takdirde rekâta yetişmiş olur.

İmam rükûdan doğrulurken imama uyulsa hatta imamın başını rükûdan kaldırması hâlinde bile olsa bu rekâta yetişilmiş kabul edilir. İftitah tekbirinden sonra

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 231.
2 - *el-Muğnî*, II, 540, 546.
3 - *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 320.
4 - *Fethu'l-Kadir*, I, 344; *Tebyinü'l-Hakâik*, I, 184; *Meraki'l-Felâh*, 78; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 426, 46: *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 540.
5 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 151.

rükû ve secde için tekbir alır. Kişi imama uymayı hangi durumda bulunursa bulunsun, imam bir sonraki rekâta kalkıncaya kadar tehir etmemelidir.

Bir kimse imam rükûdan doğrulduktan önce mi, yoksa sonra mı rükûya vardığı konusunda şüpheye düşerse o rekâta yetişmiş sayılmaz.

Hanbelîlere göre: Bir kimse rükûda iken imama yetişirse iftitah tekbiri onun için rükû tekbiri yerine de geçer. Çünkü sahabeden Zeyd b. Sâbit ile İbni Ömer böyle yapmışlardır. Sahabe içinde bu iki zatın yaptıklarına karşı çıkan olduğu bilinmemektedir. Ayrıca, bir cinsten iki ibadet bir araya gelmiş durumdadır. Böyle durumlarda farz vacibin yerini tutar. Farz tavafın vacip olan Veda tavafının yerini tuttuğu gibi.

Malikîlerde olduğu gibi, Şafiîler kıyamın bir kısmına yetişmiş olmak için İftitah tekbiri dışında rükû için ayrıca bir tekbir almayı şart koşmuşlardır.

Malikîlere göre:[1] İftitah tekbiri getirmediği takdirde imam rükûdan kalkıp o rekâtı kaçıracağından korkan kişi, ancak imam başını rükûdan kaldırmadan ona yetişeceğine kanaat getirirse saf dışında iftitah tekbirini alır. Fakat böyle bir kişi imam başını rükûdan kaldırmadan önce, safa yetişeceğini zannetmezse, koşar adımlarla olmaksızın yürümesine devam eder. Ancak, bu rekât imamın son rekâtı ise namazı kaçırmamak için, bulunduğu yerde iftitah tekbirini alır, sonra yürümeğe devam eder, nihayet safa katılır.

Hanbelîlerle diğer fakîhlere göre:[2] İmama yetişebilmek için saf dışında tekbir alan kişi, saf dışında rükûya varmaz, ancak yürür ve imam başını rükûdan kaldırmadan önce yahut başka birisi gelip kendisi ile beraber namaza durmadan önce rükû etmez. Kısacası saf dışında rükûya varıp sonra safa giren kimse üç hâlden biri üzre olur:

a- Böyle bir kimse tam bir rekâtı saf dışında kılarsa namazı sahih olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Safın arkasında tek başına namaz kılanın namazı olmaz."*[3]

b- Böyle bir kimse ya imam başını rükûdan kaldırmadan önce, rükûda iken yürüyecek yahut bir başkası yanına gelerek onunla birlikte namaza duracak. O takdirde bu kişinin namazı sahih olur. Çünkü bu kişi, safta imamla birlikte bir rekâta yetişilecek miktara yetişmiş olur.

c- Yukarıda bahis konusu olan kimse, başını rükûdan kaldırdıktan sonra safa katıldığı takdirde, bunun haram olduğunu bilmeden yaparsa, namazı sahih olur. Eğer bilerek yaparsa namazı sahih olmaz. Bunun dayandığı delil, Buharî ve diğer

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr;* I, 461 vd.

2 - *el-Muğnî,* II, 234 vd.

3 - Bu hadisi Ahmed ile İbni Mace, Ali b. Şeyban'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 184.

hadisçilerin rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: *"Ebu Bekre, rükû hâlinde olan Hz. Peygamber (a.s.)'in yanına kadar vardı. Fakat kendisi safa ulaşmadan rükû tamamlandı. Bu durum Hz. Peygamber (a.s.)'e söylenince şöyle buyurdu: "Allah senin hırsını artırsın! bunu bir daha yapma."*(1) Bu kişiye namazı yeniden kılmayı emretmeyip bu hareketi bir daha yapmasını yasakladı.

8. Cemaatle Namaz İçin Yürümek ve İmama Yetişmek İçin Acele Etmek:

a) Cemaat İçin Yürümek:

Cemaatle namaz kılmak isteyen kişiler için, vakar ve sükûnet içinde mescide doğru yürümek müstehaptır.(2) Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Kamet getirildiğini duyduğunuz zaman, namaza yürüyün. Yürürken sükûnet ve vakarınızı koruyun, koşmayın Namazdan yetiştiğiniz kadarını kılın, kaçırdığınızı tamamlayın."*(3)

Malikîler şu meseleyi zikretmişlerdir:(4) Cemaatle namaza yetişmek için, koşmaksızın acele etmek caizdir. Koşarak cemaate gitmek mekruhtur. Çünkü bu durum kişinin huşû ve huzurunu ihlâl eder. Acele ederek yürümek daha iyidir.

b) İmama Uymak İçin Acele Etmek:

İster ayakta, ister rükûda, ister secde hâlinde ve benzeri durumlar olsun, namaz kılmakta olan kişi imama uymak için acele eder.

İmam cemaatle namaz kıldırmaya başladıktan sonra bir kimsenin nafile namaz kılması caiz midir?

Malikîlere göre:(5) Daimî imamın namaz kıldırması için kamet getirildikten sonra, ister farz, ister nafile, ister cemaatle, ister tek başına olsun cemaatten geri kalan kimsenin her hangi bir namaza başlaması haram olur. Eğer bu namaz bir mescitte kılınmaya başlamışsa ve bir kimse bu mescitte veya mescidin sahası içinde farz yahut nafile bir namaza başlamışsa ve imamla birlikte kılınan bir rekâtı kaçırmaktan korkarsa mutlaka namazını keserek imamın kıldığı namaza katılır. Bu namaz, kamet getirilen, yani cemaatle kılınan namaz dışındaki her hangi bir farz yahut nafi-

---

1 - Hadisi Buharî, Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud hadisi şu ifadelerle rivayet etmiştir: *Resulullah (a.s.) rükû hâlinde iken Ebu Bekre geldi ve saf dışında rükû etti. Sonra safa doğru yürüdü. Hz. Peygamber namazı tamamlayınca şöyle buyurdu: "Hanginiz, saf dışında rükû edip safa yürüdü?" Ebu Bekre, ben, cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Allah hırsını artırsın, bunu bir daha yapma." Neylu'l-Evtâr,* III, 184.

2 - *el-Mühezzeb,* I, 94; *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 378 vd.

3 - Bu hadisi Tirmizî dışında *cemaat* Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Bu manada bir hadisi Ahmed, Buharî ve Müslim de Ebu Katâde'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 134.

4 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,445;

5 - *a.g.e,* I, 431; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 68.

le namaz olsa da hüküm aynıdır. Kendisi ister bir rekât kılsın, ister kılmasın, hüküm yine aynıdır. Böyle bir kimse selâm vererek yahut namaza ters düşen bir iş yaparak, meselâ, konuşarak ve namazı iptal etmeye niyet ederek namazını keser.

Böyle bir kimse, bir rekâtı kaçırmaktan korkmazsa bakılır: Eğer kılmakta bulunduğu namaz nafile namaz ise, onu iki rekâta tamamlar. Bu namazı oturarak tamamlaması menduptur. Eğer kılmakta olduğu namaz, kamet getirilen namazın aynı ise meselâ, ikindi namazını kılıyorken cemaatle kılınmak üzere kamet getirilmiş ve cemaatle ikindi namazına başlanmışsa ikinci rekâtta namazdan ayrılır ve onu tamamlamaz. Eğer bir rekâtını kılmış idiyse ona bir rekât daha ilâve eder. Eğer ikinci rekâtta ise onu tamamlar, eğer üçüncü rekâtta olup bu rekâtın secdesini tamamlamamışsa teşehhüde oturur ve selâm verir. Bu hüküm dört rekâtlı olan namazlarla ilgilidir.

Böyle bir kişi eğer sabah yahut akşam namazını kılmakta iken aynı namazlar için kamet getirilmişse, namazını keserek imamın kılmakta olduğu namaza katılır. Ta ki, yasaklanmış bir vakitte nafile namaz kılmış olmasın. Eğer bir kimse akşam namazının ikinci yahut üçüncü rekâtını, yahut sabah namazının ikinci rekâtını tamamlamışsa, o namazı farz niyeti ile tamamlar.

Şafiîlere göre:[1] Bir kimse nafile namaz kılmakta iken, cemaatle namaza başlanmışsa cemaati kaçırmaktan korkmazsa, nafilesini tamamlar, sonra da cemaate katılır. Eğer cemaati kaçırmaktan korkarsa nafilesini keser. Çünkü cemaatle namaz kılmak daha faziletlidir. Eğer vaktin farzına başladıktan sonra cemaatle namaz kılmaya başlansa, en faziletli olan iş bu namazı kesip cemaate katılmaktır. Esah olan Şafiînin yeni mezhebine göre, böyle bir kimse namazını kesmeksizin cemaate katılmaya niyet eder. Çünkü böyle bir kişinin namazının bir kısmını tek başına kılarken sonradan imam olması caiz olunca (meselâ, yalnız başına kılan kimsenin arkasına bir kimsenin gelip ona uyması durumunda olduğu gibi) namazının bir kısmını tek başına, diğer kısmını da imama uyarak kılması caizdir. Şafiîlere göre, bir rekâta yetişememiş bulunan kimselerde olduğu gibi böyle bir kimsenin, imama uymak suretiyle namazının tertibini değiştirmesi caizdir.

Bir kimse mescide geldiğinde cemaatle namaza durulmuşsa, nafile namaz kılmakla meşgul olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Farz namaza durulduğu zaman, ondan başka namaz kılınamaz."*[2]

Hanbelîlere göre:[3]: İmamla birlikte namaz kılmak için müezzin kamete başladığı zaman, farz namazdan başka bir namaz kılınamaz. Bu meselenin delili İbni Hıbban'dan nakledilen: *"Müezzin kamete başlayınca farzdan başka bir namaz kılınmaz"* hadisdir. İster mescitte olsun, ister mescit dışında evi gibi bir yer olsun, sa-

1 - *el-Mühezzeb*, I, 94; *el-Mecmû'*, IV, 105-110.
2 - Buharî ile Müslim bu hadisi ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.
3 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 539 vd.

bah namazı ve diğer namazlara bağlı sünnetler ile mutlak nafile namazlara başlanmaz. Çünkü daha önce geçen şu hadisin manası umumidir: *"Namaz için kamet getirildiği zaman farzdan başka namaz yoktur."*" Eğer bir kimse farz namaz için kamet getirildikten ve cemaate başlandıktan sonra nafile bir namaza başlarsa, bu namaz gerçekleşmiş olmaz. Çünkü Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Ömer kametten sonra kılınmaya başlanan namazlardan ötürü döverdi."*

Bir kimse nafile namaz kılmakta iken, mescidin dışında da bulunsa, cemaatle namaz kılınmaya başlanırsa cemaat namazından bir rekât kaçıracak olsa bile, kılmakta olduğu namazı kısa keserek tamamlar. Çünkü Allah tealâ: *"Amellerinizi iptal etmeyin.."* buyurmaktadır. Böyle bir durumdaki kişi iki rekâttan fazla kılmaz. Eğer üçüncü rekâta başlamışsa onu dörde tamamlar. Çünkü dört üçten daha faziletlidir. Eğer üç rekâtta selâm verirse bu nassa dayalı olarak caizdir. Ancak, nafile namaz kılan kişi, farzı kaçırmaktan korkarsa, o takdirde namazını hemen kesebilir. Çünkü farz namaz daha önemlidir.

Hanefîlere göre: Bu konuda genel olarak Malikî ve Şafiîlerin farz namazı kesme konusundaki düşüncelerine benzeyen özel açıklamaları vardır. Fakat sabah namazının sünnetinin zaruri olduğu konusunda diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Şöyle ki:[1]

Tek başına namaz kılan kişi farz bir namazı yahut kaza namazını kılmaya başladıktan sonra cemaatle namaz kılınmaya başlansa bakılır: Eğer bu kişi sabah yahut akşam namazına başlamış olup bu namazların birinci rekâtında bulunuyorsa secde etmiş bile olsa selâm vererek namazını kesmesi, sonra cemaate katılması gerekir. Eğer ikinci rekâtta ise ve secdeyi yapmamışsa namazını kesmesi gerekir. Eğer ikinci rekâtın secdesini yapmış ise, o takdirde bu namazı tek başına kılarak tamamlar.

Böyle bir kimse öğle ve ikindi namazları gibi dört rekatlı bir namaza başlamış da birinci rekatının secdesini yapmamışsa, namazını keserek imama katılır [2] Eğer birinci rekatın secdesini yapmışsa, iki rekata tamamlayarak selam verir ve cemaatle namaz kılma faziletini elde etmek için cemaate katılır. Kılmış olduğu namaz ise nafile olur. Bunun sebebi namazı batıl olmaktan korumaktır.

Böyle bir kişi üçüncü rekata kalkmış ve daha secde etmeden cemaatle namaz kılınmaya başlanmış ise bir tek selam ile ayakta iken namazını keser. Fakat, dört rekatlı namazların veya akşam namazının üçüncü rekatını tamamlamışsa, bu kişi namazını tek başına tamamlar. Çünkü bir şeyin çoğu bütünü hükmündedir. Bu namazı tamamladıktan sonra nafile olarak cemaate katılır. Çünkü bir vakit için farz tekrarlanmaz. Bunun delili, Yezid b. Esved'den nakledilen şu rivayettir: "Hz. Pey-

---

1- *Fethu'l Kadir, I. 335-342; Tebyinu'l-Hakaik, I. 180-184; Meraki'l-Felah, 77 vd.*
2- Hanefilerin bu konudaki ibareleri şöyledir: "sonra birinci rekatı secde ile kayıtlamamış ise, namazını kesip imamla beraber namaz kılmaya başlar" sahih olan da budur.

gamber (a.s.)'in haccında bulundum. Mescid-i Hayf'ta onunla beraber sabah namazını kıldım. Namazını bitirince geriye döndü ve cemaatin gerisinde iki kişinin namaz kılmadan beklediklerini gördü ve: "O iki kimseyi bana getirin," buyurdu. Omuzları titrediği hâlde adamları onun yanına götürdüler. Kendilerine: "Bizimle birlikte namaz kılmanızı engelleyen şey nedir?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler: "Ya Resulallah! Bizler çadırımızda kılmıştık" Hz. Peygamber de onlara: "Böyle yapmayın, evinizde kılıp da mescide geldiğiniz zaman, mescitteki cemaate katılın. Çünkü bu namaz sizin için nafile olur."[1]

Cemaatle namaz kılınırken bir kimse mescide gelse cemaatle namaza katılır ve sünneti terkeder. Çünkü bu kişi bu sünneti farz namazın ve farzdan sonraki sünnetin arkasından kılabilir. Ancak sabah namazının sünneti bundan hariçtir. Eğer cemaati kaçırma korkusu yoksa sabah namazının sünnetini mescidin kapısında kılıp ondan sonra cemaate katılır. Çünkü kişi böyle yapmakla iki fazileti birleştirme imkânını elde eder. Eğer bu kişi cemaati kaçırmaktan korkarsa imamla birlikte farz namaza katılır. Çünkü cemaatin sevabı daha büyük, cemaatı terketmekle ilgili tehdit daha ilzam edici, bağlayıcıdır.

Bir kimse sabah namazının iki rekât sünnetini kaçırır da kılamazsa güneş doğmadan bunları kaza etmez. Çünkü bu mutlak nafile olarak kalır. Sabahın farzından sonra kılınması mekruhtur. İmam Ebu Hanîfe ve İmam Ebu Yusuf'a göre güneşin yükselmesinden sonra dahi böyledir.

Zira sünnet namazlarda aslolan kaza edilmemektir. Çünkü kaza vaciplere mahsustur. Hz. Peygamber (a.s.) yolculukta dinlendiği gece üzerlerine güneş doğunca, sabah namazının sünnetini farzına tabi olarak kaza etmişti. bunun dışındakiler aslı üzere kalır, yani kaza edilmez. Buna göre, farzı ile birlikte kazaya kalma dışında sabah namazının iki rekât sünneti kaza edilmez.

İmam Muhammed'e göre, sabah namazının iki rekât sünnetinin zevâl vaktine kadar kaza edilmesi müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) vadide uyuya kaldıkları meşhur Tâ'ris gecesinin sabahı, sabah namazının iki rekât sünnetini güneş yükseldikten sonra kaza etmişti.

Bir kimse, öğle namazının ilk sünnetine başladıktan sonra, cemaatle namaz kılınmaya başlansa yahut cuma namazının ilk sünnetine başlamışken hatip hutbeye çıksa, en kuvvetli görüşe göre, iki rekâtta selâm verir, farzı ve cumanın son sünnetini kıldıktan sonra da bu sünneti dört rekat olarak kaza eder. Böylelikle hutbeyi dinleme ve namazı eda etme farzı kâmil bir surette yerine getirilmiş, kaçırılmamış olur.

Bu İmam Ebu Hanîfe ile İmam Ebu Yusuf'un görüşüdür. İmam Muhammed'e göre, kaçırılmış bulunan cuma namazının ilk sünneti farzdan sonraki sünnetten ön-

1 - Bu hadisi İbni Mâce dışında beş imam rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 92.

ce kaza edilir. Şelebi[1] şöyle demiştir: En iyisi, öğle namazının son iki rekâtını önce kılmaktır. Çünkü dört rekatlık ilk sünnet, sünnet olan zamanında kılınamamıştır. Son iki rekât da zaruretsiz olarak ve bilerek zamanı dışında kılınmamalıdır.

9. Bir Mescitte Cemaatin Tekrarlanması:

Hanefîlere göre:[2] Bir mahallenin mescidinde ezan ve kametle birlikte cemaatin tekrarlanması mekruhtur. Ancak böyle bir mahalle mescidinde, o mahallenin halkından olmayan seferî bir topluluk cemaatle namaz kılmışlarsa, yahut o mahallenin sakinleri ezanı sessizce okuyarak kılmışlarsa yahut mahalle halkı cemaati ezan ve kametsiz tekrarlamışlarsa yahut bu, yol üzerinde bulunan bir mescit ise yahut daimî imam ve müezzini bulunmayan, insanların ayrı ayrı namaz kıldığı bir mescit ise o takdirde cemaatin tekrarında kerahet yoktur. En faziletlisi, her cemaatin kendi başına ezan ve kamet getirerek namaz kılmalarıdır.

Mahalle mescidinden maksat, belli bir imamı ve belli bir cemaati bulunan mescit demektir. Böyle bir mescitte kerahet, ezan tekrarlandığı zaman söz konusu olur. Bir topluluk mahallenin mescidinde ezansız olarak cemaatle namaz kılacak olursa bu mübahtır. Fakat Hanefîlerde zâhirü'r-rivayete göre, bunu yapmak mekruhtur. Yine Hanefîlere göre, bazı mescitlerde bir kaç imam ve değişik cemaatlerle düzenli olarak namaz kılmak mekruhtur.

Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil şudur: *Hz. Peygamber (a.s.) bir topluluğu sulh etmek için çıkmıştı. Daha sonra mescide döndüğünde mescit halkı cemaatle namaz kılmıştı. Bunun üzerine evine döndü ve ailesini toplayarak namaz kıldırdı."* Eğer bir mescitte cemaatin tekrarlanması caiz olacak olsaydı evinde namaz kılmayı mescitte cemaatle kılmaya tercih etmezdi. Bu durum aynı zamanda cemaatlerin çoğalmasına sebeptir. Bir mescitte cemaatlerin tekrarlanması kerahetsiz olarak mübah görülecek olursa insanlar bir araya gelemezler ve cemaatler dağılır. Çünkü halk nasıl olsa cemaat sevabını kaçırmadığını bilir ve ona göre gevşek davranır.

Yol kenarlarında inşa edilen mescitlere gelince: Burada cemaatle namaz kılma konusunda bütün insanlar eşittir. Belli bir guruba tahsis edilmiş değillerdir. Buna göre, yollar üzerinde inşa edilmiş bulunan ne imamı, ne de belirli bir cemaati bulunmayan mescitlerde cemaatlerin tekrarlanması mekruh değildir.

Malikîlere göre:[3] Devamlı imamı bulunan mescitlerde cemaatle namazın tekrarlanması mekruhtur. Bunun gibi, aslî imamdan önce, her hangi bir topluluğun mescide gelerek cemaatle namaz kılması da mekruhtur. Yine daimî imamın cemaati namaz kılarken aynı mescitte başka bir cemaat kurmak haramdır. Malikîlerce bu

1 - *Hâşiye eş-Şelebî alâ Tebyîn'il-Hakâik,* I, 183.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 516.
3 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 432, 442 vd.

konuda şöyle bir kaide vardır: Daimî imamla birlikte cemaatle namaza durulduğunda ister farz ister nafile olsun, ister yalnız başına ister cemaatle olsun, başka bir namaza durulması caiz değildir. Bir kimse daimî imamla birlikte namaz kıldıktan sonra o durumda imamı kötülemeye sebep olmaması için o kimsenin mescitten çıkması lazımdır. Bir cemaat mescide girseler ve daimî imamın namazı kıldırdığını görseler, mescidin dışında cemaatle namaz kılmaları onlar için mendup olur. Ancak üç mescit bu hükmün dışındadır: Bunlar da Mescid-i Haram, Mescidi Nebevî ve Mescid-i Aksa'dır. Bu üç mescide girenler namazlarını yalnız başına kılarlar. Çünkü bu mescitlerin içinde tek başına namaz kılmak, dışarıda cemaatle namaz kılmaktan daha faziletlidir.

Bir mescidin bir kaç daimî imamı bulunsa ve bu imamlar, peşpeşe aynı vakte ait namazı cemaatle kıldırsalar, tercih edilen görüşe göre, bu mekruhtur. Bir vakit içinde bir kaç cemaat yapmak da mekruhtur. Çünkü bu durum karışıklığa sebep olur. Daimî imamı bulunmayan mescitlerde cemaatlerin tekrarlanması mekruh değildir.

Şafiîlere göre:[1] Daimî imamın izni olmaksızın bir mescitte cemaatle namaz kılmak mutlak olarak mekruhtur. Bu cemaatle namaz ister imamdan önce kılınsın, ister sonra kılınsın, ister aynı anda kılınsın hüküm değişmez. İnsanların gelip geçtiği yollar üzerinde yapılmış mescitlerde yahut pazarda yahut daimî imamı bulunmayan mescitlerde yahut imamı bulunduğu hâlde cemaatin tamamını almayacak derecede dar olan mescitlerde yahut vaktin çıkmasından korkulan mescitlerde cemaati tekrarlamak mekruh değildir. Çünkü bu gibi durumlarda cemaatin tekrarlanması hileye başvurmak manasına hamledilemez.

Hanbelîlere göre:[2] Daimî imamın izni olmaksızın imamdan önce her hangi bir şekilde cemaatle namaz kılmak haramdır. Çünkü o imam ev sahibi yerindedir. Cemaatle namazı kıldırmak onun hakkıdır. Çünkü Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Bir kimse bir kimsenin evinde iken izni olmaksızın, ona imamlık yapmasın."*[3] Aynı zamanda bu durum cemaatin imamdan nefret etmesine sebep olur. Bunun gibi, imam namaz kıldırırken başka bir cemaat kurmak da haramdır. Her iki durumda namaz sahih değildir. Buna göre, daimî imamın izni ile bir mescitte cemaatle namaz kılmak haram ve mekruh değildir. Çünkü verilme durumunda izin verilen kişi asıl imamın vekili olur. Her hangi bir özür sebebiyle daimî imamın gecikmesi yahut imamın gelmediğinin sanılması veya geldiği sanılsa bile imamın bulunmadığı zamanlarda namaz kıldırması mekruh olmayan bir kimsenin bulunması

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 234; *el-Mühezzeb,* I, 95.

2 - *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 536-539; *el-Muğnî,* I, 180.

3 - Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den o da Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse için, imamlarının izni olmaksızın bir cemaate imam olması helâl olmaz. Eğer öyle yaparsa, onlara hainlik etmiş olur. Onları zikretmeksizin sadece kendi nefsi için dua etmesin." Neylü'l-Evtâr,* III, 159.

hâllerinde de yine haramlık ve kerahet mevzu bahis değildir.

Vazifeli imam namazı kıldırdıktan sonra, başka bir imamın imamlığında cemaatin tekrarlanması da mekruh değildir. Ancak, Mekke ve Medine mescitleri bundan hariçtir. Bu iki mescitte cemaatin tekrarlanması mekruhtur. Bunun sebebi cemaatin çoğalmasını teşvik etmektir. Taki insanlar başka bir cemaat yapma imkânı olunca, bu iki mescitte cemaatle namaz kılma konusunda gevşeklik göstermesinler. Cemaate katılamama durumu, ancak uyku ve benzeri özürlere bağlıdır. Bu şekilde cemaati kaçıranların bu iki mescitte cemaatı iade etmeleri mekruh değildir.

Mezheplerde farklı görüşler olmakla beraber, Mekke ve Medine mescitlerinde, aynı namazı birkaç vazifeli imamın kıldırması mekruhtur. Çünkü geride kalan imam ve cemaat vaktin ilk cüzlerinde namaz kılma faziletini ve kalabalık bir cemaatle namaz kılma fırsatını kaçırırlar.

Aynı namazda insanlara iki kere imam olmak suretiyle bir imamın bir namazı iki kere tekrar etmesi mekruhtur. Meselâ, bu namazlardan ilkini farza, diğerini de başka bir kaza namazına yahut başka bir namaza niyet etmek suretiyle iade etmek mekruhtur. Bütün müçtehitler böyle yapmanın bidat ve mekruh olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

10. Tek Başına Namaz Kılan Kimsenin Bu Namazı Cemaatle İade Etmesi:

Bütün fakihler namazı tek başına kılmış bulunan kimsenin, aynı namazla ilgili bir cemaate katılmak suretiyle bunu tekrar kılmasının caiz olduğunda ve ikinci namazın nafile olacağında ittifak etmişlerdir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçmiş bulunan Yezîd b. Esved hadisi ile başka bir hadisteki sünnet ile amel etmektir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir adam mescide gelmişti. Hz. Peygamber (a.s.):" "Kendisi ile beraber namaz kılmak suretiyle bu adama kim sadaka verecek?"diye sordu. Cemaatten biri onunla birlikte namaza durdu."*(1) Fakat, namazın iadesi konusunda fakihlerin zikrettiği şu tafsilat vardır:

Hanefîlere göre:(2) Yalnız başına namazını kılmış bulunan kişinin bu namazı bir cemaatin imamı ile birlikte tekrarlaması caizdir. İkinci namaz kendisi için nafile hükmüne geçer. Bunun delili farz namaza yetişme bahsinde geçen Yezid b. el-Esved hadisi ve Hz. Peygamber (a.s.)'in safın gerilerinde kalarak öğle namazını Hz. Peygamber ile beraber kılmayan iki adama söylediği şu sözlerdir: *"Evinizde namazınızı kılıp da sonra cemaatle namaz kılınan mescide geldiğiniz zaman onlarla beraber yine namaz kılın. Çünkü bu namaz sizin için nafiledir."* Bu namaz nafile olun-

1 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizî *hasen* demiştir. Hadis Ebu Saîd'den rivayet edilmiş olup isnadı sahihtir.

2 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 337.

ca, ona nafile hükmü verilir. İkindi namazını nafile olarak tekrar etmek mekruh olur. Çünkü ikindi namazını kıldıktan sonra nafile namaz kılınması yasaktır. Cemaat üç kişiden çok olunca, nafile namaz kılan kişinin arkasında nafile namaz kılmak mekruhtur. Eğer cemaat üç kişiden az olur da bu namazı ezansız olarak tekrar ederlerse, o takdirde mekruh olmaz. Eğer ezan okuyarak tekrar ederlerse mutlak olarak mekruh olur. Eğer imam nafile değil de farz namaz kılıyorsa cemaatin ona nafile olarak uymaları caizdir. Çünkü farz namaz kılanın arkasında nafile olarak namaz kılmak mekruh değildir.

Malikîlere göre: (1) Bir kimse her hangi bir namazı cemaatle kılmışsa onu başka bir cemaatte tekrar etmez. Ancak üç mescit bu hükmün dışındadır. Üç mescitte daha önce cemaatle kılınmış bir namazın tekrar edilmesi menduptur. Tek başına namaz kılmış bulunan bir kimsenin iki ve daha fazla kişiden oluşan bir cemaatle bu namazı tekrarlaması caizdir. Fakat bir tek kişi ile tekrarlaması caiz değildir. Ancak o tek kişi, bir mescidin daimî imamı ise yine ona uyarak namazını tekrarlaması caizdir. Çünkü daimî bir imam cemaat gibidir. Akşam namazı ile vitir namazı kılındıktan sonraki yatsı namazları dışında bütün namazlar cemaatle tekrarlanabilir. Akşam ve yatsı namazının cemaat sevabı için tekrarlanması caiz değildir. Çünkü birinci namaz ile birlikte çift rekâtlı namaz olur. Yani altı rekât olur. Zira tekrarlanan namaz nafile hükmündedir. Yatsı namazı ise ancak vitir namazından önce tekrar edilebilir. Vitir namazı kılındıktan sonra tekrar edilemez. Çünkü böyle bir kimse vitir namazını da tekrar ederse, Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Bir gecede iki vitir olmaz."* sözüne ters düşmüş olur. Eğer tekrarlamazsa: *"Gece kıldığınız namazların sonuncusu vitir olsun."* hadisine muhalefet etmiş olur.

Mukaddes üç mescitten biri dışında tek başına farz bir namazı kılan kişinin bu namazı cemaatle tekrar etmesi caizdir. Bu üç mescidden birinde tek başına kılmış olanın namazını ancak içeride kılınmakta olan cemaatle birlikte tekrar etmesi menduptur.

Farz namazını kılmış olan kişi, bir imama uymak suretiyle bu namazı tekrar edebilir. Bu kişinin imam olması sahih değildir. Nitekim Hanefîlerin görüşü de budur. Namazı tekrarlayan kişi farza niyet ederek iki namazdan hangisinin kabul edileceği hususunu Allah'a bırakır.

Şafiîlere göre: (2) yalnız başına namaz kılan ve esah olan görüşe göre cemaat için: Farz namazı farza niyet ederek, yalnız başına kılan ile, yahut bir rekât ile de olsa, kendilerine yetiştiği cemaatla beraber namazı tekrarlamak sünnettir.

Kerahet vakti de olsa, vakit içinde bir rekâtına ulaşılacağı anlaşılan cemaatle namaza katılmak sünnettir. Tercih edilen görüşe göre, bir farzın iadesi bir kere olur. Bir kimsenin adak namazı ile cenaze namazını tekrar etmesi mendup değildir. Çün-

1 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 137; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 68; *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 427 vd.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 233 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 95.

kü bunlar nafile niyeti ile kılınmazlar. Kaza yerine geçmese de ikinci namazın sahih olması şart koşulur. Ayrıca safa girme imkânı bulunmasına rağmen, ikinci namazın iftitah tekbirini aldığı zaman safın dışında yalnız başına kılmış olmaması, ikinci namaza gücü yetenler için ayakta kılmış olması, tekrar etmek isteyenler için cemaatin matlup olması şartı da koşulur. Namazını çıplak olarak tek başına kılmış bulunan kişi, karanlık olmayan bir yerde onu tekrar etmez. Namazını tekrar eden kişinin imam olması da sahihtir.

Bir kimse namazını kılıp sonra onu cemaatle tekrar ederse, Şafiî'nin yeni mezhebine göre, birinci namaz esas farzdır. Bunun dayandığı delil, daha önce de geçen Yezid b. Esved haberidir. Çünkü bu haberde kaydedildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) ikinci namazı nafile kabul etmişti. Bununla birlikte delillerden biri de şudur: Birinci namaz ile bu kişi namazın farziyetini uhdesinden düşürmüştür. Dolayısıyla ikinci namazın nafile olması vacip olmuştur. Yeniden başlanmış bir nafile namaz gibi olmaması için, farz namazı tekrar etmeye niyet eder.

Hanbelîlere göre:[1]

Farz namazı tek başına yahut cemaatle kılan kimse için, mescitte bulunduğu süre içinde, cemaatle namaza durulduğu takdirde yasaklanmış vakit de olsa namazını tekrar etmek müstahap olur. Tekrar, ister asıl imam ile olsun, ister olmasın hüküm aynıdır. Ancak akşam namazı müstesnadır. Akşam namazının tekrarı sünnet değildir. Çünkü tekrar edilen namaz nafile namazdır. Bu da tek rekâtlı olmaz. Böyle namaz kılan kimsenin kıldığı birinci namaz, onun farz namazı olur. Bunun dayandığı delil daha önce de geçen Yezid b. Esved hadisidir.

İkinci namaz ile birinci namazın tekrarlanmasına niyet eder. Çünkü birinci namaz farzı uhdesinden düşürmüştür. Eğer iade edilen namaza nafile diye niyet ederse bu da sahih olur. Çünkü bu, duruma uygundur. Meselâ, iade edilen bu namazı öğle namazı niyetiyle kılarsa bu namaz sahih olur ve nafile yerine geçer.

Mescidin dışında bulunan kişi namaz kılmakta olan bir cemaat olduğunu görse eğer vakit yasak vakit ise, cemaatle namaz bitinceye kadar; mescide girmesi müstehap olmaz. Böyle bir kişi için namazı tekrar etmek haram olur; etse de sahih olmaz. İster mescide girince cemaatle namaz kılmayı kastetsin, ister etmesin, hüküm aynıdır. Fakat vakit yasak bir vakit değilse ve namazı tekrar etmek için mescide girmeyi kastetmişse tekrar etmek onun için sünnet değildir. Eğer iade maksadı ile mescide girmemişse o takdirde iade etmek sünnet olur.

11. Cemaate veya Namaza Kalkmanın Müstehap Olduğu Vakit:

Namaza durmanın hükümleri bahsinde öğrendiğimize göre, cemaatle namaza durmanın müstehap olduğu vakit konusunda fakihlerin görüşleri dörde ayrılmakta-

---

1 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 537 vd.

dır:

Hanefîlere göre: Cemaatle namaza kalkacak olan kişi, müezzin "Hayye alel-felâh" dedikten ve imam da ayağa kalktıktan sonra kalkar.

Şafiîlere göre: Müezzin kameti bitirdikten sonra namaza kalkar.

Hanbelîlere göre: Namaz kılan kişi müezzin "Kad kâmetissalât" dediği zaman ayağa kalkar.

Malikîlere göre: Cemaatle namaza kalkma zamanı, kamet getirilirken, getirilmeden önce yahut getirildikten sonra cemaatin gücüne bağlıdır. Bu konuda işitilmiş bir nas yoktur. Ancak daha önce geçen Ebu Katâde hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cemaatle namaz için kamet getirildiği zaman beni görmedikçe kalkmayın."* İbni Rüşd demiştir ki: Eğer bu sahih ise -ki bunun daha önce müttefakunaleyh bir hadis olduğunu açıklamıştık- bununla amel etmek vacip olur. Eğer değilse, mesele aslı üzerine affedilmiş olarak bırakılmıştır. Bu konuda her hangi bir şer'î ölçü olmadığını kastediyorum. Cemaatten her biri ne zaman kalkarsa o makbuldür.(1)

12. Cuma ve Cemaati Terketmenin Özürleri:

Aşağıda zikredilecek sebepler dolayısıyla cuma ve cemaatle namazı terketme konusunda kişi mazur kabul edilir:

1- Farz namazı kılmayı düşürecek dereceye gelmese de yağmurun verdiği güçlükte olduğu gibi, kişinin cemaate katılmasını zorlaştıran hastalık, cuma ve cemaate katılmamak için özürdür. Hafif baş ağrısı, hafif ateş gibi hastalıklar özür olmayıp yukarıdaki hükme dahil değildir. Akraba olmasa da bakıcısı olmayan bir hastanın bakıcılığını yapmak ve benzeri durumlar da bunun gibidir. Çünkü insanoğlundan zararı defetmek önemli işlerdendir.

Hastalığın özür olduğunun delili Allah tealâ'nın: *"Sizin için dinde güçlük yapmadı."*(Hac, 78) ayetidir. Ayrıca: *"Hz. Peygamber (a.s.) hastalanınca mescitten geri kaldı ve şöyle buyurdu: "Ebu Bekir'e söyleyin insanlara namaz kıldırsın."*(2) Bir hastalığın ortaya çıkmasından korkan kişi de cuma ve cemaate devam etme konusunda özürlü kabul edilir. Çünkü İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) özrü, korku ve hastalık ile açıkladı.(3) Hasta, yatalak, zafiyet sahibi, eli ve ayağı çaprazlama kesik yahut sadece ayağı kesik olan kimselerle felçli, çok yaşlı, âciz, âmâ kimseler için cemaate katılmak vacip değildir. Hanefîlere göre, âmâ kişi kendisini cemaate götürecek kişiyi bulsa da kendisine cemaat vacip değil-

1 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 145.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 519 vd.; *Merakıl-Felâh,* 48; *el-Bedâyi',* I, 155; *Muğni'l-Muhtâc,* 234-236 *el-Mühezzeb,* I, 94 vd; *el-Mecmû',* IV, 100-102; *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 583-587; *el-Hadramiyye,* 66 *el-Kavâninul-Fıkhıyye,* 69 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 514-516.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

dir. Bu takdirde Hanbelî, Şafiî ve Malikîlere göre cuma namazını terketme konusunda mazur kabul edilmez, fakat cemaatle namaza devam etme konusunda mazur kabul edilir. Bu husus aşağıda gelecektir.

2- Kendine, malına, şerefine bir zarar gelmesinden yahut cemaate gitmekte zorluk verecek derecede bir hastalık gelmesinden korkmak. Bunun dayandığı delil İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Her kim ezanı işitir de özürsüz olarak icabet etmezse namazı makbul değildir." Sahabe: "Yâ Resulullah! Özür nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (a.s.): "Korku yahut hastalıktır." buyurdu."*[1]

Bir zalimin zulmünden korkmak, fakir bir kişinin hapsedilme korkusu yahut, fakir bir kimsenin alacaklısının kendisini yakalamasından korkması, çıplaklık, Allah veya kul hakkına binaen verilecek tazir cezası gibi terkedilmesi umulan bir cezadan korkmak, uzun müddet kaçtığı takdirde affedilmesi kabil olan iftira cezası ve kısasın uygulanmasından korkmak, hastalığın artmasından yahut iyileşmesinin gecikmesinden korkmak gibi sebeplerle cuma ve cemaatle namaza katılmak vacip olmaz. Eğer hasta binekli olarak yahut sırtta mescide getirilmesinden bir zarar görmezse yahut hastayı karşılıksız olarak bir kimse bineğine bindirirse yahut yüklenirse yahut âmâya yol gösterirse, Hanbelî, Malikî ve Şafiî mezheplerine göre cumaya gitmesi gerekir. Çünkü cuma sık sık tekrarlanmamaktadır. Fakat cemaate gitmesi gerekmez. Sefere çıkan kimseye, arkadaşlarından ayrılma korkusu varsa cuma ve cemaat vacip değildir. Bu sefer gezme niyetiyle olsa da durum aynıdır. Bunun gibi ocaktaki ekmeğin, ateşteki yemeğin telef olması, kendisine kaybolmuş malın yerini söyleyecek olan birini bulma ve onunla görüşme fırsatını kaçırma korkusu gibi sebeplerle de kişi üzerine cuma ve cemaate gitmek vacip değildir.

3- Yağmur, çamur, şiddetli soğuk, öğle vaktindeki şiddetli sıcak, gece şiddetli rüzgar, şiddetli karanlık gibi durumlar da cuma ve cemaata gitmeme mazeretleridir. Dayandıkları delil İbni Ömer'den rivayet edilen şu hadistir: *"Seferde Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bulunduğumuz zaman ve gece karanlık yahut çamurlu olunca, münadisi: "Namazı bineklerinizin yanında kılın." diye ilân ederdi.* [2] Kar ve dolu da yağmur gibi özür sayılır.

4- Küçük ve Büyük Abdest Bozma İhtiyacı: Küçük ve büyük abdest ihtiyaçlarının her ikisi yahut bunlardan biri. Çünkü bunlar namazı huzur içinde yerine getirmeye ve tamamlamaya engel olurlar. Canının istediği bir yemeğin hazır olması, şiddetli açlık, susuzluk da cuma ve cemaate devam etmeme özürlerindendir. Bunların dayandığı delil Buharî ile Müslim'de rivayet edilen: *"Yemeği tamamlayıncaya*

1 - Bu hadisi Ebu Davud ve diğerleri rivayet etmişlerdir. Hadisin isnadında *müdellis* bir ravi vardır. Ebu Dâvud hadisi *zayıf* kabul etmemiştir.

2 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Onların ifadesi şöyledir: *"Dikkat! Yerlerinizde kılın.."* Bu hadisi İbni Mace *sahih* bir isnadla rivayet etmiştir. Ancak "Seferde" ifadesini zikretmemiştir. Bu konuda başka hadisler de vardır. *Neylü'l-Evtâr,* III, 155.

kadar acele etme." mealindeki hadise dayanmaktadır. Sefere çıkmaya niyetlenmek, kafileden ayrı düşmekten korkmak da mazeretlerdendir, yani gidecek olan arkadaşları ile beraber yolculuk yapmak için hazırlanmak. Seferin kendisi ise özür değildir. Uyku hâlinin ağır basması, zorluk çekmek de özürdür. Çünkü: *"Bir adam Muaz b. Cebel ile beraber namaz kılmaya başladı. Fakat Muazın namazı uzatması üzerine cemaatten ayrılıp tek başına kılmaya başladı. Adam bu durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e haber verince buna karşı çıkmamıştır."* Fakat, uyku basmasını gidermek için sabretmek ve kendini zorlamak, böylece namazı cemaatle kılmak daha faziletlidir. Çünkü bunda cemaatin faziletine erişmek söz konusudur. Hanefîler bu mazeretlere şunu da eklemişlerdir: Sadece fıkıh ilmi ile meşgul olmak da mazerettir.

5- Kokan ve kokusunu gidermek mümkün olmayan çiğ bir madde yemek. Meselâ soğan, sarımsak ve benzeri çiğ maddeleri yiyen kimse, bunların kokusunu giderinceye kadar cemaate gitmemelidir. Çünkü hem melekler, hem de cemaat bu kokudan rahatsız olurlar. Peygamber (a.s.) de şöyle buyuruyor: *"Her kim soğan yahut sarımsak yerse bizden ayrı dursun, mescidimizden de ayrı dursun, evinde otursun."*[1] Kasaplık yapan kişi ile benzer işlerde çalışıp bedeninde ve elbisesinde çirkin kokular yayılan kişinin durumu da böyledir. Bu gibi insanlar cemaatten uzak kalmalıdırlar. Çünkü hadisteki uzaklaşma sebebi eziyet vermektir. Dolayısıyla eziyet veren her şey cemaatin arasına katılmaya engeldir. İnsanlara eza veren cüzzam ve alaca hastalıklarına yakalanan kimselerin durumu da böyledir. Soğan ve sarımsağa benzetilerek insanların kendilerinden rahatsız oldukları bu gibi hastaların da cemaate yaklaşmaması gerekir.

6- Bir yerde hapsedilmiş olmak da cuma ve cemaate devam etmeme mazeretlerindendir. Bunun dayandığı delil: *"Allah hiç kimseye gücünün yetmediğini teklif etmez."* (Bakara, 256) ayet-i kerimesidir.

7- Şafiîler bu mazeretlere şunları da ilâve etmişlerdir: Dükkânların tavanlarının su damlatması, deprem, gece veya gündüz boyu devam eden sıcak sam yeli, kaybolan bir malı araştırmak, gasbedilmiş bir malı geri alabilmek için koşmak, aşırı derecede şişmanlık, huzura engel olacak bir üzüntü, ölünün hazırlanması ile meşgul olmak, yolda yahut mescitte kendisine eziyet verecek birinin bulunması, zifafa girmek, imamın meşru ölçüleri taşacak şekilde namazı uzatması, yapılması lâzım bir sünnetin terkedilmesi, imamın çok hızlı okuması, buna karşılık ona uyacak olanın çok yavaş okuması yahut imamın kendisine uyulması mekruh biri olması, cemaate gittiği takdirde kendisi için yahut kendisi sebebiyle başkaları için bir fitnenin vaki olmasından korkulması.

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim Cabir'den rivayet etmiştir. Bir rivayetteki ifadede şöyledir: *"Bu kötü ağaçtan her kim yerse bizim mescidimize yaklaşmasın."*

İmamın namazı uzatması ve gerdeğe girme özürlerinde Hanbelîler de Şafiîleri teyit etmişlerdir. Hatta Malikîlere göre gerdek sebebiyle altı gün müddetle cuma ve cemaate devam mecburiyeti düşer. Yedinci gün ise meşhur olan rivayete göre düşmez. Hanbelîler, Şafiîler gibi şunları da ilâve etmişlerdir: Kısas cezasına çarptırılan kimse ile kazif (iftira) cezasına çarptırılan kimse eğer affedilmeyi umuyorsa özürlü kabul edilir. Çünkü kısas ile iftira cezaları kul hakkıdır. Fakat içki içmek, zina etmek gibi had cezaları ile hırsızlıktan ötürü el kesilmesi gibi, Allah hakkı bulunan cezalara çarptırılan kimseler, cuma ve cemaate gitmeme konusunda mazur kabul edilmezler. Çünkü had cezalarında af söz konusu değildir. Fakat kısas cezalarında af söz konusudur.

Hanefîlere göre, cemaata gitmeyi düşürecek olan mazeretler özet olarak on sekizdir: Yağmur, soğuk, korku, karanlık, hapis cezası, kör olmak, felçli olmak, çaprazlama el ve ayağı kesilmiş olmak, hastalık, kötürüm olmak, yatalak olmak, çamur, zafiyet, yaşlılık, fıkıh ilmi okutmak, canının çektiği bir yemek hazır bulunmak, sefere çıkmak üzere olmak, hastaya bakmak, gece şiddetli rüzgâr esmek. Gündüzün esen şiddetli rüzgâr ise mazeret değildir. Bir kimse cemaate gitmemeyi mübah kılan bir mazeret sebebiyle cemaate gidemezse cemaat sevabını yine alır.

İMAM OLMA ve İMAMA UYMA

İMAMLIK

1. İmamlığın Tarifi ve Çeşitleri:

Hayır veya şer hususlarında kendisine uyulan herkese imam denir. Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Biz onlardan imamlar kıldık. Bizim emrimizle doğru yola iletirler."* (Enbiyâ, 73) *"Biz onları Cehenneme çağıran önderler, imamlar yaptık.."* (Kasas, 41)

İmamlık iki çeşittir: [1] İmamet-i kübrâ, İmamet-i suğrâ (Büyük imamlık, küçük imamlık).

İmamet-i Kübrâ (Büyük imamlık): Halk üzerinde umumî bir tasarruf yetkisine hak kazanmaktır. Umumî tasarruf yetkisinden maksat, imama itaat edilmesidir. Yahut bu imamlık Hz. Peygambere halife olarak hem din hem de dünya işleri konusunda umumî bir başkanlıktır. Mâverdî bu konuda şöyle diyor: "İmamlık dini koruma ve dünya işlerini idare etmede peygamber halifeliği için vaz' olunmuş (konulmuş) makamdır."[2]

Bütün âlimlerin ittifakı ile imam (devlet başkanı) tayin etmek şer'an vacip olup en önemli dinî görevlerdendir. Müslümanlara imam olan kişinin Müslüman, hür, erkek, akıllı, bülûğ çağına ermiş, güçlü ve Kureyş kabilesinden olması şarttır. Müslümanların başkanı olacak kimsenin, Haşimî koluna mensup Alevî yani Hz. Ali evladından olması ve masum, yani hata ve günah işlemez olması şart değildir. Nitekim Şiîlerin bir kısmı imamın Hz. Ali soyundan olmasını, İmamiyye ve İsmailiyye kolları ise masum olmasını şart koşmaktadırlar. Fasık bir kimseyi devlet başkanlığına getirmek mekruhtur. Fitne olmayacaksa, fasık devlet başkanı fasıklığından ötürü azledilir. Devlet başkanının salâh-ı hâle kavuşması için dua etmek vaciptir. İmamlık (devlet başkanlığı) üç şeyden biri ile sahih olur:

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*, I, 511-513.

2 - *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*, 3.

Hâl ve akd ehlinin seçmesi ile, veraset yolu ile (veliaht tayini suretiyle), zaruret durumlarında hâl ve akd ehlinin biatı olmaksızın zor kullanarak.

İmamet-i Suğrâ (Küçük İmamlık): Bu, namaz imamlığıdır. Cemaatin namazıyla imam arasındaki irtibattır.

2. İmamlığın Yahut Cemaatin Sıhhat Şartları:

Bir kimsenin imamlığı aşağıdaki şartlarla sahih olur:[1]

1- Müslüman Olmak:

Kâfir bir kimsenin imamlığı ittifakla sahih değildir. Hanbelîlere göre[2], bir kimse arkasında namaz kıldığı imamın müslümanlığında yahut erdişi (hünsâ olduğunda) şüpheye düşerse imamın kâfir yahut müşkil derecedeki hünsa olduğu açıkça ortaya çıkmadığı müddetçe namazı sahihtir. Çünkü namaz kılanların, özellikle imam olan kimsenin Müslüman olma ihtimali galiptir. Yine imam olan kişinin, özellikle erkeklere imamlık eden kimselerin hünsa olmama ihtimali galiptir. Fakat namazdan sonra imamlık eden kimsenin kâfir olduğu yahut müşkil derecede hünsa olduğu ortaya çıkarsa onun arkasında namaz kılanların namazlarını yeniden kılmaları gerekir. İster İslâm ülkesinde olsun, ister kâfir ülkelerde olsun; ister tek başına namaz kılsın, ister cemaatla namaz kılsın, namaz kılması sebebiyle bir kimsenin Müslüman olduğuna hükmedilir. Eğer namaz kılan kişi bundan sonra İslâm üzerinde devam ederse buna diyecek bir söz yoktur. Eğer İslâm üzerinde devam etmezse bu kişi mürtettir, Mürtetlere uygulanan hükümler ona da uygulanır. Eğer böyle bir kişi İslâma muhalif hâli görülmeden ölürse müslümandır. Müslüman olan varisleri kendisinden miras alır, fakat kâfir olanlar miras alamazlar.

Şafiîler de [3] İmamın kâfir olduğu yahut kadın olduğu ortaya çıkarsa, namazların iade edilmesi vacip olur, demişlerdir.

2- Akıllı Olmak:

Delinin arkasında kılınan namaz sahih değildir. Çünkü delinin kendisi için kıldığı namaz batıldır. Eğer delilik hâli nöbetlerle geliyorsa ayık olduğu zamanlarda arkasında kılınan namazlar sahihtir. Fakat böyle bir kimseye uymak mekruhtur. Çünkü böyle bir kişinin arkasında namaz kılarken namazı iptal edecek bir durum belirebilir. Zira aslı itibarıyla bu kişide delilik vardır, ancak namaz kılınacak olursa sahihtir. Çünkü namazda aslolan fesattan salim olmaktır. İhtimal ile namaz bozul-

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 513 vd., 539-554; *el-Lübâb,* I, 82; *el-Bedâyi,* I, 156, vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* 433-436; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 67; *el-Mühezzeb,* I, 97; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 238, 241; *Keşşâfü'l Kınâ',* I, 559-560, 564-568, 570; *el-Muğnî,* I, 192, 194, 195, 197-201, 228, *el-Mecmuû,* IV, 147 162.

2 - *el-Muğnî,* I, 200 vd.;

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 241.

maz.

Bu iki şartı imamlık şartlarından saymanın müsamaha olduğu düşünülmelidir. Çünkü bunlar mutlak olarak zaten namazın şartlarındandır. Bunak ile sarhoş da deli gibi olup, kendi başına namazları sahih olmadığı için bunların arkasında kılınan namaz da sahih değildir.

3- Bâliğ Olmak:

Hanefî âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, farz yahut nafile namazlarda temyiz çağındaki çocuğun ergenlik çağına ulaşmış kimselere imamlık etmesi sahih değildir. Hanbelî ve Malikîlere göre mümeyyiz kişinin baliğ kişiye sadece farz namazlarda imamlık etmesi sahih değildir. Güneş tutulması ve teravih gibi nafile namazlarda ise kendisi gibi olan kimselere imamlığı sahih olur. Çünkü bu çocuk nafile namaz kılmakta olup, nafile namaz kılanın nafile namaz kılana imamlığı sahihtir. Dayandıkları delil, Esrem'in İbni Abbas ve İbni Mes'ud'dan rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Erkek çocuk baliğ (ergen) oluncaya kadar imamlık edemez."* Ayrıca imamlık olgunluk durumudur. Çocuk ise olgun değildir. Ayrıca çocuğun namaz yahut kıraatin şartlarına uyup uymayacağından emin olunmaz.

Şafiîlere göre, ergenlik çağına ermiş kişinin temyiz çağındaki çocuğa uyması caizdir. Çünkü Amr b. Seleme'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) zamanında yedi yaşımda iken imamlık ettim."*[1] Esah olan görüşe göre Şafiîlerce yine cuma namazında çocuğun baliğ kişilere imamlık etmesi kerahetle caizdir.

4- Erkek Olmak:

Kadının yahut hünsaların ne farz, ne de nafile namazlarda erkeklere imam olması sahih değildir. Eğer cemaat kadınlardan oluşursa, cumhura göre, imamlarının erkek olması şart değildir, kadının kadınlara imamlık yapması sahihtir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe, Ümmü Seleme ve Atâ'dan rivayet edilen şu sözdür: *"Kadın kadınlara imamlık edebilir."* Darekutnî'nin Ümmü Veraka'dan rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ümmü Varaka'nın, evindeki kadınlara imamlık etmesine izin verdi."*

Şafiîlere göre, kadınların cemaatle namaz kılmaları mekruh değil, belki müstehaptır. Bu durumda imam olan kadın cemaatin ortasında durur.[2]

İmam Ahmed b. Hanbel'den bu hususta iki rivayet nakledilmiştir:[3] Bir rivayete göre kadınların da cemaat olması müstehaptır. Bir rivayete göre ise müstehap

---

1 - Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde Câbir'den rivayet etmiştir. Buhari ve Neseî yine Ömer b. Seleme'den benzer bir hadis rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 165

2 - *el-Mecmû'*, IV, 96.

3 - *el-Muğnî*, I, 202; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 564.

değildir.

Hanefîlere göre[1] -teravih namazı da olsa- erkekler olmaksızın, kadınların yalnız başına cemaatle namaz kılmaları mekruhtur. Kadınların cenaze namazı kılmaları ise mekruh değildir. Çünkü cenaze namazı tekrarlanmayan bir farzdır. Eğer kadınlar cenaze namazı kılarlarsa imam, çıplakların namazında olduğu gibi, ortalarında durur. Kadınların tek başına cemaatle namaz kılmalarının mekruh olmasının delili, Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Kadının namazını evinde kılması dışarıda kılmasından daha faziletlidir. İç odasında kılması da evin diğer kısımlarında kılmasından daha faziletlidir."'* [2] (İç odası, büyük bir odadan girilerek geçilen, genellikle ayrı bir kapısı olmayan, mücevherat gibi evin kıymetli eşyasının da muhafaza edildiği küçük odadır.)

Zira böyle bir hâlde iki mahzur ortaya çıkacaktır: Ya imam olan kadın safın ortasında duracaktır, bu ise mekruhtur, Yahut da öne geçecektir, bu da kadınlar hakkında mekruhtur. Neticede kadınlar çıplak hâlde namaz kılma durumunda kalanlara benzerler. O durumdaki kadınlar için de cemaat asla meşru değildir. Bu sebeple kadınlar için ezan okumak da meşru kılınmış değildir. Çünkü ezan cemaate çağırmaktır. Eğer kadınların cemaatle namaz kılmaları mekruh olmasaydı ezan okumaları da meşru olurdu.

Yine Hanefîlere göre gece vakti kadınların cemaatle namaza katılmaları mekruh olmakla birlikte, fitneden emin olunursa, gündüzün cemaatle namaza gitmeleri caizdir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanefî mezhebinde fetva buna göre verilmiştir. Yine bir erkeğin, kendisinden başka bir erkeğin yahut kızkardeşi veya zevcesi gibi bir mahreminin bulunmadığı bir evde kadınlara imamlık etmesi de mekruhtur. Eğer bir kadın cemaati içinde anılanlardan biri bulunursa yahut erkek kadınlara mescitte namaz kıldırırsa o takdirde böyle bir cemaat mekruh değildir. Bu görüş Hanbelîlerin görüşüne uygundur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) *"Erkeklerin yabancı kadınlarla başbaşa kalmasını yasaklamıştır."* Ayrıca bu gibi cemaatlare vesvese şeytanın karışması söz konusudur.

5 - Abdestsizlik ve Necasetten Temizlenmek:

Abdestsiz kimsenin imamlığı sahih değildir. Bunun gibi üzerinde necaset bulunan kimsenin imamlığı da sahih değildir. Âlimlerin cumhuruna göre, kişi ister bu durumu bilsin ister bilmesin namazı batıldır.

Malikîlere göre, namazın batıl olması için, imam abdestsiz olduğunu ancak namazı tamamladıktan sonra farketse bile, kasten abdestsiz olmak şarttır. Eğer imam bilerek abdestsiz namaz kıldırırsa hem kendisinin, hem de kendisine uyanların na-

---

1 - *Tebyînu'l-Hakâik,* I, 13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 528 vd.; *el-Lübâb,* I, 82.

2 - Bu hadisi Ebu Davud İbni Mes'ud'dan tahric etmiştir. Ahmed ve Taberanî Ümmü Humeyd es-Sâidiyye'den benzer bir hadisi tahric etmişlerdir. *Neylü'l-Evtar,* III, 132.

mazı batıldır. Eğer unutarak abdestsiz kıldırırsa, ancak namazı tamamladıktan sonra üzerinde necaset bulunduğunu farkederse namazı sahihtir. Çünkü necasetten temizlenmek, Malikîlere göre, yalnız bilerek olursa namazın sahih olması için şarttır. Cünüp veya abdestsiz olduğunu bilen bir imama uymak sahih değildir. Böyle durumlarda imama uyanların namazı sahih olup dört mezhep imamının ittifakı ile cemaat sevabını elde ederler. Ancak Şafiî ve Hanbelîlere göre, abdestsiz yahut üzerinde necaset bulunan imamla birlikte namaz kılıp, imamın abdestsiz olduğunu yahut üzerinde necaset bulunduğunu namaz bittikten sonra öğrenenlerin sayısı kırk kişi ise, o takdirde cemaatin namazı sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Cünüp olan bir kişi eğer cemaatle namaz kıldırırsa, kendisi namazını yeniden kılar, cemaatin namazı ise tamamdır."* [1]

Şafiîlere göre, namazı yeniden kılması gereken kimseye uymak sahih değildir. Mesela, mukim olan bir kişi, su bulunmadığı için teyemmüm etmişse veya bedeni üzerinde necaset bulunduğu hâlde onu yıkamaktan korktuğu yahut iki temizleyici maddeyi, yani su ile toprağı bulamadığı için abdestsiz namaz kılmışsa, böyle kimselere başkalarının uyması sahih değildir.

6 - Kıraati ve Rükünleri Düzgün Yapmak:

İmam, namaz sahih olacak derecede düzgün okumalı ve rükünleri yerine getirmelidir. Âlimlerin cumhuruna göre Kur'an okumasını bilen bir kişinin Kur'an okumayı bilmeyen ümmî [2] kimseye uyması sahih değildir. Ümmî kişiye uyan okumayı bilen kişinin namazını yeniden kılması icap eder. Bunun gibi, dilsiz bir kişinin -uyan kendisi gibi dilsiz biri de olsa- arkasında namaz sahih olmaz. Rükû, secde, kıbleye dönmek yahut necasetten sakınmaktan âciz kimselerin arkasında namaz da sahih olmaz. Ancak bunlar kendi gibilerine imam olabilirler. Hanefîlere göre, birbirine benzeyen durumlardaki kimselerin birbirine imamlığı, üç mesele dışında sahihtir: Bunlar da, müşkil derecede er dişi (hünsa) istihaze durumundaki kadın yahut âdet hâli ve gününü şaşıran kadın.

Malikîlere göre, imam rükünleri tam olarak yerine getirme kudretine sahip olmalıdır. Namazın her hangi bir sözlü veya filî rüknünü yerine getirmekten âciz olan kimselere başkalarının uyması sahih değildir. Meselâ, Fatiha'yı okuyamamak, rükû, secde yahut kıyam yapamamak gibi. Ancak , imam ile cemaat namazın rükünlerini yerine getirmekten âcizlikte eşit olurlarsa, meselâ, kıraati düzgün birisi bulunmadığı zaman ümmînin ümmîye uyması, dilsizin kendisi gibi dilsize uyması, namazda kıyamdan âciz olan kimsenin kendisi gibi oturarak namaz kılana uyması,

---

1 - Bu hadisi Muhammed b. Hüseyin el-Harranî, Berâ b. Âzib'den rivayet etmiştir. Bu hadisin benzeri Ömer, Osman, Ali ve İbni Ömer'den rivayet edilmiştir. *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 565.

2 - Ümmî, Fatiha'yı yahut bir kısmını düzgün okuyamayıp bir harfini ihlâl eden kimsedir. Fatiha'dan başka sureleri düzgün okusa da yine ümmîdir. Fatiha'yı düzgün okuyan kişinin bu gibi kimselere uyması caiz değildir. Ancak, ümmînin ümmîye imamlığı caizdir.

esah olan görüşe göre sahihtir. Ancak kıyam, oturma yahut yaslanarak namaz kılmaktan âciz olup ima ile farzı yerine getiren kimselerin meşhur olan görüşe göre, kendileri gibi kimselere uymaları sahih değildir.

7 - Başkasına Uymuş Olmamak:

İmamlık etmeye muktedir olduğu hâlde, başka birine uymuş bulunan kişiye uymak sahih değildir. Çünkü bu kişi başkasına tabidir. Başkasının namazda yaptığı hata kendisine de ulaşır. Müstakil olması ve başkalarının namazdaki hatalarını yüklenmesi lazım gelir ki, bu ikisi bir arada toplanmaz. Bu konuda ittifak vardır.

Bir imama uymuş olan mesbuk kimse yetişemediği kısmı tamamlamak için ayağa kalkınca ona uyulur mu?

Hanefîlere göre: [1] Namazda rekât kaybı bulunan kimsenin (mesbukun) başka bir imama uyması caiz olmadığı gibi, başkasının da kendisine uyması caiz değildir. Çünkü aslında bu kişi başkasına uymuştur, uyma durumundadır. Başkasına uymak ise iftitah tekbirini başkasının iftitah tekbirine bina etmektir. İmam iftitah tekbirini neye bağlamışsa, ona uyan kişi de iftitah tekbirini ona bağlar, imam iftitah tekbirini ne için akdetmişse ona uyanların iftitah tekbirlerini bu iftitah tekbirine bina etmeleri caizdir, aksi durumlar ise caiz değildir.

Malikîlere göre: [2]Uyduğu imamın başkasının cemaati olduğunu ancak namaz bittikten sonra anlasa da üzerindeki rekât borcunu kaza etmeye kalkan mesbuk kişiye, başkalarının uyması caiz değildir. Müdrike, yani bir rekâttan az kaybı olduğu hâlde imama yetişen kimseye namazını tamamlamak için kalktığı zaman başkasının uyması sahihtir. Müdrik kişi, başkasına uymaya niyet ettikten sonra, başkasına imam olmaya da niyet eder. Çünkü bu kişi yalnız başına namaz kılma durumundadır, kendisi için imama uyma durumu kalmamıştır.

Hanbelîlere göre: [3] İmam selâm verdikten sonra, üzerindeki borç olan rekâtları kaza etmek için ayağa kalkan arkadaşına, namaz kılanlardan biri uyarsa bu sahihtir. Bunun gibi, seferî olan imam selâm verdikten sonra geride kalan namazını tamamlamak için ayağa kalkan mukîm cemaate, kendisi gibi mukîm bir kimsenin uyması sahihtir Çünkü bu her hangi bir özür sebebiyle, bir cemaatten, başka bir cemaata intikaldir. Dolayısıyla imamın başkasını kendi yerine geçirmesi caiz olduğu gibi, bunu yapmak da caizdir. Dayandığı delil Hz. Ebu Bekir olayıdır. *"Hz. Peygamber (a.s.), Ebu Bekir namaz kıldırdığı sırada mescide gelince, Ebu Bekir geri çekilerek Hz. Peygamber (a.s.) öne geçti ve cemaate namazlarını o tamamlattı."* Hz. Peygamber (a.s.) başka bir defa yine böyle yapmıştı. Her iki hadis sahih olup Buharî ile Müslim ittiffakla zikretmişlerdir.

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 277,
2 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 434.
3 - *el-Muğnî,* II, 105; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 376 vd.

İmam selâm verdikten sonra yahut imamdan ayrılmaya niyet ettikten sonra namazda rekât kaybı olan mesbuk kişiye başkasının uyması sahih olduğu gibi, Hanbelîlere göre, cuma namazının dışındaki namazlarda imamdan ayrılmaya niyet etmek de sahihtir. Cuma namazında ise, mesbuka uymak sahih değildir.

Şâfiîlere göre: [1] Selâm vermek, abdestsizlik yahut başka sebeplerle namazdan çıkmakla imamın imamlığı kesilir. Çünkü aradaki irtibat bitmiştir. Bu takdirde böyle bir imam sadece kendi hatasından ötürü sehiv secdesi yapar. Böyle bir durumda bu kişi başkasına uyabileceği gibi başkası da kendisine uyabilir.

Özetle; Hanefîlerle Malikîler imam selâm verdikten sonra, imama uymuş olup eksiklerini yalnız başına tamamlayan kişiye (mesbuka) başkalarının uymasını caiz görmüyorlar. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise bunu yapmak sahihtir.

8 - Özürsüz olmak:

Hanefîlerle Hanbelîler [2] imamın, devamlı burun kanaması, devamlı yellenme, sidiğini tutamamak ve benzeri özürlerden uzak olmasını şart koşmuşlardır. Bu gibi özürlere yakalanmış bulunan kimselerin ancak kendileri gibi kimselere imamlık etmeleri sahih olur. Ancak bu durumda imam ile cemaatın özürlerinin bir olması şarttır. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmurlu bir günde ashabına ima ile namaz kıldırmıştır."* Eğer imam ile cemaatin özürleri farklı olursa bu namaz caiz olmaz. Meselâ, sidiğini tutamama hastalığına yakalanan kişinin kendisi gibi bir kimsenin arkasında namaz kılması sahih olur. Fakat sidiğini tutamama hastalığına yakalanan özürlü kişinin, sidiğini tutamama ve yellenme hastalığına beraber yakalanan kimseye uyması sahih ve caiz değildir. Çünkü imam iki özür sahibidir, ona uyan kişi ise bir özür sahibidir. İki özürlü kişinin tek özürlü kişiye uyması sahihtir, fakat bir özürlü kişinin iki özürlü kişiye uyması sahih değildir.

Malikîler ise yukarıdaki şartı ileri sürmemişlerdir. Onlara göre, özür sahibi kimsenin özürsüz kimseye imamlığı sadece mekruhtur. Çünkü onlara göre ,namaz vaktinin yarısı kadar bir zaman bile olsa, sidiğini tutamama hastalığı bulunan, kişinin imamlığı sahihtir. Yellenme hastalığı bulunan kimselerle abdesti bozmayan benzer hastalığa sahip olan kimselerin durumu da böyledir.

Şâfiîler de yukarıdaki şartı ileri sürmemişlerdir. Namazı iade etmesini gerektirmeyecek derecede özürlü bulunan kimsenin, özürsüz sağlam bir kimseye imamlık yapması sahihtir.

9 - İmamın Telaffuzu Düzgün Olmalıdır:

İmam olan kişi, harfleri doğru okuyabilecek şekilde düzgün bir okuyuşa sahip olmalıdır. Meselâ, peltek olup "râ" harfini "ğayın", "sin", harfini "se" yahut "zâl" harfini

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 259.
2 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 560 vd., 570; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 541.

"ze" olarak okuyan kimsenin imamlığı sahih değildir. Çünkü bu durumda imam ile cemaat arasında eşitlik bulunmamaktadır. Ancak, böyle bir imama uyan cemaat de imam gibi peltek ise o takdirde ikisinin namazı da sahihtir.

Hanbelîler, "mağdûbi"deki "dat" ile "dâllîn"deki "dât" yerine "zâ" okuyan kişiyi istisna ederek böylelerinin, "dat" yerine "zâ" okumayana imamlığının sahih olduğunu söylemişlerdir. Çünkü, böyle bir kişi bir harfi başka bir harfe çevirmekle ümmî durumuna geçmez.

"el-Müstakîm" kelimesinde "sin" ile "te"yi idğamlı olarak "Müttakîm" yahut "mussakîm" tarzında okuyan, yahut Fatiha'nın bir harfini yahut bir şeddesini ihlâl eden kişilerde olduğu gibi, idğam edilmeyecek yerde idğam yapan kimseler, Şâfiîlere göre, peltek gibi kabul edilirler. Böyle kimseler ancak kendileri gibi kimselere imamlık yapabilirler.

Hanefîler dışındaki cumhura göre kelimeleri, manazı anlaşılmayacak derecede çabuk konuşan kimse ile, kelimeleri "Fa"lı konuşan kimselerin, kendileri gibi olmasa da, başkalarına imamlık etmeleri kerahetle sahihtir.

***Mezhebi farklı olan imamın arkasında namaz kılmak:*:** Hanefî ve Şafiîler, imamın namazının cemaatin mezhebine göre sahih olmasını şart koşmuşlardır. Meselâ, Hanefî mezhebine mensup olan bir kişi, vücudundan kan aktıktan sonra yeniden abdest almayan Şafiî bir imamın arkasında namaz kılsa yahut Şafiî mezhebine mensup bir kişi, bir kadının eline dokunan Hanefî bir imamın arkasında namaz kılsa, imama uyan kişinin namazı batıldır. Çünkü cemaat imamının namazının batıl olduğuna inanmaktadır. İmamının namazının batıl olduğuna inanan kimsenin namazı ise sahih değildir.

Hanefîler[1] buna şu meseleleri de ilâve etmişlerdir: Şafiî bir imamın arkasında namaz kılınması mekruhtur. Şâfiîlere göre [2], Şâfiî bir imamın arkasında namaz kılmak, Hanefî yahut başka mezhebe mensup olan imamın arkasında kalmaktan daha faziletlidir. Çünkü yapmasını bilse de başka mezhebe mensup olan imam, Şâfiî mezhebine göre bazı şart ve rükünlerin vacip olduğuna inanmamaktadır.

Malikî ve Hanbelîlere göre, [3] namazın sıhhati için şart olan konularda sadece imamın bağlı bulunduğu mezhebe itibar edilir. Malikî veya Hanbelî bir kişi, abdestte başının tamamını mesh etmeyen Hanefî yahut Şâfiî bir imama uyarsa, namazı sahihtir. Çünkü ilk iki mezhebe göre başın tamamını mesh etmek şarttır. Dolayısıyla imamın kendi mezhebine göre namazı sahih olduğu için bu kişinin namazı da sahihtir.

İmama uymanın sıhhatinde şart olan hususlarda cemaatin mezhebine itibar

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 526,
2 - *el-Hadramiyye*, 64.
3 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 444; *el-Muğnî*, II, 190; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 557, 563.

edilir. Meselâ, Malikî yahut Hanbelî bir kimse farz bir namaz için, nafile namaz kılmakta olan bir Şâfiî'ye uyarsa, bu kimsenin namazı batıldır. Çünkü Malikî ve Hanbelî mezheblerine göre, farz namaz kılan kimsenin nafile namaz kılana uyması batıldır. İmama uymanın şartı, imam ile cemaatin namazlarının bir olmasıdır.

11 - Hanbelîlere Göre İmam Adalet Sahibi Olmalıdır:

Hanbelîlere göre imamın adalet sahibi olması şarttır. Fasık kimsenin kendisi gibi fasık kimseye de olsa imamlığı sahih değildir. [1] Meselâ, bir kimse fasık birinin arkasında namaz kılsa sonra o kişinin fasık olduğunu öğrense namazını iade etmek ona vacip olur. Ancak cuma ve bayram namazları bu hükmün dışındadır. Eğer âdil kimselerin arkasında kılmak mümkün değilse bu iki namaz fasık kimselerin arkasında da sahihtir.

Malikîler, imamın namazla ilgili fasıklıktan uzak olmasını şart koşmuşlardır. Meselâ, namazın farzları ve şartlarını önemsememek, abdestsiz namaz kılmak, Fatiha okumaksızın namaz kılmak gibi. Fakat fasıklık zina etmek, içki içmek gibi namazla ilgili değilse, râcih olan görüşe göre, bu kişinin imamlığı kerahetle caizdir.

12 - İmamın Namazını Tekrarlayan Kimse Olmaması:

Malikî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre, imam cemaat faziletini elde etmek için namazını tekrarlayan kimse olmamalıdır. Farz namaz kılan kimsenin, namazını tekrarlayan kimseye uyması sahih değildir. Çünkü namazını tekrarlayan kimsenin namazı nafiledir. Nafile namaz kılan kişinin arkasında farz namaz kılmak sahih olmaz.

Şartlardan biri de, rükünlerini birbirinden ayıramasa da imamın sahih olacak şekilde namazın keyfiyetini, şartlarının keyfiyetini bilmiş olmasıdır.

3. İmamlığa En Lâyık Kişi:

Zamanımızda imamlığa en lâyık kimse, namazın hükümlerini en iyi bilendir. Fıkhî yönden anlaşılan mana da budur. Ancak fakihler bu hususta bir tertip zikretmişlerdir. Bu tertibi her mezhebe göre aşağıda beyan ediyoruz.

Hanefî Mezhebi: [2]

Hanefî mezhebine göre, imamlığa en lâyık kişiler şunlardır: Fahiş günah ve hatalardan kaçınmak ve namaz caiz olacak kadar (farz miktarınca) Kur'an ayetlerini ezbere bilmek şartıyla namazın sıhhat ve fesat bakımından hükümlerini en iyi bilenler.

---

1 - *Fasık*, büyük günah işleyen yahut küçük günaha devam eden kimsedir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 520-522; *Fethu'l-Kadîr*, I, 245-248; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb*, I, 81 vd.; *e Bedâyi'*, I, 157 vd.

Sonra kıraati tecvit ve tilâvet yönünden en güzel olanlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın Kitabını en iyi bilen cemaate imamlık eder. Kıraatte eşit olurlarsa, sünneti en iyi bilen imamlık eder."* (1)

Sonra şüpheli şeylerden en çok sakınan takva sahibi olan imamlık yapar. Takva ise haramlardan kaçınmaktır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Eğer namazınızın kabul edilmesini istiyorsanız, size âlimleriniz imamlık etsin. Çünkü onlar sizinle Rabbiniz arasında elçilerdir.."* (2)

Sonra yaş bakımından büyük olanlar imamete daha lâyıktır. Çünkü yaşı büyük olanın Allah'tan korkusu daha çok olur. En yaşlı kişinin öne geçirilmesi, aynı zamanda cemaatin çoğalmasına sebeptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)İbn Ebu Müleyke'ye şöyle buyurmuştur: *"Size en büyüğünüz imamlık etsin."* (3)

Sonra ahlâkı en güzel olandır. Yani cemaatle iyi geçinendir. Sonra yüzü en güzel olandır. (Yani en çok teheccüt namazı kılandır. Çünkü teheccüt namazı kılanların yüzleri nurlu ve güzel olur.) Sonra neseb bakımından üstün olandır. Sonra elbisesi en temiz olandır.

Eğer cemaat bütün bu sayılan vasıflarda eşit olurlarsa o takdirde aralarında kura çekilerek imamlığa geçirilecek kişi tesbit edilir. Yahut imam olacak kişiyi cemaat seçer. Eğer cemaat ihtilafa düşerse o takdirde çoğunluğa göre hüküm verilir.

Eğer cemaatin arasında devlet başkanı da bulunuyorsa, devlet başkanı öne geçirilir. Ondan sonra emîr geçirilir, ondan sonra kadı, ondan sonra evin sahibi olan kişi geçirilir, hatta bu kişi kiracı bile olsa hüküm böyledir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Bir kimse bir kavmi ziyaret ederse, onlara imamlık etmesin. İçlerinden biri kendilerine imamlık etsin."* (4) Şehrin kadısı, mescidin imamına göre öne geçirilir.

Buna göre, devlet başkanı yahut kadı mescidin imamına tercih edilir. Eğer bunlardan biri bulunmazsa evin sahibi öne geçirilir. Devamlı namaz kıldıran mescit imamı da bunun gibidir. Devamlı mescit imamı mutlak olarak imamlığa başkasından daha lâyıktır.

Malikî Mezhebi: (5)

---

1 - Bu hadisi Buharî dışında cemaat Ebu Mes'ud el-Ensarî'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 24.

2 - Taberanî *Mu'cem*'inde ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Ancak Hâkim, *"Size en hayırlınız imam olsun."* ifadesini nakletmiş olup hadis hakkında sükût etmiştir. Ebû Mürsid el-Gonevî'den rivayet etmiştir. (a.g.e., 26)

3 - Bu hadisi altı hadis imamı Mâlik b. Huveyris'ten rivayet etmişlerdir. (a.g.e., 26)

4 - Bu hadisi beş hadis imamı (Ahmed ve *Sünen* Sahipleri) Mâlik b. Huveyris'ten rivayet etmiştir. *Neyluül-Evtâr*, III, 159.

5 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 454-457; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 139; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 342-345; *el Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 68.

Malikî mezhebine göre, daimî mescit imamı bulunsa bile devlet başkanı yahut nâibinin öne geçirilmesi menduptur. Ondan sonra daimî mescit imamı öne geçirilir. Sonra ev sahibi öne geçirilir. Kiracı imamlığa ev sahibinden daha layıktır. Çünkü kiracı evin faydalanma yetkisine sahiptir.Eğer evin sahibi kadın olursa, imamlık edebilecek birisini kendine niyabeten öne geçirir. Çünkü kadının imamlığı sahih değildir. O kadının en faziletli kişiyi imamlığa geçirmesi en iyisidir.

Sonra namazın hükümlerini en iyi bilen kişi imamlığa geçirilir. Sonra sünneti en iyi bilen yahut en çok hadisi ezbere bilen ve rivayet eden kimse geçirilir. Sonra en iyi okuyan, yani kıraat şekillerini en iyi bilen, sonra harflerin çıkış yerlerini en iyi bir şekilde yerine getiren kimse öne geçirilir. Sonra en çok ibadet eden, yani namaz, oruç ve benzeri ibadetleri en çok yapan kişi geçirilir. Sonra İslâma en önce giren; sonra, nesebi en üstün olan meselâ, Kureyşli olan tercih edilir. Nesebi bilinen nesebi bilinmeyene tercih edilir. Sonra ahlâkı en güzel olan, sonra elbisesi güzel olan, (yani ipek olmayan mübah ve yeni elbise giyen) tercih edilir. Şer'an güzel elbise, özellikle beyaz olan elbisedir. İster yeni ister eski olsun farketmez. Bu sayılan vasıflarda eşitlik olursa iki kimse arasında en çok [1] sahibi olan, zahid olan, hür olan diğerlerine tercih edilir. Dinî hayat bakımından en âdil olan kişi, durumu bilinmeyen kişiye, baba oğula, amca yeğene tercih edilir. Bütün bu sayılanlarda eşitlik olursa, aralarında kura çekilir. Ancak içlerinden birinin imamlığına razı olurlarsa o takdirde kuraya gerek yoktur.

Şafiî Mezhebi:[2]

Şafiî mezhebine göre, imamlığa kendi vilâyeti sınırları içinde vali tercih edilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kişi diğer kişiye, kendi hakimiyetinin söz konusu olduğu yerde imam olmasın, bir kimse ev sahibinin izni olmaksızın evindeki oturduğu yerde oturmasın."* [3] Şevkânî diyor ki: Bundan maksat, insanların işlerini yürütmekle görevli bulunan devlet başkanıdır, yoksa ev sahibi ve benzeri kimseler kasdedilmiş değildir. Devlet başkanı başkasının mülkünde de olsa, kendisi imamlık için öne geçebileceği gibi, başkasını da geçirebilir. Başkaları Kur'an okumak, fıkıh bilgisi, takva ve fazilet bakımından daha üstün olsa da, vali imamlığa vilayeti sınırları içinde kendisinden daha bilgili olanlardan ve malın sahibi olan kimselerden daha lâyıktır.

Sonra daimî imam imamlığa daha lâyıktır. Sonra ehil olmak şartıyla oturma hakkına sahip olan (bir mülkün yararlanma hakkına sahip olan) imamlığa kendi-

---

1 - Harama düşmek korkusu ile şüpheli şeyleri bırakandır.

2 - *el-Mühezzeb*, I,98-99; *Muğni'l-Muhtac*, I,242-244; *el-Hadramiyye*, 72 vd.

3 - Bu hadisi Müslim ve Ahmed rivayet etmişlerdir: Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Bir kişiye kendi evinde, yahut hükümran olduğu bölgede başkaları imam olamaz."* Saîd b. Mansur'un rivayeti ise şöyledir: *"Bir kimse bir kimseye izni olmaksızın, hükümran olduğu bölgede imam olmasın."* (*Neylül-Evtâr*, III, 157).

sinden çok fıkıh bilgisi olandan daha lâyıktır. Kiracının kiralayana, emanetçinin emanet verene tercih edilmesi esah olan görüştür. Eğer oturma hakkına sahip olan kişi imamlık ehliyetini haiz değilse, başkasını imamlığa geçirme hakkına sahiptir.

Sonra en çok fıkıh bilgisi sahibi olan, sonra en iyi okuyan, sonra en çok vera sahibi olan (şüpheli şeylerden kaçınan), sonra ilk önce hicret eden, sonra İslâma ilk önce giren, sonra neseb bakımından üstün olan, sonra ahlâk ve gidişi en güzel olan, sonra elbisesi en temiz olan, sonra bedeni temiz olan, sonra sanatı en güzel olan, sonra sesi güzel olan, sonra yüz bakımından güzel olan, sonra evli olan tercih edilir.

Eğer cemaat bütün bu sayılanlarda eşit olur da aralarında imamlık hususunda çekişme olursa, aralarında kura çekilir. Dini yaşayış bakımından adalet sahibi olan, fasık olandan-bu fasık kimse daha bilgili ve okuyuşu daha iyide olsa -ve bâliğ olan çocuktan- fıkıh bilgisi ve okuması daha iyi de olsa- imamlığa daha lâyıktır. Hür kimse köleden; mukim misafirden, nesebi belli olan veled-i zinadan (zina çocuğundan) daha layıktır. Kör kimse, gören kimse gibidir. Çünkü kör insan, namaz kılarken kendisini meşgul edecek şeylere bakamaz, huşusu daha çoktur. Gören kimse ise gördüğü için necasetten daha iyi korunabilir.

Hanbelî Mezhebi: [1]

Hanbelî mezhebine göre, imamlığa en lâyık olan kişi Kur'ânı en iyi okuyup en çok fıkıh bilgisi olandır. Çünkü Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde şöyle rivayet edilmiştir: *"Cemaat üç kişi olduğu zaman, içlerinden biri onlara imam olsun, imam olmaya en lâyık olanları Kur'ân'ı en iyi okuyanlarıdır."* [2] Hz. Peygamber (a.s.) de Ebu Bekir (r.a.)'i imamlığa geçirdi. Çünkü Hz. Ebu Bekir Kur'anı ezbere biliyordu. Bununla beraber, o sahabenin en fakihiydi. Ahmed b. Hanbel'e göre, Kur'an'ı iyi okuyanın fakih olana tercih edilmesi gerekir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen Ebu Mes'ud hadisindeki: *"Cemaate Allah'ın Kitabını en iyi okuyan imamlık eder."* ifadesidir. Diğer mezhep âlimleri bu konuda farklı düşünmektedirler. Çünkü diğer mezheplere göre, fıkıh bilgisi çok olan kıraati iyi olana tercih edilir. Nitekim bu konuyu açıkladık. Çünkü sahabe içinde Kur'an'ı en iyi okuyan kişi, zarurî olarak en fakih olan kişi idi. (Zira sahabenin bilgisi Kur'anla ölçülürdü). İnsanların bugünkü durumu böyle değildir. Yani bugün Kur'an'ın en iyi okuyanlar, fıkıh bilgisi en çok olanlar değildir. Bugün imamlıkta fıkıh bilgisine kıraatten daha çok ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonra hem fıkıh bilgisi hem kıraati iyi olan, sonra sadece kıraati iyi olan fakih

---

1 - *el-Muğnî,* II, 181-185; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,554-556.

2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ise İbni Abbas'tan hadisi *merfû* olarak şöyle rivayet etmiştir. *"Size en hayırlınız ezan okusun, en iyi okuyanınız imam olsun."*

olmasa da imamlıkta tercih edilir. Ancak namazın hükümlerini ve namazda gerekli olan hususları bilmek şarttır. Daha sonra namazın hükümlerini en iyi bilen tercih edilir. Namaz hakkında bilgisi bulunmayıp Kur'an okumasını bilen kişi, bilgisi bulunan fakat Fatihayı düzgün okuyamayan ümmî kişiye tercih edilir. Çünkü Fatiha'yı okumak, namazın rükünlerinden biridir. Namazın hükümlerini bilmekse böyle değildir. Cemaat eğer okuma bilmeme hususunda eşit olursa, namazın hükümlerini en iyi bilen tercih edilir.

Cemaat hem bilgi hem de Kur'an okuma bakımından eşit olursa, yaşı büyük olan tercih edilir. Çünkü daha önce geçen Mâlik b. Huveyris hadisinde: *"Size yaşı büyük olanınız imamlık etsin"* buyurmuştur. Ondan sonra neseb bakımında en şerefli olan tercih edilir. Büyük imamlığa, yani devlet başkanlığına kıyasen neseb bakımından en üstün olan kişi Kureyş kabilesine mensup olandır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"İmamlar Kureyş'tendir."* [1]Sonra İslâm ülkesine Müslüman olarak ilk defa hicret edenler tercih edilir. [2] İslâm'a önce giren de böyledir. Çünkü daha önce de geçen Ebu Mes'ud hadisinde şöyle rivayet edilmiştir: *"Hicrette eşit olurlarsa, ilk Müslüman olan tercih edilir."* Sonra haramlardan en çok sakınan, sonra şüpheli şeylerden en çok sakınan tercih edilir. Çünkü Allah tealâ bu konuda şöyle buyuruyor: *"Allah katında en üstün olanınız, Allah'tan en çok korkanınızdır."* [3] Eğer cemaat bu sayılan vasıflarda da eşit olursa, aralarında kura çekilir. Devlet başkanı cemaat arasında ise mutlak olarak diğerlerine tercih edilir. Bunun gibi mescitte devamlı namaz kıldıran imam, evin sahibi (eğer imamlık yapabilecek durumda ise) başkalarına tercih edilir.

4. İmamlığı Mekruh Olan Kişiler ve İmamlığın Mekruhları:

Aşağıda zikredilecek olan bazı şahısların imamlık etmeleri mekruhtur: [4]

1- Bilgi sahibi fasık kimse:

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre, kendisi gibi kimselere de olsa, fasık kişilerin imamlık etmesi mekruhtur. Çünkü fasık kişi, dinin emir ve yasaklarına dikkat göstermez. Hanbelîler bu hükümden, cuma ve bayram namazlarını hariç tutmuşlardır. Zaruret dolayısıyla cuma ve bayram namazlarında fasık kişilerin imamlığı sahihtir.

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Nesei ve Zıya, Enes'ten rivayet etmişlerdir. *el-Fethu'l-Kebîr* I,504. *"Kureyş'i öne geçirin. Kureyş'in önüne geçmeyin"* hadisi de yukarıdaki hadisi kuvvetlendirmektedir. Bu hadisi Şafiî ve Beyhakî Zührî'den, *belağan* olarak rivayet etmiştir. İbni Adiy Ebu Hureyre'den, Bezzar Hz. Ali'den Taberanî'de Abdullah b. Sâib'den sağlam isnatlarla rivayet etmişlerdir. *el-Camiu's-Sağîr*

2 - Bundan hicretin devam etmekte olduğu anlaşılıyor.

3 - Hucurat, 13.

4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,522-531; *Meraki'l-Felâh, 49, Fethu'l,Kadir,* I,247-249; *el-Bedâyi* I,156 vd.; *eş-Şerhu's,Sağîr,* I,439-449; *el-Kavânînu'l,Fıkhıyye,* 67-69; *Muğni'l-Muhtâc,* I,232-242; el-Muğnî, II, 193-198,209-211; *Keşşafu'l-Kınâ'* I,549, 566-571,581; *el-Hadramiyye,* 70

Hanefîler ise fasık kişilerin kendileri gibi olanlara imamlık etmelerini caiz görmüşlerdir. Fasıkın imamlığının mekruh olduğuna dair delil, İbni Mace'nin Câbir (r.a.)'den rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Kadın erkeğe, bedevî muhacire, fasık olan mümine imamlık etmesin. Ancak devlet başkanı kişiyi kılıç yahut kamçısı ile zorlarsa bu durum müstesnadır."*

Fasık kişinin imamlığının sahih olmasının dayandığı delil şudur: Buharî ile Müslim'in rivayet ettiklerine göre, İbni Ömer Haccac'ın arkasında namaz kılardı. Yine rivayet edilen başka bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.): *"Takva sahibi yahut fasık herkesin arkasında namaz kılın."* [1] buyurmuştur.

2- Bidat işleyen kimse:

Kâfir denilemeyecek derecede mübtedi (bidat sahibi) kişi, fasık kimse gibidir. Belki daha evlâdır. Bid'at Hz. Peygamber (a.s.)'den meşhur olan işlerin aksine inanmak fakat o konuda inatçı olmamak, belki bir tür şüphe içinde bulunmaktır. Meselâ; Şiîlerin ayakları üzerine çıplak olarak mesh etmeleri, mestler üzerine meshetmeyi inkâr etmeleri ve benzeri işler gibi.

Bu konuda şöyle düşünmek gerekir: Bizim kıblemize yönelen bir kimseye, şüpheye dayalı bir bidatten ötürü kâfir denemez. Hatta kanlarımıza ve mallarımıza ve Hz. Peygamber (a.s.)'i tenkidi helâl sayan, Allah tealâ'nın sıfatları ve Allah'ı ahirette görmenin caiz olduğunu inkâr eden *Haricîler* bile tekfir edilemez. Çünkü onların bu görüşleri tevile ve şüpheye dayanmaktadır. Bunun delili şahitliklerinin kabul edilmesi keyfiyetidir.

Fakat bid'atçi kişi eğer dinde zarurî olarak bilinen hususlardan birini inkâr ederse tekfir edilir: Allah tealâ'ya diğer cisimler gibi bir cisim demek, Hz. Peygamber (a.s.)'in Ebu Bekir ile arkadaşlık ettiğini inkâr etmek gibi. Çünkü burada Allah tealânın: *"Arkadaşına (Ebu Bekir'e) korkma, Allah bizlerle beraberdir, diyordu."* âyetini inkâr etmek söz konusudur. Böyle bir kimseye asla uymak sahih değildir.

3- Kör olmak:

Hanefî, Malikî ve Hanbelilere göre kör kimsenin imamlığı tenzihen mekruhtur. Çünkü kör insan pisliklerden sakınamaz. Hanefîler, cemaatin en bilgilisi olma durumunu istisna etmişler, böyle durumlarda kör kimsenin imamlığı evlâdır, de-

---

1 - Bu hadisi cemaat rivayet etmiştir. Ahmed, Buharî ve Müslim de Enes (r.a.)'den Hz. Peygamber'in hafif namaz kıldırdığı konusunda iki hadis rivayet etmişlerdir. *Neylu'l-Evtâr,* III, 137; *Nasbu'r Râye,* II,29.

2 - Bu hadisi Darekutnî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiş, olup hadis *munkatı*'dır. İbni Mâce Vasile b. Eska'dan şöyle rivayet etmiştir:" Büyü*k günah işleseler de, kendi milletinizden olan kimseleri tekfir etmeyin . Her imam ile birlikte namaz kılın, her emir ile birlikte cihad edin, kıble ehlinden olan her ölünün cenaze namazını kılın.*" Bu hadiste tanınmayan bir ravi bulunmaktadır. *Nasbu'r-Râye,* III,26-27; *Neylü'l-Evtâr,* III, 162.

mişlerdir.

Şafiîler kör olanın imamlığını kerahetsiz olarak caiz görmüşlerdir. Onlara göre kör, gören kimse gibidir. Çünkü namazda daha çok huşu içinde olur. Gören kimse ise pisliklerden sakınır. Bunların her birinde diğerinde olmayan meziyet vardır. Bütün âlimlere göre, körün imamlığı sahihtir. Çünkü İbni Abbas'tan sahih olarak rivayet edildiğine göre, kendisi kör iken imamlık ederdi. Enes (r.a.) da şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) İbni Ümmü Mektum'u, kendi yerine imam olarak nasb etmiş, o da kör olduğu hâlde insanlara imamlık etmiştir."* (1) Çünkü körlük, namazın şartları ve namazla ilgili işlerden hiç birini ihlâl etmeyen bir duyunun yok olmasıdır.

Aynen koku alma özelliğini kaybetmeye benzer. Gece ve gündüz iyi göremeyen kimse kör gibidir. Hanbelîlere göre, sağır kişi kör gibidir. Evlâ olan görüşe göre, sağırın imamlığı sahihtir. Kadı Ebu Yâ'lâ'nın tercih ettiği rivayete göre, iki eli kesik olan kimsenin imamlığı sahihtir. Tercih edilmeyen bir rivayete göre ise sahih değildir. İki ayağı kesik olan kimsenin imamlığı ise sahih değildir.

4- Cemaat Tarafından İstenmediği Hâlde İmam Olmak:

Hanefîlere göre, bir kimsenin kendisini istemeyen bir cemaate imamlık etmesi tahrimen mekruhtur. Çünkü hadis-i şerifte *"Kendisini istemedikleri hâlde bir cemaata imam olup öne geçen kimsenin Allah tealâ namazını kabul etmez"* buyurulmuştur.

5- Namazı Çok Uzatmak:

Kıraat ve içindeki zikirler bakımından namazı sünnet miktarından fazla uzatmak mekruhtur. İster cemaat buna razı olsun, ister olmasın, Hanefîlere göre kerahet tahrimîdir.

Şafiî ve Hanbelîler, adedi belli bir cemaatin rızası durumunda namazı uzatmayı istisna ederek caiz görmüşlerdir. Çünkü kerahetin illeti (yani cemaati nefret ettirme durumu) ortadan kalkmıştır.

Namazı sünnet miktarından fazla uzatmanın mekruh olduğunun delili bazı hadislerdir. "Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri insanlara namaz kıldırdığı zaman hafif kıldırsın. Çünkü cemaat içinde zayıf, hasta ve yaşlı insanlar vardır. Kişi kendi başına namaz kılınca, dilediği kadar uzatsın."* (2) Ebu Mes'ud el-Ensarî ve Ukbe b. Âmir'den rivayet edildiğine

---

1 - Hadisi Ebu Dâvud ve Ahmed rivayet etmişlerdir. *Neylu'l,-Evtar*, III,160. Buharî ile Neseî'nin rivayet ettiklerine göre, Utbe b. Mâlik, kör olduğu hâlde kendi halkına namaz kıldırdı. (a.y.)

2 - Ebu Dâvud ile İbni Mâce Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. Tirmizî de Ebu Umame'den şu hadisi rivayet etmiştir. *"Üç kişi vardır ki namazları kulaklarından öteye geçmez (Kabul olmaz) Bunlardan biri de, kendisini istemedikleri halde bir cemaate imamlık eden kimsedir." Neylu'l,Evtâr* III.176.

göre şöyle demişlerdir: *"Bir kimse Hz. Peygamber (a.s.)'e gelerek: "Ben falancadan ötürü (namazı) uzattığı için, sabah namazlarından geri kalıyorum." dedi. Râvi diyor ki: Hz. Peygamber'in hiçbir vaazında bu kadar öfkelendiğini görmemiştim. Şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Sizin içinizde cemaati nefret ettirenler vardır. Her hangi biriniz insanlara imamlık ederse kısa kıldırsın. Çünkü cemaat arasında zayıf, yaşlı ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır."* (1) Kısa kıldırmanın manası, tesbih ve namazın diğer kısımlarını asgarî tamamlayacak şekilde yerine getirmektir.

Mescide Giren Kimseyi Beklemek:

Şafiîler dışındaki cumhura göre (2), imamın mescide giren kişiyi beklemesi mekruhtur. Çünkü imamın böyle bir kimseyi beklemesi, ibadete başkasını ortak etmek olup riya gibidir, meşru değildir. Meşru olmamasının bir sebebi de namaz kılan cemaate meşakkat vermemektir. Çünkü cemaat içinde bundan rahatsız olan kişinin bulunması mümkündür. Ayrıca imamla birlikte namaz kılan cemaat, mescide giren kişiden hürmete daha lâyıktırlar. Dolayısıyla imam, namaza yetişecek kimselerden ötürü beraberlerindeki cemaata zorluk vermelidir.

Şafiîlere göre (3) güneş tutulması namazının ikinci rekâtı dışında, imam yahut tek başına namaz kılan kişinin rükûda kendisine yetişip uyar düşüncesiyle mescide giren kimseyi beklemek, ayrıca cemaatle kılınması meşru olan bir namazın son teşehhüdünde de -bütün namaza tevzi edildiği takdirde fazlalığı görülecek şekilde uzatmamak şartıyla- mescide giren kişiyi beklemek müstahaptır. Namaz kıldıran imam, rekâta, yahut cemaat faziletine yetişmelerine yardım için beklemede dostluk, şeref, büyüklük, hatır sayılır kişi olma gibi durumlardan ötürü, girenler arasında her hangi bir ayırım yapmamalıdır. Dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in, ayak sesi duymayacağı ana kadar namazın birinci rekâtını uzatması ve namazı bekleyen kişinin namazda imiş gibi kabul edilmesi olayıdır. Hz. Peygamber (a.s.) de namaz kıldırırken cemaati beklerdi. Korku namazında, ikinci grubun yetişmesi için beklemek meşru kılınmıştır.

İbni Kudame el-Hanbelî de Şafiîlere muvafakat etmiş, Hanbelîlerden Kadî şöyle demiştir: Namazda dışarıdan gelecek cemaatin yetişmesi için beklemek caiz olup müstehap değildir. Ancak, ilim adamı ve benzeri fazilet sahibi kimseler beklenebilir.

Mânâyı bozmayacak derecede lahn yapanın (hatalı okuyan) imamlığı mekruhtur.

Meselâ; Fâtiha Süresindeki *"el-Hamdu"* kelimesinde dâlı esre okumak, *"Al-*

1- Buharî ve Müslim. Buharî ile Müslim bunun benzerini Muaz'dan rivayet etmişlerdir: *"Ya Muaz! Fitneci olma. Çünkü senin arkanda yaşlı, zayıf, ihtiyaç sahibi ve yolcular da bulunur."* *Nasbu'r-Râye*, II,29-30.

2 - *eş-Şerhu's,Sağîr*, I,432; *el,Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 69; *Keşşâfu'l-Kınâ'* I,55; *el-Muğni*, II,236.

3 - *el-Hadramiyye*, 65; *el-Muğnî*, II,236; *Muğni'l-Muhtâç*, I,232.3.

lah'i"nin "ha'sını üstün okumak. *"Rabbi'l"* kelimesindeki bâ'yı üstün okumak ve benzeri yanlışlar gibi. Böyle bir kimsenin, okuma hatası yapmayan kimseye imamlık etmesi halinde namazı sahih olur. Çünkü bu kişi kıraat farzını yerine getirmiştir.

Dad, kaf gibi bazı harfleri açık olarak okuyamayan kimsenin imamlığı mekruh, fakat sahihtir.

Bu kişi ister Arap olsun, ister Arap olmayan milletlerden olsun, hüküm değişmez. Hanefîler dışındaki cumhura göre, daha önce de açıkladığımız üzere, temtâm ve fe'fâ olan yani tâ ve fâ harflerini tekrarlayan insanların imamlığı mekruh, fakat sahihtir. Çünkü onlar harfleri tam olarak telaffuz etmektedirler. Fakat fazla olarak tekrarlamaktadırlar. Çünkü bu gibi harfleri okumak bakımından dilleri sürçmektedir. Dolayısıyla bu durum affedilmiştir. Ancak, bu fazlalıktan ötürü onları imamlık için ileri geçirmek mekruhtur.

Bedevîlerin kendileri dışında şehirli kimselere seferî bile olsalar imamlık etmesi mekruhtur.

Kendisi gibi bedevî olanlara imamlık etmeleri ise caizdir. Hanefîlere göre,, Göçerler ve halk tabakasından olan cahil kimseler de bedevî hükmündedirler. Çünkü bunlarda ekseriya kabalık ve cahillik hâli hakimdir. Halbuki imam şefaatçı durumdadır, yumuşak huylu ve merhametli olması gerekir. İster bedevî olsun, ister şehirli olsun, bilgili bir kimse var iken cahilin imamlık etmesi mekruhtur.

Hanbelîlere göre, dindar olan bedevinin arkasında namaz kılmakta bir beis yoktur. [1]

İmamın cemaatten yüksek bir yerde bulunması:

İster namaz kılmayı cemaate öğretmek gayesiyle olsun, ister başka maksatla olsun, imamın cemaatten bir arşın ve daha fazla yüksekte durması mekruhtur. Çünkü Huzeyfe ve Ebu Mes'ûd hadisinde rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kişi bir topluluğa imam olduğu zaman, cemaatin bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde durmasın."* [2]

İbni Mes'ûd imamın cemaatten yüksek bir yerde durmasını yasaklardı. Yine Hanefî, Malikî ve Şafiîlere göre, cemaatin imamın bulunduğu yerden bir arşın kadar yüksek yerde durmaları mekruhtur. Bu mezheplere göre her iki hâlde de kerahet, imamla birlikte, cemaatten en az bir kişinin bulunmaması ile kayıtlandırılmıştır. Eğer imamla birlikte cemaatten bir veya daha çok kişi bulunursa mekruhluk yoktur. Malikîler bu meseleden cuma namazını istisna etmişlerdir. Çünkü onlara

---

1 - Bu kimselerin imamlığının mekruh olması cehalet ve bilgisizlik durumlarına mahsustur. İlim ehli oldukları takdirde kerahet ortadan kalkar.

2 - Bu iki hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylül-Evtâr,* III,193.

göre mescidin üstünde cuma namazı kılmak batıldır. Nitekim Şafiîlerle birlikte, zaruret veya bir ihtiyaca dayalı olarak yahut cemaate namazın nasıl kılındığını öğretmek maksadı ile imamın yüksek bir yerde namaz kılmasını da istisna etmişlerdir. Böyle bir namaz onlara göre caiz olur. Fakat imam yahut cemaat bu yükseğe çıkmaktan kibirlenmeyi kastetmişlerse, hem imamın hem de cemaatin namazı batıldır. Çünkü kibir namaz ile çelişen bir davranıştır.

Hanbelîlere göre, kerahet imamdan daha aşağıda namaz kılanlara mahsus olup imamla aynı seviyede yahut daha yüksekte namaz kılanlar için kerahet yoktur. Çünkü bu mana imamdan daha aşağıda kılanlar için bulunmakta olup, bunların dışında kalanlar için böyle bir mana yoktur.

Hanbelî ve Malikîlere göre, minber basamaklarından bir basamak, yani bir karış, yahut bir arşın kadar yüksek bir yerde imamın namaz kılmasında beis yoktur. Nitekim Malikîler de, namazın nasıl kılındığını cemaate öğretmek zarureti dolayısıyla imamın yüksek bir yerde namaz kılmasını istisna etmişlerdir. Çünkü Sehl hadisinde rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) minberin en alt basamağı üzerinde namaz kılmıştır. (1)

Hanbelîler dışındaki mezheplere göre eğer kıldıracak başka birisi bulunursa veled-i zinanın arkasında namaz kılmak mekruhtur.

Çünkü zinadan olma çocuğu terbiye edecek, ona edep öğretecek, kendisine bilgi verecek babası yoktur. Dolayısıyla, böyle kişilerde cahillik galip olur. Ayrıca insanlar bu gibi kimselerden nefret ederler. Hanefîler onun imamlığının mekruh oluşunu, cahil olmasına bağlamışlardır. Eğer bu çocuk âlim ve takva sahibi olursa imamlığı mekruh olmaz. Çünkü mekruhluk, çocuğun kendinde değil, noksanlıklardan ötürüdür. Malikîler de onun imamlığının mekruh oluşunu, devamlı imam olmakla kayıtlandırmışlardır. Şafiîler veled-i zinanın kendi gibisine imamlık etmesini caiz görmüşlerdir.

MEZHEPLERE GÖRE İMAMLIĞIN MEKRUHLARI

Hanefî Mezhebi: (2)

Cemaatin en bilgilisi de olsa, imamlık etmesinden ötürü fitne ve şehvetten korkulursa, tüysüz parlak kimsenin imamlığı tenzihen mekruhtur. Eğer fitne ve şehveti tahrik söz konusu değilse imamlık yapması en kuvvetli görüşe göre mekruh değildir. Sefihlerin (tasarrufları şeriat ve akıl ölçülerine uymayanların), felçlilerin, alaca hastalığına yakalanmış kişilerin, cüzzamlıların, idrarı sıkıştıranların, tenasül uzvu kesik olan, bir ayağı üzerinde durabilen topalın, eli kesik olan, içki içen, (3) faiz yi-

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,525 vd.,531.

3 - Bu mesele ile bundan sonra zikredilen yapmacık hareketler yapanlar bahsine kadar olanlar fasık kişilerin vasıflarına girmektedir.

yen, söz gezdiren, riyakârlık yapan, gösteriş ve yapmacık ibadette bulunan kimselerin imamlık etmesi mekruhtur. Yine insanlara ücretle imamlık etmek de mekruhtur. Ancak, vakfeden kişi imama ücreti şart koşmuşsa o takdirde bu gibi mescitlerde imamlık etmek mekruh olmaz. Çünkü imam o ücreti bir nevi sadaka ve yardımlaşma kabilinden alır. Asıl imamı kalabalık bir cemaate imamlık yaptığı zaman safın orta hizasında durmamış gibi olmaması için mihrap dışında bir yerde durması tenzihen mekruhtur. Eğer öyle öyle bir durum yoksa mekruh olmaz. Daha önce de açıkladığımız üzere, kadınların cemaatle namaz kılmaları mekruhtur.

Malikî Mezhebi: [1]

İdrarını tutamayan, vücudunun herhangi bir yerinde devamlı akan yarası bulunan kişilerin sağlam kimselere imamlığı mekruhtur. Bunun gibi, affedilecek kadar pislik ihtiva eden elbise giymiş kişinin, elbisesi pislikten tamamen salim olan kişiye imam olması da mekruhtur. Kendisi gibi birine imamlık yapması ise mekruh değildir.

Sünnetsiz kimse ile mechülu'l-hâl yani fasık mı âdil mi olduğu bilinmeyen kimselerin imamlık etmesi mekruhtur. Nesebi bilinmeyen kimsenin durumu da böyledir.

Şahıs ve Durumlara Göre İmamlığın Mekruhları:

Bazı şahısların bazı hâllerde imamlık etmeleri de mekruhtur. Meselâ, iğdiş edilmiş, hadım kimse ile kadınlar gibi kırıtarak konuşan kimseleri ve veled-i zinayı farz, yahut bayram namazı gibi sünnet namazlarda daimî imam yapmak mekruhtur. Bu gibi kimseler daimî imam yapılmazlarsa o takdirde namaz kıldırmaları mekruh değildir.

Direkler arasında namaz kılmakla, cemaatin zaruretsiz olarak imamın önünde namaz kılması mekruhtur. Eğer zaruret varsa mekruh değildir.

Geminin alt katında bulunan kimselerin üst katında bulunan imama uymaları mekruhtur. Çünkü gemide cemaatin imamlarını gözetlemeleri mümkün değildir. Gemi döndüğü için, bunlar namazı karıştırırlar. Fakat bunun aksi, yani yukarıda bulunan cemaatin aşağı katta bulunan imama uyması mekruh değildir. Bunun gibi, Ebu Kubeys dağında bulunan cemaatin Mescid-i Haram'da namaz kılan imama uyması da mekruhtur. Ebu Kubeys dağı, Haceru'l-esved karşısında yüksekçe bir yerdir. Bu durumda dağın üzerinde bulunan kimse, imamın yaptığı hareketleri tam olarak takip etme imkânına sahip değildir. Bir erkeğin kadınlar arasında namaz kılması, bir kadının da erkekler arasında namaz kılması yine mekruhtur.

Bir mescitte imamın cübbesiz olarak namaz kıldırması mekruhtur. Cemaat için yahut tek başına namaz kılanlar için ise mekruhluk yoktur. Belki cübbesiz na-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,439-449.

maz kılmaları evlâyı terk etmektir. Namaz kılan herkesin cübbe giymesinin mendup olduğuna dair deliller vardır. İmamın cübbeli olarak namaz kıldırmasının mendup oluşu ise daha kuvvetlidir.

İmamın mihrapta nafile namaz kılması mekruhtur. Çünkü kişi ancak imam olunca mihrapta namaz kılmaya hak kazanır. Ayrıca bu durum, imamın farz namazda olduğu düşüncesini verir ve bunu bilmeyenler kendisine farz namaz diye uyabilir.

Bir mescitte daimî imamdan önce cemaatle namaz kılmak mekruh, imam cemaatle namaz kıldırırken başka bir cemaat yapmak ise haramdır. Bunun gibi daimi imamdan sonra da, imam izin verse bile, cemaatle namaz kılmak yine mekruhtur. Nitekim bu konuyu, cemaatin tekrarlanması bahsinde açıklamıştık.

Evlâ olmamakla birlikte, aşağıdaki hususlarda bazı şahısların imamlığı da caizdir. Meselâ, âmânın, mezhebi farklı olan imamın, kekeme ve bazı harfleri iyi çıkaramayan (meselâ; "Z" "râ"'yı "lâmı", "dâd"'ı "dâl" olarak çıkaran) kimselerin imamlığı caizdir.

Bunun gibi, iftira cezasına yahut içki içme ve benzeri suçlardan ötürü şer'î cezalara çarptırılan kimselerle, cinsî iktidarı olmayan kişinin, eli yahut ayağı kesik olan, eli çolak olan ve cüzzam hastalığına yakalananın imamlık etmesi caizdir. Ancak, cüzzam hastalığı ileri derecede olan kimseleri imamlıktan, hatta insan topluluklarından uzaklaştırmak vaciptir.

Çocuğun kendisi gibi çocuklara imamlık etmesi de caizdir. Koşmaksızın, cemaatle namaza yetişmek için çabuk yürümek caizdir. Bu hususu daha önce açıklamıştık.

Bir mescitte görülen yılan, akrep ve fare gibi haşerenin öldürülmesi caizdir. İçerde oyun oynamayacak çağda olan, yahut oynaması yasaklandığı zaman oynamaktan kaçınan küçük çocukların mescide götürülmesi caizdir. Aksi durumda bu gibi çocukların mescide götürülmesi menedilir.

Yaşlı kadınların, mescitteki cemaatle namaza, bayram namazlarına ve benzeri namazlara çıkması caizdir. Kadınların mescitlerde namaz kılmaya çıkması bahsinde bu konuda geniş bilgi verilmiştir.

İmamın yaptıklarını görüp okuduklarını işitmeye engel olmayacak şekilde, imam ile cemaatin arasının küçük bir nehir ile yahut küçük bir yol ile yahut ziraat yapılan bir tarla ile ayrılması da caizdir. Çünkü bu kişinin namazına engel olacak hususlardan emin olunmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, evlâ olmamakla beraber, bir satıh ile de olsa, cuma dışında cemaatin imamdan daha yüksek bir yerde durması caizdir. Çünkü cuma namazı mescidin üstünde sahih değildir. İmamın cemaatten yüksek bir yerde

namaz kıldırırnası da mekruhtur. Ancak yükseklik az olursa yahut bunda bir zaruret varsa yahut cemaate namazın nasıl kılındığını öğretmek maksadını taşıyorsa o takdirde bunu yapmak caizdir. Eğer kibir kastedilirse namaz batıl olur. İmamın sesini işitmeyenlere, duyurmak için tebliğ görevi yapmak ve tebliğcinin sesini duyarak imama uymak caizdir. Meselâ, cemaat bir evde, imam ise mescitte bulunsa ve birbirini görecek durumda olsalar, böyle durumlarda cemaatin imama uyması caizdir. mescide bitişik olma imkânının bulunması şart değildir.

Şafiî Mezhebi: (1)

İmamlığa lâyık olmadığı hâlde, zorla imamlığa geçen kişi ile necasetten sakınmayanların imamlık etmesi mekruhtur. Yine haccamatçılık gibi âdî sanatlarla meşgul olan kimselerin, çok gülmek gibi kötülenen bir huyundan ötürü cemaatin çoğunluğunun hoş karşılamadığı kimselerin, babası bilinmeyen kimselerin ve zina mahsulü çocuğun imamlığı mekruhtur. Daha önce açıkladığımız üzere bu kimseler kendileri gibi olanlara imamlık yapabilirler. Ergenlik çağına ulaşsa da sünnetsiz kişinin imamlığı ile, ergenlerden daha bilgili de olsa çocuğun imamlığı mekruhtur. Nitekim bu hususu daha önce de zikretük. "Fa"'ları, "Tâ"'ları, "Vav"'ları tekrarlayan, manayı bozmayacak şekilde harekeleri yanlış okuyan (Meselâ, "Lillahi"'yi "Lillâhu", "Sırate"'yı "Sıratu", "İhdina"nın hemzesini "Uhduna" tarzında ötre okumak gibi okuyuşları manayı bozmayan) kimselerin imamlık yapması da mekruhtur. Eğer "en'amte" yerine "En'amtü" yahut esre ile "En'amti" tarzında yanlış okursa bu okuyuş sıhhatli okuyuşu öğrenme imkânına sahip olanların namazlarını batıl kılar. Eğer kişinin dili dönmezse yahut öğrenecek kadar zaman geçmemişse bakılır: Fatiha'yı okumakta ise bu kişi ümmî gibidir. Okuma gücüne sahip olan kimsenin ümmîye uyması Şafiî'nin yeni görüşüne göre sahih değildir. Fakat Fatiha dışında, meselâ, *"İnnellahe berîun minel-müşrikîne ve Resulühu"* ayetindeki "Resûlühû" kelimesini "Resûlihi" tarzında esre ile okursa bakılır: Eğer âciz yahut doğrusunu öğrenecek kadar müddet geçmemiş durumda bulunan cahil bir kimse ise yahut da unutarak öyle okumuşsa namazı da, ona uymak da sahihtir. Çünkü az konuşmak bu şartlarla namaza zarar vermez.

Daha önce de açıkladığımız üzere, furû' ile ilgili mezhep ayrılığı bulunan bir kimsenin imamlık yapması, mescidin dar gelmesi gibi bir ihtiyaç olmaksızın, imamın yerinin cemaatten yüksekte bulunması yahut cemaatin yerinin imamın yerinden yüksek olması merkruhtur. Fakat kör bir kimsenin imamlık etmesi mekruh değildir.

Hanbelî Mezhebi: (2)

Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanbelîlerce, âmânın, gözleri iyi görmeyen

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,239-241; *el-Hadramiyye,* 73.
2 - *el-Muğnî,* II, 193, 198, 200, 209, 230 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 556, 568, 570, 581.

kimsenin, sağırın, bâliğ de olsa [1] sünnetsizin, iki eli yahut bir eli kesik olanın imamlığı mekruhtur. İki ayağı kesik olan kimsenin imamlığı ancak kendisi gibi olanlar için geçerlidir. Çünkü iki ayağı kesik olan kimse ayağa kalkamaz. Dolayısıyla müzmin hastalarda olduğu gibi imamlığı sahih değildir.

Esah olan görüşe göre iki ayağı yahut tek ayağı kesilmiş olan kimse ayakta durma imkânı varsa imamlığı kerahetle sahihtir. Çünkü bu durumda olan kişiler ayaklarından geride kalan kısım ile yahut başka araçlar yardımı ile secde edebilirler. Meselâ, odun yahut plastikten bir ayak taktırarak secde etme imkânına kavuşabilirler.

Burnu kesik olan yahut görünümü, şekli itibarıyla insanların gülmesine sebep olan, imamlığının sahih olup olmadığı münakaşalı olan, bir görüşe görede halktan birinin kendisine uymaması için vesveseli olan kişinin imamlığı da mekruhtur. Fakat Hanbelîlerin sözlerinin zahirinden anlaşılan vesveseli kişinin imamlık etmesinin mekruh olmadığıdır.

Daha önce de zikrettiğimiz üzere, "*fa*"'ları, "*ta*"'ları tekrarlayan, "*dâd*", "*kâf*" gibi bazı harfleri açık olarak çıkaramayan, manayı değiştirmeyecek derecede yanlış okuyan (Meselâ, "*el-Hamdülillahi*"' cümlesinde "*dal*"ı "el-Hamdi li'llâhi" şeklinde esre ile okuyan) kimsenin imamlığı mekruhtur. Ancak böyle bir kimsenin, manayı bozmayacak şekilde hatalı okumayana imamlık etmesi sahih olur. Çünkü bu kişi, kıraat farzını yerine getirmiş olur.

Daha önce de açıkladığımız üzere, imamın cemaatten bir arşın ve daha fazla yüksek bir yerde durması mekruhtur. Fakat bunun aksi, yani cemaatin yerinin imamın bulunduğu yerden bir arşın ve daha fazla yüksekte bulunması mekruh değildir. Mescidin üstünde namaz kılan kimselerin cuma namazını yeniden kılmaları gerekmez.

Şafiî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre: *"Ebu Hureyre Mescidin üstünde imama uyarak namaz kılmıştır."* Saîd b. Mansur da bu haberi Enes'ten rivayet etmiştir. Dininde ve faziletindeki bir noksanlıktan ötürü cemaatin çoğunluğunun hoş görmediği bir kimsenin onlara imamlık etmesi de mekruhtur.

Eğer cemaatın yarısı bir kimseyi hoş karşılamazsa o kişinin imamlığı mekruh değildir. İhtilâfı ortadan kaldırmak için böyle kimselerin, böyle bir cemaate imamlık etmemesi gerekir. Fakat böyle bir imama uymak mekruh değildir. Çünkü kerahet imamın kendisi hakkındadır, cemaat hakkında değildir.

Bir erkeğin, mahremi olmayan veya aralarında erkeklerin bulunmadığı yaban-

1 - Bunun sebebi, imamlık yapmasının sıhhatinde ihtilaf olmasıdır. Sünnet edilecek kısmın içindeki pislik izalesi mümkün olmayan yerde olup affedilmiştir. Bu gibi pislikler namazın sıhhatine tesir etmez.

cı kadınlara imamlık etmesi mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) erkeklerin yabancı kadınlarla başbaşa kalmasını yasaklamıştır. [1] Ayrıca bu gibi cemaatlere şeytan karışır. Bir kimsenin mahremleri olan kadınlara yahut bir ve birden fazla erkeğin de beraber bulunduğu yabancı kadınlara imamlık etmesinde bir beis yoktur. Çünkü kadınlar Hz. Peygamber (a.s.)'in arkasında cemaatle namaza devam ederlerdi.

Daha faziletli (efdal) kimse bulunduğu hâlde daha aşağı derecedeki (mefdul) kimselerin imamlığı mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse bir topluluğa imamlık ederse, bu topluluk içinde kendisinden daha hayırlı bir kimse varsa, o topluluk alçalmaya devam eder."* [2]Veled-i zinanın, bulunmuş kimsenin, lian sebebiyle sürgün cezasına çarptırılan kimsenin, hadımın, askerin, bedevînin, dindarlıkları sağlam olmak ve imamlık yapmaya müsait olmaları şartıyla imamlık etmelerinde bir beis yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Cemaate, en iyi okuyanları imamlık eder."* hadisinin manası umumîdir. Müslümanlıkta öne geçenler İbni Ziyad'ın arkasında namaz kılmışlardır. Oysa İbni Ziyad'ın nesebinde şüphe vardı. Hz. Aişe onunla ilgili olarak: *"Ana-babasının günahından ötürü onun bir suçu yoktur." buyurduktan sonra: "Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez."* (el-Enâm, 164) ayetini okudu. Ayrıca bunlardan her biri dininde hür ve serbestir. Başkaları gibi imamete uygun olurlar.

5. Sadece İmamın Namazının Bozulduğu Durumlar:

Hanefîlere göre: [3] Eğer imam abdestsiz yahut cünüp ise yahut iftitah tekbirinden önce yahut cemaatin tekbirine yakın yahut imamın tekbiri ile cemaatin tekbiri arasında namazı bozacak bir durum imamın başından geçerse hem imamın hem de cemaatin namazı batıl olur. Çünkü imamın namazı, sahih olma yahut fasit olma bakımlarından cemaatin namazını tazammun eder, yani imamın namazı cemaatin namazını muhtevası içine almaktadır. İmamın namazı sahih olunca cemaatin de sahih olur. Ancak başka engel çıkarsa bu müstesnadır. Çünkü imamın namazı fasit olursa onun muhtevasında olan cemaatinki de fasit olur.

Bir kimse her hangi bir imama uyup sonra imamın abdestsiz olduğunu bilirse, ittifakla namazını yeniden kılar. Çünkü imamın namazının batıl olduğu ortaya çıkmıştır.

Fakat, sonradan namazı bozan yahut şart ve rüknün yerine getirilmesine bir engel çıkacak olursa, önce namaz gerçekleşmiş olur, sonra mesela engel yahut abdestsizlik arız olursa imamın namazı batıl olur. Bu imama uyan kişinin namazını

1 - Buharî ile Müslim İbni Abbas'tan şu hadisi rivayet etmiştir: *" Hiç bir erkek beraberinde mahremi bulunmayan, bir kadınla başbaşa kalmasın. Mahremsiz olarak bir kadın yolculuğa çıkmasın." Sübülü's-Selâm,* II, 183.

2 - İmam Ahmed *Risale*'sinde zikretmiştir.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I, 553 vd.; *el-Kitab Şerhul-Lübab,* I, 84.

yeniden kılması gerekmez. İmam dinden dönse yahut öğle namazını cemaatle kıldıktan sonra cuma namazını kılmaya gitse, sadece imamın namazı fasit olur. Bunun gibi, cemaat dağıldıktan sonra imam tilâvet secdesine varsa yine hüküm böyledir. Teşehhüt miktarı oturduktan sonra, imam selâm vermeden önce cemaat selâm verse ve bundan sonra imama abdestsizlik hâli arız olsa, sadece imamın namazı batıl olur.

Yukarıdaki meselelerde imamın namazı bozulur, cemaatin namazı ise sahih olur. Daha önce geçen *"İmamın namazı cemaatin namazını tazammun eder"* kaidesi bu sebeple bozulmaz. Çünkü bu bozulma, imamlık alâkası bittikten sonra imama arız olmuştur.

Malikîlere göre: [1] İmam cünüp yahut abdestsiz olduğu hâlde namaz kıldırırsa ister bilerek olsun, ister unutarak olsun ittifakla namazı batıl olur. Kasten olursa cemaatin de namazı batıl olur. Fakat unutarak olursa cemaatin namazı batıl olmaz.

Şafiîlere göre: [2] İmamlık eden kişinin kâfir veya kadın olduğu ortaya çıkarsa ona uyanların, namazlarını yeniden kılmaları vacip olur. Çünkü cemaat, imamın durumunu, iyi bir kimse olup olmadığını araştırmayı terkettiği için kusurludur. Bununla beraber, imamlık eden kişi imam olma ehliyetine sahip değildir.

Fakat imamın cünüp olduğu, abdestsiz olduğu yahut elbise veya bedeninde gizli bir necasetin bulunduğu ortaya çıkarsa o imama uyanların namazlarını yeniden kılmaları vacip değildir. Çünkü bunda kendilerinin bir kusuru bulunmamaktadır. Cuma namazı bu hükmün dışındadır. Cuma namazında imamla birlikte namaz kılanlar, abdestsiz yahut üzerinde pislik bulunan kişi dahil, sadece kırk kişi ise namazlarını yeniden kılmaları gerekir. Bunun gibi, imamın üzerindeki pislik eğer görünür pislik ise, yine cemaatin namazlarını yeniden kılmaları gerekir. Çünkü imama uyan kişinin bunda kusuru vardır. Ayrıca görülen pislik cemaat durumundaki kişinin, biraz düşünüp dikkat edecek olsa görebileceği şekildedir. Gizli olan pislik böyle değildir.

Hanbelîlere göre: [3] İmamlık eden kişinin kadın yahut kâfir olduğu ortaya çıkarsa, cemaatin namazını iade etmesi vacip olur. Hanbelî mezhebi bu meselede Şafiîler gibi düşünmektedir. Çünkü kadın şeklinden, kıyafetinden ve sesinden ayırt edilebilecek durumdadır. Kâfirlik ise genellikle gizli kalmayan bir husustur. Bunu bilmeyen kişi hatalı ve kusurludur.

Abdestsiz yahut üzerinde necaset bulunduğunu bilen kimsenin imamlığı sahih değildir. Çünkü bu kişi yapabildiği hâlde namazın şartlarını ihlâl etmiştir. Bu kişi

1 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 69.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 241; *el-Mühezzeb,* I, 97.
3 - *Keşşafu'l-Kınâ,* I, 559, 564, 565; *el-Muğnî,* II, 99.

namaz kılarken namazı hafife alan kimseye benzer. İmama uyan kimse, abdestsiz olduğunu yahut üzerinde necaset bulunduğunu bilen bir imama uyması durumunda kendisi imamın durumunu bilmese de namazını yeniden kılması gerekir. Fakat imam kendisinin abdestsiz olduğunu yahut üzerinde necaset bulunduğunu bilmezse, bunun gibi imama uyanlar da bunu bilmezlerse ve namazı beraber tamamlarlarsa, bu durumda sadece cemaatin namazı sahih olur, imamın namazı sahih olmaz. Çünkü daha önce geçen hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Cünüp kişi bir cemaate namaz kıldırırsa kendisi namazını yeniden kılar, cemaatin namazı ise tamam olur."*

Buna göre, bir imam cemaate bilmeyerek cünüp yahut abdestsiz olarak namaz kıldırsa ve ne kendisi ne de kendisine uyanlar namazı bitirinceye kadar bunu bilmezlerse, ittifakla cemaatin namazı sahih, imamın namazı fasittir.

6. İmam ve Cemaatin Namazını Bozan Hâller:

Daha önceki açıklamadan anlaşılmıştır ki, namaz kılarken imamın abdesti bozulursa namazının bozulacağı cemaatin namazının ise sahih olacağı konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.

Fakat cünüp yahut abdestsiz olduğu hâlde imam insanlara namaz kıldırsa namazdan sonra bunu cemaat öğrense namazlarının hükmü nedir? Bu soruya daha önceki maddede cevap verilmiştir. [1] Bunun hülasası aşağıda zikredilmiştir: Hanefîlere göre bu kimselerin namazı mutlaka fasittir.

Malikîlere göre, imam bile bile abdestsiz yahut cünüp olarak namaz kıldırırsa cemaatin namazı batıldır. Fakat unutarak kıldırırsa batıl değildir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, cemaatin namazı sahihtir. Ancak kılınan namaz eğer cuma namazı ise ve imamla birlikte yalnız kırk kişilik bir cemaat varsa o takdirde cemaatin de namazı fasit olur.

Bu ihtilâfın sebebi şudur: Cemaatin namazının sahih olması, imamın namazının sahih olması ile irtibatlı mıdır, yoksa değil midir?

Cemaatin namazını imamın namazı ile irtibatlı görenler Hanefîler olup onlara göre, hem imamın hem de cemaatin namazı bozulur.

Cemaatin namazının sıhhatini imamın namazının sıhhatı ile irtibatlı görmeyen Şafiî ve Hanbelîler olup onlara göre, cemaatin namazı sahihtir.

Malikîler bile bile abdestsiz kıldırmakla, yanılarak abdestsiz kıldırma durumları arasında ayırım yaparlar ve onlara göre, aşağıdaki hadisin zahirî manasına dayanılmalıdır.

---

1 - *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 150 vd.

"Ebu Bekre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) namaza başladı, tekbir getirdi, sonra cemaate, yerinizden ayrılmayın diye işaret ederek evine girdi. Başından su damlayarak çıktı, cemaate namaz kıldırdı. Namazı tamamlayınca şöyle buyurdu: Ben sadece sizin gibi bir beşerim. Ben cünüp idim." (1) Bu hadisin zahirine göre, cemaat Hz. Peygamber ile önce başladıkları namazlarına devam etmişler, yeniden kılmamışlardır.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre, eğer sahabenin namazı Hz. Peygamber (a.s.)'in namazı ile irtibatlı olsaydı, ikinci kere namaza başlamaları gerekirdi.

7 - İmamın Cemaat Adına Yüklendiği Sorumluluk:

İmam cemaatin sehiv (yanılma) keyfiyetini yüklenir. Fakihler, imamın cemaat namına kıraat dışındaki her hangi bir farzı yüklenmeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Kıraat konusunda ise üç görüş ortaya çıkmıştır: (2)

1 - Malikî ve Hanbelîlere göre, gizli okunan namazlarda cemaat imam ile birlikte okur, açıktan okunan namazlarda ise okumaz. Yine Hanbelîlere göre, açıktan okunan namazlarda cemaat eğer imamın okuduğunu işitmezse okur, eğer işitirse okumaz. (3)

2 - Hanefîlere göre, hiç bir şekilde cemaat imamla birlikte Kur'an okumaz, sadece sükût eder.

3 - Şafiîlere göre cemaat kıraatin gizli olduğu namazlarda fatiha ve diğer sureleri okur, açıktan olduğu namazlarda ise sadece fatihayı okur.

Fakihlerin bu meselede farklı düşünmelerinin sebebi bu konudaki hadislerin farklı oluşudur. Onlar da daha önce namazın rükünleri kısmında zikredilmiş bulunan dört adet hadis-i şeriftir:

1 - *"Fatiha'sız namaz olmaz."*

2 - "Mâlik'in, Ebu Hureyre'den naklettiği şu hadisi şerif: *"Hz. Peygamber (a.s.) açıktan Kur'an okuduğu bir namazdan ayrılınca: "Az önce içinizden benimle beraber okuyan oldu mu? diye sordu. Bir adam şöyle dedi: Evet, ben Yâ Resulallah! dedi. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Bana ne oluyor ki, Kur'an okuyuşumu karıştırıyorum diyorum? Bunun üzerine insanlar Hz. Peygamber'in açıktan okuduğu namazlarda kıraati bıraktılar."*

1 - *Neylü'l-Evtar*, III, 175.

2 - *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 149 vd.

3 - Malikî ve Hanbelîler şöyle demişlerdir: İmama uyan kişinin, Fatiha'yı imamın sustuğu yerlerde okuması sünnettir. Hatta nefes almak için sükût etme durumu da olsa böyledir. Fatiha'yı kısım kısım okumanın bir zararı yoktur. İmamın açıktan okunmadığı yerlerde imama uyanların okuması ise sünnettir. Çünkü İbni Mâce'nin Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, şöyle demiştir: *"Biz imamın arkasında öğle ile ikindi namazlarında, ilk iki rekâtta Fatiha'yı ve sureyi okurduk, son iki rekâtta ise sadece Fatiha'yı okurduk." Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 544.

3 - Ubâde b. Sâmit'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bize sabah namazını kıldırdı, kırâatte bulunmak ona biraz zor geldi. Namazdan çıkınca: İmamın arkasında okuduğunuzu zannediyorum? buyurdu. Bizler de: Evet, dedik. Bunun üzerine: Fatihayı okuma dışında bunu yapmayın." buyurdu.* (1)

4 - Câbir (r.a.)'in Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet ettiği şu hadis-i şerif: *"Her kim bir imama uyuyorsa, imamın okuyuşu onun okuyuşudur."* (2) Bu manada beşinci bir hadis daha vardır ki, Ahmed b. Hanbel bu hadisi *sahih* kabul etmiştir: *"İmam Kur'an okuduğu zaman, sizler sükût edin."*

Fakihler bu hadisleri birleştirme konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şafiîler, okuma yasağından sadece imamın Fatihayı açıktan okuduğu namazları istisna etmişlerdir. Bunun için İbni Sâmit hadisine dayanmışlardır.

Malikîlerle Hanbelîler, *"Fatihasız namaz olmaz."* hadisinin umumî manasından, sadece açıktan okunan namazlarda cemaati istisna etmişlerdir. Çünkü Ebu Hureyre'den gelen hadiste İmamın açıktan okuduğu yerlerde cemaatin Kur'an okuması yasaklanmıştır. Bunu Allah teala'nın: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sükût edin ki Allah'ın rahmetiyle esirgenesiniz."* ayetinin zahîrî manası da kuvvetlendirmektedir. Malikî ve Hanbelîler bu ayetin sadece namaz hakkında geldiğini ileri sürmüşlerdir.

Hanefîler, ister gizli okunan ister açıktan okunan namazlar olsun, sadece imama uyan kişinin üzerine vacip olan kıraati istisna etmişler ve kıraat hakkındaki vücubu, sadece imam ve tek başına namaz kılana hasretmişlerdir. Dayandıkları delil Câbir hadisidir. Dolayısıyla Hanefîler Câbir hadisini Hz. Peygamber (a.s.)'ın: *"Sadece ezberinde bulunan Kur'an'dan kolayına geleni oku"* hadisini tahsis edici kıldılar. Çünkü Hanefîler namazda bizzat Fatiha'yı okumanın değil, mutlak olarak kıraatte bulunmanın vacip olduğu kanaatindedirler. Bu görüşlerini *"Kur'an'dan kolayınıza gelen ayetleri okuyun."* (el-Müzzemmil, 20) ayetine dayandırmışlardır.

Hanbelîlere göre, imamın cemaat adına yüklendiği şeyler sekizdir: (3)

Fatiha okumak, sehiv secdesi (cemaat imamla birlikte ilk rekâta yetişti ise), imamın önündeki sütre (çünkü daha önce de geçtiği üzere: *"İmamın sütresi arkasındakilerin de sütresidir."*), dört rekâtlı namazlarda imam cemaati bir rekât öne geçtiği zamanki durumda ilk teşehhüt, imamın arkasında ona uyan kişinin okuduğu

---

1 - İbni Abdülber şöyle demiştir: Ubade hadisi burada, Mekhûl ve diğerlerinden nakledilmiş olup, senedi *muttasıl* ve *sahih*tir.

2 - Cabir hadisini Câbir el-Cû'fî'den başkası *merfû* olarak rivayet etmemiştir. Onun tek başına yaptığı rivayet huccet olamaz. İbni Abdülber: Bu hadis ancak, Câbir'den *merfû* olarak *sahih*tir, demiştir.

3 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 544.

secde ayetinden ötürü gerekli olan tilâvet secdesi, gizli namazlarda imamın okuduğu secde ayetinden ötürü imam tilâvet secdesi yapınca *"Semiallahu limen hamideh"* demek, *"mil'es-semavati ve mil'el-ard"* " (Tahmitten sonra), eğer cemaat işitiyorsa cemaat sadece âmin, der. Eğer işitmiyorsa o takdirde kendisi dua eder.

Hanefilerle Malikîler de Fatiha okumak, *semiallahu limen hamideh* ve *mil'es-semavati vel-ard* demek hususunda Hanbelîlere uymaktadırlar. Geride kalan hususlurda da diğer mezhepler onlara uymaktadır.

8. İmamla İlgili Özel Hükümler:

İmamla ilgili dört özel mesele vardır. Onlar da şunlardır: Fatiha'yı okuyunca imam da âmin der mi, yoksa sadece cemaat mi âmin diyecek. İmam iftitah tekbirini ne zaman alacak? İmamın kıraatte tutulduğu zaman önü açılacak mı, açılmayacak mı? İmamın bulunduğu yerin cemaatten daha yüksek olması caiz olur mu, olmaz mı?

İkinci mesele dışında kalan meselelerin hükmünü daha önce öğrendik. Burada konuyu kısaca ele almak istiyoruz: [1]

1 - *Fatiha'yı Okuyunca İmam Âmin Der mi, yoksa Sadece Cemaat mi Âmin Demeli?:*

İmam Malik'e göre Fatiha'yı okuyunca imam "âmin" demiyecektir. Fakat, fakihlerin cumhuruna göre, imam da cemaat gibi âmin diyecektir. Fakihlerin bu ihtilâflarının sebebi, görünüş itibarıyla çelişki arz eden iki hadistir:

Birincisi Ebu Hureyre hadisidir. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İmam âmin dediği zaman siz de âmin deyin. Zira her kimin âmin demesi meleklerin âmin demesine denk gelirse, geçmiş bütün günahları örtülür."* [2]

İkincisi, yine Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"İmam "gayril-meğdubi aleyhim veleddâlîn" dediği zaman, siz âmin deyin."* [3]

Birinci hadis, imamın âmin demesi gerektiği konusunda nastır. İkinci hadis imamın âmin demiyeceğine delil getirilebilir. Şöyle ki: Eğer imamın da âmin demesi gerekecek olsaydı, İmam Fatiha'yı okuyunca kendisi âmin demeden önce, ona uyanların âmin demesi Hz. Peygamber (a.s.) tarafından emredilmezdi. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): *"İmam kendisine uyulması için tâyin edilmiştir."* buyurmuştur.

---

1 - *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 141-143.

2 - Bu hadisi cemaat rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 222.

3 - Bu hadisi Mâlik rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ile İbni Mâce'nin rivayetinde şöyle denilmektedir: *"Âmin dedi." Neylu'l-Evtâr*, II, 224.

İmam Malik kendisinin rivâyet ettiği ikinci hadisi tercih etmiştir. Sebebi, Fatiha'nın okunmasını işiten cemaatin âmin diyen kişi olması, dua eden imamın âmin diyen kişi olmaması gerektiğidir.

Cumhur birinci hadisi tercih etmişlerdir. Çünkü hadis bu konuda nastır. Hadiste imamla ilgili hiç bir hüküm yoktur. Bu hadis ile diğer hadis arasındaki ayrılık, sadece cemaatin âmin diyeceği yer konusundadır. Yoksa imam mı yahut cemaat mi âmin diyecek konusunda değildir.

2 - İmam İftitah Tekbirini Ne Zaman Almalı?:

Fakihlerin cumhuruna göre, imam ancak kâmet bittikten ve saflar düzgün hâle geldikten sonra iftitah tekbirini almalıdır.

Hanefîlere göre, tekbir getirmenin yeri kamet tamamlanmadan önceki zamandır. Hanefîler, müezzin *"Kad kâmetissalâh"* dediği zaman imamın iftitah tekbirini almasını uygun görmüşlerdir.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinin sebebi, Enes hadisi ile Bilâl hadisinin zâhirî manalarıdır:

Enes hadisi şöyledir: *"Resulullah (a.s.) namaz için tekbir almadan önce bize doğru döndü ve: "Saf tutun, sıklaşın. Çünkü ben sizi arkamdan görürüm."* [1] buyurdu. Bu hadisin zahiri manası Hz. Peygamber (a.s.)'in bu sözünü kâmet bittikten sonra söylediğine delâlet etmektedir. Bunun bir benzeri de Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir: *"Hz. Ömer, kamet tamamlanıp saflar düzgün hâle geldiği zaman tekbir alırdı."*

Bilâl hadisine gelince: Rivayet edildiğine göre: *"Bilâl, Hz. Peygamber zamanında kamet getirir ve Hz. Peygamber'e şöyle derdi: "Yâ Resulallah! Benden önce âmin deme."* [2] Bu hadis, Hz. Peygamber (a.s.)'in kamet tamamlanmadan önce tekbir aldığını göstermektedir.

3 - İmam Tutulduğu Zaman Okuyuşu Açılır mı?:

Namazı iptal eden durumlar bahsinde bu konu işlenmiştir. Biliyoruz ki, dört mezhep ve bunlar dışındaki mezhepler imam okurken takılınca, dili sürçünce kıraatinin açılmasını caiz görmüşlerdir. Bu görüş İbni Ömer'den rivayet edilen meşhur bir görüştür. Bazı âlimler bunu yapmayı yasaklamışlardır. Bu görüş de Hz. Ali'den meşhur olarak rivayet edilmiştir. Bu görüşlerin farklı oluşunun sebebi, bu konuda gelen haberlerin farklı olmasıdır. Rivayet edildiğine göre *"Resulullah (a.s.) namaz kıldırırken bir ayeti terketti. Bir adam kendisine: Yâ Resulallah! Falan falan ayeti terkettin, dedi. Hz. Peygamber ona: Bana o ayetleri hatırlatsaydın ya! buyurdu."*

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. *el-Mecmû',* IV, 124.
2 - Bu hadisi İmam Tahavî tahric etmiştir.

(1) Yine Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Yâ Ali! Namazda imamın okuyuşunu açma."* (2) Birinci görüş rivayet ve amel bakımından daha kuvvetlidir.

4 - İmamın Yerinin Cemaatten Yüksek Olması:

Daha önce de açıkladığımız üzere, dört mezhebe göre, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durması kerahetle caizdir. Ancak Malikî ve Hanbelîlere göre az bir yükseklikte kerahet yoktur. Zaruret hâli ile cemaate namazın nasıl kılındığını öğretme kastı da Şafiîlere göre müstesnadır. Bazı âlimler bunu da yasaklamışlardır.

Bu ihtilâfın sebebi, çelişen iki hadistir: Bu hadislerden biri, Hz. Peygamber'in, insanlara namazın nasıl kılındığını öğretmek için minber üzerinde cemaate namaz kıldırdığı ile ilgili olarak sabit olan hadistir. Bu hadise göre, Hz. Peygamber (a.s.) secdeye gitmek isteyince minberden inerdi. (3)

İkincisi: Ebu Dâvud'un rivayet ettiği şu haberdir: *"Huzeyfe, bir dükkanın üzerine çıkarak insanlara imamlık etti." İbni Mes'ud ise gömleğinden tuttup onu geri çekti. Huzeyfe namazını tamamlayınca İbni Mes'ud kendisine: Sahabe'nin bunu yapmayı yasakladıklarını bilmiyor musun? dedi."* (4)

5 - İmamın İmamlığa Niyet Etmesi Vacip mi Değil mi?:

Bazı âlimlere göre, imamın imamlığa niyet etmesi vacip değildir. Bunun dayandığı delil İbni Abbas hadisidir: *"İbni Abbas, Hz. Peygamber namaza başladıktan sonra Onun yanıbaşında namaza durdu."*

Bir başka ulemaya göre, imam cemaat adına namazın bazı fiillerini yüklenince, mutlaka imamlığa niyet etmelidir. Bu görüş, imamın farz veya nafileleri cemaat adına yüklendiği düşüncesinde olanların görüşüdür.

İMAMA UYMAK

1. İmama Uymanın Sıhhatinin Şartları:

Şafiîler (5) imama uymanın sıhhati için yedi şart ileri sürmüşlerdir:

---

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Abdullah b. Ahmed babasının *Müsned*'inde Müsevver b. Yezid el-Mâlikî'den rivayet etmiştir. *Neylu'l-Evtâr,* II, 322. Rivayet edildiğine göre: *"Resulullah (a.s.) bir ayette tereddüt etti. Namazdan ayrılınca şöyle buyurdu: Ubey neredeydir? Cemaatin içinde yok mu idi?"* Yani niçin okuyuşunu açmadığını sormaktadır.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud Ebu İshak es-Subey'î'den, Hars el-A'ver'den, Ali'den tahric etmiştir. Fakat Subeyî'nin A'ver'den hadis işittiği sabit değildir. Abdurrazzak bu hadisi: *"Namazda bulunduğun hâlde imamın önünü açma."* ifadesi ile rivayet etmiştir.

3 - Bu Sehl b. Sa'd'ın hadisi olup Buharî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 193.

4 - Ebu Davud'un Hemmam'dan rivayetine göre: Huzeyfe Medâin'de bir dükkan üzerinde namaz kıldırdı.. ilh. *Neylü'l-Evtâr,* III, 193.

5 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 237- 240; *el-Hadramiyye,* 67.

1 - İmama uyan kişi, abdestsizlik veya başka sebeplerle imamın namazının batıl olduğunu bilmemelidir. Bunun yanında furû'daki mezhep ayrılığı dışında, içtihat yönünden imamın namazının batıl olduğuna inanmış olmamalıdır. Meselâ, kıblenin tayini konusunda içtihat eden iki kişi farklı neticelere varsa yahut iki kapta bulunan suların temiz mi necis mi olduğu hususunda farklı görüşlere sahip olsalar ve bunlardan birinin içtihadı bu iki meselede diğerinin içtihadının dışında bir hükme götürse eğer temiz olan kaplar birkaç tane olursa, meselâ, üç tane olursa, ikisi temiz birisi necis olurda bunların hangisinin temiz hangisinin necis olduğunu araştıranlar da üç kişi olursa, bunların her biri yalnız kendi kabındaki suyun temiz olduğunu zannederse, esah olan görüşe göre, imamın su kabının necis olduğu belirlenmediği müddetçe, bu üç kişi birbirine uyabilir.

Bu üç kişiden biri kendi içtihadına göre diğerlerinin çanağındaki suyun temiz olduğunu zannederse, kesin olarak onun diğerlerindenbirine uyması caiz olur.

Fakat, fürû' ile ilgili mezhep ayrılığına bağlı olarak imamının namazının batıl olduğuna inanmaya gelince: Meselâ, Şâfiî mezhebine mensup bir kimse, zekerine dokunan yahut kan aldıran Hanefî mezhebine mensup bir kimseye uyarsa, esah olan görüşe göre kan aldıran kişiye uyması sahih, zekerine dokunduğu hâlde namazda imamlık yapana uyması sahih değildir. Burada imama uyan kimsenin inancına itibar edilmektedir. Buna göre zekere dokunmak abdesti bozar, kan aldırmak bozmaz.

2 - Namazın kaza edilmesinin vacip olduğuna inanmamalıdır. Meselâ, mukîm (seferî olmayan) kimse suyun genellikle bulunduğu bir yerde su bulamadığı için teyemmüm etse böyle bir kimse imam olduğu takdirde ona uyan kişinin inancına göre, bu namazın kaza edilmesi vaciptir.

3 - İmam olacak kişi başkasına uymuş olmamalıdır. Başka bir imama uyma durumunda olan bir kişiye uymak sahih değildir. Başkasının yanılmaları onu da bağlar. Bağımsız olmak imamlığın icaplarından olduğu gibi, başkasının sehvini yüklenmesi de icaplarındandır. Hem başkasının sehivlerine tabi olmak, hem de kendisinin başkalarının sehivlerini yüklenmesi bir arada toplanmaz. Bunda icma vardır.

4 - Uyulan kimsenin imam mı yoksa cemaat mi olduğu hususunda şüphelenilmemiş olmak. Eğer bu konuda şüphelenilirse o imama uymak sahih değildir.

5 - Uyulan kişi ümmî olmamalıdır. Ümmî Fatiha'nın harflerinden bir harfi bile iyi çıkaramayan yahut harflerden birinin şeddesini ihlâl eden kişidir. Ancak, kendisi gibi bir kimse ona uyarsa bu sahihtir.

6 - Erkek kadına uymuş olmamalıdır. Eğer bir erkek böyle kimselerin arkasında namaz kılar da sonradan bu kişinin kâfir olduğu, yahut deli olduğu, yahut kadın olduğu yahut başkasına uymuş bir kimse olduğu yahut ümmî olduğu, anlaşılırsa bu

namazı yeniden kılması gerekir. Ancak, uyulan kimsenin abdestsiz olduğu yahut cünüp olduğu yahut üzerinde hafif bir necaset bulunduğu, yahut fazladan bir rekât için ayağa kalkmış bir imam olduğu anlaşılırsa, böyle bir muktedinin namazını yeniden kılması gerekmez. Fakat bir kimse eğer imamının abdestsiz olduğunu unutup sonradan hatırlarsa namazını yeniden kılar.

2. İmamdan Ayrılmak

Daha önceki bilgilerden öğrenmiş bulunuyoruz ki, Şafiîlere göre, sadece abdestsizlik yahut başka sebeplerle imamın namazından çıkmasıyla imama uyma durumu kesilir.

Şafiî ve Hanbelîler derler ki: [1] Bir kimse iftitah tekbirini cemaat olarak alsa, sonra da imamdan ayrılıp namazını tek başına tamamlamaya niyetlense, ister bir özür sebebiyle yapmış olsun, ister özürsüz olarak yapmış olsun, Şafiîlere göre bu namaz kerahetle caizdir. Mekruh olmasının sebebi vücup yahut kuvvetli mendupluk sebebiyle matlup olan cemaatten ayrılmasıdır. Hanbelîlere göre, sadece özür sebebiyle cemaatten ayrılmak caizdir. Özürsüz olarak ayrılmak konusunda ise iki rivayet vardır: Bir rivayete göre, namazı bozulur. Esah olan görüş de budur. Diğer rivayete göre ise namazı sahihtir. Şafiîler yukarıdaki görüşlerinden cuma namazını istisna etmişlerdir. Onlara göre, cuma namazının ilk rekâtında bu namazdan ayrılmak sahih değildir. Kişinin cemaatle tekrarlamak istediği namazın hiç bir rekâtında bu namazdan ayrılmaya niyet etmesi sahih değildir. Cem-i takdim tarzında birleştirilerek kılınan namazlarda da hüküm böyledir.

Cemaatten ayrılmayı mübah kılan özürlerden bazıları şunlardır: İmamın namazı çok uzatması, ilk teşehhüt ve kunut gibi yapılması matlup olan bir sünneti imamın terk etmesi, böyle bir durumda bu sünnetleri yerine getirmek için kişi cemaattan ayrılmaya niyet edebilir. Bu özürlerden biri de hastalıktır. Uykunun galip olma korkusu yahut namazını bozacak bir şeyin galip gelmesinden korkması yahut kişinin malının telef olma korkusu yahut yol arkadaşlarını kaçırma korkusu, birinin saftan çıkması ve namaza beraber duracak kimseyi bulamaması gibi.

Dayandıkları delil, Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Muaz (r.a.) yatsı vaktinde arkadaşlarına namaz kıldırdı ve namazı çok uzattı. Bunlardan biri ayrılarak kendi başına namaz kıldı, sonra Resulullah (a.s.)'e gelerek durumu anlattı. Hz. peygamber (a.s.) kızarak Muaz'ın yaptığı işi beğenmedi, fakat adamın yaptığı işi reddetmedi ve namazını yeniden kılmasını ona emretmedi."*

Yalnız Hanefîler [2] imama uyan kişinin son tahiyyati okuduktan sonra imamdan önce selâm vermesini kerahetle caiz görmüşlerdir. Onlara göre, cemaatin ima-

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 259; *el-Muğnî*, II, 233; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 372 vd., *el-Mühezzeb*, I, 97.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 560.

mın namazından ayrılması caiz değildir. Fakat Malikîlere göre, [1] bir imama uyan kişinin onun namazından ve ona uymaktan ayrılması caiz değildir.

3. İmama Uyanın Hâlleri: (Müdrik, Lâhik, Mesbuk):

İmama uyan kişinin üç hâli vardır: Müdrik, lâhik, mesbuk. Bunlarla ilgili hükümler aşağıda mezheplere göre açıklanmıştır:

Hanefî Mezhebi: [2]

Müdrik: Namazı bütünü ile imamla birlikte kılan kimsedir. Böyle bir kişinin namazı tamam olup hiç bir eksiği yoktur.

Lâhik: İmamla birlikte namaza başlamasına rağmen namazın bütün rekâtlarını, yahut bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimsedir. Meselâ; imamla birlikte namaza başladığı hâlde uyku, gaflet, zahmet, [3] abdestinin bozulması, yahut mukim olduğu halde seferî bir kişiye uyması gibi özürler sebebiyle; yahut özürsüz olarak, meselâ, imamdan önce rükû ve secdeye varması sebebiyle namazın bütün, yahut bazı rekâtlarını imamla birlikte kılmayı kaçıran kimselere lâhik denilir. Bu durumdaki bir kişi, kılamadığı rekâtları kaza eder.

Lâhikin hükmü, kaçırdığı rekâtlarda baştan sona imama uymuş bulunan kimsenin hükmü gibidir. Bu kimsenin imama uymuşluğu iptal olmaz. Kılamadığı rekâtları kaza ederken Kur'an okumaz, sehiv secdesi yapmaz. Çünkü imamın arkasında ona uyan kişi kendi hatasından ötürü sehiv secdesi yapmaz, kılmakta olduğu namazın farziyeti değişmez. Seferî olduğu hâlde bu esnada ikamete niyet ederse kılmakta olduğu farz dörde intikal eder, imamın namazı esnasında kaçırdığı kısımdan kazaya başlar, sonra imama yetişebilirse ona uyar ve beraber selâm verirler. Eğer imama yetişemezse sonuna kadar namazına devam eder.

Lâhik kimse, imamla birlikte ikinci rekâta başlamak suretiyle mesbuk duruma geçer de sonra bir ve daha fazla rekâtı imamın arkasında kılamayıp kaçırırsa, bu durumda geçmiş rekâtları kaza ederken kıraatte bulunması gerekir.

Mesbuk: Namazın tamamında, yahut bir kısmı itibariyle imama sonradan uyan kimsedir. [4] Mesbukun hükmü, kaçırdığı rekâtları kazaya başladıktan sonra yalnız başına namaz kılan kimse gibidir. Sübhaneke duasını okur, kıraat için eûzü besmele çeker ve okumaya başlar. Çünkü bu kişi kıraat yönünden namazın baş tarafını kaza etmektedir. Eğer kıraati terk ederse namazı fasit olur. Nitekim teşehhüde göre namazın son kısmını kaza etmektedir.

---

1 - *es-Şerhu's-Sağîr*, I, 449.

2 - *en-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 555-560; *Fethu'l-Kadir*, I, 277 vd.; *Tebyinu'l Hakâik*, III, 137 vd.

3 - Meselâ; Cumada kalabalık olduğu için sıkışıklıktan ötürü birinci rekâtı imamla birlikte kılamasa, gerisini kılmaya gücü yetse, kılar sonra imama uyar.

4 - Bütün rekâtları kaçırmak şöyle olur: Son rekâtın rükûsundan sonra imama uyar. Bir kısmını kaçırmaksa, bazı rekâtları imamla kılmamakla olur.

Sübhaneke duasını okuma yeri; eğer gizli okunan namaz ise iftitah tekbirinden sonradır. Eğer kişi açıktan okunan namazda imama yetişmiş ise, sahih olan görüşe göre, sübhaneke duasını imamla okumaz. Belki kaza edeceği rekâtlarda bu duayı okur ve yalnız başına namaz kılan kimselerde olduğu gibi, kıraatten önce eûzü besmele çeker.

Mesbuk kişi, eğer rükûda iken imama yetişirse, ayakta iftitah tekbirini alır, sonra rükûya varır ve bu rekât namazdan sayılır.

Eğer mesbuk kişi, rükûdan sonra imama yetişirse, ayakta iftitah tekbiri alıp sonra ona bulunduğu yerde uyar, bu kısım rekâttan sayılmaz. İmam selâm verdikten sonra bu rekâtı kaza eder. Kaza edeceği kısım namazın birinci ve ikinci rekâtları ise Fatiha ve zammı sure okur. Bir rekâtı kaçıracak olursa bir rekât kaza eder ve bu rekâtta Fatiha ile sure okur. Mesbuk dört mesele dışındaki bütün konularda münferit (yalnız başına namaz kılan) kimse gibi hareket eder. Ancak dört meselede imama uyan kimse gibidir:

1 - Mesbuk kişinin, kaçırdığı rekâtı tek başına kılarken başka bir imama uyması, başkasının da kendisine uyması caiz değildir.

2 - Mesbuk, kaçırdıklarını kaza ederken yeni bir namaz için tekbir getirip kılmakta olduğu namazı keserse, birinci namazı kesmiş ve yeni bir namaza başlamış olur. Münferit kimse böyle değildir.

3 - Kaçırdığı rekâtları kaza etmek için kalkar da imamın iki sehiv secdesi borcu bulunursa, bu secde borcu kendisi imama uymadan önce gerçekleşmiş bulunsa da kazası için kalktığı rekâtın secdesini yapmamışsa geri dönüp imamla birlikte secde eder. Şayet geri dönmeyip secde etmişse namazına devam eder ve namazının sonunda bu secdeyi yapması gerekir. Münferit böyle değildir. Çünkü yalnız başına namaz kılan kişiye başkasının sehvinden ötürü sehiv secdesi yapmak gerekmez.

Mesbuk kişinin, tilâvet secdesini kaza ederken de yukarıdaki tafsilata uygun bir şekilde imamına uyması gerekir.

4 - Hanefîlerde, mesbuk kişi ittifakla teşrik tekbirlerini getirir. [1] Yalnız başına namaz kılan böyle değildir. Ebu Hanife'ye göre münferit teşrik tekbirlerini getirmez.

Mesbuk İle İlgili Diğer Bazı Hükümler:

Teşehhüt miktarı oturduktan sonra imam selâm vermeden önce, kaçırdığı rekatları kaza etmek için mesbukun ayağa kalkması tahrimen mekruhtur. Ancak bazı yerlerde özür sebebiyle caizdir:

---

1 - Hanefîlere göre, kurban bayramında Arefe günü sabah namazından başlayıp bayramın üçüncü günü ikindi vaktine kadar, mukim imam arkasında cemaatle müstehap olarak eda edilen farz namazlardan sonra teşrik tekbirlerini getirmek vaciptir.

a - Mestleri üzerine meshetmiş bulunan mesbuk imamın selâm vermesini beklediği takdirde mesih müddetinin sona ermesinden korkarsa.

b - Özür sahibi olan kişi abdestinin bozulmaması için, vaktin çıkmasından korkarsa.

c - Cuma namazında, imamın selâm vermesini beklediği takdirde ikindi vaktinin girmesinden korkarsa.

d - Mesbuk kişi, imamın selâmını beklediği takdirde iki bayram namazlarında öğle vaktinin girmesinden, yahut sabah namazında güneşin doğmasından korkarsa.

e - Mesbuk abdestinin bozulmasından korkarsa.

f - İmamın selâmını beklediği takdirde önünden insanların geçmesinden korkarsa. İmam selâm vermeden önce mesbukun namazını tamamlamak üzere bu sayılan yerlerde ayağa kalkması caizdir.

Malikî Mezhebi: (1)

Müdrik: Namaza imamla birlikte başlayıp ara vermeden tamamını imamla bitiren kimsedir. Bu kimsenin namazı tamdır. İmam selâm verdikten sonra bu kişiye her hangi bir rekâtı kaza etmek gerekmez. Çünkü namazdan hiçbir kaybı yoktur.

Lâhik: İmamla birlikte namaza girdikten sonra kalabalık veya namazı bozmayacak derecede uyuklama gibi özürler sebebiyle, namazdan kaybı olan kimsedir. Lâhikin üç durumu vardır: Ya bir rükûyu, yahut rükûdan doğrulmayı kaçırır, yahut bir veya iki secde kaybı olur, yahut bir veya daha fazla rekât kaybı olur.

Birinci durum: Memûm (imama uyan kişi), rükûyu yahut imamla birlikte rükûdan doğrulmayı kaçırırsa: Bu durum ya birinci yahut diğer rekâtlarda olabilir. Eğer birinci rekâtta ise, imama nerede yetişirse orada ona uyar ve bu rekâtı namazdan saymaz, imam selâm verdikten sonra da bu bir rekâtı kaza eder.

Eğer rekât kaybı birinci rekâtın dışında olur da ikinci secde bile olsa secdede imama yetişebilecekse kaçırdığı kısmı eda eder. Eğer secdede imama yetişememişse bu rekâtı kaçırmış sayılır ve imam selâm verdikten sonra onu kaza eder.

İkinci durum: İmama uyan kişi bir veya iki secdeyi kaçırırsa, secde edip takip eden rekâtın rükûsunda imama yetişebilecekse kaçırdığı kısmı tamamlayıp imama iltihak eder. Bu rekât onun için namazın rekâtlarına mahsup edilir. Eğer mezkur şekilde secde etmek imkânı yoksa bu rekâtı iptal ederek bulunduğu yerde imama uyar ve imam selâm verdikten sonra bir rekât namaz daha kılar, sehiv secdesi yapmaz. Çünkü imam onun sehvini yüklenmiştir.

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 458-461; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I, 345-349; *el-Kavânînu' l-Fıkhıyye,* 70 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 181-182.

Üçüncü durum: İmamla birlikte namaza girdikten sonra bir yahut daha fazla rekât kaybı olursa, imam selâm verdikten sonra, kıraat ve kunutlar bakımından kaybettiği şekle göre bu rekâtları kaza eder.

Mesbuk: İmamla birlikte namaza başlayamayan ve namazdan bir veya daha fazla rekât kaybı olan kimsedir. Hükmü; imam selâm verdikten sonra kaybı olan rekâtları kaza etmektir. Meşhur olan görüşe göre, sözlü kısımları kaza eder, yapılması gerekli olan fiillerde eskisi üzerine devam eder. Sözlüden maksat kıraat, fiilden maksat ise kıraat dışında yapılan şeylerdir ki tesmî, tahmîd ve kunutu içine alır. (1)

Sözlü kısımları kaza etmenin manası şudur: Bu kişi imamla birlikte namaza başlamadan önce kaçırdığı sözlü kısmı kendisine göre namazın başlangıcı olarak kabul eder, imamla birlikte kıldığını da kendisine nispetle namazın sonu olarak kabul eder. Ona göre kıraati gizli, yahut açıktan yapar.

Fiil üzerine bina etmenin manası şudur: İmama yetişip onunla beraber kıldığı rekâtları namazının başı gibi, kaçırdıklarını da namazının sonu gibi kabul eder. Dolayısıyla yalnız başına namaz kılan kimse gibi olur. Fiil üzerine bina etmek, sözlü durumun tam aksidir.

Bu konunun açıklaması şöyledir: Mesbuk kişi, yatsı namazının sadece dördüncü rekâtına yetişirse, imam selâm verdiği zaman kalkıp bir rekât kılar ve bu rekâtta Fatiha ile sureyi açıktan okur. Çünkü kıraat bakımından bu rekât namazının başıdır. Ondan sonra teşehhüt için oturur. Çünkü bu rekât oturma bakımından onun için ikinci rekâttır. Sonra kalkıp bir rekât daha kılar, bu rekâtta Fatiha ve sureyi yine açıktan okur. Çünkü kıraat yönünden bu rekât onun için ikinci rekâttır. Fakat bu rekâttan sonra teşehhüt için oturmaz. Çünkü oturuş açısından bu rekât onun için üçüncü rekâttır. Sonra üçüncü bir rekât daha kılar ve bu rekâtta gizli okur ve son teşehhüt için oturur. Çünkü fiiller yönünden bu dördüncü rekâttır. Bundan sonra selâm verir.

Sabah namazında imama ikinci rekâtta yetişen kişi, kaza edeceği rekâtta kunut okur. Çünkü o, fiil yönünden ikinci rekât olup kunut okunan rekâttır.

Fakat, imam sehiv secdesi gerektiren bir fiil yapmışsa, eğer yanılma kendisi imama uymadan önce vaki olmuşsa, onunla beraber secde eder. Eğer kendisi uyduktan sonra yapılmışsa secdesini tehir ederek kaza edeceği rekâtların sonunda bu secdeyi yapar.

Mesbukun, üzerindeki borcu kaza etmek için kalkması esnasındaki tekbirine gelince: Eğer imamla birlikte iki rekâta yahut bir rekâttan daha azına yetişmişse kıyam durumunda tekbir getirir. Çünkü onun oturuşu yerinde vuku bulmuştur, dolayısıyla tekbir getirerek kalkar. Eğer kaçırdığı kısım iki rekâttan daha çok ise kıyam

1 - *Tesmî:* Semiallahu limen hamideh, *tahmid:* Rabbena ve lekel hamd, demektir.

durumunda tekbir getirmez sükût ederek kalkar. Çünkü onun oturuşu yerinde vuku bulmamış olup ancak imama uymak için oturulmuştur.

Eğer mesbuk imamın rükûsuna yetişir ve imam başını rükûdan kaldırmadan önce ellerini dizlerine koyma imkânını elde etmişse, bu rekâta yetişmiş olur. Eğer mesbuk son rekâtın rükûsuna yetişemeyip sadece secde ve oturuşlarda imamın namazına katılmışsa bütün namazı kaçırmış olur. Bu kişi kalkıp namazı tam olarak kılar. Eğer bu son durum cuma namazında olursa, bu namazı öğle namazının dört rekât farzı olarak kılar.

Şafiî Mezhebi: (1)

İmama uyan kişi ya muvafıktır ya mesbuktur. *Muvafık:* İster birinci rekât olsun ister başka rekât olsun, imamla birlikte Fatihanın okunuşuna yetişen kişidir. *Mesbuk:* Birinci yahut diğer rekâtlara Fatiha sığacak kadar bir zaman içinde yetişemeyen kimsedir.

Muvafık bir kimse, eğer özürsüz olarak kasten imamdan fiilî bir rükün geride kalırsa; meselâ, imam o rüknü yerine getirdiği ve bitirdiği hâlde o henüz bu rüknü bitirememişse, esah olan görüşe göre namazı batıl olmaz. Çünkü bu az bir geri kalıştır.. Uzun da olsa hüküm aynıdır. Meselâ, imam rükûdan doğrulmak için başını kaldırmaya başlarken, cemaatin hâlen kıraat kıyamında olması, yani hâlâ okuyuşunu tamamlayamaması gibi. Bu geri kalış, kısa da olabilir. İmamın başını birinci secdeden kaldırıp ikinci secde için eğilirken, imama uyan kişinin daha birinci secdede bulunması gibi.

Muvafık kişi, imamdan fiilî iki rükün geride kalırsa, imam iki rüknü tamamladığı hâlde o bu rükünlerden öncekinde bulunuyorsa, meselâ, imam secdeye eğilmeye başlamış olduğu hâlde imama uyan kişi hâlâ kıraat için kıyamda ise, bunun hükmü şöyledir:

a) Eğer cemaat olan bu kişi bir özrü olmaksızın bunu yapmışsa, imama muhalefeti çok olduğu için namazı batıl olur. Meselâ, sure okumak, rükû ve secde tesbihleri için geri kalmak gibi.

b) Eğer özrü var ise, sahih olan görüşe göre bu kişi Fatihasını tamamlar ve kendi namazının sırasına göre imamın arkasından devam eder. Ancak, yapılması istenen uzunca üç ve daha fazla rükün geri kalmamak şartıyla. Bu üç rükün de bir rukû ile iki secdedir. Özür şöyle olabilir: İmama uyan kişi daha istiftah duaları ile meşgul ise yahut imam rükûya varınca kendisinin Fatihayı okuyup okumadığı hususunda şüphe ederse, yahut Fatihayı terkettiğini hatırlarsa, yahut meselâ imam çok çabuk okursa, yahut imama uyan bu kişi acizlikten ötürü çok yavaş okuyorsa, buna karşılık o Fatihayı tamamlamadan imam rükûya varmışsa. Bu meselenin delili Hz. Pey-

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,256-258; *el-Mühezzeb,* I,95; *Hâşiye el-Bâcûrî,* I,204; *el-Hadramiyye,* 71 vd.

gamber (a.s.)'in Usfan'daki namazı ile amel etmektir. Bu namazın kısa olan rükûdan doğrulmak, iki secde arasında oturmak gibi kısımlarına dönmez, onları iade etmez.

Eğer imama uyan yani muvafık kişi üç rükünden daha çok rükün geride kalırsa, meselâ, imam secdeden kalkıyorken kişi henüz Fatihayı tamamlayamamışsa yahut imam teşehhütte oturduğu hâlde Fatihayı henüz tamamlayamamışsa esah olan görüşe göre imamından ayrılması gerekmez, imam hangi yerde ise orada imama tabi olur ve namazına devam eder. Sonra imam selâm verince kaçırdığı kısmı mesbuk gibi telâfi eder. Çünkü kendi namazının düzenine göre hareket etmesi hâlinde imama fahiş şekilde aykırı hareket etmiş olması gerekir. Bütün bu zikredilenler, imama uyan kişinin imama tabi olması gerektiği şartından kaynaklanan meselelerdir.

Mesbuka gelince: İftitah tekbirini aldıktan sonra hiçbir sünnet ile meşgul olmaması, belki hemen Fatihayı okumakla meşgul olması gerekir. Ancak, sünnet ile meşgul olmasına rağmen, Fatihayı okumayı yetiştireceğini zannederse o takdirde sünnetle meşgul olabilir. Eğer her hangi bir sünnet ile meşgul olmazsa rükûda imamına vücuben tabi olur. Fatihadan geriye kalan kısmı okumak onun üzerinden sakıt olur, düşer. Eğer kıraatini tamamlamak için geri kalır da imam başını rükûdan kaldırırsa bu rekâtı kaçırmış olur, fakat namazı batıl olmaz. Ancak özürsüz olarak fiilî iki rüknü imamla beraber yapmaktan geri kalırsa o takdirde namazı batıl olur.

Eğer mesbuk kişi istiftah duası, yahut eûzü çekmek gibi sünnetlerle meşgul olursa, Fatihadan bunlar kadarını vücuben okur. Sonra üzerindeki vecibeyi bitirip mutmain olarak imamla birlikte rükûya yetişirse o rekâta kavuşmuş olur. Eğer üzerindeki vecibeyi tamamlayıp da imam doğrulmuş durumda ise, bu hâlde iken ona uyar ve rekâtı kaçırmış olur. Eğer okumakta olduğu dua ve sureleri tamamlamayıp okumakta devam ediyorsa, bu arada imam da secdeye eğilmek üzere ise imamdan ayrılmak niyeti belirlenmiş olur. Çünkü imam secdeye eğilir de ona uyan kişi imamdan ayrılmaya niyet etmezse, namazı batıl olur. Eğer imamla birlikte secdeye eğilirse yine namazı batıl olur. Bu kişi eğer her hangi bir sünnet ile meşgul değilse kıraati keser ve imamla birlikte rükûya varır.

İmama uyan kişi rükûsunda eğer Fatihayı terkettiğini bilir yahut bunda şüphelenirse, bir daha geri dönmez. İmam selâm verdikten sonra bir rekât daha kılar.

İmama uyan kişi Fatihayı terkettiğini bilse, yahut bunda şüphelense bu esnada imam da rükûya varsa, kendisi ise henüz rükûya varmasa, Fatihayı okuması vacip olur. Çünkü okuma yeri bakidir. Böyle bir kişi özür sebebiyle imamdan geri kalmış sayılır ve onun için muvafık bahsindeki ağır okuyan kimsenin hükmü uygulanır.

Namazın bazı rekâtlarını imamla birlikte kılmayı kaçıran mesbuk kişi, rükû caiz olacak kadar mutmain bir şekilde imama rükûda yetişirse o rekâta yetişmiş olur.

Eğer o rekâta yetişmez yahut fazladan yapılmış bir rükûda yetişirse yahut güneş ve ay tutulması namazının ikinci rekâtında yetişirse, bu rekâta yetişmiş olmaz. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Cuma günü son rekâtın rükûsuna yetişen ona bir rekât daha eklesin. Kim rükûya yetişemezse öğle namazını dört rekât olarak kılsın."* (1)

Şafiî mezhebine göre, bir kimse imama secdede iken yetişirse iftitah tekbiri alır, sonra tekbir getirmeksizin secdeye varır. Eğer imama namazın sonunda yetişirse yine iftitah tekbiri alıp oturur. Cemaat faziletini almış olur. Eğer imama son rekâtta yetişirse bu rekât onun namazının ilk rekâtı olur. Çünkü Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Yetiştiğin rekât senin namazının ilk rekâtıdır."* Yine İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: *"Bu kişi tekbir alır ve imam selâm verince namazının geriye kalan kısmını tamamlamaya kalkar."* Bununla mezhebin şu kaidesi yerleşmiştir: "Mesbukun yetiştiği rekât onun namazının evvelidir, tamamladığı rekâtlar ise namazının sonudur." Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Namazdan yetiştiğiniz kadarını kılın, kaçırdığınızı ise tamamlayın."* (2) Bu meseledeki hüküm diğer mezhep imamlarının görüşlerine uymamaktadır. Onlara göre, mesbukun yetiştiği rekât namazının sonu, tamamladığı rekâtlar ise namazının evvelidir." Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Yetiştiğiniz kadarını kılın, kaçırdığınızı kaza edin."* (3)

Namaz kunut bulunan bir namaz ise ve mesbuk imamla birlikte kunut okusa namazının sonunda kunutu yeniden yapar. Çünkü imamla birlikte yaptığını ona uymak için yapmıştır. Kunut yerine ulaşınca onu yeniden yapması gerekir. Bu mesele teşehhüde benzer. Bir kimse mesbuk olduğu hâlde imamla birlikte teşehhütte otursa, sonra eksiğini tamamlarken teşehhüt yeri gelince yeniden teşehhütte bulunması gerekir.

İlk iki rekâtı yahut onlardan birini kaçıran mesbukun son iki rekâtta yahut iki rekâttan birinde Fatihadan sonra bir sure okuması sünnettir. Bunun sebebi, namazın süresiz kalmamasıdır.

Hanbelî Mezhebi: (4)

Hanbelîlere göre, mesbuk Hanefî ve Malikîlerdeki lâhiki de içine almaktadır. Meselâ, bir kimse namazın evvelinde yahut bir ve daha çok rekâttan sonra imama uysa ve namazın bir cüzünü kaçırsa bu kişi iki durum da da mesbuktur. Namaza ba-

1 - Bu hadis bu lafızla *gariptir*. Darekutnî bu hadisi *zayıf* bir isnâd ile rivayet etmiştir. Lafzı şöyledir *"Her kim cumadan bir rekâta yetiştirse ona bir rekât daha ilâave etsin. Eğer cemaat otururken yetişirse öyle namazını dört rekât olarak kılsın." el-Mecmû, IV,113* .

2 - Bu hadisi Buharî ile Müslim Ebu Hureyre'den bir çok yollardan rivayet etmişlerdir. Bu rivayet ise daha kuvvetlidir. Nitekim Beyhakî de böyle kabul etmiştir. *el-Mecmû , IV, 120.*

3 - Bu hadisi Ahmed, Buharî, Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir. (a.e.)

4 - *Keşşâfu'l-Kınâ';* I,540-543,546-549.

şından imamla birlikte başlamış olan ve imamdan abdesti bozmayacak derecede uyku, gaflet, yanılma, acele, izdiham gibi özürler sebebiyle bir yahut iki rükün geri kalan lâhika gelince, bir sonraki rekâtı kaçırma korkusu bulunmadığı müddetçe geri kaldığı kısmı yapıp imama iltihak etmesi vacip olur.

Çünkü bu kaybı mahzursuz olarak telâfi etmesi mümkündür. Dolayısıyla geride kaldığı şeyleri yapması gerekir. Bu şekilde hareket edince kıldığı bu rekât sahih olur. Eğer bu işleri yapmaz yahut takip eden rekâtı imamla birlikte kılmayı kaçırmaktan korkarsa o takdirde imama uymak vacip olur ve o rekât geçersiz olur. İmam selâm verdikten sonra da o rekâtı aynen kaza etmesi vacip olur.

O rekâtı olduğu gibi edasının manası şudur: Bu kişi birinci rekâtı imamla kılmayı kaçıracak olsa, onu istiftah, eûzü-besmele ve Fatiha'dan sonra sure okuyarak yerine getirir. Eğer ikinci rekât olsa, Fatihadan sonra bir sure okur. Eğer üçüncü yahut dördüncü rekâtı imamla beraber kılmamış olsa sadece Fatihayı okur.

Eğer bir özür sebebiyle imamla beraber secde etmekten geri kalırsa, ikinci secdede imama uyar ve onun için rekât tamamlanmış olur. Ancak kılamadığı rekâtı imam selâm verdikten sonra aynen kaza etmesi gerekir.

Bir kimse, uyku, gaflet ve benzeri bir özür sebebiyle imamdan bir veya daha fazla rekât geride kalırsa namazının geri kalan kısmında ona uyar ve imam selâm verdikten sonra kalan kısmını mesbuk gibi kaza eder.

İmama uyan kişi eğer özürsüz olarak imamdan bir rükün geride kalırsa bu durum imamdan bir rükün öne geçmek gibidir. Eğer bunu kasten, bilerek yaparsa namazı batıl olur. Çünkü bu kişi kasten imama uyma farzını terketmiştir.

Eğer bunu bilmeyerek yahut unutarak yapar da eğer imam ile birlikte kılmadığı rekâtı kılmazsa sadece o rekât batıl olur. Çünkü bu kişi rükûda imama uymamıştır. Bu konuda şu hadis delildir: *"Ümmetimden hata, unutma ve tehdit altında yaptıkları işlerin günahı kaldırılmıştır."*

Mesbuka gelince: Eğer kasten bir rükû ile yahut iki rükün geçilmiş ise namazı mutlak olarak batıl olur. Eğer imam kendisini rükû dışında secdeye eğilme gibi bir fiil ile yahut sehven geçmiş ise namazı batıl olmaz. Fakat imam selâm verdikten sonra onun yaptıklarını iade etmesi gerekir. Eğer iade etmezse bu rekât ilgâ edilir.

Mesbukun imama yetiştiği kısım açıkladığımız üzere onun namazının sonudur. Eğer mesbuk imama birinci rekâttan sonra yetişmiş ise, meselâ, ikinci yahut üçüncü rekâtta yetişmiş ise, istiftah duası yapmaz, eûzü çekmez. Mesbukun kaza ettiği rekât namazının ilk rekâtı sayılır; bu rekâtta istiftah duası yapar, eûzü çekip sure okur.

Çünkü Ebu Hureyre hadisinde şöyle gelmiştir: *"Yetiştiğiniz rekâtları kılın, ye-*

tişemediğinizi de kaza edin." (1)

Mesbuk, teverrük yerinde imamı ile birlikte teverrük yapar. Çünkü teverrükün yeri, her ne kadar itibar edilmese de namazın son kısmıdır. Kaza ettiği rekâtlarda, ikinci teşşehüt için mesbuk yine yapar. Bir kimse dört rekâtlı namazın iki rekâtına yetişse, ilk teşehhütte imamla birlikte ona uymak için teverrük yapar. İki rekâtı kaza ettikten sonra yine teverrük hâlinde oturur. Çünkü teverrükün peşinden selâm gelmektedir. Mesbuk kişinin, imam selâm verinceye kadar ilk teşehhüdü tekrarlaması menduptur. Çünkü ilk teşehhüt namazın ortasındadır. Teşehhüt üzerine ilâve yapmak meşru kılınmamıştır.

Mesbuk, yanılarak imam ile birlikte selâm verse namazının sonunda sehiv secdesinde bulunması vacip olur. Bunun gibi, imamla birlikte kıldığı kısım ile kendi başına kaza etmekte olduğu kısımda yanılırsa, bundan ötürü de namazın sonunda sehiv secdesi yapması gerekir. İmamın sehiv secdesinde ona iştirak etmiş olsa da sehiv secdesi yapması gerekir. Eğer imam kendi sehvinden ötürü sehiv secdesi yapmasa mesbuk, kaçırdığı rekâtları kaza ettikten sonra sehiv secdesi yapar.

İmam birinci selâmı vermeden önce bir kimse eğer iftitah tekbirini alırsa müdrik, yani cemaate yetişmiş kabul edilir. Fakat kişi, imama rüküda yetiştiği konusunda şüpheye yer kalmayacak şekilde, imam rükûden başını kaldırmadan rüküya yetişmedikçe bu rekâta yetişmiş sayılmaz. Ancak rükûda imama yetişme konusunda şüphelenmemiş olması gerekir. Hatta kendisi rükûda mutmain olmuşsa, imamın itminanına yani tadil-i erkânına yetişemese de bu rekâta yetişmiş sayılır. Çünkü Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle buyuruluyor: *"Biz secdede iken namaza geldiğiniz zaman siz de secde edin ve bu secdeyi bir şey (rekât) saymayın. Her kim rükûya yetişirse o rekâta yetişmiş olur."* (2)

4. İmam Namazı Tamamladıktan Sonra Muktedinin (Uyanın) Yapacağı Vacip ve Diğer İşler:

Hanefîler (3) selâm verdikten sonra muktedinin (ona uyan kişinin) yapacağı işlere dair bazı fer'î hükümler zikretmişlerdir. Bu hükümler de şunlardır:

a) Muktedi, teşehhüdü okumayı bitirmeden imam selâm verse muktedinin teşehhüdü tamamlayıp ondan sonra selâm vermesi gerekir.

b) Muktedi, İbrahimî selavatları (salli-barik duaları), veya rabbenâ âtina duasını bitirmeden imam selâm verirse muktedi de bunları terkeder ve imamla birlikte selâm verir.

---

1 - Hadisi Buharî, Müslim, Ahmed, Neseî İbni Uyeyne yolu ile Zührî'den, İbni Müseyyeb'den, o da Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Müslim İbni Uyeyne'nin "Fakdû" sözünde yanıldığını, bu lafzı Zührî'den başka rivâyet edeni bilmediğini söylemiştir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud güzel bir isnatla rivayet etmiştir.

3- *Meraki'l-Felâh*, 50; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 560

c) Muktedi ilk teşehhüdü okumayı tamamlamadan önce imam ayağa kalksa, muktedi teşehhüdü tamamlar, sonra imamına uyar.

d) Muktedi rükû ve secdede üç tesbihi tamamlamadan önce imam rükû veya secdeden kalkarsa o da imama uyar ve tesbihleri terkeder.

e) İmam fazladan bir secde yaparsa yahut sehven yanılarak son oturuştan sonra ayağa kalkarsa, muktedi burada imama uymaz. Eğer imama uyarsa namazı fasit olur, belki imamı bekler, hatasından ötürü onu uyarmak için tesbih getirir. Eğer imam, beşinci rekâtın secdesini yapmadan geri dönerse sehiv secdesi yapar, muktedi de onunla birlikte selâm verir. Eğer imam beşinci rekâtın secdesini yapmışsa, muktedi yalnız başına selâm verir. Çünkü imam kendi namazının dışına çıkmıştır. İmam beşinci rekâtın secdesini yapmadan eğer ona uyan kişi selâm verirse, kıldığı farz namaz bozulur.

f- İmam teşehhüdü okuduktan sonra selâm vermeden önce muktedinin selâm vermesi mekruhtur. Çünkü imama uymayı terketmiştir, fakat namazı sahihtir. Sahih olan görüşe göre bu durumda imamın da namazı sahihtir.

g- Bir kimsenin ezan okunduktan sonra namazı kılmadan mescitten dışarı çıkması takrimen mekruhtur. Ancak bu kimse bir başka mescidin imam yahut müezzini olursa yahut namazını tek başına kıldıktan sonra çıkarsa o takdirde mekruh değildir.

h- İmam yanıldığını zannederek sehiv secdesi yapsa, muktedi de aynı şeyi yapsa, sonradan ise yanılmış olmadığı ortaya çıksa, evlâ görüş muktedinin namazının bozulacağıdır. Çünkü tek başına hareket edeceği yerde imama uymuştur.

İMAM İLE CEMAAT ARASINDA MÜŞTEREK OLAN İŞLER

1- İmama Uymanın Şartları:

Yukarıda imam ve imama uyan kimselerde aranan şartları öğrendik. Biz burada cemaatin imamla olan irtibatının şartlarını yahut cemaatin sıhhatinin şartlarını ele alacağız. Bu şartlar da aşağıdadır: [1]

1- Muktedî'nin İmama Uymaya Niyet Etmesi:

Bütün mezheplerin ittifakı ile muktedinin iftitah tekbirini alırken imama uymaya, yahut cemaat olmaya, yahut imama tabi olmaya niyet etmesi gerekir. İmama uyan kişi bu niyeti terkederse, yahut bunda şüphesi bulunursa, bununla beraber namazla ilgili fiillerde imama uyarsa namazı batıl olur. Cemaatin imamı isim olarak belirlemesi vacip değildir. Eğer niyet esnasında imamı ismen belirler de hataya dü-

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,513,515,552; *el-Bedâyi,* I,138-146; *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb,* I,84; *es-Şerhu's-Sağîr,* I,449, 453; *es-Şerhu'l-Kebir,* I,337-341; *el-Kavanînu'l-Fıkhıyye;* 68 vd. ; *Muğni'l Muhtâc,* I,252-258; *el-Hadramiyye,* 68,71; *el-Muğnî,* II,213, 231-234; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I,565,571,579 vd.

şerse Şafiîlere göre bu kişinin namazı batıl olur. Fakat, belirli bir imamı mutlaka imamlık sıfatı ile tayin etmek gerekir. Meselâ, bir kimse belirlemeksizin namaz kılan iki kişiden birine uymaya niyet ederse imamı belirli bir vasfı ile tayin edinceye kadar namazı sahih olmaz. Çünkü imamı tayin etmek şarttır. Birden fazla kişiye uymak, başka bir ifade ile birden fazla kişiyi imam kabul etmek caiz değildir. Meselâ, bir kimse iki imama uymaya niyet etse bu caiz değildir. Çünkü iki imama aynı anda uymak mümkün değildir.

Şafiîlere göre, niyetin şartı iftitah tekbirine yakın olmasıdır. Hanefîler, namazı yabancı bir iş sebebiyle iftitah tekbiri ile aralarında fasıla olmamak şartıyla niyetin iftitah tekbirinden önce yapılmasını caiz görmüşlerdir. [1] Hanefîler ve Hanbelîlere göre en faziletlisi, niyetin iftitah tekbirine yakın olmasıdır. Böyle olursa ihtilâftan çıkılmış olur.

Malikîler niyetin iftitah tekbirine yakın olmasını yahut az bir zaman önce yapılmasını şart koşmuşlardır. Bu konu daha önce namazda niyetin şart koşulması bahsinde geçmiştir.

Bu şarta binaen bir kimse tek başına namaza başlasa, bir imamın yerine geçirilme durumu dışında cemaatle namaza intikal etmesi caiz değildir. Bu konu biraz sonra gelecektir. Nitekim Hanefîler ve Malikîlere göre bunun aksini yapmak caiz değildir. Aksi durum, imamdan ayrılıp yalnız başına namaz kılmaya niyet etmektir. Daha önce de açıklandığı üzere Şafiîler ve Hanbelîler imamdan ayrılmayı ve aynı namazı tek başına tamamlamayı caiz görmüşlerdir. Hanbelîlere göre bu, bir özür sebebiyle, Şafiîlere göre özürsüz olarak kerahetle caizdir. Bu durumu daha önce açıklamıştık.

İmamın kendisine uyacaklara imam olmaya niyet etmesine gelince: Hanbelîler dışındaki cumhura göre şart olmayıp belki cemaat faziletini elde etmek için müstahaptır. Eğer imam olmaya niyet etmezse, cemaat faziletini alamamış olur. Çünkü kişinin ameli niyetine bağlıdır.

Şafiî ve Malikîler, cuma namazı, yağmur duası, korku namazı, iade edilen namaz gibi sıhhati cemaate bağlı bulunan namazları istisna ederek bu namazlarda imam olan kişinin mutlaka imamlığa niyet etmesini şart koşmuşlardır.

Hanefîler de kadınların erkeklere uymalarını istisna etmişlerdir. Kadınların imama uymalarının sahih olması için, erkek olan imamın onlara imam olmaya da niyet etmiş bulunması şart koşulur.

Hanbelîlere göre, imamlığa niyet etmek şarttır. İmam kendisinin imam olduğuna, cemaat de kendisinin cemaat olduğuna niyet eder. Eğer niyet olmazsa namaz sa-

---

1 - Hanefîlere göre: Başkasının namazına katılmak isteyen kimse iki türlü niyet etmeye muhtaçtır. Biri namazın kendisine niyet etmek, diğeri imama uymaya niyet etmektir. Hem vaktin farzına, hem de imama uymaya niyet etmek gibi.

hih olmaz. Fakat bir şahıs tek başına namaz kılmak için namaza başlasa, sonra başka birisi gelip onunla beraber namaz kılsa, o kimse sonradan gelene imam olmaya niyet etse nafile namazlar için bu imamlık sahihtir. Dayandığı delil İbni Abbas hadisidir. İbni Abbas şöyle demiştir: *"Teyzem Meymûnenin evinde geceledim. Hz. Peygamber (a.s.) gece nafilesi için kalktı ,su tulumundan abdest aldı, sonra kalkıp namaz kıldı. Ben de onun böyle yaptığını görünce kalkıp su tulumundan abdest aldım, sonra da sol tarafında durdum. Bunun üzerine arka taraftan elleri ile benim ellerimi tuttu ve sağ tarafa geçirdi."* (1)

Farz namaza gelince: Eğer namaz kılan kişi mescidin imamı olup birinin gelip ona uymasını bekliyorsa, bu kişi tek başına iftitah tekbirini alır ve arkasından gelecek kimseyi bekler ve onunla beraber namaz kılar. Hanbelîlere göre de bunu yapmak caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) yalnız başına iftitah tekbiri aldıktan sonra, Cabir ile Cebbare gelerek arkasında onunla birlikte iftitah tekbiri alıp namaz kıldılar. Hz. Peygamber onlara namaz kıldırdı ve yaptıkları işe karşı çıkmadı. Zahirinden anlaşılan bu namaz farz bir namaz idi. Çünkü onlar seferî idiler. Fakat, bu durumun dışında imamlığa niyet etmemiş bulunan bir kimseye uymak sahih değildir.

2- İmam İle Cemaatın Namazlarının Aynı Olması:

Fakihler bu birliğin sınırını belirlemede değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefîlere göre: (2) Bu birlik, muktedînin, imamın namazına niyet etmesiyle kendi namazına da girmiş olması ve imamın namazının muktedinin namazını içine alacak şekilde niyette bulunması suretiyle gerçekleşir. Farz namaz kılan kişi nafile kılana uyamaz çünkü uymak, bir şeyin üzerine bina etmek, devam etmek demektir. İmamda ise farzlık vasfı yoktur. Buna göre yok olan bir şeye başka bir şey bina edilemez. Bir farz namazı kılan kişi de başka bir farz namazı kılan imama uyamaz. Çünkü imama uymak ortaklık ve uyum demektir. Mutlaka sebep, fiil ve vasıflarda birlik olması şarttır. Çünkü uymak, bir iftitah tekbirini başka bir iftitah tekbirine bina etmektir. Daha önce de açıklandığı üzere, hem farzlıkta hem de farzın çeşidinde birlik olmalıdır.

Nafile namaz kılan kişi farz namaz kılanın arkasında cemaat olabilir. Çünkü bunda zayıfın kuvvetliye bina edilmesi söz konusudur. Zayıfın kuvvetliye binası ise caizdir. Sahih olan görüşe göre, teravih namazı bundan müstesnadır. Teravih namazında farz kılana uymak sahih değildir. Çünkü teravih namazı özel bir surette kılınan sünnet bir namazdır. Onun özel konumuna riayet edilir ki kişinin uhdesinden çıkmış olsun.

---

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

2 - *el-Kitâb bi-Şerhi'l-Lübâb,* I,84; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,514,550-552; *Fethu'l-Kadir,* I,261-265.

Nafile namaz kılan kişinin kendisi gibi nafile namaz kılana uyması da sahihtir. Nafile namaz kılmayı adayan kişi, yine kendisi gibi nafile namaz kılmayı adayan kişiye uyabilir. Vitir namazını vacip kabul edenin (Hanefilerde olduğu gibi) onu sünnet kabul eden kimseye uyması da sahihtir. Mukim olan bir kimsenin, güneş batmadan önce iftitah tekbirini almış bulunan bir kimseye güneş battıktan sonra uyması sahihtir. Çünkü imamın namazı, bu üç şekilde de kendisine uyanın namazı ile aynıdır.

Abdestli kişinin teyemmümlü kişiye, ayaklarını yıkayan kişinin mestleri yahut yara sargısı üzerine mesh eden kişiye, ayakta olanın oturarak rükû ve secde edene uyması sahihtir. İma ile namaz kılana uymak ise sahih değildir. İma ile namaz kılan ancak kendisi gibi ima ile namaz kılana imam olabilir. Ancak muktedi oturarak, imam yaslanarak ima yapıyorsa o takdirde bu iktida da sahih değildir. Çünkü oturuşa itibar olunur. Yani *ka'de* oturma ile tahakkuk eder. Ayakta olan kişinin oturan kimsenin arkasından namaz kılmasının caiz olması Hz. Peygamber (a.s.)'in en son namazını cemaat ayakta olduğu hâlde oturarak kıldırdığı ile ilgili rivayete dayanmaktadır. (1) Hz. Ebu Bekir ise bu namazda Hz. Peygamber'in sesini cemaate tebliğ ediyordu. Bunun gibi, ayakta olan kimsenin sırtı kambur olan kimseye uyması, mutemet olan görüşe göre, kanburluğu rükû vaziyetine yakın olsa da sahihtir. Bunun gibi topal bir kimsenin arkasında namaz kılmak da sahihtir. İma ile namaz kılan kimsenin kendisi gibi ima ile namaz kılana uyması da sahihtir. Ancak imam yaslanarak, cemaat oturarak yahut ayakta ima yapıyorsa o takdirde bu uyma, tercih edilen görüşe göre, caiz değildir. Çünkü cemaatin hâli imamın durumundan daha kuvvetlidir.

Malikîlere göre: (2) İmamla cemaat namazın kendisinde birleşmeleri şarttır Meselâ öğle namazını kılan kimsenin ikindi namazını kılana uyması sahih değildir. Bunun gibi, namazın vasfında eda veya kaza olma yönünden de birlik olmalıdır. Kaza namazı kılanın arkasında eda, eda edenin arkasında da kaza namazı kılmak sahih değildir. Kaza namazı olma vasfında birlik olsa da vakit bakımından birlik olması gerekir. Meselâ, cumartesi gününün öğle namazının kazası, pazar gününün öğle namazının kazasını kılan kişinin arkasında sahih olmaz. Bunu aksini yapmak da sahih olmaz. Yine güneş doğmadan önce sabah namazını bir rekâtına yetişmiş bulunan kimseye, güneş doğduktan sonra uymak da sahih değildir. Çünkü bu namaz imam için eda, ona uyan için kazadır.

Nafile namaz kılan kimsenin farz namaz kılanın arkasında namaza durması sahihtir. Güneş doğduktan sonra kılınan sabah namazını kılan kimseye kuşluk namazının iki rekâtını kılan kimsenin uyması, yine seferdeki bir namazı kılan kimseye, iki rekât nafile namaz kılanın uyması, yahut mukim olarak dört rekât bir namaz kı-

1 - Hadisi Buharî ve Müslim Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'dan tahric etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II,41.

2 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,451.

lan kimseye dört rekât nafile namaz kılan kimsenin uyması gibi.

Hanbelîlere göre : [1] Vakit ve isim yönünden farzın çeşidinde birliğin bulunması şarttır. Öğle namazını kılan kimsenin ikindi namazını kılana uyması yahut öğle ile ikindi namazlarını kılan kimselerin yatsı namazını kılana uyması, yahut bunun tam tersi caiz değildir. Bunun gibi, bir farz namazı kılan kimsenin vakit ve isim yönünden başka bir farz namazı kılana uyması da sahih değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İmam kendisine uyulması için meşru kılınmıştır. İmama aykırı davranmayın."* Bu hadise dayalı olarak, farz namaz kılan kimsenin nafile namaz kılana uyması sahih değildir. Memûmun yani imama uyan kimsenin kıldığı farz, nafile kılan imamın niyeti ile eda edilmez. Bu durum öğle namazını kılan kimsenin arkasında cuma namazını kılmaya benzer. Su veya teyemmüm için toprak bulamayan kimse yahut bu iki abdest vasıtasından birini vücuduna değdirmeye gücü yetmeyecek derecede abdest azalarında yaralar bulunan kimselerin imam olması sahih değildir.

Güneş tutulması yahut cuma namazı gibi, fiilleri bakımından diğerine ters düşen namazlarda iktida yani birine uymak sahih değildir. Cuma ve küsuf namazlarının dışındaki namazları kılana bu iki namazı kılanın uyması da sahih değildir. Çünkü bu uyma, kişinin imamına ters hareket etmesini gerektirir. İmama uyan kimsenin imamına ters hareketlerde bulunması ise yasaklanmıştır.

Nafile namaz kılan kimsenin farz namaz kılana uyması sahihtir. Bunun dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in namazın cemaatle tekrarlanması konusunda buyurduğu: *"Bu adama kim sadaka verecek? (Bunun üzerine) Bir adam kalkıp o namaz kılan adam ile beraber namaz kıldı."* hadisidir. Abdestli bir kişinin, teyemmümlü kişiye uyması sahihtir. Çünkü teyemmümlü kişi kendisi için gerekli olan şekilde tahareti yapmıştır. Fakat bunun aksini yapmak, yani abdestli kişinin teyemmümlü kişiye imam olması daha iyidir. Mest, sargı gibi bir şeye mesthetmiş olan kimsenin abdest azalarını yıkayan kimseye uyması sahihtir. Çünkü yıkamak abdestsizliği ortadan kaldırmaktadır.

Namazı eda olarak kılan kimsenin kaza olarak kılan kimseye uyması sahih olduğu gibi bunun kasini yapmak da sahihdir. Çünkü namaz aynıdır. Ancak vakit farklıdır.

Bir günün öğle namazının kaza edenin başka bir günün öğle namazını kaza edene uyması sahihtir. Çünkü namaz birdir, ancak vakit değişmektedir. Bu iki durum hakkında Malikî mezhebinin görüşü farklıdır.

Namaz kılarken ayakta durmaktan aciz olan kimsenin kendisi gibi aciz olan kimseye imam olması caizdir. Oturan kimsenin ayakta durabilen kimseye imamlık yapması ancak iki şartla caiz olur:

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ';* I,561 vd, 570 vd.; *el-Muğnî* ,II, 220-227.

a) Mahallenin imamı olmak: Çünkü daimî imam değilse insanların ayakta durmaktan âciz olan kimseyi imamlığa geçirmelerine ihtiyaçları yoktur. Dolayısıyla, ihtiyaç olmaksızın namazda bir rüknün uhdeden düşmesini üzerine alamaz. Hz. Peygamber (a.s.) daimî imam olduğu için bunu yapmıştı.

b) Hastalığının kaybolacağı umulan kimse olmak: Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) oturarak namaz kıldığı zaman, hastalığının iyileşmesi umuluyordu. Müzmin hasta ve ayakta durması umulmayan kimselerin daimî imam olması, cemaatin de kıyamı terk etmelerine sebep olur. Buna ihtiyaç yoktur.

Buna göre, kıyamdan âciz olan kimsenin arkasında namaz kılmak caiz değildir. Çünkü bu kişi namazın bir rüknünü yerine getirmekten âcizdir. Böyle bir kimseye uymak ise sahih değildir. Bu mesele namazda Kur'an okumaktan âciz olan kimsenin ancak kendisi gibi bir kimseye imamlık yapmasına benzer. Ancak, hastalığının iyileşmesi umulan mahalle imamı ki o devamlı olarak mescidin imamlığını yapan kimsedir bu hükmün dışındadır. Böyle bir imama uymak caizdir.

Mahallenin imamı oturarak namaz kılarsa arkasında bulunanlar da oturarak kılabilirler. Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"İmam kendisine uyulması için imam kılındı. İmama aykırı davranmayın. İmam oturarak kılınca sizler de hepiniz oturarak kılın."* (1) Hz. Aişe'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) bize evinde rahatsız iken oturarak namaz kıldırdı. Arkasındaki cemaat ise ayakta namaz kıldı. Hz. Peygamber (a.s.) onlara oturun, diye işaret etti. Namazdan ayrılınca da şöyle buyurdu: "İmam kendisine uyulması için meşru kılındı. Rükûya gittiği zaman siz de rükûya varın, rükûdan kalkınca sizler de rükûdan kalkın. İmam "Semiallahu limen hamideh" dediği zaman sizler de, "Rabbenâ velekel-hamd" deyin. Oturarak namaz kılınca sizler de hepiniz oturarak namaz kılın."* (2) İmamın oturma hâli bir yönden teşehhütteki oturmaya benzer. Teşehhütte imama uymak gerektiği gibi, oturarak namaz kılan imama da uymak gerekir.

Eğer cemaat, hastalığının iyileşmesi umulan ve bu sebeple oturarak namaz kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılarlarsa bunların namazı sahih olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), oturarak namaz kıldırdığı zaman arkasında ayakta namaz kılanların namazlarını yeniden kılmalarını emretmedi. Zaten kıyam hâli namazda esastır.

Ayakta duramayacak derecede hasta olan böyle bir imam için en iyisi, başka bi-

---

1 - Buharî ve Müslim. İbni Abdülker şöyle demiştir: Bu hadis mütevatir yollardan *merfû* olarak rivayet edilmiştir.

2 - Enes (r.a.) bu hadisin benzerini rivayet etmiştir. İkisini de Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Cabir yoluyla Hz. Peygamber'den aynısını Müslim tahric etmiştir. Üseyd b. Hudayr da bu hadisi rivayet etmiş olup onunla amel etmiştir. İbni Abdülber: Bu hadis *mütevatir* olarak Enes, Cabir, Ebu Hureyre, İbni Ömer ve Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir. Hepsinin senedleri sağlamdır.

risini kendi yerine imamlığa geçirmesidir. Çünkü böyle imamların imamlığının sahih olup olmadığı hususunda insanlar ihtilâfa düşerler. Başkasını yerine geçirince bu ihtilâftan kurtulunmuş olur. Ayrıca ayakta namaz kılanın namazı daha kâmildir. Dolayısıyla imamın namazının kâmil olması müstahaptır.

Şafiîlere göre: [1]İmam ile muktedinin namazlarının nizamının birbirine uygun olması şartıyla iktifa etmişlerdir. Biri farz namaz, diğeri güneş tutulması namazı biri farz namaz diğeri cenaze namazı gibi kılınış biçimi ve düzeni bakımından farklı olan namazlarda, sahih olan görüşe göre birbirine uymak sahih değildir. Çünkü yapılacak fiiller farklı olduğu için bu namazlarda birbirine uymak mümkün değildir.

Namaz eda eden bir kişinin kaza namazı kılana uyması sahih olduğu gibi, kaza namazı kılan kimsenin eda edene uyması da sahihtir. Farz namaz kılan kimsenin nafile namaz kılana, nafile namaz kılanın farz namaz kılana uymaları da sahihtir. Bunun gibi öğle namazı kılan kimsenin ikindi namazı kılmakta olana, ikindi kılanın öğle namazı kılmakta olana uyması sahihtir. Yine öğle namazını kılan kimsenin sabah ve akşam namazını kılana uyması sahihtir. Bu takdirde imama uyan kişi mesbuk (rekât kaybı olan) gibi hareket eder; imam selâm verdikten sonra namazını tamamlar. Bu durumda akşam namazının son oturuşu ile kunutta imama uymak zarar vermez. İmama uyan kişinin, namazının düzenine riayet etmek için, imam kunut ve oturuşa geçince ondan ayrılması mümkündür.

Azhar olan görüşe göre, öğle namazı kılan kimsenin arkasında sabah namazını kılmak sahihtir. İmam üçüncü rekâta kalktığı zaman, ona uyan kişi dilerse ayrılıp selâm verir, dilerse birlikte selâm vermek için onu bekler. Fakat, imamını beklemek daha faziletlidir. Eğer imama uyan kişi ikinci rekâtta kunut imkânını bulursa yapar, imkân bulamazsa terkeder. Muktedi kunut yapmak için imamdan ayrılabilir.

Hâsılı, imam ile muktedinin namazlarının bir olması şartı üzerinde en çok duran mezhep Malikî mezhebi, sonra Hanefî, sonra Hanbelî, sonra Şafiî mezhebidir.

3 - İmama Uyanın Topuğunun İmamdan Öne Geçmemesi:

İmama uyan kişinin topuğu imamın topuklarından öne, oturarak namaz kılıyorsa uylukları imamın uyluklarından öne, yaslanarak namaz kılıyorsa yanı imamın yanından öne geçmemelidir. Eğer sayılan meselelerde imam ile cemaat aynı hizada olursa namaz kerahetle caiz olur. İmama uyan kişinin imamdan az geride kılması menduptur. Fakat imama uyan kişi imamdan öne geçerse namazı sahih olmaz. Bu husus cumhura göre (Hanefî, Şafiî ve Hanbelî) [2] şarttır. Çünkü Hz.Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"İmam ancak kendisine uyulması için meşru kılındı."* Ayrıca muktedinin imama uymada arkasına dönmeye ihtiyacı olur. Bu durum Hz. Pey

1 - *Mugni'l-Muhtâc*, I, 253 vd.; *el-Hadramiyye*, 70.
2 - *el-Mecmû'*, IV, 194.

gamber (a.s.)'den de rivayet edilmemiştir; rivayet edilen hadislerden böyle bir mana da çıkarılmamıştır.

İmamdan öne geçme hususunda topuğa itibar edilir. Eğer muktedî'nin ayağının büyük olması sebebiyle ayak parmakları imamın ayaklarından öne geçerse, imamın ayağının ekserisini geçmedikçe namazı sahih olur.

Hanefîler ve Hanbelîler Kâbe etrafında namaz kılarken cemaatin imamdan öne geçmesini caiz görmüşlerdir. Şafiîler, cemaatin imamın ters yönünde bulunması hâlinde imamdan öne geçmelerini caiz görmüşlerdir. Eğer cemaat ile imam bir tek yönde bulunurlarsa o takdirde cemaatin imamın önüne geçmesi caiz olmaz. Mescidin dar olması gibi zaruretler bulunmaksızın imamdan öne geçmek mekruhtur. Eğer zaruret varsa o takdirde kerahet yoktur. İmam Şafiî'nin yeni mezhebine göre, eğer imama uyan kimse imamdan öne geçerse namaz batıl olur. Çünkü böyle yapan kişi hiç bir durumda cemaatin duramayacağı yerde durmuş olur. Bu durum necis bir yerde durup namaz kılmaya benzer.

Malikîlere göre, cemaatin imamdan öne geçmeme şartı yoktur. Muktedi, bütün cemaat de olsa, imamdan öne geçecek olursa mutemet görüşe göre namazı sahihtir. Fakat zaruretsiz imamdan öne geçmek mekruhtur. İmamdan öne geçenin namazının sahih olmasının sebebi, bu durumun imama uymaya engel olmamasıdır. Bu durumda muktedi imamın arkasında bulunan kimseye benzer.

4 - Mekân Birliği:

İmam ile imama uyanların namaz kıldıkları yerin bir olması gerekir. Cemaat imamı görebilmeli yahut bir tebliğ edici vasıtasıyla da olsa imamın sesini duymalıdır. Eğer imam ile imama uyanların namaz kıldıkları yer farklı olursa namazları sahih olmaz.

Bu hususta mezhepler bir takım tafsilat zikretmişlerdir. Malikîler dışında cumhura göre, imam ile imama uyanların namaz kıldıkları yerin bir olması şarttır. Çünkü imama uymak namazda ona tabi olmayı gerektirir. Mekân ise namazın ayrılmaz unsurlarından biridir.

Namaz kılınan yerde farklılık bulununca, o mekânda imama uymak söz konusu olmaz. Çünkü tâbi olmanın ayrılmaz unsuru , yani imamla mekân birliği bulunmamıştır.

Fakat, Malikîlere göre mekân birliği şart değildir. İmam ile imama uyanların namaz kıldıkları yerin farklı olması namazın sahih olmasına engel değildir. İmamın fiillerini görmek veya işitmek suretiyle takip etmek imkânı olduğu takdirde nehir, yol yahut duvar da imama uymaya engel olmaz. Cuma namazı dışındaki namazlarda imamın bulunduğu yere safın bitişik bulunması da şart değildir. Bir kimse mescide komşu bir evde imama uyarak cuma namazı kılsa onun namazı batıldır. Çünkü

cuma namazında cami şarttır.

Hanefîlere göre: [1] İmamın durumu cemaate ister şüpheli olsun, ister olmasın mekanın farklı oluşu namazı ifsat eder. Meselâ, yaya yürüyen kimse binek üstündeki imama uysa, yahut bunun tam tersi vuku bulsa, yahut binek üzerinde olan kişi başka bir binekte bulunan kimseye uysa namaz kılınan yer farklılığından ötürü bu uyma sahih olmaz. İki kişi bir tek hayvana binmiş oldukları hâlde biri diğerine uyarsa bu uyma caizdir. Çünkü mekân birliği bulunmaktadır.

Kendisi ile imamı arasında insanların geçtiği umumî bir yol yahut büyük bir nehir yahut boş bir arazi bulunsa yahut Kudüs Mescidi gibi gerçekten çok büyük bir mescitte imam ile imama uyan arasında iki veya daha çok saf sığacak kadar boşluk bulunsa, yahut arada bir arşınlık engel bulunmaksızın, yahut bir adam boyu yükseklikte bir yerde olmadan kadınlardan bir saf bulunursa, böyle durumlarda imama uymak sahih değildir. Çünkü bu durum gerçekten de farklı olmakla beraber örfe göre iki yerin ayrı olmasını gerektirir. Dolayısıyla imama uymanın sıhhatine engeldir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir. *"Kendisi ile imamı arasında yol, nehir, yahut kadınlara ait saf bulunan kimsenin namazı sahih değildir"*

İmama uymanın sıhhatine engel olacak umumî yolun genişliği bir araba geçecek kadar yahut hayvanların yüklü olarak yürüyeceği kadar geniş olan yoldur. Nehirden maksat bir kayığın geçeceği kadar geniş olan sudur.

Eğer saflar yola bitişik olursa, Mekke ve Medine Haremleri ile kalabalık camilerde olduğu gibi imama uymak caiz olur. Çünkü safların bitişik olması, yolu insanların geçeceği yer olmaktan çıkarır, dolayısıyla yol diye bir şey kalmaz. Yol, bu namaz hakkında namaz kılınacak yer olur. Bunun gibi nehrin üzerinde köprü bulunsa ve bu köprü üzerinde kurulmuş olan saflar diğer saflara bitişik olsa yine uymak sahih olur.

Büyük bir duvar gibi olan engeller, eğer imamın sesini işitmekle yahut imamın sesini duyuran kişinin sesini işitmek suretiyle yahut imama uyanlardan bir kişiyi, içeri girmeğe engel olacak parmaklıklı bir kapıdan da olsa görecek olur da gerçekten mekân mescid ve ev gibi değişik olmazda imamın ne durumda olduğundan şüphelenmezse, bu gibi engeller imama uymaya mani değildir. Çünkü mescit ile ev tek mekândır. Ancak mescit çok büyük olursa o takdirde yukarıdaki şartların hükmü geçerlidir. Bu konuda evin hükmü de yine mescidin hükmü gibidir; açık arazide kılınan namazın hükmü gibi değildir. Bundan anlaşılıyor ki, imam ile imama uyan arasında bir engelin bulunması, mekân ayrılığı olmamak ve imamın ne gibi hareketler yaptığı ve ne durumda olduğu hususunda şüpheye girmemek şartıyla uymaya engel teşkil etmez. Bu meselede imama ulaşma imkânının bulunması, yahut bulun-

1 - *el-Bedâyi,* I, 145 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 514, 547 - 549.

maması şart değildir.

İmam mihrapta olduğu hâlde kendisi mescidin uzak bir yerinde bulunan kimsenin bu imama uyması caizdir. Çünkü mescit çevresinin uzaklığına rağmen hüküm bakımından bir yer gibi kabul edilmiştir. İftitah tekbirini cemaate duyuran mübelliğ durumundaki kişi, bundan sadece tebliğ etmeyi, yani sesi duyurmayı kastetse onun tebliği ile imama uyan kimselerin namazları batıl olur.

İmama uyan kişi mescidin üzerinde yahut mescidin yanıbaşında mescide bitişik ve aralarında yol bulunmayan bir binanın üzerinde dursa ve buradan imama uysa; eğer namaza duruşu tam imamın arkasında yahut imamın hizasında ise bu uyma o kişi için yeterlidir. Çünkü Ebu Hureyre (r.a.) bir evin damında durmuş ve oradan imama uymuştur. İmam ise mescidin içinde bulunuyordu. Mescidin üstü mescide tabidir. Tabi olanın hükmü aslın hükmü gibidir. Dolayısıyla mescidin üstünde namaz kılan kişi mescidin içinde namaz kılmış gibidir. Bu hüküm imama uyan kişinin imamın fiillerini takipte şüphelenmeme şartına göredir. Eğer imama uyan bu durumdaki kişi imamın yaptıklarından şüphelenirse o takdirde uyması caiz değildir.

Eğer böyle bir kimse durduğu yerde imamdan öne geçerse imama uyması onun için caiz değildir. Çünkü bunda tâbilik manası yoktur.

Fakat bir kimse, evinden mescidin imamına uyacak olursa ve evi mescitten bir yol yahut benzer şeylerle ayrılmış olursa mekân farklılığı bulunduğu için bu kişinin o imama uyması sahih değildir.

Netice olarak, ister imamı durumundan şüphelenilsin ister şüphelenilmesin, mekân farklılığı imama uymanın sıhhatine engeldir. Bir mescitte yahut bir evde mekân birliği bulunur da imam ile cemaati birbirinden ayıracak bir engel olur ve imama uyanlar imamın durumu hakkında şüphelenirlerse, yani imamın ne yaptığını bilmekte şüpheye düşerlerse, bu durum da uymaya engeldir. Fakat, açık arazide veya çok büyük bir mescitte iki yahut daha çok saf sığacak kadar fasıla bulunursa bu durum imama uymaya manidir.

Şafiîlere göre: (1)

İmama uymanın sahih olması için imama uyan kişinin, imamın intikallerini, yani bir hareketten diğer harekete geçişlerini bilmesi şarttır. Bu da ya imamı bizzet görmekle yahut safın bir kısmını görmekle yahut imamın sesini işitmekle yahut imamın sesini duyuran kişinin (mübelliğin) sesini velev mübelliğ o anda namaz içinde bulunmasın, işitmekle olur.

a - İmam ile cemaat eğer bir mescitte toplanmış olurlarsa cemaatin imama uyması sahihtir. Aralarındaki mesafe üç yüz arşından fazla yahut imam ile cemaat ara-

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 248 - 251; *el-Hadramiyye,* 69 vd.

sına kuyu, tavan, minare gibi engeller girmiş olsa, yahut namaz kılma esnasında mescidin kapıları kapatılsa bile bu namazdaki uyma sahihtir. Bir kimse mescidin son kısmında, imam da ön kısmında namaz kılsalar, namazdan önce çivilenmiş bir kapı gibi imama uyan kişinin imamına ulaşmasına engel olacak bir mani bulunmayacak şekilde yürüme imkânı olmak şartıyla bu uyma sahihtir. İmama ulaşma imkânında şahsın kıbleye yönelik olması ile kıbleye sırt çevirerek ulaşma imkânı bulunması arasında her hangi bir fark yoktur. Mescidin tavanı, sahası, avlusu ve benzer yerler mescit hükmündedir.

b - İmam ile imama uyan kişi mescidin dışında bir yerde meselâ, açık bir arazide namaz kılıyorlarsa, imamla imama uyan arasında ve iki saf arasında yaklaşık üç yüz arşın mesafe bulunmamak şartıyla namaz sahih olur. [1] Meselâ bu mesafeden üç arşın fazla uzaklığın bulunması da bu uymanın sıhhatine zarar vermez. İmamla cemaat arasında ayrıca her hangi bir duvar yahut kilitlenmiş bir kapı, yahut kapanmış kapı veya bir pencere bulunmamalıdır. Eğer imam mescitte, imama uyan kişi mescidin dışında bulunursa üç yüz arşınlık mesafe uzaklığı mescidin en son duvarından itibaren hesabedilir. Sahih olan görüşe göre, arada bir fasılanın, bir caddenin yahut gemilerin ve suda yüzenlerin yüzeceği kadar büyük bir nehrin bulunması imama uymaya zarar vermez. Bunun gibi iki gemi arasında kalan deniz boşluğu da bir gemide bulunan cematin diğer gemide bulunan imama uymasına zarar vermez.

İmam ve cemaatin bir kısmı iki ayrı binada veya iki ayrı odada bulunursa, iki görüşten en kuvvetlisine göre aşağıdaki şekilde uymak sahih olur. Eğer cemaatin binası sağda yahut solda ise, iki binadan birindeki safın diğerine bitişmesi vaciptir. En kuvvetli görüşe göre, bir kişinin ayakta sığmayacağı kadar bir boşluğun bulunması bu cemaatin oluşmasına zarar vermez. Eğer cemaatin bulunduğu bina imamın bulunduğu binanın arkasında ise, sahih olan görüşe göre, iki saf arasında üç yüz arşından çok mesafe bulunmamak şartıyla bu cemaatte iktida sahihtir. Başka bir binadaki şahsa uymak sahih olunca, imam ile imama uyanlar arasında duvar bile olsa onun arkasında yahut yanıbaşında bulunan kimselerin bu imama uyması da sahih olur.

Mescit olmayan bir yerde imama uyma durumunda, muktedi olan kimse meselâ, bir evin ortasında bulunan balkonda dursa, imam da alt katta o evin ortasındaki bir yerde dursa yahut bunun tersi olsa, saflardan birinin diğerine bitişik olması şartına ilâve olarak imama uyan kişinin bedeninin bir kısmının imamın bedeninin bir kısmına paralel olması şart koşulur. Meselâ, alt katta bulunanın başı üstte bulunanın ayakları hizasında olmalıdır. Ancak, alt katta bulunan kimsenin boyunun mutedil olmasına riayet edilir.

Hanbelîlere göre: [2]

1 - Bu arşın da insanoğlunun mutedil arşını iledir. Bu da iki karıştır.

2 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 579-580; *el-Muğnî*, II, 206-209.

Hanbelîler, bu konuda müstakil olarak başka bir açıklama yapmaktadırlar. Şöyle diyorlar: İmam ile cemaatin yerlerinin farklı olması aşağıdaki şekilde imama uymanın sıhhatine engel olur:

a- Eğer imam ile muktedi, mescidin içinde iseler, bu iktida sahihtir. Hatta aralarında bir hâil (engel) bile bulunsa, yahut muktedi imamı görmese, örfe göre saflar bitişik olmasa da iftitah tekbirini duyunca bu namaz sahih olur. Çünkü mescit cemaat için bina edilmiştir. Mescitte bulunan herkes cemaat yerinde bulunmuş olur. Fakat mescidin dışı böyle değildir. Mescidin dışı cemaat için hazırlanmış değildir. Bunun için mescit dışında cemaat safları ile imam arasında bitişikliğin bulunması şart koşulmuştur.

b- Eğer imam ile muktedi mescidin dışında bulunursa rükû ve kıyam gibi namazın bazı hareketlerinde de olsa, imam yahut imamın arkasındakileri görmek şartıyla ona uymak sahihtir. Aralarında üç yüz arşından fazla mesafe bulunsa da, görmek küçük pencere gibi içinden geçilmeyen bir şeyden de olsa hüküm böyledir. Eğer imama uyan kişi imamı görmezse, yahut imamın arkasında bulunan kimseyi görmezse tekbiri işitse de bu kimsenin imama uyması sahih değildir. Hz. Aişe (r.a.) kendi hücresinde namaz kılan kadınlara şöyle demiştir: *"İmamla beraber kılmayın, çünkü sizlerle imam arasında engel vardır."* Çünkü böyle bir imama genellikle uymak mümkün de olmaz.

İmamı görmenin şart koşulmasının delili yine Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) gece namaz kılardı. Odasının duvarı kısa olduğu için, Hz. Peygamber (a.s.)'in bedenini bazıları görmüş ve bazı insanlar da ona uyarak namaz kılmaya başlamışlardı. Bunu sabahleyin anlatmaya başladılar. İkinci gece yine Hz. Peygamber namaza kalktı, yine bazı insanlar onunla namaz kıldılar."* [1] Bundan anlaşıldığına göre sahabe Hz. Peygamber (a.s.)'i namaz için kıyamda bulunduğu sırada görüyorlardı.

Mescidin dışında cemaatle namaz kılarken safların bitişik olması şart değildir. Çünkü mescidin içi ile dışı arasında fark yoktur. Ancak muteber bir şekilde imamı görmek ve ona uymak imkânının bulunması şarttır.

c- İmam ile muktedi arasında üzerinden gemi geçecek kadar büyük bir nehir bulunursa iktida sahih değildir. Nitekim imam ile cemaat arasında bir yol bulunur ve saflar örfen bitişik hâlde olmazsa, namaz da cuma, bayram, istiska (yağmur namazı), küsuf (güneş ve ay tutulması), cenaze namazı gibi yolda kılınması sahih olmayan bir namaz ise o takdirde iktida sahih değildir.

Eğer yolda kılınan namazda saflar bitişik olursa hem imamın namazı sahih olur hem de imama uymak sahih olur. Fakat, mutlak olarak saflar kesik olursa ister yolda kılınması sahih olan namazlardan olsun ister olmasın, imama uyanların namazı sa-

---

1 - Buharî rivayet etmiştir.

hih değildir. Çünkü yol namazın kılınacağı yer değildir. Bu durum arada nehir bulunduğu zaman kılınan cemaat namazına benzemektedir. Kendisi bir gemide imamı kendi gemisine bitişik olmayan başka bir gemide bulunan kimsenin namazı sahih değildir. Çünkü su, yol hükmündedir, dolayısıyla arada su bulunduğu zaman saflar bitişik olamaz. Ancak şiddetli korku bulunduğu zamanlarda ihtiyaca binaen böyle bir durum iktidaya engel değildir.

Mescidin üst kısmından imama uyulabildiği gibi, mescidin dışında yüksek bir yerden de imama uymak, saflar bitişik olursa caizdir. Yüksek yerde bulunmak imama uymaya engel değildir.

5 - Cemaatin İmamına Uyması:

İmama uymak namazla ilgili işlerde cemaatin imama tabi olmasını gerektirir. İmama tabi olmak imama uyan kişinin imamının kılmakta olduğu namazı kılması ile gerçekleşir. Çünkü Buharî ile Müslim'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) *"İmam kendisine uyulsun diye öne geçirilmiştir. İmam tekbir aldığı zaman sizler de tekbir alın, rükûya vardığı zaman sizler de rükûya varın."* buyurmuştur. Kendisi bulunmadığı takdirde muktedinin namazının fasit olduğu şartın manasını gerçekleştirmede mezheplerin farklı görüşleri vardır. İmamın hareketlerine tabi olmayı üç şekilde gerçekleştirmek düşünülür: Biri yakınlıktır, yani imama uyan kişinin yaptığı işlerin imamın yaptığı işlere yakın olmasıdır. Meselâ; iftitah tekbirinide rükûda ve benzeri hâllerde imama uyan kişi imamın hareketlerine yakın olmalıdır. İkincisi imamı takip etmektir. İmama uyan kişinin yaptıkları, doğrudan imamın yaptıklarının peşinden yapılmış olmalıdır. Üçüncüsü: İmamın fiili ile muktedinin fiili arasında gecikme ve zaman aralığının bulunmasıdır. Bu da imam bir hareketi yaptıktan sonra, biraz daha gecikmiş olarak aynı hareketi yapmakla olur. Ancak bu gecikme çok olmayacak, imam başka bir rükne geçmeden ona yetişecek şekilde olacaktır. Mezheplerin bu konular etrafındaki görüşleri aşağıda zikredilmiştir:

Hanefîlere göre: Yukarıda zikredilen üç şekilden biri ile imama tabi olmak, namazın farzlarından ise farz olur, vacip bir harekette ise vacip olur, sünnet bir harekette ise sünnet olur. Bir kimse, imamdan önce rükûya varmak yahut ondan sonra rükûya varmak ve imamın rükûsuna ortak olmamak, yahut imama ortak olmayacak şekilde imamdan önce veya sonra secdeye varmak suretiyle rükûyu terkederse imama tabi olma keyfiyeti gerçekleşmediği için bu rekât batıl olur ve imam selâm verdikten sonra bu kişinin o rekâtı kaza etmesi vacip olur. Eğer kaza yapmazsa namazı batıl olur. Bir kimse imama kunutta uymayı terkederse günahkâr olur. Çünkü bu kişi bir vacibi terketmiştir. Meselâ, bir kimse rükûnun üç kere söylenen tesbihinde imama uymayı terkederse sünneti terketmiş olur.

Dört şeyde imama uymak gerekli değildir:

a) İmam bile bile namaza bir secde ilâve ederse.

b) Bayram tekbirlerini fazla alırsa.

c) Cenaze namazının tekbirlerini fazla alırsa meselâ, beş tekbir alırsa.

d) Son oturuştan sonra imam yanılarak farzdan fazla bir rekâtı namaz kılmak üzere beşinci veya üçüncü rekâta kalkarsa. Eğer imam cemaatin uyarması sonucu geri dönüp oturursa namaz sahih olup sonunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Eğer imam fazla rekâtın secdesini yapmışsa cemaat imama uymayıp kendi başına selâm verir. Eğer imam son oturuştan önce ayağa kalkarsa ve bu rekâtın secdesini de yaparsa, hem imamın hem de cemaatin namazı batıl olur.

Cemaatin İmama Uymaması Gereken Yerler:

İmama uyan kişi dokuz meselede imama uymayıp bu işleri kendisi yapmak zorundadır. Bunlar da şu hareketlerdir:

İftitah tekbirinde elleri kaldırmak, sübhaneke duasını okumak, rükû tekbirlerini almak, secde tekbirlerini almak, rükû ve secdede tesbih getirmek, rükûdan kalkarken "Semiallahu limen hamideh" demek, teşehhüt okumak, selâm vermek, teşrik tekbirlerini almak.

Cemaatin Mutlaka İmama Uyması Gerekli Yerler:

İmam terkettiği takdirde mutlaka ona uyanların da terketmesi gereken beş mesele vardır. Bu meseleler de şunlardır:

Bayram tekbirleri, birinci oturuş, tilâvet secdesi, sehiv secdesi, kunut duası. Ancak kunutu terketmek rûkuyu kaçırma tehlikesi olduğu zaman söz konusudur. Eğer rükûyu kaçırmaktan korkmazsa kunut yapması gerekir.

İftitah tekbirinde imama tabi olmak daha faziletlidir. Eğer bir kimse imamdan önce tekbir getirirse namazı sahih olmaz. Eğer imama uyan kişi imamın tekbirinden belli bir zaman sonra tekbir alırsa iftitah tekbirinin faziletine yetişmeyi kaybeder. Eğer imamla birlikte tekbir getirirse bu caizdir. Eğer imamdan önce tekbiri tamamlarsa yeterli değildir.

Bunun gibi, selâm vermede de imama uymak daha faziletlidir. Cemaat kendisi teşehhüdü tamamlasa da, önce veya sonra değil imamı ile birlikte selâm vermesi daha faziletlidir. Eğer muktedi kendisi teşehhüdünü tamamladıktan sonra özürsüz olarak imamdan önce selâm verirse namazı kerahetle sahihtir. Eğer selâm vermede imamdan sonraya kalırsa efdal olanı terketmiş olur. Eğer imama uyan kişi teşehhüdü okumayı tamamlamamışsa, tamamlar ve ondan sonra selâm verir.

Malikîlere göre: [1] İmama tabi olmak, cemaatin fiilinin imamın fiilinin peşin-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 452-454; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 340 vd; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 148.

den yapılmasıdır. Ne imamın fiilinden önce olmalı, ne onunla beraber ona eşit olmalı, ne de ondan sonraya kalmalıdır. Bu manada imama uymak mecburiyeti sadece iftitah tekbiri ve selâm için şarttır. Yani, cemaati iftitah tekbirini imamdan sonra almalı ve imamdan sonra selâm vermelidir. İftitah tekbirini ve selâmı imamla aynı anda yapmamalıdır. İftitah tekbirini imamdan sonra alsa ve tekbiri imamdan sonra yahut onunla beraber bitirse sahih olan görüşe göre bu yeterlidir. Lâkin imamdan önce bitirmesi sahih değildir.

İftitah tekbiri ile selâmın dışındaki hareketlerde imamın fiiline uyması şart değildir. Meselâ, cemaat rükûya imam ile aynı anda gitse namazı kerahetle caizdir. İftitah tekbiri ile selâm dışındaki rükünlerde cemaatin imamın önüne geçmesi haramdır. İmamla birlikte o harekete başlayıp öne geçmişse namazı batıl olmaz.

Cemaat imamı rükûda yahut secdede geçerse ve imam rükû edinceye kadar onu rükûda beklerse yahut secdeye varıncaya kadar onu secdede beklerse namazı sahih olur. Fakat, eğer bunu bile bile yaparsa günahkâr olur. Bu kimse imamı beklemeyip ondan önce rükû ve secdeden kalkarsa namazı batıl olur. Eğer yanılarak önce kalkarsa tekrar geri döner ve namazı sahih olur.

Muktedi, imam rükûdan kalktıktan sonra rükûya varmak suretiyle imamından geri kalırsa, eğer bu durum ilk rekâtta vuku bulup bilerek yapılmışsa namazı batıl olur. Çünkü cemaatlikten ayrılma durumu söz konusudur. Eğer bu durum yanılarak meydana gelmişse bu rekâtı iptal ederek imam selâm verdikten sonra onu kaza eder.

İmama uyan kişi birinci rekâtın dışındaki rekâtlarda imamından önce kalkarsa namazı batıl olmaz, fakat bunu bilerek yapmışsa günahkâr olur.

İmama uyan kişi sabah namazındaki kunutu terkederse imam yaptığı hâlde, onun üzerinde her hangi bir günah yoktur. Çünkü kunut menduptur.

İmama uyan kişi bazı hareketlerde imamına tabi olmaz. Bu işler şunlardır:

İmam bayram tekbirlerini fazla almışsa, bu fazlalık imamın mezhebi gereği de olsa cemaat ona uymaz, tekbir almaz. Cenaze namazında imam dört tekbirden fazla tekbir alırsa, yine cemaat imama uymaz. İmam yanılarak fazla bir rekât kılmak için ayağa kalkarsa, cemaat oturur, kalkmaz.Eğer imama uyar da bilerek kalkarsa namazı batıl olur.

Bazı işler daha vardır ki, bu işleri imam yapmasa da cemaatin yapması gerekir. Bu işler de şunlardır:

İftitah tekbirinde elleri kaldırmak. Çünkü elleri kaldırmak menduptur. İmam yapmasa da cemaatin yapması gerekir.

Namaz tekbirlerini almak. Çünkü namazın içindeki tekbirler sünnettir.

Namazların sonunda teşrik tekbirlerini almak. Çünkü bunlar menduptur.

İmamla birlikte bir rekâta yetişmek şartıyla imamın sehvinden ötürü secde yapmak. Eğer imama bir rekât yetişmemiş de secde yapmışsa namazı batıl olur. Çünkü sehiv secdesi sünnettir.

Bayram tekbirleri. Bu tekbirler de sünnet olduğu için alınır.

İlk oturuşu terkeden imama cemaatin uyması gerekir. El ve dizleri ile yerden ayrılmadan önce geri dönerse yine cemaatin imama uyması gerekir. Nitekim tilâvet secdesini terkeden imama cemaat de secdeyi terkederek uyar.

Eğer imam selâmı terkederse cemaat bunu yapsa da namaz batıl olur. Çünkü selâm vermek rükündür. Her namaz kılan kimsenin mutlaka selâm vermesi gerekir.

Şâfiîlere göre: [1]Sözlerinde değil de namazın fiillerinde imama uymak vacip olur. Bu da imama uyan kişinin namazla ilgili bir fiile imamdan sonra yahut bir fiili imam bitirdikten sonra başlaması ile gerçekleşir. Sözlerde imama tabi olmak menduptur. Çünkü Buharî ile Müslim'de: *"İmam, kendisine uyulması için tayin edilmiştir."* hadisi rivayet edilmektedir. Cemaat imama bir fiil veya sözde yakın olursa bu zarar vermez, yani günahkâr olmaz. Çünkü imama uyma intizamlı olup muhalefet olmamıştır. Belki bunu yapmak mekruhtur ve cemaat faziletini kaçırmaya sebeptir. Çünkü bunu yapmakla mekruh bir işi yapmış olur.

Ancak iftitah tekbiri bundan müstesnadır. Eğer imama uyan kişi iftitah tekbirini imamla aynı anda alırsa namaz batıl olur. Yani hemen imamın peşinden almayıp yakın da olsa bir fasıla olmazsa namaz batıl olur.

Bunun gibi muktedi özürsüz olarak iki fiilî rükünde imamdan geri kalır veya öne geçerse namaz batıl olur. Yani muktedinin iftitah tekbirinin tamamının imamın iftitah tekbirinin tamamından sonra olması, yine muktedinin özürsüz olarak iki rükünde imamdan önce veya sonra hareket etmemesi, imamın selâmından önce selâm vermemesi şarttır.

Buna göre, iftitah tekbiri dışındaki fiillerde cemaat imama yakın olursa, yahut fiilî bir rükün ile ondan öne geçerse, yahut imamdan geride kalırsa en sahih olan görüşe göre namazı batıl olmaz. Fakat, sadece selâmda imama yakın olmak mekruhtur. İmamdan önce selâm vermek ise namazı batıl kılar. Bir kimse özürsüz olarak fiilî bir rükün ile imamdan öne geçerse, meselâ, imam kıraatte iken secdeye varırsa namaz batıl olur. Fiilî olmayan iki rukün ile öne geçmesi ise zarar vermez. Teşehhüt okumak, Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirmek gibi. Fakat, özürsüz olarak bunu yapmak mekruhtur. Biri sözlü, diğeri fiilî olan iki rükün ile imamı geçmek de namaza zarar vermez. Fatihayı okumak ve rükû etmek gibi. Fakat, fiilî rükün haram

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 255 vd.; *el-Hadramiyye*, 71; *el-Mühezzeb*, I, 96.

olur.

İmama uyan kimsenin tam bir fiilî rükün ile imamdan öne geçmesi haramdır. İmam ayakta iken rükûya varıp doğrulmak gibi. Çünkü sahih olan haberde şöyle gelmiştir: *"İmamdan önce başını kaldıran kimse, Allah teâlâ'nın başını eşek başına dördürmesinden, yahut şeklini eşek şekline çevirmesinden korkmaz mı?"* (1)

Muktedi, vesvese hâli olmaksızın ağır okumak gibi bir özür sebebiyle yahut muvafıkın iftitah duası ile meşgul olması yahut imamı rükûya varmış olmak gibi özürler sebebiyle imamdan geride kalsa, Fatihayı okuyup okumadığından şüphelense yahut Fatihayı okumadığını hatırlasa yahut imam seri okursa daha önce muvafık bahsinde açıkladığımız üzere bu muktedi uzun üç rükne kadar mazur kabul edilir. Eğer daha fazla geri kalırsa, esah olan görüşe göre, bulunduğu kısımda imama uyar, imam selâm verince eksiklerini tamamlar.

Hanbelîlere göre: (2) *Mutabaat*: İmama tabi olmak, onun hareketlerine uymak demek olup cemaatin namaza ait her hangi bir fiil yahut iftitah tekbiri, yahut selâm hususunda imamdan öne geçmemesi ve namazla ilgili her hangi bir fiilde imamdan geri kalmamasıdır. Cemaatin namaza ait fiillere imamın yapmakta olduğu fiili tamamlamasından sonra başlaması müstehaptır. Çünkü daha önce geçen hadiste *"İmam kendisine uyulsun diye bulunmaktadır."* buyurulmuştur.

İmamdan önce rükûya varıp kalkmak suretiyle cemaat bile bile imamın önüne geçerse namazı batıl olur. Rükûnun dışında bir rükünle, meselâ secdeye gitmek gibi yahut kıyam gibi bir rükün ile imamdan öne geçerse namazı batıl olmaz. Fakat, yaptığını imamdan sonra tekrar yapmak için geri dönmesi vaciptir. Eğer bunlardan bazılarını yanılarak yahut bilmeyerek yaparsa namazı sahihtir. Fakat yaptıklarını imamından sonra yeniden yapması gerekir.

Cemaatin kasten namaza ait bazı fiilleri imamdan önce yapması haramdır. Çünkü bununla ilgili olarak daha önce iki hadis geçmiştir: *"İmam uyulsun diye nasbedilmiştir.", "Sizden biri başının eşek başına döndürülmesinden korkmaz mı?* İftitah tekbiri ile selâm dışında cemaatin imamı geçmesi yahut ona muvafakat etmesi mekruh değildir. Meselâ, kıraat, tesbih ve teşehhüt gibi.

Cemaat imamı iki rükün ile geçerse namazı batıl olur. Eğer bunu yanılarak yaparsa namazı batıl olmaz, fakat yaptığını iade eder. Eğer iade etmezse bu rekâtı iptal edilir.

Şafiîlerde olduğu gibi, imama uyan kişinin namaza ait fiillerde imamına yakın olması bu fiilleri onunla aynı anda yapması mekruhtur.

Cemaat iftitah tekbirinde imamı geçerse yahut onunla aynı anda tekbir alırsa, is-

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

2 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 546-549.

ter bilerek yapsın ister yanılarak yapsın namazı batıl olur. Yine cemaat selâm vermede bilerek imamı geçerse namazı batıl olur. Eğer yanılarak olursa imam selâm verdikten sonra selâmı iade eder. Eğer iade etmezse namazı batıl olur.

Muktedi, bilerek imamdan bir rükün geride kalırsa, eğer bu rükün rükû ise namazı batıl olur. Eğer rükûdan başkası ise yahut geri kalma yanılarak yahut bilmeyerek olmuşsa geri kaldığı kısmı yapmak vacip olur. Ancak bunu yaparken sonraki rekâtı kaçırma korkusunun bulunmaması gerekir. Eğer bundan korkarsa imama uyar ve o rekâtı iptal eder, imam selâm verdikten sonra iade eder.

Eğer muktedi bilerek imamdan iki rükün geride kalırsa namazı batıl olur. Eğer bunu sehven yaparsa, kaçırma korkusu yoksa, o rükünleri yerine getirmesi vacip olur. Eğer kaçırmaktan korkarsa o rekât iptal edilir ve imam selâm verdikten sonra onu iade eder.

Eğer cemaat özürsüz olarak imamdan bir rükün geride kalırsa, bunun hükmü az önce geçen meselenin hükmünün tafsilâtı gibidir. Uyku, gaflet ve benzeri özürler sebebiyle imamdan geri kalmışsa, geri kaldığı rüknü yapar ve imamına vucuben iltihak eder. Eğer bu rüknü yerine getirmezse o rekât sahih olmaz, imam selâm verdikten sonra bunu iade eder.

İmam kıraatte muktedileri geçerse ve rükûya giderse, muktedi kıraatini keser ve ona uyar. Çünkü kıraat cemaat hakkında müstehaptır. İmama uymak ise vaciptir. Vacip ile müstehap arasında her hangi bir çelişki yoktur. Teşehhüde gelince: Eğer imam teşehhüdü önce bitirirse cemaat onu tamamlar, sonra selâm verir. Çünkü teşehhüt ile ilgili emirler umumidir.

Hülâsa Hanefî ve Hanbelîlere göre, cemaatin imamla beraber tekbir alması caizdir, Malikî ve Şafiîlere göre bu namazı iptal eder. Bunun gibi, imamdan önce iftitah tekbiri almak da ittifakla namazı batıl kılar. Fakat, başını imamdan önce kaldıran kimse, âlimlerin cumhuruna göre (Mezhep imamları dahil) hata etmiş olur. Fakat namazı caizdir. Geri dönüp imama uyması vacip olur.

6 - Şâfiîler Aykırı Hareket Edilmesi Hoş Olmayacaksa Bir Sünneti İşlemede İmama Uymayı (Muvafakat etmeyi) Şart Koşmuşlardır.

Meselâ, imam tilâvet secdesini terk etse, muktedi de bu secdeyi yapsa, yahut bunun aksi olsa, yahut imam ilk Teşehhüdü terkedip muktedi onu yapsa ve bunu da bilerek ve kasten yaparsa namazı batıl olur.

İmam teşehhüt yapsa ve imama uyan kişi de kasden ayağa kalksa, namaz batıl olmaz. Çünkü başka bir farza, yani kıyama intikal etmiştir. Fakat, geri dönmeyi vacip kabul edenlere ters düşmekten kurtulmak için bu kişinin geri dönmesi mendup olur.

Sünnetlerde imama uymak üç meselededir: Cuma gününün sabahındaki tilâvet

secdesi, sehiv secdesi, ilk teşehhüt. Kunuta gelince, yapıp yapmamak bakımından muktedinin imama uyması vacip değildir.

Şafiîler uyma konusunda imamın iadesi vacip olmayan bir namazda bulunmasını şart koşmuşlardır. Su ve teyemmüm edecek toprak bulamayan kimselere uymak sahih değildir. Çünkü böyle kimselerin namazlarını yeniden kılmaları gerekir.

7 - Hanefîler Mahremi de Olsa Safta Kadınlarla Aynı Hizada Namaz Kılmamayı Da Şart Koşmuşlardır (Muhâzât-ı nisâ meselesi).

Şayet kadın ile erkek aynı hizada namaz kılarlarsa üç kişinin namazı batıl olur: Sağ ve solda bulunan birer kişi ile arka tarafında bulunan kişinin namazı batıl olur. Ancak bu hususta gelen nassa dayalı olarak bunun altı şartı vardır: [1]

a) Hizasında namaz kılınan kadın müştehâ (evlenebilecek çağda ve görünüşte) olmalıdır. Meselâ, sekiz ve dokuz yaşlarında iri yapılı, gelişmiş kız çocukları ile aynı hizada kılınırsa namaz bozulur. Çünkü bu vasıf ve şekildeki kız çocukları cima yaşına gelmiş sayılırlar. [2] Deli bir kadın ile aynı hizada namaz kılan kimsenin namazı bozulmaz. Çünkü delinin kendi namazı sahih değildir.

b) Namaz mutlak, yani rükünleri tam, rükû ve secdeli bir namaz olmalıdır. Eğer erkek ile kadın ikisi de ima ile kılıyorlarsa, yahut kıldıkları namaz aynı namaz değilse meselâ, biri öğle namazını, diğeri ikindi namazını kılıyorsa sahih olan görüşe göre böyle bir kadın ile aynı hizada kılınan namaz batıl olmaz. Buradaki mutlak namaz ifadesi ile cenaze namazı bu hükümden ayrılmıştır. Dolayasıyla cenaze namazında kadınlarla aynı hizada bulunmakla bu namaz batıl olmaz.

c) Namaz iftitah tekbiri ve eda yönünden müşterek olmalıdır. İftitah tekbiri bakımından müşterek olmanın manası şudur: Erkek ile kadın iftitah tekbirlerini imamın iftitah tekbirine bina etmiş olmalıdır. Eda yönünden müşterek olmalarından maksat, gerçekten ve takdiren her ikisinin eda ettikleri namazda imamlarının bulunmasıdır. Bu hüküm namazın başına ve bütününe imamla birlikte yetişen müdrik kimseyi de, başına yetişip uyku yahut abdestsizlik sebebiyle sonundan bir kısmını kaybeden lâhikı de içine alır.

Mesbuka gelince: Namazından kaçırdığı kısımları kaza ederken yahut tamamlarken bir kadın ile aynı hizada bulunacak olsa namazı bozulmaz. Fakat, müşterek olmayan namazlarda kadınlarla aynı hizada bulunmak mekruhtur.

d) Erkek ile kadın arasında en az bir parmak kalınlığında ve bir arşın yüksekliğinde yahut arada bir adam sığacak kadar bir boşluk, bir perde ve engel bulunduğu takdirde namaz batıl olmaz.

e) Kadın ile erkeğin aynı hizada bulunması tam bir rükünde olmalıdır. Eğer bir

1 - *Tebyînü'l-Hakâik,* 137 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* I, 257 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 514, 535-537.

2 - Bu, Arabistan gibi sıcak iklim şartlarına da ender de olsa görülebilen durumlardır.

kadın bir safta iftitah tekbirini alsa, başka bir safta da rükûya varsa, bir başkasında da secdeye varsa sağından, solundan ve arka tarafından birer kişinin namazı bozulur.

f) İkisinin de yönleri bir olmalıdır: Kâbe'nin içinde yahut karanlık bir gecede araştırmaya dayalı olarak farklı yönlere doğru kılınan namaz batıl olmaz.

Bu şartları şöylece toplamak mümkündür. İftitah tekbiri ve eda bakımından müşterek olan mutlak bir namazın bir rüknünde, arada bir hâil (engel) veya mesafe bulunmaksızın aynı imama uymuş müştehâ (kendisine şehvet duyulabilecek çağdaki) kadınla bir hizâda bulunmak.

Yukarıdaki şekilde bir namazda bir kadın saflarda üç kişinin namazını bozar: Sağdan bir kişi, soldan bir kişi, arkadan bir kişi ve ondan tâ safların sonuna kadar. Fakat bu sadece arka taraftan namazı bozulanlara mahsustur. Çünkü namazı bozulan kişi yanındaki kimse ile kadın arasında bir engel meydana getirir.

Safta iki kadın bulunursa dört tişinin namazını bozarlar: Arka taraftan iki kişinin namazını safların sonuna kadar bozar. Sağ ve sol taraftan birer kişinin namazı bozulur. Sahih olan görüşe göre, üç kadın sağ taraftan bir kişinin, sol taraftan bir kişinin ve son safa kadar arka taraftan üçer kişinin namazını bozarlar.

Müştehâ (tüysüz parlak) oğlan ile aynı hizada namaz kılmak, Hanefî mezhebine göre namazı bozmaz. Çünkü kadının namazı bozmasının illeti şehvet değildir. Erkeklerin durmaları farz olan makamı, yeri terketmeleri sebebiyledir.

Muhâzât Konusunda Cumhur'un Görüşü: (1)

Eğer bir kadın erkeklerin bulunduğu safta namaza durursa sağında, solunda ve arkasındakilerin namazı batıl olmaz. Tam bir saf hâlinde namaz kılan kadınlar arkalarında namaz kılan erkeklerin namazlarına engel de değildirler. Kadının önünde namaz kılanların namazı da kendi namazı da batıl olmaz. Namazda olmayan kadınların namaz kılan erkekler yanında durması da namazı bozmaz.

Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Kadınları Allah tealâ'nın tehir ettiği yere, arka tarafa tehir edin."* (2)şeklinde gelen hadisi öyle olmadığı takdirde namazın bozulmasını gerektirmez. Çünkü safların tertibi, sadece Hz. Peygamber (a.s.)'e ait bir sünnettir. Erkek veya kadınların bu sünneti yapmaması namazı batıl kılmaz. Bunun dayandığı delil, İbni Abbas'ın, Hz. Peygamber'in sol tarafında namaza durduğuna dair rivayettir. Sağ tarafta durmak sünnet olmasına rağmen sol tarafta durması namazını ip-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 458; *el-Mühezzeb*, I, 100; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 575; *el-Mugnî*, I, 215, 243; *e Kavânînü'l--Fıkhıyye*, 69.

2 - Zeylaî bu hadis hakkında merfu olarak *garip*tir demiştir. Abdurrazzak'ın *Musannef*inde *mevkuf* olarak İbni Mes'ud'dan Abdurrazzak yolu ile rivayet edilmiş olup hadisi Taberânî *Mu'cem'ind*e rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 36.

tal etmemişti. Ebu Bekre isimli sahabe de safın arkasında iftitah tekbiri alıp rûkua gittikten sonra safa doğru yürümüş ve kendisine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştu: *"Allah hırsını artırsın, bunu bir daha yapma."*

Hanefîler, imama uymanın sahih olması için imam ile cemaat arasının kadınlardan bir saf ile ayrılmamasını da şart koşmuşlardır. Eğer kadınlar üç kişi iseler safların sonuna kadar arka taraflarındaki üçer kişinin namazı bozulur. Eğer iki kişi iseler bütün safların sonuna kadar arkalarında bulunan ikişer kişinin namazı bozulur. Eğer bir kadın bulunursa sağ ve sol tarafından birer kişi ile arkasında bulunan safların sonuna kadar birer kişinin namazı bozulur.

Hanefîler dışındakiler şöyle demişlerdir: Önünde başka bir kadın bulunduğu hâlde kişinin namaz kılması mekruhtur. Bunun dayandığı delil *"Kadınları Allah tealâ'nın tehir ettiği yere, arka tarafa tehir edin."* hadisidir. Fakat namazda olmayan bir kadının namaz kılmakta olan bir kimsenin önünde durması mekruh değildir. Bu da Hz. Aişe'den gelen Ebu Hafs'ın Ümmü Seleme'den rivayet ettiği şu habere dayanmaktadır: *"Yatağım Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz kıldığı yerin önünde idi."*

Hanefîler imama uymanın sahih olması için başka bir şart daha ileri sürmüşlerdir ki bunu imamda bulunacak şartlar bahsinde zikretmiştik. O imamın kılmakta olduğu namazın sahih olması lâzımdır. Eğer imamın namazının sahih olmadığı ve bozulmuş olduğu ortaya çıkarsa, meselâ, her hangi bir günah işlediği yahut mesh müddetinin geçtiğini unuttuğu yahut abdesti bozulduğu için, yahut başka sebeplerle imamın namazı bozulmuş ise, o takdirde muktedinin böyle bir imama uyması sahih değildir. Çünkü bu şekildeki imamın kılmakta olduğu namaza başkasının namazının bina edilmesi sahih olmaz.

Bunun gibi, eğer imamın kanaatine göre namaz sahih, fakat muktedinin kanaatine göre fasit ise yine böyle bir imama uymak sahih değildir. Çünkü muktedi kendi kanaatine göre namazını fasit bir namaza bina etmiş olacaktır ki, bu sahih değildir. Fakat, imamın kanaatine göre namazı fasit ise fakat namazının bozulmuş olduğunu muktedi bilmiyor ise cumhurun görüşüne göre namaz sahih olur. Esah olan görüş de budur. Çünkü muktedi imamının namazının sahih olduğu kanaatindedir ve kendisi hakkında muteber olan, kendi görüşüdür. [1]

8 - Hanbelîlere Göre, [2] Cemaat Eğer Bir Kişi ise İmamın Sağ Tarafında Namaza Durması Şarttır.

Eğer buna aykırı davranarak sağ tarafı boş olduğu hâlde, sol tarafında yahut arka

---

1 - *Reddü'l-Muhtâr* I, 514.

2 - *Keşşafu'l-Kınâ',* I, 573.471 - Hadisi Ahmed ve Ebu Dâvud, Ebu Malik el--Eş'arî'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye* ,II,36; *Neylü'l-Evtâr,* III, 182.

tarafında durur ve tam bir rekât namaz kılarsa namazı batıl olur. Bu muktedi kişi ister erkek olsun ister hünsâ olsun, farketmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), namaz kılarken İbni Abbas ile Cabir (r.a.)'i sağ tarafına çevirmiştir. Eğer bu namaz kılan kişi kadın ise, imamın arkasında namaza durmakla namazı batıl olmaz. Çünkü arka taraf onun meşru ve mutat duracağı yerdir.

Cemaat imamın sol tarafında durursa, ister iftitah tekbirini getirsin ister getirmesin, imamın onu arkasından dolaştırıp sağ tarafına getirmesi sünnettir. Böyle yapmakla imamın iftitah tekbiri batıl olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) İbni Abbas ve Cabir hadisinde geçtiği üzere, bunu yapmıştır.

2- İmam ve Cemaatin Duracağı Yer:

Cemaatle namazın, Peygamberimizin sünnetinde sabit olan muayyen bir tertip üzere tanzim edilmiş şekli vardır. Şöyle ki: İmam öne geçer, cemaat de ister kadın ister erkek olsun, arkasında durur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır: *"Hz. Peygamber (a.s.) namaza durduğu zaman ashabı onun arkasında dururlardı."* (1) Çıplak namaz kılanların dışında, imam cemaatin önüne geçer. Hanbelîlere göre çıplaklarda imamın cemaatin ortasında durması vacip, diğer mezheplere göre ise menduptur. Kadınlara imam olan kadının bu cemaatin ortasında durması müstehaptır. Hz. Aişe'den ve Saîd b. Mansurun Ümmü Seleme'den rivayetine göre Hz. Aişe ile Ümmü Seleme kadınlara safın ortasında durarak namaz kıldırmışlardır. (2) Aynı zamanda kadın için örtünme müstehaptır. Bu durum imam olan kadının daha çok örtünmesine sebeptir.

Cemaatin İmamla Birlikte Duruş Şekli (3)

a) İmamla birlikte bir tek kişi yahut temyiz çağına gelmiş bir çocuk bulunursa, imamın sağ tarafında durması fakat topuğunun az miktar ondan geride kalması gerekir. Cumhura göre, imama uyan kişinin imam ile aynı hizada namaz kılması, yahut sol tarafında yahut arkasında namaz kılması mekruhtur. Çünkü bu hareket sünnete uymamaktadır. Böyle bir namaz sahih olup batıl değildir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Hanbelîlere göre, eğer muktedi tam bir rekât bu şekilde namaz kılarsa namazı batıl olur.

Bu şeklin dayandığı delil İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Teyzem Meymune'nin yanında geceledim. Resulullah (a.s.) gece kalkıp namaz kılmaya*

---

1 - Hadisi Ahmed ve Ebu Dâvud, Ebu Malik el-Eş'arî'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 36; *Neylü'l-Evtâr*, III, 182.

2 - Bu iki hadisi Şafiî *Müsned*'inde, Beyhakî *Sünen*'inde iki hasen isnad ile rivayet etmişlerdir.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 529-534; *Fethu'l-Kadir*, I, 254, *el-Kitâb bi-Şerhi'l-Lübâb*, I, 82 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 457 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 69; *el-Mühezzeb*, I, 99, vd.; *el-Mecmu*, 186 vd. *Muğni'l-Muhtâc*, I, 246 vd.; *Keşşafu'l-Kınnâ'*, 571-579; *el-Muğnî*, II, 219-220; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 143.

başladı. Ben de kalkıp sol tarafında durdum, o beni sağ tarafına geçirdi. (1)

b) Eğer imama uyanlar bir erkek ve bir kadın olursa, erkek imamın sağında, kadın da erkeğin arkasında namaza durur.

Hanbelîlere göre, bir kimse sadece hünsâ-yı müşkil birine imamlık yaparsa, sahih olan görüşe göre, erkek olma ihtimâlinden ötürü ihtiyaten imamın sağında durmalıdır. Eğer hünsa ile birlikte bir erkek daha varsa erkek imamın sağ tarafında, hünsa imamın sol tarafında, yahut erkeğin sağ tarafında durur, ikisi imamın arkasında durmazlar. Çünkü hünsanın kadın olması da muhtemeldir. Eğer cemaat iki erkek bir hünsa olursa her üçü imamın arkasında saf olarak dururlar.

c) Eğer imamın arkasında iki erkek yahut bir erkek ve bir çocuk bulunursa saf olurlar. Cemaat bir yahut birden çok kadın hâlinde bulunursa, kendileri ile imam arasında üç arşından fazla mesafe kalmayacak şekilde arkada dururlar. Çünkü Müslim'in Cabir'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.)ün arkasında namaz kıldım, sağ tarafında durdum, sonra Cabir b. Sahr gelip sol tarafında durdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ikimizin elinden tutarak arkasında durdurdu."* (2)

Erkeğin, çocuğun, kadının ve birden fazla kadının imamın arkasında ne şekilde duracakları hususu, Buharî ile Müslim'de Hz. Enes'ten rivayet edilen şu hadise dayanmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ümmü Süleym'in evinde namaz kılmıştı. Bir yetim ile beraber ben onun arkasında, Ümmü Süleym ise bizim arkamızda durarak namaz kıldık."* (3)

Bir erkek ve çocuk cemaat hususunda Hanbelîler, erkek imamın sağ tarafında, çocuk ise imamın sağ veya sol tarafında durur, arkasında durmaz demişlerdir. Hanefîler bu meselede, imamla birlikte aynı hizada durmanın mekruh olmadığı görüşündedirler.

d) Erkekler, çocuklar, hünsalar ve kadınlar bir araya gelseler, cemaatle namaz kılarken şu şekilde saf bağlarlar: Önce erkekler saf olur sonra çocuklar, sonra hünsalar, (tek kişi de olsa), sonra kadınlar. Bunun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Sizden âkil ve bâliğ olanlar benim arkamda saf olsun, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler. Sakın dağınık durmayın, kalpleriniz de dağılır. Sokaklardaki gibi dağınık vaziyette durmaktan sakının."* (4) hadisidir.

---

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

2 - Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

3 - *Neylü'l-Evtâr,* III, 182. Cemaat Enes (r.a.)'ten, kendisinin bir yetim ile beraber Hz. Peygamber'in arkasında namaza durduğunu ve yaşlı bir kadının da onların arkalarında namaz kıldığını rivayet etmişlerdir.

4 - Ebu Mes'ud, İbni Mes'ud ve Bera b. Âzib'den de böyle bir hadis rivayet edilmiştir. Birinci hadisi Müslim, Ebu Dâvud ve Tirmizî ve Neseî tahric etmişlerdir. İkinci hadisi ise Müslim, Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace rivayet etmişlerdir. Üçüncü hadisi Hâkim *Müstedrek*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 37.

Buna göre, ilk safta faziletli ve yaşlı kişiler, imamın arkasında da en olgun kişi durmalıdır. Çocuklar ve delikanlılar geri safta namaz kılmalı ve imamın hemen arkasındaki safta yer almamalıdırlar. Yani diğerleri var iken onların önüne geçerek imamı takip eden safta yer almamalıdırlar. Fazla olan safın arkasında kılmalıdırlar. Arkada saf var iken imamın yan tarafında bir kimsenin namaza durması ittifakla mekruhtur.

e) İmam saf hâlindeki cemaatin ortasına gelecek şekilde namaza durur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"İmamı ortalayın, boşlukları doldurun."* (1) buyurmuştur İmamın, iki tarafının da denk gelmesi için, mihrapta durması sünnettir. Çünkü mihraplar, mescitlerin ortasında yapılmış olup imamın durması için tayin edilmiştir. Eğer imam cemaatin sağ veya sol tarafında durursa sünnete aykırı davrandığı için hata etmiş olur. Hanefîlere göre bu hata tahrimen mekruhtan az, fakat tenzihen mekruhtan daha ağırdır. (2) Ebu Hanife bu konuda şöyle demiştir: "İmamın iki direk arasında yahut mescidin bir köşesinde yahut bir yanında yahut bir direğe doğru durmasını mekruh görüyorum. Çünkü bu durum ümmetin yaptığının tersi bir durumdur. Bu görüş en doğru görüştür. Hanefîlere göre, imamın öne geçmesi vaciptir.

Birinci Safın Fazileti:

İlk safta namaz kılmak üzere cemaatin öne geçmesi müstehaptır. (3) Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"İnsanlar ön saftaki fazileti bilselerdi, burada namaz kılmak için kura çekerlerdi."* (4) Yine Berâ b. Âzib'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Allah ve Melekler ilk safta bulunanlara rahmet ve dua eder."* (5) Yine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Erkeklere ait safların en hayırlısı ilk saftır, en kötüsü en son kalanıdır. Kadınlara ait safların en hayırlısı ise en sonuncusu, en kötüsü ilk olanıdır."* (6) Bu hadis-i şerif erkeklere ait safların en üstününün ilk saf olduğu ve safların en hayırlısı olduğu konusunda bir açıklamadır. Çünkü bu safta kılmakla fazilet elde edilmiş olur. Yine bu hadis-i şerif, safların en kötüsünün en sonuncusu olduğunu açıklamaktadır. Çünkü bu safta kılmakla, ilk safta kılmaktan elde edilen fazilet terkedilmiş olmaktadır. Yine bu hadis, kadınlar için en hayırlı safın sonuncusu olduğunu açıklamaktadır. Çünkü bu durumda kadınlar erkeklerle karışmaktan daha uzaktırlar.

İmamın sağ tarafındaki safa girmek müstehaptır. Çünkü Berâ b. Âzib'den riva-

---

1 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

2 - *Reddü'l-Muhtar,* I, 530 vd.

3 - *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 69; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 144; *el-Mecmâ'* , IV, 195; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* I, 532.

4 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

5 - Hadis sahih olup Ebu Dâvud sahih bir isnatla rivayet etmiştir.

6 - Bu hadisi Buharî dışında bir topluluk Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Neylü'l,Evtâr,* III, 183.

yet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Namaz kılarken Hz. Peygamber (a.s.)'in sağında bulunmak bizim hoşumuza giderdi. Çünkü sağından başlayarak sağ tarafta bulunanlara selâm verirdi."* (1)

Eğer ilk safta boşluk bulunursa, bu boşluğu doldurmak müstehaptır. Çünkü Enes (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"İlk safı tamamlayın. Sonra onun peşindeki safı tamamlayın. Noksan olan saf en sonda kalsın."* (2)

3 - İmamın Safları Düzeltme ve Boşlukları Doldurmayı Emretmesi:

İmamın safları düzeltmeyi ve aradaki boşlukları doldurmayı, omuzları düzgün tutmayı emretmesi (3) müstehaptır. Bunun dayandığı delil Hz. Enes'ten rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Saflarınızda düzgün durun ve birbirinize yanaşın. Zira ben sizi arkamdan da görürüm."* Enes (r.a.) diyor ki: *"Ben birimizin omuzunun diğerinin omuzuna, birimizin ayağının diğerimizin ayağına bitiştiğini gördüm."* (4)

Yine imam şöyle der: "Namazda dağınık olarak durmayın. Böyle yaparsanız Allah da sizin kalplerinizi ihtilâfa düşürür." Bunun dayandığı delil Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) safların arasına girer, bir uçtan diğer uca göğüslerimizi ve omuzlarımızı eli ile sıvazlayarak düzeltir ve Dağınık durmayın yoksa Allah da kalplerinizi ihnilâfa düşürür, buyururdu."*. (5)

4 - Safın Arkasında Yalnız Başına Namaz Kılmak:

Fakihler, safların gerisinde tek başına cemaat namazına katılmak konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. (6) Hanbelîler dışında cumhura göre, bir insan safın gerisinde tek başına kılarsa namazı sahihtir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçmiş bulunan ve yaşlı kadının yalnız olarak safın gerisinde namaza durduğunu ifade eden Hz. Enes hadisi ile Ebu Bekre hadisidir: *"Ebu Bekre, Hz. Peygamber (a.s.)'e rükûda iken yetişti. Safa ulaşmadan rükûya vardı ve bu durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) kendisine hitaben: "Allah sevaba olan hırsını artırsın, bunu bir daha yapma."* (7) buyurdu. İbni Abbas hadisi ise şöyledir: *"Gecenin son vaktinde Hz. Peygamber (a.s.)'e geldim ve arkasında na-*

---

1 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiş olup lafzı şöyledir: *"Resulullah (a.s.)'ın arkasında namaz kıldığımız zaman sağ tarafında olmayı severdik. Çünkü yüzünü önce bize çevirirdi."*

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud hasen bir isnatla rivayet etmiştir.

3 - *el-Mecmâ'*, IV, 124 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 144.

4 - Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, III, 187. Buharî dışında *cemaat* ise Numan b. Beşîr'den şu hadis rivayet etmişlerdir: *"Allahın kulları! Ya saflarınızı düzeltirsiniz, yahut da Allah aranıza ihtilâf sokar."* (a.g.e.)

5 - Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den, Abdurrazzak Cabir b. Abdullah'tan, Ahmed ve Ebu Dâvud ise İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir.

6 - *el-Bedâvî'*, I, 146; *Bidâyetü'l-Müytehid*, I, 144; *el-Mecmâ'*, IV, 192; *el-Hadramiyye*, 68; *el Muğnî*,II, 211 vd., 234; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 69.

7 - Bu hadisi Ahmed, Buharî, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 184.

maz kıldım. Elimi tuttu. ve beni yanına çekip tam hizasına getirdi." [1]

Ancak, Şafiîler ve Hanefîlere göre bu namaz kerahetle sahihtir. Şafiîler şöyle demişlerdir: Eğer namaz kılan kişi safta yer bulamazsa, iftitah tekbirini alır, sonra saftan birini geri çekerek beraber namaz kılarlar. Bunu yapmasının sebebi bu husustaki ihtilâftan çıkmaktır. Aşağıda gelen ve namazın yeniden kılınması gerektiğini ifade eden iki hadisi, delillerin arasını bulmak için müstehap manasında tevil etmişlerdir. Meselâ, Hz. peygamber (a.s.)'in: *"Safın arkasında kılanın namazı yoktur."* hadisini kâmil bir namaz değildir, manasına tevil ederken, *"Yemek hazır olduğu yerde namaz kılmak yoktur."* manasındaki hadise benzetmişlerdir. Bu görüşün delili diğerlerine göre daha kuvvetlidir. Fakat, Hanefîler şunu söylemişlerdir: "Bir kimse tek başına safın arkasında namaza durup sonra önceki safa girmek için bir saf miktarı yürüse namazı bozulmaz. Eğer bir saftan fazla yürürse namazı bozulur."

Malikîler ise bu konuda Şafiîlere uymayıp şöyle demişlerdir: "Safta namaz kılacak yer bulamayan kişi, hiç bir kimseyi geri çekmeyip kendisi safın arkasında namaz kılar."

Hanbelîler şöyle demişlerdir: "Safın arkasında tek başına namaz kılan kişi eğer tam bir rekât yalnız kılarsa namazı fasittir ve kâfi değildir. Bu namazın yeniden kılınması vacip olur. Bu görüşün dayandığı delil Vâbısa b. Ma'bed hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) safın gerisinde tek başına namaz kılan birini gördü ve bu kişinin namazını yeniden kılmasını emretti."* [2] Ali b. Şeyban hadisi de bunun delillerinden biridir: *"Resulullah (a.s.) safın gerisinde namaz kılan birini gördü ve onu bekledi. Adam namazdan çıkınca ona: "Namazını yeniden kıl, zira safın gerisinde tek başına kılan kişinin namazı olmaz."* [3] buyurdu.

İSTİHLÂF (İMAMIN BAŞKASINI KENDİ YERİNE GEÇİRMESİ):

İstihlâf: İmamın bir özür sebebiyle cemaatten imamlık yapabilecek ehliyete sahip birini geride kalan namazı tamamlaması için kendi yerine geçirmesidir. Bu şekilde ikinci şahıs imam olur, birinci şahıs imamlıktan çıkar ve yerine geçen imama uyanlardan biri hükmüne girer.

İstihlâfın yolu şudur: Mesbuk da olsa imam muktedinin elbisesinden tutarak onu mihraba doğru çeker. Fakat, müdrik bir kimsenin imamlığa geçirilmesi daha doğrudur. İmam isteği dışında burnu kanamış gibi elini burnuna koyarak ve iki büklüm vaziyette cemaatin gerisine doğru gider. İstihlâf sözle değil, işaretle olur. İmam yerine geçirdiği kişiye geride kalan rekât sayısını parmakları ile işaret eder ve bir rükûyu terk etmiş olduğuna işaret etmek için ellerini dizleri üzerine koyar, bir secdeyi terkettiğini anlatmak için elini alnına koyar, kıraati terketmiş bulunduğuna

1 - Ahmed (a.g.e.)
2 - Bu hadisi Neseî dışındaki beş İmam rivayet etmiştir. (a.g.e.)
3 - Ahmed ve İbni Mace (a.g.e.)

işaret etmek için elini ağzına koyar.

İstihlâfın sebebi, abdestin bozulması, şiddetli hastalık, Fatiha ve benzeri vacip olan kıraatten aciz olmak gibi imamın bir özrünün ortaya çıkmasıdır.

İstihlâfın hükümleri, sebebleri ve şartları hakkında mezhepler arasında geniş açıklamalar vardır:

Hanefilere göre: [1]İstihlâf caizdir. Dayandıkları delil Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Namazda her kime kusma, burun kanaması, balgam, yahut mezi gelirse namazdan ayrılsın, abdest alsın sonra kaldığı yerden namazına devam etsin. Bu kişi bu arada konuşmasın."* [2] Kâsânî *el-Bedâyi'*de bu hadisi, benim bulamadığım bir lafızla Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmiştir: *"Sizden biri namaz kılarken kusar, yahut burnu kanarsa elini ağzı üzerine koysun ve namazda mesbuk olmayan birini istihlâf etsin, yerine geçirsin, kendisi ayrılıp abdest alsın konuşmadığı sürece namazına devam etsin."*

Bunlar arasında en kuvvetlisi, Hz. Peygamber (a.s.)'in Hz. Ebu Bekir'i yerine geçirmesi hakkında rivayet edilen Hz. Aişe hadisidir: Bu hadise göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Ebu Bekir'e söyleyin, insanlara namazı kıldırsın."* Daha sonra Hz. Ebu Bekir'in geri çekilmesi ve Hz. Peygamber'in insanlara namaz kıldırması, kıraati Ebu Bekir'in bitirdiği yerden devam ettirmesi ile ilgili rivayetler de bu konudaki rivayetlerin en doğrusudur. [3]

Hz. Ömer'in namaz kıldırırken abdestinin bozulduğu ve geri çekilerek cemaatten birini yerine geçirdiği de nakledilmiştir. Çünkü insanların namazlarını imamla tamamlamaya ihtiyaçları vardır. İmam da cemaatin namazını tamamlamayı üzerine almıştır. İmam üzerine aldığı vecibeyi bizzat yerine getirmekten aciz kalırsa, bunu yapabilecek kimseden yardım isteyebilir. Bunun sebebi, ihtilâf edip namazları batıl olmasın diye imama uyan cemaatin maslahatını gözetmektir.

Buna göre imamın abdesti bozulsa ayrılır, yerine başkasını geçirip abdest alır ve namazına devam eder. Fakat bütün cemaat için namazı yeniden kılmak daha faziletlidir. Çünkü böyle yapılınca, istihlâfı kabul etmeyenlerle ihtilâfa düşmekten çıkılmış olur. Eğer bir imam namaz kıldırırken delilik, yahut bilerek abdest bozmak, yahut uyku, düşünme, bakma, şehvetle bir kadının tenine dokunma gibi sebeplerden biri neticesinde ihtilâm olmak, yahut bayılmak, yahut kahkaha ile gülmek

---

1 - *el-Bedâyi',* I, 220 - 233; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 560-574; *Fethu'l-Kadir,* I, 267-276; *Tebyînu'l-Hakâik,* I, 147 vd.; *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb,* I, 86.

2 - Hadisi İbni Mace ve Darekutnî rivayet etmişlerdir. Doğrusu bu hadis *mürsel* olup ravileri arasında zayıf bir zat vardır. *Nasbu'r-Râye,* III, 61; *Neylu'l-Evtâr,* I, 187. Bu manada İbni Abbas'tan gelen bir hadisi Darekutnî ve başkaları rivayet etmiş olup senedinde *metruk* bir ravi vardır. Yine senedinde *metruk* bir ravi olan bir hadisi Darekutnî Ebu Saîd tarikiyle nakletmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* I. 188.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

hâllerinden biri arız olursa son oturuşta teşehhüt miktarı oturmamışsa namazı yeniden kılmak gerekir. Çünkü bu gibi hâllerin ortaya çıkması çok nadir olur. Dolayısıyla nasta belirtilen manayı taşımamaktadır. Hem abdestini, hem de namazını yenilemesi gerekir.

İstihlâfın sebebi: Ya imamın kendi ihtiyar ve iradesi olmaksızın, mecburî bir şekilde abdestinin bozulması (aksırmak suretiyle abdestin bozulması da bundandır), yahut Ebu Hanife'nin görüşüne göre, farz miktarı kıraatten aciz olmaktır. Bunun dayandığı delil Ebu Bekir es-Sıddık (r.a.) ile ilgili hadistir. Zira Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber (a.s.)'in geldiğini hissedince Kur'an okumakta tutuldu ve geri çekildi, Hz. Peygamber (a.s.) öne geçerek namazı tamamladı.

İmam olan kişi küçük yahut büyük abdestinin daralması, yahut rükû ve secde etmekten aciz olması sebebiyle başkasını istihlâf etmez. Çünkü rükû ve secde edememe durumunda namazı oturarak tamamlama imkânı vardır. Korku yahut kıraati unutmak sebebiyle asla başkasını yerine geçiremez. Çünkü kıraati unutan kimse ümmî durumuna geçmiştir, dolayasıyla cemaatin namazı bozulur. Yahut abdesti bozacak miktarda başkasının sidiğinin imama isabet etmesi, yahut namaz kılarken bir rükün miktarı avret yerinin açık durması sebebiyle başkasını yine imamlığa geçiremez. Çünkü bu durumda hem kendi namazı hem de cemaatin namazı bozulur.

Hanefîlere göre, başkasını imamlığa geçirmenin sahih olması için üç şart ileri sürülmüştür:

a) Kılınan namaza devam etmenin şartlarının bulunmasıdır. Çünkü, istihlâf (yani başkasının yerine imamlığa geçirilmek) gerçekte imamın kıldığı namaza devam etmektir. Namaza devam etmenin ise on üç şartı vardır. Bu şartlar da şunlardır:

Abdesti bozacak bir şeyin istemeyerek bedenden çıkmış olmalı, başkasının pisliği bedene isabet etmiş olmamalıdır. Düşünmek suretiyle ihtilâm olma durumunda olduğu gibi, gusletmeyi, yani yıkanmayı gerektirici olmamalıdır. Bayılmak, delirmek ve kahkaha ile gülmek gibi nadir vuku bulan hâllerden olmamalıdır. Abdestsiz olarak bir rükün eda etmiş olmamalıdır. Namazda yürümemelidir. Kendi isteği ile abdestini bozma durumunda olduğu gibi, bile bile namaza ters düşen bir hareket yapmış olmamalıdır. Yakında su bulunduğu hâlde uzakta bulunan suya gitmek gibi gereksiz bir iş yapmış olmamalıdır. İzdiham gibi bir özür olmaksızın bir rükün miktarı ara vermiş olmamalıdır. Namaza girmeden önce abdestsiz olduğu ortaya çıkmış bulunmamalıdır. Eğer imam tertip sahibi kişi ise, kendisinden yapılması istenen kaçırdığı bir namazı hatırlamış olmamalıdır. (Bu da kaçırılan namazdan sonra altıncı vaktin çıkması ile olur.) Çünkü bu hatırlama kılmakta bulunduğu namazı bozar.

İmama uyanlar namazın geri kalan kısmını başka bir yerde tamamlamamalıdır.

İster imam ister cemaat olsun, namaz kılarken abdesti bozulan kimse, abdest aldıktan sonra geri dönüp eğer imam namazı bitirmemişse onunla birlikte geride kalan kısmı tamamlamalıdır. Eğer geride kalan namazı bulunduğu yerde tamamlayıp imama uyma imkânı bulunduğu hâlde uymazsa namazı bozulur. Yalnız başına namaz kılarken abdesti bozulan kimse eski yerinde ve başka bir yerde de namazı tamamlayabilir. Abdesti bozulan imam çocuk, kadın ve ümmî gibi, imamlığa ehliyeti bulunmayan kimseleri istihlâf etmiş olmamalıdır. Bunlardan birini yerine geçirirse hem imamın hem de cemaatin namazı bozulur.

b) İmam mescitten, yahut açık arazide ise umumî namazgâhtan, yahut evde namaz kılıyorsa bulunduğu evden dışarı çıkmış olmamalıdır. Çünkü bu kişi bu sınırı geçmediği müddet imamdır. Eğer sınırı geçerse hem cemaatin namazı hem de yerine geçirdiği imamın namazı batıl olur. En sahih olan görüşe göre, imamın namazı batıl olmaz. Namaz kılanlardan biri kendi kendine imamlığa niyet ederek öne geçmediği müddet hüküm böyledir.

Mutemet olan görüşe göre eğer imam başkasını yerine geçirmeden önce sağa sola gitmişse safları ve önündeki sütreyi, sütre yoksa, secde yerini geçmiş olmamalıdır. Bu durum hüküm açık arazide kıldığı durumlarla ilgilidir.

İmamın abdesti bozulduğu hâlde, başka birini yerine geçirmemiş ve böylece cemaat namazlarını teker teker kılmışlarsa hepsinin namazı batıl olur.

İmam kendi yerine, mesbuk yahut lâhik olan birini geçirse veya kendisi misafir olduğu hâlde mukim birini geçirse bu namaz sahih olur. Fakat müdrik bir kimseyi imamlığa geçirmek daha iyidir. Eğer mesbuk kişi imamın kıldırmakta olduğu namazı tamamlarsa, cemaate selâm verdirmesi için müdrik birini öne geçirir ve kendisi eksiklerini tamamlar. Eğer imamın yerine geçen kişinin iki rekât kaybı bulunursa, iki oturuş yapmak kendisine farz olur. Çünkü birinci oturuş imamına farzdır. Kendisi ise imamın yerinde bulunmaktadır. İkinci oturuş ise kendisine farzdır, bunun için bu oturuşu yapmak zorundadır.

İmamın yerine geçen kişi geride ne kadar rekât kaldığını bilmezse, ihtiyat olarak herbir rekâtta oturur. Çünkü her rekâtın imamın namazının son rekâtı olma ihtimâli vardır.

Malikîlere göre: (1)

İstihlâf: İmamın her hangi bir özrü sebebiyle yarıda kalan namazını tamamlaması için cemaatten birini kendi yerine geçirmesidir. İstihlâfın hükmü cuma namazında vacip, cuma namazı dışında menduptur.

İstihlâfın yolu cemaate namazı tamamlaması için içlerinden birini imamın söz, yahut işaret ile kendi yerine geçirmesidir. İmamın hemen arkasındaki saftan kendi-

1 - *es-Şerhu's-Sağîr*, I, 465-472; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 349-358; *el-Kavânînu'l Fıkhıyye*, 69 vd.

sine mekân olarak en yakın olan kimseyi yerine geçirmesi menduptur. Çünkü onun öne geçirilmesi hem kolaydır, hem de imamın ne yaptığını diğerlerinden daha iyi bilir. Eğer iki saf gibi yakın bir mesafede bulunuyorsa, müstahlefin (imamın yerine geçen kimsenin) asıl imamın yerine geçmesi menduptur. Abdestsizlik, abdestsizliği hatırlama, namazı kesen burun kanaması durumunda konuşmayı terketmek menduptur. İmamın namazdan çıktığı zaman eli ile burnunu tutması menduptur. Bunun sebebi, durumunu gizlemek için, burnu kanıyormuş intibağını vermektir.

İstihlâfın şartı, imamın yerine geçen kimsenin, imamın özrü başlamadan önce namaza başlamış bulunmasıdır. Eğer imam abdesti bozulduğu hâlde başkasını yerine geçirmemişse cemaat içlerinden birini öne geçirerek imam yapar. Eğer cemaat her hangi birini imamlığa geçirmezse içlerinden biri kendiliğinden öne geçer. Eğer cemaat bunların hiç birini yapmazsa kendi başlarına namazlarını kılarlar. Cuma namazı dışındaki namazlar yalnız başına kılındığı takdirde sahihtir. Cuma namazında ise tek başına kıldıkları takdirde namaz batıl olur. Çünkü cuma namazında cemaatin bulunması şarttır. İmamın yerine geçen kişi birinci imamın bıraktığı yerden namaza başlar.

İstihlâfın özür yahut sebepleri üçtür:

a) Namazına devam ettiği takdirde imama yahut başkasına ait bir malın yahut bir canın telef olmasından korkmak. İmam namaz kıldırırken bir malın çalınmasından yahut gasbedilmesinden korkarsa, yahut bir çocuğun kuyuya veya ateşe düşüp ölmesinden veya çok eziyet çekmesinden korkarsa malı korumak, canı yok olmaktan kurtarmak için namazı kesmesi vaciptir.

b) İmamda imamlığa engel olacak bir durumun ortaya çıkmış olması. Meselâ kıyam, rükû, yahut Fatiha'yı okumak gibi bir rüknü yerine getirmekten aciz olmak, yahut imamlığa engel olacak miktarda burun kanamasının meydana gelmiş bulunması gibi durumlar imamlığa engel olacak kadar burun kanaması, bir dirhemden az olan burun kanamasıdır. Namazı kesmeye sebep olacak burun kanaması ise, dirhem miktarından fazla olan ve akıp yere bulaşacak yahut mescidi kirletecek kadar olandır. Bu gibi durumlarda namazını kesmesi vacip olmakla beraber imamın kendi yerine başkasını geçirmesi mendup olur. Mutemet görüşe göre bu durumlarda cemaatin namazı batıl olmaz. İmamın üzerine necaset düşmesi yahut üzerinde necaset bulunduğunu hatırlaması da bunun gibidir.

c) Namazı bozan hâllerin imamda meydana gelmesi. Meselâ namazda iken sidik, yel ve benzeri sebeplerden ötürü abdestinin bozulması, yahut namaza başlamadan önce abdestinin olmadığını hatırlaması, yahut kahkaha ile gülmesi yahut delilik, bayılma meşhur olan görüşe göre, namaz bozulacak kadar burun kanaması gibi durumların meydana gelmesi, namaza abdestli olarak girip girmediği hususunda şüphelenmesi yahut taharet ile abdestsizlik durumunu kati olarak bilip hangisinin önce olduğu hususunda şüpheye düşmesi gibi durumlar. Fakat, abdesti-

nin bozulup bozulmadığı konusunda şüphelenirse namazını kesmeyip devam eder. Daha sonra abdestli olduğu ortaya çıkarsa namazını iade etmez. Abdestli olmadığı ortaya çıkarsa sadece imam namazını yeniden kılar.

Mesbuk kişi, halef olan (ikinci) imamın selâm vermesini bekler. Eğer beklemez de kalkarsa namazı batıl olur. Eğer halef olan imam mesbuk idiyse, bütün cemaate oturmalarını işaret eder ve noksanını kaza etmek için kalkar.

Halef olan mesbuk imam birinci imamın ne kadar rekât kıldırdığını bilmezse, cemaatle işaret ederek onlar da kendisine işaretle yahut işareti anlamamışsa söz ile durumu bildirirler. Meselâ cemaatin içinden, kendisine: "Rükûyu yapmadın." denilirse, aksini bilmediği müddetçe bununla amel etmesi gerekir.

Halef olan imamın, ilk imamın düzenine riayet etmesi gerekir. Eğer asıl imamın en son okuduğu yerden aşağısını biliyorsa oradan başlaması menduptur. Eğer imamın okuduğu yerden sonrasını bilmezse kendisi yeniden kıraate başlar ve oturulması gereken yerde oturur. Bu şekilde açıktan yahut gizli olmasına göre hareket ederek namazı tamamlar.

Şafiîlere göre: (1)

İmam Şafiî'nin mezheb-i cedidine göre, imamın başkasını kendi yerine geçirmesi caizdir. İmamın kasten veya kendiliğinden veya unutarak abdesti bozulması yahut burun kanaması, yahut namazı iptal edecek bir fiilin hasıl olmasıyla, yahut sebepsiz olarak cuma namazından, yahut başka namazdan çıkmasıyla mezheb-i cedidde azhar olan görüşe göre, başkasını kendi yerine geçirmesi caiz olur. Çünkü bu namaz iki imamla kılınan bir namazdır. Bu da caizdir. Sahih olan rivayetlere göre: *"Hz. Ebu Bekir (r.a.) insanlara namaz kıldırıyordu. Resulullah (a.s.) gelip yanıbaşında oturdu. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir de cemaat de Hz. Peygamber (a.s.)'e uydular."* (2) Hz. Ömer (r.a.) namazda iken yaralandığı zaman başkasını kendi yerine geçirmişti. (3)

İmamın başkasını kendi yerine geçirmesi menduptur. Bir kimse kendiliğinden imamın yerine geçerse bu da caizdir. Namaz kılanların imamlığına birini geçirmeleri, imamın istilâfından daha iyidir. Çünkü imamlığa geçirme hakkı cemaate aittir. Ancak bu durum cuma namazının birinci rekâtında vuku bulursa bu müstesnadır. Çünkü ilk rekât ile cuma namazını müdrik olarak kılmak mümkündür. Bunun için birisini cuma namazını kıldırmak üzere imamlığa geçirmek vaciptir. İkinci rekâtta birini öne geçirmeleri kendileri için vacip değildir. Çünkü kendileri mesbuk gibi imamla birlikte bir rekât namaza yetişmişlerdir, bu namazı tek başına da kılarak tamamlayabilirler.

---

1 - *el-Mecmû',* IV, 139-146; *Muğni'l-Muhtâc* I, 297 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 96 vd. 117.

2 - Bu hadisi, daha önce de açıkladığımız üzere, Buharî ile Müslim rivayet ettiler.

3 - Beyhakî.

Cuma Namazında İstihlâf:

a) İmam cuma namazı için, abdesti bozulmadan önce kendisine uymuş bulunan birini öne geçirmelidir. İmama uymayan kimsenin imamlığa geçirilmesi sahih değildir. İmama uyan kişinin en sahih görüşe göre, hutbede veya ilk rekâtta bulunmuş olması şartı yoktur.

b) Yakın zaman içinde başkasını yerine geçirmek gerekir. İmamın abdestinin bozulmasından birini istihlâf etmesine kadar namazın rükünlerinden bir rükün sığacak kadar bir zaman geçmemiş olmalıdır.

Eğer imamın yerine geçen halef cuma namazının ilk rekâtına imamla birlikte yetişmiş ve kılmışsa mutlak olarak hem imamın hem de cemaatin cuması sahih olur. Eğer cuma namazının ilk rekâtına yetişmemişse, en sahih olan görüşe göre, cemaatin namazı sahih olur, imamın namazı sahih olmaz. En sahih görüşe göre, cuma namazı ve diğer namazlarda muktedilerin halef olan imama yeniden uymaya niyet etmesi lâzım değildir.

Fakat cuma namazının dışında istihlâfın sıhhati için hiçbir şart ileri sürülmez. Belki imama uymamış bulunan bir kimsenin de imamlığa geçirilmesi caizdir. Bunun gibi araya uzun bir zaman girse bile başkasını yerine geçirmek yine caizdir. Fakat halef olan imam, istihlâftan önce imamın kılmakta olduğu namaza uymamışsa ve kılmakta bulunduğu namaz imamın namazından farklı bir namaz ise, mesela, kendisi namazın birinci rekâtında imam ikinci rekâtında ise o takdirde imama uyanların kalpten ona uymaya niyetlenmelerine ihtiyaç vardır. Bunun gibi, araya bir rükün yahut daha fazlası sığacak kadar uzun bir zaman girerse, yine cemaatin uymaya niyette bulunmasına ihtiyaç vardır.

Halef olan imamın, asıl imamın namazının düzenine vacip olan hususlarda vücup yolu ile, mendup olan hususlarda nedip yolu ile riayet etmesi gerekir. Bunun gibi mesbuk, halef olduğu zaman bu kişinin de imamın namazının düzenine riayet etmesi gerekir. Böyle bir kişi bir rekât kıldığı zaman teşehhüde oturur, cemaate ise kendisinden ayrılmaları yahut beklemeleri için işarette bulunur.

Cuma namazının dışındaki namazlarda hiç bir kimse imamlığa geçirilmezse, cemaat imamdan ayrılmaya niyet edip yalnız başlarına namazlarını tamamlarlar. Böyle yaparlarsa namazları sahih olur. Cuma namazına gelince, cemaat birinci rekâtı cemaatle kılmaya yetişmişlerse, eğer cemaatin sayısı kırk kişi ise, imamdan ayrılmaya niyet ederler ve namazlarının ikinci rekâtını yalnız olarak tamamlarlar.

Hanbelîlere göre: (1)

Şiddetli hastalık ve korku durumu gibi özürler, yahut Fatiha gibi sözlü bir rüknü,

---

1 - *el-Muğnî*, II,102-105; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I,374-377.

veya rükû ve secde tesbihlerinde olduğu gibi sözlü bir vacibi eda etmekten âciz olma özürleri sebebiyle bir imamın başkasını istihlâf etmesi caizdir.

İmamın abdestinin bozulması sebebiyle, başkasını kendi yerine imamlığa geçirmesi caiz değildir. Çünkü abdestin bozulması sebebiyle imamın namazı batıl olur ve onu yeniden kılması gerekir. Hanbelîlerin bu meselede dayandıkları delil Ali b. Talk hadisidir. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Sizlerden biri namaz kılarken yellenirse, namazdan ayrılıp abdest alsın ve namazı yeniden kılsın."* [1] Cumhurun yukarıda zikredilen görüşleri daha sahihtir. Çünkü Hz. Ömer namaz kıldırırken yaralandığı zaman Abdurrahman b. Avf'ı yerine imamlığa geçirmiştir.

İmamın yerine geçirilen kişi, Şafiîlerin dediği gibi, imama uymamış bulunan kimselerden ise, asıl imamın kıraat, rükû ve secdesi üzerine namaza devam eder ve cemaat namazını bitirdikten sonra kalan kısmı kaza eder. Halef imam eğer mesbuk durumundaki bir kimse ise selâm vermeden önce, cemaate selâm verdirecek birini yerine geçirir ve kendisi kalkarak imamla beraber kılamadığı noksanlarını tamamlar. Eğer bu imam selâm vermek için cemaatten birini imamlığa geçirmezse cemaat muhayyerdir. Dilerlerse kendi başlarına selâm verirler, dilerlerse eksiklerini kılıncaya kadar onu beklerler ve imamla birlikte selâm verirler.

Asıl imam başkasını kendi yerine imamlığa geçirmezse, cemaatin onun yerine kendilerine namazı tamamlatacak birini geçirmeleri de, namazlarını yalnız başına tamamlamaları da caizdir.

Eğer cemaatten her bir grup kendilerine namaz kıldıracak farklı imamlar tayin ederlerse, Şafiîlerde olduğu gibi, Hanbelîlerde de bu durum caizdir. Hanefîlere göre, hepsinin namazı bozulur.

İmamla birlikte namaz kılmakta iken imamın yerine geçirilen halef, imamın tertibine göre namaza devam eder. Çünkü bu kişi imamın naibi ve vekilidir. Öyle ki kıraatte bile imamın bıraktığı yerden alır. Çünkü imamın kıraati kendisinin de kıraatidir.

Fakat, imamla birlikte aynı namazda bulunmayan halefe gelince, Fatiha'dan başlar ve imamın kıraatine devam etmez. Çünkü bu imam henüz kıraat farzını yerine getirmemiş ve onu üzerinden düşürecek bir harekette bulunmamıştır. Zira bu kişi hiç bir surette imama uymuş değildir. Fakat, eğer açıktan okunan bir namaz ise imamın okumuş bulunduğu Fatiha'yı gizli olarak okur, sonra geride kalan kıraati açıktan okur ki, imamın yaptığı üzerine devam etmiş olsun.

Mesbuk halef yahut imamla birlikte namazda bulunmayan halef imam, ilk imamın namazın ne kadarını kıldırdığını bilmezse, kıldığı rekâtların sayısında şüpheye düşen kimsede olduğu gibi, kesin olarak bildiği rekâtlar üzerine namazına

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud ceyyid bir isnadla rivayet etmiştir.

devam eder. Eğer cemaatten biri kendisini uyarmak için tesbih getirirse, ilk imamın tertibine göre namaza devam edebilmek için cemaatin uyarısına göre hareket eder.

Kısacası istihlâf konusunda en müsamahalı mezhep Şafiîlerdir. Çünkü bu mezhep, istihlâfı her hangi bir sebebe bağlı olmaksızın caiz görüyor. Ve imamın konuşmasına müsaade ediyor. Şafiîlerden sonra Malikîler, sonra Hanefîler, daha sonra da Hanbelîler gelmektedir.(1)

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,747; *eş, Şerhus-Sağîr*, I4793; *Mugni'l-Muhtâc*, I,276; *el-Mugnî*, II,294 vd *Keşşafu'l-Kınâ'*, II,21.

CUMA NAMAZI

Cuma namazına bu adın verilmesinin sebebi, insanların bu namazı kılmak için toplanmalarıdır. Bir görüşe göre bu günde toplanmış olan hayırlar sebebiyle bu ismi almıştır. Bir görüşe göre ise Hz. Adem'in yaratılışı bu günde tamamlanmış, bu günde Adem Havva ile yeryüzünde bir araya gelmiştir. Cahiliye döneminde cuma gününün ismi *Arûbe* idi. Bu "Saygı gösterilen farklı bir gün" demektir. *Rahmet günü* denildiği de rivayet edilmektedir.

1. Cuma Namazının Farziyeti ve Değeri:

Cuma namazı farz-ı ayn olup bu namazı inkâr eden kâfir olur. [1] Çünkü cuma namazının farziyeti kesin delil ile sabit olup müstakil bir farzdır, öğle namazının yerine bedel olarak kılınan bir namaz değildir. Seferî olanlar ve kadınlar gibi, cuma kendilerine farz olmayan kimselerin bu namazı öğle namazı niyeti ile kılmaları caiz değildir. Cuma namazı öğle namazından daha kuvvetlidir. Hatta cuma namazı bütün namazların en faziletlisi, cuma günü de günlerin en üstünü, en faziletlisidir. Cuma günü güneşin doğduğu günlerin en hayırlısı olup, Allah tealâ bu günde cehenneme girmeye müstehak olmuş altı yüz bin kişiyi cehennemden azad eder. Cuma günü ölen kimseye yüz şehit sevabı verilir, kabir fitnesinden korunur. Cuma gününün üstünlüğünün delili bu konuda rivayet edilen merfu bir hadistir: *"Cuma günü günlerin en faziletlisi ve en şereflisidir. Allah katında cuma günü fıtır (Ramazan) ve Kurban bayramı günlerinden daha faziletli bir gündür."* [2]

Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den tahriç ettiği ve *hasen-sahih* olarak vasıflandırdığı bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Güneşin üzerine doğduğu günlerin en hayırlısı cuma günüdür. Adem (a.s.) cuma günü yaratıldı, cuma günü cennete koyuldu, cuma günü cennetten çıkarıldı, Kıyamet de cuma günü kopacaktır."*

Cuma namazının müstakil farz-ı ayn olduğu ve farz-ı kifaye olmadığının delillerinden biri Kur'andır. Allah tealâ bu hususta şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler!*

---

1 - Beyhakî bu hadisi, Fezailü'l-Evkat bahsinde Ebu Lübabe b. Abdülmunzir'den rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Ahmet ile Neseî de İbni Ömer ve İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III,221.

Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman Allah'ı zikretmeye gidin ve alış verişi bırakın." (Cuma, 9) Yani alış verişi bırakıp Allah'ı zikretmeye gidin. Burada cumaya gitmek (say) emredilmiştir. Bu emir farz olmasını gerektirir. Çünkü ancak farz olan bir şeye koşmak (sa'y etmek) farz olur. Bu ayet, cuma namazını kaçırmamak için namaz vakti yaklaştığında alış veriş ile meşgul olmayı yasaklamıştır. Eğer cumaya gitmek farz olmasaydı bundan ötürü alış veriş yasaklanmazdı. Burada sa'yden maksat cumaya gitmek olup soluk soluğa koşmak demek değildir.

Cuma namazının farz olduğuna sünnetten delil şu hadis-i şeriftir: *"Bazıları ya cumalarını terketmeye son verirler, yahut da Allah tealâ kalplerine mühür vurur da gafillerden olurlar."* (1) Başka bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: *"Baliğ olan her erkeğe cuma namazına gitmek farzdır."* Bir hadis-i şerifte ise *"Her kim önemsemeyerek üç cuma namazını terkederse, Allah tealâ onun kalbine mühür vurur."* (2)

Cuma namazını terk eden azaba müstehak olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Cuma namazından geri kalanlar hakkında şöyle buyuruyor: *"Bir kimseye insanlara namaz kıldırmasını emretmeyi, sonra da cuma namazından geri kalanların evlerini yaktırmayı düşündüm."* (3)

Cuma namazının farz olduğunun delillerinden biri de *icma* dır. Bütün Müslümanlar cuma namazının farz olduğunda ittifak etmişlerdir.

Cuma namazı Hicretten önce Mekke'de farz kılındı. (4) Çünkü Darekutnî'nin İsni Abbas'tan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hicretten önce Hz. Peygamber (a.s.)'e cuma namazı izni verildi, fakat Mekke'de cuma kılmak imkânını bulamadı. Bunun üzerine Mus'ab. b. Umeyr'e şöyle yazdı: Yahudilerin istirahat için toplanıp Zebur'u aşikâre olarak okudukları güne bak. Sizler de kadınlarınızı ve oğullarınızı toplayın, cuma günü gündüz yarıdan itibaren meyledince zevâl vaktinde iki rekât namaz kılarak Allah'a ibadet edin."*

Hz. Peygamber (a.s.) Medine'ye hicret edinceye kadar ilk cuma namazı kıldıran zat Mus'ab b. Umeyr'dir. Mus'ab cuma günü öğleyin zevâl vaktinde cuma namazı kıldırdı. Es'ad b. Zürare Medine'de Müslümanları topladı. Mus'ab onların konuğu bulunuyordu. Kendilerine namaz kıldırıyor, Kur'an okutuyor, İslâm'ı öğretiyordu. Kendisine mukri adı verilmişti. Esad Müslümanları dâvet etti, Mus'ab da namaz kıldırdı.

1- Bu hadisi Neseî Hafsa (r.a.)'dan rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ta Târık Şihab'dan şöyle nakletmiştir. *"Cuma namazı, dört kişi dışında her Müslümana cemaatle kılınması vacip olan, hak olan bir namazdır. Bunlar da köle, kadın, çocuk ve hastadır. Neylü'l Evtâr,* III, 226.

2 - Bu hadisi beş imam Ebu'l-Ca'd ed-Damri'den rivayet etmişlerdir. Bu zat ashaptandır. Hâkim bu hadis için *sahih* demiştir. Ahmet ve İbni Mace Cabir'den bunun benzeri bir hadisi rivayet etmişlerdir.

3 - Hadisi imam Ahmed ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III,221.

4- Müellif herne kadar Cuma namazı Mekke'de farz kılındı diyorsa da Medine'de veya hicret esnasında farz kılındı diyenler de vardır. Teferruatlı bilgi için bkz. islam'da inanç, ibadet ve günlük yaşayış Ansiklopedisi, Cuma maddesi Göztibenli. Beşir.

Cumanın öğle namazından müstakil, ayrı bir farz olduğunun ve vakti her ne kadar öğle vakti de olsa, sadece öğle namazından ibaret olmadığının delili, öğle namazının cuma namazının yerini tutmamasıdır. Hz. Ömer de şöyle buyurmuştur: *"İki rekât cuma namazı Peygamberinizin lisanına göre, tamam olup eksik değildir. Başka şey söyleyerek iftira eden ziyandadır."* (1)

2. Cuma Namazına Gitmek İçin Acele Etmenin Fazilet ve Hikmeti:

Cuma namazının hikmeti: Cuma namazı, cemaat fikrini desteklemek, Müslümanlar'ın bir araya gelmesi, tanışıp kaynaşması, kelime-i tevhid etrafında birleşmeleri, lidere itaate alıştırmak, kumanda ve yönetimin gereklerini kabullenmek, anayasa, hükümler, ahlâk, adâb ve genel durum olarak İslâm'ın yolunu onlara hatırlatmak, cihat emirlerini, içte ve dışta umumun maslahatı için gerekenleri, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak (emr-i maruf, nehy-i münker)i tatbik etmek için meşru kılınmıştır.

Kısaca her hafta vaazların tekrar edilmesi ve devamlı olarak İslâm esaslarının hatırlatılmasının fert ve toplumun ıslahındaki tesiri açıktır. Nitekim Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Sen öğüt ver, hatırlat. Çünkü şüphesiz öğüt müminlere fayda verir."* (Zâriyat, 55)

Cuma namazına koşmak: Bu yüce hedef ve gayelerden ötürü ve ahiretteki sevabı elde etmek için cuma namazının hükmü gibi, cuma namazına acele etmek koşmak da farzdır. Çünkü cuma namazına koşmak cumayı kılmaya vesiledir.

Cuma namazı için erkenden gitmek fazilettir. Alış veriş ve çeşitli ticârî faaliyetleri terketmek, Müslümanın meşguliyetler sebebiyle neticede cumayı ihmâl ve terketmesine sebep olmaması için mutlaka lâzım gelen bir husustur.

Cumhura göre, cuma namazına koşmanın farziyeti hatip hutbeye çıktığı zaman okunan ezan ile başlar. Hanefîlere göre ise, zevâl vaktinde okunan birinci ezan ile başlar. Ancak bir kimsenin evi mescitten çok uzakta bulunuyorsa, o zaman farza yetişecek kadar bir zaman önce gitmeye koyulması farz olur. (2)

Cuma namazına erken gitmenin sevap bakımından üstün dereceleri vardır. Rasullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim cuma günü cünüplükten yıkanır gibi yıkanır, sonra da cuma namazına giderse, bir deve kesmiş sevabını alır. Her kim ikinci saatte giderse bir sığır kesmiş sevabını elde eder. Üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç kesmiş sevabını elde eder. Dördüncü saatte giden bir tavuk kesmiş sevabını kazanır. Beşinci saatte giden bir yumurta tasadduk etme sevabını elde eder. İmam hutbeye çıkınca konuşmayı dinlemek üzere melekler de orada bulunur-*

---

1 - Bu hadisi Ahmed ve diğerleri rivayet etmişlerdir Nevevî *el-Mecmû'da hasen* olduğunu söylemiştir.

2 - *el-Mugnî,* II,297.

lar." (1)

Cumaya Gitmenin Makbul Olduğu Vakitler:

Malikîler dışında cumhurun dahil olduğu bir topluluk, cuma namazına gitmenin makbul ve sevap olduğu bildirilen saatlerin, gündüzün başlangıcından zevâl vaktine kadar devam eden vakit olduğu inancındadırlar. Bu zaman beş bölüme ayrılır: Bu âlimler gündüzün başlangıcından itibaren cumaya gidilmesini mendup kabul etmişlerdir. Fakat, Malikîlerin görüşleri bunlar için en kuvvetli görüştür. Ona göre bu vakit zevâlden önceki bir saatin kısımlarıdır. Çünkü hem şer'an hem de lügat bakımından saat demek zamanın bir parçası demektir. Sahabeden hiç birinden güneş doğmadan önce yahut güneş doğduktan az bir zaman sonra cuma'ya gittikleri ile ilgili bir rivayet nakledilmemiştir. (2)

Cuma namazını adabına uygun olarak eda etmek, müminin iki cuma arasındaki günahlarını örter. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Beş vakit namaz, bir cumadan sonra müteakip cumayı eda, bir Ramazan'dan sonra müteakip Ramazan orucunu tutmak, büyük günahlardan kaçınılmışsa aradaki küçük günahlar için kefarettir."* (3) Başka bir hadiste şöyle buyuruluyor: *"Her kim cuma günü yıkanır, hatip hutbesini okuyuncaya kadar gelir, sonra onunla beraber cuma namazını kılarsa, o cuma ile diğer cuma arasında geçen günahları ve fazladan üç günlük günahları bağışlanır."* (4)

Cuma Günü Duaların Kabul Edildiği Saat:

Cuma gününde öyle bir saat vardır ki bu saatte yapılan dualar kabul edilir. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (a.s.) cuma gününden bahsederek şöyle buyurdu: *"Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, Müslüman bir kul namaz kılarken bu saate rast gelir de Allah'tan bir şey isterse, mutlaka Allah tealâ istediğini ona verir. Hz. Peygamber eli ile bu vaktin az bir zaman olduğuna işaret etti.*(5) Bu vaktin belirlenmesi konusunda çeşitli görüşler vardır. En sahihi *Sahih-i Müslim*'de Ebu Burde'den sabit olan şu rivayettir: *"Duaların kabul olunduğu vakit, imam minbere oturduğu zaman ile namazı bitirinceye kadar geçen zaman arasındadır."*

Cumanın Özellikleri:

Cumanın yüz kadar meziyeti vardır. Bunları İmam Suyutî *Husûsiyâtü Yevmi'l-*

---

1 - Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* Ebu Hreyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III,237

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I,160; *Neylü'l-Evtâr*, III, 230.

3 - Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *et-Terğîb*, II,92

4 - Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den; Ahmed ise Ebu Eyyûb'dan başka bir lâfızla rivayet etmişlerdir. Hadisi Taberânî *el-Evsat*ında İbni Ömer'den, Bezzar ve Taberanî yine el-Evsat'ta İbni Abbas'tan Ebu Dâvud Abdullah b. Amr b. As'tan tahric etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, II,54; *Neylü'l-Evtâr*, III,236.

5 - Bu hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm, II, 54.*

Cumua (1) eserinde açıklamıştır. Bu özelliklerden bazıları şunlardır: Cuma gününde ruhlar toplanır, kabirler ziyaret edilir, ölüler kabir azabından bu günde emin olur, cuma günü veya gecesi ölen kişi kabir azabından emin olur. Bugünde cehennem kızdırılmaz, cennet ehli cuma günü rablerini ziyaret edeceklerdir. (2)

Cuma Günü Başka İşler Yapmak:

Bir kimse cuma namazı için evinden veya iş yerinden çıkar başka ihtiyaçlarını da görürse, maksadı esas itibarıyle cuma namazına gitmek ise, cuma namazına gitmek için vaad edilmiş bulunan sevabı elde eder. Hanefîler (3) şöyle demişlerdir: "Bundan anlaşılıyor ki, bir kimse ibadetine başka işleri de katarsa, esas maksada itibar edilir."

Cuma Günü Ezan Vaktinde Alış Veriş Yapmak:

Daha önce de açıkladığımız gibi cumhura göre, cuma namazına acele etmek hatibin minbere çıktığı zamanda okunan ikinci ezan vaktinde farz olur. Hanefîlerce en sahih olan görüşe göre, her ne kadar ilk ezan, Hz. Peygamber (a.s.) zamanında bulunmayıp Hz. Osman zamanında ihdas edilmişse de ilk ezan okunduktan sonra cumaya gitmek farz olur.

Alış veriş ve benzeri icare, sulh, sanat ve başka işlerle meşgul olup cuma namazından geri kalmak Hanefîlere göre tahrimen mekruh, onların dışındaki cumhura göre ise haramdır. Bu haramlık cumhura göre, hatibin önünde ezan okumaya başlandığı zamana mahsustur. Çünkü bu durumda cuma namazına gitmekten alıkonma söz konusudur. Nitekim Allah teâlâ bu hususta şöyle buyuruyor: *"Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu ,ezan okunduğu zaman, Allah'ı zikretmeye koşun, alış verişi bırakın."* Bu vakitte alış verişin haramlığı hakkında nas bulunmaktadır. Alış veriş dışındaki meşguliyetler de ona kıyas edilir. İster akit olsun ister olmasın, fark etmez. Çünkü bu sayılanların hepsi elde edilmesi istenen gayeyi gerçekleştirmeye, yani cuma namazının eda edilmesine engel olur. (4)

Şafiîler bu hususa şunu da ekliyor: "Cuma günü zevâlden sonra, ezandan önce alış veriş ve benzeri işlerin yapılması mekruhtur."

Hanbelîlere göre (5) cuma günü namaz vaktinde, alış veriş dışındaki icare, sulh ve nikâh gibi işleri görmek ve akitleri yapmak mekruh değildir. Çünkü ayetteki yasak sadece alış verişe mahsustur. Alış veriş dışındaki işler cumaya gitmekten meşgul etme bakımından ona denk değildir. Çünkü bunlar az vuku bulan şeylerdir. Do-

---

1 - Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1964.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 773.
3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 772.
4 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 770; *el-Bedâyi'* ,I, 270; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 160, II, 167; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 31; *el-Mühezzeb*, I, 110; *Hâşiyetü'd-Düssükî*, I, 386; Muğni'l-Muhtâc, I, 25 vd.
5 - *el-Muğnî*, II, 297 vd.

layısıyla bunları alış verişe kıyas etmek sahih değildir.

Alış verişin yasaklanması ve cumaya acele etmenin farz olması keyfiyeti, sadece cuma namazı ile muhatap olanlara mahsustur. Cuma namazı kılmakla muhatap olmayan kadın, çocuk ve seferî için böyle bir yasak söz konusu değildir.

Cuma günü ezan vaktinde yapılan alış veriş geçerli midir, yoksa batıl olup fesh mi edilir? [1] Hanefîlere göre ezan vaktinde yapılan alış veriş sahihtir. Fakat tahrimen mekruhtur. Çünkü onlara göre alış verişi terketmek alış verişin kendisi için değildir, belki o sebeple hutbeyi dinlemeyi terketmekten ötürüdür. Şafiîlerin görüşü de buna yakın olup, alış veriş sahih fakat haramdır.

Malikîlere göre: Bu alış veriş fasittir. Meşhur olan görüşe göre feshedilir. Hanbelîler de, bu alış veriş sahih değildir demişlerdir.

Alimlerin bu meselede farklı görüşlere sahip olmalarının sebebi, aslı mübah olan bir şeydeki yasak, eğer yasaktaki bir vasıf sebebiyle kayıtlandırılmışsa yasaklanan şeyin fasit olması sebebiyle bu yasağın geri dönüp dönmemesi meselesidir.

3. Cumanın Farz Olmasının Şartları:

Cuma namazı rükünler, şartlar ve adab bakımından beş vakit namaz gibidir. Ayrıca cumanın farz olmasının, sıhhatinin ve lüzumunun şartları, kendine mahsus adabı vardır.

Cuma namazı, âkil ve bâliğ (ergenlik çağına giren) mükellef (sorumlu), erkek, hür, mukim (seferî olmayan), sıhhatli, hastalık gibi özürleri olmayan, ezanı duyan herkese farzdır. Çocuk, deli, kadın, köle, yolcu, hasta, bir düşmandan korkan, âmâ - Hanefîlere göre kendisini camiye götürecek kılavuz bulsa bile- kimselere cuma namazı farz değildir. Malikî ve Şafiîlere göre ise kendisini cuma namazına götürecek kılavuz bulan âmâya da cuma namazı farzdır. Hanbelîlere göre ise âmâ kişi kendisini götürecek kılavuz bulamasa da cuma namazı kendisine farzdır. Ezanı duymayana (açıklaması aşağıda gelecektir), yağmur, çamur ve kar yağması gibi zorluğa dayalı mazereti bulunan kimselere de cuma namazı farz değildir. Fakat bu sayılanlar cuma namazı kendilerine farz olmadığı hâlde cuma namazına gelirler ve cuma namazı kılarlarsa vaktin farzı yerine geçer. Çünkü onlar sıkıntılara katlanarak oruç tutan seferî gibi olmuşlardır. Zira cuma namazı kılması gerekli olmayan kimseler cuma namazını kılarsaöğlesi sahih olduğu gibi cuması da icma ile sahihtir. Çünkü özürlü olmayan kimsenin cuması sahih olunca özrü olanın cumasının sahih olması daha kuvvetle caizdir. Cuma namazının mazeretlinin üzerinden düşmesinin sebebi, kendisine kolaylık olmasıdır. Özürlü kimsenin cuma namazını terketmesi ruhsattır. Fakat cuma namazını kılarsa öğlenin farzı ondan düşer, cuma farz yerinde olur. Bir

1 - *Tebsîratü'l-Hükkâm*, İbn-i Ferhun bi-Hâmiş Fethı'l-Alî, II,378; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 514.

yerde ruhsatı terketmek, işi azimete döndürür. Yani böyle bir kimse cuma namazına gitme külfetine katlanırsa o takdirde cuma namazı ona farz olur, kıldığı cuma geçerli olur. Ve cuma namazında imam olması da sahih olur. Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki cuma namazının farz olmasının şartları şunlardır:

Cuma namazının farz olması için taharet ve namazda olduğu gibi üç şart vardır: Bunlar da cumhura göre, Müslüman olmak, ergenlik çağına girmiş olmak ve akıllı olmaktır. Malikîlere göre ise bu şartlar on tane olup onlar da şunlardır: Müslüman olmak, ergenlik çağına girmiş bulunmak, akıllı olmak, hayız ve nifas hâlinde olmamak, vakit girmiş olmak, uykuda olmamak, unutmamak, ikrah altına (zorlama) bulunmamak, su yahut teyemmüm için temiz toprak, bulabilmek imkânlar ölçüsünde cuma namazını eda etmeye gücü yeter olmak.

Bunlara dört şart daha ilâve edilir. (1)

1- Erkek olmak:

Kadınlara cuma namazı farz değildir.

2- Hür olmak:

Kölelere cuma namazı farz değildir.

3- Cuma kılınan yerde ikâmet etmek:

Cuma namazı kılınan yerde ikâmete niyet etmeyen kimseye cuma namazı farz değildir. (2) Çünkü hadis-i şerifte: *"Seferî üzerine cuma yoktur."* (3) buyurulmuştur Bu konu ile ilgili olarak mezheplerin görüşleri geniş olarak aşağıda açıklanmaktadır:

Hanefîlere göre: Cuma namazının farz olması için büyük bir şehirde ikâmet etmek şarttır. Büyük şehir, cuma namazı kılmakla mükellef bulunan halkının en büyük mescidine sığamayacağı kadar büyük olan şehirdir. Köy ise bunun aksidir. Bir köyde ikâmet eden kimse üzerine cuma namazı farz değildir.

Şehirde ikâmet edenlere cuma namazı farz olduğu gibi, şehir civarında oturmakta olan kimselere de cuma namazı farzdır. Bunun ölçüsünü fakihler bir fersah (5544 m.) olarak belirtmişlerdir. Tercih edilen fetva da budur.

Fakat, şehrin dışında bulunan kimse eğer müezzinin okuduğu ezanı işitirse cu-

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,762-764; *el-Bedâyi;* I,256; *el-Kitâ ma'a'l-Lübâb* I, III- 113; *Fethu'l-Kadîr* I,714; *es-Şerhu's-Sağîr,* I,494 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkkıhyye,* 79; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,151 *Muğni'l-Muhtâc,* I,276 vd.; *el-Mühezzeb,* I,109; *Keşşafu'l-Kınâ;* II,23-25; *el-Muğnî,* II,298 327 332,338-342.

2 - Hanefîlere göre ikâmetin müddeti on beş gündür. Şafiî, Malikî ve Hanbelîlere göre ise dört gündür.

3 - Bu hadis *merfu* olarak rivayet edilmiş olup Beyhakî ise, doğrsu, İbni Ömer'den *mevkuf* olarak rivayet edilmiş bulunmasıdır, demiştir.

ma namazına gitmek ona farz olur. Bu görüş İmam Muhammed'in görüşü olup fetva da buna göre verilmiştir.

Şehrin etrafında ikâmet ettiği hâlde kendisi ile şehir arasında mezra ve benzeri bir mesafe varsa, böyle yerlerde oturan kimseler üzerine ezan sesini işitseler de cuma namazı farz değildir. Bu uzaklığın bir ok atımı mesafesi (400 arşın) yahut bir mil şeklinde takdirinin artık hiçbir değeri yoktur.

Hülâsa şehirde yahut şehre bitişik yerleşim yerlerinde oturan kimselere cuma namazı farzdır. Şehre yakın da olsa, köyde ikâmet edenlere cuma namazı farz değildir. Bir yere en az on beş gün kalmaya niyet eden seferîye de cuma namazı farzdır. Cuma namazının farz olması için devamlı kalmak üzere bir yerde yerleşmiş olmak şartı yoktur. (*)

Malikîlere göre: Bir yerde tam dört gün veya daha fazla bir zaman ikâmete niyetlenen kimseye, bu niyet ile ikâmet gerçekleşmese de cuma namazını kılmak farz olur. Yine cuma namazı kılınan bir beldede ikâmet eden kimseye cuma namazı farz olur. Bunun gibi cuma kılınan beldeden üç fersah yahut üç buçuk mil uzakta bulunan bir köyde veya çadırda ikâmet eden kimseye de cuma namazını kılmak farzdır. Bu mesafeden daha fazla uzakta bulunana farz değildir. Bu uzaklık, şehrin her hangi bir kenarında bulunan minareden itibaren hesap edilir. Malikîlere göre, cuma kılınan yerin şehir olması şart değildir. Köylerde de cuma namazı kılınabilir. Hurma dallarından yapılmış yahut kamıştan yapılmış evler topluluğunun bulunduğu yerlerde de cuma namazı sahihtir. Kıldan yapılmış evlerin (çadırların) bulunduğu yerleşim yerlerinde cuma namazı sahih ve farz değildir. Çünkü genel olarak bu gibi yerlerde oturanlar göçmen olmaktadırlar. Ancak bu gibi evlerde oturanlar cuma beldesine yakın olurlarsa o takdirde cumaları sahih olur. Bunun gibi, bir yerde meselâ bir ay gibi bir zaman da olsa, muvakkaten ikâmet edecek olan kimseye de cuma namazı sahih ve farz değildir, çünkü mutlaka bir yerde yerleşmiş olmak gerekir. Bu da bir beldede devamlı olarak ikâmetle olur.

Şafiîlere göre: İster büyük bir şehir ister köy olsun, ister ezan sesini duysun ister duymasın, bir beldede ikâmet eden kimse üzerine cuma namazını kılmak farzdır. Eğer ezan sesini işitiyorsa, beldenin dışında bulunan kimseye de cuma namazını kılmak farzdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cuma namazı ezan sesini işiten kimseye farzdır."* (1) Dolayısıyla ezan sesini işitmeyen çiftçilere, ziraatçılara cuma namazı kılmak farz değildir. Bu gibi yerlerde bulunanlar için ezan sesini işitmeye itibar edilir. Ezan sesini işitmede de şu hususlara bakılır: Müezzin, seslerin durgun, rüzgârın sakin olduğu bir ortamda beldenin bir tarafından durarak ezan okur. Beldenin yakınında tarlasında çalışan adam eğer müezzinin sesini işitir-

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Darekutnî rivayet etmiş olup, Darekutnîde şöyle gelmiştir: *"Cuma ancak ezanı işitene farzdır."* Hadis Abddulah b. Amr'dan rivayet edilmiştir. *Neylü'l Evtâr*, II,225.

(*) Günümüzde hemen hemen bütün köylerimizde cuma namazı kılın-maktadır. Nitekim bu hususta Diyanet İşleri Başkanlığımız vaki olan bir izin talebine 16.12.1933 tarihinde verilen cevaba göre köylerde cuma namazının kılınabileceği delilleriyle beyan edilmiştir. bkz. Aksekili. Ahmed Hamdi. İslam Dini. s. 173. Ankara. 1977

se cuma namazına gitmesi lâzım olur. Eğer işitmezse lazım gelmez.

Bir yerde en az dört gün kalmaya niyet etmiş olan seferîye yahut cuma günü sabah sefere çıkmış bulunan kimseye cuma namazı farzdır. Eğer kişi sabah vaktinden önce sefere çıkarsa üzerine cuma namazı kılmak farz değildir. Fakat cuma namazının kılınması için istenen sayı (kırk kişi) olup seferî kişilerle tamamlanıyorsa kılınan cuma sahih olmaz. Belki cuma namazı için kırk mukim kişinin olması gerekir. Bir yerde yerleşmiş olmak cuma namazının gerçekleşme şartı olup farz olma şartı değildir. Nitekim cuma namazının sahih olmasının şartı açık arazide değil, bir bina içinde kılınmasıdır.

Hanbelîlere göre: Binalarda yerleşen yahut açık arazide olup binaya yakın meskenlerde yerleşen ,büyük şehir olmasa da cuma kılınan bir beldede oturan kimseler üzerine cuma namazı kılmak farzdır. Kendisi ile cuma kılınan yer arasında bir fersahlık mesafe olsa da ezan sesini işitmediğinde cuma namazı bu gibi kimselere farzdır. Çünkü bu vasıftaki bir yerleşim yeri bir belde sayılır, uzak ile yakın yer arasında bir fark yoktur. Bir fersah uzaklık da yakın mesafe kabul edilmektedir.

Cuma kılınan beldenin dışındaki kimselere, arada yaklaşık bir fersah ve daha az bir mesafe bulununca Malikîlerde olduğu gibi cuma namazı farzdır. Çünkü bu kimse cuma ehlindendir. Şehir halkı gibi bu da ezan sesini duymaktadır. Ezan sesinin işitilmesinde minareden okunanı işitmeye itibar edilir, imamın önünde okunana itibar edilmez. Bu konuda genel olarak muteber olan işitilme ihtimâlidir. Şafiîler de buna benzer bir görüş ileri sürerek şöyle demişlerdir: Müezzin gür sesli rüzgarlar sakin, ses ve gürültü yoksa, hava şartları da müsait ise ezan sesinin işitilmesine itibar edilir. Ezan sesinin işitilmesinde muteber olan, işitilme ihtimâlinin bulunmasıdır.

Seferî kişi bir yerde dört gün ve daha fazla kalmaya niyet ederse yahut yolculuğu günahı gerektiren bir yolculuksa bu günahın onun ibadet yönünden ruhsattan istifade etmesine sebep olmaması için ona cuma namazını kılmak farz olur. Bunun gibi bulunduğu yer ile kendi beldesi arasında bir fersah ve daha az bir mesafe bulunursa yahut namazların kısaltılarak kılınacağı mesafeden daha az bir yere yolculuk yaparsa, bu kişiye de cuma namazı kılmak farzdır.

Sayıları kırk kişiye ulaşmayan bir köydekilere yahut çadırda ve benzeri kıldan yapılmış evlerde oturanlara, yahut kasr mesafesi olan, 89 km.lik bir mesafeye yolculuğa çıkan kimselere, yahut kendisi ile cuma kılınacak yer arasında bir fersahtan fazla mesafe bulunanlara, yahut kışın ahalisinin terkettiği, (yazın terk etmeyip kışın yahut senenin bazı aylarında terk edilen) bir köyde oturan kimselere cuma namazı kılmak farz değildir. Çünkü bu kimseler o köy halkından değillerdir ve cuma ezanını işitmemektedirler. Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabı da hac ve diğer seferlere katılırlar, hiç biri seferde cuma namazı kılmazlardı.

Mina ve Arafat'ta da cuma namazı nassa dayalı olarak yoktur. Çünkü buralar cuma namazının kılındığı yerler değildir.

Cuma Günü Yolculuğa Çıkmak:

Cuma günü sabah vakti giridikten sonra sefere çıkmanın meşruluğu konusunda iki görüş vardır. (1) Hanefîlerle Malikîler bunu caiz görmüşler, Şafiîlerle Hanbeliler, cumayı kaçırma korkusu varsa bunu menetmişlerdir. Öğle vakti girdikten sonra, cuma namazı eda edilmeden önce yolculuğa çıkılamayacağı hususunda ise hepsi ittifak etmişlerdir.

Hanefîlere göre, cuma günü öğle vakti girmeden önce, şehrin mamur, oturulan yerlerinden ayrılınırsa, sefere çıkmakta bir beis yoktur. Sahih olan zevâlden sonra ve cuma namazı kılınmadan önce sefere çıkmanın mekruh olduğudur. Zevâlden önce ise mekruh değildir.

Malikîlere göre cuma günü öğle vakti girmeden önce sefere çıkmak caiz, fakat yolda cuma namazına ulaşamayacak olan kimseler için mekruhtur. Zevâlden sonra ve namaz kılınmadan önce yolculuğa çıkmak ittifakla hem yasak hem de haramdır. Dayandıkları delil Hz. Ömer'in: *"Cuma namazı, sefere çıkmaya engel değildir."* sözüdür.

Şafiî ve Hanbelîlere göre kendisine cuma namazı vacip olan kimseye öğle vaktinden önce ve sonra sefere çıkmak haramdır. Ancak, yolda cuma namazını kılma imkânı olursa, yahut cuma namazının kıldığı takdirde yolculuktaki arkadaşlarından geri kalarak zarara uğrayacaksa, yahut bu yolculuk hac gibi farz bir yolculuksa ve vakit daralmış olup kaçınlmasından korkuluyorsa o takdirde yolculuğa çıkmak haram değildir. Çünkü İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Cuma günü her kim ikamet ettiği yerden sefere çıkarsa, melekler ona beddua eder ve bu yolculukta kendisine arkadaşlık etmezler, o kimsenin ihtiyacına yardım edilmez."* (2) Bu hadis mübah bir şey hakkında söylenmeyecek kadar ağır bir tehdit olup cuma namazının ne kadar mühim bir farz olduğuna delâlet etmektedir. Kendisine cuma farz olan kimsenin cumaya engel olacak bir şeyle (eğlence, ticaret vb.) meşgul olması caiz değildir.

Bunu gibi, Şafiîler cuma gecesi yolculuk yapmayı da mekruh kabul etmişlerdir. İmam Gazalî'nin *el-İhya* adlı kitabında şöyle denilmektedir: "Her kim cuma gecesi yolculuğa çıkarsa, beraberinde bulunan iki melek ona beddua eder."

Benim takdirime göre, Malikî ve Hanefîlerin görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü bu

---

1 - *el-Dürrü'l-Muhtâr,* I,771; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,512; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 80; *el-Mühezzeb* I,110:; *Mugni'l-Muhtâç,* I,278 vd; *el-Mugnî,* II,362-364; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,14-516; *Husûsiyâtü Yevmi'l-Cumua,* 73; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 387.

2 - Hadisi Darekutnî *el-Efrad*'da rivayet etmiştir. Hatîb bu hadisi *er-Ruvât*'ta zayıf bir senetle Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

mezheplerin görüşü, insanların işlerini kolaylaştırmakta ve güçlükleri ortadan kaldırmaktadır. İkinci gurubun görüşlerinin dayandığı hadis de zayıftır.

4- Özürlerden Beri Olmak:

Cuma namazı kendisine farz olan kimsenin mutlaka sıhhatli olması, güven içinde bulunması, hür olması, gözü görür olması, yürümeye gücü yeten kimse olması, hapsedilmiş bulunmaması, şiddetli yağmur, çamur, kar ve benzeri olmaması lâzımdır. Nitekim bu özürleri, cuma ve cemaati düşüren özürler bahislerinde açıkladık..

Hasta olan kimseye cuma namazı farz değildir. Çünkü bu kişi cuma namazını yerine getirmekten âcizdir. Eğer hasta zayi olacaksa hastabakıcıya, çok yaşlı kimselere kendisine yahut malına zarar gelmesinden korkan, alacaklısının yakalamasından, zalimin zulmünden, yahut bir fitnenin ortaya çıkmasından korkan kimselere ve kölelere cuma namazı farz değildir. Çünkü köleler efendilerine hizmet etmekle meşguldürler. Ebu Hanife'ye göre kör adama da cuma namazı farz değildir. Hanbelîler ile İmameyn'e göre, kör adam kendisine kılavuzluk edecek birini bulursa yine cuma namazını kılmak ona farzdır. Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafiîye göre kılavuz bulsa da kör adama cuma namazı farz değildir. Ayakları felçli, ayakları kesik, yatalak hasta, mahpus, şiddetli yağmur, kar ve çamur sebebiyle özürlü bulunan kimselere de cuma namazı farz değildir.

Bayram Namazında Bulunan Kimseden İmam Hariç Cuma Namazının Düşmesi:

Hanbelî mezhebine göre, [1] özürlü olmak yahut hastalık ve benzeri meşguliyetler sebebiyle cuma namazı sakıt olduğu gibi, eğer bayram günü cuma gününe rastlamışsa, imamla birlikte bayram namazında bulunan kimseden de cuma namazına gelmek düşer. Fakat, bu hükümden imam müstesnadır. Çünkü imamdan her ikisinde bulunma keyfiyeti düşmez. Ancak, cuma namazını kıldıracak ve imam olması sahih olan kimse bulunursa o takdirde farz imamdan da düşer. İhtilâftan çıkmak için en iyisi cuma namazında bulunmaktır.

Hanbelîlerin bu meselede dayandıkları delil, Zeyd b. Erkam hadisidir. *"Cuma namazını kılmak isteyen kılsın."* [2] Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: *"Bu gününüzde iki bayram toplanmıştır. Dileyen cuma yerine bayramla yetinsin. Biz ise cuma kılacağız."* [3] Ayrıca, cumanın öğle namazından farkı bir hutbe fazlalığıdır, bayram namazında hutbeyi dinlemek de gerçekleşmiştir, dolayısıyla bu yeterli olup ikinci defa dinleme yerine geçer. Ayrıca her

1 - *el-Muğnî*, II, 358; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 44.

2 - Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. Lâfzı şöyledir: *"Her kim namaz kılmak isterse kılsın."*

3 - Hadisi İbni Mace rivayet etmiştir. İbni Ömer ile İbni Abbas'tan benzer bir hadis rivayet edilmiştir.

ikisinin vakti birdir. Dolayasıyla öğle namazıyla birlikte Cuma namazında olduğu gibi biri diğeriyle düşer.

Hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in *Biz Cuma kılacağız* ifadesi, imamdan cumanın düşmeyeceğine delâlet etmektedir. Zira o terketseydi, kendisine cuma farz olan veya kendisinden Cuma namazı düştüğü hâlde kılmak isteyenlerin bunu kılmaları imkânsız olurdu.

4. Cumanın Keyfiyeti ve Miktarı:

Cuma namazı iki rekât namaz ile ondan önce verilen iki hutbeden ibarettir. (1) Hz. Ömer şöyle demiştir: *"İki rekât cuma namazı tamam olup eksik değildir. Farklı söz söyleyen ziyandadır."* (2) Cuma namazının iki rüknü vardır. Namaz ve hutbe. Namaz, icma ile açıktan kıraatle kılınan iki rekâttır. İki hutbe ise farz olup namazdan önce okunur. En sahih görüşe göre hutbe cuma namazının sahih olması için şarttır. Hutbenin en azı Allah'a hamd okumaktan ibarettir. Cumadan önce, ittifakla dört rekât, Malîkiler dışındaki cumhura göre cuma namazından sonra yine dört rekât namaz kılmak sünnettir.

5. Cuma Namazının Sıhhatinin Şartları:

Cuma namazının sıhhatinin daha önce geçen on bir şartından fazla olarak, Hanefî ve Şafiîlere göre yedi, Malikîlere göre beş, Hanbelîlere göre dört şart daha ilave edilir. (3) Bu şartlar da aşağıda zikredilmiştir:

1 - Öğle Vaktinin Girmiş Olması:

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur, öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. Cuma namazı kaza edilmez. Eğer vakit cuma namazı sığmayacak kadar dar olursa cemaat öğle namazı için iftitah tekbiri getirirler. Hanbelîler dışındaki cumhura göre, zevâlden önce kılınan cuma namazı sahih olmaz. Dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in güneş zevâlde iken cuma namazını kıldırmaya devam etmiş olmasıdır. Enes (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) cuma namazını, güneş meyledince kılardı."* (4)Hulefâ-i Râşidin ve onlardan sonrakiler buna göre hareket etmişlerdir. Zira cuma namazı ile öğle namazı bir vaktin farzlarıdırlar, vakitleri değişik değildir. Hazar namazı ile sefer namazı vakit bakımından nasıl bir ise cuma namazı ile öğle namazı da vakit bakımından aynıdır.

---

1 - *el-Bedâyi'* ,I, 256; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 155; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 81; *Muğni'l-Muhtâc* I 276; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 21-41.

2 - Bunu Ahmed, İbni Mace ve Neseî rivayet etmişlerdir.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 747-761; *Fethu'l-Kadir,* I, 408-416; *el-Bedâyi',* I, 259, 262, 266; *el-Lübâb,* I 110-112; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 495-500; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 372-378; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 152 154; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 80, 81; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 279-285; *el-Mühezzeb,* I, 110 vd., 117 *Hâşiyetü's-Şarkâvî,* I, 261-266; *Keşşaful-Kınâ',* 27, 34, 42 vd.; *el-Muğnî,* II, 295, 327-337, 356 359.

4 - Bu hadisi Ahmed, Buharî, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* III, 259.

Hanbelîlere göre cuma namazını zevâlden önce (öğle vakti girmeden önce) eda etmek caizdir. cuma namazının ilk vakti bayram namazının ilk vaktidir. Çünkü Abdullah b. Seydan es-Sülemî şöyle demiştir: *"Hz. Ebu Bekir ile beraber cuma namazında bulundum. Onun hutbesi ve namazı, gündüzün yarısı girmeden önce idi. Sonra cuma namazında Hz. Ömer ile beraber bulundum, hutbesi ile namazı, gündüzün tam ortasıdır, diyebileceğim bir zamanda idi. Sonra cuma namazında Hz. Osman ile beraber bulundum. Onun da namazı ile hutbesi zevâl vaktidir, diyebileceğim bir vakitte idi. Hiç kimsenin bunu kınadığını ve kabul etmediğini görmedim."* (1) Dolayısıyla bu durum icma gibi olmuştur. Ayrıca cuma namazı bir nevi bayram namazı olup iki bayram namazına benzemektedir.

Cuma namazının zevâlden önce kılınması caiz veya ruhsattır. Zevâl vaktinin girmesi ile kılınması farz olur. Zevâl vaktinden sonra kılınması ise daha faziletlidir. Çünkü Seleme b. Ekva'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) ile beraber zevâl vaktinde cuma namazı kılardık, sonra da döner gölge bulmaya çalışırdık."* (2) Yani gölge henüz yeni uzamaya başlamakta olurdu.

Cuma vaktinin sonu, ihtilâfsız olarak öğle vaktinin sonudur. Zira cuma namazı öğle namazına bedeldir yahut onun yerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla cuma namazını öğle namazına ilhak etmek gerekir. Çünkü her ikisi arasında bir benzerlik söz konusudur.

Cuma Namazına Ne Zaman Yetişilir?

İmamla birlikte cuma namazının bir kısmına yetişme konusunda fakihlerin iki görüşü vardır.

Hanefîlerde tercih edilen görüşe göre: (3) Cuma günü cuma namazının neresinde olursa olsun imama yetişen kişi yetiştiği kadarını onunla beraber kılar, cumayı tamamlar ve cuma namazına yetişmiş olur. Öyle ki, bir kimse teşehhütte yahut sehiv secdesinde cuma namazına yetişse bile Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre cuma namazına yetişmiş sayılır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Yetiştiğiniz kadarını kılın, kılamadığınızı kaza edin."* (4) buyurmuştur.

Cumhura göre: (5) Bir kimse imama ikinci rekâtta yetişirse cuma namazına ye-

1 - Bu hadisi Darekutnî, Ahmed rivayet etmiş olup Ahmed bunu hüccet kabul etti ve şöyle dedi: "Bunun gibi İbni Mes'ud, Cabir, Saîd ve Muaviye'den "Onların Cuma namazını zevâlden önce kıldıkları rivayet edilmiştir" *Neylü'l-Evtâr*, III, 259.

2 - Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, a.y.

3 - *Fethu'l-Kadir*, I, 419; *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb* I, 114.

4 - Bu hadisi Ahmed, İbni Hıbban, Said b. Müseyyeb ve Ebu Hureyre'den *merfu* olarak rivayet etmişlerdir. Müslim demiştir ki: İbni Uyeyne bu lâfızda hataya düşmüştür. Bu hadisi ondan başkasının Zühri'den rivayet ettiğini bilmiyorum. Bu hadisi altı imam: *"Yetiştiğiniz kısmı kılın, yetişemediğinizi tamamlayın."* ifadesi ile rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 200.

5 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 299 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'*; II, 28, 33; *el-Muğnî* II, 312.

tişmiş olur ve bu namazı cuma namazı olarak tamamlar. Eğer imama ikinci rekâtta yetişmezse, bu namazı öğle namazı olarak tamamlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Cuma namazından bir rekâta yetişen ona bir rekât daha eklesin."* hadisi mutlaktır. Bir rivayete göre bu hadis şu lâfızla ifade buyurulmuştur: *"Namazdan bir rekâta yetişen o namaza yetişmiş olur."* Başka bir rivayet de şöyledir: *"Cuma namazının bir rekâtına yetişen namaza yetişmiş olur."* (1)

2 - Cuma Kılınan Yerin Şehir Olması:

Cuma namazının kılındığı yerin büyük bir şehir olması yahut Hanefîlere göre, şehrin namazgâhında kılınması gerekir. Büyük şehir, hükümleri uygulayıp cezaları infaz edecek emiri, kadısı bulunan her yerdir. Hanefî mezhebinde meşhur olan görüş budur.

Hanefîlerin çoğunluğuna göre daha önce de açıkladığımız üzere fetvaya esas olan görüş şudur: Şehir, en büyük mescidi cuma namazı ile mükellef cemaati almayacak kadar büyük olan yerdir. Bu şart, cuma namazının farz olma ve sahih olma şartıdır. Cuma namazını ancak şehir yahut şehre bağlı yerleşim merkezlerinde eda etmek sahih olur. Şehre bağlı bulunmayan yerleşim alanlarında bulunan kimselere cuma namazı farz olmadığı gibi, buralarda kılınan cuma namazı sahih de değildir. Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil Abdurrazzak'ın *mevkuf* olarak rivayet ettiği: *"Cuma ile bayram namazları ancak büyük şehirlerde kılınabilir."* hadisidir. (*)

Malikîlere göre: Cuma namazı kılınan yerin yerleşim yeri olması gerekir. Bu da ya şehirdir yahut taş ve benzeri malzeme yahut kamış veya ağaçtan yapılmış binalardır. Kıl ve kumaştan yapılma çadırlarda kalan halk ise genellikle göçmen olmakta ve devamlı olarak yerleşmemektedirler. Dolayısıyla böyle yerlerde kalanlar seferîlere benzerler. Bu şart Malikîlere göre cuma namazının hem sıhhatinin hem de vücubunun şartıdır. Çünkü Malikîlerde sahih olan görüşe göre dört şart (imam, cemaat, mescit ve yerleşim merkezi olma şartları) cumanın hem vacip oluşunun hem de sıhhatinin şartlarıdır. Âdeten köyler kendi kendine yetmekte ve köy halkı güven içinde bulunmakta ve geçimlerini sağlamada başka yerlere göç etmeye ihtiyaç duymamaktadır. Malikîler köy halkı için yüz yahut daha az ya da daha çok sayı sınırlaması yapmamaktadırlar.

Şâfiîlere göre: Cuma namazı mescitte olmasa da bir şehir veya köye ait yerleşim bölgesinde kılınmalıdır. Şafiîlerce azhar olan görüşe göre sahrada devamlı olarak kalsalar bile çadırlarda yaşayanlara Cuma lâzım değildir. Çünkü çadırda yaşayanlar seferî gibidirler yahut sefere hazırlananlara benzerler. Bunlar bir yerde yerleşenlerde olduğu gibi binalara sahip değillerdir. Bunun yanında, Hz. Peygamber döneminde Medine çevresinde ikamet etmekte olan Bedevî kabileleri cuma nama-

---

1 - Birinci lâfız İbni Mâce'ye aittir. İkinciyi Buharî ile Müslim ittifakla, üçüncüyü Esrem rivayet etmişlerdir.

(*) Bkz. S. 372.

zını kılmıyorlardı; Hz. Peygamber (a.s.) de cuma namazını kılmalarını kendilerine emretmemişti.

Hanbelîlere göre: Cuma namazı kılmakla mükellef kimselerin bir yerde yerleşmiş kırk ve daha fazla sayıda olmaları gerekir. Binalar o civarda âdet olduğu şekilde taştan, kerpiçten yahut çamurdan yahut kamıştan ve ağaçtan yapılmış olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ureyne köyleri halkına cuma namazı kılmalarını yazılı olarak emretmişti. Çadırda yahut kıldan yapılmış evlerde ve göçebe olarak yaşayanlara cuma namazı farz değildir. Bunların kılacakları cuma namazı sahih değildir. Çünkü bu gibi evler genellikle yerleşim için kurulmamaktadır.

Netice olarak, cumhura göre cuma namazının kılınabilmesi için kılınan yerin şehir yahut köy olması gerekir. Köyün de Hanefîlere göre büyük olması gerekir. Küçük köylerde oturanlara cuma namazı farz değildir. Hanefîlere göre cuma namazının mutlaka şehir merkezinde kılınması gerekir. Fakat Hanefîler dışındakilere göre şehir şartı olmayıp, köy ile şehir bu hususta eşittir.

3 - Cemaatin Bulunması:

Hanefîlerde Ebu Hanife ile esah rivayete göre: İmam Muhamed'e göre cemaatin en az sayısı imam hariç üç erkektir. Bunlar seferî veya hasta da olsa farketmez. Çünkü topluluğun sahih olan en az miktarı üç kişidir. Cuma namazında cemaat, müstakil bir şarttır. Çünkü Allah teâlâ: *"Allahı zikretmeye koşun."* buyuruyor. Burada koşun ifadesi cemi'dir. Cuma kelimesi de cemaattan alınmıştır.

Cuma namazını kılanlara mutlaka Allah'ın hükümlerini hatırlatacak bir hatip gerekir. Cemaat iftitah tekbirinden sonra secdeye gitmeden önce imamı bırakıp giderlerse Cuma namazı bozulur, öğle namazı kılınır.

Eğer cemaat geri dönüp de imama rükûda yetişirlerse yahut imamla birlikte namaz kılan üç erkek kalırsa yahut cemaat hutbe okuduktan sonra ayrılır da imam başka bir cemaate cuma namazı kıldırırsa bu namaz sahih olur. Cemaatin bulunması cuma namazının yerine getirilme şartı olup namazın sonuna kadar devam ve bekası şartı değildir. Rükünlerden biri bulunmazsa, eda gerçekleşmez.

Bu rükünler de kıyam, kıraat, rükû ve secdedir. Eğer cemaat iftitah tekbirinden sonra, fakat secdeden önce namazı bırakıp giderlerse cuma namazı bozulur. Daha önce de açıkladığımız üzere, öğle namazı yeniden kılınır.

Malikîlere göre: Cuma namazı ve hutbe için on iki kişinin bulunması şarttır. Çünkü Cabir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü ayakta hutbe okumaktaydı. O sırada bir deve ticaret kervanı Şam'dan gelmişti. İnsanlar cuma namazını bırakıp kervanın bulunduğu yere gittiler. Geride sadece on iki kişi kalmıştı. Bunun üzerine cuma namazı hakkındaki şu ayet indi: "Bir ticaret, yahut bir eğlence gördükleri zaman oraya dağılıp giderler ve seni ayakta bırakır-*

lar." [1](Cuma, 62)

Malikîlere göre bu şartın da iki şartı vardır:

a) On iki kişinin şehrin yerlisi olması gerekir. Ticaret maksadı ile orada ikamet edenlerle kılınacak cuma namazı o kişiler o şehrin ahalisi değillerse sahih değildir.

b) On iki kişi hutbenin başından namazın selâmına kadar imamla beraber bulunmalıdırlar. Bu kişilerden birinin namazı bozulursa, imamın selâmından sonra bile olsa cuma namazı batıl olur. Yani namaz tamamlanıncaya kadar cemaatin bulunması meşhur olan görüşe göre şarttır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Cuma namazı, bir yerde yerleşmiş erkek, hür, cuma namazı ile mükellef bulunan köy halkından kırk veya daha fazla kişinin bulunması ile kılınabilir. Hasta, dilsiz veya sağır da olsalar bu yerleşim merkezini terketmemeleri, misafir olmamaları gerekir. Fakat cemaatin sayısı kırk kişiden fazla ise imamın misafir olması caizdir. Cuma namazı kırk kişiden az cemaatle kılınamaz. Çünkü Ka'b hadisine göre, Medine'de Es'ad b. Zürare'nin imamlığında kılınan ilk cuma namazındaki cemaatin sayısı kırk kişi idi. [2] Beyhakî'nin İbni Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Medine'de cuma namazı kıldırdığı zaman sayıları kırk kişi idi. Hz. Peygamber (a.s.)'in kırk kişiden daha az bir cemaatle cuma namazı kıldırdığı rivayet edilmemiştir. O halde daha azı ile cuma caiz olmaz. Eğer cuma hutbesi okunurken bu kırk kişinin tamamı yahut bir kısmı hutbede iken dağılıp giderlerse cuma namazı sahih olmaz. Çünkü bu kırk kişinin hutbenin bütün rükünlerini işitmesi istenmektedir. Zira hutbeden maksat, insanlara bazı hükümleri işittirmektir. Eğer cemaat cuma namazını tamamlamadan önce kırk kişiden noksan olurlarsa yeniden öğle namazını kılarlar. Bu namazı cuma namazı olarak tamamlayamazlar. Çünkü cuma namazında sayı şarttır. Taharette olduğu gibi sayı da namazın bütününde gereklidir.

Bana göre, cuma namazı toplanmayı gerektirir. Örfe göre büyük bir cemaat ne zaman meydana gelirse cuma namazını kılmak farz ve sahih olur. Cuma namazında belli bir cemaat sayısını şart koşan nas bulunmamaktadır. Cuma namazında ittifakla cemaatin bulunması şarttır. Çünkü şeriatten öğrendiğimize göre cemaat, namazda bulunması gereken bir rükündür.

4 - Devlet Başkanı veya Naibinin İmam Olması, Caminin Herkese Açık Olduğuna Dair Devlet Başkanının İzninin Bulunması:

Hanefîler bu konuda şu iki şartı ileri sürmüşlerdir:

---

1 - Bu hadisi Ahmed, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî sahihtir demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 278.

2 - Ebu Dâvud ve İbnî Mâce rivayet etmiştir.

a) Devlet başkanı (velev kuvvet zoruyla başa geçmiş olsun) veya naibinin yahut cuma kıldırması için salahiyetli bir makam tarafından kendisine izin verilmiş kimsenin cumanın imam ve hatibi olması lâzımdır. Çünkü cuma namazı büyük bir cemaat ile kılınır. Cuma namazını kıldırma konusunda münakaşalar çıkabilir. Bu sebeple cuma namazının kılınmasını tamamlamak ve başka birinin öne geçip kıldırmasını önlemek için böyle bir imamın olması gerekir.

b) Caminin açık bulundurulması ve herkesin buraya girmesine izin verilmiş olması gerekir. Öyle ki, cuma namazı kılması gereken hiç bir kimseye cuma namazı kılınan yere girmesi yasaklanmış olmamalıdır. Çünkü her toplantı toplanma iznini gerektirir. Ayrıca izin olmaksızın toplanmanın manası olmaz. Ayrıca cuma namazı İslâm'ın şiarlarından ve dinin özelliklerinden biridir. Dolayısıyla alenen ve yaygın bir şekilde yerine getirilmesi gerekir.

Hanefîlerden başkası bu iki şartı ileri sürmemiştir. Onlara göre cumanın sıhhati için devlet başkanının izin vermesi ya da cuma namazında bulunması şart değildir. Hz. Osman, evinde mahsur kalmış iken, Hz. Ali izin almaksızın Medine halkına cuma namazı kıldırmıştı. Bu duruma kimse karşı çıkmayıp, Hz. Osman da bu namazı tasvip etmiştir. (1) Ayrıca cuma namazı vaktin farzıdır, bu iki şartın koşulmamasında öğle namazına benzemektedir. (2)

5 - Cuma Namazı İmamla ve Camide Kılınmalıdır

Malikîler cuma namazında şu iki şartı ileri sürmüşlerdir.

a) Cuma namazı mukim olan bir imamla beraber kılınmalıdır. Cemaatsiz olarak ayrı ayrı kılınan cuma namazı sahih değildir. İmam seferî olmayıp mukim olmalıdır. İmam aynı zamanda hutbeyi okumalıdır. Ancak burun kanaması ve abdest bozulması gibi bir özür sebebiyle başkasını yerine geçirmişse o takdirde bunun bir zararı yoktur. İmam aynı zamanda hür olmalıdır. Kölenin imamlığı sahih değildir. Hanefîlerin hilâfına imamın vali olması şartı da yoktur.

b) Cuma namazı devamlı olarak cuma kılınan bir camide kılınmalıdır. Evlerde, evlerin bahçesinde, hanlarda, açık arazide sahih olmaz. Kısaca Malikî mezhebine göre, ev ve dükkan gibi koruma altında bulunan ve herkesin giremiyeceği yerlerde cuma namazını kılmak sahih değildir.

Caminin dört şartı vardır: Caminin binası olmalıdır. Binası örf ve adetlere göre kamış ve benzeri malzemeden yapılmış olan camilerde cuma namazı sahihtir. Caminin binası birleşik olmalıdır, şehre bitişik olmalıdır. Cuma ancak şehirde tek bir yerde kılınabilir. Bir şehirde bir kaç cuma kılınacak olursa , en eski camide kılınan cuma namazı sahihtir, diğerlerinde kılınan cumalar sahih değildir. Eskiden maksat, başlangıçta cuma namazının ilk olarak kılındığı camidir. Binasının tamamlanması

1 - Bunu mana olarak Buharî rivayet etmiştir.
2 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 41.

diğerlerinden sonraya kalsa da fark etmez

Tercih edilen görüşe göre, caminin tavanının bulunması şart değildir. Bunun gibi, devamlı olarak cuma namazı ile beş vakit namazın kıldırılmasının kastedilmesi de şart değildir. Mescidin iç ve dış avlusunda cuma kılınması sahihtir. Mescide bitişik olup mescitle aralarında ev, dükkân ve umuma açık olmayan mahaller gibi şeyler bulunmayan yollarda kılmak da sahihtir. Mescit ister dar ister geniş olsun, saflar bitişik olsun veya olmasın farketmez. Ama zaruret olmaksızın yollarda ve cami avlusunda cuma namazı kılmak mekruhtur.

Mescit insanlara dar da gelse, çatısı üzerinde cuma namazı kılmak caiz olmaz. Bunun gibi ev ve dükkân gibi herkese açık olmayan yerlerde de cuma namazı kılmak caiz olmaz.

6 - Gereksiz Olarak Bir Şehirde Bir kaç Kez Cuma Namazı Kılınması

Cuma namazının sahih olması için Şafiîlere göre cuma kılınan şehir veya köyde cuma namazından önce yahut buna yakın bir cuma namazı kılınmış olmaması şarttır. Ancak, şehir büyük olur ve insanların bir mekânda toplanmalarında bir güçlük bulunursa müstesna, bu da ya nüfus kalabalığından yahut cemaatte bir gurubun aralarında kan davası bulunmasından yahut şehrin çevresinin birbirine uzak olmasından kaynaklanır. Bu da müezzinin sesinin şehrin diğer tarafından cumanın vücubu için lâzım olan şartlar altında ulaşması ile anlaşılır.

Şafiîlerce ileri sürülen bu şartın dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in sadece bir tek yerde cuma namazı kıldırdığı hususu ile, bir tek camide cuma namazı kılınmasının toplanma şiarını ortaya koymak müslümanların birliğini sağlamak gibi maksatları gerçekleştirmede daha tesirli olmasıdır.

Şafiî mezhebine göre, bir şehirde kılınan cumalardan hangisi önce ise o sahihtir, diğerleri batıldır. Çünkü birden fazla cuma namazı kılınamaz. Aynı anda kılınan iki cumanın ikisi de batıldır. Öncelik ve yakınlıkta imamın iftitah tekbirinin sonunda bulunan "harfin söylenmesine"'sına itibar edilir. Hangi caminin imamı iftitah tekbirinin "ra"'sını önce söylemişse onun kıldırdığı cami önce sayılır. Eğer bu camilerin imamlarından iftitah tekbirinin "ra"'sını önce söyleyen bilinir de sonra unutulursa, hepsi üzerine öğle namazını yeniden kılmak farz olur. Çünkü sahih ile fasit olan birbirine karışmıştır. Eğer iftitah tekbirinin "ra"'sını birbirine yakın zamanda aldıkları bilinir yahut hangisinin önce ve yakın olduğu bilinemezse, vakit geniş olduğu takdirde cuma namazı iade edilir. Çünkü şartları yeterli cuma namazı bu durumda vuku bulmamıştır.

Bir ihtiyaç, meselâ, bir yerde toplanmanın güç olması sebebiyle bir kaç yerde cuma namazı kılınırsa, bu caiz olur hepsinin kıldıkları namaz da en sahih görüşe göre sahih olur. İmamların almış bulundukları tekbirler ister aynı anda olsun, ister peşpeşe olsun, farketmez. Böyle durumlarda ihtiyat olarak öğle namazını da kılmak

sünnetdir. Bir ihtiyaç sebebiyle bir kaç yerde cumanın kılındığı beldede cuma namazı kılan ve cumasının ilk cuma olduğunu bilmeyen kimseler için, ihtiyat olarak cuma namazını öğle namazı olarak iade etmek gerekir. Bunun sebebi ihtiyaç da olsa, bir yerde bir kaç cuma namazının kılınmasını kabul etmeyenlerin ihtilâfından çıkmaktır. Böyle bir kimse ihtiyat olarak cuma namazını kıldıktan sonra, en son öğle namazına yahut öğle namazına, diyerek niyet eder. Böylece öğle namazını kılarak vaktin farzının borcu altından kalkmış olur.

Zuhr-i âhir namazı: Cuma namazından sonra kılınan öğle namazıdır. Bu namaz ihtiyaç olmaksızın bir kaç yerde cuma namazı kılındığı zaman vacip, sadece ihtiyaç kadar bir kaç yerde kılındığı zaman müstahap, bir kaç yerde ihtiyaçtan dolayı mı yoksa başka sebepten ötürü mü kılındığı bilinmezse, yine müstahap, bazı kır köylerinde olduğu gibi beldede sadece bir cuma kılındığı zaman da haramdır.

Racih görüşe göre Malikîler şunu tespit etmişlerdir: Bir şehirde iki yahut daha çok mescitde bir kaç cuma namazının kılınmasına engel olunur. Bir şehirde ancak bir tek cuma namazı kılınabilir. Eğer bir beldede bir kaç cuma namazı kılınırsa, en eski camide kılınan cuma namazı sahihtir. En eski mescit daha önce de açıkladığımız üzere, bu mescidin binasının tamamlanması diğer mescidlerden geri kalsa da bir beldede ilk olarak cuma namazının kılındığı mescittir. [1]

Anılan hususlarda Hanbelîler, Şafiî ve Malikîler ile aynı görüşü paylaşmaktadır: [2] Eğer bir belde çok büyük olup bir kaç camiye ihtiyaç duyulursa yahut o beldenin halkı arasında düşmanlık bulunması sebebiyle fitne çıkmasından korkuluyorsa yahut belde çok geniş olup etrafı birbirine çok uzak olma durumu bulunursa, bu camilerin hepsinde kılınacak cuma namazı sahihtir. Çünkü cuma namazı cemaatin toplanması ve hutbe okunması için meşru kılınmıştır. Dolayısıyla bayram namazında olduğu gibi, ihtiyaç olan yerlerde kılınması caizdir. Hz. Ali'nin bayram günü çıktığı ve yerine zayıf insanlara bayram namazını kıldırmak üzere Ebu Mes'ud el-Bedrî'yi halef bıraktığı sabit olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.)'in ve ashabının iki yerde cuma namazı kılmayı terketmeleri buna ihtiyaç olmadığı içindir. Sahabe ise Hz. Peygamber (a.s.)'in hutbesini dinlemeyi ve onun cumasında hazır bulunmayı, evlerinin uzak olmasına rağmen tercih ederlerdi. Çünkü O Allah'tan aldığını tebliğ ediyordu.

Bazı şehirlerde bir kaç yerde cuma namazı kılmaya ihtiyaç duyulunca, bir çok yerde cuma namazı kılınmaya başlandı. Bu durumu hiç kimse reddetmemiştir. Dolayısıyla bu hususta icma olmuştur.

Eğer ihtiyaç iki yerde cuma namazı kılınmakla giderilirse üçüncü yerde cuma namazı kılmak caiz değildir. Dördüncü ve beşinci yerlerdeki cumalar da böyle-

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 500; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye* 80, vd.

2- *el-Muğnî* ,II, 334 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ'* II, 42-44

dir.

Gereksiz olarak bir beldenin birden çok yerinde cuma ve bayram namazı kılınması haramdır. Hakimin, ihtiyaç miktarından fazla cuma namazı izni vermesi de haramdır.

İhtiyaç bulunmadığı hâlde, iki yerde cuma namazı kılınırsa, devlet başkanının (hakimin) bizzat kıldırdığı yahut izin verdiği cuma namazı sahihtir.

Çünkü diğer yerlerde kılınan cuma namazlarını sahih kabul etmek, devlet başkanının cumasının sahih olmadığına hüküm vermek demektir.

Eğer bu iki yer devlet başkanının izin verip vermemesi konusunda eşit iseler, ilk kılınan cuma namazı sahih, ikincisi batıldır. İlk olma, iftitah tekbirinin önce alınması ile olur. Nitekim Şafiîlerin görüşü de böyledir. Hutbe ve selâmın önce olması ile değildir. Eğer bu iki cuma namazı kılınış bakımından birbirine yakın olup izin ile kılınıp kılınmama konusunda da eşit olurlarsa, ikisi de batıl olurlar. Çünkü bunları tashih etmek mümkün değildir.

Eğer bir beldede gereksiz olarak iki yerde kılınan cuma namazlarından hangisinin önce kılındığı bilinmezse yahut biliniyor da sonra unutulmuşsa, hepsi öğle namazını kılarlar. Özetle, meşhur olan görüşe göre Malikîler, Şâfiî ve Hanbelîler ile Hanefîlerden Kâsanîye göre, gereksiz olarak bir beldede bir kaç yerde cuma namazı kılmak caiz değildir.

Hanefîlerde fetva verilen mezhep görüşüne göre, güçlüğü ortadan kaldırmak için bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınabilir. Çünkü sadece bir yerde kılınmasını mecburî yapmakta açıkça güçlük vardır. Zira bu durumda cuma namazına geleceklerin çoğuna mesafe uzatılmış olur. Bir kaç yerde cuma namazı kılmanın caiz olmayacağına dair delil bulunmamaktadır. Zaruret ve ihtiyaçlar, özellikle büyük şehirlerde bir tek yerde cuma kılmanın şart koşulmamasını gerektiriyor.

Bu görüşün tercih edilmesi daha doğrudur. Çünkü şehirlerde binalar genişlemiş, insanlar çoğalmıştır. Cuma namazını eda etmede insanlara kolaylık sağlamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bir kaç yerde cuma kılmaya engel olma konusunda sağlam bir delil bulunmamaktadır. İbni Rüşd bu konuda şöyle demiştir: [1] Eğer bir kaç yerde cuma namazı kılınmaması şart koşulacak olsa, şehir, devlet başkanının bulunması, mescidin sahibinin bulunması cuma namazının sıhhatinde şart olsaydı, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu konuda sükût etmesi ve bu konu ile ilgili olarak açıklamada bulunmaması caiz olmazdı. Çünkü Allah tealâ onun hakkında şöyle buyuru-

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 755 vd. *el-Münye Şerhi*'nnde şöyle denilmektedir: İhtiyatlı hareket etmek daha iyidir. Çünkü bir kaç yerde cuma kılmamanın caiz olup olmaması konusundaki ihtilâf kuvvetlidir. Fetva zarureti dolayısıyla bir kaç yerde cuma kılmanın caiz olmasının sahihliği, takva sebebiyle ihtiyatın meşru oluşuna engel değildir.

yor: *"Biz sana bu Kur'an'ı, insanlara, kendilerine indirilen hükümleri açıklaman için indirdik."* (Nahl, 44), *"Biz sana kitabı, ancak ihtilâfa düştükleri konuları kendilerine açıklaman için gönderdik."* (Nahl, 64)

Anılan konularda Şafiî ve Malikîler de aynı görüşü paylaşmaktadır. [1] Bu görüş de şudur:

Eğer bir belde büyük olur da bir kaç camiye ihtiyaç duyulursa yahut o beldenin halkı arasında bir düşmanlık bulunması sebebiyle fitne çıkmasından korkulursa yahut bu belde çok büyük ve etrafı birbirine çok uzaksa, bu beldede kılınan bütün cuma namazları caizdir. Çünkü cuma namazı cemaatin toplanması ve hutbe için meşru kılındı. Dolayasıyla bayram namazında olduğu gibi ihtiyaç olan yerlerde kılınması caizdir. Zira Allah tealâ bir âyette *"Biz sana Kur'an'ı, insanlara indirilen hükümleri kendilerine açıklaman için indirdik."* buyuruyor. Yine bir başka âyette: *"İhtilâfa düştükleri konularda kendilerine açıklama yapman için."* buyuruyor.

Bugün cuma namazının bir çok camide kılınması, İslâm'ın kolaylık ve namaz kılanlardan güçlükleri giderme prensibi ile uyuşmaktadır. Remlî gibi bazı Şafiîler Kahire, Bağdat ve Şam gibi büyük şehirlerde cuma namazını kılan hiç bir kimse üzerine öğle namazını kılmak farz değildir diye karar vermişlerdir.

Önce tekbir getirenin cuması sahih olur hükmünün manası, mescide önce gel menin sevabının çok olacağı manasını ifade eder.

7 - Namazdan Önce Hutbe Okunması:

Fakihler cuma namazında hutbenin şart olduğu ve hutbesiz cumanın sahih olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. [2] Çünkü Allah tealâ: *"Allah'ı zikr etmeye koşun"*. buyuruyor. Zikir hutbedir. Hz. Peygamber (a.s.) hutbesiz bir cuma namazı kıldırmamıştır. [3] Nitekim; *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılın."* buyurmuştur. Hz. Ömer ile Hz. Aişe (r.a.)'nin: *"cuma namazı hutbeden ötürü kısaltılmıştır."* dedikleri rivayet edilmiştir. Hanefîlerce en sahih görüşe göre;

---

1 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 154.

2 - *Tebyînü'l-Hakâik,* I, 219; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 499; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 285; *el-Mugnî,* II, 302.

3 - Bunu Beyhakî zikretmiştir. İbni Cevzî hutbenin vacip olduğuna : *"Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz öylece namaz kılın."* hadisini delil olarak göstermiştir. Müslim'in Cabir b. Semure'den rivayet ettiğine göre, *"Resulullah (a.s.) ayakta hutbe okur, sonra otururdu. Sonra kalkarak yine ayakta hutbe okurdu..."* Ebu Dâvud'un İbni Ömer'den tahric ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) iki hutbe okurdu. Minbere çıktığı zaman, müezzin ezanını bitirinceye kadar otururdu. Sonra kalkıp hutbesini okur, sonra oturur, hiç konuşmazdı. Daha sonra kalkıp hutbe okurdu."* Bu hadisin ravilerinden biri hakkında tenkid vardır. *Nasbu'r-Râye,* II, 196.

hutbe iki rekât namaz yerine kaim değildir. Belki sevap bakımından hutbe cuma namazının yarısı kadardır. Çünkü bu konuda gelmiş bulunan haberde "Hutbenin namazın yarısı gibi olduğu" zikredilmiştir.

Hutbe ittifakla cuma namazından önce okunur ve iki tanedir. Fakihler hutbenin şartları konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefîlere göre: [1] İmam uzun surelerden *(Tıvâl'i mufassal*'dan) birini okuyacak kadar hafif iki hutbe okur. İki hutbe arasını üç ayet okuyacak kadar bir müddet oturuşla ayırır. İkinci hutbeyi birinci hutbeden biraz daha alçak sesle okur. Hatip hutbeyi ayakta ve insanlara karşı yönelerek küçük ve büyük abdestsizliklerden temizlenmiş olarak avret yerini örterek okur. Cemaat sağır veya uyuyor da olsa hatip hutbesini yukarıdaki şekilde irad eder.

Hatip oturarak yahut abdestsiz olarak hutbe okusa, maksat hasıl olacağı için caizdir. Ancak bu şekilde okumak, bize intikal eden sünnet şekline uymadığı ve namaz için abdesti yenilemek gerektiğinden hutbe ile namaz arasına fasıla gireceği için mekruhtur. Hanefîlere göre, hutbede taharetli olmak ve ayakta durmak sünnettir. Bunun sebebi, esah olan görüşe göre hutbenin iki rekât namaz yerine kaim olmamasıdır. Çünkü hutbede kıbleye sırt çevirme ve konuşma vardır ki bunlar namaza muhaliftir. Namazın bütün şartları hutbe için söz konusu değildir.

Hatip hutbede sadece *"el-hamdü lillah"*, *"sübhanallah"*yahut *"lâ İlâhe illellah'* diyerek tahmid, tehlil ve tesbih ile yetinecek olursa, Ebu Hanîfe'ye göre kerahetle caizdir. Çünkü Allah teâlâ: *"Allah'ı zikretmeye koşun."* buyuruyor. Tefsir âlimlerinin ittifakı ile ayette zikirden kasdedilen hutbedir. Azı ile çoğu arasında her hangi bir ayırım yapmaksızın, hutbeye mutlak olarak zikir adı verilmiştir. Kur'an'ın beyanına ilâvede bulunmak nesih manasını ifade eder. Rivayet edildiğine göre, Hz. Osman halife seçildiğinde ilk cuma günü minbere çıkınca: *"el-hamdü lillâh"* dedikten sonra dili tutuldu ve inip cuma namazını kıldırdı. Bu durum sahabeden bir âlimler topluluğu önünde vuku bulmuştu. Hiç bir sahabe buna karşı çıkmamıştı. Bu da, hutbede bu kadarın kâfi geleceğine delil teşkil etmektedir.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, hutbe denecek kadar uzun bir zikrin yapılması gerekir. Bunun en az ölçüsü teşehhüt miktarıdır. Çünkü hutbe vaciptir. Tesbih ile tahmide hutbe adı verilemez.

Hanefîlere göre hutbenin beş şartı vardır.

a) Hutbe namazdan önce okunmalıdır.

b) Hutbe niyeti ile okunmalıdır.

c) Öğle vaktinde okunmalıdır.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr ma'a'l-İnâye*, I, 413-415; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 757-760; *Meraki'l-Felâh*, 87; *e Bedâyi'*, I, 262; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 219 vd.

d) Sahih olan görüşe göre hutbeyi, cuma namazı kendileri ile kılınabilen kimselerden en az bir kişi dinlemelidir. Bir kölenin, hasta kişinin, cünüp de olsa bir yolcunun bulunması da yeterlidir.

e) Yalnız bir çocuk yahut sadece kadının dinlemesi ile hutbe sahih olmaz. Hutbeyi bir cemaatin dinlemesi şart değildir.

Hutbe ile namaz arasında yemek, yıkanmak gibi namaz dışı işlerle fasıla verilmemesi şarttır. Eğer fasıla verilirse birinci hutbe batıl olacağı için hutbe tekrar edilir. İmam ile hatibin aynı kişi olması da şart değildir. Fakat hatibin dışında birinin cuma namazını kıldırması yakışmaz. Çünkü hutbe ile namaz tek bir şey gibidir. Hanefîler yine, imkânı olduğu hâlde, Arapça dışında bir dil ile hutbenin okunmasını da caiz görmüşlerdir. Cemaat ister Arap ister başka milletten olsun farketmez.

Hatip ikinci hutbeden önce gizlice eûzü çeker, sonra Allaha hamdü senâ ederek kelime-i şehadet getirir, Hz. Peygamber (a.s.)'e salâtu selâm getirir, daha sonra vaaz ve öğütte bulunur. İkinci hutbede hulefa-i raşidîn'in adları ile Hz. Peygamber'in iki amcası Hamza ile Abbas'ın isimlerini zikretmek menduptur. Devlet başkanına dua etmek mendup değildir. Bazıları bunu caiz görmüşlerdir. Kûfe emiri olan Ebu Musa el-Eş'arî'nin Hz. Ömer'e hutbede dua ettiği sabittir. Devlet başkanını, kendisinde bulunmayan sıfatlarla vasıflandırmak tahrimen mekruhtur.

Malikîlere göre:[1] Cumanın her iki hutbesi için dokuz şart ileri sürmüşlerdir:

a) Hatip hutbeyi okurken ayakta durmalıdır. Azhar olan görüşe göre bu şart olmayıp vaciptir. Eğer hatip hutbesini oturarak tamamlarsa sahihtir.

b) İki hutbe de zevâlden sonra okunmalıdır. Eğer önce okunurlarsa caiz değildir.

c) Secîli ve süslü cümlelerle de olsa Arapların hutbe diyeceği bir şekilde yapılmalıdır. Meselâ: "Emrettiği şeylerde Allah'tan korkun, yasakladığı şeylerden sakının." demek gibi. Hatip hutbesinde eğer tesbih getirir, "Lâ ilâhe illellah" der yahut tekbir getirirse bu kadarı hutbe için yeterli değildir. Hutbede Allah'ı övmek, Peygamberine salavat getirmek, Allah'tan takvayı ve O'na itaati emretmek, mağfiret duası etmek, Kur'an'dan bir şey okumak da menduptur. Dolayısıyla hatip sırasıyla aşağıdaki şekilde okur:

«اَلْحَمْدُلِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. اما بعد:
اُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَطَاعَتِهِ وَاُحَذِّرُكُمْ عَنْ مَعْصِيَتِهِ وَمُخَالَفَتِهِ»

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾

1 - *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 499; *eş-Şerhu'l-Kebir*, I, 372, 378 vd., 386.

Sonra oturur. Daha sonra kalkar. Allah'a hamdu senâ, Resulullah (a.s.)'a salatu selâmdan sonra şöyle der: "Emmâ Badü. Allah'ın emirleri hakkında ondan sakının, yasakladığı şeylerden sakının. Allah tealâ bizleri ve sizleri mağfiret eylesin." Bu şekilde hutbe okunursa, bütün âlimlerin ittifakı ile hutbe kamil bir şekilde yerine getirilmiş olur.

d) Her iki hutbe, namazda olduğu gibi, mescidin içinde okunmalıdır. Bu hutbeler mescidin dışında okunacak olursa hutbeler sahih olmaz.

e) Hutbe cuma namazından önce okunmalıdır. Hutbelerden önce kılınan cuma namazı sahih değildir. Eğer hutbe namazdan sonraya bırakılır da, örfe göre zaman yakınsa ve cemaat mescitten dışarı çıkmamışsa namaz yeniden kılınır. Zaman örfen uzun ise hem hutbe hem de cuma namazı yeniden kılınır. Çünkü hutbeler namazla birlikte öğle namazının iki rekâtı gibi mütalaa edilirler.

f) Hutbe okunurken cemaat hazır olmalıdır. Bu cemaatin asgarî sayısı on iki kişidir. Eğer bu on iki kişi başından itibaren hutbede bulunmazlarsa hutbeler yeterli değildir. Çünkü iki hutbe iki rekât gibidir.

g, h, ı) Hutbeyi açıktan okumalıdır. Arap olmayanlar için de olsa hutbe Arapça okunmalıdır. Hutbeler peşpeşe yapılmalıdır. Namaz hutbenin hemen ardından kılınmalı, araya fasıla girmemelidir. Meşhur olan kavle göre, her iki hutbede taharet şart değil, fakat küçük ve büyük abdestsizliklerden temizlenmeyi bile bile terk etmek mekruhtur. Örfe göre yakın zamanda kaybolacak bir özür sebebiyle beklemek vaciptir. Meselâ, hutbeden sonra abdest bozulması yahut hafif burun kanaması olmuşsa ve su da yakında ise imamı beklemek vaciptir.

Her hangi bir özür bulunmazsa hutbeyi okuyandan başkası cuma namazını kıldırmamalıdır. İmam ile hatibin aynı kişi olması şarttır. Ancak hatibe delilik arız olmuşsa veya burun kanaması hâli gelmiş de su uzakta ise o takdirde başkası da namazı kıldırabilir.

Şafiîlere göre: (1) Şafiîlere göre hutbenin beş rüknü yahut beş farzı vardır: Allah tealâ'ya hamd etmek, Resulullah (a.s.)'a salavat getirmek, takvayı tavsiye etmek. Bu üç şeyi yapmak her iki hutbede de farzdır. İki hutbeden birinde anlaşılır şekilde bir ayet okumak, Müslümanlara, ahiretle ilgili konularda duada bulunmak.

Allah'a hamd etmek, Müslim'in rivayetine binaen lâzımdır. Salavat getirmenin sebebi: Hutbe ibadet olduğu için ezan ve namazda olduğu gibi burada da Allah'ı ve Resulünü zikretmeğe ihtiyaç vardır. Takvayı tavsiye etmeye gelince, Müslimin rivayeti dolayısıyladır. Ayrıca hutbeden maksat, vaaz vermek ve insanları yasaklardan sakındırmaktır. Sahih olan görüşe göre, bunun için takvayı tavsiye lafzı aynen lâzım değildir. Çünkü hutbede farz olan, vaaz vermek ve cemaati Allah'a itaata teş-

1 - *Mugni'l-Muhtâc,* I, 285-287; *el-Mühezzeb,* I, 111; *el-Hadramiyye,* 80.

vik etmektir. Vaaza delâlet edecek ifadeler bunun için yeterlidir. İster uzun ister kısa olsun değişmez. "Allah'a itaat edin, Allah'ın haklarını gözetin" demek gibi. Bir ayet okumaya gelince, bunun delili Buharî ile Müslimin rivayetleridir. Ayet ister vaad, ister vaîd, ister hüküm, ister kıssa olsun, farketmez. Duaya gelince halefin (sonradan gelenlerin) seleften bunun yaptıklarını naklettikleri içindir. İkinci hutbede dua edilmesinin sebebi, her şeyin sonunun dua ile bitirilmesi daha uygun olduğu içindir.

En doğrusu, bu rükünlerin tertip üzere olması şart değildir, ancak sünnettir.

Her iki hutbenin şartları ise, aşağıda geleceği üzeredir:

İki hutbenin de namazdan önce okunması, bu hutbelerden her hangi bir sebeple ayrılınmaması, sünnete uymak için kudreti olanın hutbeyi ayakta okuması, her iki hutbenin Arapça olması, zevâlden sonra bir vakit içinde okunmuş olması, iki hutbe arasında oturulması iki secde arasında oturuşa benzer şekilde itminan ve sükûnet içerisinde, daha da iyisi ihlâs suresini okuyacak kadar bir zaman oturulması), hatibin iki hutbe arasında oturup bir miktar bekleyerek fasıla vermesi, hutbenin cuma namazı kendileri ile kılınabilecek kadar cemaate duyurulması, öyle ki, hatip sesini kendisinden başka tam otuz dokuz kişinin duyacağı kadar yükseltmelidir. Hutbeyi mutlaka bilfiil işittirmek ve işitmek gerekir. Cemaatin hepsi sağır yahut bir kısmı sağır bulunsa hutbe sahih olmaz. Hatip kırk kişiye dahil ise, mutlaka hutbeyi kendisine de işittirmesi gerekir. Kendisi sağır ise hutbe yeterli değildir.

Her iki hutbenin sözlerinin ve namaz ile hutbenin de arka arkaya olması sünnettir. Hanefîlerin dedikleri gibi, hutbe ile namaz arasında ara vermek caiz değildir.

Küçük ve büyük abdestsizliklerden temizlenmiş olmak, elbise, mekân ve bedende bulunan necasetin temizlenmiş olması, avret yerinin örtülü bulunması sünnettir. Çünkü hutbe iki rekât namaz yerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla namaz gibidir. Hatta hutbe için vaktin girmiş bulunması şart koşulur. Yine hutbe için namazdaki avret yerini örtmek, elbise, beden ve mekân temizliği gibi diğer şartlar da şart koşulur.

Her iki hutbede cuma namazı sahih olacak bir yerde okunmalıdır. Hutbeyi okuyan kişi erkek olmalıdır. Cemaate imamlık yapması sahih olmalıdır. Âlim ise farzı farz, rüknü rükün, sünneti sünnet olarak bilen bir kişi olmalıdır. Âlim biri değil ise, farzı sünnet zannedecek derecede olmamalıdır.

Hanbelîlere göre: [1] cuma namazının şartı, namazdan önce iki hutbenin okunmasıdır. Dayandıkları deliller daha önce geçmiştir. İki hutbe iki rekât namaz yerindedir. Daha önce Hz. Ömer ile Hz. Aişe'nin bu konudaki sözleri geçmiştir. İki hutbenin, öğle namazının farzının iki rekâtının yerini tuttuğu söylenemez. Çünkü

---

1 - *el-Muğnî,* II, 302-310; *Keşşafu'l-Kınâ';* II, 34-40.

cuma namazı öğle namazının yerine kılınan bir namaz değildir. Belki cuma namazı kılınamazsa o zaman öğle namazı cuma namazının yerini tutar.

Her iki hutbenin sahih olması için şu şartlar lazımdır:

a)*"el-hamdülillah"* lafzı ile Allah'a hamd etmek. Başka bir ifadenin kullanılması yeterli değildir. Çünkü Ebu Hureyre'den *merfu* olarak şöyle rivayet edilmiştir: *"Elhamdü lillâh ile başlanmayan her söz kesiktir."* (1) İbni Mes'ud'un da şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) şehadeti okuyunca, el-hamdü lillâh derdi."* (2)

b) Resulullah (a.s.)'a, "salat" lafzı ile salavat getirmek. Çünkü Allah'ı zikretmeye muhtaç olan her ibadette, ezanda olduğu gibi, Resulünü zikretmeye de ihtiyaç vardır. Hz. Peygambere salat ile beraber selâm getirmek vacip değildir.

c) Tam bir ayet okumak. Çünkü Cabir (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) bazı ayetler okur ve insanlara öğüt verirdi."* (3) Aynı zamanda iki hutbe iki rekât namaz yerini tutmaktadır. Hutbe farzdır. Dolayısıyla namazda olduğu gibi, hutbede kıraet de farzdır. Hutbede okumak için belli bir ayet yoktur. Hatip hutbede dilediği ayetleri okuyabilir. Hatip hutbede, ayetlerden birer kelime okursa bu yeterli değildir.

d) Allah'tan korkmayı tavsiye etmek. Çünkü hutbeden kastedilen budur. Takva lafzı belirlenmiş değildir. Takvayı tavsiye etmenin en azı: "Allah'tan korkun, Allah'a itaat edin" ve benzeri sözler söylemekle olur. Bu şartlar yahut dört rükünde Şafiîlerle beraber ittifak etmektedirler. Hatip hutbede iken bir insana dua etmek isterse edebilir. Müslüman erkek ve kadınlara dua etmek sünnettir. Devlet başkanı bile olsa, belli bir kimseye dua etmekte bir beis yoktur. Genel olarak devlet başkanına dua etmek müstahaptır. Çünkü Müslümanların başı iyi olursa bu, tüm Müslümanların yararına olur. Ebu Musa Hz. Ömer ile Hz. Ebu Bekir'e hutbede dua ederdi. Daha önce de bu husus belirtilmiştir.

Hatip hutbesinde: "Allah'a itaat edin, Allah'a isyanda bulunmaktan sakının." demekle yetinse, azhar olan görüşe göre, bu kadarı hutbe için kâfî değildir.

Tesbih ve tehlile hutbe denilemez. Mutlaka örfe göre, hutbe denilecek kadar uzun olması gerekir. Hutbe esnasında az da olsa, haram olan bir sözün söylenmesi hutbeyi iptal eder. Nitekim ezan da konuşmakla batıl olur.

Hutbenin on iki şartı vardır: Daha önce geçmiş bulunan şartların, yanısıra gücü yeten kimseler için ayakta bulunmak. Âciz olma yahut hastalık gibi bir özür sebebiyle hatip eğer oturarak hutbe okursa bunda bir beis yoktur. Nitekim ayakta dur-

1 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Cemaat* ise *mürsel* olarak rivayet etmiştir.
2 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
3 - Müslim rivayet etmiştir.

maktan âciz olan kimselerin oturarak namaz kılmaları sahihtir.

İki hutbenin peşpeşe okunması, bu hutbelerin kısımlarının da peş peşe okunması, hutbe ile namazın peşpeşe olması da hutbenin şartlarındandır. Bu zikredilenler arasında uzun bir fasıla bulunması caiz değildir. Bu şekilde okunan hutbe ve kılınan namaz sahih değildir. Eğer araya uzun süre susmak yahut başka sözler konuşmak ve benzeri şekillerde fasıla girerse, hutbe yeniden okunur.

Hutbede ve hutbe ile namaz arasındaki fasılanın uzunluğu konusundaki hüküm için âdete müracaat edilir. Hatip abdesti bozulursa abdest alıp hutbesine devam eder. Ancak arada uzun bir zaman aralığının bulunmaması gerekir.

Hutbede niyet de şarttır. Bunun dayandığı delil: *"Ameller ancak niyetlere bağlıdır."* hadisidir. Hatip hutbesini niyetsiz olarak okursa, Hanbelîlerle Hanefîlere göre; bu hutbeye itibar edilmez. Malikîler hutbede niyeti şart koşmamışlardır. Nitekim Şafiîler de niyeti şart koşmamışlar, ancak buna bir engel bulunmamasını şart koşmuşlardır. Bir kimse hutbede aksırdığı için *"el-hamdü lillâh"* dese hutbe için yeterli değildir.

Hutbenin şartlarından biri, cuma namazı için muteber olan cemaatin işiteceği şekilde sesi yükseltmektir. Ancak işitmeye engel bir hususun bulunmaması gerekir. Meselâ, uyku, gaflet yahut bir kısmının sağır olması gibi. Hatip sesini alçalttığı ve cemaatten uzak olduğu için işitmezlerse, maksat hasıl olmadığı için bu hutbe sahih olmaz. Eğer hutbeyi işitmemek, uyku, gaflet, yağmur, sağırlık, kulak tıkanması yahut hatip Arap olduğu hâlde cemaat Arap değilse, hutbe de namaz da sahih olur.

Hutbenin şartlarından biri de Arapça olarak okunmasıdır. Gücü yettiği hâlde hatip başka bir dilde hutbe okursa sahih değildir. Bu Kur'an okumaya benzer. Nitekim Kur'an Arapçadan başka bir dilde okunursa sahih değildir. Arapçadan âciz olan hatibin, başka bir dil ile hutbe okuması sahih olduğu hâlde, kıraat sahih değildir.

Hutbenin şartlarından biri, cuma namazı için muteber olan sayıdaki cemaate duyurulmasıdır. Bu sayı da kırk kişidir. Bunun sebebi cemaatin hutbeden vacip olan miktarı işitmesidir. Çünkü namaz için şart koşulmuş bir zikirdir. Namaz için iftitah tekbiri şart olduğu gibi hutbe için de sayı şarttır.

Hutbenin şartlarından biri de vakit içinde okunması, hatibin cuma namazı kendisine farz olan kimselerden olmasıdır. Kölenin yahut misafirin okuduğu hutbe kâfi değildir.

Her iki hutbe için küçük ve büyük abdestsizliklerden temizlenmiş olmakla avret yerini örtmek, vücudunda yahut elbisesindeki necaseti yok etmek şart değildir. Hatibin abdestli, necaseti gidermiş ve avret yerini örtmüş olarak hutbe okuması sünnettir. İbni Kudâme'ye göre, mezhebin usulüne en uygun olan görüş, hatibin cünüp-

lükten temizlenmiş bulunmasıdır.

Namazı kıldıran kimsenin iki hutbeyi okuması şart değildir. Çünkü hutbe namazdan ayrıdır. Ancak hutbeleri okuyan kimsenin namazı da kıldırması sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu iki işi bizzat kendisi üstlenmiştir. Hz. Peygamber'den sonraki halifeleri de böyle yapmışlardır. Bir kimse hutbeyi okur, özrü sebebiyle namazı başkası kıldırırsa caizdir.

Bunun gibi, iki hutbeyi aynı kimsenin okuması da şart değildir. Çünkü iki hutbe birbirinden ayrıdır. Belki bu iki hutbeyi bir tek kişinin okuması müstahaptır. Bunun sebebi, bütün bu zikredilen konularda ihtilâftan çıkmaktır.

Hatibin iki hutbe arasında hafif bir şekilde oturması müstahaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapardı. (1) Hatip bir özrü sebebiyle hutbesini oturarak okursa iki hutbe arasını biraz susarak ayırır.

Hatibin yüzünü cemaate döndürmesi sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapardı. Bu durum aynı zamanda sesini cemaate ulaştırmaya ve herkese aynı şekilde duyurmaya vesiledir. Hatip böyle yapmaz ve cemaate sırt çevirir de kendisi kıbleye yönelirse hutbe sahih olur,. Çünkü insanlara dönmeden de maksud hasıl olmuştur.

6. Hutbenin Sünnetleri:

Hanefîlere göre hutbenin sünnetleri on ikidir. Onlar da diğer Fakihlerin farklı görüşleri ile birlikte aşağıdaki hususlardır: (2)

1 - Cumhura göre taharet ile avret yerini örtmek sünnet, daha önce de açıkladığımız üzere, Şafiîlere göre hutbenin sıhhati için şarttır.

2 - Hutbenin minber üzerinde okunması ittifakla sünnettir. Buharî ile Müslim'in bu hususta rivayet ettikleri hadis delildir. Minberin, mihrabın sağında olması sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in minberi bu şekilde konulmuştur. Minber ile kıble arasında bir yahut iki arşın mesafe bulunması uygundur.

Eğer minberde okuma imkânı bulunmazsa, hutbe yüksek bir yerde okunur. Çünkü bu şekilde okumak daha iyi duyurmayı sağlar. Eğer yüksek bir yer bulmak da mümkün olmazsa, minber icat edilmeden önce Hz. Peygamber (a.s.)'in yaptığı gibi, bir ağaç yahut direk üzerine dayanılarak okunur. Önceleri Hz. Peygamber (a.s.) bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okuyordu. Minber yaptırınca ona geçmiş, bun-

---

1 - İbni Ömer şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ayakta iki hutbe okur, aralarını bir oturuş ile ayırırdı."* Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

2 - *Meraki'l-Felâh,* 88, vd.; *el-Bedâyi',* I, 263-265, *Fethu'l-Kadîr,* I, 421; ed-Dürrü'l-Muhtâr, I, 758 760; 769-772; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 503, 605-610; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 81; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 152 vd.. 158; *el-Mühezzeb,* I,112; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 288-290; *el-Hadramiyye,* 81; *Keşşâfu'l-Kınâ;* II, 38-41, 49-55; *el-Muğnî,* II, 295-300; *Hâşiye el-Bâcûrî,* I, 230; *el-Mecmû,* 420-424

dan ötürü hurma kütüğünden inilti duyulmuştu. Onu teskin etmek için Hz. Peygamber (a.s.)'in yanına gelerek sarılmış yahut elleriyle okşamıştı. Hz. Peygamber (a.s.)'in minberi, oturduğu basamak dışında üç basamaklı idi. Hz. Peygamber (a.s.)'ın yaptığı gibi, hatibin oturduğu basamağı takip eden basamakta dikilmesi müstehaptır.

3 - Hutbeye başlamadan önce minber üzerinde oturmak sünnettir. Çünkü bu konuda Ebu Dâvud'da geçen İbni Ömer hadisi vardır. Bu hususta âlimler müttefiktirler.

4 - Hutbede yüzünü sağa sola döndürmeksizin cemaate doğru dönmek ittifakla sünnettir. Çünkü İbni Mace'nin Adiy b. Sabit'ten, babasından, dedesinden rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) minber üzerinde durduğu zaman yüzünü cemaate döndürürdü."*

5 - Minbere çıkınca cemaate selâm vermek. Bunu yapmak Şafiîler ve Hanbelîlere göre sünnettir. Malikîlere göre hutbeye çıkarken selâm vermek sünnettir. Çünkü İbni Mace'nin rivayetine göre Cabir şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) minbere çıkınca selâm verirdi."* (1) Çünkü burada çıkarken cemaate sırt çevirdikten sonra tekrar yüzünü dönmek bir topluluktan ayrılıp sonra onlara dönen kimseye benzer. Hatibin selâmını almak vacip olur.

Hanefîlere göre, hatip cemaate selâm vermez. Çünkü bu durum cemaati hutbe esnasında, yasaklanmış bulundukları konuşmaya mecbur bırakır. İkinci hadis makbul değildir.

6 - Hatip minbere çıkıp oturduğu zaman, onun önünde bir müezzenin ezan okuması gerekir. Bu ezan Hz. Peygamber (a.s.) döneminde okunan ezandır. Bunda ittifak vardır. Buharî'nin Sâib b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre Sâib şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde cuma günü okunan ezan ilk ezandı. Hz. Osman halife seçilip nüfus da çoğalınca Zevrâ* (2) *üzerinde dışarıda üçüncü bir ezan daha ilâve etti. Hz. Peygamber (a.s.)'in huzurunda bir kişi müezzinlik ediyordu.."* (3) (*)

7- Allah'a hamd ve sena ile kelime-i şehadet ve Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirerek vaaz ve nasihatle, Kur'an'dan bir ayet okuyarak başlamak, iki hutbe okumak, iki hutbe arasında oturmak. İkinci hutbenin başında hamd ve senayı Hz. Pey-

---

1- Bu hadisi Esrem Ebu Bekir, Ömer, İbni Mesud ve İbni Zübeyr'den rivayet etmiştir. Buhari ise Hz. Osman'dan rivayet etmiştir. Fakat Cabir hadisinin isnadında İbni Lehiam bulunmaktadır. *Neylü'l-Evtâr*, III,261.

2- Zevrâ: Medine çarşısında bir yerin adıdır. Bu üçüncü ezan, esnasında minarelerde okunan ezandır. Üçüncü ezan adını almasının sebebi, ilâve olmasına binaendir. Gerçek ezanlar itibariyle ikinci ezan adını taşır. Üçüncü sırayı almasının sebebi, kametin, ikinci ezan sırasında bulunmasındandır.

3- Neseî ve Ebu Dâvud bu hadisi rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr, III,262.*

(*) Burada üçüncü ezan diye bakılırken ezan: günümüzde cuma günleri okunmakta olan dış ezandır. İkinci ezan ise hutbeden sonra cuma namazının farzına durmadan önce getirilen kamet olmaktadır. Birinci ezan ise hatip minbere çıkıp oturduğu zaman onun önünde okunan ezandır.

gambere salevatı tekrarlamak, müminlerin mağfireti, nimetlere kavuşup belâlardan uzak kalmaları, düşmanlarına karşı zafer elde etmeleri, hastalıklardan afiyet bulmaları için dua ve istiğfâr etmek.

Bunların hepsi Hanefîlere göre sünnet, Malikîlere göre menduptur. Şafiîlere göre beş tanesi rükündür. Hanbelîlere göre, dua dışındaki dört tanesi şarttır.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) hutbede: *Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin"* (Ahzâb, 70) ayetini okurdu. Sahabeye "Radiyallahu anhum" (Allah onlardan razı olsun) duasını yapmak mendup olduğu gibi, devlet başkanına, düşmanlara karşı yardım olunması ve kendisiyle İslâm'ın güçlü kılınması için duada bulunmak da menduptur.

Şafiîlere göre ikinci hutbenin: *"Estağfurullahe li ve leküm."* ifadesi ile bitirilmesi sünnettir.

8- Cemaate hutbeyi işittirmek için, sesini yükseltmek, cumhura göre sünnet, Malikîlere göre menduptur. Çünkü yüksek ses hutbe duyurmak bakımından daha tesirlidir. Müslim'in Cabir'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) hutbe okuduğu zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, hiddeti artardı. Öyle ki, sanki bir orduya tehditte bulunarak düşman sabaha akşama size baskın yapacak, diyen ordu kumandanı gibi olur, daha sonra şöyle derdi:Bundan sonra... Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır...."*

9- Hatibin kıyamı esnasında sol eliyle asa, kılıc, yay gibi şeylere dayanması cumhura göre sünnettir, Malikîlere göre menduptur. Çünkü Hakem b. Huzn'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber'e (a.s.)'e elçi olarak geldim. Onunla beraber cuma namazı kıldık. Hutbe için kılıç veya yay ya da asaya dayanarak ayağa kalktı."* (1) Ayrıca bu şeye dayanmak hatibin sağlam durmasını sağlar ona kuvvet verir. Yine hatip sağ elini minber üzerine kor.

10- İki hutbeyi kısa kesmek, ikinci hutbeyi ise birinci hutbeden daha kısa tutmak, cumhura göre sünnet, Malikîlere göre menduptur. Çünkü, Müslim'in Ammar'dan merfu olarak rivayet ettiğine göre: *"Şüphesiz kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması fakih olduğunun alâmetidir. Namazı uzatın, hutbeyi kısa tutun."* (2)

Ezan gibi, hutbenin beliğ, anlaşılır olması, sözlerinin gereksiz uzatılmaması, hatibin söyledikleri ile amel etmesi sünnnettir. Hatibin söylediklerini yapması vaazından istifade edilmesi için lâzımdır. Allah teala da bununla ilgili olarak bir ayette şöyle buyuruyor: (3) *"Ey iman edenler! Niçin yapmadıklarınızı söylüyorsunuz?*

1- Hadis'i Ebu Davud rivayet etmiştir. İbni kKyyum Zadü'l-Mead'da, bu durumun Hz. Peygamber'in minber edinmesinden önce olduğunu belirtmiştir.

2- Ahmed b. Hanbel *Neylül-Evtâr,* III, 269.

3- *Gafir,* 35.

Söylediklerinizi yapmamanız Allah katında sevilmeyen büyük bir hatadır." (1)

11- Şafiîlere göre (2), cuma namazında hazır olanların hutbe esnasında sükut etmesi sünnet olup bu esnada konuşmak mekruhtur. İmam Şafiî'nin yeni mezhebine göre, cemaatin hutbe esnasında konuşması haram değildir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sükut edin."* Tefsir âlimlerinin çoğu bu ayetin hutbe hakkında indiğini zikrederler.

Hutbe esnasında konuşmanın mekruh olmasının sebebi Hz. Peygamber (a.s.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Cuma günü hutbe okurken arkadaşına sus dersen, hata etmiş boş şey konuşmuş olursun."* (3) Yine Hz. Peygamber (a.s.)'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Sus diyen lağvde bulunmuş olur. Lağvde bulunanın cuması yoktur."* (4) (Lağv: Boş ve batıl şey konuşmak manasınadır.) Âlimler demişlerdir ki: Bunun manası, böyle davranan kişilerin cumasının kamil manada olmayacağıdır. Çünkü bu gibi kişilerden vaktin farzının düşeceği hakkında icma vardır. Ahmed b. Hanbel İbni Abbas'tan şu hadisi rivayet etmiştir: *"Cuma günü hatip hutbe okurken her kim konuşursa, o kişi kitap yüklenen eşek gibidir. Böyle bir kimseye sus diyenin ise cuması yoktur."*

Hutbede konuşmanın haram olmamasının delili, bunun caiz olduğuna dalalet eden haberlerdir. Bunlardan biri Buharî ile Müslim'in Enes'ten rivayet ettikleri şu hadistir: *"Cuma günü Hz. Peygamber (a.s.) hutbe okurken bir bedevî kalkıp şöyle dedi: Ya Resulallâh! Mallar helak oldu, çoluk çocuk aç kaldı. Bizim için Allah'a dua et. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) ellerini kaldırarak dua etti."* Hz. Peygamber (a.s.) bu bedevînin konuşmasına karşı çıkmadı ve kendisi sükut etmesi gerektiğini ona açıklamadı. Bu konuda cuma namazında bulunanların hepsi eşittir.

Şafiîler ve Hanbelîler bazı durumlarda konuşmayı mübah görmüşlerdir. Bunlardan biri kör insanı kuyuya düşmekten sakındırmak ve kendisine doğru akrep gitmekte olan kimseyi uyarmaktır. Eğer ihtiyaca cevap verirse, sadece işaret etmek müstehaptır. Bu istisnalardan bir de mescide giren kimsenin tahiyyetü'l mescit namazı kılmasıdır. Bu namazda sadece vaciplerle yetinilir. Bunlardan biri de aksırıp *"Elhamdülillah"* diyene *"yerhamukellah"* diye karşılık vermektir. Bu istisnalardan bir diğeri de selâmı almaktır, her ne kadar mescide girenin selâma önce başlaması mekruh ise de. Çünkü selamı almak vaciptir. Bir diğeri de Hz. Peygamber (a.s.)'in ismi anıldığı zaman ona salavat getirmektir.

Hanbelîler de hatip duaya başladığı zaman konuşmayı mübah kabul etmişlerdir.

1- Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. *"Bana dudakları ateşten bir makasla kesilen bir topluluk gösterildi ve denildi ki: Bunlar senin ümmetinden hatip olup yapmadıkları şeyleri söyleyenlerdir".*
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 287 vd.
3- Bu hadisi İbni Mace dışında *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 271
4- Âhmed ile Ebu Dâvud Hz. Ali'den rivayet etmiştir. (a.g.e.)

Çünkü hatip bu senada hutbenin rükünlerini bitirmiş olur. Dua için ise sükut etmek gerekli değildir. Hanbelîler hatipten uzak bulunup sesini işitmeyen kimselerin gözlice Kur'an okumakla, zikir ve Hz. Peygamber (a.s.)'e selavat getirmekle meşgul olmalarını mübah görmüşlerdir. Hutbeyi işitmeyenlerin bunu yapmaları sükut etmekten daha faziletlidir. Çünkü böyle yapmakla Allah katında mükafat elde edilmiş olur. Kişi eğer secde ayeti okursa tilavet secdesini yapar. Çünkü bu husustaki deliller umumidir. Bu gibi kimselerin seslerini yükseltme yahut başkasına Kur'an okutma yahut fıkıh müzakere etme hakları yoktur. Çünkü böyle yapılırsa başkalarının hutbeyi dinlemelerine engel olunmuş olur. Böyle kimselerin bu esnada namaz kılma hakları da yoktur. Çünkü hatip hutbeye çıktıktan sonra tahiyyetü'lmescit dışında her hangi bir namaza başlamak yahut halka olarak oturmak haramdır. Zira cuma günü cuma namazından önce halka olmak mekruhtur. Çünkü *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü namazdan önce halka olmayı yasaklamıştır."* (1)

Malikî ve Hanbelîlere göre, imam hutbeye başladığı andan itibaren susmak vaciptir. Ebu Hanife'ye göre imamanı minbere çıkması ile susmak vacip olur. (2) Malikîlerle Hanbelîlere göre, hatipten başkasının konuşması haramdır. Hanefilere göre ister hatibe yakın ister uzak olsun konuşmak, selâm vermek, aksırana *"yerhamukellah"* demek tahrimen mekruhtur.Malikîlere göre is hutbe esnasında selâm verilemez, selâm alınamaz, aksırana *"yerhamukelleh"* denilemez. Namazda haram olan her şey hutbe esnasında da haramdır. Yemek, içmek, tesbih yahut iyiliği emr etmek de olsa konuşmak haramdır. Belki cemaatin dinlenmesi ve susması vaciptir. Dilsiz kimselerin işaret etmesi, başkalarının konuşması gibidir. Çünkü alış verişlerde ve benzeri akitlerde işaret konuşma yerini tutar.

Hutbeye başlamadan önce ve hutbe bittikten sonra konuşmak ittifakla mübahtır. Hatip iki hutbe sırasında otururken Hanbelî, Şafiî ve Ebu Yusuf'a göre konuşmak yine mübahtır. Malikîlerle Hanefîlerden İmam Muhammed'e göre ise hatip iki hutbe arasında otururken konuşmak haramdır.

Malikîlere göre hutbe esnasında aksıran kimsenin gizlice Allah'a hamd etmesi menduptur. Malikîlere göre yine, evlâ olmamakla birlikte hutbe esnasında tesbih ve tehlil gibi gizlice Allah'ı zikretmek az olduğu takdirde caizdir, çokca ve açıktan yapılmasını yasaklamışlardır. Çünkü bu durum vacip olan dinlemeyi terketmeye sebeb olur.

Hutbe esnasında hatibin ve hatibe soru soran kimsenin konuşması haram değildir. Hatibin hata işleyen bir insana yahut sünnete aykırı davranan kimseye bir şeyi emretmesi yahut bir şeyi yasaklaması meselâ, sus yahut, konuşma yahut insanların üzerinden atlama ve benzeri sözler söylemek haram değildir. Bu emir ve yasaklarla

1- Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî

2- *el-Bedâyi,* I, 264; *el-Kitab ma'al-Lübab* I-115; *Meraki'l-Felah* 88; *eş-Şerhul Kebir,* I, 387; eş *Şerhu's-Sağîr,* I, 509; *Bidayetül-Müctehid,* II, 320-325; *Keşşâful-Kınâ':* II, 37.

muhatap olan kimsenin özürünü açıklamak için cevap vermesi de caizdir. Çüknü; " *Hz. Peygamber (a.s.) hutbe okurken mescide giren Süleyk'e namaz kıldın mı diye sormuş, Süleyk de "hayır" cevabını vermişti.* (1) İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Ömer cuma günü hutbe okurken Resulullah (a.s.)'in ashabından biri mescide girmişti. Hz. Ömer ona: Bu saat hangi saat? diye seslenmişti. O kişi şöyle cevap verdi: Bugün ben meşgul idim. Bu sebeble evime gidemedim ve ezanı duydum. Ancak abdest almaktan fazla bir şey yapamadım. Hz. Ömer bu sefer: Sadece abdest mi aldın? Biliyorsun ki Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü yıkanmayı emrederdi"* dedi. (2) Konuşmanın haram olmasının sebebi, vacip olan susmaktan ve hutbeyi dinlemekten alıkoymaktır. Burada bu yoktur. Bir ihtiyacı için imamla konuşan yahut ona bir şey soran kimse de böyledir. Yani konuşması haram değildir. Dayandığı delil yukarıda zikredilen hadislerdir.

Hatibin önünde terkiye:

Terkiye: "innellahe ve melaeketehu yusallune alennebiy" ayeti ile *"Arkadaşına sus dersen hata etmiş olursun"* hadisini okumaktır. İmam hutbeye çıktıktan sonra bunu yapmak konuşmak haram olduğundan bidat olup tahrimen mekruhtur.İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre caizdir. Malikîlere göre, mescidin vakıf şartnamesinde bunu yapmayı şart koşmadıkca bidat ve mekruhtur. Şafiîlere göre bu bidat-i hasenedir. Böyle yapmakta hayrı hatırlatmak vardır. Hanbelîler hatip minbere çıkmıp oturmuş beklerken ve iki hutbe arasında otururken konuşmayı caiz görmüşlerdir.

12- İmam hutbede okurken mescide girince tahiyye namazı kılmak Şafiî ve Hanbelîlere göre sünnettir. (3) Çünkü Cabir (ra.) şöyle rivayet etmiştir: *"Bir adam Resulullah'a (a.s.) gelmişti. Resulullah (a.s.) ona: "Ey falan! Namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam da: "Hayır" cevabını verdi. Bunun üzerine o kişiye: "Kalk namaz kıl" buyurdu.* (4) Bir rivayette *"İki rekat namaz kıl"* buyurdu. Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"İmam hutbe okurken sizden biri mescide geldiği zaman iki rekat namaz kılsın"* (5) Hatip minbere çıktıktan sonra tahiyye namazından başka bir namaz kılmak, hatta hatip hutbeye başlamasa da haramdır.

1- Bu hadisi Müslim rivayet etmiş olup bu konuda Cabir'den de bir hadis rivayet edilmiştir. *(Neylül-Evtar,* III, 256

2- Buhari ve Müslim.

3- *el-Mecmu;* IV, 427 vd.; *el-Mühezzeb,* I,115; *el-Muğni,* II, 319.

4- Bu hadisi Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir. Hadisisi *cemaat* da rivayet etmiştir. Ebu Dâvud dışındaki beş hadis imamı Ebu Said el-Hudri'den bu hadisin benzerini rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr* III,255

5- Bu hadisi aynı lafızla Müslim de rivayet etmiştir. Buharî bu manadaki bir hadisi Cabir'den rivayet etmiştir. Yine Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud şu hadisi rivayet etmiştir: *"Sizden biri cuma günü hutbe okunurken mescide geldiği zaman iki rekât namaz kılsın ve kısa tutsun." Neylü'l-Evtar,* III, 256.

Ebu Hanife ile İmam Malik'e göre, [1] imam minbere çıkınca namaz kılmak da, konuşmak da yasaktır. Tahiyye namazı dahi kılınmaz. Kılınırsa mekruh olur. Hutbe okunurken mescide giren oturur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) mescide gelip insanların boyunları üzerinden atlayan kimseye: *"Otur, eziyet verdin"* [2] buyurmuştur. Malikîler önder durumundaki âlim, sultan yahut imamın mescide girince tahiyyetü'l-mescit namazı kılmalarını caiz görmüşler, başkaları için caiz görmemişlerdir.

13- İmamın minberden aşağı inmesi: Şafiîlere göre, hatip müezzinin kameti bitirmesiyle beraber mihraba geçmek için minberden süratle inmelidir. Bu, hutbe ile namazın peşpeşe olmasını temin içindir.

Hanbelîlere göre, imam hutbeyi bitirince, müezzin: *"kad kameti's-salah"* dediği zaman minberden iner. Hanbelîlere göre, hatipten başkaları da o sırada namaz için ayağa kalkabilir. Hatibin, minbere çıkışının vakarla, inişinin ise iki hutbe ile namazı peşpeşe kılmak için çok acele etmeden oldukça seri olması müstehaptır.

İki hutbe esnasında hatibin abdestli olmasını Şafiîler dışındaki cumhur şart olarak değil, sünnet olarak kabul etmişlerdir.

7. Hutbenin mekruhları:

Hanefî ve Malikîlere göre, hutbenin mekruhları daha önce sayılan sünnetlerden birini terketmektir. Bu mekruhların en önemlisi hutbeyi uzatmak ve tahareti terketmektir. Her ikisi de mekruhtur. Hanefîlere göre hutbenin mekruhlarından biri de, hatibin minbere çıkınca cemaate selâm vermesidir.

Âlimlerin ittifakı ile hutbe esnasında imam dışındaki kişilerin ve arada bir boşluk bulunması dışında insanların omuzlarından atlayarak ilerlemek (tahatti) mekruhtur. [3] Böyle yapmak oturan cemaate eziyet verir. Ayrıca, Hz. Peygamber (a.s.) daha önce zikredilen Abdullah b. Busr hadisi ile bunu yasaklamış: *"Otur, eziyet verdin"* buyurmuştur. [4] Hanefî ve Şafiîlere göre kerahet tahrimidir. Saflar arasında boşluk varsa, o takdirde bu boşluğu doldurmak için insanların omuzlarından atlyarak bu yere kadar gitmek caizdir. Çünkü cemaat arada boşluk bıraktığı için kusurludur. Malikîlere göre, bu davranış caiz olmakla beraber evlâ olana muhaliftir. Şafiî ve Hanbelîlere göre, bu davranışın mekruhluğu mutlak olup hutbeden önce olması ile hutbe esnasında olması arasında her hangi bir fark yoktur. Çünkü bunun se-

---

1- *el-Lübâb,* I, 115; *Meraki'l-Felah,* 88 vd. *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 81, *Bidayetü'l Müctehid,* I 158.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace, Ahmed, Abdullah b. Busr'dan rivayet etmişlerdir. Ahmed hadise: *"geciktin"* sözünü de ilave etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 252.

3- *Tahatti:* Kişinin ayağını kaldırıp oturan kimsenin, omuzundan atlamasıdır.

4- Ahmed b. Hanbel yine Erkam b. Ebi'l-Erkam el-Mahzumî'den şu rivayeti nakletmiştir: *"Cuma günü imam minbere çıktıktan sonra insanların boynundan atlayan ve iki kişinin arasını ayıran kimse, bağırsaklarını Cehenneme sürükleyen kimse gibidir."* *Neylü'l-Evtâr,* III, 252.

bebi, oturmakta olan cemaate eziyet vermektir. Malikîlere göre, hatip minbere oturmadan önce, say arasında bir boşluk bulunma özrü olmaksızın, insanların omuzlardan atlayarak ilerlemek mekruhtur. Çünkü bu oturmakta olan insanlara eziyet vermektir. Fakat Malikîler hutbe bittikten sonra namaz kılmak için ve namazdan önce bir boşluğu doldurmak vb. durumlar için ileri saflara doğru ilerlemeyi caiz görmüşlerdir. Malikîler diğerleri gibi, hutbe esnasında da olsa, saflar arasında yürümeyi mutlak olarak caiz görmüşlerdir. Çünkü saflar arasında yürümek, insanların omuzlarından atlamak değildir.

Hanbelîler saflar arasında boşluk bulunmasından ötürü yahut belli bir yerde namaz kılma âdeti olan kimseler için insanların omuzlarından atlayarak ilermeyi caiz görmüşlerdir. Şafiîler tahattiyi caiz görmüş şunu da ilave etmişlerdir: Kendisinden eziyet duyulmayan salih kimse yahut büyük bir zatın atlaması hâlinde yahut ilk safların cuma namazı kendileri ile kılınamayan kimselerden oluşması durumunda ön saflara doğru ilermek caizdir. Bu durumlarda zaten tahatti vaciptir.

Hanefîlere göre iki şartla tahatti (insanların üzerinden atlayarak ilerlemek) de bir beis yoktur: Bu şartlardan birincisi, elbisesini çiğnemekyahut vücuduna değmek suretiyle kimseyi rahatsız etmemektir. İkinci şart: Bu durumun imam hutbeye başlamadan önce olmasıdır. Eğer bu şartlar bulunmazsa, o zaman tahrimen mekruhtur. Ancak insanların üzerinden atlamaksızın, yer bulamamak gibi bir zaruret dolayısıyla olursa bu takdirde caizdir. Yani Hanefîlere göre, hatip hutbeye başlamadan önce kimseye eziyet vermemek şartıyla insanlar üzerinden atlayarak ilerlemeyi caiz görmüşlerdir.

Şafiî ve Hanbelilere göre, daha önce zikredilen hutbenin sünnetlerini terketmek mutlak manada mekruh değildir. Belki bir kısmı mekruhtur, bir kısmı da evlâ olanı terkmektir.

Şafiîlere göre hutbedeki mekruhlardan bazıları şunlardır: Hutbeyi dinleyen kişinin hutbe esnasında konuşması hatibin önünde topluca ezan okunması. (Bu durum Hanbelîlerde de mekruhtur.) imamın ikinci hutbede sağa yahut sola dönmesi, eli yahut başka uzuvları ile işarette bulunması, minberin basamaklarına ayağı ile yahut asası ile vurması, hutbede cemaate karşı hatibin *ihtiba oturuşu* ile oturması [1] mekruhtur. Çünkü bunun yasaklanması ile ilgili sahih hadis vardır. [2] Böyle oturmak ayrıca uykuyu celp eder.

Şafiîlere göre yapılması evlâ olmayan hareketler şunlardır: Hutbe esnasında imam ile dinleyenlerin gereksiz olarak gözlerini yummaları mekruhtur. Hutbe es-

---

1 - İhtiba oturuşu: Butlar üzerine oturup, iki uyluğu ve iki ayağı kollar aracılığı ile kucaklayıp birleştirmektir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen* demiştir. Sehl b. Muazdan şöyle demektir.*"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü imam hutbe okurken. (ihtibâ oturuşunu) yasakladı."*

nasında uykusu gelen kimsenin, başkasını çiğneyerek geçmemek şartıyla yer değiştirmesi sünnettir. Çünkü Tirmizî'nin sahih kabul ettiği ve Ebu Dâvud'un da rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Sizden biri otudruğu yerde uyukluyorsa, yer değiştirsin."* Sünnet olan uykuyu dağıtmaya ve onu yenmeye çalışmaktır.

Hanbelîlere göre [1] mekruh olan hususlar şunlardır: Hutbe esnasında hatibin cemaate sırt çevirmesi, hutbede dua ederken ellerini yukarıya doğru kaldırması. Bu husus Malikî, Şafiî ve diğer âlimlerin görüşlerine uygundur.

Hanbelîler, avret yerlerini örtmek şartıyla ihtibayı caiz görmüşlerdir. Çünkü bunu sahabeden bir topluluk yapmıştır. Bununla ilgili yasaktan bahseden hadisi, Hanbelîler zayıf kabul etmişlerdir. Bunun gibi Hanbeliler, *kurfusa oturuşunu* da caiz görmüşlerdir. (Kurfusa oturuşu: Dizlerini göğsüne doğru kaldırıp butları üzerinde oturmak, ayaklarını altına dayamak şeklindedir) . İmam Ahmed bu türlü oturmaya çalışırdı. Böyle oturmaktan daha huşulu bir oturuş yoktur.

Hanbelîler ile Şafiîlere göre, mescitlerde el parmaklarını birbirine geçirmek mekruhtur. Mescide gitmek niyeti ile evinden mescide çıktığı andan itibaren ellerinin parmaklarını birbirine geçirmek de mekruhtur. Çünkü Ebu Saîd'in rivayet ettiği habere göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri mescitte bulunduğu zaman el parmaklarını birbirine geçirmesin. Çünkü ellerinin parmaklarını birbirine geçirmek şeytandandır. Sizden biri mescitte bulunduğu müddetce çıkıncaya kadar namazdadır."* [2] Bazı âlimler delillerin arasını cem etmek için şöyle demişlerdir: Kişi mescitte namaz kılmayı beklediği zaman ellerinin parmaklarını birbirine geçirmesi mekruhtur. Çünkü bir haberde şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) tamamlamadan önce selâm vererek namazdan ayrılınca, parmaklarını birbirine geçirmişti."*

Mescide giderken ellerin parmaklarını birbirine geçirmenin mekruh olmasına gelince: Bu Kâ'b B. Ucra hadisine dayanmaktadır: Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri abdest alıp abdestini güzel yapar, sonra mescide gitme kasdıyla yola çıkarsa, parmaklarını birbirine geçirmesin. Çünkü o namazdadır.* [3]. Hutbe esnasında bir şeyle oynamak, oyalanmak mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim çakıl taşlarıyla oynarsa lağvda bulunmuş, hata etmiştir."* [4] Çok susamadıkça hutbe esnasında su içmek de mekruhtur.

Hutbe Esnasında Sadaka Vermek:

1 - *el-Muğnî*, II, 326; *Keşşâfu'l-Kınâ;* I, 379, II, 40 vd.
2 - Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. Müslim de *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.
4 - İbni Mace Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Hadis *hasen* dir. Tirmizi de ona *sahih* demiştir.

Hanefîlere göre, (1) dilenmek için insanların omuzlarından atlayıp geçmek her hâlükârda tahrimen mekruhtur. Bazı Hanefîler ise, dilenen kimse namaz kılanın önünden geçmiyor, insanların omuzlarından atlayıp ilerlemiyor ve ısrarla talep etmiyorsa istemeye ve ona tasadduk etmeye cevaz vermişlerdir.

Hanbelîler ile diğer âlimler de şöyle söylemişlerdir: (2) Hutbe okunurken dilenen kimseye sadaka verilemez. Çünkü dilenci yapılması caiz olmayan şeyi yapmaktadır. Kişi, ona yapılması caiz olmayan işte yardımcı olmamalıdır. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Dilenciye mümkünse bir kaç çakıl taşı atarak engellemek daha iyidir. Çünkü İbni Ömer cuma günü hutbe okunurken dilenmekte olan birine böyle davranmıştır. Hutbe okunurken dilenciye sadaka verilmemelidir. Çünkü bu durum haram olan bir şeye yardımcı olmaktır. Bir kimse hutbeden önce sadaka ister de sonra hutbeyi dinlemek için oturursa, ona sadaka verilmesi de verilen sadakayı alması da caizdir.

Hanbelîler, hutbe okunurken dilenmeyen kimseye sadaka vermeyi, bunun gibi imamın sadaka verilmesini istediği kimselere de sadaka verilmesini caiz görmüşlerdir. Mescidin kapısında, giriş ve çıkış esnasında sadaka verme, hutbe okunurken sadaka vermekten daha iyidir.

8. Cumanın Sünnetleri ve Mekruhları:

Aşağıdaki hususlar cuma namazı için sünnettir: (3)

1 - Cumaya gelen kimse için yıkanmak, hoş koku sürünmek, en güzel elbiselerini giyinmek, cumhura göre sünnet, Malikîlere göre müstehaptır. Bunun dayandığı delil, daha önce cuma namazına erken gitme bahsinde geçen Ebu Hureyre hadisidir: *"Her kim cuma günü cünüplükten yıkanır gibi yıkanır da sonra cuma'ya giderse bir deve kurban etmiş sevabını alır..."* Diğer bir delil Beyhakî'nin sahih bir senetle rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Erkek ve kadınlardan her kim cuma namazına gelirse yıkansın. Cuma namazına gelmeyenin yıkanması gerekmez."* Daha önce sünnet olan yıkanma konusunda iki hadis geçmişti. Bu hadisler de şunlardır: *"Cuma günü yıkanmak bülûğ çağına eren herkes için vaciptir"*, Buradaki vacip ifadesi sünnet manasına tevil edilmiştir. İkinci hadis şudur: *"Her kim cuma günü abdest alırsa ne güzel, ne iyi. Kim yıkanırsa yıkanmak daha faziletlidir."*

Yıkanmanın vakti cuma gününün sabah vaktinden öğle vaktine kadardır. Cumaya gitmeye yakın yıkanmak daha faziletlidir. Çünkü böyle yapmak çirkin kokuları giderme maksadını daha kuvvetle gerçekleştirir. Malikîlere göre yıkanma-

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 772.

2 - *Keşşafu'l-Kına,* II, 53 v.d; *el-Mugni,* II, 326.

3 - *el-Bedâyi'* I, 269, vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 772; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 503-509; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 158, vd.; *el-Kavâninu'l-Fıkhıyye,* 81; *Mugni'l-Muhtâc,* I, 290-295; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* I, 228-230; *el-Mühezzeb,* I, 113, vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II, 46-53; *el-Mugni,* II, 350-355, 365 vd.

nın mescide giderken olması şart koşulmuştur. Arada az bir fasılanın bulunması ise zarar vermez. Eğer araya uzun zaman aralığı girerse yahut mescit dışında yemek yerse yahut mescidin dışında kendi isteği veya mecburî olarak uyursa guslü batıl olduğu için yeniden yıkanması gerekir. Malikîlere göre, sabah vaktinden önceki gusül ile mescide giderken olmayan yıkanma yeterli değildir. Gusülde niyete ihtiyaç vardır. Çünkü bu sırf ibadettir. Abdest yenilemede olduğu gibi, niyete muhtaçtır. Eğer bir kimse hem cuma hem de cünüplük için bir gusül alırsa ve ikisine de niyet ederse, ihtilâfsız olarak bu gusül yeterlidir. Cuma için yıkanmak müekked sünnettir.

Hoş kokular sürünmek, en güzel ve düzgün elbiseleri giyinmek: *"Her kim cuma günü yıkanır, yanında var olan hoş kokular sürünürse ve en güzel elbiselerini giyinir, sonra da evinden, cuma için vakarlı bir şekilde çıkar mescide gelir, imkân bulup namaz kılar, kimseyi rahatsız etmez, daha sonra imam hutbeye çıkınca namazı kılıncaya kadar susarsa, bu cuma ile diğer cuma arasındaki günahlarına keffaret olur.* [1] Cuma günü beyaz elbise giymek menduptur. Beyaz elbise elbiselerin en hayırlısıdır. Çünkü hadis-i şerifte böyle buyurulmuştur: *"Beyaz elbise giyinin. Zira beyaz elbise daha temiz ve daha hoştur. Ölülerinizi de beyaz örtüyle kefenleyin."* [2]

2 - Cumaya erkenden yaya olarak sükûnet ve vakarla gitmek ve imama yakın oturmak, yolda Kur'an okumakla yahut zikir ile meşgul olmak. Çünkü daha önce de geçen Ebu Hureyre hadisinde olduğu gibi sünnette böyle gelmiştir. Dayandığı ikinci delil şu hadistir: *"Cuma günü iyice yıkanıp kirlerinden temizlenen, acele edip mescide ilk gelen, bineğe binmeyip yaya yürüyen , imama yakın oturup hutbeyi dinleyen beş şeylerle uğraşmayanın her bir adımına bir yıllık gündüzleri oruç, geceleri kıyamda bulunma ameli sevabı vardır."* [3]

Malikîlere göre cuma namazına gitme, öğleyin zevâlden bir saat önceki vakitte olur. İmama yaklaşmanın matlup olduğu ifade edilen başka bir hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Zikirde (hutbede) bulunun, imama yaklaşın. Zira kişi imama uzak durmakta devam ederse cennete girse de geride kalır."* [4] cumaya vakar içinde yürümenin dayandığı delil Buharî ile Müslim'de rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Namaza geldiğiniz zaman vakarla gelin."* Bir özür sebebiyle cumaya gidiş ve gelişte bineğe yahut arabaya binmek caizdir.

---

1 - Bu hadisi Ebu Eyyub'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 236.

2 - Ahmed, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce ve Hâkim Semure'den rivayet etmiş olup hadis *sahih-hasendir.*

3 - Hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup *hasen* demiştir. Hakim *sahih* kabul etmiştir. Ebu Dâvud ile İbni Mace de rivayet etmişlerdir. Gassele sözünün şedde ile okunması caizdir. Fakat şeddesiz daha doğrudur.

4 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiş olup, Hakim *sahih* demiş, Zehebî de buna muvafakat etmiştir.

Kur'an okumakla yahut zikir ile meşgul olmak Hz. Peygamber (a.s.)'in şu hadisine dayanmaktadır: *"Şüphesiz melekler namaz kıldığı meclisinde durdukça konuşmadığı sürece kişiye dua ederler, şöyle derler: "Allahım ona mağfiret et, Allahım ona merhamet et!" Sizden biri namaz dolayısıyla beklediği sürece namazdadır."* (1) Bunlar gösteriyor ki, namaz kılanın durumu Kur'an okumak ve zikir ile meşgul olmaktır. Cuma namazına erkenden gitmek, imamdan başkası için sünnettir. İmam için ise erkenden gitmek sünnet değildir.

3 - Namazdan önce bedeni temizlemek, kendine çeki düzen vermek: Tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, koltuk altını temizlemek, etek tıraşı olmak, ağızdaki çirkin kokuları misvakla temizleyerek gidermek, bedendeki diğer kötü kokuları gidermek. İmamın kıyafetini güzelleştirmede, sarık ve cübbe giyinmede daha çok itina göstermesi sünnettir. Sünnette böyle gelmiştir. Zira herkes imama bakmaktadır. Tırnaklar uzayınca bunları cuma günü kısaltmak sünnet olduğu gibi perşembe ve pazartesi günleri tırnak kesmek de sünnettir. Diğer günlerde kesilmesi sünnet değildir.

Cuma günü vücut temizliği yaparak görünüş ve kıyafetini düzeltmenin dayandığı delil Bağavî'nin Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) her cuma günü tırnak ve bıyıklarını alırdı."*

Hanefilere göre : (2) cuma günü cumadan sonra saçları tıraş edip tırnakları kesmek daha faziletlidir. Cuma günü namazdan önce bu işleri yapmak ise mekruhtur. Çünkü cuma gününde hac manası vardır. Hacdan önce ise tıraş olmak ve tırnakları kesmek meşru değildir.

4 - Cuma günü ve cuma gecesi Kehf suresini okumak: Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Her kim cuma günü Kehf suresini okursa, iki cuma arasında meydana gelen bir nurdan ona ışık saçılır."* (3) Bir rivayette şöyle buyurulmuştur: *"Her kim cuma günü yahut cuma gecesi Kehf suresini okursa deccal fitnesinden korunmuş olur".* Kehf suresini gündüzün okumak hakkındaki rivayet daha kuvvetlidir. Okunmasının hikmeti şudur: Kıyamet cuma günü kopacaktır. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de böyle sabit olmuştur. Cuma günü de halkın toplanması bakımından Kıyamet gününe benzemektedir. Kehf suresinde ise, Kıyamet korkularından bahsedilmektedir.

5 - Cuma günü ve gecesi çok dua etmek: Cuma gününde dua etmek, duaların ka-

---

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 772-788.

3 - Bu hadisi Hakim rivayet etmiş ve isnadı sahihtir, demiştir. Darimî ile Beyhakî de şu hadisi rivayet etmişlerdir. *"Her kim cuma gecesi Kur'an okursa, kendisi ile Beytü'l-Atîk arasını bir nur ışıklandırır."* Bazı rivayet yollarında ise şöyle gelmiştir: *"Diğer cumaya kadarki günahları üç gün de fazla olarak mağfiret olunur. Bin melek de kendisine sabaha kadar dua eder hastalıktan afiyet bulur, ciğer iltihabından, alaca ve cüzzam hastalıklarından ve deccal fitnesinden emin olur."*

bul edildiği saatc tesadüf etme ümidinden ötürüdür. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) cuma gününden bahsederken şöyle buyurmuştur:

"Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, Müslüman bir kul, Allah'tan bir şey isterken o saate tesadüf ederse mutlaka Allah tealâ istediğini ona verir. Eli ile de işaret ederek bu saatin az bir zaman dilimi olduğunu belirtmiştir." (1)

Duaların kabul edildiği saat konusunda en sağlam görüş, daha önce de açıkladığımız üzere *Sahih-i Müslim*'deki şu hadis-i şeriftir:

"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Duaların kabul edildiği saat, imamın minbere oturduğu andan namaz bitinceye kadar geçen zamandır."

6 - Cuma günü vc cuma gecesi Hz. Peygamber (a.s.)'e çok salavat getirmek: Bu konuda şu haber rivayet edilmiştir: *"En faziletli gününüz cuma günüdür. Cuma gününde bana çok salavat getirin. Çünkü getirdiğiniz salavatlar bana arz edilir."*(2)

Yine şöyle bir haber rivayet edilmiştir: *"Cuma günü ve gecesi bana çok salavat getirin. Her kim bana bir kere salavat getirirse Allah tealâ ona on kere rahmet eder."* (3)

7 - İmam birinci rekâtta Fatihadan sonra cuma suresini, ikinci rekâtta Münafikûn suresini sünnete uyarak açıktan okur.

Bu sünneti Müslim rivayet etmiştir. Yine Hz. Peygamber (a.s.)'in cuma günü A'lâ ile Gâşiye suresini okuduğu rivayet edilmiştir.

8 - Cuma günü sabah namazının farzında Secde ve İnsan surelerini okumak sünnettir. Çünkü İbni Abbas ve Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir.

"Hz. Peygamber (a.s.) cuma günü sabah namazında" Secde ve İnsan surelerini okurdu." (4)

Bu ifade de bir tenakuz var gibi görünmektedir. Kanaatımızca anlaşıl-makkadır. Bunları devamlı olarak okumak müstehap değildir. Çünkü hadisin lafzı mezkur surelerin okunmasının istihap olmasına delalet etmekle beraber, devamlı surette okunmalarının müstehap olduğuna delalet etmez. Ayrıca devamlı okunmasının da farz olduğunun zannedilmesi endişesi vardır.

9 - Öğle namazında olduğu gibi cuma namazından önce ve sonra dörder rekât nafile namaz kılmak cumhura göre müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.):

---

1 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Bir rivayette: *"Ayakta namaz kılıyordu."* ifadesi vardır.

Burada namazdan kastedilen, namazı beklemektir. Kıyamdan maksat ise namaza devam etme demektir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve diğerleri sahih bir isnatla rivayet etmişlerdir.

3 - Hadisi Beyhakî ceyyid bir isnadla rivayet etmiştir.

4 - Müslim rivayet etmiştir.

"cuma namazından önce dört rekât nafile namaz kılardı." (1) *"Sahabe de cuma namazından önce dört rekât nafile namaz kılardı."* (2)

Buharî dışında Cemaatin Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre: Hz..Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Sizden biri cuma namazını kılınca dört rekât daha kılsın."*

Cuma namazından sonra kılınan sünnetin en az miktarı iki rekâttır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Cuma namazından sonra iki rekât nafile namaz kılardı."* (3) Cuma namazından sonra kılınan sünnetin en çok miktarı altı rekâttır. Çünkü İbni Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) cuma namazından sonra altı rekât namaz kılardı."* (4) Yahut dört rekâttır. Çünkü Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte böyle gelmiştir. Cuma günü imam minbere çıkmadan önceki zamana kadar nafile namaz kılmak caizdir. Ancak tahiyye namazı imam minbere çıktıktan sonra da kılınabilir. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in Nubeyşe el-Hüzelî'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Cuma günü bir müslüman yıkanır, sonra mescide doğru yönelir, hiç kimseyi incitme de mescide gittiğindeeğer imamı minbere çıkmış olarak bulmazsa dilediği kadar namaz kılar. Eğer imamı minbere çıkmış olarak bulursa oturur, hutbeyi dinler ve imam cumasını bitirene kadar ve hutbe bitinceye kadar susarsa, eğer bu cumada bütün günahları mağfiret edilmezse, öteki cumaya kadar günahlarına keffaret olur."*

Malikîlere göre (5) birinci ezan okunurken nafile namaz kılmak mekruh olmakla birlikte ezandan önce mescidin içinde oturan kimse için mekruh değildir. Bu kerahet kendisine uyulan âlim yahut devlet başkanı yahut imam için değil başkaları için söz konusudur. Bunun sebebi halkın bu vakitte nafile namaz kılmanın vacip olduğuna inanma korkusudur. Yine insanlar yerlerinden ayrılıncaya kadar cuma namazından sonra nafile namaz kılmak da mekruhtur.

Sünnet namaz kılan kimseler için Hanbelîlere göre, bu sünneti mescitte bulundukları yerde kılmak, Şafiîlerle Hanbelîlere göre, cuma namazı ile bu sünnet namazın arasını bir söz ile yahut yer değiştirerek yahut evine giderek ayırmak sünnettir. Çünkü Saib b. Yezid şöyle demiştir: *"Muaviye ile beraber Maksurede cuma namazı kıldım. İmam selâm verince bulunduğum yerde ayağa kalktım ve namaz kıldım. Eve gidince bana haber göndererek çağırdı ve şöyle dedi. Cuma namazı kılınca bu yaptığını bir daha yapma. Arada konuşmadıkça yahut mescitten çıkmadıkça cuma*

---

1 - ibni Mace rivayet etmiştir.

2 - Saîd b. Mansur.

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Cemaat İbni Ömer'den şu hadisi de rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) cuma namazından sonra evinde namaz kılardı."* *Neylü'l-Evtâr,* III, 280.

4 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

5 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 511.

namazına başka bir namazı bitiştirme. Çünkü Resullullah (a.s.) arada konuşmadıkça yahut mescitten çıkmadıkça cuma namazının peşinde başka bir namaz kılmamamızı emretti."

Şafiîlere göre: (1) Cuma namazına başka bir namazın bitiştirilmemesi sünnettir. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Bu sünneti Müslim rivayet etmiştir. Cuma namazı ile kılınacak nafile namazın arasını konuşmak, yer değiştirmek veya benzer işlerle ayırmak kâfidir.

10 - Cuma namazından sonra Fatiha, İhlâs ve Muavvizeteyn surelerini okumak: Çünkü İbnu's-Sünnî'nin Enes'ten merfu olarak rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Her kim cuma günü imam selâm verince, ayaklarını yerden ayırmadan Fatiha, İhlâs ve Muavvizeteyn surelerini yedişer kere okursa geçmiş ve gelecek günahları mağfiret olunur, örtülür. Ve kendisine Allah ve Resulüne inananların sayısınca ecir ve sevap verilir."*

11 - Cuma günü uyuklayan kimsenin yer değiştirmesi müstehaptır. Çünkü İbni Ömer şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: Sizlerden biri cuma günü oturduğu yerde uyuklarsa yerini değiştirsin."* (2)

Daha önce zikredilen hutbenin mekruhlarına ilâve olarak cuma günü şu işleri yapmak da mekruhtur:

1 - Hanefîlere göre (3) cuma günü namaz kılınacak yer olan şehirde, hapishanede veya hapishane dışında öğle namazını cemaatle kılmak tahrimen mekruhtur. Hz. Ali'den böylece rivayet edilmiştir.

2 - Yine Hanefîlere göre cuma günü imam minbere çıkınca ve müezzin imamın önünde ezan okumaya başlayınca alış veriş yapmak tahrimen mekruhtur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, Allah'ı zikretmeye koşun ve alış verişi bırakın."* Alış verişi bırakmayı emretmesi ona teşebbüs etmeyi de yasaklamak demektir. Bu yasaklamanın asgari derecesi mekruh olmaktır.

3 - Bütün âlimlerin ittifakı ile, insanların omuzlarından atlayarak ileri saflara doğru ilerlemek de mekruhtur. Hutbenin mekruhları bahsinde bununla ilgili olarak geniş bilgi verilmiştir.

4 - Bir kimseyi yerinden kaldırıp onun yerine oturmak da haramdır. (4) Çünkü İbni Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) kişinin Müslüman kardeşini oturduğu yerden kaldırıp oraya oturmasını yasaklamıştır."* (5) Ayrıca

1 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 295.
2-Hadisi İmam Ahmed Müsned'inde, Ebu Mes'ud Ahmed b. el-Furat *Sünen*'inde rivayet etmiştir.
3 - *el-Bedâyi'*, I, 270.
4 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 49 vd.; *el-Muğnî*, II, 351 vd.
5 - Hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Müslim'in lâfzı şöyledir: *"Cuma günü sizden biri kardeşini yerinden kaldırıp sonra da yerinde oturmasın. Fakat "açılın" desin."*

mescit Allah'ın evi olup bütün insanlar burada eşittir. Allah tealâ bu konuda şöyle buyuruyor: *"Burada yerli ve yolcu bulunanlar eşittir."* (Hac, 25)

Bir kimse bir yere önce giderse orada oturmaya lâyıktır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Bir başkası tarafından elde edilip ihraz olunmamış bir şeyi elde eden kimse o şeye daha lâyıktır, onda hak sahibidir."* [1]

Hanbelîlerce racih olan görüşe göre mescidin bir yerinde seccade serili bir yer bulunursa başkasının onu kaldırmaya hakkı yoktur. Çünkü o, yaygıyı serenin naibi gibidir. Ayrıca bunda yaygı sahibine sormadan hareket etmek, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak söz konusudur. Böyle davranışlar genellikle münakaşalara sebep olur. Ayrıca yaygıyı seren kişinin öncelik hakkı vardır. Zira bu kişi ölü araziye sahip olan kimse gibidir. Bu hüküm namaz kılınmaya başlayıncaya kadarki durumlar içindir. Namaz kılınmaya başlanınca seccadeyi kaldırıp orada namaz kılma hakkı vardır. Çünkü o seccadeye sahibinden ötürü dokunulmaz, sahibi de gelmediğine göre namaz eda edilmeye başlayınca kaldırılabilir. Bu seccadenin üzerine oturmak, namaz kılmak mekruhtur.

Malikîlere göre: [2] Cuma günü cumadan ötürü çalışmayı terketmek mekruhtur. Çünkü bu durumda Yahudi ve Hristiyanların cumartesi ve pazar günlerine benzemek söz konusudur. Cuma günü camiye giren yahut oturan kimselerin birine selâm vermesi haramdır. İşaretle de olsa selâmı almak, aksıran kimseye yerhamukellah demek ona cevap vermek, bir hata işleyen kimseyi bu işten yasaklamak yahut işaret ederek bu işten uzaklaşmasını istemek de haramdır.

Çok Kalabalık Zamanda İnsanların Sırtı Üzerine Secde Etmek

Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre: [3] Sıkışan kişi kalabalıktan ötürü bir insanın sırtına yahut ayakları üzerine secde edebilir. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Çok sıkışıklık olduğu zaman kişi kardeşinin sırtı üzerine secde etsin"* [4] Ayrıca bu kişi âcizlik durumunda mümkün olanı yapmaktadır; hastaların yastık üzerine secde etmelerinin sahih olduğu gibi. Namazda bir kimsenin sırtı üzerine secde etmek için onun iznine ihtiyaç yoktur. Çünkü bu iş basit bir iştir.

Malikîlere göre: Bir kimse bir insanın sırtına secde edemez. Eğer secde ederse bu durumda namazı batıl olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Alnını secdede yere yerleştir."*

9. Cuma Namazını Bozan Şeyler:

---

1 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

2 - *eş-Şerhus-Sağir,* I, 511-513.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 298, vd.; *el-Mühezzeb,* I, 115; *el-Muğnî,* II, 313 vd.; *Keşşafu'l-Kına,* II, 32.

4 - Bu hadisi Beyhakî *sahih* bir isnadla Saîd b. Mansur da *Sünen'*inde rivayet etmiştir.

Diğer namazları bozan şeyler cuma namazını da bozar. Bunlardan başka bazı husuŝî durumlar da ilâve edilir. Onlar da şunlardır: (1)

1 -'Cuma namazı kılınırken öğle vaktinin çıkması cumhura göre cuma namazını bozar. Malikîlere göre ise bozmaz. Çünkü cuma namazı diğer namazlar gibi vakitle belirlenmiş farz bir namazdır. Bu vakit de öğle vaktidir. Vaktin çıkması namazı bozmaz.

Ebu Hanife'ye göre, teşehhüt miktarı oturduktan sonra vaktin çıkması ile de cuma namazı bozulur. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise bozulmaz.

2 - İmam birinci rekâtın secdesini yapmadan önce cemaatin namazdan ayrılması sebebiyle cemaati kaçırmak Ebu Hanife'ye göre cuma namazını bozar. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre bozmaz. Birinci rekâtın secdesini yaptıktan sonra cemaat dağılırsa Ebu Hanife ve İmameynin ittifakı ile cuma namazı bozulmaz.

Vaktin çıkması yahut cemaatin kaçırılması sebebiyle cuma namazı bozulunca öğle namazı kılınır. Diğer namazları bozan bilerek abdest bozma, konuşma ve benzeri şeyler sebebiyle cuma namazı bozulunca, şartları mevcutsa cuma olarak yeniden kılınır.

10. Cuma Günü Öğle Namazı:

Cuma namazı aslî bir farz olmasına rağmen, bazı durumlarda cuma namazı yerine öğle namazı kılınır. Bu durumlar şunlardır:

Cumadan sonra kılmak yahut özürsüz olarak öğle namazını cuma namazından önce evde kılmak yahut özürlü kimselerin öğle namazını cemaatle kılmaları. Cuma namazı farz olmayan kimselerin öğle namazını kılma yahut cuma namazının sıhhatinin şartlarından birinin bulunmaması sebebiyle öğle namazını kılmak gibi.

1 - Cuma Namazından Sonra Öğle Namazı:

Eğer bir şehirde tek bir yerde cuma namazı kılınmışsa, bütün âlimlerin ittifakı ile bu cuma namazı sahihtir. Böyle bir durumda hiç bir kimsenin öğle namazı kılması gerekmez, belki öğle namazını kılmak haram olur.

Fakat, her beldenin muhtelif yerlerinde cuma namazı kılınırsa, asrımızda görüldüğü gibi, Malikîlere göre, içinde ilk cuma namazı kılınan en eski camideki namaz sahihtir, diğer camilerde namaz kılanların öğle namazını kılmaları gerekir.

Hanbelîlere göre, hakimin (bölgenin reisinin) iştirak ettiği camideki cuma namazı sahihtir, diğer camilerde cuma namazı kılanların öğle namazını kılmaları gerekir.

---

1 - *el-Bedâyi';* I, 269.

Şafiîlere göre iftitah tekbirinin "ra"'sını ilk söyleyen imamın cuması sahihtir, diğer camilerdeki cemaatlerin öğle namazını kılmaları gerekir. İlk tekbirden sonraya kalanların yahut buna yakın durumda olanların yahut ilk tekbiri önce veya beraber alıp almadıklarında şüpheye düşenlerin de öğle namazını kılmaları gerekir. Genel olarak İslâm ülkelerinde olduğu gibi eğer ihtiyaç olmadığı hâlde birden fazla camide cuma namazı kılınmışsa öğle namazının kılınması vacip olur. Eğer ihtiyaca binaen bir şehirde bir kaç yerde cuma namazı kılınmışsa ihtiyat olarak öğle namazını kılmak müstehaptır. Genel bir istatistik yapmadan bu durumu tespit etmek bugün mümkün değildir.

Hanefî mezhebine göre, bir beldede kılınan bütün cuma namazları sahihtir. Bu içtihadın dayanağı, zorluğu gidermek keyfiyetidir. Cuma namazından sonra cemaatle öğle namazı kılmak tahrîmen mekruhtur.

Gereksiz olarak bir şehirde bir kaç yerde cuma namazı kılınamıyacağı cumanın şartı bahsinde teferruatıyla açıklanmıştır. Doğrusu cuma, vaktin aslî bir farzıdır. Bir şehirde bir kaç cuma namazı kılınamıyacağı şartını ileri sürenlerin delili, İslâm'ın ilk dönemlerindeki amelî vakıadan başkası değildir. Her ne kadar tek bir yerde cuma kılmak daha iyi ve faziletli ise de bu durumda delil olarak ileri sürülemez. Cumadan sonra öğle namazını yalnız başına kılmak isteyenlere bir engel yoktur. Müslümanların birliğini korumak için cuma namazından sonra öğle namazını cemaatle kılmamak gerekir. Büyük şehirlerin durumu ve nüfus çokluğunun İslâmın ilk dönemlerindeki Medine'nin durumuna kıyas edilmesi doğru değildir. O dönemlerde Müslümanların sayısı az idi, halife Müslümanların hatibi durumundaydı. Halife'nin minberi bütün Müslümanlara cihat ilan etmenin, kıtlık ve veba hastalıkları gibi umumî bunalımlarda çarelerin halka duyurulma yeri idi.

2 - Cuma Günü Özürsüz Olarak Evde Öğle Namazı Kılmak:

Hanefîlere göre:[1] Cuma günü bir kimsenin evinde özürsüz olarak öğle namazını imam cuma namazında selâm vermeden önce kılması haramdır. Fakat kılmış olduğu namaz mevkuf bir şekilde (yani hükmü ortada kalmak üzere) caizdir. Eğer böyle bir kişi için cuma namazına gitme imkânı ortaya çıkarsa, öğle namazını evinde bir mazeretine binaen kılmış olsa da, cuma namazına doğru yönelse, imam da cuma namazını bitirmemişse, o kişinin kılmış bulunduğu öğle namazı batıl olur. Ebu Hanîfeye göre cuma namazına yetişemese de, cumaya koşmak suretiyle bu öğle namazı nafileye dönüşür. Çünkü cumaya koşmak, namazın gereklerindendir, dolayısıyla öğle namazının batıl olması hususunda, ihtiyat olarak cuma namazının mertebesine indirilir. Fakat, cuma namazı kılındıktan sonra cumaya koşmak böyle değildir. Çünkü bu kişi cumaya koşuyor değildir.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre böyle bir kişinin evinde kılmış

---

1 - *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb*, I, 113, vd.; *el-Bedâyi'*, I, 257; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 764 vd; *Fethu'l-Kadi* I, 417 vd.; *Meraki'l-Felâh*, 89.

bulunduğu namaz, imamla birlikte cuma namazına başlamadıkça batıl olmaz. Çünkü, evinden çıkmak ve koşmak, öğle namazından daha aşağı derecededir, tamamlandıktan sonra öğle namazını bozmaz. Cuma namazı öğle namazından üstündür, dolayısıyla cuma öğleyi bozar. Bu durum imam cuma namazını bitirdikten sonra cumaya yönelen kimsenin durumu gibi olur.

Ebu Hanife ile İmameyn, imam cuma namazını tamamladıktan sonra cumaya koşmanın öğle namazını batıl kılmayacağı hususunda müttefiktirler.

Malikî, yeni mezhebe göre Şafiî ve Hanbelîlerden oluşan cumhura göre[1] İmam cuma namazını kıldırmadan önce, kişinin öğle namazını kılması sahih olmaz. Cuma namazına yetişme ümidi bulunursa bu kişinin koşması lâzım gelir. Çünkü cuma günü kişiye farz olan cuma namazına koşmaktır. Eğer cuma namazında imama yetişirse onunla beraber kılar. Eğer kaçırırsa öğle namazını kılması gerekir. Eğer cuma namazına yetişemeyeceğini zannederse, imamın cuma namazını kıldırıp bitirdiğine kanaat getirinceye kadar bekler. Sonra öğle namazını kılar. Özet olarak, bir kimse evinde iken, camide cuma namazı kılınmadan önce eğer öğle namazını kılarsa, bu namaz sahih değildir, bu kişiye cuma namazını kılmak farzdır. Cuma namazını kılmak farz iken başka bir namaz kılınamaz. Eğer camide cuma namazı kılındıktan sonra kılmışsa, günahkâr olmakla beraber, bu namaz sahih olur.

Cumhurun bu meselede dayandığı delil, bu kişinin muhatap olmadığı bir namazı kılmış bulunması ve muhatap olduğu cuma namazını kılmayı terketmesidir. Dolayısıyla bu namaz sahih olmaz. Bir kimsenin öğle namazı yerine ikindi namazını kılması nasıl sahih değilse, cuma namazı kılınmadan öğle namazını kılması da bunun gibi sahih değildir. Bu kişinin cuma namazını kılması gerektiği hususunda hiç ihtilâf yoktur. Cuma namazı kılınca ondan öğle namazının farziyeti düşecektir. Meselâ, böyle bir kişi cuma kılınan yerden uzakta bulunduğu durumda olduğu gibi. Evinde veya başka bir yerde cuma günü öğle namazı kılıp cuma namazına gitmeyen kimsenin günahkâr olduğunda hiç ihtilâf yoktur.

3 - Özürlü Kişilerin Cuma Günü Öğle Namazını Cemaatle Kılmaları:

Hanefîlere göre: [2] Seferî, hasta, mahpus ve benzeri özürlü kişilerin cuma günü cuma kılınan bir şehirde, cuma namazından önce ve sonra öğle namazını cemaatle kılmaları harama yakın mekruhtur. Çünkü bu durumda cumayı ihlâl etme söz konusudur. Çünkü cuma namazı cemaatle bir araya getiren bir namazdır. Özürsüz kişilerin de bu cemaatlere katılma durumları ortaya çıkabilir. Ayrıca başka cemaatlerin oluşturulması, cuma namazına karşı bir durum meydana getirebilir. Fakat, cuma namazı kendilerine farz olmayan köy halkı ise cuma namazını cemaatle kılabilirler. Şehir halkından olup cuma namazını kaçıranların da öğle namazını cemaat-

---

1 - *el-Muğnî,* II, 342; *Keşşafu'l-*Kınâ'; II, 25 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 80; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I 508.

2 - *Fethu'l-Kadir,* I, 419; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 766 vd.

le kılmaları mekruhtur. Bu gibi kimseler öğle namazını, cemaatsiz, ezansız ve kametsiz olarak tek başına kılarlar. Hasta olan kimselerin öğle namazını imam cuma namazını bitirinceye kadar tehir etmeleri müstehaptır. Tehir etmeyip kılmak sahih olan görüşe göre mekruhtur.

Hanefîler Dışındaki Cumhura göre:[1] Bir özür sebebiyle yahut cuma namazı kendilerine farz olmaması sebebiyle cuma namazını kılmayanların cemaat sevabını elde etmek için öğle namazını cemaatle kılmaları caizdir. Çünkü hadis-i şerifte: *"Tek başına kılınan namaza göre, cemaatle kılınan namaz yirmi beş derece daha faziletlidir."* buyurulmuş. İbni Mes'ud'un da cuma namazını kaçırdığı ve Alkame ve Esved ile beraber cemaatle öğle namazını kıldıkları rivayet edilmiştir.

Fakat, Malikîlere göre özürleri sık sık tekrar edenler dışındakilerin öğle namazını cemaatle kılmaları mekruhtur. Böyle özürler sebebiyle cuma kılamayanların öğle namazını cemaatle kılmaları evlâdır.

Hanbelîlere göre: Hz. Peygamber (a.s.)'in mescidin de yahut cemaatlerin tekrarlanması mekruh olan başka mescitlerde öğle namazının cemaatle tekrarlanması müstehap değildir. Yine cuma namazının kılındığı mescitlerde öğle namazının cemaatle tekrarlanması mekruhtur. Çünkü bu durum, cumadan yüz çevirme gibi töhmetlere sebep olur. Yahut imamın arkasında namaz kılınmasının caiz görülmediğiyahut imamın arkasında kılınan namazın iade edilmesi gerektiği intibaının verir. Belki bu durum fitneye yahut imam ve imam dışındakilere zarar gelmesine sebep olur. Böyle kişilerin öğle namazını evlerinde yahut kıldığı takdirde bu gibi zanlara sebep olmayacak yerlerde kılmaları gerekir.

Özrünün ortadan kalkacağını uman kimsenin öğle namazını, cumaya yetişme ümidi kalmayıncaya kadar tehir etmesinin müstehap olduğu konusunda cumhur ittifak etmiştir. Çünkü bazen özürlü kişinin özrü yok olabilir. Eğer özür, öğle namazını kıldıktan sonra yok olursa, meselâ, öğle namazını kıldıktan sonra seferden dönerse yahut hastalıktan şifa bulursa yahut öğle namazını kıldıktan sonra cumaya gitmesine engel olan bağdan kurtulursa yetişebildiği takdirde cuma namazını tekrar kılır. Bunun gibi, cocuk öğle namazını kıldıkmtan sonra ergenlik çağına ulaşır ve vaktine yetişebilirse, cuma namazını tekrarlar.

4 - Cuma Farz Olmayanların Öğle Namazını Hemen Kılmaları:

Âlimlerin çoğu [2] şöyle demişlerdir: Misafir, köle, kadın, müzmin hasta ve özürlü diğer kimselerde olduğu gibi, cuma namazı kendilerine farz olmayan kimseler, imam cuma namazını kılmadan önce öğle namazını kılabilirler. Çünkü bu gibi kimseler cuma kılmakla yükümlü değillerdir. Dolayısıyla kıldıkları öğle namazı

1 - *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 80; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 508, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 279; *el-Mühezzeb*, I 109; *el-Muğnî*, II, 344 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 26.
2 - *a.g.e.*

sahihtir. Bunlar cuma kılınan yere çok uzakta bulunan kimseler gibidirler.

Bir kimse öğle namazını kıldıktan sonra cuma namazına gitse Cumhura göre kıldığı öğle namazı batıl olmaz, cuma namazı onun için nafile bir namaz olur. İster özrü ortadan kalksın ister kalkmasın. Ebu Hanife birinci durum hakkında bu kişinin cumaya koşmasıyla öğlesinin batıl olacağını söylemiştir.

5 - Öğle Vakti Çıkınca Öğle Namazı Kılmak:

Öğle vakti sona ererse yahut cumanın hutbesi ile iki rekâtının sığacağı kadar bir zaman kalmayacak şekilde daralırsa cuma namazı düşer. Bütün âlimlerin ittifakıyla cuma namazı kaza edilmez.[1] Sadece öğle namazı kılınır. Çünkü kaza edaya göre yapılır. Eda ise, özel bazı şartlar dolayısıyla kaçırılmıştır, ferdin bunu yeniden elde etmesi mümkün değildir. Dolayasıyla namaz düşer. Fakat, vakti kaçırılan diğer farzlar böyle değildir.

6 - Cuma Namazının Şartlarından Biri Bulunmayınca Öğle Namazının Durumu:

Vaktin girmesi şartı dışında, cuma namazının sıhhatinin diğer şartları bulunmadığı zaman meselâ, cuma kılacakların sayısının istenilen sayıdan noksan olması yahut cumhura göre, mesbukun imamla birlikte bir rekâta yetişememesi yahut Hanefîlere göre, sehiv secdesi bile olsa namazın her hangi bir cüzüne yetişememesiyahut cuma namazı için şehir olma şartı bulunmaması gibi durumlarda cemaat cumanın yerine öğle namazını cemaatle kılarlar.[2]

---

1 - *el-Bedâyi*, I, 269; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 279; *el-Muğnî*, II, 318; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, I, 223.

2 - *el-Bedâyi*, I, 269; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 279; *el-Muğnî*, II, 312, 316, 332; *Keşşafu'l-Kınâ'*; I 31.

SEFERÎ (YOLCU) NAMAZI ve NAMAZLARI BİRLEŞTİRME

SEFERİ NAMAZI

1. Dört Rekâtlı Namazların Kısaltılarak Kılınması:

Namazları Kısaltmanın Meşruluğu:

Meşruluğu: Dört rekâtlı namazların kısaltılarak kılınması Kur'an, Sünnet ve İcma' ile caizdir. (1)

Kur'andan delil şu, ayet-i kerimedir: " *Eğer kâfirlerin size fitne vermesinden korkarsanız yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazları kısaltarak kılmanızda bir beis yoktur.*" "İster korku durumunda olsun ister güven durumunda olsun namazların kısaltılarak kılınması caizdir. Ancak, ayette kısaltmanın korku şartına bağlanması, o gün bulunan olayı tespit etmek içindir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) 'in çoğu seferleri korkudan hâlî değildi. Yâlâ b. Ümeyye, Ömer b. el-Hattab'a şöyle demiştir: "*Biz neden namazları kısaltarak kılıyoruz, halbuki güven içindeyiz .Hz. Ömer de buna cevap olmak üzere şöyle buyurdu: Ben de aynı durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e sormuştum, bana şöyle buyurmuştu: Allah'ın size verdiği bi bağıştır. Allah'ın sadakasını kabul edin* (2)

Sünnetten delil: Hz. Peygamber (a.s.)'in hac umre ve savaş için yaptığı seferlerinde namazları kısaltarak kıldığı ile ilgili haberler tevatür derecesindedir. İbni Ömer şöyle diyor: "*Hz. Peygambere arkadaşlık ettim. O seferlerinde iki rekâttan fazla kılmazdı. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da böyle yaparlardı.*" (3)

İlim adamları yolculuğa çıkan kimsenin namazlarını kısaltacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Sefer ister hac, cihat, hicret ve umre gibi vacip bir yolculuk olsun ister kardeşlerini, hastaları, Mescid-i Nebevi ile Mescid-i Aksa'yı, ana babayı yahut ana babadan birini ziyaret etmek gibi müstehap ziyaret olsun; ister dolaşıp hava al-

---

1 - *el-Mugnî;* ,II, 254; *Keşşâfu'l-Kınâ';* 593 vd.; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 262 vd.

2 - Müslim rivayet etmiştir.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Bunun bir benzeri Buharî ile Müslim'de İbni Mes'ud ile Enesten rivayet edilmiştir.

mak, gezinmek, ticaret gibi mübah yolculuk olsun, ister zina edip bekâr olduğu için dayak atıldıktan sonra sünnet gereği sürgün cezasına çarptırılan kimseler veya esirlerde olduğu gibi mecburî bir sefer olsun yahut bir topluluğa katılmadan yalnız başına yolculuğa çıkma durumunda olduğu gibi mekruh bir yolculuk olsun fark etmez. Bu gibi yolculuklarda kişiler namazlarını kısaltarak kılarlar. Namazları kısaltmak, dört rekâtlı farz namazları ikiye indirmek demektir. İcmaan [1] kısaltılan namazlar dört rekâtlı olan öğle, ikindi, yatsı namazlarıdır. Sabah ile akşam namazı kısaltılamaz. Çünkü sabah namazı kısaltılınca geride bir rekât kalır. Farz namazlarda ise bunun bir benzeri yoktur. Akşam namazı kısaltılınca -ki bu namaz gündüz namazlarının vitridir, tek rekâtlı olanıdır- bu hususiyeti yok olur.

Ahmed b. Hanbel'in Hz. Aişe'den rivayet ettiği bir hadis-i şerif'te şöyle gelmiştir: *"Namazlar iki rekât olarak farz kılınmıştır. Ancak akşam namazı bundan müstesnadır. Çünkü bu namaz gündüzün vitridir. Sonra hazar namazına ilâve edildi, fakat sefer esnasında olduğu gibi (akşam) üç rekât olarak* bırakıldı." Ali b. Âsım da Hz. Aişe'den cuma namazı, akşam namazı ile sabah namazının kısaltılmasının istisna edildiğini gösteren bir hadis rivayet etmiştir.

Seferle ilgili hükümler şunlardır: Namazların kısaltılması, iki namazın birleştirilmesi (cemî), üç gün mestler üzerine mesh edilmesi, Ramazanda iftar edilmesinin mübah kılınması. Bu dört şey uzun yolculuklara mahsustur. Kadının mahremsiz olarak yolculuğa çıkmasının haram olması, cuma ve iki bayram namazının ve kurbanın düşmesi, mecbur kalan kimsenin ölmüş hayvan eti yemesinin mübah olması, binek üzerinde namazların kılınması, teyemmüm etmek ve teyemmümle farz olan borcun düşmesi hükümleri ise kısa yolculuklarla ilgilidir. Ancak, ölmüş hayvan eti yemek ile teyemmüm etmek, sadece sefere mahsus değildir. [2] [*]

Namazları Kısaltmanın Ruhsat mı Yoksa Vacip bir Azimet mi olduğu:

Başka bir ifade ile, seferî (yolcu) şer'an namazlarını kısaltmaya mecbur mudur, yoksa kısaltmakla tam kılmak arasında serbest midir? Hangisi daha faziletlidir? Kısaltmak mı, tam kılmak mı?

Fakihlerin mutemet olan görüşleri, namazların kısaltılması konusunda farz, sünnet ve ruhsattır yolcu bunda serbesttir diye üçe ayrılmaktadır. [3]

Hanefîlere göre: Seferî kimsenin namazlarını kısaltarak kılması vaciptir ve aynı zamanda azimettir. Dört rekâtlı her namazdan seferîye farz olanı iki rekâttır. Se-

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*; I, 595; el-Muğnî, II, 267.

2 - *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb,* I, 106; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 608; *el-Muğnî,* II, 261; *Muğnîl Muhtâc,* I, 27 vd.

3 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 735; *Meraki'l-Felâh,* 72; *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 107 *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 161; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye,* 84; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I, 358; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 271; *el-Mühezzeb,* I, 101; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 601; *el-Muğnî,* II, 267-270.

(*) Hanefilere göre yolculuğun ve ona bağlı hükümlerin bu şekilde bir taksimi bulunmamaktadır. Onlara göre bir kimse seferi olabileceği bir yolculuğa çıkınca, bu hükümlere tabi olması hususunda, çıktığı yolun çok uzun olmasıyla seferîliğin gerçekleştiği en alt sınır olması arasında bir fark yoktur. (Bkz.

ferînin bilerek iki rekâttan fazla kılması caiz değildir. Eğer seferî yanılarak iki rekâttan fazla kılarsa sehiv secdesi yapmalıdır. Eğer iki rekâtı dörde tamamlarsa, ikinci rekatta teşehhüt miktarı oturmuşsa, ilk iki rekâtı dörde tamamlarsa, ikinci rekattá teşehhüt miktarı oturmuşsa, ilk iki rekâtı farz yerini tutar. Son ki rekât ise kendisi için nafile olur, ve bundan ötürü hata yapmış olur. Eğer ikinci rekâtta teşehhüt miktarı oturmamışsa, namazı batıl olur. Çünkü bu namaz tamamlanmadan ona nafile karışmıştır. Hanefîlerin bu meselede dayandıkları delil sabit olan bazı hadislerdir. Bunlardan biri Hz. Aişe (r.a.) hadisidir: *"Namaz ikişer rekât olarak farz kılınmıştır. Seferde iki olarak ikrar edilmiş, hazarda ise namaza ilâve yapılmıştır."* (1) Delillerinden bir diğeri de İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *"Allah tealâ, namazı Peygamberinizin dili ile hazarda dört rekât seferde iki rekât, korku hâlinde bir rekât olarak farz kılmıştır"* (2)

Malikîlerce meşhur ve tercih edilen görüşe göre: Seferde namazları kısaltarak kılmak sünnet-i müekkededir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) öyle yapmıştır. Hz. Peygamber'in seferlerinde namazlarını tam olarak kıldığı ile ilgili asla sahih bir rivayet gelmemiştir. Nitekim İbni Ömer ile diğer ravilerden de bu konuda rivayet gelmiştir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Seferde namazları kısaltarak kılmak, muhayyer olmak üzere ruhsattır. Seferî kişi namazlarını kısaltarak da kılabilir, tam olarak da kılabilir. Hanbelîlere göre, kısaltmak mutlak olarak tam kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ile ondan sonra gelen dört halife böyle yapmaya devam etmişlerdir. Seferde namazları kısaltarak kılmak, Şafiîlerde meşhur olan görüşe göre, kişi içinde bunu yapmayı hoş bulmama gibi birşey hissederse daha faziletlidir. Hanefîlere göre ise, yolculuk üç konağa ulaşınca kısaltarak kılmak tam kılmaktan daha faziletlidir. Üç konak 96 km'lik bir mesafedir. Bu görüşün dayanağı Sünnete uymak ve bir diğer sebebi de Ebu Hanife gibi kısaltmanın vacip olduğunu kabul edenlere muhalif duruma düşmekten kurtulmaktır. Fakat seferde oruç tutmak, kişiye bir zarar vermiyorsa, oruç bozmaktan daha faziletlidir. Çünkü Allah tealâ: *"Oruç tutmanız sizin için çok daha hayırlıdır."* (Bakara, 184) buyuruyor.

1 - Daha önce geçen ayet-i kerime: *"Sizin için namazları kısaltmakta bir beis yoktur."* (Nisa, 101) Bu ayet namazları seferde kısaltmanın ruhsat olduğuna, diğer ruhsatlardaki gibi, kişinin bu ruhsatı yapmakla yapmamak arasında serbest olduğuna delâlet eder.

2 - Daha önce geçen Hz. Ömer hadisi: *"Bu Allah'ın size verdiği bir bağıştır. Al-*

---

1 - Hadisi Buharî ile Müslim *Sahih*lerinde rivayet etmişlerdir. Bir lafzı şöyledir: *"Allah tealâ namazı farz kılınca iki rekât olarak farz kılmış, bilahere hazarda (ikâmet hâlinde) dörde tamamlamış, sefer hâlinde ise ilk şekliyle bırakmıştır." Nasbu'r-Râye,* II, 188.

2 - Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Taberanî şu lâfızla rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazı hazarda dört rekât, olarak farz kıldığı gibi seferde iki rekat olarak farz kılmıştır. Nasbu'r-Râye,* II, 189

lah'ın bağışını kabul edin." ile Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Allah tealâ azimetleri ile amel edilmesini istediği gibi, ruhsatları ile de amel edilmesini ister."* (1)

3 - *Sahih-i Müslim* ve diğer kaynaklarda, sahabenin Resulullah (a.s.) ile beraber sefere çıktıkları, bunlardan bir kısmının namazlarını kısaltarak kıldıkları, bir kısmının ise tam kıldıkları, bir kısmının Ramazanda oruç tuttukları, bir kısmının tutmadıkları ve bundan ötürü birbirlerini ayıplamadıkları sabit olmuştur. (2)

4 - Hz. Aişe (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber Ramazan'da umreye çıktım. Hz. Peygamber (a.s.) iftar etti, ben ise oruç tuttam, O namazlarını kısaltarak kıldı, ben ise tamam kıldım ve dedim ki: Anam babam sana fedâ olsun! Sen iftar ettin, ben oruç tuttum, sen kısalttın, ben ise tam kıldım. Buyurdular ki: Güzel yaptın Ey Aişe!"* (3)

Bu delillerden anlaşıldığına göre, seferde namazları kısaltarak kılmak ruhsattır. Racih olan ve ilk akla gelen de budur.

2. Namazları Kısaltmanın Meşruluğunun Sebebi

Namazları kısaltmanın hikmeti; genellikle yolcuların (seferîlerin) karşılaştıkları güçlük ve sıkıntıları defetmek, Allah'ın hakları hususunda kolaylık sağlamak, farzları yerine getirmeye teşvik etmek, vacipleri yapmaktan nefret ettirmemektir. Böylece kusurlu olan yahut ihmal eden kimselerin farzları terketmek için bir delili, bir özrü kalmamaktadır.

Namazları kısaltarak kılmanın sebebi Hanefîler dışında Cumhura göre, mübah olan uzun bir yolculuktur. Namazın kısaltılmasını mübah kılan ve bulunduğu zaman hükümlerin değişiklik arz etmesine yol açan sefer hakkında söz etmek dört şeyden bahsetmeyi gerektiriyor:

Namazların kısaltılması caiz olan mesafe, namazların kısaltılacağı seferin çeşidi, seferînin namazlarını kısaltmaya başlayacağı yer, seferî bir yerde ikamet ettiği takdirde namazlarını kısaltacağı zamanın miktarı.

Namazları Kısaltmanın Caiz Olduğu Mesafe:

Namazların kısaltılacağı mesafeyi belirlemede fakîhler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

---

1 - Bu hadisi Ahmed ve Beyhakî İbni Ömer'den, Taberanî İbni Abbas'tan *merfu,* İbni Mesud'dan esah olan görüşe göre *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. Ahmed bu hadisi İbni Mesud'dan şu lafızla rivayet etmiştir: *"Allah kendisine isyan edilmesini istemediği gibi, ruhsatları ile amel edilmesini sever."* Bu rivayet *zayıftır.*

2 - Nevevî *Müslim Şerhi*'nde böyle söylemiştir. Fakat *Sahih-i Müslim*'de *"Bir kısmı namazı kısaltıyor, bir kısmı tamamlıyordu"* ifadesi yoktur.

3 - Bu hadisi Dârekutnî rivayet etmiş ve isnadı *hasendir,* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 202.

Hanefîlere göre: [1] Namazların kısaltılacağı mesafenin asgari ölçüsü, mutedil bölgelerde [2] yılın en kısa günleri hesabıyla, ve deve yahut yaya yürüyüşüyle üç gün üç gecelik yoldur. Bütün gün geceye kadar yürümek şart değildir. Belki yolculuk günlerinden her birinde sabahtan zevâle (öğleye) kadar yürümek şart koşulur. Burada muteber olan mutat istirahatlerle beraber orta bir yürüyüştür. Yolculuk yapan kişi eğer sürat yapar da bu mesafeyi, günümüzdeki yeni çıkan ulaşım vasıtalarında olduğu gibi daha kısa bir zamanda katederse namazlarını kısaltarak kılması caizdir. Bir insan bulunduğu yer ile arasında üç günlük yol bulunan başka bir yere kadar yolculuğa niyet eder ve yola çıkarsa namazlarını kısaltarak kılması caizdir. Bir kimse her hangi bir yere gitmeyi kasdetmeden yola çıkar da böylece bütün dünyayı dolaşırsa, üç günlük bir mesafeye gitmeye hiç niyet etmemişse, bu kimse namazlarını kısaltarak kılma ruhsatını kullanamaz.

Sefer mesafesindeki üç konak diye ifade edilen ölçü üç günlük ölçüye yakındır. Çünkü mutat ölçüye göre bir kimse her gün ancak bir konaklık mesafede yol alabilir. Özellikle yılın en kısa günlerinde bu böyledir. Bu mesafeden daha azında namazları kısaltmak sahih değildir. Bunun gibi, Hanefîlerce mutemed-sahih olan görüşe göre sefer mesafesini fersahlarla belirlemek sahih değildir. [3] Bunların dayandıkları delil, sünnetle belirlenmiş olan meshin müddetine kıyastır. Bu sünnet de şu hadisin nassıdır: *"Mukim kimse tam bir gün bir gece, seferî üç gün üç gece mesh eder."* [4]

Denizde ve dağda muteber olan mesafe yol almak için münasip olan, hâline lâyık olan miktardır. Denizde rüzgârın durgun veya fazla değil mutedil esme durumu muteberdir. Dağdaki seyirde ise, dağın tabiatına uygun olarak üç gün üç gecelik yürüyüş itibara alınır. Bu mesafe, ovada daha az bir zamanda katedilse de dağdaki üç günlük yolda yürüyüş ile seferîlik gerçekleşir.

Bu üç günlük mesafenin saat itibarıyla miktarı her beldeye göre farklıdır. Bu, Mısır ve onun hizasındaki ekvator ülkelerinde yirmi saat bir çeyrektir. Günde yedi saatten bir çeyrek saat eksik yolculuk yapılır. Şam'da ise üç günlük yolculuğun tamamı yirmi saatten yaklaşık yirmi dakika eksiktir. Günde altı saat kırk dakikadan bir buçuk derece eksik yürünür.

Hanefîler dışındaki Cumhura göre: [5] Namazların kısaltılmasını mübah kılan

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 732-735; *Fethu'l-Kadir,* I, 392-394; *el-Lübâb,* I, 106; *Meraki'l-Felâh* 71.

2 - Yani en kısa günlerinde günün büyük bir kısmında bu mesafeyi katetmek mümkün olan beldeler demektir. Baltık taraflarında olduğu gibi senenin en kısa günlerinin bir saat yahut daha az yahut daha çok olduğu ülkeler buna itiraz konusu olamaz.

3 - 1 Fersah 3 mildir. 1 mil de 4 bin arşındır.

4 - Bu hadisi İbni Ebu Şeybe Ali'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 183.

5 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 1162; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 474 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 358-361; *el-Mühezzeb* I, 102; *el-Muğnî,* II, 255 vd.; el,Mecmû, II, 213 vd.

uzun yolculuk zaman hesabıyla ortalama iki günlük yolculuktur yahut ağır yükle ve yaya olarak iki konaklık mesafedir. Yüklü develerle yürüyüş, konaklama, kalkma yeme içme, namaz molaları dahil mutat bir şekilde yapılan iki günlük yolculuktur. Cidde ile Mekke veya Taif ya da Mekke, Usfan arasındaki mesafe gibi mesafe gidiş olarak da dört berid, yahut on altı fersah yahut kırk sekiz haşimî mili olarak belirlenir. Bir mil altı bin zirâ'dır. [1] Nitekim Şafiîler ile Hanbelîler böyle zikretmişlerdir. Sahih olan görüşe göre Malikîler şöyle demişlerdir: Bir mil üç bin beş yüz zirâ'dır. Bu mesafe de bugünkü ölçülerle 89 km. civarındadır. Daha dakik bir hesapla bu 88. 704 km tutar. Bu mesafe uçak, otomobil ve benzeri hızlı vasıtalarla bir saatte de alınsa namazlar kısaltılarak kılınır. Çünkü böyle bir kişinin dört beridlik yolculuk yaptığını söylemek doğru olur.

Denizdeki sefer mesafesi, karadaki mesafe gibidir.

Cumhurun dayandığı delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Ey Mekke halkı! Mekke'den Usfan'a kadar dört beridden daha az bir mesafede namazlarınızı kısaltmayın."* [2] hadisidir İbni Ömer ile İbn i Abbas'ın da dört beridlik yolculukta ve daha fazlasında namazlarını iki rekât olarak kıldıkları ve iftar ettikleri rivayet edilmiştir. Çünkü bu kadarlık bir mesafede yolculuğa çıkınca yükünü bağlama, indirme bindirme meşekkati tekrarlanır. Daha az bir mesafede bu durum tekrarlanmaz.

Şafiîlere göre, sefer mesafesi tamamiyle sınırlandırılmış olup ne kadar az olursa olsun mesafenin eksik olması sefer hükmü bakımından zarar verir. Bu mesafe Hanbelîler ve Malikîlere göre, yaklaşık olup sınırlı değildir. Bu sebeple Hanbelîlere göre, sefer mesafesinin bir yahut iki mil gibi az bir miktar eksik olmasının seferîliğe bir zararı yoktur. Malikîlere göre, sekiz mil eksik olmasının seferîliğe bir zararı yoktur. Cumhura muhalif olarak Malikîler Arafat'ta vakfeye çıkınca bu mesafeden Mekke, Mina, Müzdelife ve Muhassab halkını da istisna etmişlerdir. Çünkü sünnet ile amel etmek için, bu yerlerin halkının için de oturdukları yer dışında eda edilecek hacla ilgili işlerden bir kısmı üzerlerinde borç olarak kaldığı zaman, gidiş gelişte namazları kısaltmaları sünnettir. Eğer üzerlerinde hacla ilgili bir vecibe kalmamışsa evlerine gidip namazlarını tamam kılarlar.

İbni Kudâme [3] Cumhurun delillerini ele alarak şöyle demiştir: "İbni Abbas ile İbni Ömer'den muhalifi rivayet edilmiştir. Tahdid (mesafeyi sınırlama), Kur'an'ın zahirine de muhaliftir. Çünkü Kur'an'ın zahirine göre, her hangi bir mesafe sınırla-

---

1 - 1 zirâ': Şafiî ve Hanbelîlerin dediği gibi parmak yahut 32 parmaktır. Nitekim bu hususu ölçekler cetvelinde açıkladık. Bir zirâ': 46.2 cm.'dir. Bir parmak, ortalama 6 arpa boyudur. Bu da 1.925 cm. eder.

2 - Darekutnî bu hadisi İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu hadis İbni Abbas'tan mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. Hattabî'ye göre, bu hadis İbni Ömer'den nakledilen iki rivayetin en sağlamıdır. Hanbelîlere göre sahabe sözü, özellikle kıyasa muhalif ise hüccettir.

3 - *el-Muğnî*, II, 257 vd.

ması koymaksızın, yeryüzündeki her türlü yolculuk için namazların kısaltılması mübahtır. Sınırlama aynı zamanda Sünnete de aykırıdır. Enes (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) 3 millik yahut üç fersahlık bir mesafeye yolculuğa çıkınca, namazı iki rekât kılardı."* (1) İbni Kudâme açıklamasının sonunda şöyle diyor: "Deliller, her yolcu için namazları kısaltmayı mübah görenlerin yanındadır. Ancak, bu görüşün aksine bir icma yapılmış olursa o takdirde hüküm değişik olabilir."

Namazların Kısaltılacağı Seferin Türü:

Hanefîlere göre: (2) İster ibadet için, ister mübah veya masiyet bulunan bir gayeyle olsun, her türlü yolculuk esnasında namazları kısaltmak caizdir. Meselâ, yolculuğu ile Allah'a isyan eden yol kesici ve benzeri kişilerin namazlarını kısaltmaları caizdir. Çünkü meşru bir işe yakın olan çirkinlik o işin meşruluğunu yok etmez. Meşru işe yakın olan çirkinlik meşru şeyden ayrılabilen mesela, cuma namazı için ezan okunurken alış veriş yapmak gibi, şeylerdir. Cumaya gitmeyi terkettiği için bu alış veriş çirkindir. Bunun ayrılması mümkündür. Çünkü bazen alış verişten başka bir sebeble de cuma namazını terketmek söz konusu olmaktadır. Bunun aksi de olabilir. Yolculuk da böyledir. Çünkü yolculuk durumu olmaksızın yol kesme ve hırsızlık olayının gerçekleşmesi mümkündür. Bunun tersi de olabilir. Küfür gibi bizzat yahut hür kimseyi satmak gibi şer'an çirkin olan bir şey meşruluğu yok eder. Başka bir ifade ile Hanefîlerce, asi kimse ile itaat eden kimsenin seferleri ruhsat yönünden eşit olduğuna delil nasların mutlak ifadesidir: *"Yeryüzünde yürüdüğünüz zaman sizin için namazları kısaltmakta bir beis yoktur"*. Ayrıca seferin kendisi günah değildir. Kötülük seferden sonra vuku bulan yahut sefere yakın olan iştedir. Bu iş namazları kısaltma ruhsatına tesir etmez.

Hanefîler dışındaki Cumhura göre: (3) Kölenin sahibinden kaçması, yol kesmek, şarap ve haram şeylerin ticaretini yapmak gibi Allah'a isyanın söz konusu olduğu yolculuklarda, sefere mahsus olan namazların kısaltılması cem edilmesi (birleştirilerek kılınması), oruçlunun iftar etmesi, mestler üzerine üç gün mesh etmek, binek üzerinde nafile namaz kılmak gibi ruhsatlar mübah olmaz. Bu gibi yolcular, yolculuğu sebebiyle Allah'a asi olmaktadırlar. Yani bu gibi kimseler, Allah'a karşı isyan etmek ve günaha girmek için yolculuk yapan yahut haram bir iş işlemek için bir yer arayan kimselerdir, dolayısıyla namazlarını kısaltamazlar, kısaltmaları haramdır. Çünkü sefer ruhsatın sebebidir. Ruhsat masiyete dayanak olamaz. Bu konudaki kaideleri şudur: "Ruhsatlar masiyet ve kötülük işlemeye dayanak yapılamaz." Ölmüş hayvan eti yemek de bu gibi kimseler için haramdır. Çünkü Allah tealâ: *"Haddini aşmayarak ve Allah'ın çizdiği sınırları geçmeyerek her kim mecbur*

1 - Hadisi Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud, Şube'den; Yahya b. Yezid, el-Henâî'den rivayet etmiştir. Mil ile fersah arasındaki bu tereddüt ravi Şube'den kaynaklanmaktadır. *Neylü'l-Evtâr,* III,205

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 733, 736; *Tebyinu'l--Hakiik,* I, 215, vd.; *Fethu'l-Kaîir,* I, 405 vd.

3 - *Bidâyetü'l-Muctehid,* I, 163; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 477; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 268; *el-Mühezzeb* I 102; *el-Muğnî,* II, 261 vd. VIII, 597; *Keşşâfu'l-Kınâ",* I, 596, VI,194

kalırsa onun için bir günah yoktur." (Bakara, 173) buyuruyor. Allah teâlâ ölü eti yemeyi haddini aşmamaya ve Allah'a isyanda bulunmamaya bağlı olarak mübah kılmıştır. Dolayısıyla bu gibi kimseler için mübahlık yoktur. Ayrıca ruhsatlar bir maslahata götüren, mübah olan maksadı elde etmeye yardımcı olması için meşru kılınmıştır. Eğer masiyet gibi konularda ruhsatlar meşru kılınırsa haram iş işlemeye yardım etmek de meşru olur, dolayısıyla bir kötülüğe vesile olunmuş olunur. Şeriat ise bundan berîdir. Malikîler eğlenmek için yolculuğa çıkanların namazlarını kısaltmalarını mekruh kabul etmişlerdir.

Yolculukta asi olan kişi meşru bir gaye için yolculuk yapan, fakat yolculuk esnasında zina, hırsızlık, gasp, iftira ve dedi kodu gibi günahlar işleyen kimsedir. Böyle bir kişi için namazları kısaltmak ve diğer ruhsatlardan yararlanmak caizdir. Çünkü bu kişi yolculuğa çıkarken bu kötülükleri işlemeyi kastetmemiştir. O sadece meşru bir iş için yolculuk yapmıştır, günah işleyen mukim gibidir.

Şafiîlerden İmam Nevevî şöyle demiştir: "Bir kimse başlangıçta mübah bir yolculuk yapsa, sonra bu yolculuğu masiyet yolculuğuna dönüştürse, esah olan görüşe göre bu kişi seferin ruhsatlarından yararlanamaz. Bunun aksine bir kimse masiyet yolculuğuna çıksa, sonradan bu yolculuktan tevbe etse, seferi tevbe ettiği andan itibaren başlatır ve bu andan itibaren ruhsatlardan faydalanır."

Seferi (Yolcu)'nin Namazı Kısaltmaya Başlayacağı Yer:

Sefere başlayıp şehrin sınırlarını geçmeden önce namazı kısaltmak için sefere niyet kâfi değildir. Kasr ve iftara başlamak için mutlaka sefere çıkmış olmak gerekir. Fakihlerin ittifakına göre [1] kendisi sebebiyle namazların kısaltılacağı, iftar ve benzeri ruhsatların kullanılacağı seferin başlangıç noktası, bulunduğu şehrin evlerinden dışarı çıkmak ve şehri tam olarak arkasına almak yahut çıktığı taraftaki binaları geçmiş olmakla başlar. Şehri başka bir yönü itibariyle geride bırakıp geçmiş olmasa da bulunduğu taraftan geçmiş olmak yeterlidir. Çünkü şehrin bir tarafına girmekle ikamet hasıl olur. Dolayısıyla bir yönünden dışarı çıkmakla da sefer başlar. Çünkü Allah teâlâ: *"Yeryüzünde yolculuk yaptığınız zaman, namazı kısaltmanızda sizin için bir beis yoktur."* buyuruyor. Bir kimse bulunduğu şehrin sınırlarından dışarı çıkmadıkça yeryüzünde yolculuk yapmış olmaz. Bu konuda mezheplerin görüşlerinin açıklaması aşağıda gelecektir. Seferî kişi ikamete niyet ettiği beldenin ilk evlerine girinceye kadar namazını tam olarak kılmaz.

Namazların Kısaltılması İçin İkamet Edilen Yerde Kalınacak Müddet Şudur:

Seferî kimse bir beldede muayyen bir müddet ikamete niyet etmedikçe namaz-

---

1 - *el-Kitab ma'a'l-Lübâb,* I, 107; *Meraki'l-Felâh, 71; Fethu'l-Kadir,* I, 396; *Bidayetü'l-Müctehid,* I 163; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 476, vd.; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 263 vd; *el-Mühezzeb,* I, 102; el-Muğni II. 259-261.

ların kısaltır. Bu müddetin tayini hususunda fakîhlerin görüşleri ikiye ayrılmıştır. (1)

Hanefilere göre: Seferî kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukim olur ve namazları iki rekât olarak kısaltması mümkün olmaz. Bir yerde bu kadar zaman kalmaya niyet edince, namazlarını tam kılması lâzım gelir. Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferîliği devam eder, namazları kısaltarak kılar.

Hanefîlerin bu görüşlerinde dayandıkları delil, kadınların temizlik müddetine kıyastır. Çünkü bu iki durumdaki müddet, asla dönmeyi gerektiren müddetlerdir. Temizlik müddeti, hayız sebebiyle kadının üzerinden düşen namaz ve orucun edasına dönmeyi gerektirir. İkamet de sefer sebebiyle kişinin uhdesinden düşen bazı vecibelerin yapılmasına geri dönmeyi gerektirir. Bu sebeple temizlik müddeti on beş gün ile belirlendiği gibi asgarî ikamet müddetinin de on beş gün olarak takdir edilmesi gerekir. Bu ölçü İbni Abbas ile İbni Ömer'den de nakledilen görüştür. Bu iki sahabe şöyle demişlerdir: *"Seferî olduğun halde bir beldeye girer ve bu beldede on beş gün kalmaya niyet edersen namazını tam kıl. Eğer buradan ne zaman sefere çıkacağını bilemezsen namazlarını kısaltarak kıl."*

Seferî bir kimse bir beldede, belirli bir ihtiyacını görmek için beklerse, bekleme işi senelerce devam etse de, namazlarını kısaltarak kılar. Bir kimse bir beldeye girer de on beş gün kalmaya niyet etmezse ve yolculuğa çıkma zamanını bekler de meselâ, yarın öbür gün yola çıkarım der ve bu şekilde senelerce orada kalırsa namazlarını kısaltarak iki rekât kılar. Çünkü İbni Ömer Azerbaycan'da altı ay kalmış ve namazlarını bu şekilde kasıltarak kılmıştı. Bir kısım sahabenin de böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

Ordu, arz-ı harbe (savaş yapılan ülkeye) girer de burada on beş gün kalmaya niyet ederlerse yahut orada bir kaleyi veya bir şehri kuşatırlarsa namazlarını kısaltarak kılarlar, tam olarak kılmazlar. Çünkü niyetleri sahih değildir. Zira bu şehre girenler endişelidirler, burada yerleşmiş değillerdir. Düşmanı mağlup ederek burada yerleşmekle düşman tarafından mağlup edilip kaçmak arasında tereddüt içindedirler. Bu görüş aynı zamanda Malikî mezhebine de uymaktadır.

Malikî ve Şafiîlere göre : Seferî kişi bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. Çünkü Allah tealâ namazları, kısaltmayı yeryüzünde yolculuk yapmak şartıyla mübah kılmıştır Mukim ile ikamete niyet eden kimse, yeryüzünde sefere çıkan kimse demek değildir. Sünnet, dört günden az ikametin seferin hükmünü kesmeyeceğini açıklamıştır. Buharî ile Müslim'de şu hadis rivayet edilmiştir: *"Muhacir, hacdaki ibadetlerini yaptıktan sonra üç gün ikamet eder."* Hz. Peygam-

1 - *Fethu'l-Kadir ma'a'l-İnayim*, I, 397, vd.; *el-Lübâb*, I, 107 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 63 vd.; *eş Şerhu's-Sağîr* ,I, 481; Muğni'l-Muhtâc, I, 264 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 103 ; *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 605; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 85; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 364.

ber (a.s.) Umre yaptığı zaman Mekke'de üç gün kaldığı hâlde namazlarını kısaltarak kılıyordu. [1]

Malikîler bu müddeti, ikamet müddeti içinde yirmi vakit namazla takdir etmişlerdir. İkamet müddeti bundan az olunca namazlar kısaltılabilir.

Malikîlerle Şafiîlerce sahih olan görüşe göre, bir yere giriş ve çıkış günleri hesaba dahil değildir. Çünkü birincisinde eşyanın indirilmesi, ikincisinde geri dönüş için eşyanın yüklenmesi söz konusudur. Bunlar ise sefer meşguliyetlerindendir.

Hanbelîlere göre: Bir kimse dört günden fazla yahut yirmi vakitten fazla kalmaya niyet ederse namazlarını tamam kılar. İbni Abbas ile Cabir hadisinde de Hz. Peygamber (a.s.)'in Mekke'ye zilhicce ayının döndünçü günü sabah vakti geldiği ve burada dört, beş ve altıncı günler kaldığı, sekizinci günü sabah namazını kıldıktan sonra Mina'ya çıktığı ve bu günlerde namazlarını kısaltarak kıldığı rivayet edilmiştir. Enes (r.a.) da şöyle demiştir: *"Mekke'de on gün kaldığımız halde namazları kısaltarak kılıyorduk."* [2] İbni Hacer *Fethu'l-Barî*'de şöyle demiştir: "Şüphe yoktur ki, Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'den zilhicce'nin on dördüncü günü sabah vakti çıkmıştır. Buna göre Rasulullah'ın Mekke ve civarında ikamet ettiği müddet, Hz. Enes'in dediği gibi geceleri de dahil on gün olur. Mekke'de ise sadece dört gün ikamet etmiş olmaktadır. Çünkü zilhiccenin sekizinci günü Mina'ya geçmiş, namazları orada kılmıştır.

Hanbelîlere göre, bir yere giriş çıkış günleri ikamet müddetinden sayılmaktadır. Seferî kimse bir ihtiyacını elde etmeyi yahut başarmayı umduğu bir iş yahut düşmanla cihat için yahut günbegün sefere çıkma hazırlığı hâlinde beklemekte ise Malikî ve Hanbelîlere göre Hanefîlerde olduğu gibi müddet ne kadar uzarsa uzasın ikamet etmeye niyetlenmediği sürece namazlarını kısaltarak kılması câizdir.

Şafiîlere göre, böyle bir kimsenin on sekiz gün, giriş ve çıkış günleri hariç, namazlarını kasr ile kılması caizdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) fetih yılında Hevâzinlilerle savaşmak için Mekke'de bu kadar zaman kaldığı halde namazlarını kısaltarak kılıyordu. [3]

---

1 - *Neylu'l-Evtâr*, III, 207 vd. Buharî ile Müslim'in hadisleri şudur: *"Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'de muhacirlerin kalmasını yasakladı. Sonra üç gün kalmalarına müsaade etti." el-Mecmû'., VI 243.*

2 - Buharî ile Müslim bu hadiste ittifak etmişlerdir. (a.g.e.)

3 - Hadisi Ebu Dâvud İmrân b. Husayn'dan rivayet etmiştir. Hadisi Tirmizi de rivayet etmiş ve *hasen* derecesinde olduğunu ifade etmiştir. Senedinde zayıf bir ravi bulunsa da İbni Hacer'in zikrettiği gibi hadisi takviye eden başka şahitler vardır. Bu hususta başka rivayetler de gelmiştir. En sahih olana göre Rasulullah'ın ikamet müddeti on dokuz gündür. Beyhakî de böyle olduğunu söylemiştir. On dokuz şeklindeki rivayet daha sahih olduğu halde on sekiz rivayetini tercih ettim. Çünkü İmran'dan gelen rivâyette *ıddırab* yoktur. Diğer rivayet İbni Abbas'tandır ve *muddarib'* dir, ayrıca adede on dokuz, on yedi gibi farklılıklar da bulunmaktadır.

3. Namazları Kısaltarak Kılmanın Şartları:

Fakîhler namazları kısaltmanın sıhhati için aşağıdaki şartları ileri sürmüşlerdir. (1)

1- Cumhura göre yolculuk iki konaklık yahut iki günlük yahut on altı fersahlık bir mesafe kadar uzun olmalıdır. Hanefîlere göre, yukarıda zikri geçen fark üzre üç konak yahut geceleri dahil üç günlük bir yolculuk olmalıdır.

2- Hanefîlerin haricindeki cumhura göre yolculuk mubah bir yolculuk olmalı, hırsızlık yahut yol kesmek için yapılan yolculaklardan olduğu gibi yahut haram olan bir yolculuk olmamalıdır. Bir kimse masiyet için yaptığı bir yolculukta namazlarını kısaltarak kılarsa Şafiî ve Hanbelîlere göre, namazı olmaz. Çünkü bu kişi abdestsiz olarak namaz kılan kimsenin durumunda olduğu gibi, haram olduğuna inandığı bir işi yapmaktadır. Malikilere göre ise, günah işlemekle beraber kasır yapılarak kısaltılarak kılınan namaz sahihtir.

Hanbelîlere göre, mekruh bir yolculukta namazlar kısaltılamaz. Malikî ve Şafiîlere göre kısaltılır.

Hanefîlere göre daha önce de açıkladığımız üzere haram, mekruh ve mübah olan yolculuklarda namazları kısaltarak kılmak caizdir. Ticaret, gezinti, seyir, mescitleri, eski eserleri ve kabirleri ziyaret için yapılan yolculuklarda namazlar kısaltılarak kılınabilir. Hanbelîlere göre, kabir ziyareti için, namazları kısaltmak sahihtir.

3- İkamet ettiği yerin binalarını geçmiş olmak. Nitekim bunu daha önce zikrettik. Bu şartın açıklamasında fakîhlerin farklı görüşleri vardır.

Hanefîlere göre: (2) İkamet edilen beldenin evlerini çıkış yaptığı yönden geçmiş olmalıdır. Başka bir yönden beldenin sınırını geçmese de bir yönden geçmiş olması gerekir. Evler dağınık da olsa o beldeye dahil ise, çıkış yaptığı yönden hepsini geçmiş olmalıdır. Bulunduğu beldenin çevresindeki meskenleri, şehre bitişik olan köyleri de geçmiş olmalıdır. Bunun gibi, ikamet yerine bitişik olan sahayı da geçmiş olması şarttır. Bu saha, o beldede oturan kimselerin bazı işlerine yarayan, hayvanların gezdirildiği, ölülerin defnedildiği ve toprakların atıldığı şehre bitişik yerlerdir.

Beldeden ayrılan kimsenin, gözünden evlerin kaybolması, virane evleri ve bostanları geçmek şart değildir. Bunlar beldenin binalarına bitişik olsa da yahut buralarda, zaman zaman şehir halkı otursa da mamur yerlerden sayılmazlar.

Çadırda oturanlar ister toplu halde ister dağınık bulunsunlar hille'yi, yani yerle-

---

1- *Tebyinu'l-Hakaik;* I209-216; *el-Kavaninu'l-Fıkhıyye* 84-85; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,486; *Muğni'l-Muhtac;* *I,266-271;* el-Mühezzeb, I,101-103; *el-Hadramiyye,* 76 vd.; *Keşşâfu'l-Kına;* I,593 603; *Meraki'l-Felâh;* 71.

2- *Reddü'l-Muhtâr;* I,732 vd.

şim alanını geçerse, yani gece kalmak için toplandıkları ve birbirleriyle yardımlaşmada bulundukları evleri geçerlerse kül dökülen çöplükleri, çocukların eğlendikleri ve atların bağlandığı yerleri geçerlerse namazlarını kısaltırlar. Çünkü bu yerler ikamet yerinden sayılmaktadır.

Yerleşim alanının geçmek şart olduğu gibi, eğer vadinin enine doğru yolculuğa çıkmışsa orayı geçmesi, eğer yüksek bir yerde oturuyorsa, bu yerlerin inişi geçmesi, eğer ingin bir yerde oturuyorsa bu yerin yokuşunu geçmesine itibar edilir. Bu hüküm mezkur üç yer (vadi, iniş ve yokuş) mutedil olduğu zamana mahsustur. Eğer bu yerler çok geniş bir alana yayılıyorsa, o takdirde örfe göre toplu yerleşim alanını geçince namazları kısaltmakla yetinilir.

Bina ve çadırlardan başka yerlerde oturan kimselerin sefer, oturduğu ve konakladığı yeri geçmekle başlar. Bütün bu söylenenler kara yolculuğu hakkındadır. Deniz yolculuğuna gelince; geminin yahut kayığın ilk hareket ettiği ve ilerlemeye başladığı yerden başlar. Eğer gemi beldede bulunan binalara paralel olarak gidiyorsa, o binaları mutlaka geçmesi gerekir. Yolculuk, kişinin vatanının surlarına, eğer surları yoksa vatanının binalarına ulaşmakla son bulur.

Hanbelîlere göre yolcu eğer kavminin çadırlarından yahut mamur olan köyünün evlerinden, örfe göre ayrılma sayılacak şekilde ayrılırsa, köy ister sur içinde olsun, ister olmasın, namazlarını kısaltarak kılar. Çünkü Allah tealâ, kasrı sadece yeryüzünde yolculuk yapanlar için mübah kılmıştır. Yine ister bu yerleşim alanının bitişiğinde harap evler bulunsun, ister açık arazi bulunsun hüküm aynıdır. Eğer harap evlerin bitişiğinde oturulan evler bulunursa yahut ehlinin oturmakta olduğu bahçeler bulunursa, hatta hava almak ve gezinmek için misafir olarak da olsa, o takdirde harap, mamur, oturulan bahçe ne varsa hepsini geçmedikçe namazlarını kısaltamaz.

Eğer bir beldenin eski Bağdat'ta olduğu gibi birçok mahalleleri bulunsa her mahalle diğerinden ayrı bulunsa ailesinden ayrılıp mahallesinden çıktığı zaman namazlarını kısaltması kişi için mübahtır. Günümüzdeki şehirlerin mahallelerinde olduğu gibi mahalleler birbirine bitişik olursa bütün mahallelerden ayrılmadıkça namazlarını kısaltamaz.

Birbirine yakın iki köy bulunsa, birbirinin binaları diğerine bitişik olsa, bunlar bir tek köy hükmündedirler. Binaları bitişik değilse herbirinin hükmü kendine mahsustur.

Gemisi ile seyreden gemicinin bu gemiden başka bir evi bulunmasa, ailesi, mutfağı ve tüm ihtiyaçları bu geminin içinde bulunsa, bu kimse için sefer ruhsatlarından yararlanmak mübah olmaz.

Bir kimse çadırlarda yaşasa, o takdirde namazları kısaltabilmesi için mutlaka bu çadırları geçmesi gerekir. Bir kimse bir ırmak yahut odun temin edilen koru gibi bir

yerin kenarında ikâmet etse namazlarını kısaltabilmek için mutlaka burayı geçmesi gerekir. Koru cidden geniş, nehir de menbaına yahut döküldüğü yere uzak olmadığı müddet bu yerden mutlaka ayrılması gerekir. Yoksa yine evleri geçmeye itibar edilir.

Malikîlere göre: [1] Seferî ya hadarî (şehirli)yahut bedevî yahut cebelî (dağlı) olur. *Hadarî (şehirli)* Bir şehirdeyahut bir beldede yahut cuma namazı kılınmasa da bir köyde oturan kişidir. Şehirli kişi, bulunduğu şehir, köy yahut kasabanın binalarını, çevresindeki sahayı ve hükmen de olsa bunlara bitişik olan bahçeleri geçmedikçe namazlarını kısaltamaz çevredeki bahçe boş arazi ve binalar ateş yakmak, etmek pişirmekyahut yemek pişirmekyahut yemek pişirmek için kendilerinden faydalanmak veya kullanmak suretiyle hükmen bitişik olsa, hatta senenin bazı günlerinden oranın ehli burada otursalar ve şenletseler de hüküm değişmez. Beldeden ayrı ziraat yapılan tarlaları bulunan bahçeleri yahut senenin belli bir dönemde hiç oturulmayan evleri geçmek şartı yoktur.

Bedevî çölde yahut çadırlarda oturan kimseye denir. Bedevî ancak bütün çadırları yahut kabilenin bütün evlerini yahut aralarında yardımlaşma ve anlaşma bulunan kabileleri ayrı olsalar da geçmedikçe namazlarını kısaltmaz bu kabilelerin hepsi hay ve dar yahut sadece dar [2] ismi altında toplansa da hüküm değişmez. Cebelî (dağlı) dağlarda oturan kimsedir. Böyle bir kimse bulunduğu mahalli yahut mekânı geçerse namazlarını kısaltır.

İçinde meskûn bahçelerin bulunmadığı köyde oturan kimse, köyün evlerini ve bir tarafındaki virane binaları geçince namazlarını kısaltır.

Bağda oturan oturduğu meskenden ayrılmakla namazlarını kısaltır. O bahçe ister şehre bitişik olsun, ister şehirden ayrı olsun hüküm değişmez.

Şafiîlere göre [3] eğer belde veya köyün surları varsa, seferin başlangıcı bu surları geçmekle olur. Hatta bu surların dışında yerleşim alanları olsa da esah olan görüşe göre hüküm aynıdır.

Eğer oturulan belde yahut köyün surları yoksa, o takdirde seferin başlangıç noktası en son binaları geçmektedir. Hatta arada bir nehir yahut bir bahçe yahut harap evler bulunsa ikamet yerine bitişik veya ayrı olan bütün evleri geçmesiyle sefer başlar. Beldenin binalarından dışarıda terk edilmiş harap vaziyetteki evleri geçmek şart değildir. Çünkü bu yerler ikamet yerleri değildir. Nitekim sefere başlanan yere bitişik olsa da bahçelerle ziraat alanlarını geçmek de şart değildir. Suru bulunmayan köylerin kabristanını geçmek şarttır.

1- *eş-Şerhu'l,Kebir, ma'ad-Düşûkî;* I,359 vd.

2- *Hay*'dan kasdedilen kabiledir. *Dar*dan kasdedilen, kabilenin konakladığı yerdir. Hılle ve menzill aynı manaya gelir.

3- *Muğni'l-Muhtâc;* I,263 vd.

4- Sefere çıkarken muayyen bir yere gitmeyi kasdetmiş bulunmak, ve tereddütsüz olarak namazların kısaltılacağı kadar bir mesafede yolculuk yapmaya niyet etmiş bulunmak. Nereye gideceğini bilmeyen yahut kaçan köleyi, hayvanı aramak için yola çıkan yahut borçlusunu aramaya çıkıp bulduğu zaman dönecek olan yahut belli bir yere gitmeyi kasdetmeksizin seyahat eden kimseler namazlarını kısaltarak kılamazlar. Bunun gibi matlub olan sefer mesafesini katetmeyi kasdetmeksizin, bütün dünyayı dolaşan kimse de namazlarını kısaltarak kılamaz. Çünkü bu kişi mesafe katetmeyi kasdetmemiştir. Bunun gibi, cumhura göre, bir kimse sefer mesafesini katetmeyi niyetlese bu esnada da seferliği kesecek şekilde ikamete niyet etse yine namazlarını kısaltamaz. Bu konuyu ileride açıklayacağız.

Hanefîlere göre böyle bir kimse gerçekten kamet edinceye kadar namazlarını kısaltarak kılar. Daha önceki ikamet niyeti zarar vermez. Bu görüş makul olup uyulması gereken görüştür.

5- Kendi başına hareket etme hürriyetine sahip bulunmak. Bir kimse eğer başkasına bağlı bulunursa ve başkası kendisine hâkim ise, meselâ; kocasına bağlı olan kadın yahut komutanına bağlı bulunan askerler efendisine bağlı hizmetçi hocasına bağlı talebe gibi, bunlardan her biri ne yapacağını bilemezse, namazlarını kısaltamazlar. Çünkü belli bir yere gitmeyi kasdetme şartı gerçekleşmemiştir. Şafiîlere göre bu şart, sefer mesafesi katetmeden öncesiyle kayıtlıdır. Eğer bu kimseler seferî sayılacak kadar mesafe katetmişlerse, bunların tabiî oldukları kimseler namazlarını kısaltmasalar da yolculuklarının uzunluğunu bildikleri için namazlarını kısaltırlar.

Şafiîler buna şunu da ilâve etmişlerdir: Tabi olan kişi, tabilikten kurtulunca, seferden dönmeye niyet ediyorsa, meselâ; askerin askerlikten ayrılması, hizmetçinin hizmeti terketmesi, seferî sayılacak kadar bir mesafeyi ki iki konaklık iki günlük mesafedir katetmedikçe namazını kısaltamaz.

Hanefîlere göre ise bu şart mutlaktır. Tabi başkasına bağlı olan kimse bağlı bulunduğu kişi sefere niyetlenmedikçe namazlarını kısaltamaz. En sahih görüşe göre, tabi olduğu kişinin ikamet niyetini bilmediği sürece tabi olan kişinin namazlarını tamamlaması gerekmez. Bir kimse eğer durumunu bilmeden önce kendisine bağlı olduğu kişinin niyetine aykırı olarak namaz kılarsa en sahih görüşe göre namazı sahihtir.

6- Namazlarını kısaltan kişi mukim kişiye yahut namazlarını tam kılan bir seferîye uymuş olmamalıdır. Şafiî ve Hanbelîlere göre, seferî olup olmadığı şüpheli birine uymuş da olmamalıdır. Eğer uyarsa, son teşehhütte uysa bile namazları tam kılması vacip olur.

Fakat, Hanefîler, seferînin mukime ancak vakit içinde uymasını cazi görmüşlerdir. Eğer vakit içinde seferî kişi mukime uyarsa namazını tam kılar. O zaman misa-

firin seferînin farzı ikiden dörde intikal etmiş, değişmiştir. Vakit çıktıktan sonra seferînin mukim kimseye uyması caiz değildir. Çünkü kendisinin farzı, zimmetinde sadece iki rekât olarak sabit olmuştur. Vakit çıktıktan sonra bu kişinin farzı dört rekâte intikal etmez. Eğer buna aykırı davranır mukim kimseye uyarsa namazı batıl olur.

7-Namazın iftitah tekbirini alırken kısaltmaya niyetlenmek . Bu, Şafiî ve Hanbelîlere göre şarttır. Çünkü namazlarda asıl olan husus tam kılmaktır. Mutlak olarak niyetlenmek, asla hamledilir. Dolayısıyla mutlaka iki rekât kılmaya niyetlenmek gerekir.

Malikîler seferde namazda kısaltmaya niyet etmeyi kâfi gömüşlerdir. Bundan sonra kılınacak olan namazlarda bu niyeti yenilemek şart değildir. Bu durum, Ramazan başında niyetlenmek, ayın geride kalan günleri için niyetlenmeye yetmesine benzemektedir.

Hanefîler ise, namazdan önce seferiliğe niyet etmeyi yeterli görmüşlerdir. Bir kimse, ne zaman sefere niyetlenirse, ona farz olan, namazlarını kısaltarak kılmaktır. Her namazı kılarken kısaltmaya niyetlenmesi gerekmez.

8- Bülûğ (ergenlik) çağına girmiş bulunmak. Hanefîlere göre şarttır. Bunlara göre çocuk seferde namazlarını kısaltarak kılamaz. Fakîhlerin cumhuruna göre bu şart değildir, çocuk da namazlarını kısaltarak kılar. Çünkü sahih kasdı olan ve muayyen sefer mesafesinde yolculuk yapmaya niyetlenen kişi namazlarını kısaltarak kılar.

9- Şafiîler, kişinin yolculuğunun namazın başından sonuna kadar devam etmesini şart koşmuşlardır. Meselâ; bir kimse bindiği gemi, otobüs, otomobil gibi vasıtalarla ikamet yerine varsa yahut ikamete niyet edip etmediğinde şüphelense yahut ulaştığı beldenin kendi beldesi olup olmadığında şüplense ve bütün bu sayılan durumlarda kendisi namazda bulunuyor ise, namazını tam olarak kılar. Çünkü ruhsatın sebebi ortadan kalkmıştır yahut seferîliğin kalkıp kalkmadığı hususunda şüpheye düşülmüştür.

Namazları Kısaltmanın Şartlarında Fakihlerin Görüşlerinin Hülasası:[1]

Hanefî Mezhebi: Sefere niyetlenen ve belli bir yere gitmeyi kasdeden kimse namazlarını kısaltarak kılar. Hatta bu yolculuk masiyet yolculuğu da olsa hüküm aynıdır. Seferin başlangıcı, ikamet mahallinin evlerini yahut buna bitişik olan şehir kenarı, şehrin bazı menfaatleri için hazırlanan, hayvanların otladığı mezralar gibi yerlerdir. Bunun gibi, bulunduğu şehrin civarındaki ev ve maskenleri de geçmesi şarttır. Çünkü bunlar da şehir hükmündedir. Yine sahih olan görüşe göre, şehrin civarına bitişik olan köyleri de geçmek gerekir.

1- *el-Muğnî,* II,261; *Keşşâfu'l-Kınâ;* I,598.

Sefere niyetin sahih olması için üç şart ileri sürülmüştür: Kendi başına sefer ve ikamete karar verebilecek serbestliğe sahip olmak, ergenlik çağına girmiş bulunmak, sefer mesafesi üç günden az olmamak.

Malikî Mezhebi: Namazları kısaltarak kılmanın altı şartı vardır:

Seferin uzun olması (Bu mesafe meşhur olan görüşe göre 48 mildir), yolculuğun başlangıcında tereddütsüz olarak sefer mesafesi katetmeye niyetlenmiş olmak, belli bir yöne doğru gitmeyi kasdetmiş bulunmak, sefer mübah bir yolculuk olmak, bulunduğu şehri ve bu şehre bitişik olan meskûn bina, bahçe gibi yerleri geçmiş olmak, yolculuk esnasında geceleri dahil en az dört gün bir yerde kalmaya niyet etmiş olmamak.

Şafiî Mezhebi: Namazları kısaltarak kılmanın sekiz şartı vardır:

1. Yolculuk uzun olmak, bu da48 Haşimî mili kadar mesafedir. [1] Yahut iki konaklık eder, yani geceler hariç mutedil olarak iki günlükyahut bir gün hariç, mutedil iki gecelikyahut da mutedil bir gün bir gecelik yoldur. Bu yolculuk yükü bulunan deve yürüyüşü iledir. Deniz yolculuğu kara yolculuğu gibidir.

2. Kasr yapıp yapmayacak kadar uzun olduğunu bilmek için, yolculuğun başında belli bır yere kadar gitmeyi kasdetmiş bulunmak.

3. Yolculuk mübah olan bir yolculuk olmak, yolculuğu sebebiyle günah işleyen kimse ve kocasına isyan eden kadının da namazlarını kısaltma hakkı yoktur.

4. Namazları kısaltarak kılmanın caiz olduğunu bilmiş olmak. Bir kimse seferde namazların kısaltılmasının caiz olduğunu bilmeksizin kısaltırsa namazı sahih olmaz. Çünkü bu kişi namaz ile eğlenmektedir.

5. Namazı kısaltmaya iftitah tekbirini alırken niyet etmek.

6. Namaza devam ederken namazın kısaltılma niyyetine aykırı meselâ bu namazı tam kılmaya niyet etmek gibi davranışlardan sakınmak. Bir kimse namazı kısaltarak kılmaya niyetlettikten sonra tam kılmaya niyetlenirse namazını tam kılması gerekir.

7. Bir an bile olsa, tam kılan veya seferî olup olmadığında şüphe bulunan yahut abdestsiz bir imama uymamış olmak. Eğer böyle kişilere uyarsa, namazın neresinde olursa olsun, namazını tam kılması lâzımdır. Bunun dayandığı delil, AHmed b. Hanbel'in sahih bir isnatla İbni Abbas'tan rivayet ettiği şu haberdir. *"İbni Abbas'a : Yalnız kılınca iki, mukime uyunca dört kılan seferî kimsenin durumu nedir? Diye soruldu. O şöyle cevap verdi: O sünnettir."*

8. Bütün namazı boyunca seferî bulunmak. Bir kimse namaz kılarken ikamete niyetlense yahut gemisi kendisini ikamet yerine ulaştırsa, namazlarını tam olarak

1- Haşimî mili, Benî Ümeyyenin kullandığı ölçü birimidir.

kılar.

Hanbelî Mezhebi: Namazları kısaltarak kılmanın şartları şunlardı:

1. Sefer uzun ve vacip yahut mübah bir yolculuk olunca, mesafe 48 Haşimî mili kadar olmak.

2. Beldesinin evlerini geçmiş bulunmak ve bu evleri örfte ayrılma kabul edilecek şekilde geride bırakmak.

3. Bu mesafeye ulaşan bir sefere niyet etmiş bulunmak. Burada muteber olan yolcunun sefer mesafesine yolculuk yapmaya niyet etmesidir, yoksa bunu gerçekleştirmesi şart değildir. Meselâ; bir kimse yolculuğa niyetlenip yola çıktıktan sonra yahut seferin başlangıcında belli bir yere gitmeyi kasdetse mesafeyi tamamlamadan geri dönse de namazlarını kısaltarak kılar

4. Namazın başında kısaltmaya niyetlenmek.

5. Mukimyahut seferîliği şüpheli yahut namazı iade etmesi gerekli kimselere uymamış olmak. Meselâ; mukim birine uysa ve onun da namaz esnasında abdesti bozulsa namazını tam olarak iade etmesi gerekir. Çünkü bu namaz başlangıçta kendisine tam olarak farz olmuştur. Dolayısıyla kısaltılmış olarak iadesi caiz değildir.

6. Şafiîleride olduğu gibi namaz boyunca seferî olmak.

4. Seferînin Mukime, Mukimin Seferîye Uyması:

Fakîhler seferînin mukim kimseye uymasının caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [1] Malikîlere göre ise bu kerahetle caizdir. Çünkü bu durum seferî hakkında sünnet olan kısaltmaya muhalif düşmektedir. Ayrıca seferî mukime uyarsa, namazını imama uyması icab ettiğinden dört rekât olarak tamamlaması vacip olur. Hanefîlere göre bu kimsenin farzı değişerek dört olur. Nitekim mukim olmaya niyetlenince de dört olmaktadır.

Hanefîler, imama uymanın caiz olması için iftitah tekbiri sığacak kadar zaman da olsa vaktin bekasını şart koşmuşlardır. Fakat vakit çıkınca seferînin mukime uyması caiz değildir. Çünkü vakit çıktıktan sonra onun farzı değişmez, zira sebep ortadan kalkmıştır. Bunun gibi Hanefîlere göre, ikamete niyet etmekle vakit çıktıktan sonra farz değişmez.

Mukime uyan seferînin namazını tam kılmasının sünnetten delili, İbni Abbastan gelen şu rivayettir: "*İbni Abbas: Seferî'nin durumuna ne dersiniz? Yalnız başına kılınca iki rekât makim olarak dört rekât kılıyor? Sorusuna: "Bunu yapmak sünnet-*

1- *el-Kitab ma'al-Lübab*; I,109; *Meraki'l-Felâh*, 72; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,740 vd.; *Fethu'l-Kadîr* I,399; *es-Şerhu's-Sağîr*, I,482; *el-Kavaninu'l-Fıkhıyye*, 84; *el-Mühezzeb*, I,103; *Muğni'l-Muhtac*, I,269; *Keşşafu'l-Kınâ*; I,602; el-Muğnî, II,284; *el-Mecmu*; IV,236-242.

tir." [1] *cevabını verdi. Nâfi de şöyle demiştir: "İbni Ömer seferî olduğunda imamla birlikte namaz kıldığı zaman dört rekâat kılar, yalnız başına kıldığı zaman iki rekât kılardı."* [2] Hz. Peygamber (a.s.) de: *"İmam uyulmak için nasbolunmuştur. İmama uyunca farklı davranmayınız"* buyurmuştur.

Şafiîler ve Hanbelîler şunu da ilâve etmişlerdir: Seferî imamın burnu kanasa ve başkasını yerine geçirse, imama uyan cemaat tam kılarlar, halef imam ise iki rekâtta selâm verir.

Mukimin Seferîye Uyması:

Fakîhler yine mukimin seferîye uymasının caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [3] Malikîlere göre ise bu yine kerahetle caizdir. Çünkü mukimin niyeti imamın niyetinden farklıdır. Seferî, mukim kimselere namaz kıldırırsa ikinci rekâtta selâm verir, sonra mukim olan cemaat namazlarını tamamlarlar. Seferî olan imamın selâm verdikten sonra: "Namazınızı tamamlayın, çünkü ben seferîyim" demesi müstahap olur. Bunu yapmakla kendisinin yanıldığı vehmini ortadan kaldırmış cahil bir kimsenin namazın rekâtları hakkında şüpheye düşüp dört rekâtlı namazların ikiye indirdiğini zannetmemesi temin edilmiş olur.

Hanefîlere göre; seferî imam, yukarıdaki sözü, namaza başlamadan önce, eğer başta söylememişse, selâm verdikten sonra söylemelidir.

Bunu yapmanın caiz olduğunun delili. İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği şu haberdir: *"Resulullah (a.s.) hangi sefere çıkmışsa, mutlaka dönünceye kadar iki rekât kılmıştır. Yine Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'nin fethi sırasında on sekiz gece kalmış fakat insanlara akşam namazı dışındaki namazları hep ikişer rekât olarak kıldırmıştır. Namazdan sonra şöyle buyururdu: Ey Mekke halkı! Kalkıp ayrıca iki rekât daha kılın, çünkü biz seferîyiz.* [4]

Namazları kısa kılmaya niyetlendikten sonra, imam sehven yahut bilmeyerek tamamlamak için ayağa kalkarsa, cemaat onu uyarmak için *"Sübhanellah"* diyerek tesbih getirir. Eğer imam geri dönerse namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Geri dönmezse cemaat ona uymaz, imam selâm verinceye kadar oturup onu beklerler.

5. Namazları Kısa Kılmaya Engel Durumlar:

Yolculuk esnasında seferînin belli bir yerde, daha önce mezheplere göre süresini açıkladığımız kadar ikâmet etmeye niyet etmesiyle seferîlik sona erer ve namazları kasretmesi mümkün olmaz, namazları tam kılması gerekir. İkamet müddeti Ha-

1 - İmam Ahmed *Müsned* de rivayet etmiştir.

2 - Müslim rivayet etmiştir.

3 - Yukarıda geçen kaynaklar; *el-Kitab; maa'l-Lübâb,* I, 113, *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 764 *Fethu'l-Kadir;* I,401; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye; eş Şerhu's-Sağîr,* 482, 484; *el-Muğnî,* 286.

4 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen* demiştir. Beyhakî de rivayet etmiştir. İsnâdında zayıf biri vardır. Tirmizînin *hasen* demesi Hafız İbni Hacer'in dediği gibi hadisin şahitleri bulunduğu içindir. Malik *Muvatta* nda benzer bir hadisi Ömer'den rivayet etmiştir. İsnadındaki kişileri güvenilir imamlardır. *Neylü'l-Evtar,* III,166.

nefîlere göre on beş gün, Malikî ve Şafiîlere göre dört, Hanbelîlere göre ise dört günden fazladır. Bunun gibi, yolcunun fiilen mutat ikamet yerine dönmesiyle ve mezheplerde tespit edilmiş bulunan diğer bazı durumlarda seferîlik son bulur. Bu engeller şunlardır:

1- Seferînin Belli Müddet Bir Yerde İkamete Niyetlenmesi:

Çünkü Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre; *"Kendisi, Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber, Mekke'ye kadarki yürüyüşlerinde ve Mekke'de kaldıkları süre içinde dönünceye kadar iki rekât kılmıştır."* (1) Naslar bir yerde ikametin müddetini belirlemediği için fakîhler ikamet müddetinin takdiri hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefîlere göre: (2) Hanefîlere göre, namazda iken bile olsa, vakit çıkmamışsa ve kendisi lâhik değilse, tam on beş gün ve daha fazla bir zaman için bir yerde bu müddetten daha az zaman kalmaya niyetlenirse, hatta bir saat bile olsa yahut kendisi namazda bulunduğu halde vakit çıktıktan sonra niyetlenirse yahut seferî olan imama namazın başında yetişmiş lâhik bir cemaat durumunda ise kendisinin abdesti bozulmuş, veya uyumuş olur da imam namazı tamamladıktan sonra uyanır ve ikamete niyetlenirse namazını tam olarak kılamaz. Senelerce bir yerde bu şekilde kalacak olsa bile namazlarını kısaltarak kılacaktır. Çünkü on beş günde daha az bir zaman ile ikamet gerçekleşmez. Zira vakit çıktıktan sonra farz vakit içindeki şekliyle zimmet yerleşmiştir. Hem lâhik, bütün bakımından imamın halefi gibidir. ikamet niyeti, namazları kısaltmaya ancak dört şart ile engel olur:

1. Bilfiil yürüyüşün terketmek seferî bir kimse yürümekte devam ettiği halde ikamet niyet ederse mukim olmaz, bu kişinin namazlarını kısaltarak kılması vacip olur.

2. İkamet yeri ikamete elverişli olmalıdır. Bir şehir yahut herkesin oturmakta olduğu bir köy yahut çadırda yaşayanların kaldığı yer olması gerekir. Seferî kişi, deniz, terk edilmiş ada yahut insan olmayan bir sahrada ikamete niyet etse, bu niyet sahih olmaz.

3. İkamete niyet edilen yer bir tek yer olup bir kaç yer olmamalıdır. Meselâ bir kimse Mekke, Mina gibi müstakil iki şehirde on beş gün kalmaya niyet ederse, bu niyet sahih olmaz. Namazların kısaltarak kılacaktır. Çünkü bir yerde on beş gün müddetle kalmaya niyet etmek şarttır.

4. Kendi arzusu ile müstakil olarak bir yerde kalmaya niyetlenmelidir. Eğer seferî kişi, kadın, hizmetçi gibi başkasına tabi bulunan kimselerden olursa, ikamete niyetlense de namazlarını kısaltır tamamlamaz. Ancak en kuvvetli görüşe göre uymuş bulunduğu kimsenin ikamet niyetini bilirse o takdirde namazını onun gibi tam kılar. Daha önce bu konu geçmiştir.

Bir kimse yarın yahut daha sonraki günler sefere çıkmayı beklese yahut bir kafi-

---

1- Bu hadisi Tayalisî *Müsnedinde* rivayet etmiştir. *Neylü'l,Evtar,* III,207.

2- *ed-Dürrül-Muhtâr,* I,736-738; *el-Kitab ma'al-Lübab,* I,107-108.

leyi beklese, (onbeş gün geçikeceğini bilmediği sürece) meselâ; gelecek birini yahut düşman ülkesinde ikamete niyet eden ordudaki askerler ile beraber ise yahut düşman ülkesinde bir kaleyi kuşatanlardan biri ise, namazlarını kısaltarak kılar, tam kılmaz. Nitekim bu konuyu daha önce de açıklamıştık.

Malikî Mezhebi: [1] Giriş çıkış günleri hariç seferî kişi bir yerde, vakit namaz kılmayı gerektirecek şekilde dört gün ikamete niyetlenirse namazlarını kısaltması caiz olmaz. Eğer böyle olmazsa caiz olur. Yahut bir kimse her hangi bir yerde adete göre dört gün kalındığını meselâ, kafilenin âdetinin o yerde dört gün kaldığını bilirse namazlarını tam olarak kılar. Eğer böyle bir kişiye yirmi vakit namazın farzı tahakkuk etmemişse, meselâ; cumartesi günü sabah namazından önce bir beldeye girmiş de salı günü akşam namazından önce çıkmaya niyetlenmemişse, fakat yatsı namazından önce yola çıkmışsa namazlarını kısaltarak kılar. Bu kimsenin seferîlik hükmü kesilmiş olmaz. Çünkü bu kimsenin buradaki kalma süresi her ne kadar dört sahih günü doldurmuşsa da, üzerine yirmi vakit namaz farz olmamıştır.

Bir kimse bir beldede dört gün kalmazsa meselâ, bir beldeye ikindi namazından önce ve kendisi henüz öğle namazını kılmadan girmişse ve beşinci günün sabahından sonra burada gitmeye niyetlense, seferîlik hükmü kesilmez. Çünkü bu kimseye her ne kadar bu yerde ikamet etmekte iken yirmi vakit namaz farz olmuşsa da, bu kişi bu yerde tam olarak üç gün kalmamıştır. Dolayısıyla iki şartı bir anda beraber yerine getirmek gerekir. Bu şartlar da dört tam gün bir yerde ikamet etmek ve yirmi vakit namazın farz olmasıdır.

Bir kimse, gördüğü zaman sefere çıkmasına bağlı olan bir ihtiyacından ötürü bir yerde ikamet ederse, müddet uzun sürerse de namazlarını kısaltmaktan vaz geçmez. Fakat, ihtiyacının ancak dört gün sonra giderileceğini bilirse o takdirde namazlarını kısaltmaktan vaz geçer. Bunun gibi bir yerde ikamete niyet etmediği hâlde, uzun süre orada kişi namazlarını kısaltarak kılar. Namaz kılarken ikamete niyetlenen kişi namazını keser. Eğer secdeleriyle birlikte bir rekât kılmışsa bunu iki rekâta tamamlaması menduptur. Eğer bu namazı tam olarak kılarsa, farzın yerine geçmez. Eğer kısaltılmış olarak kılınmışsa yine yeterli olmaz. Bu kimse namazını bitirdikten sonra ikamete niyet ederse, mutat vakti içinde bu namazı yeniden kılar.

İkamete niyet edilen yerin ikamete elverişli olması şart değildir. Savaş bölgesinde dört gün ve daha fazla kalmaya niyetlenen askerlerin niyeti yukarıdaki hükümden istisna edilir. Böyle bir askerin seferîlik hükmü kesilmez, namazlarını kısaltarak kılar.

Şafiîlere göre: [2]

Seferî bir yerde geceleri dahil tam dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını kısaltması caiz olmaz. Sahih olan görüşe göre giriş çıkış günleri hariç mutlak olarak elverişli bir yerde veya en kuvvetli görüşe göre sahra gibi ikamete elverişli olmayan

1- *eş-mŞerhü'l-Kebîr,* I, 364, *eş-Şerhü's-Sağîr,* I, 364, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 85.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 264 vd.

bir yerde ikamete niyet ederse namazını kısaltarak kılamaz. Eğer bir yerde dört günden az kalmaya niyet ederse namazlarını kısaltarak kılar. Eğer bir işi olur da bu işin dört günden önce görülmeyeceğini kesin olarak bilirse namazlarını tam kılar, kısaltmaz. İster ikamete niyet etsin ister etmesin hüküm değişmez.

Fakat, bir kimse bir beldede işi görülünce gitmek niyeti ile ikamet ederse, bu iş de her zaman olabilecek bir durumdaysa on sekiz güne kadar namazlarını kısaltır. Nitekim bunu daha önce zikrettik.

Hanbelîlere göre: (1)

Seferî kişi, belli bir zaman tayin etmeksizin mutlak olarak ikamete niyet ederse, hatta bu yer çöl ve savaş bölgesi gibi ikamete elverişli olmayan bir yer de olsa namazlarını kısaltması caiz olmaz. Bunun gibi yirmi vakit namazdan fazla, yahut giriş çıkış dahil dört günden fazla kılmaya niyet ederse yine namazlarını kısaltamaz ve tam kılar. Fakat elde etmeyi beklediği bir ihtiyaç için ikamet ederse, senelerce de sürse namazları kısaltarak kılar. Cumhurun görüşü de budur. Yukarda geçtiği üzre Şafiîlere göre on sekiz gün kısaltarak kılar.

2 - Daimî İkamet Mahalline Dönmek Yahut Dönmeye Niyet Etmek:

Bu durumu, geçmişteki fakihlerin ıstılahlarına dayanarak vatan ve ikamet için yeni ıstılahlar ışığında araştıracağım. Yeni ıstılahlar, terimler şunlardır:

a - Vatan : Zamanımızdaki devletler arası taksimde olduğu gibi mensup olduğu ve tebalığını (uyruğunu) taşıdığı devletin iklimi, bölgesi. Bu mefhumun bahsimizle ilgisi yoktur.

b - *Daimî İkamet Mahalli:* Kişinin oturmakta olduğu iş mahalli, yahut geçimini sağladığı yerdir.

c - *Doğum Yeri:* Kişinin doğup büyüdüğü, ailesinin akrabalarının bulunduğu yerdir. Hanefîlere göre bu iki yer aslî vatan kapsamı içine almaktadır. Çünkü aslî vatan kişinin doğduğu, yahut evlendiği, yahut yerleştiği yerdir.

d - *Geçici İkamet Mahalli:* Kişinin geçici bir zaman için, yahut uzun veya kısa süren bir işi dolayısıyla kaldığı yerdir. Bu kalış süresi on beş gün ve daha fazla olursa bunun adı ikamet vatanıdır. On beş günden az kalırsa Hanefîlere göre bunun adı *Vatan-i süknâ*'dır.

e - *Zevcenin Memleketi:* Bu da ya birinci ya da ikinci zevcesinin bulunduğu beldedir. Bu da aslî vatan mefhumu içine girer. Bizim bahsimiz bu son dört ıstılah üzerinde olacaktır:

Hanefî Mezhebi: (2) Hanefî Mezhebine göre vatan üç çeşide ayrılır:

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 605.

2 - *el-Lübâb*, I, 109; *Meraki'l-Felâh*, 73; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 736, 742 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, I, 40 vd.

Vatan-i aslî: Kişinin doğduğu, yahut evlendiği, yahut evlenmediği hâlde orada sürekli yaşamayı düşündüğü yerdir.

İkamet vatanı: Bir yerde on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edilen yerdir.

Süknâ vatanı: On beş günden daha az kalmaya niyet edilen yerdir. Âlimler bu tür vatana, vatan değiştirme durumunda itibar etmemişlerdir.

Seferî Namazını Ne Zaman Tam Kılacak?:

Seferî kendi beldesine, yani daimî ikamet mahalline girdiği zaman namazını burada ikamete niyet etmese de tam kılacaktır. Meselâ, yolculuğa çıkmış bulunan kişi, bir ihtiyaç dolayısıyla ikamet mahalline girerse mukim olur. Çünkü burası kendi ikameti için belirlenmiştir. Namazları kısaltma ruhsatının sebebi olan sefer durumu kalkmıştır. Bu hüküm, geceleri ile birlikte üç gün yol yürüdükten sonra bir iş için ikamet yerine uğrayan kimseler içindir. Eğer sefer mesafesi kadar bir yol katetmeden kendi beldesine geri dönmüşse, sadece geri dönmeye niyet etmekle namazlarını tam kılar. Çünkü namazları kısaltmayı caiz kılan yolculuk gerçekleşmemiştir. Bu takdirde o kişinin namazlarını şu iki durumda tamamlaması gerekir: Vatanına dönmekle, sefer mesafesi kadar bir yolculuk yapmadan geri dönmeye niyetlenmekle sefer mesafesi kadar bir yolculuk yaptıktan sonra geri dönerse bilfiil kendi beldesine dönünceye kadar namazlarını kısaltır.

Vatandan İntikal Durumunda Seferînin Namazlarını Nasıl Kılacağı:

a) Aslî vatandan intikal:

Kişi, günümüzde görev yeri gibi daimî ikamet yerinden, hanımının bulunduğu başka bir vatana, yahut ailesinin bulunduğu doğum yerine intikal ederse namazlarını tam olarak kılar. Bir kimse meselâ, Şam'da memur bulunsa, sonra asıl köyüne hanımını ziyarete gitse, bu kişi namazlarını tam olarak kılar. İster görev yeri ile kendi köyünün arasındaki mesafe sefer mesafesi olsun ister olmasın hüküm değişmez. Çünkü bu durum da o kişinin iki vatanı bulunmaktadır. Bunların her biri kendisi için aslî vatandır.

Böyle bir kimse köy veya kasabada, yahut mezrada hanımı bulunmuyor da sadece ev, arazi gibi akarlar bulunuyorsa namazlarını kısaltarak kılar. Çünkü kişinin doğum yeri her ne kadar aslî vatanı ise de, misli yani kişinin çalışmakta olduğu yer ile batıl olmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, bir kimsenin asıl vatanı kendisi, ailesi ve ev eşyası ile tamamen başka bir şehre hicret etme söz konusu olunca batıl olur. Meselâ, böyle bir kişi bir iş için ilk beldesine sefere çıkarsa namazlarını kısaltarak kılması vacip olur.

Bunun gibi, bir kimse vazife gördüğü beldeden ayrılıp başka bir beldeye yerleşirse, ilk vazife veya çalışma yerine geldiği zaman namazlarını kısaltır. Çünkü bu-

rası kendisi için bir vatan hükmünde değildir. Zira aslî vatan misli ile batıl olur. Oradan seferle değil. Bunu delili Hicretten sonra Hz. Peygamber (a.s.)'in kendisini Mekke'de seferî saymasıdır. Fakat, bir kimse çalışmakta olduğu beldeden başka bir beldeye geçici olarak giderse Mesela, Şam'ı terk edip Halep'e gider de sonra geri dönerse namazlarını tam kılar. Çünkü aslî vatanın hükmü ne ikamet vatanı ile, ne de sefere çıkmakla batıl olmaz. Çünkü bir şey kendisinden daha aşağısı ile batıl olmaz. Belki misli ile yahut daha kuvvetlisi ve üstünü ile batıl olur.

b) Muvakkat İkamet Mahallinden İntikal:

Bir kimse değişik şehirleri dolaşır meselâ, birinde on beş gün kalır da sonra başka bir şehre gidip tekrar buraya geri dönerse, yeniden bir onbeş gün ikamete niyetlenmedikçe burada namazlarını kısaltarak kılar. Çünkü ikamet vatanının hükmü misli ile batıl olur. Buradan sefere çıkmakla da batıl olur. Nitekim aslî vatan ile de batıl olmaktadır. İkamet vatanı, başka bir yerden sefere başlamakla, seferî ikamet vatanına uğruyor ve ikamet vatanıyla sefere başladığı yer arası kısaltma mesafesinden az ise iptal olmaz.

Malikî Mezhebi: (1)

Malikî mezhebine göre, seferî eğer yetiştiği ve doğup büyüdüğü aslî memleketine dönerse veya oraya uğrarsa, yahut daimî olarak kalmaya niyetlendiği bir beldeye dönerse, yahut zifafa girdiği ve aralarında geçimsizlik bulunmayan zevcesinin beldesine girerse, -burada dört gün kalmaya niyetlenmese de- yahut dört gün ve daha fazla kalmaya niyet ettiği bir beldeye girerse, namazları kısaltarak kılması caiz olmaz, tam kılması gerekir. Fakat zifafa girmediği hanımının, yahut aralarında geçimsizlik sebebiyle ayrılık bulunan hanımının beldesine girerse, bu durumlar namazların kısaltılmasına engel değildir. Fakat, beldesine geri dönüş esnasında eğer bulunduğu yer ile memleketi arası sefer mesafesi kadar bir mesafe ise geri dönüş onun hakkında müstakil bir yolculuk olduğu için namazlarını kısaltır. Çünkü dönüş onun hakkında müstakil bir seferdir. Eğer bu kadar mesafe yoksa kısaltmaz, o takdirde namazını tam kılar.

Yine bir kimse vatanına yahut zevcesinin bulunduğu yere girmeye niyet etse kendisi ile gireceği yer arasında şer'î sefer mesafesi yoksa namazlarını kısaltarak kılması caiz değildir.

Şafiî Mezhebi: (2)

Vatan: Yaz kış devamlı ikamet edilen yerdir. Bir kimsenin vatanına veya mutlak olarak yahut dört gün kalmaya niyetlendiği bir yere dönmekle, yahut ancak dört günde görülecek bir işi olan yere varmasıyla artık namazlarını kısaltması caiz de-

---

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 362, vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 480 vd.
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 264.

ğildir. Bir kimse kendi vatanına dönmeye niyet ederse, yahut dönmek hususunda tereddüde düşerse namazlarını kısaltması mümkün değildir. Bu bir yerde eğleşiyor ve yürümüyorsa, kendi başına hareket edebiliyor ve başkasına tabi değilse, hatta ikamete elverişli olmayan sahra gibi bir yerde bulunuyorsa ve aradaki mesafe de kısaltma mesafesinden az ise böyledir. Eğer yolda yürürken, yahut başkasına tabi iken (zevcenin kocasına tabi olması gibi) memleketine geri dönmeye niyetlenirse-fiilen geri dönünceye kadar namazlarını kısaltır.

Bunun gibi bir kimse seferde iken, ikamet niyeti olmaksızın vatanına uğramayı kastederse yine namazlarını kısaltır. Bunun gibi bir kimse bir beldede her an gerçekleşmesini beklediği bir işini görmek için ikamet etse bu müddet on sekiz güne varıncaya kadar namazlarını kısaltır. Yine bir kimse (daimî ikamet yeri olmayan) vatanından başka bir yere dönerse de namazlarını kısaltır. Gittiği bu yerde hanımı yahut aşireti bulunsa da hüküm aynıdır. Bir kimse vatanından başka bir yere dönmek niyetiyle yola çıkarsa, bu dönüş eğer bir ihtiyaca bağlı değilse namazlarını kısaltmaz. Eğer temizlik yapma gibi bir ihtiyac dolayısıyla ise namazlarını kısaltabilir.

Hanbelî Mezhebi: [1]

Bir kimse sefere çıktığı vatanına geri dönerse, yahut sefer mesafesi kadar bir mesafe katetmeden geri dönerse namazlarını kısaltamaz, tam kılar. Bunun gibi seferî kişi vatanına uğramaktan başka bir ihtiyaç için olmasa da seferde vatanına uğrarsa namazlarını tam olarak kılar. Çünkü bu kişi burada mukim hükmündedir.

Bir kimse kendi vatanı olmasa bile, hanımının bulunduğu vatana uğrasa yine buradan ayrılıncaya kadar namazlarını tam kılar. Çünkü bu kişi daha önce de geçtiği üzere burada mukim hükmündedir.

Bunun gibi yine bir kimse evlendiği bir beldeye uğrasa, buradan ayrılıncaya kadar namazlarını kısaltır. Çünkü Hz. Osman (r.a.) şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunuduydum: "Her kim bir beldede evlenirse beldede mukim gibi namaz kılsın."* [2] Bu hadisin zahirî manası, zevcesinden ayrıldıktan sonra olsa da, demektir. Fakat orada eğer ana baba, davar, mal gibi ilgileri bulunur ve yukarıda sayılan kimselerden değilse namazlarını kılsaltması caiz olur.

Namazları Kısaltmanın Caiz Olmadığı ve Seferînin Mukim Gibi Olduğu Durumlar:

Hanefîlere göre: [3] Bir beldede yahut bir köyde on beş gün ikamete niyet edilmesi hâlinde namazları kısaltmak caiz olmaz. Ancak hangisinde geceleyeceğini belirlemediği iki ayrı beldede kalmaya niyet ederse o takdirde kısaltmak caizdir.

1 - *Keşşafu'l-Kına,* I, 600.
2 - İmam Ahmed rivayet etmiştir.
3 - *el-Lübâb,* I, 107-108; *Meraki'l-Felâh,* 72; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I, 736 - 738.

Eğer beldesinden sefer mesafesi kadar bir mesafeyi katetmişse daimî ikamet mahalli olan vatanına geri dönmekle seferîlikten çıkar. Bir de seferî, mukim kişiye uyarsa namazlarını tam kılar. Bu durumlardan biri de kendi başına hareket etme serbestliğine sahip olmamaktır. Bir diğeri yolculuğa çıkarken belirli bir yere gitmeyi kastetmiş olmamaktır.

Malikîlere göre: (1) Beş şeyden biri seferîliği keser:

1 - Geri döndüğü beldesine girmek. İster bu belde vatanı olsun ister olmasın, hüküm değişmez. Bu beldeye geri dönünce burada dört gün kalmaya niyetlenmese de bu kişi seferîlikten çıkar. Ancak bir kimse bir beldede geçici olarak ikamet etmekte iken sefer niyeti ile burasını terkederse o takdirde sonradan buraya geri dönse de seferîliği kesilmez. Bu kişi namazlarını kısaltarak kılabilir. Oradan sefere çıktığı beldesinden murat, kendi vatanı yahut sefer mesafesi esnasında bulunan zevcesinin memleketidir. Bir kimsenin kendi beldesine girmesinin seferîliği kesmesinin sebebi, kendi beldesine girmenin ikamete imkân vermesidir. Bir kimsenin misafir bulunduğu yerde ikamete sadece niyet etmesi ile seferîlik kesilirse, bizzat ikamet etmesi seferîliği daha kuvvetle sona erdirir.

2 - Vatanına yahut zifafa girdiği hanımının bulunduğu yere henüz sefer mesafesi katetmeden dönmek. Sadece geri dönmeye başlamak seferîlik hükmünü keser.

3 - Yolculuk esnasında kendi vatanına girmek. Bu da sefere gittiği yerden usanıp oradan başka bir yere giderken vatanından geçmek suretiyle olur.

4 - Yirmi vakit namaz kılmayı gerektirecek şekilde tam dört gün bir yerde ikamete niyet etmek, yahut daha önceden bir yerde genellikle dört gün kalındığını bilmek. Meselâ, kafile bu yerde dört gün kalmayı âdet haline getirmişse burada da mukim olunur.

5 - Sadece zifafa girdiği hanımının bulunduğu yere girmek. Çünkü burası kendi vatanı hükmündedir. Ana baba gibi yakın akrabanın bulunduğu yere girmeye gelince bu, sefer hükmünü kesmez ve namazları kısaltmaya engel olmaz.

Şafiîlere göre: (2) Bir yerde tam dört gün kalmaya niyetlenmekle, bir de daimî ikamet mahalli olan kendi vatanına girmekle namazları kısaltmak mümkün ve caiz olmaz. Yine seferînin mukim kişiye yahut seferîliği şüpheli bulunan kimseye uyması, belli bir yere gitmeyi kastetmemesi, sefer mesafesinden az bir yolculukta kendi başına hareket etme imkânına sahip olmaması, masiyet ve günaha vesile olan bir yolculuğa çıkması, namaz esnasında seferîliğin kesilmesi, iftitah tekbiri esnasında namazları kısaltmaya niyet etmemesi hâllerinde de namazların kısa olarak kılınması caiz değildir.

1 - *eş-Şerh'l-Kebîr*, I, 362-364; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 480-481.
2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I, 267-271.

Hanbelîlere göre: [1] Yirmi bir durumda namazları kısaltmak caiz olmayıp tamamlamak vaciptir:

1 - Bir işi olmasa da yolculuk esnasında seferînin kendi vatanına uğraması.

2 - Kendi vatanı olmasa da hanımının bulunduğu beldeye uğraması.

3 - Evlendiği beldeye uğraması. Bununla ilgili çeşitli durumlar daha önce geçmiştir.

4 - Hazarda (ikamet ettiği yerde) mukim olarak iftitah tekbirini alıp sonra sefere çıkması.

5 - Hazarda bir namazın vakti girdikten sonra yolculuğa çıkmak.

6 - Seferde dört rekâtlı bir namaz için iftitah tekbiri almak, sonra da ikamet etmek. Meselâ, bir gemiye binip namaz esnasında vatanına ulaşmak gibi. Burada hazarın hükmü seferin hükmüne üstün kılınır.

7 - 8 - Seferde iken, hazarda kılmadığı bir namazı hatırlamak, yahut hazarda iken seferde kılmadığı bir namazı hatırlamak. Yani hazarda iken seferdeki bir namazı hatırlatmakla kişiye namazını tam olarak kılmak lâzım gelir. Çünkü tam kılmak asıldır. Dolayısıyla hazarın hükmü sefere üstün tutulmuştur.

9 - 10 - Bir kimsenin mukim birine, yahut namazı tamamlaması gerekli olan birine uyması.

11 - Seferî olup olmadığı hakkında şüphe ettiği birine, yahut mukîm olduğunu kuvvetli kanaati ile tahmin ettiği birine uymak. Uyduğu bu kişinin sonradan seferî olduğu ortaya çıksa da, iftitah tekbirini alırken bu konuda kesin bir bilgisi bulunmadığı ve mukim olduğuna inandığı için namazını tam olarak kılar.

12 - Tam kılması gerekli bir namaza başlayıp sonradan bozulan bu namazı yeniden kılarsa yine tam kılması gerekir. Meselâ, bir kimse mukim birine uysa, namaz esnasında abdesti bozulsa bu namazı tam olarak yeniden kılması gerekir. Çünkü bu namaz başlangıçta kendisine tam olarak farz olmuştur. Kısaltılmış olarak iade edilmesi caiz değildir.

13 - Namaza girince kısaltmaya niyet etmemek. Böyle bir kimsenin namazını tam olarak kılması lâzımdır. Çünkü tam kılmak asıldır. Mutlak olarak niyetlenmek tam kılmaya hamledilir.

14 - Namazda tam kılmaya mı, yoksa kısaltmaya mı niyet ettiği hususunda şüphelenmek. Daha sonra namaz esnasında hatırlasa da namazını tam olarak kılması lâzımdır. Çünkü namazın bir kısmında tamamlamayı gerektirecek durum mevcuttur. Tam kılmak asıl olduğu için, buna göre, hüküm verilmiştir.

---

1 - *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 600-605.

15 - Sefer esnasında bilerek bir namazı yahut namazın bir kısmını terketmek. Meselâ özürsüz olarak namazını tehir edip vakti çıksa, onu kaza ederken tam olanak kılması gerekir. Bu mesele haram olan sefere kıyas edilmiştir. Çünkü bu kimse namazını bile bile özürsüz olarak tehir etmekle Allah'a asi olmuştur.

16 - Yol kesicilik gibi, seferini masiyet seferine çevirmeye niyet etmek ve kendisi ile vatanı arasında sefer mesafesinden daha az bir mesafe bulunduğu hâlde, geri dönmeye niyet etmek.

17 - Bir kişi namaz esnasında, bir masiyet için çıkmış bulunduğu yolculuktan tevbe etmese namazı tam kılması gerekir. Namazı kısaltmanın haram olduğuna inanarak namaza başlayan kişinin bu namazı tam olarak kılması gerekir. Bu inancında hatalı da olsa hüküm değişmez.

18 - Seferî namazını kısaltmaya niyetlendikten sonra, tamamlamaya niyet ederse tam kılması vaciptir. Çünkü bu kişi asla dönmüştür.

19 - Mutlak olarak ikamete niyet etmek. Bir beldede belli bir süre kalmakla sınırlandırmazsa, savaş bölgesinde de bulunsa, yahut ikamete elverişli olmayan bir çölde de olsa namazlarını tam olarak kılar. Çünkü kısaltmayı mübah kılan seferîlik, ikamet niyeti ile yok olmuştur.

20 - Bir yerde yirmi vakit namazdan fazla ikamet etmeye niyetlenirse namazlarını tam olarak kılar.

21 - Namazları kısaltmaya engel bir ikamete niyet edip etmediğinde şüpheye düşerse namazları tam olarak kılar. Çünkü namazları tamamlamak asıldır. Ruhsatı mübah kılan sebeplerde şüphelenmekle asıl olan şeyden vazgeçilmez.

6. Seferde kaçırılan namazların kazası:

Bu konu kaçırılan namazların kazası bahsinde geçmiş olup biz burada kısaca fakihlerin görüşlerini özetlemeye çalışacağız:

Hanefî ve Malikî Mezhepleri: (1)

Hanefî ve Malikî mezheplerine göre, seferde bir namazı kaçıran kişi, hazarda onu seferde kaçırdığı gibi iki rekât olarak kaza edecektir. Hazarda bir namazı kaçıran kişi, onu seferde dört rekât olarak kaza edecektir. Çünkü namaz borç olarak gerçekleştikten sonra değişmez. Kaza edaya göre yapılır, yani kaza edilen namaz, edâ ediliyormuş gibi kılınır.

Şafiî ve Hanbelî Mezhepleri: (2)

Hazarda kazaya kalan namaz, ister seferde ister hazarda kaza edilsin, dört rekât

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 405; *Meraki'l-Felâh,* 72; *el-Lübâb,* I, 110; *el-Kavânînü'l-Fıkhyye,* 71; *eş-Şerhu Kebîr,* I, 263.

2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I, 263, *el-Muğnî,* II, 282 vd.

olarak kılınır. Çünkü namazları kısaltmak seferin ruhsatlarından biridir. Seferin yok olması ile batıl olur. Bu mesele üç gün ayaklarındaki mestler üzerine mesh etme ruhsatına benzer. Yolculuk sona erince ruhsat da sona erer. Ayrıca bu namaz kişinin zimmetinde tam olarak sabit olmuştur. Seferde kılınamayan ve kazaya bırakılan namaz ise seferde kılınırsa kısaltılarak, hazarda kılınırsa tam olarak kılınır. Şafiîlerde azhar olan görüşe göre hüküm böyledir. Çünkü bu namaz seferde farz olmuştur. Dolayısıyla sebebin bulunmasına bakılır.

Bu iki görüş bana göre, birbirine denktir. Kişi dilediği ile amel edebilir. Dinî yönden hangisini daha ihtiyatlı bulursa kişi onu seçebilir.

7. Seferde sünnet namazlar:

Nevevî'nin söylediğine göre [1] fakihler seferde mutlak nafile namazların müstehap olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak, vakit namazlarına bağlı olan nafile namazların müstehap olduğu konusunda farklı düşünmüşlerdir. İbni Ömer ve başkaları bunları terk etmişlerdir. Şafiî ve talebeleri ile cumhur sünnet namazları müstehap kabul etmişlerdir. Cumhurun dayandığı birinci delil, namaz vakitlerinde namazlara bağlı olan sünnetlerin mutlak manada mendup olduğu ile ilgili umumî hadislerdir. Bununla beraber, Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'nin fethedildiği gün kuşluk namazını kılmıştır, sabah namazının iki rekâtını da, uyuyakaldıkları ve üzerlerine güneş doğduğu zaman kılmıştır. *Sünen* sahiplerinin zikrettikleri daha başka hadisler de vardır. Fakihler mutlak nafilelere kıyas ederek seferde sünnet namazların kılınmasının müstehap olduğuna görüşüne varmışlardır.

Buharî ile Müslim'de İbni Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bulundum. Seferde nafile namaz kıldığını görmedim."* Bir rivayette şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) ile beraber bulundum. O seferde iki rekâttan fazla namaz kılmazdı. Ebu Bekir ile Ömer ve Osman'ın da böyle yaptıklarını gördüm."* Nevevî demiştir ki: "Hz. Peygamber (a.s.) vakit sünnetlerini bineğinin yanında kılmış, İbni Ömer de onu görmemiş olabilir. Çünkü nafile namazın evde kılınması daha faziletlidir. Belki Hz. Peygamber (a.s.) bazı vakitlerde terketmenin caiz olabileceği konusunda halkı uyarmak için yapmış olabilir."

Hanefîler şöyle demişlerdir: [2] Eğer seferî emniyet içinde bir yerde konaklayıp yerleşmişse, namaz vakitlerine bağlı bulunan sünnetleri de kılar. Fakat, eğer korku ve kaçma durumunda ise, yani işi acele ve yolculuğuna devam etmek zorunda ise, sünnetleri kılmaz. Muhtâr olan görüş de budur.

İKİ NAMAZI BİRLEŞTİREREK KILMAK

1. Birleştirmenin Meşruluğu:

1 - *Neylü'l-Evtâr*, III, 219 vd.
2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 742.

Hanefîler dışındaki cumhura göre: (1) Öğle ile ikindiyi birinci namazın vaktinde (cem-i takdim tarzında) birleştirmek yahut öğleyi ikindiye tehir ederek (cem-i tehir tarzında) ikinci namazın vaktinde kılmak caizdir. Öne alarak kılma konusunda cuma namazı öğle namazı gibidir. Yine bunun gibi, akşam namazı ile yatsı namazlarını seferde, hem yatsıyı öne alarak birinci namazın vaktinde, hem de tehir ederek akşamı ikinci namazın vaktinde kılmak caizdir. Bu sefer mesafesi asgarî 89 Km.'lik bir mesafedir.

Birleştirilerek kılınan namazlar öğle namazı ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarıdır. Bunlardan biri diğerinin vaktinde kılınabilir. Birinci namazın vaktinde birleştirip kılmaya *cem-i takdim,* ikinci namazın vaktinde birleştirip kılmaya *cem-i tehir* adı verilir.

En iyisi fakihlerin ihtilâfından çıkmak için ve Peygamberimizin bu birleştirme işine devam etmemesine binaen iki namazı cem etmemektir. Zira cem etmek daha iyi olsaydı, seferde kasretmek (kısaltarak kılmak) gibi bunu da devamlı yapardı.

Cem-i tehirin dayandığı delil, Buharî ile Müslim'de Enes ve İbni Ömer'den rivayet edilen hadislerdir. Birinci hadis şudur: *"Enes (r.a.) demiştir ki: Resulullah (a.s.) güneş meyletmeden (öğle vakti girmeden) önce yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine kadar tehir eder, sonra bineğinden inip ikisini beraber kılardı. Eğer yolculuğa çıkmadan önce öğle vakti girmişse, öğle namazını kılar, sonra devesine binerdi."* (2)

İbni Ömer'in hadisi de şöyledir: *"İbni Ömer'in ailesinden biri yardım isterdi. Bu sebeple İbni Ömer süratle sefere çıkmak zorunda kaldı. Kırmızılık kayboluncaya kadar akşam namazını tehir etti. Sonra bineğinden inip akşam ile yatsıyı birleştirerek kıldı. Sonra da onlara, Hz.. Peygamber (a.s.)'in acele sefer ettiği zamanlarda böyle yaptığını haber verdi."* (3)

Cem-i takdimin dayandığı delil: Muaz (r.a.)'dan rivayet edilen şu sahih hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Tebük seferinde, akşam vakti girdikten sonra yola çıkınca, yatsı namazını öne almış ve bu namazı akşam namazı ile beraber kılmıştı".*(684)

Hanefîlere göre: (4) Arefe günü sadece hacılar için öğle ile ikindi namazını cem-i takdim tarzında tek ezan ve iki kametle kılmak caiz olur. Çünkü ikindi namazı malum vaktinden önce eda edilir. İnsanlara bildirmek için sadece kamet getirilir.

---

1 - *eş-Şerhu'l-Kebîr,* I, 368; *Muğni'l-Muhtâc* I, 271 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 104; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 3; *e Muğnî,* I, 271.

2 - Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr,* III, 212.683- Hadisi Tirmizî bu lâfızla, İbni Mace dışındaki *cemaat* da bu manada rivayet etmişlerdir. Cem-i tehir hadisi Muaz b. Cebel ve İbni Abbas'tan da rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtar,* III,213 vd.

3 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen* demiştir. Darekutnî ile Hâkim, Beyhakî ve İbni Hıbban da *sahih* diyerek rivayet etmişlerdir. (a.g.e.a.g.)

4 - *el-Lübâb,* I,185,187.

Müzdelife gecesinde, akşam ile yatsı namazı bir ezan ve bir kametle cem-i tehir tarzında birleştirilerek kılınır. Çünkü yatsı namazı vaktinde kılınmaktadır. Dolayısıyla insanlara bildirmeye ihtiyaç yoktur.

Hanefîlerin bu hususta dayandıkları delil, namazın vakitlerinin tevatür yolu ile sabit olduğu, bunun tek kişi yolu ile rivayet edilen bir haberle terkedilemiyeceğidir.

Buharî ile Müslim'in rivayetlerine göre, İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Kendisinden başka bir ilâh bulunmayan Allaha yemin ederim ki, Resulullah (a.s.) hiç bir namazı asla vaktinin dışında kılmamıştır. Ancak iki namaz müstesna. Bunlar da ikindi ile öğle namazı, akşam ile yatsı namazlarıdır. İkindi ile öğle namazlarını Arafat'ta birlikte kılmış, akşam ile yatsı namazlarını da Müzdelife'de bir arada kılmıştır."*

Doğrusu iki vakit namazını birleştirerek kılmanın caiz olduğudur. Çünkü bu durum sünnet ile sabittir. Sünnet ise Kur'an gibi teşri kaynağıdır.

2. İki Namazı Birleştirmenin Sebep ve Şartları:

Namazların takdim ve tehir tarzında birleştirilmesini caiz görenler, bunun üç durumda caiz olduğunda ittifak etmişlerdir: Sefer hâli, yağmur ve benzeri kar, soğuk hava gibi durumlar, Arafat ile Müzdelife de bulunma. Bunlar dışında namazları birleştirerek kılma hakkında ve bunun şartlarında fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Malikîlere Göre: [1] Öğle namazı ile ikindi namazını, akşam ile yatsı namazını birleştirerek cem-i takdim yahut cem-i tehir tarzında kılmanın altı sebebi vardır: Bunlar da yolculuk, yağmur, karanlıkla birlikte çamur ve bayılmak ve benzeri hastalıklar, Arafatta Arefe gününde bulunmak, Müzdelife'de bayram gecesi bulunmak. Bu sayılan durumların hepsinde erkek ve kadınlar için birleştirerek kılmaya ruhsat vardır. Ancak arafat ile Müzdelifede namazları birleştirmek sünnettir.

Seferde ise, mutlak olarak namazları birleştirerek kılmak ruhsata bağlı olarak caizdir. Sefer ister uzun bir yolculuk olsun, ister sefer mesafesi kadar kısa bir yolculuk olsun fark etmez. Bu hüküm kara yolculuğu için olup deniz yolculuğu için değildir. Zira ruhsatın kendine mahsus durumu ardır. Karada yapılan bu yolculuğun masiyet veya eğlence için olmaması gerekir.

Seferde cem-i takdimin caiz olması için iki şart vardır.

a) İstirahat için konakladığı yerde öğle vaktinin girmiş bulunması,

b) İkindi vaktinden önce yola çıkmaya güneş battıktan sonra dinlenmek için ko-

1- *eş-Şerhu's-Sağir*, I/487-492; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I,368-"72; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 84, *Bidâye tu'l,Müctehid*, I,165,1657.

naklamaya niyet etmesi. Eğer güneşin sararmasından önce dinlenmeye niyet ederse, sadece öğle namazını vaktinde kılar. İkindi namazını vücubun ihtiyârî vaktine tehir eder. Takdim edip kılarsa o da yeterlidir.

Güneş sarardıktan sonra ve batmadan evvel istirahate niyet ederse öğle namazını normal vaktinde kılar. İkindi namazı hakkında serbesttir; isterse takdim edip kılar, isterse istirahat için indikten sonraya tehir eder.

Yolda giderken eğer öğle vakti girerse güneşin sararma vaktinde veya daha önce inip konaklamaya niyet ederse, öğle namazını tehir ederek ikindi namazı ile birlikte bu namazı cem-i tehir ile kılar. Eğer güneş battıktan sonra konaklamaya niyet ederse, o takdirde iki namazı *sûrî cem'* (şeklen cem') olarak birleştirir Yani öğle namazını ihtiyarî vaktin son cüzünde, ikindi namazını ihtiyarî vaktin ilk cüzünde kılar.

Akşam ile yatsı namazının birleştirilerek kılınmasının hükmü öğle ile ikindi konusunda verilen tafsilâta göredir. Ancak şu mülâhazayı buna eklemek gerekir: Güneşin batması öğle vaktinde zeval yerinde, fecrin doğması da güneşin batması yerinde kabul edilir. Gecenin son üçte ikilik bölümü güneşin sararma vakti gibidir.

Karın ağrısına yakalanmış ve benzeri hastalıkları olan kimselerin *cem-i sûrî* yapmaları caizdir. Bu gibi kimseler ilk farzı, vaktin son cüzüne ikinci farzı vaktin ihtiyarî olan ilk üzünde kılabilirler. Bunun faydası mekruh olmamasıdır. Sağlam kişilerin ise *cem-i sûri* yapmasında kerahet vardır.

İkinci namazın (yani ikindi veya yatsının) vaktinin girmesi esnasında bayılma, baş dönmesi, hummaya tutulma gibi bir şeyden korkan kimse, râcih olan görüşe göre ikinciyi birinci namazla birleştirebilir.

Özet olarak: Hasta kişi aklının kaybolmasından korkar da birleştirmek kendisine daha kolay geliyorsa, birinci namazın vaktinde ikinci namazı birleştirerek kılabilir.

Yağmur, soğuk, kar yahut şiddetli karanlık ile birlikte çamurlu bir ortamda sadece akşam namazı ile yatsı namazı için camide cemaatle cem yapılabilir. Yağmurun insanları elbiselerini başlarına büründürecek derecede kuvvetli olması, çamurun ise ayakkabı giymeye engel olacak derecede çok olması gerekir. Ancak batak çamur ile karanlığın bir arada bulunması durumunda cem caizdir. Sadece birinin bulunması ile cem etmek caiz değildir. Namazları cem etmeye başladıktan sonra yağmur kesilecek olursa, cem'e devam etmek caizdir. Meşhur olan görüşe göre, bu iki namazın her biri için ezan ve kamet lâzımdır. Birinci ezan akşam namazı için minareden yüksek sesle okunur. İkinci ezan minarede değil mescitte alçak bir sesle okunur. Ezan okunduktan sonra akşam namazına başlamanın üç rekât kılacak kadar bir zaman tehir edilmesi menduptur. Namazdan sonra insanlar mescitte başka nafile namaz kılmadan evlerine giderler. Çünkü bu zamanda nafile namaz kılmak

mekruhtur. Namazları mescitte birleştirerek kıldıktan sonra nafile namaz kılınmaz, şafak kaybolana kadar vitir namazı da kılınmaz.

Birleştirilen iki namaz arasında nafile namaz kılınmaz. Ancak nafile namaz kılmak mekruh olup birleştirilerek kılınan namazın sıhhatine engel değildir. Mescide komşu olanın iki namazı birleştirmesi caiz değildir. Hatta mescide çıkması zor durumda olan hasta kişi yahut mescide çıkmasından ötürü fitnenin meydana gelmesinden korkulmayan bir kadın da olsa, hüküm değişmez.

Bunun gibi, mescitte yalnız başına iki namazı birleştirerek kılmak caiz değildir. Ancak cem eden kişi eğer daimî imam olursa ve gideceği evi bulunursa, bu kimsenin iki namazı yalnız başına cem etmesi caizdir. Hem imamlığa hem de iki namazı birleştirmeye niyet eder. Çünkü imam cemaat mertebesindedir. İki namazın birleştirilmesinde birinci namaz için imamlıkta olduğu gibi niyet etmek vaciptir.

Hacda iki namazı birleştirerek kılmak ittifakla sünnettir. Hacının öğle ile ikindiyi Arafatta cem-i takdim ile, yani öne alarak kılması sünnettir. İster Arafat ehli olsun, ister Mina'da veya Müzdelife'de oturan biri olsun, ister yabancılardan olsun fark etmez! Arafatlı olan kimse sünnet olarak namazlarını kısaltır; mesafe, namazları kısaltacak kadar uzun olmasa da hüküm aynıdır.

Yine hacının akşam ile yatsı namazlarını Müzdelife'de cem-i tehir ile yatsı vaktinde kılması da sünnettir. Müzdeliye'li olmayanlar için de yatsı namazını kısaltarak kılmak yine sünnettir. Çünkü kaide şudur: "Her hacı için namazları birleştirerek kılmak sünnettir. "Namazları kısaltmak, Arafat ve Müzdelife halkından olmayanlara mahsustur.

Şafiîlere göre: (1) Namazların birleştirilerek kılınmasını, sadece seferde, yağmurlu havada ve hacda Arafat ile Müzdelife'de caiz görmüşlerdir.

Yağmur, eriyen kar ve buzlu havalarda namazları cem-i takdim ile birleştirmek azhar görüşe göre, yağmur sebebiyle yolda eziyet çekme durumlarında uzak olan mescitte cemaatle kılanlar için caizdir. Şafiînin yeni mezhebine göre, bu durumlarda namazları cem-i tehir ile birleştirmek caiz değildir. Çünkü yağmurun devam edeceği kesin olarak bilinmemektedir; kesilebilir. Dolayısıyla özürsüz olarak namazın vaktini geçirmek söz konusu olabilir.

Şafiîlerin cem-i takdimin caiz olduğu hususunda dayandıkları delil, Buharî ile Müslim'de İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) Medine'de öğle ile ikindiyi birlikte kıldırdı, yine akşam ile yatsı namazlarını birlikte kıldırdı."* Müslim bu hadise şu ilâveyi yapmıştır: *"Korku ve sefer olmaksızın."* Namazları cem-i takdim ile birleştirmenin caiz olmasının şartı, birinci namazın selâmını verince yağmurun devam edip ikincinin başında da sürmesidir. Yağmurun mutlaka iki namaz arasında devam etmesi gerekir. Bu iki durum dışında arada yağ-

1- *el-Mecmu'*, IV,253-269; *el-Mühezzeb*, I,104 vd. *Muğni'l-Muhtac*, I,271-275.

murun kesilmesi zarar vermez.

Yağmurlu günde cuma namazı ikindi namazı ile beraber cem-i takdim ile birleştirilebilir. Hutbe okunurken yağmur bulunmasa da hüküm aynıdır. Çünkü hutbe namazdan değildir.

Şafiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, cıvık çamur, şiddetli rüzgâr, karanlık ve hastalık sebebiyle namazları birleştirmek caiz değildir. Bu hüküm namazın vakitleri ile ilgili hadislere dayanmaktadır. Açık bir nas bulunmadan bu hadise aykırı davranmak caiz değildir.

Yine Hz. Peygamber (a.s.)'in çok kere hastalandığı hâlde, hastalık sebebiyle namazları birleştirdiğine dair açık bir rivayet nakledilmemiştir.

Bunun gibi, vücudu zayıf olup evi mescitten çok uzakta bulunan kimselerin de bunda açık bir meşakkat bulunmasına rağmen, namazlarını birleştirerek kılmaları caiz değildir. Hasta da böyledir.

Hacının Arafat'ta cem-i takdim yapması, Müzdelife'de cem-i tehir yapması da menduptur. Nitekim Malikîler de aynı görüştedir. Yolculuk sebebiyle namazları birleştirme konusuna gelince: Hem cem-i takdim, hem de cem-i tehir tarzında kılmak caizdir. Namazları kısaltmada olduğu gibi, bunun şartı yolculuğun uzun bir yolculuk olmasıdır. Bu da sefer mesafesi kadardır.

Cem-i Takdimin Altı Şartı Vardır:

1 - Namazları birleştirmeye niyet etmek: Bu niyet birinci namaza başlarken yapılır. Azhar olan görüşe göre namaz arasında da niyet edilebilir. Hatta selâmla birlikte edilse de olur.

2 - Tertibe riayet etmek, yani önce birinci vaktin namazını kılmak: Bu da önce birinci vaktin namazını, sonra ikinci vaktin namazını kılmakla olur. Çünkü vakit, birinci namaza aittir. İkinci namaz ise birinciye bağlı olarak kılınmaktadır. Metbu' durumundaki birinci namazı öne almak gerekir. Bir kimse iki namazı birleştirerek kıldıktan sonra, birinci namazın bir şartı yahut rüknü bulunmaması sebebiyle bozulduğu ortaya çıkarsa, ikinci namaz da bozulur. Çünkü birinci namazdan başlama şartı bulunmamıştır. Ancak ikinci namaz, sahih olan görüşe göre, nafile yerine geçer.

3 - İki namazı peşpeşe kılmak, aralarında uzun bir fasıla bulunmamak. Çünkü birleştirme işi bu iki namazı tek namaz gibi yapmıştır. Namazın rekâtlarında olduğu gibi, peşpeşe kılınması, aralarının ayrılmaması vaciptir. Nitekim bir tek namazın rekâtları arasında fasıla vermek caiz değildir. Eğer bu iki namazın arasına uzun bir fasıla girerse, hatta bu fasıla yanılmak, bayılmak gibi bir özür sebebiyle de olsa cem batıl olur ve ikinci namazı asıl vaktine tehir etmek vacip olur. Çünkü cem'in şartı bulunmamıştır. Eğer iki namaz arası kısa bir fasıla ile ayrılırsa bu zarar ver-

mez. Meselâ, ezan, kamet, taharet gibi işlerle ayırmak gibi. Bunun dayandığı delil Buharî ile Müslim'de Üsame'den rivayet edilen şu hadisi şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Nemre'de iki namazı birleştirdiği zaman ikisi arasında kaamet getirmiştir."*

İki namaz arasındaki fasılanın uzunluğu örf ile bilinir. Çünkü bu fasılanın ne lügatte, ne de şeriatte bir kaidesi vardır.

Sahih olan görüşe göre, teyemmümlü kişi de abdestli kişi gibi iki namazı birleştirebilir. Suyu aramak için araya kısa bir zamanın girmesi zarar vermez. Çünkü bu namazın yararınadır, namaz için kamet getirmeye benzer. Belki bunu yapmak daha da iyidir. Çünkü namaz için su şart, kamet şart değildir.

Bu üç şart, yani cem'e niyet etmek, tertibe riayet etmek ve peşpeşe kılmak sahih olan görüşe göre, cem-i tehirde vacip değildir.

4 - İkinci namaz için iftitah tekbiri alıncaya kadar seferîliğin devam etmesi şarttır. İkinci namazı kılarken seferîliği kesilirse de zarar vermez. Fakat, ikinci namaza başlamadan önce seferîliği kesilirse, cem yapması sahih değildir. Çünkü sebep ortadan kalkmıştır.

5 - İkinci namaza başlayıncaya kadar birinci namazın vaktinin kesin olarak devam etmesi, çıkmamış bulunması da şarttır.

6 - Birinci namazın sahih olduğuna inanmak. Meselâ bir kimse ihtiyaç yokken cuma namazının bir kaç ayrı camide kılındığı bir yerde cuma namazı ile ikindi namazını birleştirecek olsa ve hangi mescitteki cuma namazının daha önce veya beraber kılındığı hususunda şüpheye düşse, ikindi namazını cuma namazı ile beraber cem-i takdim ile birleştirmesi sahih değildir.

Cem-i Tehirin Sadece İki Şartı Vardır:

1 - Birinci namazın vakti çıkmadan önce onu tehir ederek kılmaya niyet etmek. Bir rekât miktarı da olsa, yani başladığı takdirde eda olabilecek bir zaman içinde bile niyetlense sahihtir. Eğer bu niyeti yapmadan birinci namazın vakti çıkarsa hem günahkâr olur, hem de bu namaz kazaya kalmış olur. Niyet etmenin şart olduğunun delili şudur: Bir kimse namazı bazen birleştirme niyeti ile, bazen de başka sebeplerle meselâ, tenbellik göstererek tehir edebilir. Bu sebeple diğerlerinden ayrılacak bir niyyet yapmak gerekir. Yani meşru tehir ile meşru olmayanı birbirinden ayıracak bir niyet gereklidir.

2 - İkinci namazı tamamlayıncaya kadar seferîliğin devam etmesi şarttır. Eğer namaz esnasında ikamete niyetlenmek suretiyle seferîlik sona ererse birinci namaz, yani öğle veya akşam namazları kazaya kalmış olur. Çünkü birinci namazlar mazeretten dolayı eda etmede ikincilere bağlıdır. Oysa ikinci namaz tamamlanmadan bu özür ortadan kalkmıştır.

Cem-i tehirde tertip vacip değildir. Çünkü ikinci namazın vakti aynı zamanda birinci namazın da vaktidir. Dolayısıyla dilediğinden başlaması caizdir. İki namazın cem-i tehirde peşpeşe kılınması da yine vacip değildir. Birinci namazın ikinci namazla birlikte kılınması, hazırdaki namazla beraber kazaya kalan namazın kılınması gibidir. Aralarını ayırmak caizdir. İki namazın tertipli kılınması ve peş peşe kılınması ise sünnettir, şart değildir.

Sünnet Namazlara Gelince: Bir kimse öğle ile ikindi namazını birleştirince, öğle namazından önceki sünneti daha önce kılar, tehir de edebilir. İster cem-i takdim yapsın, ister cem-i tehir yapsın hüküm değişmez. Eğer cem-i tehir yapmışsa iki namazın arasına almak da caizdir; bu cem-i tehir durumunda öğle yahut ikindiden hangisini önce kılarsa kılsın. Bir kimse, akşam namazı ile yatsı namazını birleştirirse, bunların sünnetlerini sona bırakır. Eğer cem-i tehir yapmış ve akşamı önce kılmışsa akşamın sünnetini araya alabilir. Eğer cem-i tehir yapmış ve yatsıyı önce kılmışsa yatsı namazının sünnetini ortaya almak caizdir. Bundan başka şekiller yasaklanmıştır.

Hanbelîlere göre:(1) Sekiz durumda namazları hem cem-i takdim, hem de cem-i tehir tarzında birleştirerek kılmak caizdir:

1 - Dört rekâtlı namazların kısaltılmasını mübah kılacak ölçüde uzun bir yolculuk yapmak. Bununla beraber bu yolculuğun haram ve mekruh bir yolculuk olmaması ve en az iki günlük bir mesafe olması gerekir. Çünkü namazları birleştirmek, yolculukta sıkıntıyı gidermek için sabit olan bir ruhsattır. Namazları kısaltmak ve üç gün mestler üzerine mesh etmekte olduğu gibi, uzun yolculuklara tahsis edilmiştir.

2 - Namazları birleştirmeyi terkedince zorluk ve zafiyete düşecek derecede hasta olmak. Çünkü "*Hz. Peygamber (a.s.) korku durumu ile yağmur dışında da namazları birleştirerek kılmıştır.*" Bir rivayette: "*Korku ve yolculuk dışında.*" (2) denilmektedir. Yolculuk, korku durumları ile hastalıktan başkası özür değildir. İmam Ahmed, özür olma konusunda hastalık durumunun yolculuktan daha kuvvetli olduğunu delil olarak ileri sürmüştür. Seferîde olduğu gibi, hasta olan kişi namazları birleştirirken öne almakta yahut tehir etmekte serbesttir. Her iki durum da hasta bakımından eşit olursa, tehir ederek birleştirmek daha iyidir.

3 - Çocuk emzirmek: Çocuk emziren anne için namazları birleştirerek kılmak caizdir. Çünkü çocuk emzirme müddetinde her namaz için pislikleri temizleme durumu zorluk meydana getirmektedir. Çocuk emziren kadın aynen hasta gibidir.

4 - Her namaz için su ile yahut teyemmüm yaparak temizlenmekten âciz olmak: Her iki şekilde temizlenmekten âciz olan kimseler için namazları birleştirerek kıl-

---

1 - *Keşşâfu'l-Kınâ;* II, 3-8; *el-Muğnî,* II, 273-281.

2 - Bu iki hadisi Müslim İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.

mak, zorluğu gidermek için caizdir. Çünkü bu kişi yolcu ile hasta gibidir.

5 - Vakti bilmekten âciz olmak: Kör insanlarda olduğu gibi, vakti bilmekten âciz olan kimseler için namazları birleştirmek caizdir.

6 - İstihaze (özür kanı) ve benzeri durumlar: Özür kanı gelen kadınların, idrar ve mezisini tutamayan yahut daimî burun kanaması ve benzeri durumlarla karşılaşan kimselerin de namazlarını birleştirerek kılmaları caizdir. Çünkü daha önce de geçmiş bulunan Hamne hadisinde, Hamne Hz. Peygamber (a.s.)'e istihaze kanı konusunda soru sormuş, Hz. Peygamber (a.s.) de ona şöyle cevap vermişti: *"Eğer öğle namazını tehir edip ikindiyi öne almakla kendinde bir güç bulur da yıkanırsan ve böylece iki namazı birleştirebilirsen yap."* (1) Sidiğini tutamama ve benzeri durumlarla karşılaşmak da bunun manasına dahildir.

7-8- Özürlü olmak yahut meşgul olmak: Meşgul olan yahut cuma ve cemaati terketmeyi mübah kılacak bir özrü bulunan kimselerin namazlarını birleştirerek kılmaları caizdir. Canına kasdedilmesinden yahut ırzına yahut malına bir zarar gelmesinden korkmak yahut namazları birleştirmeyi terkettiği takdirde geçimi için muhtaç olduğu bir şeyi kaybederek zarara uğramak gibi. Bu hüküm, işçilerin ve ziraatle uğraşanların sulama vakitlerinde nöbetleşe çalışmalarında sığınacakları bir açık kapıdır.

Malikî mezhebinde olduğu gibi, yağmurlu zamanlarda akşam namazı ile yatsı namazlarını birleştirerek kılmak caizdir. Çünkü Ebu Seleme b. Abdurrahman şöyle demiştir: *"Yağmurlu gün olunca, akşam ile yatsı namazlarını birleştirmek sünnettir."* (2) Mutlak manada sünnet Hz. Peygamber (a.s.)'in sünnetine hamledilir.

Yağmurlu günlerde öğle ile ikindi namazlarını birleştirmek caiz değildir. Yukarda geçtiği gibi Ebu Seleme, bu sünnet sadece akşam namazı ile yatsı namazları için söz konusudur, demiştir. Yağmurlu günde birinci namazın vaktinde birleştirilir. Çünkü selef böyle yapmıştır. Ayrıca birinci namazı ikinci namazın vaktine tehir etmek zorluklara ve karanlıkta dışarı çıkmaya yahut yatsı namazı girinceye kadar mescitte uzun süre bekleme zorluğuna sebeptir. Fakat, eğer cemaat bu namazları cem-i tehir ile birleştirmeyi, yani akşam namazını yatsı vaktine tehir ederek birleştirmeyi tercih ederse bu da caizdir. Namazları birleştirmeyi mübah kılan yağmur hâli elbiseyi ıslatacak ve bu durumda mescide çıkmakla kişiye zorluk verecek kadar çok olmalıdır.

Kar yağması ve şiddetli soğuk da bu konularda aynen yağmur gibidir. Hafif yağmur, eğer elbiseyi iyice ıslatmıyorsa namazları birleştirmeyi mübah kılmaz. Esah olan görüşe göre, cıvık çamur tek başına cem için özürdür. Çünkü bu tür çamurun bulunduğu zamanlarda hem ayakkabılara hem de elbiseye bulaşarak zorluk mey-

---

1 - Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî *sahih* demiştir.

2 - Esrem rivayet etmiştir.

dana gelmesi söz konusudur. Çünkü cıvık çamur yağmurda olduğu gibi hem elbiseyi hem de ayakkabıyı kirletir, insanın kaymasına sebep olur, dolayısıyla hem kendisi, hem de elbisesi bundan zarar görür, pislenir. Bunun verdiği eziyet yağmurun verdiği eziyetten daha büyüktür.

Karanlık ve soğuk gecelerde şiddetli rüzgâr durumu, esah olan görüşe göre namazları birleştirerek kılmayı mübah kılar. Çünkü bu durum cuma namazı ile cemaate gitmemek için özür kabul edilmiştir. Nâfi'in de İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre: *"Resulullah (a.s.) yağmurlu yahut rüzgârlı soğuk gecelerde dellâlına şöyle seslendirirdi: Namazlarınızı evlerinizde kılın."* (1)

Yukarıda sayılan bütün özürler, namazların cem-i takdim yahut cem-i tehir ile birleştirilerek kılınmasını, evinde kılanlar için yahut mescitte kılanlar için (mescidin çatısı bulunsa da), mescit ve mescide bir kaç adımlık yakın yerlerde kalanlar için, çok az bir zorluk dahi olsa namazları birleştirmeyi mübah kılarlar. Mescide yakın yerde oturanlar, mescit ile oturduğu yer arasında sadece bir kaç adımlık mesafe bulunan kimselerdir.

Kişi için, cem-i takdim yahut cem-i tehirden hangisi durumuna uygun ise, bunu yapmak daha uygun olur. Çünkü daha önce geçen Muaz hadisi, takdim ile tehir arasında serbestliğin ihtiyaca göre olduğu hususunu içerir. (2) İmam Malik Muaz b. Cebel'den şu hadisi rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir gün Tebük gazasında namazını tehir etmiş, sonra çıkıp öğle ile ikindi namazlarını birleştirerek kıldırmıştı. Sonra çadırına girdi, sonra çıkıp akşam ile yatsı namazlarını yine birleştirerek kıldırdı."* (3) Eğer iki namazı tehir yahut takdim etmek, kişi yanında eşit ise, tehir ederek birleştirmek daha faziletlidir. Çünkü böyle yapmak ihtiyata daha uygundur. Aynı zamanda böyle yapılınca ihtilâftan çıkılmış ve bütün hadisler ile de amel edilmiş olur.

Hac esnasında namazların birleştirilmesi, Arafat'ta öğle ile ikindi namazını öğle vaktinde cem-i takdim olarak, akşam ile yatsı namazlarını ise, yatsı vaktinde Müzdelife'de cem-i tehir olarak olur. Çünkü bu namazları Hz. Peygamber (a.s.) bu şekilde kıldırmıştır. Çünkü Arefe günü Arafat'ta kişi, duayla akşam vaktinde de Müzdelif'ye gitmekle meşguldür.

Hanbelî mezhebine göre, namazları cem-i takdim ve cem-i tehir tarzında birleştirerek kılmanın şartı, namazlar arasında terbite riayet etmektir. Birinci namaz ikinci namazdan önce kılınmakdır. Mezhepte sahih olan görüşe göre unutulmak tertip suretiyle düşmez burada. Hanbelî mezhebine göre, yine cem-i takdimin dört şartı daha vardır.

---

1 - İbni Mace rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Şafiî ile Ahmed bu hadisin bir benzerini İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 213.

3 - İbni Abdülber bu isnadı sabit bir hadistir, demiştir.

maktadır.

2 - İki namazı peşeşe kılmak: Birleştirilen iki namaz arasında, kamet getirecek ve çabukca abdest alınacak kadar bir zaman aralığı bulunabilir. Çünkü namazları birleştirmenin manası, arka arkaya, birbirine yakın aralıkla kılmaktır. Bu durum, uzun zaman aralığı olunca ihlâl edilmiş olur. Fakat az bir zaman aralığı affedilir. Zaten kamet ve abdest de namaza ait hususlardandır.

3 - Namazları birleştirmeyi mübah kılan yolculuk, hastalık ve benzeri durumların, birleştirilen namazların iftitah tekbiri alınırken, bir de birinci namazın selâmı verilirken var olması gerekir. Çünkü birinci namazın iftitahı niyet ve niyetin tamamlanması yeridir, ikinci namazın iftitahı ise birleştirme yeridir. Hatta birinci namazı kılarken yağmur kesilse ve yağmur kesildikten sonra cıvık çamur bulunmasa, ikinci namaza başlanılmamışsa, cem işi batıl olur.

4 - İkinci namaz bitirilinceye kadar, hastalık ve sefer özürlerinin devam etmiş olması da şarttır. İkinci namaz bitmeden sefer kesilirse, cem işi batıl olur. Yağmur, kar, şiddetli soğuk gibi özürler sebebiyle namazların cem edilmesi durumunda, eğer çamur meydana gelmişse ikinci namaz bitirilinceye kadar bu özürlerin devam etmiş olması şart değildir.

Hanbelî Mezhebine göre, cem-i tehirin iki şartı vardır:

1 - Vakit dar değilse, birinci namazın vaktinde cem etmeye niyet etmek: Eğer birinci namazın vakti, namaz kılınamayacak kadar dar ise cem etmek sahih değildir. Çünkü bu namazı kılınamıyacak kadar dar bir vakte tehir etmek haram olup bunu yapan kişi günahkâr olur.

2 - İkinci namazın vakti girinceye kadar özrün devam etmesi. Zira cem etmeyi caiz kılan özürdür. Özür devam etmezse cemin caiz olmaması gerekir. Çünkü gerekçe ortadan kalkmıştır. Meselâ hasta insanın iyileşmesi yahut yolcu kişinin memleketine geri dönmesi, yağmurun kesilmesi gibi . Fakat ikinci namazın vakti girdikten sonra özrün kesilmesinin her hangi bir tesiri yoktur. Çünkü bu iki namaz kişinin zimmetinde vacip olmuşlardır. Bu namazları mutlaka birleştirerek kılmak gerekir.

İki çeşit cem yapılırken, daha önce de belirttiğimiz gibi tertibe riayet etmek şarttır. Ancak cem-i tehirde peşpeşe yapmak şartı yoktur. Cem-i tehirde iki namaz arasında nafile namaz kılmakta bir beis yoktur. Bunun gibi ikinci namazda cem etmeye niyet etmek de şart değildir. Çünkü ikinci namaz zaten vaktinde kılınmaktadır. Bu namaz her halükârda edadır.

Cem'in her iki şeklinde imam ile cemaatin aynı kimseler olması şart değildir. Meselâ, birleştirilen iki namazda iki ayrı imam olsa yahut iki namazı birleştirmeyenlere imamlık yapmaya niyetlense, bu durumdaki cem sahihtir. Çünkü her na-

maz kendi başına bir hüküm taşımakta, niyet olarak diğerinden ayrılmaktadır. Cem ettikten sonra her hangi bir rüknünü unutarak terketmek yahut benzer bir sebeple birincisinin batıl olduğu ortaya çıkarsa, hem birinci namaz hem de ikinci namazı batıl olur. *Namazların birleştirilmesinde sünnetler:* Bir kimse, birinci namazın vaktinde iki namazı sirleştirirse bu namazlardan ikincisinin sünnetlerini bu namazlardan ikincisinin sünnetini vakti girmeden önce kılabilir, vitir de yapabilir.

Çünkü ikinci namazın sünneti ikinci namaza bağlıdır, kılınması ve vakti bakımından da ona bağlıdır. Vitir namazının vakti ise, yatsı namazı ile sabah namazı arasıdır. Bu kişi ise yatsı namazını kılmıştır, o hâlde vitir namazının vakti de girmiş demektir.

BAYRAM NAMAZLARI

Bayrama bu adın verilmesinin sebebi, Allah tealâ'nın bayramda her yıl kullarına çeşitli ihsanlarda bulunmasıdır. Bu ihsanlardan bazıları şunlardır: Ramazan'da yeme içme yasaklandıktan sonra iftar etmek, fıtır sadakası vermek, haccı farz tavaf ile tamamlamak, kurban etleri ve diğer hususlar. Bir de bayramda sevinç, ferah ve neşelenmek genellikle âdettir. Lügat yönünden bayramın (îd) asıl manası " avede" kökünden geri dönmek demektir. Bayram da her yıl ferahla ve sevinçle geri döner ve tekrarlanır.

1. Bayram Namazının Meşruluğunun Delilleri:

Bayram namazı Hicretin birinci yılı meşru kılınmıştır. Bunun delili Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: *"Resulullah (a.s.) Medine'ye gelince Medinelilerin eğlendikleri iki günleri vardı. Hz. Peygamber, bu iki gün nedir , diye sordu. Şöyle cevap verildi: Cahiliye döneminde bizler bu iki günde eğlenirdik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Allah o iki gün yerine size bunlardan daha hayırlısını vermiştir. Biri Kurban bayramı, diğeri Ramazan bayramıdır."*

Bayram Namazının meşru olduğunun delili Kitap, sünnet ve icmadır. (1)

Kitaptan delil Allah tealâ'nın: *"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"* ayetidir (Kevser, 2). Tefsir kaynaklarında meşhur olan görüşe göre, bu ayetteki namazdan kastedilen mana Kurban bayramı namazı ve kurbandır.

Sünnetten delil şudur: Resulullah (a.s.)'ın iki bayram namazını da kıldırdığı tevatür yolu ile sabittir. Hz. Peygamber (a.s.)'in ilk kıldırdığı bayram namazı, Hicretin ikinci yılındaki Ramazan bayramı namazıdır. İbni Abbas şöyle anlatmıştır: *"Resulullah (a.s.), Ebu Bekir ve Ömer ile beraber Ramazan bayramı namazlarında bulundum. Hepsi bayram namazını hutbeden önce kıldırırlardı."*(2) Yine İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazlarını ezansız ve kametsiz olarak kıldırdı."* Bütün Müslümanlar da iki bayram namazının da

---

1 - *el-Muğnî,* II, 367; *Muğni'l-Muhtâc* 1, 310.

2 - Buhari ve Müslim rivayet etmiştir.

meşru olduğu konusunda icma etmişlerdir.

2. Bayram Namazlarının Fıkhî Yönden Hükmü:

Bayram namazlarının hükmü konusunda üç görüş vardır: Farz-ı kifaye, vacip, yahut sünnet olduğu görüşü.

Hanbelî Mezhebinde kuvvetli olan görüşe (zâhir'ul-mezheb) göre: (1) Bayram namazı farz-i kifaye olup bir kısım müslümanlar bu namazı kılınca, diğerlerinden düşer. Yani bayram namazı cenaze namazı gibidir. Dayandığı delil: *"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"* ayetidir. Siyer kitaplarında meşhur olan görüşe göre, bu namazdan maksat bayram namazıdır. Hz. Peygamber (a.s.) ile ondan sonra gelen halifeler de bayram namazlarına devam etmişlerdir. Bununla beraber bayram namazı dinin şiarlarından, kuvvetinin alâmetlerindendir. Dolayısıyla cihatta olduğu gibi farzdır, fakat her müslüman üzerine aynî bir farz değildir. Bu görüşün dayandığı delil aşağıdaki hadistir: *"Bir bedevî Hz. Peygamber'e beş vakit namazdan başka bir farz var mıdır, diye sormuş, Hz. Peygamber (a.s.) de: "Hayır, ancak nafile olarak kılarsan başka!" buyurmuştur."* Hadis beş vakit dışındaki namazın farz olmadığını ifade etmektedir. Bayram namazının vacip olmasının sebebi ise Hz. Peygamber (a.s.)'in uygulaması ve kendisi ile beraber namaz kılanların bulunmasıdır.

Bir beldenin halkı kırk kişiye ulaştığı hâlde özürsüz olarak bayram namazlarını kılmayı terkederlerse, ezan meselesinde olduğu gibi, bu isyan manasına geleceği için devlet bunlara karşı savaş açar. Çünkü bayram namazı İslâmın açık şiarlarındandır. Bu namazı terketmekle dini hafife alma söz konusudur.

Hanefî Mezhebinde en sahih olan görüşe göre: (2) Cuma namazı farz olan kimselere bayram namazı, daha önce zikredilmiş bulunan hutbe hariç, şartları ile birlikte vaciptir. Hutbe ise namazdan sonra okunur, sünnettir. Hanefîlerin bu görüşlerinde dayandıkları delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namaza devam etmesidir.

Malikî ve Şafiîlere göre: (3) Cuma namazı farz olan kimseler için Bayram namazları kuvvetli (müekked) sünnet olup kuvvetlilikte vitir namazından sonradır. Şartları ise şunlardır: Erkek olmak, ergenlik çağına girmiş olmak, hür olmak, cuma namazı kılınan beldede ikamet etmek yahut cuma namazı kılınan yere bir fersah (5544 m.) uzakta bulunmak. Malikîlere göre, çocuk, kadın, köle, sefer hükmünü kaldıracak şekilde ikamete niyet etmeyen yolcu için bayram namazı mendup değildir. Genç olmayan kadınlar için menduptur. Hacılar için, hacı olmasalar bile Mina'da ikamet edenler için bayram namazı mendup değildir.

1- *el-Muğnî*, II, 367; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 55

2- *Fethu'l-Kadîr*, I, 422; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 774; *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 223 ved.; *Meraki'l-Felâ* 89.

3- *eş-Şerhu's-Sagîr*, 1, 523; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 85; *Muğni'l-Muhtâc*, 1, 310; *el-Mühezzeb*, 1 118.

Şafîlere göre, cemaatte olduğu gibi, yalnız başına namaz kılanlar için de bayram namazı meşrudur. Bunun gibi, köleler, kadınlar, yolcular, hünsalar, küçük çocuklar için de bayram namazı meşrudur. Bayram namazı, cuma namazında olduğu gibi, cemaat, sayı ve benzeri itibar edilen şartlara bağlı değildir. İcmaen Mina'da bulunup hac yapmayanların bayram namazını kılması, terketmekten daha faziletlidir.

Malikî ve Şâfiîlerin, bayram namazlarının sünnet olduğu hakkındaki görüşlerinin dayandığı delil, Hz. Peygamber (a.s.)'in namaz hakkında soru soran bedevîye söylediği şu sözlerdir: *"Beş vakit namaz vardır ki, Allah tealâ bunları kullarına farz kılmıştır." Bedevî Hz. Peygamber'e: "Bu namazlardan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca: "Hayır, ancak nafile yaparsan o başka!" buyurdu."* [1] Bayram namazlarının kuvvetli sünnet olmasının sebebi, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namazlara devam etmesidir.

3. Bayram Namazlarının Vücup ve Cevaz Şartları:

Hanefîlere göre: [2] Cuma namazının vücup ve cevazı için şart olan her şey, bayram namazlarının da vücup ve cevazının şartıdır. Bunlar da imam ve cemaatin bulunması beldenin şehir olması ve vakit gibi şartlardır. Hutbe bundan müstesnadır. Çünkü hutbe bayram namazından sonra okunur ve sünnettir. Bayram namazında hutbe terkedilecek olursa namaz yine caiz olur.

Devlet başkanı, hakim, yahut naibinin imam olması, Cuma namazında olduğu gibi, bayram namazının edası için de şarttır. Çünkü bu durum sünnetle sabittir. Ayrıca devlet başkanının bulunması şart koşulmazsa, bu durum fitneye sebep olur. İnsanların bir araya gelmesi sebebiyle ve şerefli bir görev olan imamlık için herkesin öne geçme isteği karışıklıklara yol açar.

Şehir olma şartına gelince: Hz. Ali'den mevkuf olarak şöyle nakledilmiştir.: *"Cuma, teşrik, fıtır namazı, kurban bayramı namazı, ancak cami vasfına haiz bir şehirde yahut büyük bir şehirde kılınabilir."* [3]

Cemaat şartına gelince; Bayram namazları cemaatsiz olarak hiç kılınmamıştır.

Vakit şartı ise, bayram namazının ancak özel bir vakitte eda edilebileceğine dayanmaktadır. Nitekim seleften bize bayram namazları belli bir vakitte eda edilerek intikal etmiştir.

Erkek olmak, akıllı olmak, ergenlik çağına girmek, hür olmak, sıhhatli olmak ve

---

1 - Buharî ve Müslim Talha b. Ubeydullâh'tan tahric etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 208.

2 - *el-Bedâyi'*. I, 261, 275.

3 - Bu hadisi İbni Ebî Şeybe *Musannef*'in de rivayet etmiştir. Abdurrazzak da: *"Cuma ve teşrik ancak büyük şehirlerde kılınır."* ifadesi ile rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, II, 195.

bir yerde ikamet etmek, cuma namazının farz olma şartlarından olduğu gibi, bayram namazlarının da vacip olma şartlarındandır. Kadınlara, çocuklara delilere, efendilerinin izni olmadan kölelere, zayıf, hasta ve yolculara bayram namazları da vacip değildir.

Hanbelîlere göre: (1) Bayram namazının sahih olması için, cuma namazında şart olan bir yerde yerleşmiş kırk kişinin bulunması şartı da vardır. Bayram namazı için izin şartı yoktur. Yolcu, köle, kadın ve tek başına bir kişi de kendilerine bu namaz vacip olan kimselere uyarak bayram namazını kılabilir.

Kadınların Bayram Namazlarına Çıkmaları:

Hanefî ve Malikîlere göre: (2) Genç kadınların cuma ve bayram namazlarına ve diğer namazları kılmak için camiye gitmelerine müsaade edilemeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah tealâ: *"Evlerinizde oturun"* buyurmaktadır. (Ahzab, 33) Evde oturma emri, evden başka bir yere namaz için gitmeyi yasaklamaktadır. Aynı zamanda kadınların cuma ve bayram namazları ile cemaatle namaza çıkmalarında, hiç şüphe yok ki, fitneye sebep olmak söz konusudur. Fitne ise haramdır. Harama götüren şey de haramdır.

Yaşlı kadınlara gelince: Sabah, akşam ve yatsı namazları ile bayram namazlarına çıkmalarına ruhsat verilebilir. Öğle, ikindi ve cuma namazına çıkmalarında ise ihtilaf vardır. Nitekim bu ihtilâfı daha önce açıkladık. Genç kadınlar ile yaşlı kadınlar için yapılan bu açıklama, diğer mezheplerin de görüşüdür.

Şafiî ve Hanbelîlere göre : (3) Güzel kıyafetlerini takınmayan kadınların bayram namazlarına gitmelerinde bir beis yoktur. Koku sürünen, ziynetli ve gösterişli elbiselerini giyen kadınlar bayram namazlarına gidemezler. Çünkü Ümmü Atıyye bizlere şu rivayeti nakletmektedir: *"Resulullah (a.s.) genç kızları, hayızlı kadınları ve bakire kızları bayrama çıkarırdı. Hayızlı kadınlar namaz kılmazlar sadece müslümanların bu hayırlı topluluklarına ve yaptıkları duaya katılmış olurlardı."* (4)

Kadınlar bayram namazına katılmak isterlerse, önce yıkanırlar, hoş koku sürünmezler, gösterişli elbise giymezler, erkeklerden ayrı bir yerde otururlar, erkeklerin arasına karışmazlar. Hayızlı kadınlar ise namaz kılınan yere girmezler. Çünkü yukarıda geçen hadiste böyle yaptıkları rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine girmelerine engel olmayın, namaza koku sürünmeden çıksınlar."* (5) Çünkü kadın hoş koku sürünür ve gösterişli elbise giyerse, bu durum fitne ve fesada sebep olur.

1- *Keşşâfu'l-Kınâ'*, I, 58; *el-Muğnî*, II, 392.

2- *el-Bedâyi*; I, 275; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 530; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 211.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 310; *el-Mühezzeb*, I, 119; *el-Mecmû*, IV, 97, 3 65 V, 11; *el-Muğnî*, II, 375; *Keşşâfu'l-Kınâ*, II, 58.

4- Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir.

5- Buharî, Müslim rivayet etmiştir.

4. Bayram Namazlarının Vakti:

Fakihler, bayram namazlarının vaktinin, güneş bir yahut iki mızrak boyu yükseldiğinde olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu vakit de güneşin doğmasından yarım saat sonra başlar, zeval yani öğlenin girmesinden önceki vakte kadar devam eder. Yani bayram namazlarının kılındığı vakit, kuşluk vaktidir. Bunun sebebi, güneşin doğması esnasında namaz kılmanın yasaklanmış olmasıdır. Cumhura göre, güneş doğduktan hemen sonra bayram namazını kılmak mekruhtur. Güneş bir mızrak boyu yükselmeden önce bayram namazı kılınırsa, Hanefîlere göre bu, bayram namazı yerine geçmez, belki haram olan bir nafile namaz olur. (1)

Bayram Namazını Acele yahut Tehir Ederek Kılmak:

Kurban bayramı namazını vakti girer girmez hemen acele kılmak sünnettir. Öyle ki, bayram namazı, Mina'da bulunan hacıların kurban kesme vaktine denk gelmelidir. Ramazan bayramı namazını ilk vaktinden biraz tehir etmek de sünnettir. Çünkü Şafiî'nin *mürsel* olarak rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) Necran'da bulunan Amr b. Hazm'a şöyle yazmıştır: "Necranlılara kurban bayramı namazını acele kıldır, Ramazan bayramı namazını tehir ederek kıldır ve insanlara öğüt ver.* Çünkü böyle yapmakla kurban kesmek ve fıtır sadakasını vermek için genişçe bir vakit kalmış olur.

Bayram Namazı Kaza Edilir mi? Yalnız Başına Kılınabilir mi?

Fakihlerin bu hususta iki görüşü vardır:

Hanefî ve Malikîlere göre: (2) İmamla birlikte bayram namazını kılamayan kimse bu namazı kaza etmez. Çünkü vakti kaçmıştır ve nafile namazlar kaza edilmezler. Ayrıca ibadet ve taatler, ancak bazı şartlarla bilinmektedir. Yalnız başına tamamlanmazlar. Bayram namazını kaçıran kimse, eğer başka bir imamın arkasında kılma imkânını bulursa oraya gitmelidir. Çünkü, bir beldede ittifakla bir kaç yerde bayram namazı kılınabilir. Bayram namazı sadece cemaatle kılınır, yalnız başına kılınması caiz değildir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: (3)İmamla birlikte bayram namazını kılamayan kimse için, bu namazı aynı şekilde kaza etmek sünnettir. Çünkü Enes (r.a.) böyle yapmıştır. Diğer namazlarda olduğu gibi kendi sıfatına uygun şekilde kaza edilir. Bayram namazını kaçıran kimse ne zaman dilerse, bayram günlerinde de bayram günlerinden sonra da kaza edebilir. En faziletlisi, birinci gün içinde kaza edilmesidir.

1- *Fethu'l-Kadîr,* I, 424; *el-Lübâb,* I, 117; *Meraki'l-Felâh,* 90; *ed-Dürrü'l-Muhtâr, I,* 779; *el-Bedâyı* I, 276; *eş-Şerhu's-Sagîr,* I, 524; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 85; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 310; *el-Mühezzeb,* I, 118; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II, 56.

2- *Fethu'l-Kadîr,* I, 429; *el-Lübâb,* I, 118; *eş-Şerhus-Sagîr,* I, 524; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 85.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* I, 315; *el-Mühezzeb,* I, 120; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II, 58, 63; *el-Muğnî,* II, 390-392.

Daha önce de açıklandığı üzere, yalnız olan kimse için, köle, yolcu ve kadın için bayram namazı kılmak caizdir.

Hanbelî ve Şafiîlere göre müdrik bir kimse, bayram hutbesi okunurken imama yetişirse, önce tahiyye namazı kılar, sonra oturup hutbeyi dinler. Eğer bayram namazına hutbede yetişen kişi mescitte ise, ne zaman isterse bayram namazını burada kılar. Zevalden önce veya zevalden sonra, aynen bayram namazı şekliyle kılar. Tek başına kılacağı gibi, kırk kişiden az bir cemaatle de kılabilir. Çünkü bayram namazı Şafiîlere göre nafile namazdır. Dolayısıyla, güneş tutulması namazında olduğu gibi, yalnız başına da kılınması caizdir. Bayram namazının farz olduğu görüşünde olan Hanbelîlere göre, bayram namazına yetişemeyen kimsenin kılacağı namaz nafileye dönüşür. Çünkü birinci grubun bayram namazını kılması sebebiyle farz-ı kifaye düşmüştür.

Eğer bir kimse teşehhütte imama yetişirse onunla beraber oturur, imam selâm verince kalkıp iki rekât namaz kılar, bu iki rekâtta tekbirleri alır. Çünkü bu kişi dört rekâta bedel olmayan namazın bir kısmına yetişmiştir. Diğer namazlarda olduğu gibi, yetişemediği kısımları kaza eder.

Bayram Gününün Öğleden Sonra Tesbiti Durumunda İkinci Günde Bayram Namazı Kılınması:

Bir topluluk, bayram günü öğle vaktinden sonra o günün bayram günü olduğunu tesbit ederse yahut hava bulutlu olduğu için hilâli görmek mümkün olmazsa, ancak hilâli görenler öğle vaktinden sonra devlet başkanının katında şahitlikte bulunurlarsa yahut bayram namazının edasına engel olacak şekilde çok kuvvetli bir yağmur yağarsa yahut benzer bir özür ortaya çıkarsa, böyle durumlarda bayram namazının ikinci gün kılınması hakkında iki görüş ortaya çıkmıştır:

Malikîlere göre: (1) Bayram namazının vakti kaçtığı için, ertesi günü kılınmaz ve kılanan bu namaz bayram namazı yerine geçmez.

Cumhura göre: (2) Böyle durumlarda ertesi gün de kılınabilir. Kurban bayramı'nda ise üç gün içerisinde kılınması mümkündür. Çünkü Ebu Umeyr b. Enes'in ashaptan olan amcalarından rivayet ettiğine göre onlar şöyle anlatmışlardır: *"Şevval ayının hilâlini görmemize bulut engel oldu. Bizler de oruçlu olarak sabahladık. Gündüzün son kısmında bir süvari topluluğu gelip dün hilâli gördüklerini söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.), insanlara o gün oruçlarını bozmalarını ve yarınki gün bayrama çıkmalarını emretti."*(3) Nitekim bu hadisi Beyhakî de ri-

1- *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 85 vd.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr, I,783; Tebyînu'l-Hakâkık I,226; el-Fetâve'l-Hindiyye I,142; Meraki'l-Felâh;,* 91, *el-Mühezzeb, I,121; Muğni"l-Muhtâc; I,315; el-Muğnî,* II, 391 vd. ; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II,56.

3- Bu hadisi Ebu Dâvud ve Darekutnî rivayet etmiş olup *hasen* demişlerdir. Neseî de sahih isnadlarla rivayet etmiştir. Beyhakî bu hadisi rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: "Bu isnad sahihtir." *el-Mecmû',* V, 31

vayet etmiştir.

Tercihe layık olan görüş de budur. Ebu Bekr el-Hatîb demiştir ki: "Hz. Peygamber (a.s.)'in sünnetine uymak daha doğrudur." Ebu Umeyr hadisi sahih olup bu hadisin gereğine göre hareket etmek vaciptir.

Şevval ayının 31. gecesinde iki kişi hilâli gördüklerini söyleseler ittifakla ertesi gün bayram namazı kılınacaktır. Bu namaz kaza değildir. Çünkü onların iftar etmeleri ertesi gün vuku bulmaktadır. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Ramazan bayramınız, oruçlarınızı bozduğunuz, iftar ettiğiniz gündür. Kurban bayramanız da kurbanlarınızı kestiğiniz gündür. Arefe gününüz de arefeta çıktığınız gündür."* (1)

5. Bayram Namazlarının Kılınma Yerleri:

Bayram namazlarının nerede kılınacağı hususunda birbirine yakın iki görüş vardır. (2)

Şafiîler dışındaki cumhura göre: Bayram namazlarının kılınma yeri, Mekke hariç diğer yerlerde beldenin dışında bulunan namazgahtır; mescitte kılınmaz. Hanbelîlere göre Musallâ tabir edilen bayram namazlarının kılındığı yer, şehrin dışında, örfe göre şehre yakın olan geniş bir yerdir. Ancak zaruret ve özür bulunursa, o takdirde mescitte de kılınabilir. Zaruretsiz olarak kılınması mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazlarını mescitte kılmamıştır. Mescitte kılmak O'nun yaptığına ters düşeceği için mekruhtur. Eğer mescitte kılmak bir özür sebebiyle olursa mekruhluk kalkar. Çünkü Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bir bayram günü bize yağmur isabet etti. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.) bizlere bayram namazını mescitte kıldırdı."* (3) Yine rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer ve Hz. Osman da yağmurlu günde bayram namazını mescitte kıldırmışlardır.

Mekke'de ise efdal olan bayram namazlarını Mescid-i Haram'da kılmaktır. Çünkü bu mekân hem şerefli bir makamdır, hem de burada Kâbe'yi görme imkânı vardır. Kâbe ise İslâm dininin en büyük şiarlarından biridir.

Şafiîlere göre: Bayram namazlarını mescitte kılmak daha faziletlidir. Çünkü mescit daha şerefli ve diğer yerlerden daha temizdir. Ancak, şehrin mescidi dar olursa, o takdirde sünnet olan, bayram namazını namazgahta (bayram namazına mahsus dışarıdaki bir yerde) kılmaktır. Çünkü rivayet edildiğine göre: *"Hz. Pey-*

1- Bu hadis sahih olup Tirmizî ve diğerleri rivayet etmişlerdir. (a.g.e.)

2- *Tebyînu'l-Hakâkik,* I,224; *Meraki'l-Felâh,* 90; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*: 85; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* I 777; *el-Fetâve'l-Hindiyye,* I,140; *Mugni'l-Muhtâc,* I,312 vd; *el-Mecmu;* V,5, vd.; *el-Mühezzeb,* I, 118; *Keşşafu'l-Kınâ;* II,59.

3- Bu hadisi Ebu Dâvud kalsın rivayet etmiştir. Hâkim de rivayet etmiş olup *sahih* demiştir. *el-Mecmû;* V,6

gamber (a.s.) bayram namazları için namazgaha çıkardı. (1) Çünkü cemaat bayram namazında daha kalabalık olur. Mescidin dar olması ise insanları sıkıntıya sokar. İmam Şafiî'ye göre eğer mescit geniş ise, buna rağmen imam insanlara bayram namazını açık arazide kıldırırsa bunda bir beis yoktur. Eğer mescit dar olursa, buna rağmen imam bayram namazını burada kıldırıp namazgaha çıkmazsa bunda kerahet vardır.

Eğer insanlar arasında zayıf kimseler bulunur da bayram namazı kılınacak açık araziye çıkamazlarsa, devlet başkanı bunlara bayram namazı kıldıracak birini tayin eder. Çünkü rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, Ebu Mes'ûd el-Ansarî'yi, zayıf durumdaki insanlara mescitte namaz kıldırması için görevlendirmiştir. (2)

Hanefîlere göre mescitteki minber, bayram namazı kılınan yere götürülmez. Bayram namazı kılınacak yerde ayrıca bir minber yapmakta bir beis yoktur.

6. Bayram Namazının Kılınma Şekli ve Sıfatı:

Bayram namazı ittifakla iki rekâttır. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kurban Bayramı namazı iki rekâttır, Ramazan bayramı namazı iki rekâttır. Sefer namazı iki rekâttır. Cuma namazı iki rekâttır. Peygamberinizin diliyle sabittir ki, bu namazlar tamam olup eksik değildir. İftira eden ziyandadır."* (3) Bayram namazında, iftitah tekbirinden başka zait tekbirler vardır. Hanefîlere göre iftitah tekbirinden sonra üç tekbir getirilir. Malikîler ve Hanbelîlere göre birinci rekâtta altı tekbir, ikinci rekâtta beş tekbir getirilir. Şafiîlere göre ise birinci rekâtta yedi tekbir, ikinci rekâtta beş tekbir getirilir. Bu zait tekbirler Hanefîler dışındakilere göre her iki rekâtta da Fatiha'dan önce getirilir. Hanefîlere göre ise ikinci rekâtta zammı sureden sonra getirilir. Cumhura göre Fatiha'dan sonra iki sure okumak menduptur. Cumhura göre, bu iki sure de *A'lâ* ve *Gaşiye* sureleridir. Fakat, Malikîlere göre ikinci rekâtta *Şems* ve benzeri süreler okunur. Şafiîlere göre ise *Kâf* ve *"ikterabet"* sureleri okunur.

Bayram namazları için ezan ve kamet getirilmez. Çünkü İbni Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile beraber bayram namazlarında bulundum. Hepsi bayram namazını hutbeden önce ezansız ve kametsiz olarak kıldırmışlardır."* (4) Ancak bayram namazı kılınacağı zaman bir uyarı mahiyetinde "essalâtü camiatün" gibi ifadelerle ilânda bulunmak sünnettir. Çünkü Zührî'den rivayet edildiğine göre, bayram namazları

1 - Hadis *sahih* olup Buharî ile Müslim bunu Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir.

2 - Bu hadisi İmam Şafiî sahih bir isnatla rivayet etmiştir.

3 - Ahmed, Neseî ve diğerleri rivayet etmişlerdir.

4 - Hadis *sahih* olup Ebu Dâvud, Buharî ve Müslim şartı ile bunun sahih bir isnadla rivayet etmiştir. Ancak Ebu Dâvud, Ömer yahut Osman tabirini kullanmıştır. Buharî ile Müslim İbni Abbas ile Cabir'den şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: *"Kurban Bayramı ile Ramazan bayramlarında ezan okunmazdı."*

kılınacağı zaman bu şekilde seslenilir. (1) Ayrıca bu namaz güneş tutulması namazına kıyas edilmektedir.

Malikîler dışındaki cumhura göre, hem kalpten hem de dilden niyet edilerek namaza başlanır. Bayram namazına niyetlenen kişi ister imam olsun, ister cemaat olsun şöyle der: "Allah rızası için bayram namazını kılıyorum. "İftitah tekbirinden sonra istiftah duası ile Sübhaneke duaları okunur.

Bayram Namazının Kılınma Şekli:

Hanefîlere göre: (2)

"Essalâtü câmiatün" diye seslenilir. Sonra ister imam ister cemaat olsun, kalbinden ve dilinden bayram namazına niyet ederek şöyle derler: "Allah tealâ'nın rızası için bayram namazını kılıyorum." Eğer kılan kişi imam ise imam olarak, cemaat ise imama uyarak niyet etmelidir. Sonra iftitah tekbiri alınıp eller göbeğin altına konur. Sonra imam ve imama uyanlar Sübhaneke duasını okurlar. Sonra imam ile birlikte cemaat üç kere tekbir alır. Bu tekbirlere zevaid tekbirleri denilir. Çünkü bunlar iftitah tekbiri ile rükû tekbirlerine ilave edilirler. Kişi her bir tekbiri alışında ellerini yukarıya doğru kaldırır, sonra aşağıya doğru salar. Her bir tekbirden sonra üç tesbih getirecek kadar bekler. Bu arada belli bir zikir yapmak sünet değildir. Ancak, *"Sübhânellâhi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illellahu vellâhu ekber"* demekte bir beis yoktur. Sonra iki el göbeğin altına konularak bağlanır.

Sonra imam gizlice eûzü besmele çeker. Sonra açıktan olarak Fatiha'yı ve Fatiha'dan sonra da bir sureyi okur. Bu surenin "A'lâ" suresi olması menduptur. Bu sure okunduktan sonra imam ve cemaat beraber rükûya varırlar.

İmam ikinci rekâta kalkınca, besmele getirip sonra Fatiha'yı, sonra da bir sureyi okur ki iki kıraatı peşpeşe yapmış olsun. Hanefîlere göre, Fatiha ile sureyi peşpeşe okumak daha faziletlidir. Okunan sûrenin *Gaşiye* sûresi olması menduptur. (3)

Sonra imam ile cemaat ellerini kaldırarak birinci rekatta olduğu gibi zevaid tekbirlerini (üç defa) alırlar. Çünkü İbni Mes'ud'dan gelen *eserde* şöyle denilmektedir: *"İmam namaza başlamak için önce bir tekbir alır, bundan sonra da üç kere tekbir alır, sonra kıraatte bulunur. Sonra tekbir getirip rükûya varır. Sonra secdeye varır. Sonra kalkar, sonra kıraate bulunur, sonra üç kere tekbir getirir. Sonra tekbir*

---

1 - Bu hadisi Şafiî zayıf bir isnadla *mürsel* olarak rivayet etmiştir. Aişe ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet ettiğine göre: *"Hz Peygamber (a.s.) güneş tutulunca bir dellâla Küsûf hadisinde yapılan kıyas bu zayıf rivayate ihtiyacı bırakmaz.*

2 - *el-Lübâb,* I,117 vd. *Meraki'l-Felâh,* 90 *Fethu'l-Kadîr* IV,425-427; *Tebyînu'l-Hakâkık,* I,225; *ed Dürrü'l-Muhtâr,* I,779-782; *el Bedâyi*; I,277 vd, *el-Fetâve'l-Hindiyye,* I,141.

3 - Bu hadisi Ebu Hanife (r.a.) *merfu* olarak rivayet etmiştir. *"Hz. Peygamber (a.s.) iki bayram namazında ve cumada A'lâ* ile *Gâşiye surelerini okurdu.* "Ebu Hanife bu hadisi bir kere de sadece iki bayram hakkında rivayet etmiştir. Ahmet, Samure'den bu hadisi iki bayram hakkında rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* III, 269.

alıp rükûya varır. Sonra ikinci rekâtı selâma kadar tamamlar." (1)

İkinci rekâtta tekbirlerin kıraatten önce alınması caizdir. Bunun gibi, tekbirleri üçten fazla, on altıya kadar almak da caizdir. İmam üçten fazla tekbir getirince fazlası için cemaatin imama uymak mecburiyeti yoktur.

İmam bayram tekbirlerini unutup rükûya varacak olursa, geri dönüp tekbirleri alır, kıraati yenilemesi gerekmez. Fakat rükûyu yeniden yapar.

İmama namazın başında yetişemeyen mesbuk kimse eğer zevaid tekbirlerinden önce ise, mezhebine göre imama uyar, kendi reyini bırakır. Eğer imam zevaid tekbirlerini aldıktan ve kıraate başlatıktan sonra namaza yetişmişse kendisi iftitah tekbirini alır, kendi başına zevaid tekbirlerini de alır. Bunu yaparken kendi mezhebine göre yapar, imamın mezhebine göre değil. Çünkü bu kişi mesbuktur.

Bayram namazında bir kimse imama rükûda yetişir de imamla birlikte bir rekâtı kaçırmaktan korkmazsa, ayakta iftitah tekbirini alır ve zevaid tekbirlerini de getirir. Sonra rükûda imama yetişir. Tekbir aldığı takdirde imamın rükûdan başını kaldırmasından korkarsa, iftitah tekbirini alır, sonra rükû için tekbir alır ve rükûya gider. Çünkü rükûya gitmezse, hem rekâtı hem de rükûyu kaçırmış olur ki böyle yapmak caiz değildir. Ebu Hanife ile Muhammed' e göre, sonra rükûya gidince rükûda bayram tekbirlerini alır. Çünkü rükû kıyam hükmündedir. Ebu Yusuf'a göre bu kişi tekbir almaz. Çünkü tekbir alınması gerekli kıyam mahallini kaçırmıştır. Dolayısıyla kunut tekbirlerinde olduğu gibi, zavaid tekbirleri de düşer.

Racih olan birinci görüşe göre, böyle bir kişi için eğer hem bayram tekbirlerini hem de rükû tesbihlerini birlikte yapmak imkânı varsa, ikisini de yapar. Yok eğer böyle bir imkân bulunmazsa, tekbirleri alır, tesbihleri terkeder. Çünkü tekbirleri almak vaciptir, tesbihler ise sünnettir.

Vacip ile meşgul olmak daha evlâdır. Eğer imam, mesbuk kişi söz konusu tekbirleri tamamlamadan başını kaldırırsa, mesbuk da başını kaldırır. Çünkü imama uymak vaciptir. Gerideki kalan tekbirler ise onun üzerinden düşer. Çünkü bu tekbirlerin alınma yeri geçmiştir.

Bu meseleler, mesbuk kişinin imama birinci rekâtta yetişmesine göredir. Eğer mesbuk kişi imama ikinci rekâtta yetişmişse, iftitah tekbirini alır ve ikinci rekâtta imama uyar. İman namazını tamamlayınca kılamadığı birinci rekâtın kazası için kalkar ve bunu yaparken kendi mezhebine göre hareket eder. Çünkü bu kişi kaza ettiği kısımda yalnız başına hareket etmektedir. Fakat lâhik olan kişinin durumu böyle değildir. Çünkü lahik hüküm bakımından imamın arkasındaymış gibidir.

Bayram namazı ile cenaze namazı bir araya gelince, bayram namazı cenaze namazından önce kılınır. Cenaze namazı ise hayram hutbesinden önce kılınır.

1 - Bu hadisi Tahavî *el-Âsâr*'ında rivayet etmiştir. s.40, *Nasbu'r-Râye,* II, 214, Haşiye kısmı.

Malikî Mezhebi: [1]

Malikîler de bayram namazının açıktan, ezansız ve kametsiz olarak iki rekât kılınmasında ve A'lâ , Şems benzeri sureleri okumanın müstahap oluşunda Hanefîler gibi hareket ederler. Ancak birinci rekâttaki tekbirler, iftitah tekbirinden sonra altı tekbirdir. İkinci rekâtta ise kıyam tekbiri dışında beş tekbirdir. Bu tekbirlerin kıraatten önce alınması menduptur. Fakat kıraatten sonraya bırakılırsa yine sahihtir, ancak menduba aykırı olmuş olur. Cemaat tekbirleri kıraatten sonraya bırakmaya ve zikredilen miktardan fazla tekbir getirmede imama uymak zorunda değildir. Malikîlerin bayram namazı tekbirlerinin sayısı hakkında dayandıkları delil Medinelilerin o günkü uygulamaları ile İbni Ömer'in şu sözüdür. "Ebu Hureyre ile beraber hem kurban hem de Ramazan bayramlarında bulundum. Birinci rekâtta Ebu Hureyre kıraatten önce yedi tekbir getirdi, sonuncu rekâtta ise kıraatten öne beş tekbir getirdi."

İmam olmayan kişilerin, bayram namazının tekbirlerini alırken peşpeşe almaları menduptur. İmam olan kişinin kendisine uyanların tekbir alması için her tekbirden sonra beklemesi menduptur. Bayram namazında sadece iftitah tekbirinde eller kaldırılır, meşhur olan görüşe göre, zevait tekbirlerinde eller kaldırılmaz. Elleri kaldırmak mekruhtur. Tekbir alan kişi sükût eder; tesbih, tahmid, tehlil yahut başka bir şey okumak da mekruhtur.

Bayram tekbirleri kuvvetli sünnetlerdendir. İmam şayet bu tekbirlerden bir kısmını unutacak olur da kıraati esnasında yahut kıraatten sonra hatırlarsa, rükûya gitmediği müddetçe tekbirleri alır ve kıraati iade eder, selâm verdikten sonra birinci kıraati fazladan yaptığı için sehiv secdesi yapar.

İmam eğer bayram tekbirlerini rükûya gittikten sonra hatırlarsa namazına vücuben devam eder, bunlar için geri dönmez. Çünkü farzdan nafileye geri dönülmez. Eğer geri dönülürse namaz batıl olur. Bir tek tekbiri terketmekten ötürü de olsa, imam yanıldığından ötürü sehiv secdesi yapar. Çünkü bu tekbirlerin her biri sünnet-i müekkekedir. Cemaate gelince, onların eksiğini imam yüklenmektedir.

Cemaat şayet imamın tekbirini işitmezse, imamın tekbir getirip getirmediğini araştırdıktan sonra kendisi tekbir getirir.

Bayram namazında mesbuk kişi, imamla birlikte getiremediği ve kaçırdığı tekbirleri, imam namazını bitirdikten sonra tamamlar. Tekbirden sonra kıraat esnasında imama uyan kişi, iftitah tekbirinden sonra zevait tekbirlerini getirir. İster rekâtta olsun ister ikinci rekâtta olsun fark etmez. Birinci rekâtta altı tekbir, ikinci rekâtta beş tekbir alır. Birinci rekâtı kaçıran kişi iftitah tekbiri dışında altı tekbiri kaza eder. Eğer imamla birlikte bir rekâttan daha az rekâta yetişmişse imam selâm verdikten

---

1 *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,525 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I,397,400; *el-Kavânînu'l, Fıkhıyye*, 86; *Bidâyetü'l Müctehid*, I,209 vd.

sonra iki rekât olarak kaza eder. Birinci rekâtta altı tekbir, ikinci rekâtta beş tekbir getirir.

Şâfiî Mezhebi: (1)

Hanefîlerde olduğu gibi, Şafiîlerde de iftitah duası okunur, euzü çekilir, ve kıraat açıktan yapılır. Ancak, Şafiîlere göre birinci rekâtta tekbirler yedi, ikinci rekâtta ise beş adettir. Bu tekbirler kıraatten önce eller kaldırılarak alınır. Her iki tekbir arasında normal bir ayet okuyacak kadar durulur. Bu esnada tehlil, tekbir ve temcid getirilir. İki tekbir arasında sağ el sol el üzerine göğüsün altına konularak tutulur. Bu esnada *"Sübhanellahi vel-hamdü lillâhi velâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber"* tesbihini okumak güzeldir. Bundan sonra kıraate başlanır. Tekbir ne farzdır, ne de namazın cüzlerinden biridir. Tekbir ancak sünnettir, yahut euzü çekmek, iftitah duası yapmak gibidir. Bunları bilerek yahut yanılarak yapmamaktan ötürü, sehiv secdesi gerekmez. Fakat, bunların hepsini terketmek yahut bir kısmını yapmamak mekruhtur.

Namaz kılarken kişi tekbir getirmeyi unutup kıraate başlasa ve rükûdan önce hatırlasa Fatiha'yı tamamlamasa bile bunları iade etmez, Şafiînin yeni mezhebine göre, asıl yeri geçtiği için tekbirleri kaçırmıştır. Eğer geri dönüp tekbirleri getirirse namazı batıl olmaz. Rükûda yahut rükûdan sonra tekbir almak için kıyama dönerse, bilerek bunu yapmışsa namazı batıl olur. Bilmemek ise unutmak gibidir.

İmam bayram tekbirlerinin sayısını artırsa, cemaat ona uymaz. İmam şayet tekbiri terkederse, cemaat de ona uyar. Eğer cemaat imama uymayıp tekbirleri alırsa ve bunun için ellerini arka arkaya kaldırmış ise namazı batıl olur. Çünkü elleri üç kere peşpeşe kaldırmak *amel-i kesir* olup namaz bununla batıl olur. Eğer üç kere ellerini kaldırmazsa namazı batıl olur. Eğer imam, bu sayıdan daha az miktarda tekbir getirirse cemaat de ona uyar. Namazın bir kısmına yetişememiş mesbuk kişi ise kaçırdığı kısmı kaza ettikten sonra tekbirlerini alır.

Şafiîlerin tekbirlerin sayısı hakkında dayandıkları delil Tirmizî'nin rivayet ettiği ve *hasen* dediği şu hadis-i şeriftir: (2) *"Hz. Peygamber (a.s.) iki bayram namazında birinci rekâtta kıraatten önce yedi, ikinci rekâtte yine kıraatten önce beş tekbir almıştır."*

Tekbirler arasında tesbih ve tahmid yapılacağı hakkındaki delilleri, Beyhakî'nin İbni Mes'ud'dan hem söz, hem uygulama olarak rivayet ettiği hadistir. Ebu Musa el-Eş'arî ile Huzeyfe de: "Doğru söyledi" demişlerdir. Tesbih, tahmid ve tehlil *"bâkıyâtü's-sâlihâtır"* (Baki kalan iyi amellerdir.) Bunlarla ilgili olarak Allah tealâ

---

1 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,310-311, *el-Mühezzeb,* I,120; *el-Mecmû,* V,18 vd.

2 - Küseyyir b. Abdullah'tan, babasından, dedesinden rivayet edilmiştir. Bu hadisi İbn-i Mace de rivayet etmiş olup kıraati zikretmemiştir. Ebu Dâvud da bu hadisi güzel bir isnatla Amr b. Şuayb'dan, babasından, dedesinden rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III,297.

şöyle buyuruyor: *"Baki kalan salih ameller Rabbin katında sevap bakımından ve Allah'ın rahmetini ummak bakımından daha hayırlıdır."* (Kehf, 46) Bu görüş İbni Abbas ile daha başkalarına göredir.

Ellerin kaldırılması hususunda dayandıkları delil: *"Hz. Ömer'in bayram namazlarında her tekbirde ellerini kaldırdığı"*na dair rivayettir. (1)

Birinci rekâtta Fatiha' dan sonra açıktan olarak "Kâf" suresinin, ikinci rekâtta "İktarabet" suresinin tamamını okumak sünnettir. Bunun dayandığı delil Ebu Vakid el-Leysî'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarında 'Kâf vel-Kur'ani'l-mecîd, ile İktarabetis-sâatü" surelerin okurdu."* (2) Kıraatin açıktan olması, seleften bize kadar bu şekilde nakletmesine dayanmaktadır.

Bir kimse bayramın birinci rekâtında A'lâ, ikinci rekâtında Gâşiye surelerini okursa bu da sünnettir. Çünkü Sahih-i Müslim'den Hz. Peygamber (a.s.)'in böyle yaptığı da sabittir. Yine birinci rekâtta "Kâfirûn", ikinci rekâtta "İhlâs" sureleri de okunabilir.

Hanbelî Mezhebi: (3)

Kıraatten önce iftitah duası, euzü çekme konularında, Malikîler dışında kalan cumhur gibi düşünmektedirler. Tekbirlerin sayısı konusunda da Malikîler gibi düşünüyorlar. Birinci rekâtta altı adet zevait, ikinci rekâtta beş adet zevait tekbiri getirilir. Çünkü Ahmed'in Amr b. Şuayb'dan, babasından, dedesinden rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir bayram namazında on iki tekbir getirdi. Yedisi birinci rekâtta, beşi son rekâtta idi."* (4) Birinci rekâttaki tekbirleri iftitah tekbiri ile yedi saymışlardır. Ancak Şafiîler farklı düşünmektedirler. Yani Şafiîler Hanbelîlerden farklı olarak birinci rekâtta iftitah tekbirinden sonra yedi tekbir getirilmesi gerektiğini söylüyorlar.

Her tekbir getirmede eller yukarı kaldırılır. Çünkü Vail b. Hucr hadisinde Hz. Peygamber (a.s.)'in tekbir getirirken ellerini kaldırdığı rivayet edilmektedir. Zevait

---

1 - Bunu Beyhakî *mürsel* bir hadiste Atâ'dan rivayet etmiştir. Beyhakî bunu *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da Hz. Ömer'den *münkatı'* ve *zayıf* bir isnadla rivayet etmiştir.

2 - Buharî dışında *cemaat* rivayet etmiştir. Ebu Vakid'in adı Hâris b. Avf'tır. *Neylü'l-Evtâr*, III,296; *el Mecmu*, V,19-20

3 - *el-Muğnî*, II,376-384-396; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II,59,61,63,65.

4 - Tirmizî, bu hadis *hasen*dir ve bu babdaki hadislerin en güzelidir, demiştir. İbni Mace de bu hadisi rivayet etmiş olup İbni Medînî de *sahih* demiştir. Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Birinci rekâtta tekbir yedi, sonuncu rekâtta beş olup kıraat ise her ikisinden sonradır."* Bu hadisi Ebu Dâvud ve Darekutnî rivayet etmiştir. Ahmed hadis için şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (a.s.)'in ashabı tekbirlerin sayısı konusunda farklı görüşe sahip olmuşlardır, hepsini yapmak da caizdir. İbnü'l-Cevzî: "Bayramlardaki tekbirler hakkında Hz. Peygamber (a.s.) den rivayet edilmiş *sahih* bir hadis yoktur." demiştir.

tekbirleri arasında şöyle söylenir.

«اَللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُلِلّٰهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً، وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا»

Şafiîlerin bu husustaki diğer bir delili de daha önce geçen İbni Mes'ud hadisidir. Kişi dilerse bundan başka zikirleri de yapabilir. Çünkü, bu konuda belirlenmiş her hangi bir zikir mevcut değildir. Her iki rekâtta da son zevait tekbirden sonra her hangi bir zikirde bulunmaz. Şafiîlerin dediği gibi, tekbirler arasında zikirde bulunmak ve tekbir getirmek sünnet olup vacip değildir. Bunları bilerek yahut yanılarak terketmekle namaz batıl olmaz. Eğer kişi tekbiri unutup kıraate başlarsa, tekbir için geri dönmez; çünkü tekbir sünnet olup alınma yeri geçmiştir. Bu durum istiftah duaları ile euzüyü unutup kıraate başlamaya yahut sure okumayı unutup rükûya varmaya benzer.

Bunun gibi bir kimse zevait tekbirlerinin tamamından yahut bir kısmından sonra imama ayakta iken yetişirse, yerini kaçırdığı için tekbirleri alması gerekmek. İmama rükûda yetiştiği zaman da durum böyledir. Uyku yahut gaflet sebebiyle de olsa, namazın bir kısmında mesbuk olan kişi, kaçırdığı kısmın kazasını tamamladıktan sonra tekbirleri alır. Bu görüş ilim ehlinin çoğunluğunun görüşüdür. Kişi imamla birlikte kılamadığı kısmın kazasını yaparken kendi mezhebinin görüşü ile amel eder. Dayandıkları delil Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"İmamla birlikte yetiştiğiniz kısmı kılın, kaçırdığınızı kaza edin."* hadisinin manasının umumî oluşudur.

Fatiha'dan sonra birinci rekâtta A'lâ, ikinci rekâtta Gaşiye surelerini okur. Bunun dayandığı delil Semure b. Cündüp hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) her iki bayram namazında "Sebbihisme rabbike'l-a'lâ" ile "Hel etâke hadisü'l-gaşiyeh" surelerini okurdu."* (1) Çünkü A'lâ suresinde sadakaya ve namaza teşvik edilmektedir. Şöyle buyurulmaktadır: *"Zekat vererek kendini temizleyen ve Rabbinin adını zikredip namaz kılan kurtulmuştur."* (2) (A'lâ, 1-2)

Bayram namazında kıraat açıktan olur. Çünkü Darekutnî'nin İbni Ömer'den rivayet ettiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazları ile yağmur namazlarında kıraati açıktan yapardı."*

7. Bayram Hutbesi:

Cumhura göre, bayram hutbesi sünnettir. Malikîlere göre bayramda iki hutbe okumak menduptur. Bu hutbe rükün, şart, sünnet ve mekruhlar bakımından aynen Cuma hutbesi gibidir. Ancak cuma hutbesinden farklı bir yanı, bayram hutbesinin

---

1 - Bu hadisi Ahmed rivayet etmiştir. İbni Mace, İbni Abbas ile Nûman b. Beşir'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir. Hz. Ömer ile Enes'ten de bu hadis rivayet edilmiştir.

2 - Said b. Müseyyeb ile Ömer b. Abdülaziz hadisi bu şekilde açıklamışlardır.

namazdan sonra, olmasıdır. Bu hususta Müslümanlar arasında her hangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Hatip Ramazan bayramı hutbesinde fitre zekâtının hükümlerini müslümanlara hatırlatır. [1] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bayram hutbesinde: *"Böyle bir günde fakirleri istemekten beri kılın."* [2]buyurmuştur.Kurban bayramında ise kurbanla ilgili hükümleri, teşrik tekbirlerini bir nevi hacılara benzemek için insanlara Arafattaki vakfeyi ve diğer hükümleri hatırlatır. Ayrıca kurban bayramı günlerinde ihtiyaç duyulan hususları hatırlatır. Bu hususları bayramdan bir önceki cuma hutbesinde öğretmek daha güzel olur. Hanefîlere göre, hatip minbere çıkınca oturmaz, Hanbelî ve Malikîlerle Şafiîlere göre dinlemek için oturur. Hutbenin sünnet olduğunun delili Hz. Peygamber (a.s.) ile hulefa-i raşidin uygulamalarıdır. Bayram hutbelerinde bulunmak yahut dinlemek vacip değildir. Çünkü Ataâ'nın Abdullah b. es-Sâib'den rivayet ettiğine göre kendisi şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bayram namazında bulundum. Namazı bitince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Biz ancak hutbe okuyoruz, hutbeyi dinlemek için oturmak isteyen otursun, gitmek isteyen gitsin."* [3] Bayram namazında hutbe terk edilecek olursada namaz yine caiz olur.

Hutbenin namazdan sonra olması da yine sünnete uymak içindir. Çünkü İbni Ömer şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.), Hz. EbuBekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman iki bayram namazını da hutbeden önce kıldırırlardı."* [4] Hanefîlere göre, imam namazdan önce hutbe okursa sahihtir, fakat sünneti terk ettiği için hata etmiş olur. Hutbenin namazdan sonra okunması sünnettir.

Hatip hutbesine tekbir getirerek başlar. Hutbe esnasında da tekbir getirir. Malikîlere göre tekbirlerin sayısında her hangi bir sınırlama yoktur. Bir görüşe göre, Malikîlerce hutbenin başında yedi tekbir getirilir. Cumhura göre, birinci hutbede hatip peşpeşe dokuz tekbir getirir, ikinci hutbede ise yine peşpeşe yedi tekbir getirir. Çünkü Saîd b. Mansur'un Ubeydullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: *"İmam bayram günü hutbeye başlamadan önce dokuz, ikinci hutbede ise yedi tekbir getirir."* Hanefîlere göre, yine imamın minberden inmeden önce on dört kere tekbir getirmesi müstehaptır. Hutbeyi tamamladıktan sonra imamın tekbirleri kaçırıp duymayanlara kadınlar da olsa işittirmek için yeniden tekrarlaması men-

---

1 - *el-Lübâb*, I, 118-119; *Meraki'l-Felâh*, 91; *Tebyînu'l-Hakâkik*, I, 226; *el-Fetâve'l-Hindiyye* I, [illegible] *Fethu'l-Kadîr*, I, 428 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I, 782-784; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 530; *eş-Şerhu'l Kebîr*, I, 400; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 86; *Muğni'l-Muhtac*, I, 311, vd.; *el-Mühezzeb*, I, 120; *el Mecmu*, V, 36,; *el-Muğnî*, II, 384-387; *Keşşâfu'l-Kınâ*, II, 61-62

2 - Keşşâfu'l-Kınâ, II, 62

3 - Bu hadisi İbni Mâce rivayet etmiş olup ravileri *sika*dır. Ebu Dâvud ile Nesaî de rivayet etmiş olup hadis *mürsel*'dir, demişlerdir, *Neylü'l-Evtâr*, III, 305

4 - Bu hadis *müttefekun aleyhtir*. Yine Buharî ile Müslim bu hadisi Ebu Said'den rivayet etmişlerdir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde namazgâha çıkar ilk olarak namazı kıldırır sonra insanlar saflar hâlinde otururken onlara karşı dönerek vaaz eder, tavsiyede bulunur, emirler verirdi..."* *Neylü'l-Evtâr*, III, 303

duptur. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Bunu Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir.

Görülmektedir ki, meşru olan hutbeler ondur: Cuma hutbesi, iki bayram hutbesi, güneş tutulması hutbesi, ay tutulması hutbesi, yağmur namazı hutbesi, evlilik hutbesi, Şafiîlere göre hacda dört, Hanefîlere göre üç hutbe. Cuma ve Arafat hutbesi dışındaki bütün hutbeler namazdan sonradır. Cuma ile Arafat hutbesi ise namazdan öncedir. Evlilik hutbesinin namaz ile ilgisi yoktur. Bu hutbelerden her biri iki tanedir. Ancak Şafiîlere göre hacdaki üç hutbe, Arafat hutbesi hariç, tektir. Evlilik hutbesi de tektir. Üç hutbeye tahmid ile başlanır: Cuma hutbesi, yağmur duası hutbesi, evlilik hutbesi. Beş veya altı hutbeye tekbir ile başlanır: İki bayram hutbesi, haccın üç veya dört hutbesi. Mekke ve Arafatta okunan hutbe bundan müstesnadır. Bu hutbelerde önce tekbir ile başlanır, sonra telbiye getirilir, sonra hutbe okunur.

8. Bayram Hutbesi ile Cuma Hutbesi Arasındaki Farklar:

Bazı noktalarda bayram hutbesi Cuma hutbesinden ayrılır. Bu noktalar da şunlardır:

1- Cuma hutbesi namazdan önce okunur, bayram hutbesi ise namazdan sonra okunur. Hanefîler dışındaki müçtehitlere göre, bayram hutbesi namazdan önceye alınırsa sahih olmaz. Böyle yapılırsa, hutbenin namazdan sonra iadesi menduptur.

2- Cuma namazının iki hutbesine hamdele ile başlanır. Böyle başlamak Şafiî ve Hanbelîlere göre şart yahut rükündür, Hanefîlere göre sünnet, Malikîlere göre menduptur. İki bayram hutbesine ise tekbir ile başlamak sünnettir.

3- Hanefî, Hanbelî ve Malikîlere göre bayram hutbelerini dinleyenlerin de hatip tekbir getirince gizli olarak tekbir getirmeleri sünnettir. Cuma hutbesine gelince: Cumhura göre zikir de olsa burada konuşmak haramdır. Hanefîler demişlerdir ki: "Esah olan görüşe göre, cuma ve bayram hutbelerinde zikirde bulunmak mekruh değildir." Hanbelîlere göre, bayram hutbeleri ile cuma hutbesinde tekbir dışında söz konuşmak haramdır.

Şafiîlere göre, cuma ve bayram hutbelerinde konuşmak haram değil mekruhtur. Hutbe okunurken orada bulunanlar tekbir getirmeyip hatibin tekbirini dinlerler.

4- Hanefîlere göre hatip minbere çıkınca bayram hutbesinde oturmaz, cuma hutbesinde oturur. Cumhur bu görüşe muhaliftir.

5- Malikîlere göre bayram hutbesi esnasında hatibin abdesti bozulursa, hutbesine devam eder, yerine başkasını geçirmez. Cuma hutbesi böyle değildir. Cuma hutbesinde hatibin abdesti bozulursa başka birini yerine geçirmesi gerekir.

6- Şafiîlere göre bayram hutbesinde cuma hutbesindeki şartlar yoktur. Bu şartlar

da kıyam, taharet, avret yerini örtmek, iki hutbe arasında oturmaktır. Bunlar sadece sünnettir.

9. İki Bayram Namazında Tekbir Getirmenin Hükmü:

Fakihler, iki bayram da sabahleyin namaza giderken bir de hac günlerindeki namazların sonunda tekbir getirmenin meşru olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bayram namazına giderken tekbir getirme konusunda Ebu Hanife şöyle demiştir: (1) Ramazan bayramında bayram namazı kılınan yere çıkılınca gizli olarak tekbir getirmek menduptur. Bunun dayandığı delil: *"Zikirlerin en hayırlısı gizli olandır. Rızıkların en hayırlısı yetecek kadar olandır"* (2) hadisidir. Bir rivayete göre namazgaha varınca tekbiri keser. Bir rivayette de namaz kılmaya başlayıncaya kadar devam eder. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre kişi bayram namazı kılınacak olan yere giderken açıktan olarak tekbir getirir. Bütün müçtehitler, Kurban bayramında yolda giderken getirilecek tekbirlerin açıktan okunması gerektiği hususunda ittifak halindedirler.

Fakihlerin cumhuruna göre, (3) bayram namazı başlayıncaya kadar evlerde, mescitlerde, çarşılarda ve yollarda namaza giderken açıktan tekbir getirilir. Hanbelîlere göre ise hutbe bitirilinceye kadar açıktan tekbir getirilir. Ramazan bayramanıda tekbir getirmenin hükmü, Kurban bayramı gecesinde tekbir getirmekten daha kuvvetlidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Müddeti tamamlamanız, sizi doğru yola ilettiğinden ötürü Allah'ı yüceltmeniz(tekbir getirmeniz) ve şükretmeniz için..."* (Bakara, 185) Tekbirde aynı zamanda İslâm'ın şiarını göstermek, başkalarına İslâm'ın üstünlüğünü hatırlatmak vardır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, mutlak olarak, yani namazların peşindeki tekbirler dışında tekbir getimek menduptur. Bunun vakti ise, bayram geceleri güneşin batışından itibarendir. Güneş batmadan önce değildir. Mukayyed tekbir, yani namazların peşinden getirilen tekbir, Ramazan bayramı gecesi Hanbelîlere göre sünnet değildir. Şafiîlerce en doğru şah olan görüşe göre de sünnet değildir. Çünkü böyle bir rivayet gelmemiştir.

Tekbirin Lafzı:

Hanefî ve Hanbelîlere göre, tekbirin lafzı ikişer ikişer: *"Allahu ekber Allahu ekber, Lâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber, Allahu ekber Allahu ekber ve lillâhi' l-hamd"* demektir. Bunun dayandığı delil Cabir (r.a.)'ın aşağıda rivayet ettiği hadistir. Bu görüş aynı zamanda Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer ve İbni Mesud'un de görüşü-

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I,423; *el-Fetâve'l-Hindiyye,* I,142; *Meraki'l-Felâh,* 90, *el-Lübâb,* 1,117; *ed-Dürrü'l-muhtar,* I,784-785.

2 - Bu hadisi Ahmed, İbni Hıbban, Beyhakî *Şuabu'l-İman'ın* da Sa'd'dan rivayet etmişlerdir.

3 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,529; *el-Kavânînu'l,-Fıkhıyye,* 86, *el-Mecmû;* V,36-37 *Muğni'l-Muhtâc,* I,31 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 63-64; *el-Muğnî,* II,368,369,372-374,393-395.

dür.

Malikîlerle Şafiî'nin yeni mezhebine göre, tekbirin lafzı şöyledir: "*Allahu ekber Allahu ekber, Allahu ekber.*" Malikîlere göre en güzeli budur. "*Lâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber Allahu ekber ve lillâhi'l-hamd*" sözlerini buna ilâve ederse bu da güzel olur. Böyle yapınca Câbir ile İbni Abbas'tan gelen rivayete göre amel edilmiş olur. Şafiîlere göre, üçüncü tekbirden sonra: "*Allahu ekber kebîra, vel hamdü lillâhi kesira ve sübhânellâhi bükraten ve asîlâ*" sözlerini de ilâve etmek müstehaptır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) Safa tepesi üzerinde bu sözleri söylemiştir. Yine bu iadelerden sonra şöyle der:

«لاَإِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَلاَ نَعْبُدُ اِلاَّ اِيَّاهُ، مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ، وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ، صَدَقَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ».

Teşrik Tekbirleri:

Kurban bayramında hac günlerinde namazların peşinden tekbir getirme konusunda alimler farklı görüşlerileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri aşağıda zikrediyoruz:

Hanefî Mezhebi: [1]

Hanefî mezhebinde esah olan görüşe göre, erkek ve kadınlara Kurban bayramı'nda namazlardan sonra teşrik tekbirlerini bir kere getirmek vaciptir. [2] Eğer bir kereden fazla tekbir getirilirse bu fazilet olur. Namazların sonundaki bu tekbirler mescitten dışarı çıkmak, dünya kelâmı konuşmak, kasden abdest bozmak gibi namaza devam etmeye engel olacak işlerle arada bir fasıla vermeden farz-ı ayn olan bütün namazların peşinden getirilir. Tekbir cemaatle de yalnız başına da eda edilebilir. Kaza da edilebilir. Erkekler tekbiri açıktan getirilirler. Kadınlar tekbiri gizlice getirirler. Vitir namazı ile bayram namazları sonunda tekbir getirilmez.

Teşrik Tekbirlerinin süresi: Ebu Hanife'ye göre teşrik tekbirlerinin süresi Arefe günü sabah vaktinden bayram günü ikindi vaktine kadardır. İmam Ebu Yusuf ile imam Muhammed'e göre ise, teşrik günlerinin sonuncu günü ikindi namazına kadar devam eder. Fetva iki imamın görüşüne göredir. Buna göre yirmi üç vakitte tekbir getirilir.

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,784-787; *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 226 vd; *el-lübâb I*, 119, vd, *Fethu'l-Kadîr* I,430-431.

2 - *Teşrik* lügatte, etleri dilimleyip güneş altına bırakmak demektir. Bayramdan sonraki üç gün kurban etlerini dilimleyerek güneşe sermek âdet olmuş, bu sebeple bugünlere teşrik günleri adı verilmiştir. Teşrik günleri sayılı günlerdir malum (belli) günler ise Zilhiccenin başından itibaren on gündür.

Yalnız olarak, seferî olarak yahut imamla birlikte farz namaz kılan herkes için farzların peşinden tekbir getirmek vaciptir. Çünkü tekbirler namazlara bağlıdır. Fetvaya esas olan ve iki imama ait bulunan görüş böyledir. Mesbuk kişi de lâhikte olduğu gibi namazdaki eksikiğini kaza ettikten sonra vacip olarak tekbir getirir. Eğer imam tekbiri terkederse cemaat tekbir getirir.

İhramlı kişi önce tekbir getirir, ondan sonra telbiye getirir. (1) Tekbir getirmek için taharetli olmaya ihtiyaç yoktur. Bunun gibi, tekbir getirmek için imamın tekbir getirmesine ihtiyaç yoktur. İmam eğer tekbiri terkederse imama uyan kişi bunu yine getirir.

Teşrik günlerinde tekbir getirmenin vacip olduğu ve müddeti konusunda delilleri Allah tealâ'nın: *"Allah'ı sayılı günlerde zikredin."* (Bakara, 203) ayeti ile Cabir'den rivayet edilen şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) arefe günü sabah namazında tekbire başlar, teşrik günlerinin sonuncu günü ikindi namazına kadar devam ederdi. Bunu farz namazların sonunda selâm verince yapardı."* Bir rivayette ise şöyle denilmiştir: *"Resulullah (a.s.) arefe günü sabah namazını kılınca, ashabına dönerek 'Yerinizden ayrılmayın buyurur.' Bundan sonra: 'Allahu ekber Allahu ekber, Lâ ilâhe illellâhu vellâhu ekber, Allahu ekber ve lillâhi'l-hamd" derdi. Tekbir getirmeye arefe gününün sabah namazından başlar, teşrik günlerinin son günü ikindi namazına kadar devam ederdi."* (2)

Maliki Mezhebi: (3)

Malikî mezhebine göre gerek cemaate gerekse yalnız başına namaz kılanlar için bayram günü öğle namazından dördüncü günü sabah namazına kadar, vakte bağlı on beş adet farz namazlarn her birinin peşinden tekbir getirmek menduptur. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "Belli günlerde Allah'ın adını ansınlar..." (Hac, 28) Bu hitaptan her ne kadar hacılar kastediliyorsa da cumhura göre, hacıları da hacı olmayanları da içine alır. İnsanlar uygulamada bunu kabul etmişlerdir. İnsanlar bu konuda hacılara tabidirler. Hacılar ise bayram günü öğle vaktinden itibaren tekbir getirirler.

Nafile namazlardan sonra tekbir getirilmez. Bunun gibi farz namazlardan kaza

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'da zikredildiğine göre, ihramlı kişi önce telbiyeyi getirir.

2 - Bu hadisi Darekutnî rivayet etmiştir. Bu rivayet zincirinde Câbir el-Cufî vardır. Câbir durumu kötü olan bir ravidir. Amr b. Şemmer ise bundan daha kötü durumdadır. Belki bu ravi *hâliklerdendir*. *Nasbu'r-Râye,* II ,223 vd., Bunlardan daha kuvvetlisi şudur: "Tekbir lafızlarını İbni Ebu Şeybe ceyyid bir senedle İbni Mesud'dan nakletmiştir. San'anî *Sübulü's-Selâm'* da(II,72) şöyle demiştir: "Tekbirin şekline gelince bu konuda rivayetlerin en sahihi Abdurrazzak'ın Selman'dan bir senetle "Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber kebîra" diye tekbir getirin" dediği şeklindeki rivayettir. Saîd b, Cübeyr, Mücahid ve İbni Ebu Leylâ'dan da bu hadis rivayet edilmiştir. Şafiî'nin bir görüşüne göre "Ve lilâhi'l-hamd" sözü de buna ilâve edilmiştir.

3 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,213, *eş-Şerhüs-Sağir, el-Kavânînü'l-.Fıkhıyye,* 80, *eş-Şerhu'l-Kebî* I,401.

edilenlerin sonunda da tekbir getirilmez. Bir kimse tekbir getirmeyi unuturda yakın bir zamanda hatırlarsa bu tekbir alabilir. Fakat mescitten dışarı çıkarsa yahut örfe göre aradan uzun bir zaman geçerse o taktirde tekbir getirmeye gerek yoktur. Uyduğu imam tekbiri terkederse, bu kişinin tekbir getirmesi gerekir. Bunu yapmak menduptur. Söz ile de olsa, tekbir getirmeyi unutan kimseleri uyarmak da menduptur.

Şafiîlerde Ezhar Görüşe Göre: (1)

Hacılar bayram günü öğle namazının peşinden itibaren tekbir getirmeye başlarlar. Çünkü bu namaz hacıların Mina'da kıldıkları ilk namazdır, aynı zamanda telbiye getirmenin son bulduğu vakittir. Hacılar, teşrik günlerinin son günü sabah vaktinde tekbiri bitirir. Çünkü bu vakit hacının Mina'da kılmakta olduğu son namazdır. Malikîler de aynı görüşü benimsemişlerdir. Ezhar görüşe göre, hacı olmayanlar da hacılar gibidir. Çünkü insanlar bu konuda hacılara bağlıdırlar. Ayrıca Müslim'de rivayet edilen şu hadisin manası da mutlaktır: *"Mina'da kalkış günleri yeme içme ve Allah'ı anma günleridir."* Bir görüşe göre de Arefe gününün sabahından teşrik günlerinin son gününün ikindisine kadardır. Uygulama da buna göredir. Hacı Kurban bayramı gecesinde tekbir getirmeyip telbiye getirir. Çünkü telbiye hacının şiarıdır. Umre yapan kişi de tavafa başlayıncaya kadar telbiye getirir.

Ezhar görüşe göre kişi, bu günlerde kaza namazları için de farz namazları için de, adanan namazlarla mutlak ve kayıtlandırılmış nafileler için de, tahıyyetü'l-mescid gibi bir sebebe bağlı olan namazlar için de tekbir getirir. Çünkü tekbir vaktin bir şiarıdır.

İki bayramda da evlerde, yollarda, çarşılarda mescitlerde ve sokaklarda yüksek sesle tekbir getirmek sünnettir. Çünkü Nâfi'nin Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiğine göre; *"Resulullah (a.s.) iki bayramda da Fadl b. Abbas ve Abdullah b. Abbas, Ali, Cafer, Hasan, Hüseyin Usâme b. Zeyd, Zeyd b. Hârise, Eymen b. Ümm-ü Eymen ile beraber yüksek sesle tekbir ve tehlil getirerek bayrama çıkar, bayram namazı kılanan yere (Musallâ'ya)gitmek için Demirciler Sokağından giderdi.* (2)

Kişi malum günler olan Zülhicce'nin ilk on gününde deve, sığır ve koyun gibi hayvanları görünce, tekbir getirir. Çünkü Allah tealâ: *"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlardan ötürü Allah'ın ismini ansınlar."* (Hac, 28) buyuruyor.

Hanbelî Mezhebi: (3)

1 - *Muğni'l-muhtâc,* I,314; *el-Mühezzeb,* I,121; *el-Mecmû;* V,34-42

2 - Musallâ: Medine yakınlarında açıklık bir yerdir. Bu yer Mescid-i Nebeviye de yakındır. Şimdi bu yer Medine şehrinin içine girmiştir. Burada şu anda Mescid-i Gamame denilen mescit bulunmaktadır.

3 - *Keşşâfu'l-Kınâ;* II,63-67; *el-Muğnî,* II, 393-398.

Her iki bayramda da mutlak olarak tekbir getirmek sünnettir. Tekbiri mescitlerle evlerde, yollarda açıkça almak gerekir. İster hazar ister sefer olsun, Allah'ı zikretmenin caiz olduğu her yerde tekbir getirmek gerekir. Kadınlar dışında herkesin bu tekbiri açıktan alması da sünnettir. Tekbir getirecek olan kişinin namaz ehlinden mümeyyiz ve baliğ, hür köle, erkek yahut dişi olması, köylü veya şehirli olması farketmez. Tekbirler kaza da olsa meşhur olan görüşe göre, cemaatle kılınan farz namazların peşinden, Arefe gününün sabahından başlayıp teşrik günlerinin sonuncu günü ikindi namazına kadar yirmi üç vakit farz namazda alınması gerekir. Bunun dayandığı delil, daha önce geçen Cabir hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) Arefe günü sabah namazını kıldırdıktan sonra bize doğru döndü ve Allahu ekber Allahu ekber dedi. Tekbir getirmeyi teşrik günlerinin sonuncu gününün ikindi namazına kadar devam ettirdi."* [1] Bazı rivayetlerde, *"Allahu ekber, Allahu ekber, la ilahe illellahu vellâhu ekber ve lillâhi'l-hamd."* şeklinde gelmiştir. Seferî tekbir getirmede mukim gibidir. İhrama girmiş olan hacı, tekbirin müddeti hakkında hacı olmayan gibidir. Çünkü hacı tekbirden önce telbiye ile meşguldür. Önce tekbir ile başlar, sonra telbiye getirir. Çünkü tekbir namaz cinsindendir. Yalnız başına namaz kılan kişi tekbir getirmez. Çünkü İbni Mes'ud şöyle demiştir: *"Tekbir sadece cemaatle namaz kılanlar içindir"* [2] Ayrıca tekbir bayram vaktine mahsus bir zikirdir, hutbeye benzemektedir.

İmamı tekbir almayı unutan cemaat, fazileti elde etmek için tekbir getirir. Bu aynen "amin" demek gibidir.

İmam insanlara dönerek tekbir getirir. Bunun dayandığı delil daha önce geçen Cabir hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yüzünü ashabına döndürerek: Yerinizden ayrılmayın, der sonra tekbir getirirdi."* İmamdan başkası ise kıbleye dönerek tekbir getirir.

Bir kere tekbir getirmek yeterlidir. Birden fazla tekbir getirilirse bunda bir beis yoktur. Üç kere tekrarlanırsa bu güzeldir. En iyisi bayram namazının peşinden tekbir getirmektir. Çünkü bu namaz cemaatle kılınması farz olmuş bir namazdır. Sabah namazına benzemektedir. Aynı zamanda bu namaz bayrama mahsus bir namazdır. Dolayısıyla bu namazda tekbir getirmek daha uygundur.

Zilhicce'nin on günü içinde tekbir getirmek de müstehaptır. Bu günler de belirli günlerdir. Çünkü Allah tealâ bununla ilgili olarak: *"Belirli günlerde Allah'ı zikretsinler"* buyuruyor.

10. Bayramın Sünnetleri, Müstehapları ve Bayramda Yapılacak İşler:

Kurban Bayramı'ndan önceki günlerde hayır işlemeye çalışmak, Zilhicce günlerinde Allah'ı zikretmek, sadaka vermek, diğer iyilikleri yapmak müstehaptır.

1- Bu hadisi Darekutnî çeşitli yollardan tahric etmiştir. Bu hadisin *zayıf* olduğunu açıklamıştık.
2 - İbni Münzir.

Çünkü bu günler en faziletli günlerdir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Diğer günlerde yapılan hiçbir amel bu günlerde yapılan iyi ameller kadar Allah'ın katında daha sevimli değildir." Bu günlerden murat Zilhicenin on günüdür. Ashab sordurlar: "Yâ Resulallah! Allah yolunda cihat da mı bu kadar sevaplı değildir?" "Evet, Allah yolunda cihat da!" buyurdu. Ancak bir kimse malı ve canı ile cihada çıkar, sonra bunlardan hiçbiri ile geri dönmezse (yani şehit olursa) müstesna" buyurdu.*" (1)

Zilhicce'nin ilk on gününde tırnakları kesmekten ve başı tıraş etmekten kaçınmak menduptur. Çünkü *Sahih-i Müslim*'de rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "*Zilhicce'nin on günü girdiğinde sizden biri kurban kesmek istiyorsa, saç ve tırnak kesmesin.*" Bayramda, tekbir dışında aşağıdaki hususlar menduptur. (2)

1- Bayram gecelerini Allah'a taat ve ibadetle geçirmek.

Bu ibadetler zikir, namaz, Kur'an okumak, tekbir, tesbih, istiğfar gibi şeylerdir. Bu ibadetler de gecenin son üçte birinde yapılmalıdır. En iyisi bütün bayram gecesini ibadetle geçirerek ihya etmektir. Çünkü Hz. Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Her kim Ramazan bayramı gecesi ile Kurban bayramı gecelerini, Allah'tan ecir bekleyerek ibadetle geçirirse, kalplerin öldüğü günde onun kalbi ölmez.*" (3) Yatsı namazı ile sabah namazlarının cemaatle kılınması da bunun yerini tutar.

Bayram gecelerinde dua kabul olur, kabul edilmesi rahmet-i ilâhi ile beklenir. Bu yüzden cuma gecesi ile Recep ayının ilk cuması ve Şaban ayının ortasında dua etmek müstehap olduğu gibi, bayram gecelerinde duada bulunmak da müstahaptır.

2- Cuma namazına kıyas edilerek yıkanmak, hoş kokular sürünmek misvak kullanmak, erkeklerin en güzel elbiselerini giymeleri Allah'ın nimetini göstermek ve Allah'a şükretmek için menduptur.

Şafiîlere göre, yıkanma vakti gece yarısından itibaren başlar. Malikîlere göre ise, gecenin son altıda birinden itibaren başlar. Yıkanmanın sabah vakti girdikten sonra olması ise mendubtur. Hanbelî ve Hanefîlere göre, sabah vaktinden sonra bayram yerine gitmeden önce yıkanılır. Hanefîlere göre bu yıkanma, namaz içindir. Çünkü Hz. Peygamber Efendimiz (a.s.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde

1 - Bu hadisi Müslim ve Nesâî hariç cemaat İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtar*, III,312.

2 - *Meraki'l-Felâh*, I,89,vd. *Tebyînu'l-Hakâik*, I,224 vd; *Fethu'l-Kadîr*,I,423-429; *el-Fetâve'l,Hindiyye*, I,140; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, I,776 vd; *el-Lübâb*, I,116 vd; *Muğni'l,-Muhtâc*, I,312 vd; *el Mühezzeb*, I,119; *el-Muğnî*, II,369-374,389,399; *Keşâfu'l-Kınâ*; II,56-58.

3 - Bu hadisi Taberanî *Kebir*'inde Ubade b. Sâmit'den rivayet etmiştir. Darekutnî de bu hadisi *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. Nevevî hadisini isnadlarının zayıf olduğunu söylemiştir.

yıkanırdı. [1] Hz. Ömer ile Hz. Ali de bayram günlerinde yıkanırlardı.

Hz. Peygamber (a.s.) bayram günü, hanımlarının kullandığı kokudan bile olsa güzel koku sürünürdü. Hz. Peygamber (a.s.)'in, bayramlarda giyindiği kırmızı bir hırkası vardı. [2] Kadınlar ise, fitne korkusundan ötürü, bayrama süslü olmayan normal elbiseleri ile ve hoş koku sürünmeksizin çıkarlar.

Cuma namazında olduğu gibi, bayram namazına gitmek için tırnaklar temizlenir, vücuttaki kötü kokular yok edilir. İmam olan kişi, bu temizliklere daha çok dikkat etmelidir. Çünkü herkesin gözü imamdadır.

3 - Eğer bir özür yoksa cemaat sabah namazından sonra, güneş doğmadan önce de olsa, evinden vakar ile yaya olarak erkenden çıkmalıdır.

Bu şekilde vakarla hareket eden kişi hiç kimseyi üzmeden, omzundan atlamadan imama yakın olmaya çalışmalıdır. Bu şekilde bayram namazını beklemekle de sevabı çok olur. Çünkü Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bayrama yürüyerek çıkmak sünnettendir."* [3] Hz. Peygamber (a.s.) de ne bayram namazında, ne de bir cenazede bineğe binmemiştir.

İmam olan kişinin namazın vakti yaklaşıncaya kadar gecikmesi sünnettir. Çünkü Müslim'in Ebu Saîd'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır. *"Hz. Peygamber (a.s.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde namaz kılınan yere çıkar, ilk yapmaya başladığı şey namaz olurdu."* Bayramdan dönerken bir vasıtaya binmekte beis yoktur. Çünkü Hz. Ali şöyle demiştir: *"Sonra, geri dönerken bineğe binersin."* Çünkü bayramdan geri dönen kişi ibadet için değil evine gitmek için dönmektedir. Hanefîlere göre, cuma ve bayram namazlarında binekli olarak gidip gelmekte bir beis yoktur. Ancak, yaya olarak gidip gelmeye gücü yetenler için yürümek daha faziletlidir.

Hanefîler, bu hususta iki mendup bulunduğunu ifade ederler. Birincisi, *tebekkür,* yani vaktin başında veya vakit girmeden, ibadeti dinç bir şekilde eda edebilmek için uyanmaktır. İkincisi, *ibtikâr,* yani birinci safın faziletine erişebilmek için camiye erkence gitmektir.

Cuma namazında olduğu gibi, imam olsun, cemaat olsun herkesin camiye bir yoldan gidip başka bir yoldan gelmesi sünnete ittibâen menduptur. Bunu Buharî rivayet etmiştir. [4] Bunun sebebi iki yolun da o kişi hakkında kıyamette şahitlik et-

---

1 - Bu hadisi İbni Mace İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Hadis zayıftır. *Nasbu'r-Râye,* I, 85.

2 - Bu hadisi Beyhakî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. İbni Abdülber ile İbni Huzeyme bunu *Sahih*'inde Cabir'den rivayet etmişlerdir. *"Hz. Peygamber (a.s.)'in cuma ve bayramlarda giydiği hullesi vardı."*

3 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup: "İlim ehlinin çoğunluğu yanında amel buna göredir." demiştir.

4 - Bu hadisi Buharî, Cabir'den rivayet etmiştir. Hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazına çıktığı zaman dönüşte başka yoldan gelirdi."* Hadisi Müslim de Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

mesidir. Yahut daha çok mükâfat almaktır. Giderken uzun olan yoldan gidilir ki sevabı fazla olsun. Dönüşte kısa olan yol tercih edilir.

İmamın Kurban bayramı namazına süratle gitmesi, Ramazan bayramı namazında ise biraz gecikmesi menduptur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in bunu emrettiği bize *mürsel* olarak gelmiştir. Kurban bayramında acele edince namazdan sonra kesilecek kurbanlar için vakit genişlemiş olur. Ramazan bayramında biraz gecikilirse fitresini vermemiş bulunanlar bu arada zaman genişliği bulmuş olurlar. Nitekim bu konu daha önce de geçmiştir.

4 - Ramazan bayramında namazdan önce iftar ederek mescide gitme ve yenilen şeyin hurma ve sayısının tek olması da menduptur.

Kurban bayramında yeme işi, namaz kılınıncaya kadar geçiktirilir. Ramazan bayramında namazdan önce bir şey yemenin mendup oluşu, Kurban bayramı namazı vaktine kadar bir şey yememenin mendup olmasından daha kuvvetlidir. Çünkü Hz. Enes'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) hurma yemeden Ramazan bayramı namazına çıkmazdı."* (1) *Munkatı'* bir rivayette şu ilâve vardır: *"Hurmaları tek olarak yerdi."* Bu konu ile ilgili olarak Büreyde hadisi şöyledir: *"Resulullah (a.s.) Ramazan bayramında yemek yemeden evden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazı kılıncaya kadar bir şey yemezdi."* (2) Bunun sebebi, eğer kurban kesiyorsa kurbanının etinden yemektir.

Eğer kişi kurban kesmiyorsa, namazdan önce yahut namazdan sonra yeme hususunda serbesttir. Kurban bayramında, kişi ister kurban kessin, ister kesmesin mutlak olarak yemeği tehir etmek menduptur.

5 - İnsanlar bayram namazına çıkmadan önce fıtır sadakasının verilmesi.

Bayramdan bir kaç gün önce fitreyi ödemekte bir beis yoktur. Bunun sebebi fakirin bu fitreden bayramda faydalanmasına imkân sağlamaktır. İbni Abbas şöyle demiştir: *"Resululah (a.s.) fıtır sadakasını, oruçluyu hatalarından ve çirkin sözlerden temizlemek, fakirlere yiyecek sağlamak için emretti. Fitreyi namazdan önce verenin fitresi kabul olunmuş bir zekâttır. Namazdan sonra verenin fitresi ise diğer sadakalardan biri gibidir."* (3)

6 - Âile fertlerine genişlik sağlamak, gücün yettiği ölçüde âdetinden fazla olarak çokça sadaka vermek, böylece fakirleri istemeğe muhtaç etmemek.

7 - Karşılaştığı mümin kardeşlerine karşı güler yüz ve sevinç göstermek, kardeşlik ve sevgi bağlarını böylece kuvvetlendirmek için hayatta bulunan akraba ve dost-

1 - Buharî rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* 208.
2 - Tirmizî ve İbni Mace rivayet etmiştir *(a.g.e.).*
3 - Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Mace, Darekutnî ve Hâkim rivayet etmiş olup, Hâkim *sahih* demiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV, 184.

larını ziyaret etmek.

8 - Hanefîlere göre kişinin sabah namazını kendi mahallesinin mescidinde kılması menduptur.

Böylece mescidin hakkı ödenmiş olur. Sonra bayram namazının kılınacağı yere gidilir. Eğer bayram namazı mahalle mescidinde kılınıyorsa, o takdirde burada kılınır. Fakihlerin cumhuruna göre bayram namazının mahalle mescidinde değil de, sahrada açık yerdeki namazgâhta kılmak menduptur. Şafiîlere göre yine bayram namazının, mescit dar olunca, açık arazide kılınması sünnettir. Eğer mescit dar değilse mescitte kılmak daha faziletlidir. Bu konuyu daha önce bayram namazının kılınma yeri bahsinde açıkladık.

11. Bayram Namazından Önce ve Sonra Nafile Kılmak:

Fakihlerin bu konuda iki görüşü vardır:

Cumhurun görüşüne göre: Bayram namazından önce ve sonra hiç bir namaz kılınmaz. Bana göre de en doğrusu bu görüştür. Şafiîlere göre: Güneş yükselince imam dışındaki kimseler bayram namazından önce de sonra da nafile namaz kılabilir. Bu görüşlerin tafsilatı aşağıda verilmiştir.

Hanefî Mezhebi: (1)

Bayram namazından önce mutlak olarak camide ve evde nafile namaz kılmak bayram namazından sonra ise sadece camide nafile namaz kılmak mekruhtur, evde nafile kılmak ise caizdir. Çünkü İbni Abbas hadisinde şöyle buyurulmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram günü musallâya çıktı iki rekât bayram namazı kıldı. Bundan önce ve sonra her hangi bir namaz kılmadı."* (2) Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde ise şöyle buyurulmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) bayram namazından önce hiç bir namaz kılmazdı. Evine dönünce iki rekât namaz kılardı."* (3)

Maliki Mezhebi(4)

Maliki mezhebinde meşhur olan görüşe göre mescitte değil namazgâhta namazdan önce ve sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Bunun dayandığı delil İbni Abbas ve İbni Ömer hadisidir. Fakat, mescitte gerek bayram namazından önce, gerekse sonra nafile namaz kılmak mehkruh değildir. Mescitte namazdan önce mekruh olmamasının sebebi güneş doğduktan sonra bayrama çıkmak sünnet olduğu için-

---

1 - *Fethu'l-Kadîr,* I, 424, *ed-Dürrü'l-Muhtâr* I, 777 vd.; *el-Lübâb,* I, 117, *Merâki'l-Felâh* 90.

2 - Bu hadisi *cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 300. Bu hadisi, Ahmed b. Hanbel'in ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri ve Tirmizi'nin sahih dediği İbni Ömer hadisi takviye etmektedir. Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.), bayramdan önce namaz kılmayı kerih görmüştür."*

3 - Bu hadisi İbni Mace, Ahmed b. Hanbel de mana olarak rivayet etmişlerdir. *Neylül-Evtâr,* III, 301.

4 - *Bidayetü'l- Müctehid:* I, 212; *eş- Şerhu'l-Kebir:* I, 401; *eş-Şerhu's-Sağir,* I, 531

dir. Böyle olunca mescitte tahiyye namazı kılmak matluptur. Bayram namazından sonra nafile kılmanın mekruh olmasının sebebi, mescitte cemaatle namaza bidat ehlinin nadiren gelmekte oluşudur.

Hanbeli Mezhebi (1)

Bayram namazından önce ve sonra bayram namazı kılınan yerde imam veya cemaatin nafile namaz kılmaları mekruhtur. Bayram namazı kılınan yer ister mescit ister namazgah olsun farketmez. Bunun dayandığı delil, daha önce geçmiş bulunan İbni Abbas hadisi ile ona benzer olan İbni Ömer hadisidir. Delillerden biri de sahabenin bunu yasaklaması ve bu şekilde amel etmesidir. Ayrıca bu vakit diğer nehiy vakitleri gibi nafile namaz kılmanın yasaklandığı vakittir.

Bayram namazının kılındığı namazgâhta burada ayrılmadan önce buradan ayrılmadan önce kazaya kalmış bir namazı kılmak da mekruhtur. Kazayı kılan kişinin imam yahut cemaatten biri olması ile mescitte, yahut açıklık sahada olması arasında bir fark yoktur. Bu, başkalarının da kendisine uymaması içindir.

Bir kimsenin namazgâhtan çıktıktan sonra, ister evinde ister başka bir yerde nafile namaz kılmasında bir beis yoktur. Çünkü Harb'ın İbni Mes'ud'dan rivayet ettiğinie göre: *"İbni Mes'ud bayram günü evine döndüğü zaman dört, yahut iki rekat nafile namaz kılardı."* Bu mesele tamamen Hanefilerinkine uymaktadır.

Bayram günü bir kimsenin diğerine: "Allah kabul etsin." demesinde bir sakınca yoktur.

Şafiî Mezhebi: (2)

Şafiî mezhebine göre bayram günü güneş yükseldikten sonra imam olmayan kimseler için bayram namazından önce nafile namaz kılmak mekruh değildir. Çünkü keraheti gerektiren sebebler kalkmıştır. Bu vakit, namaz kılmanın yasaklandığı bir vakit değildir. Ayrıca Ebu Burde, Enes, Hasan ve Cabir b. Zeyd'in bayram günü imam bayram namazını kıldırmaya çıkmadan önce nafile namaz kıldıkları rivayet edilmiştir.

Bayram günü güneş yükselmeden önce nafile namaz kılmaya gelince: Bu vakit kerahet vaktidir. İmam için hem namazdan önce, hem namazdan sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü imam daha önemli işle meşguldür. Ayrıca bunu yapmak Hz. Peygamber (a.s.)'in fiiline ters düşmektedir. Bayram namazından sonra imam olmayan kimselerin nafile namaz kılması hususuna gelince, eğer hutbeyi işitiyor ise mekruhtur, işitmiyorsa mekruh değildir.

Hatip bayram günü hutbe okurken, gelen kimse, orası mescit ise önce tahıyye

1 - *Keşşafu'l-Kınâ;* II, 62-63; *el-Mugni;* II/387-389, 399.
2 - *el-Mühezzeb;* I, 119; *Mugni'l-Muhtâc;* I, 313

namazını kılmaya başlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri mescide geldiği zaman iki rekât namaz kılsın."* Nitekim bunu nafileler bahsinde açıklamıştık. Hatip hutbeyi bitirdikten sonra mescitte bayram namazını kılar. Tahiyye namazı yerine bayram namazını kılarsa bu daha evlâ olr. Bu durumda hem tahiyye hem de bayram namazı sevabı almış olur. Bir kimse bayram namazı kılınan mescide girse ve üzerinde borç olan bir farz namazını kılarsa bunu yerine getirmekle tahiyye namazı da ifa edilmiş olur.

Eğer bayram namazı açık arazide bir yerde kılınıyorsa, buraya gelen kimsenin hutbeyi dinlemek için oturması sünnettir. Çünkü burada tahiyye namazı kılmak gerekli değildir. Vaktini kaçırmaktan korkmadığı müddetçe, bayram namazını hutbeden sonraya tehir eder.

Eğer bayram namazı vaktinin çıkmasından korkarsa önce namazı kılar, sonra hutbeyi dinler. Bayram namazını tehir edince, bunu namazgâhta kılmakla başka bir yerde kılmak arasında serbesttir. Ancak, tehirinden ötürü vaktin çıkmasından korkarsa o takdirde bunu bayram namazı kılınan yerde kılmalıdır.

12. Peygamberimizin (a.s.) Ramazan ve Kurban Bayramı Namazlarını Kılma ve Hutbe Okuma Şekli:

Bu konuyu, *sika* ravilerin rivayetleri ile açıklayarak tamamlamak güzel olur. Amr. b. Şuayb'dan, babasından , dedesinden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Ramazan bayramı namazındaki tekbirler birinci rekâtta yedi, diğer rekâtta beştir. Kıraat ise Fatiha ile birlikte bir sureden ibarettir. Kıraat her iki rekâtta tekbirlerden sonradır."* (1)

Ebu Saîd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde musallâ'ya çıkar, ilk yaptığı iş namazı kıldırmak olurdu. Sonra namazdan ayrılır, insanlar saflar hâlinde iken onlara karşı durup vaazda bulunur, emirler verirdi."* (2)

Câbir (r.a.)'de rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Bayram günü Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber bulundum. Hutbeden önce, ezan ve kametsiz olarak namaza başladı, sonra Bilâl'e dayanarak ayağa kalktı ve insanlara Allah'tan korkmalarını emretti, Allah'a ve Resulüne itaate teşvik etti, vaaz verdi ve bazı hatırlatmalarda bulundu. Sonra kadınlar tarafına geçerek onlara da vaazda edip hatırlatmalarda bulundu."* (3)

Müezzin olan Sa'd'ın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.)*

1- Bu hadisi Ebu Dâvud tahric etmiştir; Tirmizî Buharî'nin bu hadise sahih dediğini nakletmiştir. Ahmed ile Ali b. el-Medînî de bu hadisi tahric edip sahih demişlerdir. *Sübülü's-Selam*, II, 68

2 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. (a.g.e. , 67)

3 - Müslim ve Neseî. *Neylü'l-Evtâr*, III, 304.

hutbe arasında tekbir getirir, iki bayram hutbesinde ise tekbirleri çoğaltırdı." (1)

Ubeydullah b. Abdullâh b. Utbe'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *"Bayramlarda hatibin iki hutbe okuması sünnettir. İki hutbe arasını bir celse (oturuş) ile ayırmalıdır."* (2)

1 - Bu hadisi İbni Mace rivayet etmiştir. Senette zayıf bir ravi vardır. Benzer bir hadisi Beyhakî, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet etmiştir, şöyle demiştir: *"Hutbenin peşpeşe dokuz tekbir ile açılması sünnettir. İkinci hutbenin ise yine peşpeşe yedi tekbir ile başlaması sünnettir." Neylü'l-Evtar,* III, 305.

2 - İmam Şafiî, a.g.e..

KÜSUF VE HÜSUF NAMAZLARI

1. Küsuf Ve Hüsufun Manaları:

Küsuf ile *hüsuf* ikisi de aynı şeydir. Her ikisi için iki küsuf, iki hüsuf da denilmektedir. Fakihlerin tabirlerinde meşhur olan ise, küsufun güneş tutulmasına hüsufun ay tutulmasına tahsis edilmesidir.

Küsuf: Güneşin ışığının tamamen yahut kısmen gündüz vaktinde kaybolmasıdır. Bunun sebebi, ayın güneş ile dünya arasına girerek güneş ışığına engel olmasıdır.

Hüsuf: Ayın ışığının tamamen yahut kısmen kaybolmasıdır. Bunun da sebebi, dünyanın ay ile güneş arasına girmesinden meydana gelen gölgedir. Güneş tutulması ekseriya ay sonunda güneş ve ay'ın kavuşması sırasında meydana gelir. Ay tutulması da ayın ortalarında güneş ve ayın karşılaşmaları neticesinde meydana gelir. Bunun gibi ayın tutulması da ancak ışık saçan iki cisim (güneş ile ayın) ayın on dördünde karşılaştıkları zaman ortaya çıkar.

2. Küsuf-Hüsuf ve Benzeri Namazların Meşruluğu:

Küsuf ve hüsuf namazları [1] Fakihlerin ittifakı ile kuvvetle sabit olan sünnettir. [2] Dayandığı delil Allah tealâ'nın: *"Allah'ın varlığını gösteren ayetlerden biri, gece ile gündüz, ay ile güneştir. Ne güneşe, ne de aya secde etmeyin. Bunların hepsini yaratan Allah'a secde edin."* (Fussilet, 37) ayetidir. Bu ayetteki secdeden maksat, ay ile güneş tutulunca namaz kılınmasıdır. Bunun gibi Hz. Peygamber (a.s.) oğlu İbrahim öldüğü gün şöyle buyurmuştu: *"Ay ile güneş Allah'ı gösteren ayetlerdendir. Hiç bir kimsenin ne ölümünden ne de hayatından ötürü tutulmazlar. Böyle bir*

---

1 - Malikî ve Hanefîlere göre küsuf namazı sünnet-i müekkede, hüsuf namazı ise menduptur.

2 - *el-Bedâyi*, I, 280; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 788; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 532, 536; *el-Kavâninu'l-Fıkhiy*-*ye*, 88; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 316; *el-Mühezzeb*, I, 122; *el-Mugni*, II, 426 ved; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, [illegible] ved.

durumu gördüğümüz zaman ay veya güneş açılıncaya kadar namaz kılın, dua edin." (1)

Küsuf ve hüsuf namazları seferde de hazarda da erkek ve kadınlar için meşrudur. Yani beş vakit farz namazla sorumlu bulunan herkes için meşrudur. Çünkü, Hz. Peygamber (a.s.) bu namazı güneş tutulmasından ötürü kıldırmıştır. Nitekim bu konuyu Buharî ile Müslim de rivayet etmişlerdir. Ay tutulmasından ötürü de Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldırmıştır. Bunu İbni Hıbban *es-Sıkât* adlı kitabında rivayet etmiştir. Cuma ve bayram namazlarında olduğu gibi, hüsuf ile küsuf namazlarına çocuklarla yaşlı kadınlar da katıbilirler. Cuma namazı kendilerine farz olan herkese ittifakla bu namazları kılmaları emredilir.

Küsuf ve hüsuf namazlarının farz olmamasının sebebi, daha önce Buharî ve Müslim'de rivayet edilmiş bulunan hadiste bedevînin, Hz. Peygamber'e hitaben: *"Beş vakit namazdan başka bir farz var mıdır?"* sorusuna karşılık Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Hayır, ancak nafile olarak kılarsan bu müstesna."* şeklindeki ifadesidir.

Küsuf ve hüsuf namazları ezan ve kametsiz olarak meşru kılınmıştır. Bu namazlar için "Es-salâtü camiatün" şeklinde seslenilmesi menduptur. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s.): "Essalâtü camiatün" şeklinde seslenecek birini göndermiştir."* (2)

Küsuf ve hüsuf namazları cemaatle de yalnız başına da, gizli okunarak da açıktan okunarak da; hutbeli de hutbesiz de kılınabilir. Bu konuda mezhepler arasındaki farklı görüşlerin açıklaması aşağıdadır. Fakat, bu namazları cuma ve cemaatle namaz kılınan mescitlerde kılmak daha faziletlidir. Çünkü *"Hz. Peygamber (a.s.) bu namazları mescitte kıldırmıştır."* (3)

Yağmur duası namazında olduğu gibi küsuf ve hüsuf namazları için devlet başkanının izin vermesine ihtiyaç yoktur. Çünkü bu namazların her biri nafiledir. Nafile namazlarda ise devlet başkanının izin vermesi şart değildir.

Küsuf ve hüsuf namazları için yıkanmak da sünnettir. (4) Nitekim sünnet olan yıkanmalar bahsinde bununla ilgili açıklamalar geçmiştir. Çünkü bu namazlar, topluca kılınması ve hutbe okunması Şafiîlerce meşru olan bir namazdır. Malikîlere göre vaaz verilmesi menduptur. Cuma ve bayram namazlarında olduğu gibi bu namazlar için yıkanmak da sünnettir.

---

1 - Bu hadis üzerinde Buharî, Müslim ve Ahmed ittifak etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 326. Bu hadisi Buharî ile Müslim yine Aişe ve Muğîre hadisi olarak, İbni Ömer ve Ebu Mes'ud el-Ensarî hadisi olarak tahric etmişlerdir. Müslim ise bu hadisi Câbir b. Abdullah'tan, Hâkim Numan b. Beşir'den tahric etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II, 231.

2 - Buharî ile Müslim ittifakla Abdullah b. Amr'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III, 325.

3 - Buharî ile Müslimin ittifakla rivayet ettiği Hz. Aişe hadisi ve diğerleri.

4 - *el-Mühezzeb,* I, 122; *Keşşâfu'l-Kınâ',* I, 172, II, 68; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 319.

Korkulu Anlarda Namaz:

Malikîlere göre [1] zelzele, ibretli olaylar ve korkulu zamanlarda kişilere namaz kılmaları emredilmez. Çünkü Resulullah (a.s.) güneş ve ay tutulmaları dışında kendi zamanında meydana gelmiş olan bu çeşit hadiselerden ötürü bir namaz kılmamıştır. Hz. Peygamber'den sonra onun halifeleri de böyle zamanlarda namaz kılmamışlardır. Cumhura göre, [2] deprem olunca cemaatle değil tek başına namaz kılınabilir. Çünkü İbni Abbas böyle yapmıştır. [3] Hanbelîlere göre, şimşek çakması, şiddetli rüzgâr, gündüzün karanlık basması, gece ışıması gibi değişik durumlarda her hangi bir namaz kılınmaz. Çünkü bu gibi durumlarda Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabı tarafından böyle bir namaz kılınmamış, kılındığı da nakledilmemiştir. Oysa onlar zamanında ay ikiye bölünmüş, şiddetli rüzgârlar esmiş, gök gürültüleri vuku bulmuştur. Hanefîler ve Şafiîler şunu da ilâve etmişlerdir: Diğer namazların kılınışı gibi böyle durumlarda insanların kendi başlarına ikişer rekât namaz kılmaları menduptur. Zelzele, şimşek çakması, gündüzün çöken karanlık, gece yahut gündüz esen şiddetli rüzgâr, yıldız kayması, gece vakti ışık yayılmasından korkma, devamlı yağan yağmur ve kar, salgın hastalıklar, düşmandan korkmak ve benzeri korkulu zamanlarda, hüsuf namazı şeklinde değil, diğer namazlar gibi iki rekât namaz kılmak menduptur. Çünkü bunlar kulları korkutan Allah'ın ayetleri niteliğindedir. Hedefi, kulların kötülükleri bırakmaları, kurtuluşlarına sebep olan Allah'ın taatına dönmeleridir. Bu görüş küsuf namazına kıyas edilerek ileri sürülmüştür. [4] Küsuf namazı, çöken karanlığın kaybolması için Allah'a sığınmaktan ibaret bir namazdır. Mümin kulun durumu budur. Başına her ne zaman böyle hoşa gitmeyen bir şey gelir, şiddetli bir sıkıntı ile karşılaşır, kendisini tehlike kaplarsa Allah'a sığınır. Bu sebeple zelzele, şiddetli rüzgâr, şiddetli şimşek çakması, güneş ve ay tutulması gibi durumlarda kişinin gafil olmaması için dua ile Allah'a yalvarması sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şiddetli rüzgâr esince şöyle dua ederdi:

«اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْاَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَافِيهَا وَخَيْرَ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ مَافِيهَا، وَشَرِّ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ»

"Allahım! Senden rüzgârın hayırlısını, rüzgârda bulunanların en hayırlısını, rüzgârla gönderdiklerinin hayırlısını isterim; bu rüzgârın kötülüğünden bu rüzgârda bulunanların kötülüklerinden ve bu rüzgâr sebebiyle gönderdiğin şeylerin kötülüğünden sana sığınırım."

---

1 - *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, 88.

2 - *Meraki'l-Felâh*, 92; *el-Bedâyi*, I, 282; *el-Hadramiyye*, 88; *el-Mecmû'*, V, 58vd.; *el-Mühezzeb*, 123; *el-Muğnî*, II, 429; *Keşşâfu'l-Kınâ'*; II, 73.

3 - Saîd b. Mansur ve Beyhakî.

4 - Hanefîler bu konuda *garib* bir hadis zikretmişlerdir: *"Bu korkulu durumlardan bir şey gördüğünüz zaman dua ederek Allah'a iltica edin.* "yahut" *Allahı zikredin ondan mağfiret dileyin." Nasbu'r-Râye*, II, 234-235.

Fakihler küsuf namazının kılınma şekli ile ilgili olarak altı meselede farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler aşağıda zikredilmiştir:

3. Küsuf Namazının Kılınış Şekli:

Küsuf namazının nasıl kılındığı konusunda fakihlerin iki görüşü vardır:

Hanefîlere Göre: (1)

Hanefîlere göre küsuf namazı iki rekât olup bayram, cuma ve nafile namazlarda olduğu gibi kılınır. Bu namazda hutbe, ezan, ve kamet yoktur. Yine bu namazda herbir rekâtta rükûnun tekrarlanması söz konusu değildir. Sadece bir tek rükû ile iki secdesi vardır.

Çünkü Ebu Dâvud *Sünen*'inde şu rivayeti nakletmektedir: *"Hz. peygamber (a.s.) iki rekât namaz kıldı ve her iki rekâtta da kıyamı uzattı, güneş kurtulduğunda namazdan ayrıldı.* Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Bu olaylar Allah'ın büyüklüğünü gösteren delillerdir. Allah tealâ bunlarla kullarını korkutmak istiyor. Bunları gördüğünüz zaman, en son kıldığınız farz namaz gibi bir namaz kılın."* (2) Kemaleddin İbni Humam bu konuda şöyle demiştir: En son kıldıkları namaz sabah namazıydı. Çünkü küsuf namazı güneşin iki mızrak boyu yükselmesi anında kılınmıştı.

Cumhura Göre: (3)

Küsuf namazı iki rekâttır. Her bir rekâtta iki kıyam, iki kıraat, iki rükû, ve iki secde vardır. İlk kıyamda Fatiha'dan sonra Bakara suresini, yahut bu uzunlukta bir sureyi okumak sünnettir. İkinci kıyamda ise Fatiha'dan sonra Âl-i İmran suresi gibi, Bakara suresinden daha kısa olan iki yüz âyetlik bir sure okumak sünnettir. Üçüncü kıyamda Fatiha'dan sonra takriben yüz elli ayet miktarında kıraatte bulunmak (Mesela Nisâ suresini okumak), dördüncü kıyamda ise, Fatiha'dan sonra Maide suresi gibi, yaklaşık yüz ayetlik daha kısa bir sure okumak sünnettir.

Küsuf namazını kılan kişi, önce birinci miktardaki sureyi okur, sonra rükûya gider, sonra başını rükûdan kaldırır. Sonra ikinci miktardaki sureyi okur, sonra rükûya varır, sonra da başını rükûdan kaldırır. Sonra secdeye varır. Secdeyi diğer namazların secdesi gibi yapar. Şafiîlerde sahih olan görüşe göre, kişi küsuf namazın-

---

1 - *el-Bedâyi*, I, 280; *Fethu'l-Kadîr*, I, 432 vd.; *Meraki'l-Felâh*, 92; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 788 vd., *el Kitab vel-Lübâb*, I, 120 vd.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud, Neseî ve Hakim Kabîsa b. Muharik el-Hilâlî'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, II, 230. Burada başka iki hadis daha vardır ki, biri Buharî'de Ebu Bekre'den, diğeri Müslim'de Abdurrahman b. Semure'den rivayet edilmişlerdir. Bu iki hadisin zahirî manaları, iki rekâtın da teker rükûlu olduğudur. *Nasbu'r-Râye*, 'II, 229; *Neylü'l-Evtâr*, III, 331. Bunların benzeri hadisler İbni Ömer ile Numan b. Beşirden de rivayet edilmiştir.

3 - *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 88; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 203; *eş-Şerhu's-Sağir*, I, 532; *Muğni'l Muhtâc*, I, 317; *el-Mühezzeb*, I, 122; *el-Muğnî*, II, 422-426; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 69-72.

da rükû ve secdeyi uzun tutar. İkinci rekâtta da bu yapılanları tekrar eder.

Birinci rükûda Bakara suresinden yüz ayet okunacak kadar, ikinci rükûda seksen ayet okunacak kadar, üçüncü rükûda yetmiş ayet okunacak kadar, dördüncü rükûda ise yaklaşık elli ayet okunacak kadar beklenerek tesbih getirilir.

Son olarak Hanbelîler şu noktayı zikretmişlerdir: Küsuf namazını Şâri'den gelen her şekilde yapmak caizdir. Kişi dilerse her rekâtta iki rükû yapar, en faziletlisi böyle yapmaktır. (Çünkü rivayette en çok geçen sayı budur.) Dilerse her rekâtta üç rükû ile kılar. Çünkü Müslimin Cabir'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) küsuf namazında dört secde ile altı rükû yapmıştır."* Yahut her rekâtta dört rükû ile kılınır.

Çünkü İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) küsuf namazını kıldırdı, kıraat yaptı, sonra rükûya vardı, sonra yine okudu, sonra rükûya vardı, sonra yine okuyup rükûya vardı, sonra yine okuyup rükûya vardı. Diğer rekâtı da aynı şekilde kıldırdı."* (1)

Yahut her rekâtta beş rükû yapılır. Bu görüş Ebu'l-Âliye'nin Ubey b. Kâ'b'dan rivayet ettiği şu hadise dayanmaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) döneminde güneş tutuldu. Hz. Peygamber insanlara namaz kıldırdı ve namazda uzun surelerden bir sure okudu. Sonra beş kere rükû yapıp iki secde etti. Sonra ikinci rekâta kalkıp yine uzun surelerden birini okudu ve yine beş rükû ile iki secde yaptı, sonra olduğu gibi kıbleye yönelerek oturdu ve güneş tutulması sona erinceye kadar duada bulundu."* (2) Kişi küsuf namazında beş rükûdan fazla rükû yapmamalıdır. Çünkü bu konuda her hangi bir nas bulunmamaktadır. Kıyas da fazlasını gerektirmez.

Kişi dilerse küsuf namazını tek rükûlu nafile bir namaz gibi kılar. Çünkü tek rükûdan fazlası sünnettir. Küsuf namazında kişi Kur'an ayetlerinden neyi okusa caizdir. Kıraat ister uzun ister kısa olsun, fark etmez. Hz. Aişe'den şu rivayet nakledilmiştir: *"Resulullah (a.s.) güneş ve ay tutulmasında dört r rükûlu ve dört secdeli bir namaz kılardı. Birinci rekâtta Ankebût ile Rûm surelerini, ikinci rekâtta ise Yâsin suresini okurdu."* (3)

Rükûnun birden fazla olacağı konusunda cumhurun delili, ikidir. Biri Abdullah b. Amr hadisidir: *Abdullah şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (a.s.) döneminde güneş tutulunca "Es-Salâtü câmiatün" diye seslenildi. Bundan sonra Hz. Peygamber (a.s.) bir secdede iki rük' yaptı, sonra kalkıp bir secde ile yine iki rükû daha yaptı. Sonra güneş tutulması sona erdi."Abdullah b. Amr şöyle demiştir. "Ben bundan*

1 - Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiştir. Bir lafızda şöyle gelmiştir: *"Güneş tutulunca Hz. Peygamber sekiz rükû ve dört secdeli bir namaz kıldırmıştır."* Bu hadisi Ahmed, Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud ve Abdullah b. Ahmed rivayet etmişlerdir.

3 - Bu hadisi Darekutnî tahric etmiştir.

daha uzun ne rükû yaptım ne de secde ettim." (1)

Hz. Aişe hadisi de şöyledir: *"Resulullah (a.s.) döneminde güneş tutuldu. Hz. Peygamber bunun üzerine birini göndererek, "Es-salâtü Camiatün" diye nida etmesini emretti. Kalkıp iki rekâtta dört rükûlu ve dört secdeli bir namaz kıldırdı."* (2)

Bu iki hadis ile bunların benzerleri Buharî ile Müslim'de bulunmaktadır. Bu son rivayet daha meşhur ve daha sağlamdır. Dolayısıyla diğer rivayetlere takdim edilmiştir. İbni Abdülber şöyle demiştir: Bu iki hadis konu hakkında nakledilen rivayetlerin en sahihidir.

Kıraat, rükû ve kıyamın uzatılacağı konusunda cumhurun dayandığı delil İbni Abbas hadisidir: *"Güneş tutuldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) namaz kıldırdı ve Bakara suresi okunacak kadar uzun bir süre ayakta kaldı, sonra uzun müddet rükû yaptı, sonra rükûdan kalkıp uzun müddet ayakta durdu, fakat bu kıyam ilk kıyamdan daha az idi. Sonra ikinci kez rükûya vardı ve uzun müddet rükûda kaldı, fakat birinci rükûdan daha kısa idi. Sonra secdeye gitti. Daha sonra ayağa kalktı ve birinci rekâttaki kıyamdan daha az olmakla beraber, uzun müddet ayakta kaldı. Sonra birinci rekâttaki rükûdan daha az olmak üzere, uzun müddet rükûda kaldı, sonra ayağa kalktı, fakat birinci rekâttaki kıyamdan daha az müddet olmak üzere uzun süre ayakta durdu. Sonra birinci rekâttaki rükûdan daha az olmak üzere rükûya vardı ve uzun süre rükûda kaldı. Sonra secdeye vardı. Namazı bitirdiğinde güneş açılmıştı."* (3)

Secdenin uzun tutulmasına dair cumhurun delili, Buharî ile Müslim'de Hz. Peygamber'in güneş tutulması namazı ile ilgili olarak Ebu Musa'dan rivayet edilmiş bulunan hadistidir.

4. Küsuf Namazında Gizli Yahut Açıktan Okumak:

Küsuf ve hüsuf namazlarında kıraatin gizli yahut açıktan yapılması hususunda fakihlerin üç görüşü bulunmaktadır:

Ebu Hanife'ye göre: (4) Küsuf namazında imam gizli okur. Dayandığı delil İbni Abbas ile Semure hadisleridir.

Birinci hadis şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ile beraber küsuf namazı kıldım,*

---

1 - Burada secdeden kastedilen, tam bir rekâttır. İki rekât sözünden kastedilen iki rükûdur. Aişe ve İbni Abbas hadisinde de böyle gelmiştir. Hadis üzerinde Buharî ile Müslim ittifak etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 325.

2 - Hadis *müttefekun aleyh*'tir.

3 - Bu hadis üzerinde de Buharî ile Müslim ittifak ettiler. (a.ş.e; a.y.)

4 - *Fethu'l-Kadîr*, I,433; *el-Bedâyi*, I,281-282; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,789; *el-Lübâb*, I,121; *Meraki' Felâh*, 92.

namazda onun kıraatinden bir harf bile işitmedim." (1) Semure hadisi ise şöyledir: *"Resulullah (a.s.) bize bir güneş tutulmasında namaz kıldırdı, sesi hiç işitilmiyordu."* (2) Gündüz namazlarında aslolan ise gizli okunmasıdır.

Hüsuf namazı ise tek tek ve gizli kıraatle kılınır.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed şöyle demişlerdir: Küsuf namazında imam açıktan okur. Dayandığı delil Hz. Aişe hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) küsuf namazında açıktan okumuştur."* (3)

Şafiî ve Malikîlere göre: (4) Küsuf namazında imam gizli okur. Dayandıkları delil yukarıda geçen İbni Abbas ile Semure hadisleridir. Ayrıca bu namaz Hanefîlerin de dediği gibi gündüzün kılınan bir namazdır. Ay tutulması namazında ise açıktan okunur. Çünkü bu namaz gece namazıdır, yahut gece namazlarına ilâve edilmiştir. Yukarda geçen Hz. Aişe hadis inden de anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber (a.s.) de ay tutulmasında kıldırdığı namazda açıktan okumuştu.

Hanbelîlere göre: (5) Küsuf ve hüsuf namazlarında açıktan okunur. Dayandıkları delil Hz. Aişe hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) hüsuf namazında açıktan kıraatte bulundu. İki rekâtta dört rükû ve dört secde yaptı."* (6) Bir rivayette ise şu lafızlar yer almaktadır: *"Hz. Peygamber (a.s.) küsuf namazı kıldırdı ve bu namazda açıktan okudu."* (7)

Özetlemek gerekirse, küsuf namazında gizli kıraat yapılması cumhurun görüşüdür. Fakat, Hanbelîlerle İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerini tercih edebilir. Hem küsuf hem de hüsuf namazlarında kıraat açıktan olmalıdır. İmam Şevkânî : "Açıktan okumak daha iyidir." diyor.

5. Küsuf ve Hüsuf Namazlarının Vakti:

Bu namazlar güneş ve ayın tutulma zamanlarında kılınır. Cumhura göre, namaz kılmanın yasaklandığı vakitlerde küsuf ve hüsuf namazı kılınamaz. Çünkü yasak vakitler namazların bütün çeşitlerini içine almaktadır. Şafiîlere göre, kılınabilir.

1- Bu hadisi Ahmed ve Ebu Ya'la *Müsned*lerinde rivayet ettiler. Beyhakî ile Taberanî ve Ebu Nuaym da *Hılye'de rivayet etti. Bu hadisin ravileri arasında İbni Lehya'a vardır.* (Nasbu'r-Râye, II,233.

2 - Bu hadisi dört *Sünen* sahibi rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadis için; ***hasen sahih*** demiştir. *Nas bu'r-Râye,* II,234.

3 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir. Buharî'de benzer bir hadis daha Esma binti Ebu Bekir'den rivayet edilmiştir. Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Hıbban da rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye* II,232; *Neylü'l-Evtar* III,331

4 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,204;*eş-Şerhu's-Sağîr*,I,534,536; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 88; *Muğni'l Muhtâc,* I,318; *el-Mühezzeb,* I,122.

5 - *el-Muğnî,* II,423; *Keşşâfu'l-Kınâ*,II,69.

6 - Bu hadisi Buharî ile Müslim rivayet etmişlerdir: *Nasbu'r-Râye, Neylül-Evtâr,* a.y.

7 - Bu hadisi Tirmizî *sahih* kabul etmiştir.

Çünkü namaz kılmanın yasak olduğu beş vakit nafilelere mahsustur. Küsuf namazı da sünnet bir namaz olup hangi vakitte olursa olsun, kılınabilir. Bu konu etrafında mezheplerin görüşlerinin tafsilâtı şöyledir:

Hanefîlere göre: (1) Küsuf namazının vakti, mekruh vakitler dışında kalan diğer namazları kılmanın müstehap olduğu vakittir. Çünkü bu mekruh vakitlerde tilâvet secdesi ve benzeri nafile veya vacip ibadetleri eda etmek mekruhtur.

Malikîlere göre: (2) Güneş tutulması namazı, ancak nafile namaz kılmanın caiz olduğu vakitlerde kılınabilir. Küsuf namazının vakti, bayram ve yağmur namazlarında olduğu gibi, nafile namaz kılmanın helâl olduğu andan zevâl vaktine kadardır. Bu görüş *el-Müdevvene*'nin İmam Malik'ten naklettiği rivayettir. Güneş zevâlden sonra tutulursa, küsuf namazı kılınmaz. *Müdevvene* dışındaki kaynakların İmam Malik'ten rivayetine göre, güneşin tutulma durumunda ve ikindiden sonra hemen kılınabilir.

Hüsuf namazı ise gelince ay açılıncaya kadar, yahut ufukta ay kayboluncaya yahut sabah oluncaya kadar bu namazı tekrarlamak mendupdur. Eğer bu durumlardan biri meydana gelirse hüsuf namazı kılınmaz.

Şafiîlere göre: (3) Hüsuf ve küsuf namazları bütün vakitlerde kılınabilir. Çünkü bu namazlar bir sebebe bağlıdır. Güneş tutulmasında tutulan kısmının tamamen açılmasıyla veya güneşin küsuf hâlinde batması ile bu namaz kaçırılmış olur. Birincinin delili: *"Küsufu gördüğünüz zaman, üzerinizdeki karanlık aydınlanıncaya kadar Allah'a dua edin ve namaz kılın."* (4) hadisidir. Bu hadis, güneş tutulması sona erdikten sonra namaz kılınmayacağına delildir.

İkinci şeklin delili şudur: Tutulma sebebiyle kılınacak namaz imkânı güneşin açılmış yahut tutulmuş olarak batması durumunda ortadan kalkmış olur. Çünkü güneşin artık hükmü kalmamıştır.

Ay tutulması namazı, ayın açılması ile kaçırılmış olur. Çünkü maksat hasıl olmuştur. Bunun gibi, ay tutulmuş iken güneşin doğması ile hüsuf namazı kaçırılmış olur. Çünkü bu durumda ayın ışığından faydalanmak mümkün değildir. Şafiî'nin yeni mezhebine göre, sabah vaktinin doğması ile hüsuf namazı kaçırılmış olmaz. Çünkü bu durumda gecenin karanlığı devam etmekte ve ayın ışığından fiilen faydalanmak mümkün olmaktadır. Yine ayın tutulmuş olarak batması ile de hüsuf namazı kaçırılmış olmaz. Çünkü ayın ışığının hüküm sürdüğü gece karanlığının devamı mevcuttur. Ayın batması, bulutlar arkasında kaybolması gibidir.

---

1 - *el-Bedâyi*, I,282.

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid*, I,205; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,533,536.

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,319; *el-Mecmû'*, V,57.

4 - Hadis müttafakün aleyh olup Muğîre b. Şûbe'den şu lafızla rivayet edilmiştir. *"...Güneş ile ayı tutulmuş olarak gördüğünüz zaman Allah'a dua edin ve açılıncaya kadar namaz kılın." Neylü'l-Evtâr*, III,334.

Hanbelîlere göre: (1) Küsuf namazının vakti, güneşin tutulduğu andan itibaren güneş açılıncaya kadar geçen zamandır. Dayandığı delil, daha önce geçen Muğîre ve diğer rivayetlere dayanan hadislerdir. Eğer kişi küsuf namazını kılmaktayken güneş açılırsa, bulunduğu şekilde namazı tamamlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ebu Mes'ud hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Namaz kılın ve içinde bulunduğunuz karanlık aydınlanıncaya kadar Allah'a dua edin."* (2) Küsuf namazının vakti güneş açılıncaya kadardır. Bu da hasıl olmuştur. Fakat kişi güneş açığa çıkınca namazda ise namazı kesmemelidir. Çünkü Allah tealâ bir ayette: *"Amellerinizi iptal etmeyin."* buyuruyor. Bu takdirde sebep ortadan kalktığı için namazı hafifletmek meşrudur.

Bir kimse, bir bulutun gelmesi sebebiyle güneşin açılıp açılmadığı konusunda şüphelenirse, bu namazı hafifletmeksizin kılmalıdır. Çünkü aslolan tam kılmaktır. Güneş tutulması devam ettiği sürece aslolan ile amel eder.

Yine bunun gibi, güneşin tutulması konusunda şüphelenen kişi, aslolan ile amel eder. Yani namaz kılmaz. Çünkü güneşin tutulmaması asıldır. Tutulması arızidir.

Namaz bitmeden hüsuf ile küsuf hâli biterse bunlarla ilgili namaz da kaçırılmış olur. Bunun gibi güneş tutulmuş olduğu hâlde ufuktan kaybolursa, yahut ay tutulmuşken güneş doğarsa, yahut ay tutulmuşken sabah vakti girerse bunlarla ilgili olarak kılınan namazlar fevt olur. Çünkü bunlardan faydalanma vakti gitmiştir. (3)

Eğer küsuf olayı, namaz kılmanın yasak olduğu bir vakitte vuku bulmuşsa, namaz kılınmadan Allah'a dua edilir, Allah zikredilir. Çünkü yasaklayıcı hadislerin manası umumîdir. Katâte'nin rivayet ettiği şu hadis de bunu takviye etmektedir: *"Biz Mekke'de iken ikindiden sonra güneş tutulmuştu. İnsanlar ayağa kalkıp dua etmeye başladılar. Bunun sebebini sordum. Cevaben: Böyle yaparlardı,"* denildi." (4)

Vakti çıktığı için eğer küsuf namazı kaçarsa, kaza edilmez. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Güneş açılıncaya kadar namaz kılın."* buyurmuştur.

6. Küsuf Namazı İçin Hutbe Var mıdır?

Rivayetlerle sabit olmuştur ki, Hz. Peygamber (a.s.) güneş açıldıktan sonra küsuf namazından ayrılınca Allah'a hamdü senada bulundu. Sonra da şöyle buyurdu: *"Güneş ile ay Allah'ın azametini gösteren ayetlerden iki ayettir. Bir kimsenin ölü-*

1- *Keşşâu'l-Kınâ,* II,68-71; *el-Muğnî,* II,428.

2- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

3- Müneccimlerin güneş tutulması ve benzeri konularda verdikleri habere itibar edilemez, bunların verdikleri haberler ile amel edilemez. Çünkü bunların verdikleri haberler zanna dayanır, delilsizdir.

4- Bunu Esrem rivayet etmiştir.

mü, yahut hayatı sebebiyle tutulmazlar..." (1)

Bir topluluk demişlerdir ki, Hz. Peygamber küsuf namazında hutbe okumuştur. Çünkü bayram namazları ile cuma namazlarındaki olduğu gibi, bu namazın sünnetlerinden biri de hutbedir.

Başka bir grup ise şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber (a.s.)'in hutbesi o güne mahsus idi. Çünkü insanlar o zaman güneşin, Hz. Peygamber (a.s.)'in oğlu İbrahim'in ölümünden ötürü tutulduğunu zannetmişlerdi. Bu hususta mezheplerin görüşleri şöyledir: (2)

Hanefî ve Hanbelîlere göre: Küsuf namazında hutbe yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) hutbeyi değil, namaz kılmayı emretmiştir. Namazdan sonra hutbe okumasının sebebi, insanlara bu namazın hükmünü bildirmekti. Bu da Hz. Peygamber (a.s.)'e mahsustur. Bu haberde Hz. Peygamber (a.s.)'in küsuf namazında cuma hutbesi gibi iki hutbe olduğuna dair bir delil de yoktur.

Malikîlere göre: Bu namaz için hutbe şart değildir. Bu namazdan sonra, Allah'a hamdü senayı peygamberine selatü selâmı ihtiva eden bir vaazda bulunmak menduptur. Çünkü bunu Hz. Peygamber (a.s.) yapmıştır.

Şafiîlere göre: İmamın küsuf ve hüsuf namazları için namazdan sonra bütün rüküli le cuma ve bayram hutbelerinde olduğu gibi iki hutbe okuması sünnettir. Sünnete ittibaen böyle okunmalıdır. Hz. Aişe (r.a.) şöyle buyurdu: *"Hz. Peygamber (a.s.) namazını tamamlayınca insanlara hutbe irad etmek için kalktı Allah'ı lâyık olduğu şekilde övdü ve sonra şöyle buyurdu: Şüphesiz güneş ile ay...."* (3) İmam hutbesinde dinleyenleri günahlarından tevbe etmeye, sadaka, dua ve istiğfar gibi hayırlar işlemeye teşvik eder. Buharî ile diğer kaynaklarda bu husus emredilmiştir. Yine hatip insanları gururlanmaktan ve gâflet içinde bulunmaktan sakındırır. Her vakitte o zamana uygun şekilde teşvik ve ikazlarda bulunur.

Fakat valisi bulunan bir şehirde imam valinin izni olmaksızın hutbe veremez. Verirse mekruh olur.

Allah'ı Zikr Etmek ve Dua Etmek:

Güneş ve ay tutulmasında Fakihler, Allah'ı zikretmek, Allah'a dua etmek, Allah'a istiğfar etmek, sadaka vermek ve gücün yettiği ölçüde çeşitli ibadetlerle Allah teâlâya yaklaşmanın müstehap olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bu durumu görünce Allah'a dua edin, tekbir getirin, sadaka verin, namaz kılın."* Başka bir lafızda ise: *"Bu gibi bir şey görünce*

---

1 - Buharî ile Müslim ittifakla bu hadisi Hz. Aişe (r.a)'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* II,325.

2 - *el-Lübâb,* I,121; *el-Bedâyi,* I,282; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,205 vd; *eş-Şehu's-Sağîr,* I,535; *el-Mühezzeb,* I,122; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II,68 vd.; el-Muğnî, II,425.

3 - Bu hadisi daha önce geçtiği gibi Buharî ile Müslim Hz. Aişe (r.a)'den rivayet etmişlerdir.

Allah'a, dua ve istiğfâra yönelin." diye emrettiği nakledilmiştir. [1]. Zira bunlar Allah tealâ tarafından kullanm bir korkutma, bir uyarmadır. Bu durumu ortadan kaldırması için kulların Allah'a taat ve ibadette bulunmaya koşmaları gerekir. Dua namazdan sonra yapılır. İmam dilerse kıbleye karşı oturmuş hâlde, yahut yüzünü halka doğru döndürüp ayakta dua eder.

7. Küsuf Namazının Cemaatle Kılınması ve Kılınma Yeri:

Fakihler [2], küsuf namazının mescitte cemaatle kılınmasının sünnet olduğu konusunda ittifak hâlindedirler. Bu namaz için: *"esalâtü câmiatün"* diye nidâ edilir. *Sahihayn*'da kaydedildiği gibi, bunu yapmak sünnettir. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: *"Hz. Peygamber (a.s.) mescide çıktı, ayağa kalkıp tekbir getirdi, insanlar da onun arkasında saf bağladılar."* [3] Küsuf namazını, cuma namazını kıldıran imam kıldırır.

Hanbelîler ve Şafiîler, küsuf namazının yalnız olarak kılınmasını caiz görmüşlerdir. Çünkü bu namaz nafiledir. Bir yerde yerleşmiş olma şartı yoktur. Diğer nafile namazlarda olduğu gibi, bu namaz için de cemaat şartı yoktur. Hanefîler şöyle demişlerdir: Eğer cuma imamı bulunmazsa, insanlar bu namazı yalnız olarak evlerinde ikişer yahut dörder rekât olarak kılarlar.

Ay tutulması namazının cemaatle kılınıp kılınamayacağı konusunda iki görüş vardır:

Hanefî ve Malikîlere göre: Hüsuf namazı diğer nafile namazlar gibi tek başına kılınır. Çünkü ay tutulması olayında Hz. Peygamber (a.s.)'den cemaatle namaz kıldığı hakkında bir rivayet nakledilmemiştir. Oysa ay tutulması olayı, güneş tutulmasından daha sık vuku bulmuştur. Ayrıca farz namazlar dışındaki namazlarda asl olan cemaatle kılınmamasıdır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Kişinin farz dışındaki namazı evinde kılması daha faziletlidir."* Ancak bayram namazları ile Ramazan gecelerinde teravih kılmak, güneş tutulması gibi olaylarda olduğu gibi bir delil yardımı ile hüsuf namazının cemaatle kılındığı sabit olursa, o takdirde, cemaatle kılınabilir. Ayrıca gece namaz kılmak için toplanmak mümkün değildir, yahut mümkün olsa da fitnelere sebebiyet verebilir.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Hüsuf namazı, küsuf namazında olduğu gibi cemaatle kılınabilir. Çünkü İbni Abbas'ın insanlara husuf namazı kıldırdığı rivayet edilmiştir. İbni Abbas namazdan sonra şöyle demiştir: *Resulullah (a.s.)'ın bu namazı*

---

1 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Birincisi Hz. Aişe (r.a)'den, ikincisi Ebu Musa'dan rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* III,334.

2 - *el-Bedâyi,* I,282; *Reddü'l-Muhtâr,* I,788; *Fethu'l-Kadir,* I,436; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,203,206 *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,533,535; *Muğni'l-Muhtâc,* I,318; *el-Muğnî,* II,420; *Keşşafu'l-Kınâ,* II,68; *el Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 88.

3 - Buharî ve Müslim rivayet etmişti.

kıldırdığını gördüğüm gibi sizlere kıldırdım." [1] Ayrıca Mahmud b. Lebîd hadisinde şöyle buyurulmaktadır: *"Ay tutulmasının gördüğünüz zaman mescidlere koşun."* [2]

Bu görüş daha kuvvetlidir. Çünkü küsuf namazı ile hüsuf namazı arasında bir fark yoktur. Cemaatle namazdan geri kalma özrü bulunandan bu namazlar düşer.

Bu iki görüş arasındaki ayrılığın sebebi Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Güneş ile ay Allah'ın kudretini gösteren delillerden iki delildir. Kimsenin ölümü veya hayatı sebebiyle tutulmazlar. Bu olayı gördüğünüz zaman Allah'a dua edin, tutulma açılıncaya kadar namaz kılın ve sadaka verin."* [3] hadisinin manasını yorumlamadaki ayrılıktır. İkinci grup hüsuf ne küsuf hâlinde namaz kılma emrinden tek bir mana çıkarmıştır. Bu mana da güneş tutulmasında Hz. Peygamber (a.s.)'in kıldığı gibi namaz kılmaktır. Bu manayı kabul edenler aynen Hz. Peygamber'in kıldırdığı gibi bu namazın cemaatle kılınması gerektiği görüşünü benimsemiştir.

Birinci gurup ise, bu hadisten değişik manalar çıkarmışlardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'ın ay tutulması çok sıkı kılmasına rağmen namaz kıldığı rivayet edilmemiştir. Bu görüşü benimseyenler, bu hadisten anlaşılan, şeriatte namaz isminin zikredildiği manayı çıkarmışlardır ki, bu da yalnız başına nafile namaz kılmaktır.

8. Hüsuf (Ay Tutulması) Namazı Küsuf (Güneş Tutulması) Namazı Gibi midir?

Hanefîlere göre: [4] Hüsuf namazı, aynen nafile namazlarda olduğu gibi, evlerde iki yahut dört rekât olarak yalnız başına kılınır.

Malikîlere göre: [5] Ay tutulması için, nafile namazlar gibi sadece bir kıyam bir rükû ile açıktan kıraatle mutat şekilde bir namaz kılmak menduptur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [6] Ay tutulması namazı güneş tutulması namazı gibidir. Her rekâtta, cemaatle iki rükû, iki kıyam, iki kıraat ve iki secde ile kılınır. Şafiîlere göre bu iki namaz gizli değil açıktan okunarak eda edilir. Hanbelîlerde de bu iki husus aynı şekilde tesbit edilmiştir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ay tutulması namazında açıktan okudu, iki rekâtta dört rükû ve dört secde yaptı."* [7]

1 - Bu hadisi Şafiî *Müsned*'nde Hasan Basrî'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III,333.
2 - Ahmed, Hâkim ve İbni Hıbban rivayet etmişlerdir. (a.g.e.)
3 - Buharî ile Müslim tahric etmişlerdir.
4 - *el-Bedâyi*, I,282; *Meraki'l,-Felâh*, 92; *el-Kib*-I,121.
5 - *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 88; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I,206; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I/536.
6 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,318, *el-Muğnî*, II,424; *Keşşafu'l-Kınâ*, II,69.
7 - Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

9. Mesbuk Küsuf Namazına Ne Zaman Yetişir:

Biliyoruz ki, bu namazın özel bir kılınma şekli vardır. Hanefîler dışındakilere göre, her rekâtta iki rükû ile diğer namazlardan ayrılır. Mesbuk kişi bu namaza ilk rükû ile mi, yoksa, ikinci rükû ile mi yetişecek?

Malikîlere göre: [1] Küsuf namazının iki rekâtından birinc imamla birlikte ye tişmek ikinci rükûya yetişmekle olur. Dolayısıyla ikinci rükû farz, birinci rükû sünnet olur. Doğrusu Fatiha'nın mutlak olarak farz olduğudur.

Şafiîlere göre: [2] Bu namazda ilk rükûya yetişen birinci rekâta yetişmiş olur Diğer namazlarda da hüküm böyledir. İkinci rükûda bu namaza yetişen yahut ikinci kıyamda yetişen, ezhar olan görüşe göre, bu rekâta yetişmemiş olur. Çünkü aslolan birinci rükû ile birinci kıyamdır. İkinci rükû ile ikinci kıyam tâbi hükmündedir.

Doğru olan görüş de bu olabilir. Çünkü birinci rekâtta akla ilk gelen şey birinci rükû ile birinci kıyamdır. İkinciler istisnadır.

Hanbelîlerden Kadı Ebu Yâla'ya göre: [3] Bir kimse imama ikinci rükûda yetişirse, o rekâtı kaçırmak ihtimal dahilindedir. Çünkü bir rekâtın rükûsunu kaçırmıştır. Bu aynen bu namaz dışındaki bir namazın rükûsunu kaçırmaya benzer. Yine bu kişinin namazının sahih olması da ihtimal dahilindedir. Çünkü bir kimsenin bu namazı tek bir rükû ile kılması caizdir. Mesbukun tek rükû ile yetinmesi mümkün görülebilir.

10. Başka Namazlarla Birleşince Küsuf Namazı Öne Alınabilir mi?

Küsuf namazı ile cuma namazı, yahut farz bir namaz, yahut bayram namazı, yahut cenaze namazı, yahut vitir namazı bir araya gelirse hangisi önce kılınacak?

Şafiî ve Hanbelîlere göre: [4] Eğer vakit darlığı sebebiyle farzın kaçırılmasından korkuluyorsa, farz namaz önce kılınır.

Yok eğer farzın kaçırılmasından korkulmazsa, küsuf namazı önce kılınır. Sonra cuma namazı için hutbe okunur. Sonra cuma namazı kılınır. Şafiîlere göre küsuf namazının hutbesinin yerine geçer.

Bayram namazı ve küsuf namazı cenaze namazı ile bir araya gelse, cenaze namazı küsuf namazından ve bayram namazından önceye alınır. Bunun sebebi ölüye tazimdir. Çünkü beklenirse cenazede bozulma meydana gelebilir. Nitekim cenaze namazı, eğer cuma namazının kaçırılma korkusu yoksa, cuma namazından önce kılınır. Küsuf namazı yine kaçırılma korkusu olmazsa, bayram namazı ile farz na-

---

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,535.
2 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,319.
3 - *el-Muğni,* II,428.
4 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,319, vd.; *el-Mühezzeb,* I,123; *Keşşafu'l-Kınâ,* II,72 vd, *el-Muğnî,* II,421.

mazdan önce kılınır.

Ay tutulması namazı Şafiî ve Hanbelîlerin ittifakı ile vitir namazı ile bir araya gelince ondan önce kılınır. Yine Şafiîlere göre hüsuf namazı teravih namazından önce kılınır, hatta vitir ile teravih namazlarının kaçırılmasından korkulacak olsa bile hüsuf namazı bunlardan önce kılınır. Çünkü hüsuf namazı bunlardan daha kuvvetli bir namazdır. Vitir namazını kaza ederek telâfi etmek mümkündür. Hanbelîlere göre: Eğer ikisini beraber eda etme imkânı bulunmazsa, teravih namazı küsuf namazından önce kılınır. Çünkü teravih namazı Ramazan'a mahsus bir namazdır, Ramazan'ın çıkması ile kaçırılmış olur.

İSTİSKA NAMAZI

1. Tarifi ve Sebebi:

a) Manası:

İstiska lügatte, sulamayı istemektir. Şer'an istiska: Kulların ihtiyacı olduğu zamanlarda Allah teâlâ'dan yağmur yağdırmasını hususi bir şekilde istemektir.[1] Bu hususi şekil de namaz kılmak, hutbe okumak, istiğfar etmek, Allah'a hamdu sena etmektir.

b) Sebebi:

Yağmurun az yağması, suların kesilmesi, ziraat ve hayvanlar için su ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. İnsanların rablerinden gafil olmaları ve aralarında günahların yaygınlaşması sebebiyle, Allah insanları imtihan etmek için bazı zamanlarda kuraklıklar meydana getirir. [2] Bu durumun ortadan kalkması için Allah'a tevbe ve istiğfar etmek ve Allah'a yakarma lâzımdır. Kullar bunları yapınca yüce yaratıcı yağmur yağdırmak suretiyle nimetler verir ve ihsanlarda bulunur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim bizlere Nuh, Musa ve Hûd (a.s.) gibi peygamberlerini kavimlerine yağmur verilmesi için yaptıkları dualardan haber vermektedir. Allah tealâ Nuh (a.s.)'tan bahsederek şöyle buyuruyor: *"Onlara şöyle dedim: Rabbinize istiğfar edin ki, gökten size bol yağmur indirsin, size çokca mal ve evlâtlar bahçeler versin, nehirler akıtsın."* (Nuh, 10-12) Musa (a.s.)'dan bahsederek yine Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Hatırla ki, Musa kavmi için su talep etmişti de kendisine asanı taşa vur demiştik..."* (Bakara, 60)

Yine Hûd (a.s.)'dan hikaye olarak: *"Ey kavmim! Rabbinize istiğfar edin, sonra da ona tevbe edin ki gökten size bol miktarda yağmur göndersin ve sizin kuvvetinize kuvvet katsın."* (Hûd,52)

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,537; *Muğni'l-Muhtâc*, I,321; *Keşşafu'l-Kınâ*; I,74; *Meraki'l-Felâh*; 93.

2- İbni Mace'nin İbni Ömer'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Bir kavim ölçü ve tartıyı eksik yaparsa kıtlığa yakalanırlar, geçim sıkıntısına yakalanırlar, devletin zulmüne uğrarlar. Zekâtlarını vermezlerse yağmurdan mahrum olurlar. Hayvanlar olmasa onlara hiç yağmur yağdırılmaz."* *Neylü'l-Evtâr*, IV,2.

2. İstiska Namazının Meşruluğu:

Ebu Hanife şöyle demiştir: (1) İstiska için cemaatle kılınması sünnet olan bir namaz yoktur. İnsanlar yağmur duasına ayrı ayrı namaz kılarlarsa kerahetsiz olarak caizdir. Çünkü bu namaz mutlak nafiledir. İstiska ise dua ve istiğfardan ibarettir. Çünkü bu, yağmurların gönderilmesine sebeptir, cemaatsiz ve hutbesiz olarak icra edilir.

Allah tealâ Nuh (a.s.)'tan bahsederek şöyle buyuruyor. : *"Dedim ki: Rabbinize karşı istiğfar edin. Çünkü Rabbiniz çok mağfiret sahidir. Gökten size bol yağmur göndersin."* Resulullah (a.s.) da yağmur duası yapmış olup namaz kıldığı kendisinden rivayet edilmemiştir.

Hafız ez-Zeylaî de cevaben şöyle diyor: (2) Hz. Peygamber (a.s.)'in yağmur duası yaptığı sahih ve sabittir. Hz. Peygamber'in yağmur duasında namaz kıldığı rivayte edilmemiştir, sözü sahih değildir. Hz. Peygamber (a.s.)'in yağmur duasında aşağıdaki şekilde namaz kıldığı sahihtir. Hadiste Hz. Peygamber (a.s.)'in yağmur duası yapıp da namaz kılmadığı hususu açıklanmamıştır. Olsa olsa bu rivayette namaz değil sadece istiska zikredilmiş denebilir. Ama bir şeyin zikredilmemesinden onun vuku bulmaması lâzım gelmez.

Fakihlerin cumhuru ki İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed de onların arasındadır, şöyle demişlerdir. Yağmur duası namazı ihtiyaç varsa hazar veya sefer durumunda olsun kılınması müekked sünnettir. Resulullah (a.s.) efendimizin sünneti ve Hulefa-i raşidin'in amelleri ile sabittir. (3) Bu namaz yağmur yağması gecikince Allah yağmur yağdırıncaya kadar günler boyu birçok defa tekrarlanır. Çünkü Allah tealâ duada ısrarlı olanları sever. (4)

İstiska namazının sünnet olduğunun delili değişik hadislerdir. Bunlardan biri İbni Abbas hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) istiskada bayram namazı gibi iki rekât namaz kıldırdı."* (5)

Hz. Aişe hadisi ise şöyledir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmur duasında hutbe okudu, sonra inip iki rekât namaz kıldırdı..."* (6) Ebu Hureyre'nin, Abdullah b. Zeyd'in ve Abbad b. Tem'in kendi amcasından nakledilen rivayetler de bu husustaki delil-

---

1 - *el-Kitab ma'a'l-Lübâb;* I,121, vd; *Meraki'l-Felâh,* 93; *Fethu'l-Kadir,* I,437, *el-Bedâyi,* I,282, *el Bedâyi,* I,282; *el,Dürrü'l-Muhtar,* I,790 vd.

2 - *Nasbu'r-Râye* II,238.

3 - *Bidâyetü'l-Müctehid;* II,207; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye:* 87; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,538, *Muğni'l Muhtâc,* I,321; *el-Mühezzeb,* I,123; *el-Muğni,* II,439 vd. *Keşşafu'l-Kınâ'* II,74.

4 - Bu hadisi İbni Adiy ve Ukayli Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. İkisi de bu hadisi *zayıf* kabul etmişlerdir. Buharî ile Müslim'de şu rivayet yer alıyor: *"Sizden biriniz acele edip, dua ettim de kabul edilmedi demediği müddetçe duası kabul edilir."*

5 - Dört *Sünen* sahibi bunu tahric etmiştir, *Nasbu'r-Râye,* II,239; *Neylü'l-Evtâr,* IV,6.

6 - Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir: *Neylü'l-Evtâr,* IV,3.

lerdendir. [1]

İnsanlar yağmur duası namazı için hazırlanır da namaz kılmadan önce yağmur yağarsa Malikîlere göre, bolluk istemek için yağmurdan sonra da istiska namazını kılarlar. Şafiîlere göre, [2] şükür ve dua için toplanırlar, yine Allah'a şükretmek için bilinen istiska namazını kılarlar. Sahih olan görüş budur. Nitekim insanlar dua ve benzeri ibadetler için de toplanmaktadırlar. Esah olan görüşe göre imam insanlara hutbe de okur. Hutbe esnasında yağmur yağarsa hutbeyi kesin olarak tamamlarlar.

Hanbelîlere göre, [3] dua esnasında yağmur yağarsa insanlar namaza çıkmazlar, sadece bu nimetinden ötürü Allah'a şükrederler ve ihsanını artırmasını isterler. Fakat, yağmur duasına çıkıp da namazı kılmadan yağmur yağarsa Allah'a şükür olmak üzere namaz kılar, Allah'a hamd ederler ve duada bulunurlar.

3. İstiska Namazının Şekli, Vakti, Bu Namazla Mükellef Olanlar, Bu Namazda Kıraat:

Ebu Hanife dışındaki cumhur [4] istiska namazının iki rekât olduğu, şehrin dışında açık arazide cemaatle ezansız ve kametsiz kılınacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu namaza, *"Essalâtü camiatün"* diye çağırılır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bu namazı açık araziden başka bir yerde kıldırmamıştır. İstiska namazı açık arazide diğer yerlerden daha rahat biçimde kılınır. Bayram namazında olduğu gibi, imam bu namazda kıraati açıktan okur. Şafiî ve Hanbelîlere göre iftitah tekbirinden sonra cuzü çekmeden birinci rekâtta yedi kere, ikinci rekâtta beş kere tekbir getirilir. Tekbir getirilirken eller kaldırılır, iki tekbir arasında normal bir ayet okuyacak kadar zaman durulur. İbni Abbas demiştir ki: *"İstiska namazının sünneti bayram namazlarının sünnetidir."* İstiska namazının açık arazide, bayram tekbirleri ile beraber ezansız ve kametsiz olarak kılınması sünnettir. Çünkü bu namaz için toplanmak ve hutbe okumak meşru kılınmıştır.

Malikîler ve Hanefîlerden iki imamdan gelen meşhur rivayete göre, tekbir yerine istiğfar getirilir. İstiska namazında tekbir yoktur. Bu namazda tekbir yerinde istiğfar vardır.

Bayram namazlarında olduğu gibi, imam istiska namazında dilediği ayetleri açıktan okur. Malikîlere göre, her iki namazda da A'lâ ve Şems surelerini okuması daha faziletlidir. Hanbelîlerle İmameyn'e göre, bayram namazlarında okunan A'lâ

1 - Birinci hadisi Ahmed ile İbni Mace, ikinci hadisi Ahmed, üçüncü hadisi Ebu Davut ile Tirmizî, Buharî ve Müslim rivayet etmiş olup hadis *sahihtir. Neylü'l-Evtar*, IV,6; *el-Mecmû'*, V,65.

2 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,321; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I,540 vd.

3 - *el-Muğnî*, II,440

4 - *el-Kavânînü'l-Fkhıyye*,87; *eş-Şerhu'l-Kebir* I,405; *eş-Şerhu's-Sağir*, I,537, *Muğni'l-Muhtâc* I,323 vd. *el-Mühezzeb*, I,123 vd.; *Keşşâfi'l-Kınâ*, II,74-75; *el-Muğnî*, II,430-432.

ve Gaşiye sureleri gibi sureler okur. Nitekim bu mesele daha önce geçen İbni Abbas hadisi ile İbni Kuteybe'nin *"Garibu'l-Hadîs"*nde Enes'ten rivayet edilen hadiste de geçmiştir. Kişi dilerse birinci rekâtta Nuh suresini okur. Çünkü bu sure duruma daha uygundur. İkinci rekâtta her hangi bir sure okuyabilir.

Şafiîlere göre birinci rekâtta açıktan Kâf suresini, ikinci rekâtta Kamer suresini okur. Esah olan görüş budur. Yahut A'lâ ve Gaşiye surelerini okur. Bu kıyasla sabit olup nas ile sabit değildir. Açıktan okumanın delili Abdullah b. Zeyd hadisi ve diğer hadislerdir. Bu hadiste şöyle denilmektedir: *"Sonra Hz. Peygamber (a.s.) iki rekât namaz kıldırdı ve kıraati açıktan yaptı."* (1) İstiska namazı cemaatle kılınabileceği gibi yalnız başına da kılınabilir. Ancak cemaatle kılınması daha faziletlidir.

İstiska namazında müstehap olan açık araziye çıkmaktır. Ancak Mekke, Medine ve Kudüs bu hükmün dışındadır. Buralarda Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'da toplanmak efdaldır. Yağmur duasına insanlar üç gün müddetle yaya olarak temiz, fakat eski elbiseleri ile, alçak gönüllü, zelil, Allah'a karşı boyun eğmiş, başları eğik olarak ve her gün önce sadaka vererek çıkarlar. Her çıkışta yeniden tevbe ederek zayıf, yaşlı, ihtiyar kadın ve çocuklar sebebiyle Allah'tan yağmur isterler.

Ebu Hanife'ye göre, istiska namazı için devlet başkanının izin vermesi şart değildir. Çünkü bundan maksat dua etmektir. Dua etmek için devlet başkanının izin vermesi gerekmez. Şafiîlere göre, istiska namazı için devlet başkanının izin vermesi şarttır. İmam Ahmed'den bu konuda iki rivayet nakledilmektedir. (2)

İstiska Namazının Vakti:

İstiska namazının belirlenmiş her hangi bir vakti yoktur. Bayram namazı vaktine de bağlı değildir. Ancak, bu namazın namaz kılmak yasaklanan vakitlerde kılınamayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü istiska namazının vakti geniştir. Bu namazı yasak vakitte kılmaya ihtiyac bulunmamaktadır. Gündüzün başında, bayram namazı vaktinde kılınması sünnettir. Bunun dayandığı delil Hz. Aişe (r.a.) hadisidir: *"Hz. Peygamber (a.s.) güneş doğmaya başlayınca istiska namazına çıkmıştır."* (3) Bu namaz ayrıca kılınacağı yer ve kılınma şekli bakımından bayram namazına benzemektedir. Dolayısıyla vakit bakımından bu bayram namazı gibidir. Bu namazın vakti güneşin zevâli ile, yani öğle vaktinin girmesi ile çıkmaz. Çünkü bu namaz için belirli bir gün de yoktur. Dolayısıyla belirli bir vakti de yoktur. Bu namaz güneşin zevâl vaktine girmesi ile de kayıtlı değildir. Diğer nafile namazlarda olduğu gibi zevâlden sonra da eda edilebilir. (4) Eğer insanlar namazlarının peşin-

---

1- Bu hadisi Ahmed, Buharî, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylül-Evtâr*,II,4

2 - *el-Bedâyi,* I,284; *Mugni'l-Muhtâc* I,325; *el-Mugnî,* II,438 vd.

3 - Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

4 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,209, *eş-Şerhu's,-Sağîr,* I,538, *Mugni'l-Muhtâc,* I,324; *el-Mugnî* II,432,440 vd. *Keşşâfu'l-Kınâ',* II,75.

den yahut cuma hutbesinin peşinden yağmur duası yaparlarsa sünnete uygun hareket etmiş olurlar. Namaz kılmakdan sadece dua ederek yağmur duası yapmak da caizdir. Bunun dayandığı delil Hz? Ömer hadisidir: *"Hz. Ömer bir gün yağmur duasına giderek minbere çıktı ve şöyle konuştu.* "Rabbinizden mağfiret isteyin. Çünkü o çok mağfiret edicidir. Gökten size bol yağmur gönderir ve size mallarınızla ve evlatlarınızla yardımcı olur, sizler için bahçeler ve nehirler yaratır. Rabbinize istiğfar edin. Çünkü o çok mağfiret edicidir." Sonra minberden indi. Kendisine: "Ey Emiru'l-Müminîn" Yağmur isteseydin ya!" denildi. Bunu üzerine Hz. Ömer: Cahiliye devrinde Araplar nasıl "Mecadîh" denen yıldızlar sebebiyle yağmur yağdığına inanıyorlarsa ben de onun yerine bu ayetleri okuyarak Allah (cc)'tan yardım talep ettim" dedi. (1)

İstiska namazı ile mükellef olanlar (2) yürümeye gücü yeten erkeklerdir. Malikîlerce meşhur olan görüşe göre, temyiz çağında olmayan çocuklarla kadınlar yağmur duasına çıkmakla emrolunmazlar. Şafiî ve Hanefîlere göre, çocuklarla yaşlılar ve ihtiyar kadınların yağmur duasına çıkmaları menduptur. Bir de güzellik bakımından dikkat çekmeyen kadınlarla çirkin görünüşlü hünsalar yağmur duasına çıkabilir. Çünkü çocuk ve yaşlıların duaları kabul olunmaya daha yakındır. Zira yaşlıların kalbi daha incedir, küçüklerin günahı yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizler sadece aranızdaki zayıf kişiler sayesinde yardım edilip rızıklandırılıyorsunuz."* (3) Genç kadınlarla güzel giyinmiş hanımların yağmur duasına çıkmaları, fitne korkusundan ötürü mekruhtur.

Yağmur Duasına Hayvanları da Çıkarmak:

Malikîler ve Hanbelîlere göre, hayvanlarla delileri yağmur duasına çıkarmak müstehap değildir. Çünkü Hz.Peygamber (a.s.) böyle yapmamıştır.

Hanefîlerle ve Şafiîlerce esah olan görüşe göre; yavrularıyla birlikte hayvanların da yağmur duasına çıkarılması müstehaptır. Hanbelîlere göre ise, bunu yapmak sadece mübahtır. Çünkü rızık hepsi arasında müşterektir. (4) Böyle olunca ihtiyaç için inlemek ve feryadu figânda bulunmak sözkonusu olur. Bezzar'ın *merfu* bir senetle rivayet ettiğine göre şöyle buyurulmaktadır: *"Süt emen çocuklar, namaz kılan âbidler, otlayan hayvanlar olmasaydı azap üzerinize boşaltılırdı."* Yine rivayet

---

1 - Bu hadisi Beyhakî Şâbi'den rivayet etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) cahiliye döneminde kendisiyle yağmur istenen yıldızlara istiğfar duasını benzetmiştir. "Mecadih", "Mecdeh" kelimesinin cemidir. Araplar İslâm'dan önce bu yıldızların doğup batmasıyla yağmur yağdığına inanırlardı. Hz. Ömer (r.a.) istiğfarın kendisi sebebiyle yağmur istenen hakiki "mecdeh" olduğunu, yıldızlara itikat etmemek gerektiğini tenbih yoluyla haber vermektedir. Bir rivayette göğün anahtarları diye de gelmiştir.

2 - *el-Bedâyi,* I,283 vd.; *el-Lübâb;* I,123; *Fethu'l-Kadîr,*:I,441; *Meraki'l-Felâh,* 93; *ed-Dürrü'l Muhtâr,* I,791; *el-Mecmû,* V,72,83; *el-Kavâni'nu'l-Fıkhıyye,* 87, *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,538; *Muğni'l-Muhtâc,* I,322,323; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II,76,77,82.

3 - Buharî rivayet etmiştir.

4 - Buharî rivayet etmiştir.

edildiğine göre:*"Süleyman (a.s.) yağmur duasına çıktı ve burada sırt üstü yatan bir karınca gördü. Karınca şöyle diyordu: Allahım! Bizler senin yaratıklarından bir tür yaratıklarız. Senin rızkından hiç bir zaman müstağni olamayız." Bunun üzerine Süleyman (a.s.) kavmine: "Geri dönün. Allah size sizden başkalarının duası sebebiyle yağmur verecektir, dedi."* (1)

İyi Kullar Aracılığı İle Tevessülde Bulunmak:

Yağmur duasına dindar ve salih kulları da çıkarmak müstehaptır. Çünkü bu durum duaların daha çabuk kabul edilmesine sebep olabilir. Hz. Ömer bir yağmur duasında Hz. Abbas sebebiyle Allah'tan yağmur istedi. Hz. Muaviye de Yezid b.Esved el-Cerşî ile Dahhak b.Kays'la başka bir defa da yine Yezid sebebi ile Allah'tan yağmur istemiştir. Allah'ın salih kulları aracılığı ile tevessül etmekte bir beis yoktur. İbni Ömer şöyle demiştir: *"Hz. Ömer kıtlık yılında Abbas b.Abdülmuttalib ile Allah'tan yağmur yağdırmasını istemiş, şöyle demiştir: "Allah'ım! Bu senin peygamberinin amcasıdır. Onunla sana yöneliyoruz, bize yağmur ver. Daha yerlerinden ayrılmadan Cenab-ı Hak yağmur yağdırdı."* Muaviye de şöyle demiştir: *"Allah'ım! En hayırlımız ve en üstümümüz Yezid b.Esved sebebiyle biz senden şefaat diliyoruz. Ey Yezid! Ellerini kaldır. Yezid de ellerini kaldırıp Allah'a dua etti. Bunun üzerine Batı tarafından kalkan gibi bir bulut belirdi. Daha sonra rüzgar esti ve yağmur yağdı. Öyle ki evlerine zorlukla gidebildiler. "*(2)

Yağmur duasına çıkanların hâli yukarıda geçtiği gibi şöyle olmalıdır: Allah teâlâ'ya yalvarıp ve niyaz ederek eski elbise içinde, süslenilmeden, hoş koku sürünmeden çıkılmalıdır. Hoş koku zinetten sayılır. Yürürken huşu içinde, otururken boyun eğmiş vaziyette olmalı, Allah'a yakarmalı, zelilâne bir şekilde Allaha yönelmelidir. Hz. Abbas demiştir ki: "Resulullah (a.s.) alçak gönüllü, eski elbiseli, huşu ve tazarru çinde yağmur duasına çıkmıştır." (3)

Zımmîler Yağmur Duasına Çıkar mı?

Hanefîlere göre: Zımmîler yağmur duasına çıkmazlar. Çünkü çıkmak dua etmek içindir? Oysa Allah Tealâ şöyle buyuruyor: *"Kafirlerin duası boşunadır."* (Ra'd, 14) Yağmur duasına çıkmak rahmetin inmesini istemek içindir. Racih olan görüşe göre kâfirin duası istidrac yoluyla kabul edilse bile kâfirler üzerine lanet yağar. Yukarıda geçen ayetteki dua ise ahiret gününe mahsustur.

Cumhura göre: Zımmîlerin Müslümanlarla beraber yağmur duasına çıkmalarına engel olunmaz. Ancak zımmilerin ayrı bir yerde durmaları ve Müslümanlara ka-

1 - Karıncanın yağmur istemesi ile ilgili bu hadis manasındaki bir hadisi Hâkim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Bu hadisin isnadı sağlamdır. *el-Mecmû,* V,68.

2 - Ömer hadisini Buharî Enes tarikiyle nakletmiştir ki Ömer böyle yapardı. Muaviye'nin Yezid aracılığı ile istiskası meşhurdur. *el*-Mecmû,V,68.

3 - Bu hadisi Ahmed, Neseî ve İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* V,6

rışmamaları emrolunur. Onların bizlerle beraber oturmaları, Şafiîye göre beraber çıkmalarında olduğu gibi mekruhtur. Onların duasına güvenilmez. Çünkü kâfirin duası makbul değildir. Onların yağmur duasında bulunmalarına engel olunmamasının sebebi, onların da rablerinden rızık istemelerine ve Allah'ın ihsanının geniş olmasına binaendir. Allah tealâ, bazen istidrac yolu ile onların dualarını da kabul edebilir. Çünkü Allah tealâ onlar hakkında şöyle buyuruyor: *"Ayetlerimizi yalanlayanları, bilmedikleri yönden ağır ağır helâke doğru yaklaştıracağız."* (A'raf, 182) Allah tealâ müminlerinin rızıklarına kefil olduğu gibi, kâfirlerin de rızıklarına kefil olduğunu açıklamıştır.

Onların Müslümanlardan ayrılmalarının sebebi, zımmîlere bir azabın gelmesinden emin olunmamasına binaendir. Onlarla beraber olanlara da azap isabet edebilir. Çünkü Âd kavmi yağmur duası yapılınca, Allah tealâ onlara çok şiddetli bir rüzgar göndererek hepsini yok etmişti.

4. İstiska Hutbesi:

Ebu Hanife'ye göre (1): Yağmur duasında hutbe yoktur. Çünkü hutbe cemaate bağlı olan bir şeydir. Oysa yağmur duası için cemaat gerekmez, yağmur duası dua ve istiğfardan ibaret olup her ikisinde de imam kıbleye döner. İbni Abbas'a istiska namazından sorulunca şöyle demiştir. *Resulullah (a.s.) yağmur duasına mütevazi, eski elbiseli* (2) *huşu içinde, yalvararak çıktı ve bayram namazında olduğu gibi iki rekât namaz kıldırdı. Sizin okuduğunuz gibi böyle bir hutbe okumadı."* (3)

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammede göre: İmam yağmur duasında insanlara iki rekât namaz kıldırır, açıktan okur, sonra hutbe okur, dua ederken kıbleye yönelir. İmam Muhammed'e göre, imam aralarında bir oturuş ile fasıla verdiği iki hutbe okur. Ebu Yusufa göre ise tek hutbe okur. Hutbenin büyük bir kısmı da yine istiğfar olur.

Cumhura göre (4): Malikî ve Şafilerde sahih olan görüşe göre, imam namazdan sonra bayram namazında olduğu gibi iki hutbe okur. Çünkü İbni Abbas şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) yağmur duasında bayramlarda yaptığı gibi yapmıştır."* Hanbelîlere göre ise, yağmur duasının tek bir hutbesi vardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in birden fazla hutbe okuduğu rivayet edilmemiştir.

Hutbenin okunması gerektiği ve namazdan sonra okunduğunun dayandığı delil Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadistir: *"Bir gün Resulullah (as.) yağmur duasına*

---

1 - *Fethu'l-Kadir,* I,439 vd;. *el-Bedâyi,* I,283 vd.; *el-Lübâb,* I,122. vd.

2 - Yani, eski elbise giyerek (iş ve çalışma elbisesi gibi, ziynetli elbiseleri terkederek), Allah tealâ'ya karşı tevazu içinde yağmur duasına çıktı, demektir.

3 - Bu hadisi Ahmed, Neseî ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,6

4 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,539; *el-Kavaninu'l-Fıkhıyye* 87,*Bidâyetü'l-Müctehid,* 1,208; *el-Mecmu,* V,7: vd; *Muğni'l-Muhtâc,* I,324 vd.;*eş-Şerhu'l-Kebir,* I,406; *Keşşâfu'l-Kınâ' II,80; el-Muğnî,* II,433 436.

çıktı. Bize ezansız ve kametsiz iki rekât namaz kıldırdı, sonra da hutbe okudu, Allah (c.c.)'a dua etti ve ellerini yukarıya doğru kaldırarak yüzünü kıbleye karşı döndürüz dü, sonra da ridasını ters çevirdi, yani sağını soluna, solunu sağına getirdi." (1)

Şafiîlere göre namazdan önce hutbe okumak caizdir. Bunun dayandığı delil Abdullah b. Zeyd'in rivaye ettiği hadistir: *"Resulullah (a.s.)'ı yağmur duasına çıktığı gün görmüştüm. Sırtını insanlara doğru çevirdi ve kıbleye yönelerek dua etti sonra da ridasını ters çevirdi, iki rekât namaz kıldırdı ve namazda açıktan okudu."* (2)

Malikî ve Şafiîlere göre: Yağmur duası hutbesi, bayram hutbelerinden farklıdır. İmam yağmur duası hutbesinde tekbir yerine istiğfarda bulunur, şöyle der:

«اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِى لاَاِلٰهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ»

İttifakla hatip hutbesinde çok istiğfarda bulunur. Çünkü istiğfar yağmurun inmesine sebeptir. Said'din rivayet ettiğine göre: *Yağmur duası yaptığını görmedik, dediklerinde şöyle cevap vermiştir: Ben, kendisi sebebiyle yağmur indirilen göğün anahtarları ile yağmur istedim. Sonra Hz. Ömer şu ayeti okudu: Rabbinize karşı istiğfarda bulunun. Çünkü o çok mağfiret edicidir. Gökten sizlere bol yağmur indirir."* (3)

Malikilere göre: Birinci hutbenin başında ve ikinci hutbede yapılacak istiğfarın belli bir sınırı yoktur.

Şafiîlere göre: Hatip birinci hutbede dokuz, ikinci hutbede yedi kere istiğfar eder. Çok istiğfar etmesi de müstehaptır. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Rabbinize istiğfar edin. Çünkü o çok mağfiret edicidir. Size gökten bol yağmur gönderir."* Hanbelîlere göre imam hutbede bayram namazında olduğu gibi düzenli bir şekilde dokuz tekbir alır. Ve Hz. Peygamber (a.s.)'e çok salavat getirir. Çünkü Hz. Peygamber'e salavat getirmek duaların kabul olunmasına yardımcıdır. Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: *"Dua yer ile gök arasında bekler. Peygamberine salavat getirilinceye kadar duadan hiçbir şey yukarıya çıkmaz."* (4) Hatip hutbesinde, *"İstağfirû Rabbeküm innehû kâne gaffârâ."* ayetini ve istiğfardan bahseden diğer ayetleri çokca okur. Çünkü Allah tealâ kullara, istiğfar ettikleri zaman yağmur göndereceğini vaad etmiştir.

1 - Bu hadisi Ahmed ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,4. Ahmed bunun benzerini Abdullah b. Zeydden rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Neseî rivayet etmişlerdir. Müslim kıraatin açıktan yapıldığı ifadesini zikretmemiştir. (a.g.e.)

3 - Beyhakî'de bu hadisin tahrici geçmiştir. Hz. Ali'den de benzer bir hadis rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,*IV,7. Buradaki göğün anahtarlarından maksat, âdette yağmurun kendileri nezdinde yağdığına inanılan yıldızlardır. İstiğfar bu anahtar durumundaki yıldızlara benzetilmiştir.

4 - Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir.

Hutbe Esnasında Dua:

İmam birinci hutbede şöyle dua eder:

«اَللّٰهُمَّ اَسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا، هَنِيئًا مَرِيئًا مُرِيعًا، غَدَقًا، مُجَلِّلاً، سَحًّا، طَبَقًا دَائِمًا»

"Allah'ım! Suya kandıran ve bizi sıkıntılardan kurtaracak, içilmesine engel bir şey bulunmayacak şekilde hoş , akıbeti güzel, nema kudretine sahip, hayrı çok , bütün toprağımıza şâmil olan, yere kuvvetle düşen, yeri kaplayan ve i htiyacı görene kadar devam eden bir yağmur ver."

Bunun dayandığı delil İbni Abbas hadisidir. (1)

«اَللّٰهُمَّ اَسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَ تَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ، اَللّٰهُمَّ اِنَّ بِالْعِبَادِ وَالْبِلاَدِ وَالْخَلْقِ مِنَ اللأْوَاءِ، وَالْجَهْدِ، وَالضَّنْكِ، مَالاَ نَشْكُو اِلاَّ اِلَيْكَ»

«اَللّٰهُمَّ اَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ، وَاَدِرَّ لَنَا الضَّرْعَ، وَاسْقِنَا مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ، وَاَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الْاَرْضِ، اَللّٰهُمَّ ارْفَعْ عَنَّا الْجَهْدَ وَالْعُرْيَ وَالْجُوعَ، وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ الْبَلاَءِ، مَالاَ يَكْشِفُهُ غَيْرُكَ».

«اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ، اِنَّكَ كُنْتَ غَفَّارًا، فَاَرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْنَا مِدْرَارًا»

Allah'ım! Bize yağmur gönder ve bizi yağmurdan yağmasından ümit kesenlerden kılma. Allah'ım! Kullarda, ülkelerde, halkta şiddetli açlık ve çok kötü bir durum vardır, sıkıntı vardır. Fakat biz bunlardan yalnız sana şikâyette bulunuyoruz."

"Allah'ım! Bizim ekinimizi bitir, hayvanlarımızın sütlerini bol eyle, göklerin bereketlerinden bize yağdır, yerin bereketlerinden bize bitkiler bitir. Allah'ım! Bu kötü durumu, çıplaklığı ve açlığı kaldır, belâları bizden uzaklaştır. Bunları senden başka uzaklaştıracak olan yoktur."

"Allah'ım! Senden mağfiretini dileriz. Çünkü sen çok mağfiret edicisin. Gökten bize bol yağmur gönder."

Bütün bu dualar tek bir hadisle sabittir. O hadis de Abdullah b. Ömer hadisidir.

İmam gizli ve açık olarak ısrarlı bir şekilde dua eder. Çünkü Allah tealâ bir ayette şöyle buyuruyor: *"Rabbinize yalvararak ve gizli olarak dua edin."* (Enam, 63)

1 - Bu hadisi İbni Mace rivayet etmiştir. *Neylül-Evtar*, IV,9

İmamın duasına cemaat amin der.

İmam yine şöyle duada bulunur:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ اَمَرْتَنَا بِدُعَائِكَ، وَوَعَدْتَنَا اِجَابَتَكَ، وَقَدْ دَعَوْنَاكَ كَمَا اَمَرْتَنَا، فَاسْتَجِبْ لَنَا كَمَا وَعَدْتَنَا، اِنَّكَ لاَتُخْلِفُ الْمِيعَادِ»

"Allah'ım! Sen bize dua etmemizi emrettin, kabul edeceğini vaad ettin. Bize emrettiğin üzere sana duada bulunduk, vaad ettiğin gibi dualarımızı kabul et. Çünkü sen vadinden dönmezsin." [1]

Hz. Peygamber (a.s.)'in dualarından biri şöyle idi:

«اَلْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَايُرِيدُ، اَللّٰهُمَّ اَنْتَ اللّٰهُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ، اَنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، اَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا اَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغًا اِلَى حِينٍ»

"Bütün övgüler âlemleri n Rabbi olan Allah'a mahsustur. O Rahmandır, Rahimdir. Kıyamet gününün sahibidir. Allah'tan başka bir ilâh yoktur, O dilediğini yapandır. Allah'ım! Sen Allah'sın, senden başka bir ilâh yoktur. Sen zenginsin, bizler ise fakiriz Bizlere yağmur indir. Yağdırdığın yağmuru bize kuvvetle ve belli bir zamana kadar yetecek şekilde gönder." [2]

İmam eğer duayı gizli yaparsa cemaat de amin demeyi gizli yapar, imam eğer açıktan dua yaparsa cemaat de açıktan amin derler.

Dua esnasında hatibin kıbleye dönmesi müstehaptır. Bunun delili daha önce geçen Abdullah b. Zeyd hadisidir. İmameyn'in de kabul ettiği görüş budur. İmam hutbede dua ederken kıbleye yönelir.

Malikîlere göre: İmam iki hutbeyi de tamamladıktan sonra ayakta olduğu hâlde kıbleye yönelir ve sıkıntıların, kıtlıkların kaldırılması, yağmur ve rahmetin indirilmesi, günahlar sebebiyle azap gönderilmemesi için çokça dua eder. İnsanlardan her hangi biri için duada bulunmaz.

Şafiîlere göre: İmam ikinci hutbenin başından sonra (üçte birinden sonra) kıb-

---

1 - Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Kullarım sana benden sorarsa, de ki : Şüphesiz ben çok yakınım. Kişi dua ettiği zaman onun duasını kabul ederim."* Gizli olarak yapılan dua ihlâslı olmaya daha yakındır. Huşu ve alçak gönüllülüğe daha yatkındır. Daha çabuk kabul olunması umulur.

2 - Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Hıbban ve Hâkim Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet etmişlerdir. *Sünen-i Ebu Dâvud*, I,267; *Neylü'l-Evtâr*, IV,3.

leye yönelerek gizli ve açık şekilde duada bulunur. [1] Sonra yüzünü cemaate döndürerek onları Allah'a itaat etmeye teşvik eder, Hz. Peygamber (a.s.)'e salavat getirir, bir yahut iki ayet okur, bütün müminlere dua eder ve hutbesini, *"Estağfirullâhe lî ve leküm"* sözü ile bitirir.

Hanbelîlere göre: İmam hutbe esnasında kıbleye doğru yönelir.

Duada Elleri Kaldırmak:

Yağmur duasında elleri yukarıya doğru kaldırmak müstehaptır. Çünkü Enes hadisinde şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmur duası dışında hiçbir duasında ellerini kaldırmazdı. Yağmur duasında ellerini o derece yukarı kaldırırdı ki, koltuk altı beyazlığı görülürdü."* [2]

Yine Enes'ten rivayet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ve insanlar ellerini kaldırdılar."*

Elbiseyi Ters Çevirmek Veya Döndürmek:

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, imam dua ederken üste giydiği elbisesini tersine giyer. Çünkü rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmur duası yapınca sırtını insanlara çevirdi ve ridasını (üste giydiği elbisesini) ters çevirdi."* [3]

Elbiseyi ters çevirmenin şekli şöyledir: Eğer elbise dörtgen şeklinde ise, altını üstüne, üstünü altına getirir. Eğer cübbe gibi yuvarlaksa sağ tarafını sola, sol tarafını sağa alır.

Cemaat elbiselerini tersine çevirmezler. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'in Sahabe'ye bunu emrettiği nakledilmemiştir. Ebu Hanife'ye göre ise elbiseyi ters çevirmek sünnet değildir. Çünkü istiska ona göre sadece duadır. Diğer dualarda olduğu gibi, üste giyilen elbiseleri burada tersine çevirmek müstehap değildir.

Cumhura göre imam üst elbisesini kıbleye döndüğü zaman tersine çevirir. Erkekler de imam gibi elbiselerini oturdukları durumda tersine çevirirler. Bunun delili daha önce geçen Abdullah b. Zeyd hadisi ile Hz.Aişe ve Ebu Hureyre hadisidir. [4] Elbiseyi ters çevirmek bir de, Allah'ın o topluma verdiği kıtlığın bolluğa dönmesi içindir. Nitekim bu mana bazı hadislerde gelmiştir. Rivayet edildiğine göre: *"Hz.*

---

1 - Nevevî'nin dediğine göre: Bunda dua için kıbleye yönelmenin müstehap olduğuna delâlet vardır. Abdest, gusül, teyemmüm, kıraat ve diğer taatler da buna dahildir. Ancak hutbe gibi, hakkında delil olanlar müstesnadır.

2 - Bu hadis üzerinde Ahmed, Buharî ve Müslim ittifak etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,8.

3 - Tahrici daha önce geçmiştir. Zeylâî demiştir ki: Bu hadisi altı hadis imamı ve Ahmet rivâyet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* II,242.

4 - *Neylü'l-Evtâr,* IV,3-4; Süheylî demiştir ki: *"Hz. Peygamber (a.s.)'in kaftanının uzunluğu dört arşın, eni iki arşın bir karış idi."*

Peygamber (a.s.) kıtlık kalksın diye ridasını ters döndürmüştür." (1)

Elbiseyi döndürmenin şekli:

Yukarıdaki şekil elbiseyi ters yüz etmek tarzında idi. Bir de elbiseyi döndürmek vardır ki, buna tahvil deniliyor. Şöyle yapılır: Elbisenin sağı sol tarafa, solu sağ tarafa getirilir. Malikî ve Hanbelîlere göre ridayı tersine çevirmek yoktur. Yani elbisenin alt kısmı olan ayak tarafı omuz tarafına getirilmez.

Şafiî'nin yeni mezhebine göre: Elbise ters çevrilmekle birlikte altı üstüne üstü de alta gelecek şekilde de çevrilebilir. Dayandığı delil şu hadistir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmur duasına çıktı. Üzerinde siyah bir elbise (hamîsa) vardı. Altını üstüne, üstünü altına getirmek istedi, fakat zorlandı. Bunun üzerine sağ tarafını sola, sol tarafını da sağ tarafına getirdi."* (2)

İnsanların da elbislerini çevirmeleri gerektiğinin dayandığı delil Abdullah b. Zeyd hadisidir. Şöyle demiştir: *"Bizim için yağmur talep etmek üzere duaya çıktığı zaman Resulullah (a.s.)'ı gördüm. Duayı uzattı, Allah'tan çok şey istedi, sonra kıbleye döndü, elbisesini de çevirdi, yani elbisenin sırtını yüz, yüzünü sırt yaptı, insanlar da onunla beraber elbiselerini ters yüz ettiler."* (3)

Hanbelîlere göre: Eve dönüp de diğer elbiselerle birlikte çıkarılıncaya kadar, ters yüz edilen elbise çevrili olarak kalır. Çünkü eski durumuna getirilmesi ile ilgili bir rivayet nakledilmemiştir. Kısacası, üst elbiseyi ters yüz etmek, içinde bulunulan şiddetli ve sıkıntılı durumun genişliğe dönüşmesini temenni içindir. *"Hz. Peygamber (a.s.) hayırlı güzel tefâul'ü severdi."*(4)

5. Yağmur Duasında Müstehap Olan Şeyler, İstiska İle İlgili İşler:

Yukarıda geçenlere ilâve olarak aşağıdaki hususlar da yağmur duasında müstehaptır. (5)

1- İmam insanlara, günahlarından tevbe etmelerini, çeşitli iyilik hayır ve sadakalar yolu ile Allah' a yaklaşmalarını, varsa yaptıkları zulmü bırakmalarını ve üzerlerindeki hakları sahiplerine ödemelerini emreder. Çünkü bu şekilde olması duaların kabulü için daha çok ümit vericidir. Allah tealâ bu konuda şöyle buyuruyor: *"Ey*

---

1 - Bu hadisi Darekutnî Cafer b. Muhammed'den, o da babasından rivayet etmiştir.

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud rivayet ettiler. *Hamîsa:* Dörtgen şeklinde, siyah ve iki şeridi bulunan bir elbisedir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,11-12.

3 - Bu hadisi Ahmet rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* IV,11.

4 - Buharî ile Müslim bu hadisi Enes'ten şu lâfızla rivayet etmişlerdir: *Tefâul benim hoşuma gider. Bu da güzel sözdür, hoş sözdür."* Müslim'in bir rivayetinde ise şöyle denilmektedir: *"İyi tefaülü severim."*

5 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* I,792; *el-Bedâyi',*I,284; *el-Lübâb,* I,122, vd.; *Meraki'l-Felâh;* 93; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 67; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,538-540; *Muğni'l-Muhtâc,* I,321-326 *el-Mühezzeb,* I,12[illegible]-125; *el-Muğnî,* II,430, 438, *Keşşâfu'l-Kınâ;* II,75 vd

kavmim! Rabbinize istiğfar edin, sonra yine O'na tevbe edin ki, size bol yağmur göndersin." (Hud, 52) Çünkü günah ve zulümler kıtlığın ve yağmur yağmamasının sebebidir. Allah'tan korkmak (takva) ise berekctin sebebidir. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: "Eğer o memleketlerin halkı iman edip küfür ve isyandan sakınmış olsalardı elbette üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık." (A'râf, 96) İmam yine cemaate istiska namazından önce üç gün oruç tutmalarını emreder. Böylece insanlar son gün yahut dördüncü gün sahraya doğru oruçlu olarak yağmur duasına çıkarlar. Çünkü oruç yağmurun inmesine vesiledir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulduğu rivayet edilmiştir: *"Üç kimsenin duası geri çevrilmez: İftar edinceye kadar oruçlunun adaletle) hükmeden devlet başkanının ve zulme uğramış kimselerin."* [1]

Şafiî mezhebine göre insanların imamın emirlerine uymaları gerekir. Hanbelîlere göre imamın emretmesi ile oruç tutmak ve sadaka vermek gerekmez.

İmam cemaate sadaka vermelerini de emreder. Çünkü sadaka, yağmurun inmesi sebebiyle insanların Allah tarafından kendilerine acınmasına vesile olacak rahmeti ihtiva etmektedir. Yine imam cemaate aralarındaki kin ve düşmanlıkları bırakmalarını da emreder. Çünkü düşmanlık insanları kötülüklere ve iftiralara düşürür ve hayırların inmesine engel olur. Bunun delili Hz. Peygamber (a.s.)'in şu sözüdür: *"Size kadir gecesini haber vermek için çıktım. Falan ile falanca münakaşa ettiler. Kadir gecesinin ne zaman olduğuna dair vereceğim bilgi bana unutturuldu."*[2] İmam yağmur duasına çıkılacak olan günü tayin ve ilân eder. [3]

2- İmamla birlikte insanlar peşpeşe üç gün açık araziye yaya olarak çıkarlar. Ancak Mekke, Medine ve Kudüs'teki insanlar yağmur duası için Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa'da toplanırlar.

Hanefîlere göre, imam yağmur duasına çıkmasa da cemaat yağmur duası namazı için çıkarlar. Bunun için çıktıkları zaman dua etmekle meşgul olurlar, cemaatle namaz kılmazlar. Ancak, imam insanlardan birine, cemaate namaz kıldırmasını emrederse o takdirde kılabilirler. Çünkü bu duadır. Duada imamın bulunması şart değildir. Eğer cemaat imamın izni olmaksızın çıkarsa bu da caizdir. Çünkü bu bir dua olup duada devlet başkanının izin vermesi şart değildir.

Şafiî mezhebine göre bir beldede eğer vali bulunuyorsa, insanlar valinin izni olmaksızın açık arazide dua etmeye çıkamazlar. Çünkü böyle bir toplulukta fitne ve karışıklıkların çıkması ihtimali vardır. Hanbelilerden bu hususta iki rivayet vardır: Birincisine göre, imam yahut naibi bulunmadan yağmur duasına çıkmak müstehap

---

1 - Bu hadisi Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve *hasendir,* demiştir. Beyhakî, hadisi Enes (r.a.)'ten: *"Oruçlunun, babanın ve seferî* şeklinde rivayet etmektedir.

2 - Bu hadisi imam Ahmed ve Müslim Ebû Said el-Hudrî'den rivayet etti. *Neylü'l-Evtâr,* IV,277.

3 - Bu hadisi Müslim Hz. Aişe'den rivaye etti. (a.g.e., IV,3.)

değildir. Çıkarlarsa dua edip dönerler, namaz kılmazlar, hutbe de okumazlar. Başka bir rivayete göre, kendi başlarına namaz kılarlar, içlerinden biri de onlara hutbe okur.

3- Yağmur duasına çıkmak için gusledere̊k, misvak kullanarak, çirkin kokuları yok ederek, tırnakları keserek temizlenilir. Bunun sebebi insanları rahatsız etmemektir. Çünkü bugün cuma namazında olduğu gibi, insanların toplu hâlde bir araya geldikleri gündür.

Yağmur duasında güzel koku sürünmek müstehap değildir. Çünkü o gün tevazu ve boyun eğme günüdür. Güzel koku sürünmek ise süslenmek içindir. Yani istıska süslenme yeri ve zamanı değildir.

4- Kişi alçak gönüllü, zelil duruşlu, boyun eğmiş, yalvarır vaziyette eski elbiselerle yağmur duasına katılır. Bunun dayandığı delil daha önce geçen İbni Abbas hadisidir. *"Resulullah (a.s.) istiska namazı için namaz kılınacak yere giderken boynu bükük, mütevazi ve huşu hâli üzere idi."* (1)

5- Mevlâ'nın merhametini celbetmek, feryatlar ile ihtiyaçları ortaya dökmek için dindar ve salih kimseler, ihtiyarlar, takva sahibi alimler, yaşlı kadınlar, çocuklar ile tevessülde bulunmak.(2)

6- Açık araziye çıkmak. Çünkü Hz. Aişe hadisinde şöyle buyrulmaktadır: *"İnsanlar Hz. Peygamber (a.s.)'e kuraklıktan şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) bir minber getirilmesini emretti. Ve onun için musallâ'ya bir minber konuldu.* (3) Ayrıca yağmur duasında cemaat kalabalık olur. Bu sebeple açık arazide toplanmak onlar için daha uygun olur.

7- Daha önce de açıkladığımız gibi hutbede ve yağmur inmeye başlayınca rivayet edilmiş dua lafızlarıyla niyazlarda bulunmak. Çünkü Beyhakî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerife göre: *"Dualar dört yerde kabul olunur: Savaş esnasında saflar karşılaşınca, yağmur yağmaya başlayınca, namaz kılınmaya başlayınca ve Kâbe'yi görünce."* Yine Buharî'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmur yağdığını gördüğü zaman, faydalı bir yağmur olsun, derdi."* Yağmur indiği zaman değişik hadislerdeki duaların toplamı şunlardır:

«اَللّٰهُمَّ صَيِّبًا هَنِيئًا، وَسَيِّبًا نَافِعًا، مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللّٰهِ وَرَحْمَتِهِ»

1 - Tirmizî hadis, *hasen sahihtir.* demiştir.

2 - Müctehidler, duanın kabul olması umuduyla bir adamın kabri başında dua etmenin bidat olduğunda ittifak etmişlerdir. Ahmed ve diğerlerine göre, Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Yaratıklarının kötülüklerinden Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım."* sözündeki Allah'a sığınma, yaratığa olmaz. *Keşşafü'l-Kınâ'*, II, 77

3 - Ebu Dâvud *sahih* bir isnatla nakletmiş, Hakim de Buharî ve Müslim'in rivayet şartı ile *sahih*tir demiştir.

"Allah'ım Bize faydalı çok yağmur ver. Ancak Allah'ın fazlı ve rahmeti ile üzerimize yağmur yağar."

Çok yağmurdan zarar görülünce de şöyle dua edilir:

«اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَعَلَيْنَا، اَللَّهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالظِّرَابِ، وَبُطُونِ الْاَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ»

"Allah'ım! Yağmurları tepelere, kayalara, vadilerin içine ve ağaç biten yerlere gönder." (1)

«اَللَّهُمَّ سَقْيَا رَحْمَةٍ وَلاَ سَقْيَا عَذَابٍ، وَلاَ مَحْقٍ وَلاَ بَلاَءٍ، وَلاَ هَدْمٍ وَلاَ غَرَقٍ»

"Allah'ım! Bu yağmuru rahmet yağmuru eyle, azap, helâk, belâ, yıkıntı ve boğulmalara sebep olacak bir yağmur eyleme." (2)

Yağmuru Yıldıza Nisbet Etmek:

Bir kimsenin falan yıldızdan ötürü yağmura kavuştuk demesi mekruhtur. Çünkü eskiden Araplarda âdet olduğu üzere, yağmurlar bazı yıldızların doğma vaktine nisbet edilirdi. Bu inanç gerçekten yağmuru o yıldızın yağdırdığı düşüncesini hatıra getirir. Gerçekten yağmuru bu yıldızın yağdırdığına inanan kişi ise kâfir olur. Buharî ile Müslim'de yer alan bir hadisi kudsi buna işaret eder: *"Kullarımdan kimi bana iman ederek, kimi de beni inkâr ederek sabahlamıştır. Allah'ın fazlı ile yağmura kavuştuk diyenler bana iman edip yıldızları inkâr etmiştir. Falan yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk diyenler, bana inanmayıp yıldıza inanmışlardır."*

Rüzgâra sövmek:

Rüzgâra sövmek mekruhtur. Aksine rüzgâr esince dua etmek sünnettir. Çünkü hadiste şöyle gelmiştir: *"Rüzgâr Allah'ın rahmetindendir, rahmet de getirir, gazap da getirir, Rüzgârı gördüğünüz zaman ona sövmeyin. Allah'tan hayırlısını isteyin, Rüzgârın kötülüğünden Allah'a sığının."* (3) Daha önce de zikrettiğimiz üzere, belki şöyle dua etmelidir:

«اَللَّهُمَّ اِنِّي اَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَافِيهَا، وَخَيْرَ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَافِيهَا وَشَرِّ مَا اُرْسِلَتْ بِهِ»

1 - Enes'ten Buharî ile Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. Neylü'l-Evtâr, IV, 13.

2 - Hadisi Şafiî *Müsned*'inde rivayet etmiş olup *mürsel*dir demiştir. a.g.e. IV, 10

3 - Bu hadisi Ebu Dâvud ile Neseî ve Hâkim Ebu Hüreyre'den hasen isnatla rivayet etmişlerdir.

"Allah'ım! senden rüzgârın ve rüzgârda bulunanların ve rüzgârla birlikte gönderdiklerinin hayırlısını isterim. Rüzgârın şerrinden, rüzgârda bulunan şeylerin kötülüğünden ve rüzgâr sebebiyle gönderdiklerinin kötülüğünden sana sığınırım." (1)

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلاَ تَجْعَلْهَا عَذَابًا، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رِيَاحًا وَلاَ تَجْعَلْهَا رِيحًا»

"Allahım rüzgârı bize rahmet yap, azap yapma. Allah'ım bunu hoş bir esinti yap, şiddetli bir rüzgâr yapma." (2)

Gök Gürlemesi ve Şimşek Çakması Anında Okunacak Dua:

Kişi gök gürlemesi ve şimşek çakması anında şu duayı okur:

«سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلاَئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ»

"Meleklerin korku ile, gök gürültüsünün de övgü ile kendisinin tesbih ettikleri Allah'ı tenzih ederim." (3) Şimşek çaktığı zaman şu dua okunur:

«سُبْحَانَ مَنْ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا»

"Korku ve ümit salarak size şimşeği gönderen Allah'ı noksanlıklardan tenzih ederim." Gözleri şimşeğe dikmemek, onun ardından bakmamak müstehaptır. Çünkü selef-i salihin gök gürültüsü ile şimşeğe işarette bulunmayı çirkin görürler ve bu esnada şöyle derlerdi:

«لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ»

Yıldız kayması anında şu dua yapılır:

«مَا شَاءَ اللّٰهُ، لاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ»

"Allah'ın dilediği olur. Güç ve kuvvet Allahtandır." (4) Eşek anırması duyulunca: ***"Euzü billahi mineşşeytanirracim"*** denilerek Allah'a sığınılır. Bu mesele Buharî ile Müslim'de geçen bir hadise dayanmaktadır.

1 - Müslim.

2 - Taberanî *Kebir*'inde rivayet etmiştir.

3 - Bu hadisi Malik *el-Muvatta*'da Abdullah b. Zübeyr'den rivayet etmiştir. Şimşek çakması gök gürlemesine kıyas edilmiştir.

4 - Dayandığı delil, İbni Sünni, Taberanî'nin *el- Evsat*'ta rivayet ettikleri haberdir.

Köpek havlaması duyulunca yine: *"Euzü billahi mineşşeytanirracim"* denilir. Çünkü bu konuda Ebu Dâvud'da bir hadis vardır.

Horoz ötmesi duyulunca Allah'tan fazilet ve ihnsan istenir. Bu husus Buharî ile Müslim'deki bir hadise dayanmaktadır.

8- Bolluk içinde yaşayan ülkelerin insanlarının, kıtlıkta bulunanlar için dua etmeleri de müstehaptır. Çünkü bunu yapmak iyilik ve takva üzerinde yardımlaşmak kabilindendir.

9- Şafiîlere göre, yılın ilk yağmuru yağınca herkesin dışarıya çıkması, yağan yağmurun damlalarının değmesi için avret yerleri dışında teberrüken elbiselerini üzerlerinden çıkarmaları müstehaptır. Müslim'de rivayet edildiğine göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) yağmurun vücudunu ıslatması için elbisesini soyundu ve şöyle buyurdu: Bu yağmur Rabbine daha yakındır."* [1] Yani henüz yaratılıp indirilmiştir. Yine kişinin sel suyu ile yıkanması yahut abdest alması da müstehaptır. Çünkü Şafiî'nin *el- Ümm*'de münkatı bir isnatla naklettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) sel suları akınca şöyle derdi: " Allah'ın temizleyici yaptığı bu suya çıkalım da temizlenelim ve Allah'a hamd edelim."*

10- Malikîlere göre açık arazide ya da mescitte yağmur duasından önce ve sonra nafile namaz kılmak caizdir. Çünkü yağmur duasından maksat günahları bırakmak ve çok hayır işlemektir.

Bayram namazı böyle değildir. Daha önce de açıkladığımız üzere, Şafiîler dışındaki cumhura göre bayram namazından önce ve sonra namaz kılınan yerde nafile namaz kılmak mekruhtur. Malikîlere göre ise mescitte kılmak mekruh değildir. Hanefîlere ve Hanbelîlere göre yine mescitte nafile namaz kılmak mekruhtur. Fakat Hanefîlere göre bayram namazından sonra nafile namaz kılmak mekruh değildir.

Bir şeyi elde etmek için Allah'a dua ederken avuçların içi göğe doğru kaldırılır. Bir belânın kaldırılmasını istemek için dua edilirken bunun tersine, ellerin içi yere, sırtı göğe doğru kaldırılır." [2]

---

1 - Bu hadisi yine Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr, IV, 12.*

2 - Bu dua Hallad b. eş-Saib'in babasından rivayet ettiği şu hadisten alınmıştır: Müslim de Enes(r.a)'tan şöyle rivayet etmiştir: *"Resulullah (a.s.) istiska duası yaparken elinin sırtını göğe çevirmişti."* İbni Abbas'tan *zayıf* olarak gelen hadis ise şöyledir: *"Avuçlarınızın içini göğe çevirerek Allah teâlâ'dan bir şey isteyiniz, sırtını değil."*

KORKU (HAVF) NAMAZI

1. Korku Namazının Meşru Oluşu:

Fakihlerin cumhuruna göre[1] korku namazı meşru olup Kitap ve sünnetle sabittir. Kâfirlerle savaş esnasında kılınır. Kitaptan delil: *"Sen onların içinde bulunduğun ve kendilerine namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını yanlarına alsınlar. Secdeye gittikleri zaman arka tarafınızda bulunsunlar. Bundan sonra henüz namazını kılmamış olan başka bir kısım gelip seninle beraber namaz kılsınlar. Ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O küfredenler arzu eder ki, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gâfil olsanız da üstünüze derhal bir baskın yapsalar."* (Nisa, 102)

Hz. Peygambere mahsus olduğunu bildiren delil olmadıkça Peygamber (a.s.) hakkında sabit olan şey ümmeti için de sabittir. Çünkü Allah tealâ, Hz. Peygamber (a.s.)'e uymayı bizlere emretmiştir. Allah tealâ'nın ayette Hz. Peygamber'e hususi olarak *"Aralarında bulunduğun zaman"* şeklinde hitap etmesi, hükmün de ona tahsis edilmesini gerektirmez. Bunun delili bir başka ayetteki benzer hitaptır. Allah tealâ Tevbe suresinde: *"Müminlerin mallarından zekât al"* buyuruyor. Bu emir Hz. Peygamber'e hitap olmasına rağmen, zekâtın ümmete farz olduğuna delildir.

Sünnetten delil şudur: "Dört yerde Hz. Peygamber'in (a.s.) korku namazı kıldırdığı sabittir: Bunlar da Hendek savaşından sonra çıkan Zâtü'r-Rika' savaşı, Batn-ı Nahl denilen yerde (Necid'de Gatafan topraklarına bağlı bir yerin adıdır), Usfan (Mekke'ye iki konaklık mesafededir), Zû-Karad (Medine'ye bir berîd uzaklıkta bir suyun adıdır. Bu gaza Gazavatü'l-Gabe olarak da bilinmektedir. Hicrî altıncı yıl Rebiulevvel ayında Hudeybiye hadisesinden önce olmuştur) [2] gibi yerlerde olmak üzere Hz. Peygamber (a.s.) korku namazını yirmi dört kere kıldırmıştır. Bu namazın nasıl kılındığı hakkında *"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılınız"* hadisi yanında aşağıda zikredeceğimiz hadisler de vardır.

---

1 - *Fethu'l-Kadîr* I, 441; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 792; *el-Lübab*, I, 124; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 169; *Şerhu's-Sağîr*, I, 517; *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, , 83; *Mugni'l-Muhtâc*, I, 327; *el-Mühezzeb*, I, 10[illegible] *el-Mugni*, II, 400 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ*, II, 9

2 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, I, 794-795.

Sahabe, korku namazının kılınacağı hususunda icma hâlindedir. Hz. Ali, Ebu Musa el Eş'arî ve Huzeyfe bu namazı kıldırmışlardır. Cumhura ve Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, korku namazı seferde ve hazarda caizdir. Malikîlerden İbni Maceşûn bu namazı sadece sefer durumuna bağlamıştır.

Ebu Yusuf'a göre: Korku namazı Hz. Peygamber (a.s.)'e mahsus bir namazdır. Bu namaz o hayatta iken meşru idi. Çünkü Allah tealâ *"sen onların arasında bulunduğun zaman"* buyuruyor. Bu namazın Hz. Peygamber (a.s.)'in hayatında meşru kılınmasının hikmeti, her grubun onun arkasında namaz kılma şerefine nail olmalarıdır. Çünkü onlar bu fazilete ulaşmaya çok azimli idiler. Hz. Peygamber'den (a.s.) sonra ise bu durum ortadan kalkmıştır. Her grup kendi imamı ile namaz kılma imkânına sahiptir. Namazın sıfatına aykırı olan gidip gelme ve benzeri hareketlerin bulunduğu korku namazını eda etmek caiz değildir. Hz. Peygamber'den (a.s.) sonra korku namazı tek bir imam arkasında kılınmaz, ondan sonra iki imamla kılınır. Bu imamlardan biri bir gruba iki rekat namaz kıldırır, sonra başka bir imam diğer bir gruba - ki bu grup birinci grup namaz kılarken onları koruyan gruptur- iki rekat namaz kıldırır. Bu sefer namazı kılan ilk grup diğer grubu koruma altına alır.

Ebu Yusuf'un yukarıdaki istidlali şu şekilde reddedilmiştir: Hz. Peygamber (a.s.)'den sonra sahabe bu namazı kılmışlardır. Onlar bu namazın kılınması ile ilgili cevazın sona erip ermediğini daha iyi bilirlerdi.

Korku namazının meşru kılınmasının maksadı İslâm'ın cemaatle namaz kılmaya itina göstermesi ve önem vermesidir. Bu şekilde en sıkıntılı, en tehlikeli anlarda bile kuvvetli ve sağlam bir birleşme ve toplanma bağı devam etmektedir. Korku hâli sadece namazın görünüşü ve şekli üzerinde tesir etmektedir. Çoğunluğun görüşüne göre rekatların sayısını değiştirmede bir tesiri yoktur.

2. Korku Namazının Sebebi ve Şartları:

Bu namazın sebebi, düşmanın saldırısından doğan korkudur. Nitekim İbni Abidin de bu görüştedir. [1] Yolcu namazında olduğu gibi, düşmanın bulunması şarttır. Çünkü yolcu namazının sebebi zorluklardır. Bunun için şer'î bir yolculuk yapmak şarttır. Korkudan murat düşmanın hazır olmasıdır, korkunun kendisi değildir.

Zira düşmanın hazır bulunması, mevcut olması korku yerine ikame edilmiştir, konmuştur. Korku namazı sadece savaşlara mahsus değildir. Belki sel, yangın, yırtıcı hayvan gibi şeylerden kaçıldığı ve başka bir çare bulunmadığı zamanlara da şamildir. Bu gibi korkulu zamanlarda da korku namazı kılmak caizdir. [2] Korku namazının şartları aşağıda zikredilmiştir:

1- Savaşın mübah, yani izin verilmiş bir savaş olması. İster Müslümanlarla sa-

---

1 - a.g.e. I, 793.
2 - *el-Mecmû*, I, 319.

vaşan kâfirler ve asîlerle, kan döken, ırz ve namusa musallat olan yol kesicilerle vb. savaşma durumunda olduğu gibi farz bir savaş olsun; ister Müslümanlar'ın mallarını zulmen almak isteyenlere karşı savaşma durumunda olduğu gibi caiz olan bir savaş olsun fark etmez, hüküm aynıdır. Çünkü Allah tealâ *"Kâfirlerin size fitne vermesinden korkarsanız....."* buyuruyor.

İsyan edenlerle bir kötülük maksadı ile sefere çıkanların korku namazı kılmaları sahih değildir. Çünkü korku namazı rahmettir, hafifletmedir ve bir ruhsattır. Dolayısıyla kötülük sebebiyle yahut kötülüklerle ilgili bulunması caiz değildir. Yani korku namazı yasak ve haram olan bir savaşta, meselâ adalet sahibi olan idarecilere karşı veya insanların mallarını almak için yapılan savaşlarda caiz değildir.

2- Düşmanın yahut yırtıcı bir hayvanın hazır bulunması yahut boğulma veya yanma tehlikesinin olması. Bir kimse düşmandan yahut bir tehlikeden korkarsa korku ister mal için ister can için olsun, cumhur ile Malikî mezhebince meşhur olan görüşe göre, seferde, hazarda, denizde ve karada, savaşta ve savaş dışında korku namazı kılmak caizdir. Çünkü Allah tealâ'nın: *"Sen onların arasında bulunduğun ve kendilerine namaz kıldırdığın vakit"* ayetinin manası umumîdir. Her durumu içine alır. Müslümanlar, bir kalabalık görseler ve bu kalabalığın düşman olduğunu zannederek namazı korku namazı olarak kılsalar, eğer durum zannettikleri gibi çıkarsa namazları sahih olur. Eğer tersi ortaya çıkarsa namazları caiz olmaz. Namaz korku durumu dışında kılınmışsa fasit olur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre, namazda iken güven hâline kavuşan kişi korku namazını güven içindeki kimseler gibi tamamlar. Güven içindeyken namaza başlayıp korku durumu şiddetlenirse, o takdirde namazı korku namazı olarak tamamlar.

Malikîlere göre güvene kavuşan kişi, emniyet içindekiler gibi hazardaki namazları tam, seferdeki dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılar. Çünkü daha önce de açıkladığımız üzere korkunun, namazın rekât sayısı üzerinde bir tesiri yoktur. Namazların kısaltılmasını mübah kılan yolculukta (89 km.) imam her bir guruba bir rekât, hazarda ise her bir guruba ikişer rekât namaz kıldırır.

3. Korku Namazının Kılınış Şekli:

Fakihler önemli iki nokta üzerinde ittifak etmişlerdir: (1) Birincisi, savaş esnasında ordunun iki imamla korku namazı kılmalarının caiz olduğudur. Her grup bir imamla namaz kılar. İkincisi, şiddetli korkunun bulunduğu ve bir araya gelmenin mümkün olmadığı zamanlarda askerlerin bu namazı bulundukları hendek ve mevzilerde yalnız başına kılmaları, yahut binek üzerinde kılmalarının caiz olduğudur. Rükû ve secdeyi diledikleri tarafa doğru ima ile yaparlar. Yöneldikleri taraf kıbleye

---

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*,I,794, *Fethu'l-Kadîr*, I,441; *el-Lübâb*,I,125; *Şerhu'r-Risale*,I,253-254; *eş Şerhus-sSğîr,* I,517; *Mugni'l-Muhtâc,* I,305-306; *el-Mühezzeb,* I,105; *Keşşafu'l-Kınâ;* II,9; *el Kavânînu'l-Fıkhıyye;* 83-84; *el-Mugnî,* III,406,408,416,418 vd., *eş-Şerhu'l-Kebir*, I,391,394.

denk gelsin yahut gelmesin farketmez. Eğer yapabilirlerse iftitah tekbirini alırken kıbleye yönelirler, yapamazlarsa başka tarafa doğru da yönelebilirler. Çünkü bu namaz zaruri bir namaz olup rükünler ile kıbleye yönelme gibi şartlar düşer.

Bütün ordu mensuplarının topluca tek imam arkasında korku namazı kılmalarına gelince: Hz. Peygamber bu namazı nasıl kıldırmışsa o şekilde kılmak caizdir. Hadislerde Hz. Peygamber (a.s.)'in bu namazı on altı şekilde kıldırdığına dair rivayetler gelmiştir. Bunların bir kısmı *Sahih-i Müslim*'de büyük bir kısmı Ebu Dâvud'un *Sünen*inde, dokuz şekli de İbni Hıbban'ın *Sahih*'inde bulunmaktadır. Her bir keresinde Hz. Peygamber (a.s.) namaz için en ihtiyatlı, askerleri korumada en yararlı olanını yapmıştır.

Bu namazlardan en meşhur olanları korku namazının yedi şeklidir. Cumhur kendilerine göre, en kuvvetli ve en sağlam olanı tercih etmiştir. Hanbelîler ise hepsini caiz görmüşlerdir. İmam Ahmed bunlar arasından Sehl hadisini tercih etmiştir. Bunlar aşağıda zikredilmiştir: (1)

1-Usfan'da Hz. Peygamber (a.s.)'in Kıldırdığı Korku Namazı: (2) Şafiîler ve Hanbelîler bu rivayete dayanmaktadırlar. Bu düşmanın kıble tarafında olduğu durumlarda kılınan namazdır ki şekli şöyledir: İmam insanları, arkasında iki veya daha fazla saflara ayırır ve hepsine topluca secde edinceye kadar bir rekât namaz kıldırır. İmam secdeye varınca onu takip eden saflardaki cemaat secdeye varır. Diğer safta bulunanlar ise imam ikinci rekâta kalkıncaya kadar onu ve diğer cemaati korurlar. İmam ikinci rekâta kalkınca geride olan saflar secde edip sonra da imama yetişirler.

İkinci rekâtta, önceden birinci rekâtta imamla birlikte secde edenleri koruyanlar imamla beraber secdeye varırlar, diğer saflar bunları korumaya alırlar. İmam teşehhüt için oturunca, onu koruyanlar bu sefer secdeye giderler, imam bütün saflarla beraber teşehhüt yapar ve hep beraber selâm verirler. Seferde kılındığı için bu namaz iki rekat olarak kılınmıştır. Hanbelîler bu şekilde kılınan namaz için müslümanların arkalarında gizlenmiş bir pusudan korkmamaları, kâfirlerin bir kısmının müslümanlardan gizlenmemiş olmaları, ayrıca korku namazını kılacakların sayılarının çok olmasını şart koşmuşlardır. Öyle ki, imam bunları iki kısma ayırabilmeli, her gurup en az üç kişi veya daha fazla kişiden oluşacak kalabalıkta olmalıdır. Çünkü Allah tealâ ayette taife sözünü cemi lafzı ile zikretmiş, *"Secde ettikleri zaman"* bu-

---

1- *el-Lübâb,* I,125 vd.; *Fethu'l-Kadîr,* I,441-443; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,170-171; *el-Muğni,* II,40 416; *Muğni'l-Muhtâc,* I,301-305; *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,518, vd. *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 83; *Keşş âfu'l-Kınâ,* IV,10-17; *Neylü'l-Evtâr,* II,316-322; *eş-Şerhu'l-Kebir,* I,391 vd. *Şerhu'r-Risâle* I,253.

2 - Bu şekil Ebu Dâvud'un Ebu Ayyaş ez-Zürkanî'den naklettiği rivayete dayanmaktadır. Şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber bu namazı iki kere kıldırmıştır. Bir kere Usfan'da, bir kere de Beni Süleym topraklarında."* Ahmed, Müslim ve İbni Mace de bu hadisi Cabir'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* III,319.

yurmuştur. Cem'in en az sayısı ise üçtür. Eğer Müslümanlar bir pusudan yahut bir kısmı gizlenmiş olan düşmandan korkarsa yahut Müslümanların sayısı altı kişiden daha az olursa korku namazı şeklinde değil, normal namaz şeklinde kılarlar.

2-Hz. Peygamber (a.s.)'in Zâtü'r-Rikâ Gazve'sinde Kıldırdığı Namaz [1]: Düşman kıble yönünde bulunmadığı durumlarda Şafiîlerle Hanbelîler bu namaz şeklini tercih etmişlerdir. [2] Malikîler de mezhepte meşhur olan görüşe göre bunu tercih etmişlerdir. Ancak Malikîlere göre düşman ister kıble yönünde olsun ister başka yönlerde olsun farketmez. Bu namazın şekli şöyledir: İmam orduyu iki kısma ayırır. Bir kısım kendisi ile beraber namaza durur, diğer kısım bunları düşmandan korur. İmam ezan ve kamet ile beraberinde olan birinci kısma iki rekâtlı namazlarda, bir rekât kıldırır, üç ve dört rekâtlı namazlarda iki rekât kıldırır, sonra bunlar namazlarını kendi başlarına tamamlarlar ve selâm verirler. Sonra bunlar gidip imamla birlikte namaz kılacak olan diğer kısmı düşman saldırısına karşı korurlar.

İkinci kısım gelip imama uyarlar. İmam ikinci kısma iki rekâtlı namazlarda ikinci rekâtı, dört rekâtlı namazlarda son iki rekâtı kıldırır, akşam namazında ise üçüncü rekâtı kıldırır ve imam selâm verir. Cemaat ise namazlarını Fatiha ve sure okuyarak tamamlar. Fakat Malikîlere göre bunlar imam selâm verdikten sonra tamamlarlar. Şafiî ve Hanbelîlere göre, imam teşehhütte bunları bekler ve beraber selâm verirler. Nitekim hadisin metni bu şekildedir. İmam diğer kısmın gelmesi sırasında ikinci rekata kalkınca Fatiha ile birlikte bir sure okur; ya teşehhütü tekrarlar yahut duayı uzatır. Şafiî ve Hanbelîlere göre imam, ikinci kısım namazı bitirmeden selâm vermez. Çünkü Allah tealâ şöyle buyuruyor: *"Namaz kılmayan diğer kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar."* Bu ayetin delâlet ettiğine göre, cemaatin namazı bütünü ile imamla beraberdir. Böylece iki kısım arasında eşitlik de meydana gelmiş olur. Çünkü birinci kısım imamla birlikte iftitah tekbirini alma faziletine, ikinci kısım da onunla birlikte selâm verme faziletine erişmiş olurlar.

3- İbni Ömer'in Rivayetine Göre Hz. Peygamber'in Kıldırdığı Korku Namazı: [3] Hanefî mezhebi bu rivayeti tercih etmiştir. İmam insanları iki kısma ayırır. Bir kısmı düşman önünde diğer kısmı da imamın arkasında durur. İmamın arkasındaki kısım bir rekatla iki secde yapar, böylece bunların namazı cumhura göre, Fatiha'yı okumakla tamam olur. Bu grup Fatiha'dan sonra selâm verip nöbete gider. Hanefîlere göre ise birinci kısım namazlarını tamamlamadan düşman önüne gider.

İkinci kısım cemaat gelir, imam onlarla da bir rekât ve iki secde yapar. İmam na-

---

1 - Bu namaz kılma şeklini, İbni Mace hariç *cemaat* Salih b. Havvat'tan, Sehl b. Ebu Hasme'den rivayet etmişlerdir. Ahmed Sehl hakkında: "Sehlin hadisine gelince, onu ben tercih ederim" demiştir. Bu savaşa "Zâtü'r-Rika'" adı verilmesinin sebebi, mücahitlerin savaşta yarılan ayaklarına bez parçalarını sarmış olmalarıdır. *Neylü'l-Evtâr*, III,316.

2 - Şafiîlerde esah olan görüşe göre bu şekil aşağıda gelecek olan Batn-i Nahl'de kılınan namaz şeklinden daha faziletlidir.

3 - Buharî ile Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l,Evtâr*, III,318

mazını tamamlamak için teşehhüdü yapar ve yalnız başına selam verir. Hanefîlere göre arkasındaki bu ikinci kısım selâm vermez, çünkü mesbuk durumundadırlar. Bunlar yaya olarak düşman önüne giderler ve diğerlerini koruma vazifelerine devam ederler. Cumhura göre, bu kısım namazını Fatiha ile birlikte bir süre okuyarak tamamlar, sonra da yerine gider. Hanefîlere göre ise bundan sonra birinci kısım ilk yerine gelir yahut namaz içinde bulunduklarından daha az yürümüş olmak için bulunduğu yerde namazını kılar. Hanefîlere göre, bunlar namazlarını kıraatsiz olarak tamamlarlar. Çünkü lâhik hükmündedirler. Kendi başlarına teşehhüt getirip selâm verirler ve nöbet yerine geri dönerler.

Sonra ikinci kısım gelip namazlarını Fatiha ile birlikte sure okuyarak tamamlarlar. Çünkü bunlar namazın başında imamla beraber bulunmamışlardır. Dolayısıyla öne geçmiş hükmünde kabul edilirler. İmam Malik'in talebesi Eşheb'in mezhebi bu konuda Hanefîlerin mezhebine uygundur.

İkamet Durumunda Beş Vakit Namazın Kılınma Şekli:

Eğer imam mukim ise dört rekâtlı namazlarda birinci kısma iki rekât, ikinci kısma da iki rekat kıldırır, böylece ikisini eşit hâle getirir. Dört mezhebe göre, imam akşam namazında birinci kısma iki rekat, ikinci kısma ise sadece bir rekât kıldırır. Çünkü mutlaka bu kısımlardan birini tercih etmek gerekirse, birinci kısmı öne alır. İkinci kısmın kaçırdığı fazilet imamla birlikte selâma yetişmekle tamamlanır. İmam sabah namazında her bir kısma birer rekât namaz kıldırır.

4- Hz. Peygamber (a.s.)'in Batn-ı Nahl'deki Namazı: [1] Batn-ı Nahl, Necid bölgesinde Gatafan kabilesine ait topraklar üzerindeki bir yerin adıdır. Düşman kıble tarafında olmadığı zaman, Şafiîler Zatü'r-Rika'dan sonra bu namaza ikinci derecede itimat ediyorlar. Bu namazın kılınışı şöyledir: İmam ayrı ayrı iki kere tam olarak namaz kıldırır. Her bir gurup ile birer namaz kılar, her bir gurup ile beraber selâm verir. Bu namaz kılma şeklinin külfeti az olduğu için kolaydır. Bu namazda gurupların imamdan ayrılmasına ve namazın nasıl olduğunu kendilerine tarif etmeğe ihtiyaç yoktur. Bu namazdaki fark şudur: İkinci namazda nafile namaz kılan imam, farz namaz kılanlara imamlık yapmaktadır. Çünkü imamın ikinci cemaate kıldıracağı namaz kendisi için nafile namaz olmaktadır. Nafile namaz kılan kimsenin farz namaz kılana imamlık yapması Hanbelî ve Hanefîlere göre, sadece korku namazında caizdir, başka namazlarda caiz değildir.

5- Hz. Cabir'in Rivayetine Göre Hz. Peygamber (a.s.)'ın Zâtü'r-Rika'daki Namazı: [2] Bu namazın kılınış şekli şöyledir: İmam dört rekâtlı namazları tam dört rekât olarak kısaltmadan kılar. Her bir kısım da onun arkasında kasr ile, yani kısaltılmış olarak ikişer rekât namaz kılarlar. Diğer iki rekâtı kaza etmezler. Yani bu şe-

1 - Bu hadisi Buharî, Müslim, Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî, Ebu Bekre'den; Şafiî ile Neseî de Cabir'den merfu olarak rivayet etmişlerdir. *Neylü'l,Evtâr,* III,320.

2 - Buhari, Müslim ve Ahmed bu hadiste ittifak etmişlerdir. *Neylü'l,Evtâr,* III,319.

kilde imam tam dört rekât, cemaat ise iki rekât kılmış olurlar.

6- Hz. Peygamber (a.s.)'in Zû-Karad'daki Namazı: Burası Medine'ye yaklaşık yirmi iki km. uzaklıkta bir yerdir. Bu namazı İbni Abbas, Huzeyfe, Zeyd b. Sâbit ve başka sahabeler rivayet etmişlerdir. (1) Fakihlerin çoğunluğu bu namazı kabul etmemişlerdir. İbni Abbas hadisi hakkında İmam Şafiî: Bu hadis sabit değildir." demiştir. Çünkü korku, rekâtların kısaltılmasına tesir etmez. İmam Ahmed ile diğer hadis âlimleri ise bu namaz hakkında ki hadislerin sıhhati dolayısı ile caiz görmüşlerdir. Bu namazın kılınış şekli şöyledir: İmam insanları iki safa ayırır. Bir saf kendi arkasında diğer saf ise düşmanın karşısında durur. İmam kısaltılması caiz olan dört rekâtlı namazları her bir safa birer rekât kıldırır, diğer rekâtı kaza etmezler.

7- Necid Gazvesinde Hz. Peygamber (a.s.)'in Ashabına Kıldırdığı Namaz: Bu namazı Ebu Hureyre rivayet etmiştir. (2) Kılınış şekli şöyledir: Bir grup imamla birlikte namaza durur, başka bir grup düşman karşısında bulunur. İmamın sırtı kıbleye karşı olur. Sonra imam iftitah tekbirini alır. Bu iki gurup da imamla birlikte tekbir alırlar. Bu guruplardan biri imamla beraber bir rekât namaz kılar, sonra gidip düşman karşısında dururlar. Sonra ikinci gurup gelir ve imam ayakta beklerken bir rekât namaz kılarlar. Sonra imam bunlara geride kalan bir rekâtı kıldırır. Sonra düşman karşısındaki grup gelir, onlar da imam oturmakta iken kendi başlarına bir rekât daha namaz kılarlar, sonra imamla beraber topluca selâm verirler. Bu namazda namazın başlaması ve son bulması iki grubun imama iştirakı ile olmuş olur.

Namaz esnasında silâh taşımak:

Şafiî ve Hanbelîlere göre, namaz esnasında, savaşın çok kızıştığı anlarda ihtiyat tedbiri olarak silâh taşımak sünnettir. (3) Bunun sebebi, gerektiğinde kendisini düşmana karşı savunma imkânına sahip olmaktır. Çünkü Allah tealâ: *"Silâhlarını alsınlar"* buyuruyor. Bir başka ayette de şöyle buyuruyor: *"Eğer yağmur gibi bir durumdan rahatsız oluyorsanız yahut hasta iseniz, silâhlarınızı bırakmanızda sizin için bir beis yoktur."* Bundan anlaşıldığına göre, günah ayette bahsedilen durumlar bulunmadığı zaman içindir. Ancak necis olan bir silâh ile insanlara eziyet verecek mızrak gibi silahları namaz sırasında üzerinde bulundurmak olmaz.

Korku Durumunda Cuma Namazı:

Şafiî ve Hanbelîlere göre (4) bir beldede mukim olanlar korku durumunda sayıları kendileriyle cumanın kılınması ve hutbenin dinlenmesi sahih olacak kırk kişi ve daha fazla adede ulaşıyorsa cuma namazını kılar, seferi olanlar ise kılmazlar.

1- İbni Abbas hadisini Neseî sika ravilerin isnadı ile rivayet etmiştir. Huzeyfe hadisini ise Ebu Dâvud ile Neseî, Zeyd hadisini Neseî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, III,321-322.

2 - Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr* III,320

3 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,304; *Keşşâfu'l-Kınâ;* II,17; *el-Mühezzeb* I,107.

4 - *Muğni'l-Muhtâc*, I,303; *el-Muğnî*, II,405; *Keşşâfu'l-Kınâ*; II,17.

Korku durumundaki cuma namazı Usfan ile Zâtü'r-Rika'daki korku namazları gibi kılınır. Batn-ı Nahl namazında olduğu gibi, imamın her bir gruba bir namazı iki defa tekrarlaması şeklinde kılınmaz. Çünkü bir yerde arka arkaya iki cuma namazı kılınamaz. İmamın iki gruptan birine hutbe okuyup diğerlerine namaz kıldırması da caiz değildir. Çünkü hutbede bulunanların onunla birlikte namaz kılması gerekir.

Korku Namazında İmamın Yanılması:

Malikî, Şafiî ve Hanbelîlere göre [1] İmam orduyu Zâtü'r-Rikâ ve Usfan namazlarında olduğu gibi iki kısma ayırırsa imamın birinci rekâttaki yanılması, herkese şamil olur. Önce ayrılanlar, kendi başlarına namazlarını tamamlayınca, sehiv secdesi yaparlar. Çünkü imamın kendi namazında noksan bulunması onların namazlarında da noksanlığa sebeptir. Ancak Malikîler şöyle demişlerdir: Birinci gurup önceki secdeyi selâmdan önce, ondan sonraki secdeyi selâmdan sonra yapar. İkinci gurup önceki secdeyi imamla beraber sonraki secdeyi kılamadığı kısmı eda ettikten sonra yapar.

İkinci rekâtta imamdan ayrıldıktan sonra, imamın yanılması ilk ayrılanlara şamil olmaz. Çünkü imamın yanılmasından önce namazdan ayrılmışlardır.

İkinci grup, imamın namazının sonunda imamla birlikte secde yapar. Beklemedikleri sırada imamın yanılması onlara da şamil olur. Her bir grubun sehiv durumuna gelince: Birinci gurubun birinci rekattaki , ikinci rekattaki ikinci gurubun sehvinin mesuliyeti imama aittir. Çünkü birinci grup ilk rekâtta hakikaten, ikinci grup da ikinci rekatta hükmen imama uymuş hâldedir.

4. Korku Namazında Mesbukun Kaza Edeceği Kısım Kendi Namazının Başı mı Yoksa Sonu mudur?

Cemaatle namaz konusunda bu konu (mesbuk konusu) geçmiştir. Özeti şöyledir: [2] Şafiî diyor ki: Mesbukun yetiştiği kısım onun namazının başıdır. Kaza ettiği kısım ise kendi namazının sonudur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"Yetiştiğinizi kılın, yetişemediğinizi tamamlayın"* buyurmuştur. Meselâ, akşam namazında sadece bir rekâta yetişen kişi, bir rekâtı kaza için kalkarsa Fatiha ve sureyi okur, sonra teşehhüt için oturur. Sonra bir rekât daha kılar, bu rekâtta da sadece Fatiha'yı okur.

Hanefî ve Hanbelîlerin zahir görüşlerine göre ise şöyledir: Mesbukun kaza ettiği kısım, kendi namazının başıdır, imamla birlikte kıldıkları ise sonudur. Bunun dayandığı delil: *"Yetiştiğiniz kısmı kılın, kaçırdığınızı kaza edin"* hadisidir. Kılamadığı kısmı kaza ederken, namaza ilk başlar gibi iftitah dualarını okur, euzü çeker, Fa-

1 - *eş-Şerhu's-Sağîr,* I,520; *Muğni'l-Muhtâc,* I,303-304; *Keşşâfu'l-Kınâ,* II,12; *el-Mühezzeb* I,106.

2 - *el-Muğnî,* II,407-408 *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,181 vd.

tiha'dan sonra bir sure okur. Akşam namazında imama sadece bir rekâta yetişen kişi, arada hiç oturmaksızın iki rekât kıldıktan sonra ayağa kalkar.

Malikî mezhebine göre, ibadetin sözlü kısımları ile fiilî kısımları bir birinden ayrılır. Sözlü kısımlar, yani kıraat aynen Hanefî ve Hanbelîlerde olduğu gibi kaza edilir. Fiilî kısımlar da aynen Şafiîler de olduğu gibi kaza edilir.

5. Korku Namazı Ne Zaman Batıl Olur?

Hanefî mezhebine göre, (1) korku namazı, saf olmak için yapılan yürüyüş dışında yürümekle, abdestin bozulması ile, ister saf olmak için, ister başka maksatla olsun mutlak olarak bineğe binmekle bozulur. Çünkü binmek *amel-i kesirdir*, yani çok iş görmektir, namazda ise buna gerek yoktur. Yürümek böyle de değildir, çünkü yürümeksizin düşman karşısında saf olunamaz. Çok savaşmakla da korku namazı fasit olur. Az savaşmakla, meselâ bir ok atmakla fasit olmaz. Zaruret bulunmazsa namaz kılanlar o esnada savaşmazlar. Namaz kılarken askerler savaşıyorsa ve bu savaş da çok olursa, bu durumlar, namazla çeliştiği için hepsinin namazı batıl olur. Yürümek durumu böyle değildir. Düşman karşısında saf olmak veya namaza durmak için bunu yapmakta zaruret vardır. Bunun için namazı bozmaz.

Nevevî'ye göre (2) ihtilâfsız olarak korku namazı esnasında bağırıp çağırmak ve benzeri sözler konuşmak caiz değildir. Bir kimse namazda bağırıp da bundan iki kelime ağzından çıkarsa, ihtilâfsız bu kişinin namazı batıl olur. Çünkü namaz kılan kimsenin buna ihtiyacı yoktur. Yürümek ve benzeri zarurî işleri yapmak ise böyle değildir.

Namazda basit bazı işleri yapmak namaza ittifakla zarar vermez. Çünkü bunlar korku namazının dışındaki namazlara nasıl zarar vermiyorsa, korku namazına da zarar vermez.

Korku namazında çok iş (amel-i kesir) yapmaya gelince: Eğer bu işler savaşla ilgili işler değilse ittifakla namaz batıl olur. Eğer savaşla ilgili yaralama, vuruşma gibi durumlar olursa ve buna gerek yoksa ittifakla namaz batıl olur, çünkü bunu yapmak abestir.

Eğer bu zikredilenleri yapmaya ihtiyaç varsa, çoğunluğa göre en sahih olan görüş bu namazın batıl olmadığıdır. Bunu yürümeye benzetiyorlar. Ayrıca savaşta en çok yapılan işler devamlı vuruşmadır. İki darbe ile genelde maksat hasıl olmaz. Bu darbeleri birbirinden ayırt etmek de mümkün değildir.

6. Savaşın Kızıştığı ve Korkunun Şiddetlendiği Zamanda Namaz:

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi fakîhler, düşman korkusu şiddetlendiği zaman namaz kılmanın belli bir şekli bulunmadığı, böyle zamanlarda askerlerin ima

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I,794; *Fethu'l-Kadîr*, I,444; *el-Lübâb*, I,126.
2 - *el-Mecmû*, IV,317; *el-Mühezzeb*, I,107.

ile namazlarını kılacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu konu ile ilgili açıklamaları aşağıdadır:

Hanefî Mezhebi: (1)

Düşman kendilerini namaz kılmaya bırakmayacak ve bineklerinden inemeyecek derecede sıkıntılı ve korkulu bir durumda olan askerler, ayrı ayrı bineklerinin üstünde namazlarını kılarlar. Çünkü imam ile cemaat arasında mekân birliği bulunamayacağından imama uyma sahih olamayacaktır. Kıbleye dönemeyecek durumda iseler istedikleri yöne dönerek rükû ve secdelerini ima işaret yoluyla yerine getirirler. Çünkü Allah tealâ: *"Eğer korkarsanız, yaya yahut binek üzerinde namazlarınızı kılın"* buyuruyor. Burada zaruret dolayısıyla kıbleye yönelme farziyeti düşmüştür. Nitekim zaruret dolayısıyla namazın diğer rükünleri de düşer. Denizde yüzen kişi için eğer azalarını bir an serbest bırakma imkânı bulunursa, ima ile namazını kılacaktır. Eğer azalarını salıvermek imkânı bulunmazsa namazı sahih olmaz. Bu durum yürüyen ve kılıcı sallayan kimsenin namaz kılmasına benzer. Hiç kimse kılınç sallarken namaz kılamaz.

Cumhura göre, savaşta korku şiddetlenince ve savaşın kızgınlaştığı anda -ki bu kılıç savaşıdır- ima ile namaz kılmak caizdir.

Malikî Mezhebi (2) Savaşta korku şiddetlenince, bir de kılıç kılıca savaşırken, yahut savaş başladığı namazlarda vaktin sonlarına doğru ima ile namaz kılmak caizdir. Bu rükû ve secdenin ima ile yapılması şeklindedir. Secde için rükûdan biraz daha eğilinir, tek tek imkânlar ölçüsünde, yaya, binek üzerinde durarak, sıçrayarak kıbleye yönelmiş veya yönelmemiş olarak ima ile yapılır.

Yürüme, koşma, sıçrama, düşmanla vuruşma, yaralama, sakındırma ve teşvik gibi sözler, emir, yasaklama, kıbleye yönelememe, kana bulaşmış silâhı tutma gibi zaruretler dolayısıyla savaşın kızgın anlarında kişinin ima ile namaz kılması caizdir. Eğer savaşın kızgın anlarında müslümanlar bir müddet sükünet bulurlarsa güven içinde oldukları zamanki gibi rükû ve secdeli olarak namazlarını tamamlarlar.

Şafiî Mezhebi (3)

Savaş kızıştığı yahut korku şiddetlendiğ izaman herkes nasıl namaz kılma imkânı bulursa, yaya veya binek üzerinde namaz kılar. Böyle bir durumda eğer bunları yapmaktan âciz kalırsa ima ile rükû ve secde yaparlar. Secde rükûdan biraz daha alçak yapılır. Böyle bir durumda kişi kıbleye yönelemediğinden ötürü mazur kabul edilir. En sahih görüşe göre, ihtiyaç dolayısıyla amel-i kesir, yani çok iş sayılacak

---

1 - *ed-Dürrü'l-Muhtâr;* I,794; *Fethu'l-Kadîr,* I,445; *Meraki'l-Felâh,* 94; *el-Lübâb* I,127.

2 - *Bidâyetü'l-Müctehid,* I,172; *eş-Şerhu's-Sağîr* I,520-521; *Şerhu'r-Risâle* I,254; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye.* I,83.

3 - *Muğni'l-Muhtâc,* I,304 vd.; *el-Mühezzeb,* I,107

hareket yaparsa da mazur görülür. Ancak namaz esnasında bağırmaktan ötürü mazur kabul edilemez, çünkü bağırma sebebiyle namaz batıl olur. Affedilemiyecek kadar çok kan bulaşan silahı bırakır, yoksa namaz batıl olur. Eğer silahsız yapamayacak durumda olduğu için kanlı olan silahını tutarsa ihtiyaç kadarı caizdir. Bu durumda zahir olan görüşe göre namazın kazası gerekmez.

Kişinin hazarda, seferde, her türlü mübah olan savaşta hatta yangından, selden, yırtıcı hayvandan, alacaklısından kaçma gibi durumlarla hapsedilmesi korkusu bulunduğu zamanlarda, korku namazını ima ile kılması caizdir.

Hanbelî Mezhebi [1]

Ordu kılıç kılıca savaşırken, korku şiddetli olunca askerler, yaya olarak da binek üzerinde de kıbleye karşı ve kıble dışına doğru namazlarını güçlerinin yettiği ölçüde rükû ve secdeli ima ile kılarlar. Hastanın durumunda olduğu gibi secdeleri rükûlarından biraz daha alçak olur. Önce eğer yapabilirlerse kıbleye karşı, yapamazlarsa istedikleri tarafa doğru yönelirler ve iftitah tekbirini alırlar. İleri doğru giderler, geriye çekilirler, düşmanla vuruşurlar, sıçrarlar, kaçarlar, fakat namazlarını vaktinden geri bırakmazlar.

Ordu mensuplarının savaşın şiddetli zamanlarında yaya yahut binekli olarak korku namazını cemaatle kılmaları sahihtir, belki vaciptir. Ancak imama uyma imkânının bulunması şarttır. Eğer böyle bir imkân bulunmazsa cemaatle namaz kılmak vacip değildir. Şiddetli korku sırasında imamın cemaatten geride durması zarar vermez. Çünkü buna ihtiyaç vardır.

Çok da olsa bir kimsenin silâhının kana bulaşması namaza zarar vermez. Gereksiz olarak bağırmakla ve konuşmakla namaz batıl olur.

Mübah bir şekilde düşmanından kaçan kimsenin yine ima ile namaz kılması caizdir. Meselâ, öldürülme korkusu, esir edilme korkusu (kâfirler Müslümanların iki misli olur da Müslümanların esir edilmesinden korkulursa) yahut selden, yırtıcı hayvandan, zalim alacaklıdan ve benzeri korkulu şeylerden kaçmak, bunlardan kendine, ailesine veya malına zarar gelme durum varsa korku namaz kılınabilir.

1- *el-Muğnî*, II, 416-418; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 18 vd.

İÇİNDEKİLER

NAMAZIN SÜNNETLERİ

NAMAZIN MEKRUHLARI

NAMAZIN PEŞİNDEN YAPILAN ZİKİRLER

VİTİR NAMAZI

NAMAZI BOZAN (BATIL VEYA FASİT KILAN) HUSUSLAR

NAFİLE VEYA TETAVVU' NAMAZLAR

SECDELERLE İLGİLİ MESELELER

NAMAZLARIN KAZASIYLA İLGİLİ MESELELER

CEMAATLE NAMAZ KILMAK

İMAM OLMA ve İMAMA UYMA

CUMA NAMAZI

SEFERİ (YOLCU) NAMAZI ve NAMAZLARI BİRLEŞTİRME

BAYRAM NAMAZLARI

KÜSUF ve HÜSUF NAMAZLARI

İSTİSKA NAMAZI

KORKU NAMAZI

NAFİLE NAMAZLAR

(Farz ve vacib namazların dışındaki namazların genel ismi)

Hadis kitaplarında yer alan sahih rivayetlerden, Peygamberimiz'in (s.a.v.), farz ve vacib namazların dışında, bazı başka namazları da kıldığı ve müslümanları bu namazları kılmaya teşvik ettiği anlaşılmaktadır ki bu namazlara genel ismiyle *nafile namazlar* denilmektedir.

Nafile kelimesi, sözlükte birçok başka manalarıyla birlikte, ziyade (fazlalık) manasına da gelen, NFL kökünden bir kelimedir. (Diğer manaları da aslında, *ziyade* manasından alınmıştır.)

Bir terim olarak ise, genel manada, farz ve vacib olan mükellefiyetlerin dışında, (farz ve vaciblerden fazla olarak.) mükellefin kendi isteğiyle yerine getirdiği dinî işler manasında kullanılmaktadır. İbadetlerde ise, farz ve vacib olan ibadetlerin dışındaki ibadetler için kullanılmaktadır. Kişi bu ibadetleri, üzerine farz veya vacib olmaksızın kendi isteğiyle yerine getirdiği için, bunlara tatavvu da denilmektedir. Dolayısıyla, sünnet, mendub veya müstehab cinsinden olan bütün ibadetler, *nafile* cinsinden ibadetlerdir. Namazlarda ise, yine aynı şekilde, farz ve vacib olanların dışındaki namazlara *nafile namazlar* denilmektedir.

Meşhur hadis kitaplarında yer alan sahih hadislerden, Peygamberimiz'in (s.a.v.) ibadet hayatında belki de en önemli yeri alan namaz ibadeti konusunda, günde beş vakit farz namazlarının yanında çeşitli zamanlarda ve çeşitli vesilelerle nafile namazlar da kıldığı konuyla ilgili rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bu konudaki sahih hadis rivayetlerinden, farzların dışındaki namazlara da önem verdiği, bunlardan bazılarını hiç terketmemeye çalıştığı, müslümanlara da terketmemelerini öğütlediği, bazılarını ise, bu seviyede olmasa bile, tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Yine konuyla ilgili rivayetlerden, Peygamberimiz'in nafile namaza devam konusundaki ısrarı sahabileri bile hayrete düşürecek derecede olduğu anlaşılmaktadır. Hatta öylesine ki, namaz kılmaktan ayaklarının şiştiğini, sahabilerin kendisine, geçmiş ve gelecek bütün günahları bağışlandığı halde niçin böyle sıkıntıya girdiğini sormaları üzerine de, bunun kulluk görevi olduğunu ifade sadedinde, "Bolca şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını verdiğini sahabiler nakletmektedirler. *(Buhari, Teheccüd, Tefsir, Müslim, 2819-2820)*

Nafile namazların önemi (ve aynı zamanda hikmeti) hakkındaki hadislerden bazıları şunlardır:

A

Ebu Hureyre'nin (r.a.) nakline göre, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kulun kıyamet gününde ilk hesab sorulacağı ameli namazdır. Eğer namazı dürüst (tam) çıkarsa, kurtulmuş ve kazanmıştır. Eğer namazı düzgün çıkmazsa kaybetmiş ve hüsrana uğramıştır. (Kulun) farz namazları eksik çıktığında Aziz ve Celil olan Allah meleklere, "Bakınız, farzlardaki eksikliğini onunla tamamlamak üzere, kulumun nafile namazı var mıdır?" diye sorar. Diğer amelleri de bu şekilde (muhasebe) edilir. *(İbn Mace, 1426; Nesei, Salat, Bab, 9; Ahmed b. Hanbel, IV, 63; İbn Ebi Şeybe, II, 295-296, VIII, 356...)*

Hadisin bazı rivayetlerinde, kulun farzlarında bir eksikliği bulunması halinde, Cenab-ı Hakk'ın meleklere, farzlardaki eksikliği nafilelerle tamamlamalarını emredeceği ifade edilmektedir. *(Ebu Davud'un Sünen'inde bu manada bir bab başlığı vardır. Ebu Davud, 864; ayrıca bkz., Nesei, Salat, Bab. 9)*

Ayrıca, bu hadiste, sadece diğer amellerin de aynı usulle muhasebe edileceği ifadesiyle yetinilirken, bazı rivayetlerinde, oruç ve zekatın isimleri de zikredilerek, aynı usulle muhasebe edilecekleri ifade edilmektedir. *(Bu hadisle ilgili olarak taf. bkz., Sanani, Sübülü's-Selam, Beyrut-1988, II, 25-26).*

Görülüyor ki, Cenab-ı Hakk (c.c.) kullarına olan rahmet ve şefkati sebebiyle, nafile namazları, ihtiyaç duyulması halinde farz namazların yerine geçmek üzere kılmamızı, Peygamberimiz (s.a.v.) vasıtasıyla bizlere bildirmektedir. Buna göre, ihlas ve samimiyet içinde ve de uyulması gereken esaslara riayet ederek kılınacak nafile namazlar, ihtiyaç olması halinde farz namazların yerine sayılacaktır. Bu, müslamanlara Cenab-ı Hakk (c.c.) tarafından çok büyük bir fırsat ve de nimettir.

Peygamberimiz'in (s.a.v.) nafile namazlar konusunda şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

"Herhangi bir müslüman, her gün farzdan başka nafile olarak Allah rızası için oniki rekat namaz kılarsa, Allah o kimse için cennette bir ev bina eder. Yahut, onun için cennette bir ev bina edilir." *(Müslim, K.Salati'l-Müsafirin ve Kasrıha, Bab, 15, 101-103 nolu rivayetler;...)*

Farz namazların dışında, günde oniki rekat olarak kılınması Peygamberimiz'ce (s.a.v.) teşvik edilen ve de sahabeden bazılarına göre, Peygamberimiz'in (s.a.v.) hiç terketmemeye gayret gösterdiği bu nafile namazlar, (bazı rivayet farklılıkları bulunmakla birlikte), öğle namazından önce (bazı rivayetlerde iki, bazılarında) dört, sonra iki; akşam namazından sonra iki; yatsı

namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekattır. *(Konuyla ilgili farklı rivayetler için bkz., Müslim, H.NO: 729-730; San'ani, II; 7-8...)* Bunların dışında cuma namazından önce (bir rivayete göre iki, diğer rivayete göre ki Hanefiler bu ikincisini kabul etmektedirler) dört ve sonra (bir rivayete göre iki, bir rivayete göre dört ve diğer bir rivayete göre ise ki Hanefiler bu sonuncusunu kabul etmektedirler) altı rekat nafile namazlar da bu kabil sünnetlerdendir (bkz. *Cuma Namazı* maddesi.)

Ayrıca, öğle namazından sonra dört *(Ebu Davud, 1269; Tirmizi, 428...)* ve ikindi namazından önce de iki *(Ebu Davud, 1272)* veya dört rekat kılmanın *(Ebu Davud, 1271; Tirmizi, 430...)* faziletiyle ilgili bir çok hadis rivayet edilmiştir. Yine aynı şekilde yatsı namazından önce de sonra da iki veya dört rekat nafile namaz kılmanın faziletiyle ilgili rivayetler mevcuttur. *(Zeylai, Nasb, II; 137-138).* Hanefi mezhebinde, bu rivayetlere uygun olarak, ikindi ve yatsı namazlarından önce hem iki, hem de dört rekat nafile kılınacağına dair görüşler mevcuttur. Ancak, sonraki alimler, her ikisinde de dörder rekat kılınmasıyla ilgili rivayetleri tercih etmişlerdir.

Bunların dışında, gece namazları başta olmak üzere, Peygamberimiz'in (s.a.v.) bazı vakitlerde nafile namaz kılmayı teşvik ettiğine dair çok sayıda hadis rivayet edilmektedir. (Bunlar hakkında ileride her biriyle ilgili ayrı başlıklar altında ayrıca bilgi verilecektir.)

(Peygamberimiz'in (s.a.v.) bazı namazlardan önce ve bazılarından sonra nafile namaz kılmayı yasakladığı da rivayet edilmiştir ki, namaz kılmanın yasaklandığı bu vakitlere, *mekruh vakitler* denilmektedir. (Bkz. Mekruh Vakitler.)

Bu namazlardan bir çoğunun meşruiyeti, mütevatir veya meşhur sünnetle sabittir. Özellikle, meşruiyeti, mütevatir veya meşhur sünnetle, sabit olan nafile namazların meşruiyetini inkar etmek veya hafife almak, küfrü mucip olabileceğinden, bu konuda müslümanların dikkatli olmaları gerekir.

Nafile namazlar, bir farz namazına bağlı olup olmaması, Peygamberimiz'in (s.a.v.) devamlı kılıp kılmamaları açılarından, müctehid imamlarca farklı grup ve kategorilere ayrılmıştır. Hanefilerce yapılan tasnife göre, nafile namazlar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Hadislerde Peygamberimiz'in (s.a.v.) emir ve teşvik ettiği nafile namazların bir kısmı farz namazlara tabi olan nafile namaz iken, bir kısmı müstakil nafile namazdır. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan nafile namazlar birinci kısma girerken, yağmur namazı, evvabin namazı, istihare namazı vs.

gibi nafile namazlar ise ikinci gruba girmektedir. Birinci gruba giren, yani farz namazlara tabi nafile namazlar, kendi aralarında, Peygamberimiz'in (s.a.v.) hiç terketmeyip, devamlı olarak kıldıkları, bir de arada bir kıldıkları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan da, Peygamberimiz'in (s.a.v.) hiç terketmeyip, devamlı olarak kılmaya gayret gösterdiklerine *sünnet-i müekkede (müekked sünnet),* bazan kılıp, bazan terkettiklerine ise, *sünnet-i gayri müekkede (gayr-ı müekked sünnet)* denilmektedir.

Bir başka sınıflandırmaya göre, farz namazlara tabi olarak, beş vakit namazlardan önce veya sonra kılınan bu nafileler (sünnetler), ister müekked, isterse gayr-ı müekked olsun, *revatib* nafile namazlar; farz namazlara tabi olmayıp müstakil olan nafile namazlar ise *reğaib* diye isimlendirilmektedir.

Revatib cinsinden nafile namazlardan müekked olanlar, yukarıda zikrettiğimiz hadis-i şeriflerde de görüldüğü gibi, (Hanefilere göre), sabah namazından önce iki rekat, öğle namazından önce dört, sonra iki; akşam namazından sonra iki; yatsı namazından sonra iki rekat olmak üzere, günde oniki rekattır. Ayrıca, cuma namazlarından önce dört, sonra altı rekat namaz da aynı şekildedir. Gayr–i müekked sünet ise, ikindi ve yatsı namazlarından önce ikişer veya dörder rekat, öğle ve yatsı namazlarından sonraki iki rekatlık müekked sünnetlere ilave olarak, ikişer rekatlık namazlardan oluşmaktadır.

Reğaib cinsinden olan nafile namazlar ise, Evvabin namazı, Hacet namazı, İstihare namazı, Tesbih namazı, kuşluk namazı vs. gibi namazlardır (Bu namaz çeşitlerinin her biri için ayrı başlıklar altında ileride genişçe bilgi verilecektir.)

Hanefilere göre, nafile namazlardan en kuvvetlisi, (alimlerin ittifakıyla), sabah namazının iki rekatlık müekked sünnetidir. Bu namazın vacib olduğunu söyleyenler bile vardır. Nitekim, sabah namazının sünnetinin mazeret bulunmadan, oturarak kılınması caiz görülmemiştir. Farz namaz için kamet getirilirken, nafile namaza başlamak yasak iken, sabah namazının sünneti bundan istisna edilmiştir. aynı şekilde, farz namaz cemaatle eda edilirken, o vaktin farz namazını kılmamış bir kimsenin sünnet namazlar kılması yasak iken, sabah namazının farzı kılınırken, farz bitmeden cemaate yetişebileceğine kanaat getiren bir kimse, önce sabah namazının sünnetini kılar ve sonra imama uyarak kılar. *(Bkz. Mekruh Vakitler)*

Sabah namazının sünnetinin birinci rekatında Fatiha'dan sonra "Kafirun" suresini, ikinci rekatında ise, "İhlas" suresini okumak sünnettir. Ayrıca,

bu iki rekatlık sünnet namazı evde ve vaktin girmesinden sonra kılmak da sünnettir. Sabah namazının sünnetinden sonraki en faziletli (ve de en kuvvetli) sünnetin hangisi olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre, akşam namazından sonraki iki rekatlık sünnet, sonra öğle namazından sonraki, sonra yatsıdan sonraki iki rekatlık sünnet, daha sonra da öğle namazından önceki dört rekatlık sünnettir. Bazılarına göre ise, sabah namazının sünnetinden sonraki en kuvvetli sünnet, öğle namazından önceki dört rekatlık sünnet olup, bunun dışındakilerin tümü birbirine eşit seviyededir. Reğaib cinsinden namazların ise, gece kılınanları, gündüz kılınanlarından daha faziletlidir.

İslâm alimlerinden bazılarına göre, nafile namazlarda, kıyamın uzun olması secdenin çok olmasından daha faziletlidir. Yani, kısa kıraatlarla çok rekatlı nafile namaz kılmaktansa, kıraatı uzun, dolayısıyla da kıyamı uzun olan namazlar kılmak daha faziletlidir. (Gece namazları konusunda bu konuda ayrıca bilgi verilecektir.) Bazılarına göre ise, secdenin, dolayısıyla da rekatların çok olması (çok rekatlı nafile namaz kılmak), kıyamı uzun rekatı az nafile namazdan daha faziletlidir. Hanefi mezhebinde, İmam Azam'dan kıyamın uzun olması, İmam Muhammed'den de rekatın (secdenin) çok olması yönünde iki ayrı görüşe uygun olarak iki ayrı fetva gelmiştir. Dolayısıyla Hanefi Mezhebi'nde, konuyla ilgili olarak gelen her iki görüşü savunan alimler de vardır. Fetva kitaplarından bazılarında birinci, bazılarında ise ikinci görüş tercih edilmiştir.

Bazı İslâm alimleri ise, gece ile gündüz namazları arasında ayrım yaparak, gündüz namazlarında çok rekatlı, gece namazlarında ise, rekat sayısı az olmakla birlikte, kıraat ve dolayısıyla kıyamları uzun nafile namaz kılmanın daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, çok rekatlı (ruku ve secdesi bol), ama secdeleri uzun yapılarak kılınan nafile namazların daha faziletli olduğu görüşündedirler.

Bu görüş sahiplerinin tümü, görüşlerini konuyla ilgili olarak Peygamberimiz'den (s) gelen rivayetlere dayandırmışlardır.

Farz namazların dışındaki (tatavvu') namazlar, Malikilere göre, başlıca, sünnet, fazilet ve nafile olma üzere üçe ayrılır. Vitir, Bayram namazı ve Yağmur namazı gibi namazlar sünnet olan namazlar grubuna dahildir. Kuşluk namazı, Tahiyyetu'l-Mescid ve abdestten sonraki iki rekat namaz gibi namazlar ise, fadail grubuna girmektedir. Nafile grubu ise, bir sebebe bağlı olanlar ve bir sebebe bağlı olmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Bir

sebebe bağlı olanlar, hacet namazı, istihare namazı, yolculuğa çıkış ve dönüşte kılınan namaz gibi namazlardır. Bir sebebe bağlı olmayanlar ise, bunların dışında, mekruh vakitlere rastlamamak kaydıyla kılınan nafile namazlardır.

Şafii ve Hanbelilere göre ise, nafile namazlar, cemaatla kılınması sünnet olan nafile namazlar ve cemaatle kılınması sünnet olmayan nafile namazlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Şafiilere göre, cemaatla kılınması sünnet olan nafile namazlar şunlardır: a- Teravih namazı, b- Bayram namazı, c- Küsuf namazı, d- Hüsuf namazı, e- Yağmur namazı.

Cemaatla kılınması sünnet olmayan nafile namazlar ise, kendi arasında, farzlara tabi olanlar (revatib) ve olmayanlar (gayr-ı revatib - müstakil) olmak üzere iki kısma ayrılır. Farzlara tabi olanlar, farz namazlardan önce veya sonra kılınan nafile namazlardır, ki bunlar da, müekked ve gayr-ı müekked olmak üzere ikiye ayrılır. Hanefilerden farklı olarak Şafiilere göre, müekked sünnetler, ikişer rekattır. Şafiilere göre akşam namazından önce de iki rekatlık nafile namaz kılmak gayr-ı müekked sünnettir. Ayrıca Şafiilere göre, müekked sünnetlere ilave olarak, öğleden önce ve sonra ikişer rekat, ikindiden önce de ikişer rekattan dört rekat namaz kılmak gayr-ı müekked sünnettir. Farzlara tabi olmayanlar, (Hanefilerde olduğu gibi) müstakil namazlardır ki bunların da bir kısmı özel bir sebebe bağlı, bir kısmı ise özel bir sebebe bağlı değildir.

Hanbelilere göre, cemaatla kılınması sünnet olmayan namazlar kendi aralarında, muayyen ve mutlak olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Muayyen olanlar da kendi aralarında, farzlara tabi müekked sünnet, gayr-ı müekked sünnet ve muayyen müstakil sünnet olmak üzere kısımlara ayrılmaktadır.

Gerek revatib, gerekse reğaib cinsinden olsun, nafile namazların kaçar rekat olarak kılınacağı konusunda müctehid imamlar ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, gece ile gündüz kılınan nafile namazlar arasında ayrım yaparak, gece namazlarının ikişer, gündüz namazlarının dörder rekat kılınacağını söylerken, İmam Malik ve İmam Şafii, böyle bir ayırıma gitmeksizin, ister gece kılınsın, ister gündüz kılınsın, nafile namazlar iki rekatta bir selam verilmek suretiyle, ikişer rekat olarak kılınır demişlerdir.

İmam Ebu Hanife'ye göre ise, revatib cinsinden olan dört rekatlı sünnetler, bir selamla kılınır. Ancak bunlardan gayr-ı müekked sünnetler, bir selamla dört rekat olarak kılınırken, ilk ka'dede Tahiyyat ile birlikte Salavatı

şerifeler (Salli, Barik) de okunur ve üçüncü rekata kalkıldığında Fatiha'dan önce Sübhaneke duası okunur. Diğer nafile namazları ise, mükellef iki rekatta bir selam vermek suretiyle ikişer rekat olarak kılabileceği gibi, bir selamla dörder, altışar, ya da sekizer rekat olarak da kılabilir. Bir selamla sekiz rekattan daha fazla namaz kılmak ise mekruhtur. İmam Ebu Hanife'ye göre, gerek gece, gerekse gündüz kılınsın, dört rekattan daha fazla kılınacak nafile namazların, dörder rekat olarak kılınmasının daha efdal olduğu da söylenmiştir.

İmameyne göre ise, gece kılınan namazların ikişer, gündüz kılınan namazların ise dörder rekat olarak kılınması daha faziletlidir.

Konuyla ilgili ictihadlardan herbirinin, Peygamberimiz'in (s) fiili veya sözlü bir sünnetine dayandığı görülmektedir.

Hanefiler ve bazı müctehidlere göre, nafile olan diğer ibadetlerde olduğu gibi, nafile namazlarda da, namaza başlamak, tamamlamayı vacib kılar. Dolayısıyla, müekked veya gayr–ı müekked bir sünnet namaza başlayan kimse, her hangi bir sebeple o namazı bozacak olsa veya namaz bozulsa, onu kaza etmesi üzerine vacibtir. Maliklere göre ise, bozulmuş bir nafile ibadetin kazası farzdır. Şafiilere göre ise, nafile bir ibadeti bozan kimseye, o ibadeti kaza etmesi gerekmez.

Nafile namazlarda, namaza başlarken, mutlak olarak namaz kılmaya niyet etmek kafi olup, ayrıca hangi çeşit namazın kılınacağının tayin edilmesine gerek yoktur. Halbuki farz ve vacib namazlarda, niyet esnasında tayin şart olup, mutlak olarak namaz kılmaya niyet etmek kafi değildir.

Hanefilere göre, farz namazlardan farklı olarak, nafile namazların bütün rekatlarında kıraat farzdır.

Farz ve vacib namazlardan farklı olarak, nafile namazlar, ayakta kılınabileceği gibi, oturarak da kılınabilir. Fakat, ayakta kılınmaları daha faziletlidir. Hatta, Hanefi kaynaklarda konuyla ilgili rivayetlerden aynı manadaki bir hadis dikkate alınarak, *(Tirmizi, 371...)* nafile namazları oturarak kılmanın sevabı, ayakta kılmanın sevabının yarısı kadar olduğu da ifade edilmektedir. Konuyla ilgili bir fikir vermesi açısından aşağıdaki rivayeti zikretmeyi uygun görüyoruz. Buhari başta olmak üzere, sahih hadis kitaplarında yer alan bir rivayetde, Hz. Aişe (r) annemiz, Peygamberimiz'in (s), gece namazını yaşı ilerleyinceye kadar hiç bir zaman oturarak kılmadığını, yaşı ilerledikten sonra ise, kıraatı oturarak yaptığını, ancak rukua gitmek istediğinde kalkıp otuz kırk ayet kadar ayakta okuduktan sonra ruku yaptığını söylemekte-

dir. Bazı rivayetlerde, rukuya gitmeye otuz kırk ayet kadar kaldığı zaman ayağa kalktığı ifade edilmektedir. *(Bu rivayetler ve değerlendirmeleri hakkında bkz., Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, III, 400-402.)*

Nafile namazlar, yine farz namazlardan farklı olarak binit üzerinde de kılınabilir.

Nafile namazların evde kılınmaları daha faziletlidir. Bu açıdan nafile namazın revatib ve reğaib cinsinden olması arasında fark yoktur. Ancak, farz namazın camide kılınması halinde, farz namazlara bağlı sünnet namazların da camide eda edilmesinin daha iyi olacağı söylenmiştir. Sünnet namazların camide eda edilmesi halinde, bu namazların, farzın kılındığı yerde kılınmayıp, yer değiştirilerek kılınması daha faziletlidir.

Reğaib cinsinden olan nafile namazlar:

Teheccüd Namazı-Gece Namazları:

(Farz, vacib ve teravih namazlarının dışında, yatsı namazıyla sabah namazı vakitleri arasında kılınan sünnet nafile namazların genel adı).

Peygamberimiz'in (s) ibadet hayatıyla ilgili olarak hadis kitaplarında yer alan sahih rivayetlerden, diğer nafile namazlar yanında, O'nun gece namazlarına çok önem verdiği, hemen hemen hiç aksatmadan kıldığı ve ümmetine de kılmayı tavsiye ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Yine bu rivayetlerden, en çok vakit ayırıp, hemen hemen hiç terketmemeye çalıştığı ve Müslümanlara da tavsiye ettiği beş vakit farz namazların dışındaki namazların ise gece kıldığı namazlar olduğu görülmektedir.

Genel olarak gecelerin ibadetle ihyası sadedinde, hadis kitaplarında çok sayıda sahih sözlü ve fiili sünnet rivayet edilmektedir. Bu rivayetlerden bir kısmı, genel olarak gece namazlarının fazileti *(Müslim, 1163; Tirmizi, 438...)* ve Peygamberimiz'in (s) gece namazlarını hiç aksatmadan kıldığına ve bu namazlarda namazın rükünlerini çok fazla uzattığına dairdir. (Buhari, Teheccüd, ; Ebu Davud, 874; İbn Mace, 897...) Bir kısmı ise, gecenin ortasının namazla ihya edilmesi, diğer bir kısmı gecenin son kısmının dua namaz ve istiğfarla ihya edilmesi ve bu ihyanın keyfiyeti hakkındadır. *(Buhari, Teheccüd, Tecridi Sarih Terc. ve Şerhi, H.No: 590, 591, 592, 595...). (Peygamberimiz'in gece namazları hakkındaki farklı rivayetlerin tümü için bkz., Tirmizi, eş-Şemailu'l-Muhammediyye, sh.221-236; Bağavi, Şerhu's-Sünne, IV, sh. 3-135).*

Gece namazlarını Peygamberimiz'in (s) nasıl, ne zaman, kaç rekat olarak kıldığına dair esasları öğrendiğimiz fiili sünnetle ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğu da Peygamberimiz'in (s) hanımlarından (annelerimizden), özellikle de Hz. Aişe (r) annemizden nakledilmektedir.

Gecelerin namazla, dua ve istiğrafla ihyası hakkındaki hadislere ek olarak, bu hadislerden çıkartılabilecek esaslara da delalet eden, gece namazlarıyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki bir çok ayeti kerimede Peygamberimiz'e (s) hitaben sarih bir şekilde gecenin belli vakitlerinde kalkıp namaz kılmasının emredilmiş olmasını *(Müzzemmil, 1-6; İsrâ, 79; Zariyat, 17-18;...)* dikkate alan bazı alimlere göre, gece namazları Peygamberimiz'e (s) farz (Hanefilerin dışındakilerin terminolojisine göre ise vacib) idi. Diğer bir kısım alimlerin görüşüne göre ise, gece namazları hem Peygamberimiz'e (s) ve hem de bütün Müslümanlara farz idi; daha sonra diğer Müslümanlardan farziyet kaldırılıp (neshedilip), sadece Peygamberimiz'e (s) has kaldı. Selef alimlerince ümmet için hâlâ vacib olduğu görüşü de ileri sürülmüştür. Bir başka görüşe göre ise, hem Peygamberimiz'e (s) ve hem de diğer Müslümanlara farz olmayıp (özellikle) Peygamberimiz'e (s) sevabı diğer nafilelerden daha fazla olan nafile bir namaz (ziyade-i sevab ve fazilet), ümmetine ise, günahlara keffaret ve mağrifet vesilesi olan bir nafile namaz idi. Zira, sahih bir hadiste, Peygamberimiz (s), *"Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece namazıdır"* buyurmuşlardır. *(Müslim, 1163; Tirmizi, 438...)* Gece namazının ümmete farz olmayıp nafile olduğunu kabul edenlerden de, bazıları bu namaza mendub (müstahab) derken, bazıları müekked sünnet demişlerdir.

İsra suresindeki bir ayeti kerimede, geceleyin kalkıp gece namazı kılma işi, ***teheccüd*** fiiliyle ifade edilmektedir. Arapça'da, hem uyumak, hem de uyanmak manalarında kullanılan teheccüd kelimesi, Kur'an'daki bu kullanımdan sonra, daha ziyade, gece uyanıp namaz kılmak manasında kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim, gece uyanıp namaz kılan kimseye de ***hecud*** denilmeye başlanmıştır. Daha sonra, şer'i bir terim olarak, *farz, vacib ve teravih* namazlarının dışındaki geceyi ihya için kılınan namazların tümünü ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır.

Acaba gece (teheccüd) namazları gecenin hangi vaktinde, yatsı namazından hemen sonra mı, yoksa bir süre uyuduktan sonra mı kılınır? Ayrıca, teheccüd namazı kaç rekat kılınır?

Teheccüd namazının vaktiyle ilgili olarak gelen rivayetlerde, gecenin

ortası veya son kısmının namaz, dua ve istiğfarla ihya edilmesi tavsiye edilmektedir. Konuyla ilgili fiili sünneti anlatan çok sayıdaki rivayetlerde, Peygamberimiz'in (s) (yatsıyı kılıp vitiri kılmadan) uyuduktan sonra, gecenin ortalarına doğru veya ortasından hemen sonra uyandığı, ondan sonra ibadete başladığı, bir süre namaz kıldıktan sonra vitir namazını ve sonra da sabah namazının sünnetini kıldığı ifade edilmektedir. *(Muvatta, Salatu'l-Leyl; Buhari, el-Amel fi's-Salat, İlm, Vudu', Cemaa, Sıfatı's-salat, Vitir...; Müslim, 763...).* Rivayetlerden bazılarında, Peygamberimiz'in (s) gece uyandığı ifade edildiği için, müctehidlerden bazılarına göre, teheccüd namazı kılmak için yatsı namazından sonra uyumak, yani yatsı namazıyla teheccüd namazı arasına uyku girmiş olması şarttır. Bazılarına göre ise, böyle bir şart sözkonusu değildir. Yatsı namazından sonra sabah namazının vakti girinceye kadar teheccüd namazı kılınabilir. Ancak bu konuda, Peygamberimiz'den (s) gelen sözlü ve fiili sünnet, yatsı namazından sonra uyuyup, gece yarısı veya daha sonra (gecenin son üçte biri) uyanıp, bir miktar rükünleri mümkün olduğunca uzatılarak teheccüd kılmak, sonra vitir namazını, daha sonra da sabah namazının sünnetini kılmak şeklindedir.

Bir çok rivayette de, Peygamberimiz'in (s) vitir namazını gecenin son namazı olarak kılmayı *(Buhari, Vitir; Müslim, 751...)* vitiri sabah namazının sünnetinden biraz önce kılmayı *(Tirmizi, 467; Ebu Davud, 1436...),* gece uyanamamaktan korkanların ise, vitiri uyumadan önce kılmalarını *(Müslim, 755)* emretmektedir. Buna göre uyanamama korkusu olmayanlar için, yatsı namazından sonra uyuyup, gecenin belli bir vakti kalkıp teheccüd namazını, sonra vitir namazının ve sonra da sabah namazının sünnetini kılmak daha faziletlidir. Her gecenin son üçte birlik kısmından sabaha kadar kısımda, duaların kabul edildiği müstecab saat bulunuğuna *(Müslim, 757)* ve duaların mutlaka kabul edileceğine dair çok sayıda hadis rivayet edildiği için *(Buhari, Teheccüd, Muvatta, Kur'an, I,214; Müslim, 758, 2800,; Tirmizi, 446...),* arada geçen süreleri de bol bol dua ve istiğfar ederek geçirmeye gayret etmelidir.

Peygamberimiz'in (s) gece namazlarında kaç rekat namaz kıldığı konusunda farklı rivayetler vardır. Bu konuda özellikle Hz. Aişe (r) annemizden gelen rivayetlerden, Peygamberimiz'in (s) gece namazlarının rekatları ve kılış şekillerinin (ayakta veya oturarak kılması) O'nun sıhhat durumuna göre değiştiği anlaşılmaktadır. Kaç rekat kıldığına dair bir sayı belirtilen rivayetlerden bazılarında, genellikle bu sayıya vitir ve sabah namazının sünneti de eklendiği için vitir namazını rekat sayısıyla ilgili ihtilaflar sebebiyle teheccü-

dün rekatları konusunda da ihtilaf edilmiştir. Hz. Aişe (r) annemiz, Peygamberimiz'in sıhhatlı olduğu dönemlerde, gece uyandıktan sonra vitir ve sabah namazının sünnetiyle birlikte onüç rekat *(sabah namazının sünneti hariç onbir rekat) namaz kıldığını ifade etmektedir. Bunları da uzun uzun rekatlarla dörder dörder kılıp sonra da üç rekat kıldığını, (Buhari, Teheccüd; Muvatta, Salatu'l-Leyl; Müslim; 738, 736...),* bazı rivayetlerde ise her iki rekatta bir selam vererek kıldığını ifade etmektedir. *(Müslim, 736...)* Bir çok rivayette ise, Peygamberimiz (s) teheccüde, iki hafif (kısa) rekatla başlamayı tavsiye ediyor. *(Müslim, 767, 768; Ebu Davud, 1323...).* Bazı rivayetlerde ise teheccüd namazı için sadece iki rekat geçmektedir. *(Bağavi, IV, 18). Peygamberimiz'in (s) yaşı ilerleyince zayıflayıp güçten düşmesiyle bu sayının dokuz ve yedi kadar düştüğünü söylüyor. (Buhari, Teheccüd; Müslim, 738, 746; Ebu Davud, 1362, 1363...)*

Buna göre, teferruatla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, teheccüd namazının sekiz rekatla dört rekat arasında kılınabileceği konusunda İslâm alimleri arasında görüş birliği vardır. İki rekat olarak da kılınabileceği ifade edilmektedir.

Kuşluk namazı:

(Kuşluk vaktinde kılınması mendub olan nafile namaz)

Peygamberimiz'in (s) kuşluk vaktinde nafile namazı kıldığı ve büyük sevabı olduğu için sahabilere de kılmalarını tavsiye ettiğine dair sahih hadis kitaplarında çok sayıda hadis nakledilmektedir.

Enes'den (r) nakledildiğine göre, kuşluk namazının faziletiyle ilgili bir hadiste Peygamberimiz (s) şöyle buyurmuştur: "Kim kuşluk vaktinde oniki rekat namaz kılarsa, Allah onun için cennette bir köşk bina eder." ***Tirmizi, 473.***

Kuşluk namazının oniki rekat kılınmasının faziletiyle ilgili bu hadisinin dışında, Peygamberimiz'in (s) bu namazı iki, en az dört, altı, sekiz rekat ve oniki rekat olarak kıldığına veya kılınmasını tavsiye ettiğine dair de rivayetler bulunmaktadır. Kuşluk namazının kaç rekat kılınacağına dair farklı rivayetler bulunduğu için, İslâm alimleri bu namazın kaç rekat olarak kılınmasının daha faziletli olacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. İslâm alimleri arasında bu konudaki bütün rivayetlere uygun olarak rivayetlerde geçen rekat sayılarınca kılınacağına dair görüşler mevcuttur. Bunlar arasında, bazıları kuşluk namazının sadece iki rekat olduğu görüşünde iken, bazıları

dört rekattan az olmamak üzere kılınmasını tavsiye etmektedirler. Bazılarına göre ise, kuşluk namazının en çoğu oniki rekat olmakla birlikte, en faziletlisinin sekiz rekat olduğunu söylemişlerdir.

Kuşluk namazı konusundaki sözlü ve fiili sünnetle ilgili rivayetleri değerlendiren İslâm alimlerinin çoğunluğuna göre, kuşluk namazı müstahab (mendub) iken, bazılarına göre bidattır. Bazılarına göre, sadece seferden dönünce mescidde kılınması müstahab iken, bazılarına göre evde tek başına kılınması müstahabdır. Bazılarına göre ise, devamlı olmayıp, zaman zaman terkedip zaman zaman kılmak müstahabdır. Zikredilen bu görüşlerin ve uygulamaların tümü, konuyla ilgili sahabi sözlerine dayandırılmaktadır. Konuyla ilgili rivayetler arasındaki taaruz sebebiyle, sahabi devrinden beri taaruzu gideremeyen alimlerden bazıları ise bu konuda görüş beyan etmeyip tavakkuf etmişlerdir. Fakat dört mezheb imamları başta olmak üzere alimlerin büyük çoğunluğuna göre kuşluk namazı kılmak müstahabdır. Kuşluk namazının Peygamberimiz'e vacib olduğuna söyleyenler de bulunmuşsa da, özellikle Hz. Aişe (r) annemizden gelen bazı rivayetler sebebiyle bu görüş zayıf görülmüştür.

Peygamberimiz (s) bu namazı kuşluk vaktinde kıldığı için, bu namaza ***kuşluk namazı (salatu'd-duha)*** denilmektedir. Müslim başta olmak üzere, bazı hadis kitaplarında yer alan ve Peygamberimiz'in (s) evvabin namazının kuşluk vakti kılınacağını ifade ettiği bir hadisi dikkate alan bazı alimler, kuşluk namazına evvabin namazı demektedirler. ***Müslim, 748.*** Bu konuda ayrıca bkz., ***Kurtubi, XV, 160. Şevkani, III, 63; San'ani, II, 37-38,***

Halbuki, Hanefilerin de içinde bulunduğu İslâm alimlerinden bir kısmı, evvabin namazı terimini, akşam namazından sonra kılınması sünnet -müstehab olan altı rekatlık namaz için kullanmaktadırlar. ***İbn Ebi Şeybe, II, 102; Taberi, Camiu'l-Beyan, XV, 69; Şevkani, III, 63.*** Bazılarına göre ise, her ikisinin de adı olabilir. ***Taberi, XV, 69; Şevkani, III, 63. (Bakınız, Evvabin Namazı).***

Kuşluk namazının vakti kuşluk vaktinden, zeval vaktine kadardır. Yani, güneşin doğumuyla başlayan kerahat vaktinin çıkmasından itibaren, öğle namazı öncesindeki kerahat vaktinin başlama zamanına kadardır.

İstihare Namazı:

(Bir işe karar vermeden önce o işin hayırlı olup olmadığına dair kalben veya rüyada bir işaret almak için kılınan iki rekatlık nafile namaz).

K

İstihare kelimesi, Arapça "H Y R" kökünden bir kelime olup, *hayır dilemek, hayır talep etmek* manasına gelmektedir. ***İstihare namazı (salatu'l-istihare)*** ise, bir Müslümanın, yapılması mübah bir işe girişmeden önce, o işin kendisine hayırlı olup olmadığı hakkında rüyasında bir işaret almasına vesile olması için, kılması mendub olan namazdır.

Başta Buhari olmak üzere bir çok sahih hadis kitabında yer alan bir hadiste, Cabir'in (r) şöyle dediği nakledilmektedir. "Resulullah (s), Kur'an'dan bir sure öğretir gibi işlerimizin tümünde bize istihareyi öğretiyor ve diyordu ki, *sizin biriniz, bir işe niyetlendiğinde, farzın dışında iki rekat (nafile) namaz kılsın ve sonra şöyle desin (şöyle dua etsin)..." deyip istihare duasını zikretmiştir. Hadisin ravisi Cabir (r), duada geçen "...enne haze'l-emre... (bu iş)" ifadesi yerine kendi hacetini adıyla zikreder.* Buhari, Daavat, Tevhid *(Tecridi Sarih Tercümesi ve şerhi Hadis No: 598);...*

Zikrettiğimiz bu hadiste Peygamberimiz'den (s) nakledilen istihare duası şöyledir:

"Allahümme inni estahiruke bi ilmike ve estakdiruke bi kudretike ve es'eluke min fadlıke'l-azim, feinneke takdiru vela akdiru ve ta'lemu vela a'lemu ve ente allamu'l-guyub. Allahümme, in künte ta'lemu enne haze'l-emre hayrun li fi dini ve maaşi ve akıbeti emiri, -âcili emri ve eecilihi- fakdurhu li ve yessirhu li sümme barik li fihi ve in künte ta'lemu enne haze'l-emre şerrun li fi dini ve maaşi ve akıbeti emri, -âcili emri ve eecilihi- fasrifhu anni v'asrifni anhu ve akdur li'l-hayra haysü kâne sümme'rdıni bih."

"Allahım! Senin ilminle Senden hayırlısını dilerim. Senden senin kudretinle kudret dilerim ve büyük fazlından nasip dilerim. Çünkü senin her şeye gücün yeter, benimse gücüm yetmez: sen her şeyi bilirsin, ben ise bilmem ve muhakkak ki sen gaibleri de bilirsin. Ya Rabbi! Eğer senin ilminde bu iş benim dinim, dünyam ve ahiretim için - yahut dünya ve ahirettim için - hayırlı ise, onu bana takdir et (mukadder kıl) ve müyesser et, sonra onda bana bereket ver (mübarek kıl). Eğer senin ilminde bu işte benim dinim, dünyam ve ahiretim için - yahut dünya ve ahiretim için - kötülük varsa onu benden, beni ondan uzak kıl ve hayır nerde ise onu bana takdir et (ve müyesser kıl), sonra benim nefsimi (bana takdir ettiğin) bu hayırlı şeye razı kıl". Dua eden kimse, dua esnasında, duada geçen ***"bu iş"*** tabiri yerine, kendi ihtiyacını (hacetini) ismen zikreder.

Bazı kaynaklarda istihare namazının ilk rekatında Fatiha'dan sonra

"Kafirun Suresi", ikinci rekatında ise, "İhlas Suresi" okunacağı ifade edilmekteyse de, bazı kaynaklarda başka ayetler de zikredilmektedir. İstihare namazı kılınıp, istihare duası okunduktan sonra abdestli olarak kıbleye karşı yatmalıdır. Rüyada beyaz veya yeşil renk görülürse o işin hayırlı olduğuna, siyah veya kırmızı renk görüldüğünde de hayırsız olduğuna işaret olduğu söylenmektedir. (Bunu dua eden kimse duasında veya duadan sonra yatarken içinden geldiği şekliyle, "Ya rabbi! Bu iş benim için hayırlı ise, rüyamda yeşil veya beyaz renk, hayırsız ise, kırmızı veya siyah renk göstermek suretiyle işaret ver" diye açıkça da söyleyebilir). Zira, istihare namazı mahiyet itibarıyla bir hacet namazı, istihare duası da bir hacet duasıdır. Bu namaz ve dua için de kişi ruhen hazır olduktan sonra, içinden geldiği şeklinde hacetini Cenab-ı Hakk'a arzedip, O'ndan, karar vermek istediği konuda hayırlı olan cihete karar vermek için yardım dileyebilir. Peygamberimiz'in (s) zikrettiğimiz hadiste olsun, bu konudaki diğer hadislerde olsun, istihareye önem verip, istihare duasını Kur'an'dan bir ayet öğretir gibi öğretmesi, büyük küçük her konuda istihare yapmayı tavsiye etmesi dikkate alındığında, bir Müslümanın bir işe karar vermeden önce, o konuda hayırlı olan tarafa karar vermesine yardımcı olması için Cenab-ı Allah'tan yardım dilemesinin Cenab-ı Allah'ı hoşnut edeceği anlaşılıyor.

İstihareyle ilgili rivayetlerden, istihare namazı ve duasından sonra, o konuda kalbe bir inşirah ve hoşnutluk hali arız olursa o işin hayırlı, sıkıntı ve daralma halinin arız olması halinde de hayırsız olduğunun anlaşılacağı ve bu işarete göre amel edilmesinin müstahab olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Peygamberimiz (s), bir sahabiye bu konuda istihare yaptıktan sonra kalbine bakmasını, zira hayrın kalbine gelende olduğunu açıkça belirtmişlerdir. İstihare yapıldığı halde, kalbe inşirah veya darlık halinin gelmesi şeklinde, ya da rüyada hayır veya hayırsızlığa delalet edecek şekilde bir işaret alınmazsa, bu konudaki rivayetler dikkate alınarak, istiharenin üç kere ve bazılarına göre ise, yedi defa tekrarlanması ve sonuçta alınan işarete uyulması tavsiye edilmektedir.

İstiharede kişinin hacetini (Cenab-ı Allah'a arzetmesi söz konusu olduğu için, buna her hangi bir konuyla ilgili olarak her akla gelen zamanda başvurmayıp, istihare edeceği şey hakkında araştırma yapıp, o şeyin zahir bir şekilde günah olmadığını, meşru olduğunu anladıktan sonra, meşru olmakla birlikte, kendisi için dünya ve ahiret hayatı açısından hayırlı olup olmamasına karar verememesi halinde başvurmalıdır. Yani bir işi yapmaya ciddi bir şekilde yönelince istihareye başvurmalıdır. İstihare için namaz kılmaya im-

kan bulamayan kimse, sadece istihare duasını okuyarak istihare yapar. İstihare namazı, mekruh vakitlerin dışında her zaman kılınabilir. İstihare namazının iki rekat kılınması sünnet olmakla birlikte, daha fazla da (dört rekat... gibi) kılınabileceği söylenmiştir.

Gerek kişinin ferdi hayatıyla ilgili önemli konularda (evlilik, yolculuk vs. gibi), gerekse toplum hayatını ilgilendiren konularda karar verme safhasında müstahab olduğu ittifakla kabul edilen istiharenin, kalb ve vicdanlar üzerinde çok önemli faziletkar (müsbet) terbiye edici yönleri vardır. Zira, kişi kendisi için çeşitli açılardan önemli olan bir konuda karar vermek durumunda iken, çoğu kere sıkıntı ve darlık içine girmektedir. Bu durumlarda istihare, o kimsenin stres ve sıkıntılardan kurtulması için önemli bir vesiledir. Kişi, istihareyle karar verme konusunda işini Allah'a havale etmekte ve (hem) karar safhasında (hem de sonuçta) ruhen rahat etmektedir. Günümüzde bir çok önemli bedeni rahatsızlıkların kaynağının stres ve sıkıntı olduğunun anlaşılmasından sonra, kişinin işini bir nevi Allah'a danışmak suretiyle karar verme safhasındaki sıkıntılı hallerden kurtulması, ruhen olduğu gibi bedenen de sıhhat vesilesidir. Tarih boyunca, çok sayıda kimsenin hiç bir gerçeklik ve ilmi yönü bulunmayan falcılık, astroloji ve medyumlukla uğraşması, hemen hemen her devirde de toplumun her kesiminden çok sayıda kimselerin bunlara iltifat edip, hiç değilse bu yolla kalben rahat edebilmek için önemli ölçüde servetler harcamaları dikkate alındığında, istiharenin bu açılardan ne kadar büyük bir nimet olduğu daha iyi kavranacaktır. Ayrıca, kişinin her işinde karar safhasında istihareye başvurması, her şeyin Allah'ın ilmi içerisinde ve O'nun takdiriyle olduğunu tasdik etmesini her defasında yenilemesi demektir.

İstiharede, istihare edilen işle ilgili bir işaret alabilme konusunda, istihare eden kimsenin imanının ve kanaatındaki salabetin büyük tesiri vardır. Her ne kadar, İslâm'da kişinin hacetini Allah'a doğrudan kendisinin arzetmesi esas ise de, kalben ve ruhen kendisini hazır görmeyen kimselerin, fazilet erbabı olarak hüsnü zan ettikleri kimselere, ***herhangi bir ücret ve karşılık söz konusu olmaksızın,*** istihare ettirmelerinde bir mahzur olmadığı, hatta bunun isabetli bir iş olacağı bazı alimlerce ifade edilmiştir.

Yağmur Duası (ve Namazı):

Allah korusun, bir yerde yağmursuzluk ve dolayısıyla kuraklık meydana gelmesi durumunda, o beldenin insanlarının topluca, belde dışına çıkıp,

tevbe ve istiğfardan sonra Cenab-ı Allah'tan kendilerine bolluk ve berekete vesile olması için, yağmur göndermesini istemeleri, bunun için dua etmeleri sünnettir. Bu duaya, yağmur duası manasında, duaul'-istiska denilmektedir. Yağmur duasına çıkıldığında, duadan önce, imamın cemaatla iki rekat namaz kıldırması da (bazı müctehidlere göre) sünnettir ki, yağmur duasına çıkıldığında kılınan bu iki rekatlık namaza, yağmur isteme (yağmur duası) namazı manasında, ***salatu'l-istiska*** *denilmektedir.*

Yağmur duasına çıkmanın, çıkmayı gerekli kılacak şartların tahakkuk etmesi halinde müekked sünnet olduğu konusunda müctehid imamlar ittifak etmişlerdir. Ancak, meşruiyeti hakkında ittifak edildiği halde, duanın nasıl ve nerede yapılacağı konusunda müctehidler arasında bir fikir birliği mevcut değildir. Bazılarına göre sadece dua edilir, bazılarına göre duadan önce iki rekat namaz kılınıp, hutbe okunur ve sonra dua edilir, bazılarına göre, bu esnada dıştan giyecek elbiseler ters çevrilir, bazılarına göre yağmur duası mescidde yapılır, bazılarına göre sahraya çıkılır, bazılarına göre, Mekke, Medine ve Kudüs'te mescidde yapılırken, diğer yerlerde sahraya çıkılarak yapılır. Bu konudaki görüşlerin tümü, konuyla ilgili olarak sahih hadis kitaplarında yer alan rivayetlere dayandırılmaktadır.

Peygamberimiz'den (s) yağmur duasında bulunduğuna dair, fiili sünnet şeklinde, sahih hadis kitaplarında çok sayıda hadis nakledilmektedir. Bu rivayetlerden bir kısmında, Peygamberimiz'in (s) halkı şehir dışına çıkardığı ve orada yağmur duası yaptığı, *(Buhari, İstiska; Müslim, 894...; Tirmizi, 556...),* bir kısmında ise, Cuma hutbesi esnasında birisinin kalkarak Peygamberimiz'den (s) yağmur için dua talebinde bulunduğu ve Peygamberimiz'in (s) de yağmur duası yaptığı bildirilmektedir. *(Buhari, Cum'a, Babu'lİstiska, İstiska; Müslim, 897...).* Yine bazı rivayetlerde, yağmur duasına çıkıldığında, Peygamberimiz'in (s) iki rekat namazı kıldırdığı, namazda sesli okuduğu, namazdan sonra ridasını çıkarıp ters çevirerek giydiği ve kıbleye dönüp ellerini omuzları hizasına kadar kaldırdığı ve yağmur duasında bulunduğu belirtilirken, *(Buhari, İstiska...; Müslim, 894...),* bazı rivayetlerde, Peygamberimiz'in (s) yağmur namazını tıpkı bayram namazı gibi kıldığı ifade edilmekte, *(Ebu Davud, 1165; Tirmizi, 555; İbn Mace, 1266...),* bazılarında ise, sadece dua edildiği belirtilip, namazdan bahsedilmemektedir. *(Müslim, 897; Buhari, İstiska; Muvatta, İstiska...).*

Bu rivayetlerle birlikte, konuyla ilgili daha bir çok başka rivayeti de kendi kriterleri doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutan müctehidler, yağmur duası ve yağmur duası namazının nasıl yapılacağı konusunda farklı gö-

rüşlere varmışlardır.

Konuyla ilgili rivayetlerden bazılarında namazdan bahsedilmeyip, sadece Peygamberimiz'in (s) dua ettiğinin zikredilmesi ve Hz. Ömer'den (r) de aynı şekilde bir uygulamanın nakledilmesi sebebiyle, İmam Ebu Hanife ve bazı müctehidler, yağmur duasına çıkıldığında, namaz kılmanın ve de bu namazı cemaatla kılmanın sünnet olmadığını, ayrıca, istiskada hutbe de olmadığını söylemişlerdir. Fakat, bunlara göre, sünnet olmamakla birlikte, yağmur duasına çıkıldığında namaz kılmak caizdir. İmam Ebu Hanife'ye göre, istiska (yağmur duası) konusunda, Peygamberimiz'in (s) hiç terketmeyip her zaman yaptığı, dolayısıyla sünnet olan şey, dua etmektedir. Dolayısıyla, istiska, duadan ibarettir. Yağmur duasına çıkıldığında, bazan namaz kılıp bazan kılmamış olması, namazın kılınabileceğini, ama mutlaka kılınması gerekmiyeceğini göstermektedir.

İmam Ebu Hanife'nin iki talebesi, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de içlerinde olmak üzere, İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed b. Hanbel ve müctehidlerin çoğunluğuna göre ise, yağmur duasına çıkıldığında, duadan önce kıraatlar aşıkare yapılarak iki rekat namaz kılınır ve hutbe okunur. Hanefi mezhebinde tercih edilen görüş (müfta bih) de bu şekildedir. İbn Abbas'ın (r), Peygamberimiz'in (s) yağmur duasına çıktıklarında tıpkı bayram namazında olduğu gibi iki rekat namaz kıldırdığına dair rivayetini *(Ebu Davud, 1165; Tirmizi, 555; İbn Mace, 1266...)* esas alan İmam Şafi-i ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, yağmur duasına çıkıldığında kılınacak olan namazda, bayram namazındaki zaid tekbirler alınarak, her yönüyle bayram namazı gibi iki rekat namaz kılınır. İmam Malik ve İmamayn'e (dolayısıyla Hanefî mezhebindeki müfta bih görüşe) göre, bu namazda bayram namazının zaid tekbirleri alınmadan, sabah namazında olduğu gibi iki rekat namaz kılınır. Zahirilere göre ise, yağmur duası namazı hem zaid tekbirler alınmak suretiyle kılınabilir, hem de alınmadan kılınabilir.

Peygamberimiz'in (s) hutbeyi namazdan önce de sonra da okuduğuna dair rivayetler sebebiyle, İmam Leys b. Sa'd gibi bazı imamlara göre, hutbe namazdan önce irad edilir. İmam Malik, İmam Şafii, Hanefilerden İmameyn başta olmak üzere müctehidlerden çoğunluğuna göre ise, hutbe namazdan sonradır. Hanefilerden İmam Muhammed'in de içinde bulunduğu müctehidlerin çoğunluğuna göre, imam namazdan sonra iki hutbe irad eder. İmam Ebu Yusuf'a göre ise, bir hutbe irad eder. Yağmur duasına çıkıldığı zaman kılınan namaz için ezan ve kamet yoktur. Hutbeyi, imam, bir yay veya kılıca, ya da bir bastona dayanarak irad eder. İmam Ebu Hanife'ye göre, yağmur

duasına çıkıldığında, ayrıca bir hutbe iradı sözkonusu olmayıp, sadece dua ve istiğfar yapılır.

Yağmur duasıyla ilgili rivayetlerden bazılarında, Peygamberimiz'in (s) ridasını (oradaki örfe göre dıştan giyilen üst giyecek olan elbisesini) ters çevirerek giydiği belirtildiğinden *(Buhari, İstiska: Müslim. 894; Ebu Davud, 1161: Tirmizi, 553...),* müctehidlerden bazılarına göre, imamın ve ona tabi olarak da cemaatın, bu işlemi (ridasını ters çevirip giymesi) namazdan önce, bazılarına (İmam Ebu Yusuf'a ve İmam Malik'in bir görüşüne) göre, namazdan sonra hutbeye başladığı zaman, bazılarına (İmam Şafii'ye ve İmam Malik'in bir görüşüne) göre de hutbeyi bitirdikten sonra yapması sünnettir. Bazılarına (İmam Leys b. Sa'd ve Hanefilerden İmam Muhammed başta olmak üzere bazı müctehidlere) göre de, bu işlemi (ridayı ters çevirip giyme işlemi) sadece imamın yapması sünnet olup, cemaatın bu konuda imama uyması gerekmez. Zira bunlara göre, konuyla ilgili rivayetlerde, Peygamberimiz'in (s) ridasını ters çevirirken, ashabının da çevirdiğine dair bir bilgi rivayet edilmemiştir.

Müctehidlerden hemen hemen tümü, yağmur duasına çıkma zamanının bayram namazı vakti olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. İbn Hazm ise, yağmur duasına çıkma zamanının zeval vakti olduğunu söylemiştir.

Yağmur duası nasıl yapılır? Yağmur duasına çıkanların nelere dikkat etmeleri gerekmektedir? Hangi dua okunur? Yağmur duasının nerede yapılması (şehir içinde mi, yoksa şehir dışında mı yapılması) daha faziletlidir?

Yağmur duasına çıkmak için hazırlık ve istiğfar: Yağmur duası, aslında mahiyet olarak, bir çeşit hacet duası, yağmur duası namazı da yine bir çeşit hacet namazıdır. Diğer konularla ilgili hacet namazı ve hacet dualarında olduğu gibi, yağmur duasına çıkılacağında da, cemaatın bolca Cenabı Hakk'tan dileyip, tevbe ve istiğfar etmesi, temiz (fakat yeni olmayan) elbiseler giyilip, (hatta, yukarıda belirtildiği gibi, bazı imamlara göre, dua esnasında elbiselerin ters çevrilmesi), duaya yaya olarak, tevazu içinde, mümkünse bolca sadaka verdikten sonra çıkılması tavsiye edilmektedir. Bunlar, duanın kabul edilmesine vesile olması açısından bir kısmı sünnet, bir kısmı müstahab olan davranışlardır. Yağmur duasına çıkmadan önce, imamın cemaata üç gün (oruç tutmanın yasak olmadığı günlerde) oruç tutmalarını, bolca tevbe ve istiğfarda bulunmalarını emredip, dördüncü gün yağmur duasına çıkarması da müstahabdır. Hatta, cemaatın da böyle bir oruç tutma emrine uymalarının vacib olduğu söylenmiştir. Yağmur duasıyla ilgili rivayet-

lerde, yağmur duasının üç gün arka arkaya tekrarlanacağı belirtilmektedir. Bundan daha fazlası hakkında rivayet bulunmamaktadır. Hatta, yağmur duasına çıkarken, onların vesilesiyle duaların kabul edilmesi ihtimalinin artabileceği sebebiyle, duaya, toplumdaki zayıf ve kimsesizler, ihtiyar ve acizler, çocuklar ile, mümkünse hayvanların da çıkarılmasının müstahab olduğu belirtilmiştir. Ancak, bazı İslâm alimleri ki Hanefilerin çoğunluğu bunlara dahildir yağmur duasına çıkarken, cemaatın arasında zimmilerin bulundurulmamasına dikkat edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Zimmilerin tek başlarına yağmur duasına çıkmasında ise bir beis görülmemiştir.

Yağmur duasına çıkmadan önce, imamın toplumda dargın olanların barışmalarını, her kesin birbirleriyle helallaşmalarını emretmesinin de uygun ve iyi bir davranış olduğu belirtilmiştir. Aslında bunlar, hem duanın kabul edilmesine vesile olabileceği açısından, hem de yağmur duasına çıkılmadan önce yapılması tavsiye edilen diğer şeylerle birlikte, toplumda birlik ve beraberliğin sağlanmasına vesile olması, yine, toplumun kendi kendini bu kabil vesilelerle kontrol edip, mefsedet kabilinden şeylerin azalmasına vesile olması ve bütün bunların Cenabı Hakk'ı hoşnut edip, oraya rahmet ve bereketini göndermesine vesile olabileceği açısından, çok yönlü faydalar sağlayan hazırlıklardır. Sair konularla ilgili hacet duası ve hacet namazlarında olduğu gibi, yağmur duası ve yağmur duası namazının da, hem fertlerin ruhen olgunlaşıp, temizlenmesine, bir zenginlik ve ulviyet kazanmasına vesile olması, hem de toplum hayatına bir çeki düzen verdirilmesine vesile olması açısından, bir çok ferdi ve toplumsal faydaları bulunmaktadır.

Yağmur duasında Peygamberimiz'in (s) okuduğu nakledilen yağmur dualarının okunması sünnettir. Bu konuda, hadis kitaplarında bir kısmı uzunca, bir kısmı çok kısa olan bazı dualar nakledilmektedir. Bu duaların tümünde, Peygamberimiz (s) Cenabı Hakk'tan, bütün yönleriyle hayır ve bereke vesile olan yağmur yağdırmasını istemektedir. Bu konudaki rivayetlerde geçen duaların en şumullülerinden birisi olan yağmur duası şöyledir:

"Allahümme eskına ğaysen muğisen, henien merien, ğadakan mücellilen, seyhan âmmen tabakan. Allahümme'skına'lğayse vela tecalna mine'lkanitin. Allahümme inne bi'libadi ve ve'biladi ve'lhalki mine'levai ve'lcehdi ve'ddanki ma la neşku illa ileyk. Allahümme enbit lena'zer'a ve edirre lena'dder'a ve eskına min berekati'ssemai ve enbit lena min berekati'larz. Allahümme'rfa' anna'lcehde ve'lara ve'lcua ve'kşif anna bine'lbelai ma la yekşifuhu ğayruk. Allahümme inna nestağfiruke inneke kunte ğaffaran fe ersile'ssemae aleyna midrare"

R

"Allahım! Bize yardım eden (can kurtaran), içimize sinen, bol ve faydalı olup her tarafı kaplayan ve her tarafı sulayan yağmur ihsan et. Allahım! Bizi yağmurla sula ve bizleri ümitlerini kesmiş kimselerden etme, Allahım! Kullarda, beldelerde (illerde) ve diğer mahlukatında öyle bir güçlük, yoksulluk ve darlık var ki senden başkasına arzedemeyiz. Allahım! Bize ekinler bitir ve bize hayvanların memelerini sütle doldur ve bizi gökyüzünün bereketinden sula ve bize yer yüzünün bereketlerinden ürün bitir. Allahım! Bizden yoksulluğu, çıplaklığı ve açlığı kaldır ve senden başka kimsenin def' edemiyeceği belayı bizden def' et. Allahım! Biz senden mağrifet diliyoruz. Şüphe yok ki sen çok bağışlayıcı (ğaffar)sın. Öyleyse bize gökten bol bol yağmur yağdır."

Müctehidlerin bazılarına göre, yağmur duası için sahraya çıkmak sünnettir. Bazılarına göre ise, sahraya çıkılabileceği gibi, mescidde de yapılabilir. Bazılarına göre ise, Mekke-i Mükerreme'de, Haremi Şerif, Medine-i Münevvere'de, Mescidi Nebevi, Kudüsü Şerif'te ise, Mescidi Aksa'da toplanılarak yağmur duası yapılır. Bu üç mescidde toplanılması halinde, dua yapmaya gelenlerin dualarının kabulune vesile olmasına yardım için beraberlerinde getirdikleri hayvanları, dışarıda uygun görülecek bir yere bırakmaları gerekmektedir.

Yağmur duasına çıkmak için hazırlanıp, daha sahraya varmadan yağmur yağmaya başlarsa, buna bir şükür karşılığı olsun diye yine de sahraya çıkıp, daha fazla berekete vesile olması için bol bol yağmur vermesi için dua edilmesi de menduptur. Yağmur yağarken, Cenabı Allah'tan bu yağmuru yararlı yağmur yapması için dua edilir. Şayet yağmur çok fazla yağmaya başlayıp tehlikeli olacağından korkulursa, ihtiyacı olan ve zarar vermeyecek yerlere yağdırması için dua edilir. Böyle durumlarda, Peygamberimiz'in (s) şöyle dua ettiği nakledilmiştir: ***"Allahümme havaleyna vela aleyna. Allühemme ala'lakami ve'zzırabi ve butuni'levdiyeti ve menabiti'şşecer".*** *"Allahım! Üzerimize değil etrafımıza. Allahım! Dağlara, tepelere vadi içlerine ve ağaç biten yerlere."*

Tahiyyetu'l–Mescid Namazı:

(Mescide girildiğinde kılınması gereken en az iki rekatlık nafile namaz)

Mescide giren bir kimsenin oturmadan önce, (mescidin rabbine) iki rekat tahiyye (mescid sahibini tazim) namazı kılması sünnettir. Bu namaza, ***tahiyyetu'l–mescid*** namazı denilir. Bazıları bunun hükmüne mendub veya müstehab da demişlerdir. Zahirilere göre ise, farzdır.

Tahiyyetu'l–mescid namazının meşruiyeti sünnetle ve icma ile sabittir. Peygamberimiz (s.a.v.), "Sizden biriniz mescide girdiğinde, oturmadan iki rekat namaz kılsın" buyurmuşlardır. Buhari, *(Tecrid, 277. hadis), Müslim, 714... Bu konada birçok sahih hadis rivayet edilmiştir.)*

Tahiyyetu'l–Mescid namazı, bir sebebe bağlı nafile namazlardandır. Bu bakımdan Şafiiler'deki esah görüşe göre, mescide ne zaman girilirse girilsin, kılınması müstahabtır. Ancak, başta Hanefiler olmak üzere, Malikiler, İmam Evza-i ve İmam Leys'in de içinde bulunduğu müctehidlerden bazılarına göre, kerahat vakitlerinde tahiyyetu'l–mescid namazı kılmak mekruhtur. İmam Şafii'nin bir görüşü de bu şekildedir. Bu namazın farz olduğunu söyleyen Zahirilerden bazılarına göre, kerahat vakti olsun olmasın mescide giren herkese farz iken, bazılarına göre ise kerahat vakti dışında, namaz kılmanın caiz olduğu zamanlarda mescide girenlere farzdır.

Konuyla ilgili bazı rivayetlere göre, tahiyyetu'l–mescid namazı kılmakla mescidin hakkı verilmiş olmaktadır. *(İbn Ebi Şeybe Musannef, Şevkani, III, 77.)* Bundan dolayı, Hanefiler'e göre, mekruh vakitlerde mescide girdiği için tahiyyetu'l–mescid kılamayan kimse, tesbih ve tehlil yaparak ve de salavat–ı şerife okuyarak mescidin hakkını yerine getirir. Mekruh vakitlerin dışında mescide girdiği halde, hades vaki olması veya izdiham gibi sebeplerden dolayı, tahiyyetu'l–mescid namazını kılamayan kimsenin, Hanefi, Maliki ve Şafiiler'e göre, dört defa, ***"Sübhanallah ve'l–hamdu lillah ve la ilahe illallah ve'llahu ekber"*** demesi mendubdur. Hanbeliler'e göre ise, bu durumda birşey gerekmez.

Cuma ve bayram namazları için hatib minberde iken mescide giren kimse, Hanefiler ve Malikiler'e göre tahiyyetu'l–mescid kılamaz; Şafiiler ve Hanbeliler'e göre ise, uzatmamak ve iki rekatı geçmemek şartıyla tahiyyetu'l–mescid kılmak sünnettir. *(Bkz. Mekruh Vakitler.)*

Hanefiler ve Şafiiler başta olmak üzere müctehidlerin çoğunluğuna göre, mescide farz veya başka bir secdeli ve rukulu namaz kılmak için giren kimse, farz veya başka bir namazı kılmakla aynı zamanda, ayrıca niyet etmese bile, mescidin hakkı olan tahiyyetu'l–mescidi de kılmış sayılır. Dolayısıyla ayrıca kılmasına gerek yoktur. Hatta bazılarına göre, ayrıca tahiyyetu'l–mescid yerine kaim olmak üzere niyet etmese bile bu namazın sevabını da alır. Bazılarına göre ise ayrıca niyet şarttır.

Mescide günde birden fazla girilmesi halinde, bir kere tahiyyetu'l–mescid namazı kılmak kafidir. Mescide girildikten sonra, tahiyyetu'l–mescid kılınmadan oturmakla, Hanefi ve Malikiler'e göre, bu namaz yine de kılınabilir. Ancak, oturmadan kılmak daha faziletlidir. Şafiiler'e göre kasten oturursa bu namaz sakıt olur. Bilmeden ve sehven oturması halinde ise, çok kısa süre oturursa kılabilir, iki rekat namaz kılacak süreden uzunca bir süre oturursa sakıt olur.. Hanbeliler'e göre de örfen uzunca sayılan bir süre oturursa sakıt olur.

Ş

Müctehidlerden bazılarına (Malikilere) göre, mescidde biraz beklemek üzere (namaz kılmak için vs) girilmesi halinde tahiyyetu'l–mescid kılınması sünnettir. Çoğunluğa göre ise, her ne suretle olursa olsun, mescide girildiği taktirde tahiyyetu'l–mescid kılınması sünnettir.

Sabah namazının sünnetini evinde kılan kimsenin mescide girince, tahiyyetu'l–mescid namazı kılmasının gerekip gerekmeyeceği konusunda müctehidler farklı görüşlere varmışlardır. Hanefiler'e ve İmam Malik'in bir görüşüne göre kılmazken, İmam Şafii'ye ve İmam Malik'in diğer görüşüne göre ise kılar.

Bu namaz Hanefiler'e göre, iki veya dört rekat olarak kılınırken, Malikiler'e göre ise sadece iki rekattır. Şafii ve Hanbeliler'e göre ise, bu niyetle istediği kadar namaz kılabilir.

Tavaf niyetiyle Mescid–i Haram'a girince, onun tahiyyesi tavaftır. Dolayısıyla oraya giren kimse hemen tavafa başlar.

Mescide girerken, ***"Allahümme'ftah li ebvabe rahmetike"*** demek, çıkarken de, ***"Allahhümme inni es'eluke min fadlike"*** demek mendubdur.

Tevbe Namazı:

Kur'an–ı Kerim'de ve sahih hadislerde, Müslüman bir kimsenin herhangi bir şekilde günah işledikten sonra hemen tevbe etmesi gerektiği, günahta ısrar etmemesi, aksine tevbe ve istiğfarda ısrar etmesi halinde Cenab–ı Hakk'ın o kimseyi affedeceği sarih bir şekilde ifade edilmektedir. Günah işleyen kimsenin tevbe ve istiğfarının kabul edilmesi açısından, işlediği günahı tekrarlamaması yanında, içten ve samimi olarak pişmanlık duyması, Cenab–ı Hakk'ın kendisini affetmesi için devamlı şekilde, ısrarla, samimi olarak ve de duaların kabul edileceği bildirilen şekil ve zamanlarda tevbe ve istiğfar etmesinin önemli olduğunu nasslardan açık bir şekilde anlamaktayız.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in bile, günahları affedilmiş olduğu halde günde, yetmiş defa, yüz defa tevbe ve istiğfarda bulunduğunu sahih hadislerden öğreniyoruz. Özellikle, mübarek gün ve gecelerde, bütün gecelerin sabaha yakın (seher) vakitlerinde, bütün namazların sonunda selam vermeden ve selamdan sonraki tesbihatı müteakıben, namazların ve hususan da nafile namazların secdelerinde kulun tevbe ve istiğfarda bulunması halinde Cenab–ı Hakk'ın, şayet samimi ise o kulunun günahını bağışlaması umulur. Ayrıca, tevbe ve istiğfar etmek isteyen kimse, tevbe ve istiğfardan önce güzelce abdest alıp bir miktar namaz kılar ve Allah'tan bağışlanmasını dilerse, Allah'ın o kulunun tevbesini kabul edeceğini, Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadislerinde bizlere bildirmektedir ki, tevbe ve istiğfardan önce kılınan bu namaza, ***tevbe namazı*** denilmiştir.

Konuyla ilgili bir hadiste, Hz. Ali (r.a.), Hz. Ebu Bekir (r.a.)'den Pey-

gamberimz (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu naklediyor: "Mü'min bir kul bir günah işler, sonra kalkar güzelce temizlenir (abdest alır), sonra kalkar ve namaz kılar, sonra da Allah'tan mağfiret dilerse, Allah onu mutlaka affeder" dedi ve sonra şu ayeti okudur: "Onlar ki bir fuhş işledikleri ve nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı zikrederler ve akabinde günahlarının bağışlanması için istiğfar ederler –ki Allah'tan başka günahları kim affedebilir– ve işledikleri günah üzerine bilerek ısrar etmezler." *(Al i İmran, 135).* Bu hadisin başka rivayetlerinde, "...abdest alır ve iki rekat namaz kılıp bu günahın affı için Allah'a istiğfar ederse mutlaka Allah o kulu mağfiret eder" buyurdu ve şu ayeti okudu, "Kim bir kötülük yapar ya da nefsine zulmeder de sonra Allah'a istiğfar ederse, Allah'ı ğafur ve rahim bulur" *(Nisa, 109)* denilmektedir. *(Tirmizi, 402,3009; Ahmed b. Hanbel..., Hadisteki rivayet farkları için bkz., Bağavi, IV, 151...)*

Görülüyor ki hadisin bir rivayetinde, günahından dolayı tevbe etmek isteyen kimsenin rekat belirtilmeksizin namaz kılacağı ifade edilirken, bir başka rivayette iki rekat namaz kılıcağı tasrih edilmiştir. bundan dolayı, bazı fıkıh kitaplarında tevbe namazının iki rekat olduğu belirtilmektedir.

Katil Namazı:

Kısas (veya idam)a mahkûm olan birisi, cezanın infazından önce, abdest alıp, iki rekat nafile namaz kılmalı ve işlediği günahtan dolayı tevbe ve istiğfarda bulunmalıdır. Kılmış olduğu bu namaz ve müteakiben tevbe ve istiğfarı sebebiyle Cenab–ı Hakk'ın mağfiretinin tecellisine vesile olabilir. Ancak, böyle bir kimsenin, namazı ve tevbe istiğfarı, sadece kul hakkı dışındaki günahları için affa vesile olabilir.

Tesbih Namazı:

Mendub olan nafile namazlardan birisi de dört rekatlık tesbih namazıdır. Bu dört rekatta üçyüz defa, "Subhanallahi ve'l–Hamdü lillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber" ifadesi tekrar edildiği için olsa gerek, bu namaza tesbih namazı denilmiştir. Meşruiyeti sünnetle sabittir.

Çok sevablı ve faziletli bir namaz olduğu bizzat Peygamberimiz (s.a.v.)'ce ifade edilmiştir. Nitekim, Peygamber (s.a.v.), amcası Hz. Abbas (r.a.)'a hitaben irad ettiği bir hadisinde, bu namaz (tesbih namazı) sayesinde, Cenab–ı Hakk'ın, kulun günahının öncesini sonrasını, yenisini eskisini, hataen yapılanını bilerek yapılanını, büyüğünü küçüğünü, gizlisini açığını affedeceğini ifade etmiş ve bu namazın nasıl kılınacağını teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Bu namazın nasıl kılınacağını anlattıktan sonra, Peygamberimiz (s.a.v.), amcasına, bu namazın mümkünse her gün, yoksa her cuma, o da mümkün değilse ayda bir kere, o da mümkün olmazsa yılda bir kere, hiç değilse ömürde bir kere kılınması gerektiğini tavsiye et-

miştir. *(Ebu Davud, 1297, İbn Mace, 1386.)*

Bu namazın özel bir vakti yoktur. Namaz kılmanın yasak olmadığı her vakitte kılaınabilir. Ancak özellikle mübarek gecelerde kılınması tavsiye edilegelmektedir.

Tesbih namazı şu şekilde kılınır: Abdest aldıktan sonra, önce Allah rızası için namaz kılmaya niyet edilir ve ***Allahu Ekber*** diyerek namaza başlanır. ***Sübhaneke*** okunduktan sonra, onbeş kere ***Sübhanallahi ve'lhamdu lillahi ve la ilahe illallahu va'llahu ekber*** denilir. Sonra Fatiha ve zammısure okunduktan sonra tekrar on kere bu tesbihler getirilir ve tekbir alınarak rukuya gidilir. Rukuda getirilmesi sünnet olan mutad tesbihler getirildikten sonra on kere de bu tesbihler getirilir. Rukudan ***Semiallahu limen hamideh*** diyerek kalkınca da on kere bu mezkur tesbihler getirilir. Tekbir alınarak secdeye varınca da, secdenin mutad sünnet tesbihlerini getirdikten sonra, on kere bu mezkur tesbihler getirilir, secdeden yine tekbirle doğrulunca da bu mezkur tesbihler on kere getirilir. İkinci secdede de on kere bu mezkur tesbihler getirilir. Böylece bir rekat tamamlandığında, toplam olarak yetmişbeş kere bu mezkur tesbihler getirilmiş olur. Bu namaz, ikinci rekattan sonra oturup tahiyyat okuduktan sonra, üçüncü rekata kalkılmak suretiyle, her rekatta birinci rekattaki kadar tesbih getirilmek suretiyle, dört rekat olarak kılındığında, toplam olarak üçyüz kere bu tesbihler getirilmiş olur. Birinci rekatın dışındaki rekatlarda ***Sübhaneke Allahümme...*** okunmıyacağı için, mezkur tesbihler ayağa kalkılınca hemen getirilir. Dördüncü rekatın ikinci secdesinden sonra oturulur, Tahiyyat, Salavat ve dua okunduktan sonra selam verilerek tesbih namazı üçyüz tesbih getirilmek suretiyle tamamlanmış olur.

tesbih namazı sırasında sehiv secdesi yapmayı gerektirecek bir durumdan dolayı sehiv secdesi yapıldığında, bu secdelerde mezkur tesbihler getirilmez; sadece namazlarda sünnet olan mutad tesbihler getirilir.

(Hanefi kaynaklarda bu şekilde kılınacağı bildirilen tesbih namazı, Ebu Davud'un Sünen'inde yer alan hadiste, biraz farklı anlatılmaktadır. Mesela, birinci rekatta getirilmesi gereken onbeş tesbih, Fatiha'dan önce değil, zammı sureden sonra ve ayrıca ikinci secdeden kalkınca ayağa kalkmadan on kere tesbih getirileceği ifade edilmektedir. Hanefiler, ikinci secdeden kalktıktan sonraki on tesbih ile rekatlarda kıraattan sonraki beş tesbihi Fatiha'dan önce getirmektedirler. Hanefiler de bu konuda konuyla ilgili nakledilen hadislere dayandıklarını ifade etmektedirler. Konuyla ilgili olarak, Şerhi Miskat'a ve Tahavi'nin rivayetlerine bakılabilir.)

Mübarek Gecelerde Nafile Namaz:

Mirac gecesi, Regaib gecesi, Mevlid (kandili) gecesi, Berat gecesi, bayram geceleri ve Kadir gecesi gibi gecelerin ihya edilmesi, Müslüman-

lar arasında öteden beri gelenek haline gelmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.)'den, bu kabil mübarek gecelerin değerlendirilmesiyle ilgili olarak gelen rivayetlerde, özellikle bu gecelerde kılınması gereken bir namaza raslanmamıştır. Her ne kadar bazı rivayetlerde Regaib ve Berat kandillerinde kılınacak nafile namaz çeşidinden bahsediliyorsa da, muhakkik hadisciler bu rivayetlerin uydurma olduğunu, dolayısıyla sırf bazı kandillere has nafile namaz bulunmadığını ispat etmişlerdir. *(Gazzali, I. 203...).* Hatta herhangi bir şer'i dayanağı bulunmadığı halde halk arasında yaygın hale getirilmiş olan ve bazı mübarek gecelere mahsus olduğu zannedilen namazları cemaatla kılmak bidat olduğu için mekruhtur. Halk arasında regaib gecesi namazı diye meşhur olan ve tamamen uydurma olan namazda olduğu gibi. Çünkü sahih hadis kitaplarında böyle ve bu isimle bilinen herhangi bir namaz yoktur.

Belli mübarek gün ve gecelerle ilgili olarak, sadece, (Kadir gecesi de dahil) Ramazan'ın tümünün namaz kılarak ihya edilmesi hakkında sahih hadisler mevcuttur. *(Bkz. Teravih Namazı).* Fakat, namaz kılmak tasrih edilmese de, Berat kandilinin ihya edilmesi, o gece Allah'a yalvaranların bazı kimseler müstesna affedilecekleri, o gecede Cenab–ı Hakk'ın rahmetinin bolca tecelli edeceği ve dolayısıyla o gecenin Müslümanlarca iyi değerlendirilmesi hakkında sahih hadisler mevcuttur. Kandil geceleriyle ilgili özel nafile namaz bulunmasa bile, bu geceleri ihya sadedinde, tevbe ve istiğfarlarla birlikte, namaz da kılınabilir. Zaten, Peygamberimiz'den gelen sahih hadislerde, böyle bir ayırım yapmaksızın bütün gecelerin tevbe, istiğfar ve de namazla ihya edilmesi tavsiye edilmektedir. *(Bkz. Teheccüd Namazı.)*

İhrama Giriş Namazı:

İhrama girmek için iki rekat namaz kılmak müstehabdır. Bu namaz bir sebebe bağlı nafile namazlardandır.

Yolculuğa Çıkış Ve Dönüş Namazı:

Peygamberimiz (s.a.v.)'in bir yolculuğa çıkarken ve yolculuktan döndükten sonra ikişer rekat olmak üzere namaz kıldıkları nakledilmektedir ki bu şekilde namaz kılmak Müslümanlar'a da mendubdur. Bu namazlardan yolculuğa çıkarken kılınacak olanı evde, dönüşte kılınacak olanı ise mescidde kılmak daha faziletlidir.

Peygamberimiz (s.a.v.) özellikle sefer dönüşü mescidde iki rekat namaz kıldığına ve biraz orada beklediğine dair, başta Buhari ve Müslim olmak üzere, sahih hadis kitaplarında çok sayıda hadis mevcuttur. *(Müslim, Müsakat, 115, Tevbe, 53...).* Konuyla ilgili rivayetleri değerlendiren alimlerden bazıları, sefere çıkarken kılınacak namazın evde, seferden dönüşte kılınacak namazın ise mescidde kılınacağını (mescide mahsus olduğunu) söylemişlerdir.

Evvabin Namazı:

(Akşam namazından sonra kılınması sünnet–müstehab olan altı rekatlık namaz).

Evvabin kelimesi, "evvab" kelimesinin çoğuludur. Evvab, işlediği bir günahtan hemen tevbe ve istiğfar eden demektir. Tevbe ve istiğfar edenlerin namazı demek olan, ***"evvabin namazı"*** birçok hadiste çok sevaplı olduğu bildirilip teşvik edilen, altı rekatlık nafile namaz olup, akşam namazından sonra kılınır.

Bu konuda, Ebu Hureyre (r.a.)'den rakledilen bir hadiste, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim akşam namazından sonra aralarında kötü birşey konuşmaksızın altı rekat namaz kılarsa, (kıldığı bu altı rekatlık namaz) onun için oniki senelik ibadete denk kılınır." *(Tirmizi. Salat, 431.)*

Ayrıca, Peygamberimiz (s.a.v.)'in, akşam namazından sonra altı rekat nafile namaz kıldığı ve, "Her kim akşam namazından sonra altı rekat namaz kılarsa, denizlerin köpükleri kadar olsa bile günahları affedilir" dediği nakledilmektedir. *(Heysemi, Mecmau'z–Zevaid, II, 230; Şevkani, III, 64 (her iki kaynak da Tabarani'den naklen.)*

Konuyla ilgili hadis kitaplarında yer alan rivayetlerden bazılarında, Peygamberimz (s.a.v.)'in akşam namazından sonra dört rekat kıldığı ve kılmayı teşvik ettiği de yer almaktadır. (*Heysemi, II, 230; Şevkani, III, 63 (Her iki kaynak da Tabarani'den naklen).* Hanefiler'den, evvabin namazı (akşam namazından sonraki namaz), akşam namazının iki rekat müekked sünnetiyle birlikte altı rekat olduğunu söyleyenler, bu rivayetleri esas almaktadırlar.

Mezhebde terciha şayan görüşe göre, bu namaz, akşam namazının müekked sünnetinin dışında altı rekatlık bir namaz olup, Hanefi alimleri, bu namazın kaç selamla kılınmasının daha faziletli olacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, altı rekatın tümünün bir selamla kılınmasını daha faziletli görürken, bazısı iki selamla, bazısı da üç selamla kılınmasının daha faziletli olacağını söylemişlerdir.

(*) Not: Bu ilaveler Doç.Dr. Beşir Gözübenli tarafından hazırlanmıştır.